

Chrám matky Boží

v Paříži.

(NOTRE-DAME DE PARIS.)

Historický román.

Sepsal

V i k t o r H u g o .

Z francouzského přeložil

Vincenc Vávra-Haštalský.

V PRAZE.

Tiskem a nákladem Dr. Ed. Grégra.

1864.

rusky = ...

Jesti tomu několik let, an spisovatel této knihy, navštíviv čili, vhodněji řečeno, prošukáváje chrám Notre-Dame, spatřil, v tmavém koutku jedné věži, rukou v zeď vyryté slovo:

Α Ν Α Γ Κ Η.

Tato velká písmena řecká, starožitností zčernalá a dosti hluboce do kamene vyrytá, mající ve svých údobách a ve svém ustavení ráz jakýchsi zvláštních znamení pravopisu gotického, jakoby chtěla objevit, že ruka středověku byla je sem vepsala, zejména ale děsný a osudný smysl, jež slova tato v sobě chovají, mocně dotkla se spisovatele této knihy.

Tázal se sebe samého i hleděl uhodnouti, která asi duše v útrapě nechtěla opustit svět, anižby zůstavila tuto známku zločinu, či neštěstí, na čele chrámu starožitného.

Od těch dob byli zeď obílili neb oškrábali (nevím, které vlastně) a nápis zmizel. Tímto způsobem totiž nakládá se skorem po dvě století s překrásnými chrámy středověku. Zohavují jich zevšad, uvnitř i z venčí, kněz dává je natírat, stavitel oškrabovat, po té přijde lid a poboří je.

Kromě pomíjející památky, kterouž spisovatel této knihy tuto věnuje tajemnému slovu, vrytému do děsné věži chrámu Notre-Dame, nezbyvá nyní praničeho z neznámého osudu, ježž slovo to tak zasmušile naznačovalo.

Člověk, jenž byl vepsal toto slovo na onu zeď, vymizel již od několika století ze středu pokolení lidského, slovo ono vymizelo též se zdi chrámové, chrám sám snad v brzce zmizí se země.

Na základě tohoto slova sepsána je tato kniha.

V březnu 1831.

Ludwig XI 1461 - 1483

Jan Louis Karl VIII 1483 - 1498

Knih první.

I.

Velký sál.

Jestli tomu dnes tři sta osmačtyrycet let, šest měsíců a devatenácte dní, an Pařížané byli se probudili za hluku všech zvonův, mocně hučících v trojím obvodu starého města, university a města nového.

Nicméně není týž šestý leden roku 1482 nijakým dnem, jehož památku historie byla zachovala.

Nebylo nic zvláštního v události, kteráž od samého rána zvony i měšťany pařížské v ruchu udržovala. Nebyl to ani útok Pikardův či Burgundův, neplatilo to skřínce s ostatky svatých v procesí nešené, nebyla to ani zpoua žákův na vinici laaské, ani vjezd našeho nad míru strachovaného pána a krále, aniž jakési roztomilé oběšení zlodějů a zlodějek na popravišti pařížském. — Nebyl to také příchod vyslanectví, vyšívanými prýmký a chocholy vyšňořeného, jakýž v patnáctém století tak zhusta se udál.

Právě před dvěma dny byl průvod jezdecký téhož způsobu, vyslancové flamští, zmocnění, aby uzavřeli sňatek mezi dauphinem a Markétou z Flandrův, vykonali svůj vjezd do Paříže, k veliké mrzutosti kardinála z Bourbonů, kterýž, aby zavděčil se králi, přívětivě pohostiti musel celou tlupu selských purkmistrův flamských a ba-

Handwritten notes at the bottom of the page, including "Ludwig XI" and "1482".

viti je v paláci svém překrásnou moralitou a fraškou, kdežto liják zatápěl nádherné jeho čalouny u vrat jeho paláce.

Šestého ledna, kterýž, jak Jan z Troyesu vypravuje, veškeré obyvatelstvo pařížské rozjitřil, dála se dvojí slavnost, od dob nepamětných sloučená, slavnost tří králův a slavnost bláznův. Téhož dne plápolal oheň radostný na náměstí grevském; máje vystavena byla u kaple bracqué-ské a v paláci soudním provozovaly se mysterie.

Již na večer předtím byly slavnosti tyto vytrubovány a vyhlašovány, u všech rohů ulic, čeledí pana městského starosty, ježto měla na sobě krásně vyšívané kabáty z fialového kamelotu s velikými bílými kříži na prsou.

Domy a krámy byly uzavřeny a kupy měšťanův a měšťanek ubíraly se od rána ze všech stran k některému z naznačených tří míst. Každý byl se pro některé již rozhodl, jeden pro oheň radostný, druhý pro máje a třetí pro mysterie. K chvále bývalého zdravého rozumu zevlounů pařížských slušno přiznat, že největší část těchto tlup byla zaměřila k ohňům radostným, k počasí ročnímu právě se hodícím, aneb k mysteriím, jež se měly provozovati ve veliké, dobře pokryté a dobře uzavřené síni paláce soudního.

Zvědavci byli se takřka shodli, že nechají ubohou odkvetlou máji, o samotě, zimou se třepetat na hřbitově kaple bracqué-ské.

Lid sbíhal se hlavně v stromořadích, vedoucích k paláci soudnímu, poněvadž se vědělo, že vyslancové flamští, přibvší před dvěma dny, mají býti přítomni provozování mysterií a volbě papeže bláznův, kteráž taktéž konati se měla ve velké síni paláce soudního.

Nebylo tudíž snadno vniknouti tohoto dne do této veliké síně, jakkoli tehdaž platila za největší pokryté prostranství na celém světě (arci že Sauval nebyl ještě

La surveillance
Zurückzug

vyměřil velikou síň v zámku Montargiském). Náměstí před palácem, lidstvem přeplněné, poskytovalo zvědavcům u oken pohled na moře, do něhož pět neb šest uliček, podobně tolikerým ústím řek, každou chvíli nové proudy hlav vylévalo. *degorgeaient*

Vlnobití tohoto davu, neustále rostoucího, odráželo se o uhly domů, zde onde co tolikeré předhoří v nepravidelný vodojem náměstí vyčnívající. V středu vysokého gotického*) průčelí paláce valil se po hlavních schodech neustále dvojí proud příchozích a odcházejících, který rozrazil se ve dvě, na výstupku před palácem, po dvojím jeho úbočí v širokých vlnách se rozléval; hlavní schody stékaly neustále do náměstí, jak vodopad do jezera.

Křik, smích, dupot tisícových noh, působovaly strašný hluk a hřmot. Chvillemi se týž hluk a hřmot zdvojnásobil, proud, kterýž poháněl veškerý dav k hlavním schodům, se obrátil, zapletl, zavířil.

Příčinu k tomu zavdával buď lučištník, jenž hla-
vištěm kohosi udeřil, neb kůň sergenta městského do lidí kopající, oboje k vůli udržení pořádku; překrásné to podání, jež převôté odkázala connétablii, connétable soudu maršalskému a soud maršalský našemu četnictvu pařížskému. *Fouremolla*

U vrat, u oken, u vykýřů a na střeších hemžily se tisíce statečných postav měšťanských, klidných a počestných, pohlížejících na palác a na tlačenicí a ničeho více sobě nepřejících, neb v Paříži uspokojí se mnoho lidí díváním na diváky; býváť pro nás již velmi zajímavou i zeď, za kterouž cosi se děje.

*) Slovo gotické, v smyslu, jak obyčejně se bere, je zcela nevhodné, avšak naskrze přijato. Užíváme ho a přisvojujeme ho sobě tudíž, jak celý svět, abychom jím naznačili stavitelství druhé polovice středověku, jehož zásadou byl oblouk křížový, kterýž následoval na stavitelství první polovice, jež dalo původ oblouku okrouhlému.

Kdyby nám, lidem z roku 1830, bylo popřáno, abychom se v myšlénkách smísiti mohli s oněmi Pařížany patnáctého století a vejíti s nimi, buchcováni, poštuchování, padající střemhlav, do onoho ohromného sálu paláce, kterýž arci dne 6. ledna 1482 byl tak těsný, tož by podívaná ta nebyla bez zajímavosti a půvabu, i spatřili bychom kolkolem tolik starožitných věcí, že bychom je měli za zcela nové.

Pakliže čtenář přivolí, tož pokusíme se, abychom vyličením vzbudili dojem, jež by byl pocítil, kdyby s námi byl vkročil přes prah onoho velkého sálu, uprostřed do oné tlačenice lidí v občanských svrchnících, v policejním šatě, ve vyšívaných sukních.

Z počátku znělo by nám v uších, po té dělaly by se nám mžitky před očima. Nad našimi hlavami zvedá se dvojí křížová klenba, vypažena dřevořezbami a omalována zlatými liliemi na půdě blankytné; pod nohama spatřujeme dlažbu, střídavě, z bílého a černého mramoru. Několik kroků, opodál nás, zvedá se ohromný pilíř, dále druhý, po té třetí, celkem sedm pilířů podél sálu, kteréž uprostřed šíře jeho podpírají ohyby dvojité klenby.

Kolem čtyř prvních pilířův rozkládaly se krámy kupecké, lesknoucí se skelným zbožím a cetkami; okolo tří posledních pilířův táhly se dubové lavice, všecky ošoupaný a uhlazeny kalhotami sporných stran a dlouhými kabáty právních zástupcův. Kolkolem sálu, podél vysokých zdí, v prostorách mezi dveřmi, mezi okny a mezi pilíři, objevuje se nekonečná řada soch veškerých králův Francie, počínajíc s Pharamondem — králův zahalečův se svislýma rukama a s očima sklopenýma a králův statečných a bojovných, zvedajících směle hlavu a ruce k nebesům.

Dále spatřiti lze ve vysokých oknech, s křížovými oblouky, skla tisíceobarevná; a u širokých východů sálu nádherné dveře bohatou řezbou ozdobené, a vše, klenby, pilíře, stěny, římsy, pažby, dveře, sochy, pokryto jest, od

petite lame d'or ou d'argent, ou d'ivoire, argentée de qu'on met dans les broderies les dentelles, les

shora až dolů, lesknoucí se barvitostí zlata a lazuru — kteráž, ačkoli v době, kde my ji spatřujeme, již trochu načernalá — byla téměř úplně zmizela pod prachem a pavučinami v roce milosti 1549, když Dr. Breuil jí, podle podání, ještě se obdivoval.

Představmež nyní sobě týž ohromný, podlouhlý sál, osvětlený bledým svitem denního světla v měsíci lednu, do něhož byl vtrhl pestrý a hřmotící dav lidí, proudící se podél zdi a zabočující okolo sedmero pilířův — a máme již poněkud zmotaný nástin celého obrazu, jehož zajímavé podrobnosti určitěji naznačiti nyní se pokusíme.

Kdyby Ravailac nebyl zavraždil Jindřicha IV., tož zajisté nebyli by uložili soudní spisy z přelíčení Ravailacova v kanceláři soudního paláce; spoluvinníkům by pak nebylo šlo o to, aby spisy tyto zmizely; i nebylo by po té bývalo třeba žhářův, nucených z nedostatku lepšího prostředku zapáliti kancelář, aby shořely spisy soudní, a zapáliti soudní palác, aby shořela kancelář; z čehož vysvítá, že by nebylo bývalo požáru roku 1618.

Starožitný palác, podnes, zvedal by se se svým starožitným velkým sálem i mohl bych říci čtenáři: Jdi se naň podívat, a oba bychom byli takto sprostěni práce, já té, že mu musím podati o něm popis, a on té, že týž popis musí číst. Toť dotvrzuje tuto novou pravdu: že události veliké mívají následky nepředvídané.

Jestí arci pravda, kterak především je možná, že Ravailac neměl vůbec spoluvinníkův a že dále jeho spoluvinníci, pakliže náhodou jakési měl, nebyli v nejmenším příčinou požáru roku 1618. Vysvětluje se týž požár ještě dvojím, velmi pravděpodobným způsobem. Prvý způsob vztahuje se k veliké ohnivě hvězdě, stopu široké a loket vysoké, kteráž, jak každému známo, spadla s oblohy na palác dne 7. března po půlnoci. Druhý způsob zakládá se na čtyřřádkové sloce Theophilově:

Certes, ce fut un triste jeu
Quand à Paris dame Justice,
Pour avoir mangé trop d'épice,
Se mit tout le palais en feu.*)

Cokoli ostatně soudí se o tomto trojím vysvětlení požáru paláce soudního v roce 1618 (o politickém, fyzickém neb básnickém), tož jesti požár bohužel událostí zjištěnou. Této události, a zejména rozličným posloupným restauracím, ježto dokonaly, co onano byla ušetřila, přičítati sluší, že za našich dnů málo nám zbylo z tohoto prvního obydlí králův Francie, z tohoto paláce, kterýž, starožitnější než Louvre, již za dob Filipa krásného tak byl stár, že v něm vyhledávali stopy nádherných budov, vystavených králem Robertem a popsaných Helgaldem.

Co se bylo stalo z komory kancléřské, v níž Ludvík svatý vykonal svůj sňatek, co ze zahrady, v níž soudil „oděn v sukni z kamelotu, v svrchní roucho polovlněné bez rukávův a v plášť z černého sandálu, spávaje s Joinvillem na čalounech?“ Kam se octla komora císaře Zikmunda, kam komora Karla IV., kam komora Jana beze zemí? Kam se octly schody, s nichž Karel VI. prohlásil svůj list milosti; kam deska kamenná, na níž Marcel, v přítomnosti dauphina, byl zardousil Roberta z Clermontu a maršálka ze Champagne-y; kam branka, kde roztrhány byly bully protipapeže Benedikta, a kterouž ti, kdož je byli přinesli, vrátiti se musili, na posměch oděni v dalmatiky a majíce na hlavě čepice biskupské, i činíce takto po celé Paříži chvalné pokání; kam veliký sál se svým pozlacením, se svým lazurem, se svými oblouky křížovými, se svými sochami, se svými pilíři, se svou ohromnou klenbou, zcela řezbami vyvroub-

*) Zajisté byla to smutná hra, když v Paříži dáma spravedlnost, poněvadž byla se nasytila přílišně cukrovinkami, i s celým palácem se rozpálila (trop d'épice značí jednak cukrovinky, jednak úplatky).

kovanou; kam zlatá komora; kam kamenný lev, jenž se svěšenou hlavou, maje ohon mezi nohama, jako lvové u trůnu Šalomounova, pokorně ležel u dveří, jak sluší se síle před spravedlností; kam krásná vrata a krásné malby v oknech a čekaněné okování, jež ochabilo Biscornelle-a, a krásné práce truhlářské Hancy-ho? Co byl čas, co byli lidé učinili z těchto zázrakův? Co nám bylo dáno za vše toto, za veškerou tuto historii galickou, za veškeré toto umění gotické? Těžké stlačené oblouky pana de Brosse-a, tohoto nemotorného stavitele průčelí v St. Gervaisu — za umění; a týkajíc se historie máme žvatlavé upomínky tlustého pilíře s plnou ozvěnou klepů Patruových.

Toť arci není mnoho! Avšak vraťme se k velikému sálu soudního paláce, jak vypadal za dob našeho vypravování.

Na obou koncích tohoto ohromného čtverhranu nalézaly se, jednak, pověstná mramorová deska z jednoho kusu, kteráž byla tak dlouhá, tak široká a tak tlustá, že jaktěživo, podle slov starých zápisův manských a slohu, kterýž by rozdráždil chuť Gargantuovu, nebylo viděti v celém světě „podobné skyvy mramorové;“ jednak ale kaple, v kteréž Ludvík XI. byl dal vytesati sebe, klečícího před pannou Marií, a do níž, nedbaje toho, že zůstanou prázdný dva výklenky v řadě soch královských, byl dal přeněsti sochy Karla Velikého a svatého Ludvíka, dvou svatých, o nichž soudil, že jakožto králové Francie v nebi zvláštní vážnosti požívají. Tato kaple, tehdáž ještě zcela nová, — bylať jedva před šesti roky vystavena — značila se naskrze oním půvabným vkusem rozkošného stavitelství a překrásného řezbářství a jemné i důkladné práce čekaněné, kterýž u nás značí konec doby gotické, arci ale se udržuje až do polovice století sedmnáctého ve fantastických výtvorech slohu renaissančního z říší vil. Růžička prolamovaná, nad prů-

čelím, byla zvláštní dílo mistrovské vzhledem jemnosti a půvabu — mohlo by se říci, že to byla hvězda z kraje.

Uprostřed sálu, naproti velikým dveřím, opíral se o zeď pavlan, zlatohlavem pokrytý, do něhož zařízen byl zvláštní vchod skrze okno, vedoucí do chodby zlaté komory, byl uchystán pro vyslance flamské a jiné vznešené osoby, pozvané k provozování mysterií.

Na desce mramorové měly se, podle dávného zvyku, provozovati mysterie.

Bylať již od rána k tomu účelu upravena; skvostná, avšak podpatky písařů parlamentních celá poškrábaná její plocha nesla dosti vysoké, dřevěné lešení, jehož hořejší povrch, přístupný zrakům celého sálu, měl sloužit za jeviště, kdežto vnitřek, čalouny zakrytý, určen byl za oblekárnu osob, v kuse zaměstnaných. Žebřík, prostodušně z venčí přistavený, měl sprostředkovati spojení mezi jevištěm a oblekárnou a propůjčoval své strmé příčele výstupům a odchodům. Tu nebylo nijaké osoby nepředvídané, nijakého rozvoje neočekávaného, nijakých překvapení divadelních, jež by nebyly musely bráti se po tomto žebříku. Nevinná a ctihodná doba dětská umění a strojnictví!

Čtyři sergenti správce paláce, povinní strážcové veškerých zábav lidu, při slavnostech rovněž jako při popravách, stáli zpřímení na čtyrech rozích desky mramorové.

Teprv udeřením dvanácté hodiny polední, na velikém orloji paláce, mělo představení začíti. Byloť to zajisté pozdě na představení divadelní, avšak musel se bráti zřetel na hodinu vyslancům příhodnou.

Veškerý dav lidí čekal již od rána. Značný počet počestných těchto zvědavcův jektal zuby, od svítání, před hlavními schody paláce; někteří dokona ujišťovali, že byli strávilí celou noc na prahu velkých vrat, aby jen dojista nejprvěji mohli tam vejíti. Dav každým okamžením hustnul a podobně vodě, zvedající se nad svou hladinu, začal

povynášeti se podél zdí, dmouti se kolkolem pilířů a zaplavovati lomenice, římsy, výklenky u oken, veškeré výpustky stavitelské a veškeré vypuklé práce řezbářské. Nepohodlí, netrpělivost, dlouhá chvíle, volnost jednoho dne, cynismu a pošetilsti určeného, hádky vznikající každou chvíli za příčinou šfouchnutí loktem neb šlápnutí střevícem dobře okovaným, ochabení, nastalé z dlouhého čekání, dodávalo ostatně již dlouho před hodinou, v kterouž vyslancové měli se dostavit, jakýsi přízvuk trpkosti a rozhořčenosti hluku tohoto uzavřeného, stěsnaného, tištěného, valchovaného a málem se udusujícího davu. Nebylo nic jiného slyšeti, než stížnosti a proklínání, mající za terč Flamy, starostu obchodnictva, kardinala z Bourbonu, správce paláce, paní Markétu rakouskou, životní strážníky s holemi v rukou, zimu, horko, špatné počasí, biskupa pařížského, papeže bláznův, pilíře, sochy, zde uzavřené dvěře, onde otevřené okno — vše k veliké potěše rot studentův a lokajův, kteří, v davu zde onde jako rozseti, s povšechnou touto nespokojeností míšili své škádlení a své zlomyslnosti, obecnou rozmrzelost, takřka jako jehlami, popichujícíe.

Mezi jinými nalézal se tu hlouček rozpustilých diblíkův, jižto, rozbivše tabule v jednom okně, směle se usídlili na římsě, a tropili sobě odtamtud, všecko sobě prohlízejíce, úsměšky ze všeho uvnitř i z venčí, z davu v sále a z davu na náměstí.

Z jejich posuňků a z jejich hlasitého smíchu, z jejich šprýmovných pokřiků, jimiž od jednoho konce sálu k druhému se svými soudruhy vzájemně se oslovovali, lehce dalo se soudit, že tato mládež nesdílí dlouhou chvíli a ochablost ostatních přítomných a že dobře dovedli, k zvláštní své zábavě z toho, co měli na očích, vyvodit divadlo, pro něž trpělivě mohli čekati na druhé.

„Na moutě duši, toť jste vy, Jene Frollo de Molen-dino,“ zvolal jeden z nich, zcela podoben rusovlasému diblíčkovi, hezkého a uštěpačného vzezření, zavěšen

na listoví hlavice u sloupu, „vám říkají právem Jan z mlýna, neb vaše dvě ruce a vaše dvě nohy podobají se čtyřem lopatkám větrního mlýnu. Jak dlouho jste již tu?“

„Pro milosrdenství ďáblovo,“ odvětil Jan Frolo, „přes čtyry hodiny již, leč doufám, že mně budou, v očistci, k lepšímu připočítány. Slyšel jsem osm zpěváků krále sicilského zapěti první verš velké mše, o sedmi hodinách, v svaté kapli.“

„Výborní zpěváci,“ odvětil druhý, „mají hlasy své ještě hrotnatější, nežli své čepice.“

„Nežli král založil mši na počest svatého Jana, tož měl se dříve řádně přeptat, zdali svatému Janu jsou milé latinské žalmy s názvukem provenčalským.“

„Toť se stalo jen za tou příčinou, aby tito proklati zpěváci krále sicilského byli zaopatřeni,“ ječela stará babice v davu, dole pod oknem, „prosím vás, tisíc livrů pařížských za jednu mši! a k tomu ještě z nájemného sádek pařížských na ryby mořské.“

„Ticho, stará,“ odvětil tělnatý a vážný muž, jenž ucpával sobě nos po boku rybářky; „mše musela se založit. Či byste chtěla, aby byl král zase se roznemohl?“

„Výborně řečeno, mistře Gilles Lecornu, královský dvorský kožešníku,“ křičel malý student, o makovici se přidržující.

Hlasitý smích veškerých studentů uvítal nešťastné jmeno ubohého kožešníka rouch královských.

„Lecornu,*) Gilles Lecornu,“ volali jedni, „Cornutus et hirsutus,“ křičel druhý.

„Ba věru,“ pokračoval diblíček na hlavici. „Čemu se smějete? Počestný to muž, Gilles Lecornu, bratr mistra Jana Lecornu-a, správce obydlí královského, první strážce lesu vincenského, vesměs měšťané pařížští, vesměs od otce až na syna ženatí.“

---

*) Rohatý.

Smích se zdvojit. Tělnatý kožešník, neodvétiv ani slova, hleděl ujíti zrakům, zevšad naň upřeným, avšak potil se a founěl nadarmo; podobal se klínu, ježž vtluokají do dřeva; namahání jeho vedlo k tomu, že jeho široká, apoplektická, nevrlostí a zlostí zářící tvář vždy více se vtěsňovala mezi ramena jeho sousedův.

Konečně jeden z nich, taktéž zavalitý a ctihodný jak on, přispěl mu k pomoci.

„O ohavnosti! Studující mluví takovým způsobem o měšťanech; za mých časů byli by jim vymrskali kyjemi, na nichž by je po té byli upálili.“

Celá tlupa dala se do smíchu.

„Hej, kdož pak nám to čte levity? Kdo je ta sova nehody?“ vykřikl jeden z tlupy.

„Počkej, poznávám jej!“ pravil jiný, „toť mistr Andry Musnier.“

„Poněvadž je jeden ze čtyř přísežných kněhkupcův university,“ křičel první.

„V jeho krámě je všechno po čtveru: čtyři národové, čtyři fakulty, čtyři slavnosti, čtyři prokuratoři, čtyři voličové, čtyři kněhkupci.“

„Dobrá,“ vskočil do řeči Jan Frollo, „a čtyři dábly sešleme na ně, musíme strhnouti pekelný hřmot.“

„Musnier, spalíme tvoje knihy.“

„Musnier, stlučeme tvého sluhu.“

„Musnier, zdrcháme tvou ženu.“

„Dobrou tělnatou slečnu Oudarde-ovu.“

„Která je tak svěží a veselá, jakby byla již vdovou.“

„Dábel vás vezmiž!“ bručel mistr Andry Musnier.

„Mistře Andry mlč,“ vskočil mu do řeči Jan, posud visoucí na makovici, „mlč, sic spadnu tobě na hlavu.“

Mistr Andry pozvedl oči a zdál se chvíli měřiti výšku pilíře a tíži rozpustilce, i násobil v myšlénkách tuto tíži od-obnásobou rychlosti, a mlčel.

Jan, jsa pánem bojiště, pokračoval vítězoslavně:
„Ano to učiníme, jakkoli jsem bratr arcidiakonův!“

„Krásní páni, naši starostové university! Nehledí zjednati vážnost našim výsadám ani v takový den, jako je dnešní. Máje a ohně radostní v městě, mysterie, papež bláznův a vyslancové flamští v Cité; na universitě ale pranic!“

„A předce je náměstí Maubertovo dosti veliké,“ podotkl jeden z písařů, umístěných na oknech.

„Záhuba rektoru, voličům a prokuratorům,“ křičel Jan.

„Dnes večer měli bychom na Champ Gaillardu zapáliti oheň radostný z kněh mistra Andryho,“ volal druhý.

„A z psacích stolků písařův,“ pravil jeho soused.

„A z holí pedelův.“

„A z plivátek děkanův.“

„A ze spižníků prokuratorův.“

„A z díží voličův.“

„A z podnožek rektorových.“

„Záhuba jim!“

„Záhuba mistru Andrymu, pedelům a písařům, boslovcům, lékařům a dekretistům, prokuratorům, voličům a rektorovi.“

„A totě konec světa!“ bručel mistr Andry, zacpáváje sobě uši.

„I hledme, tuť právě jde rektor po náměstí,“ zvolal jeden z těch, jižto na okně seděli.

Všichni ohlídlí se na náměstí.

„Je to skutečně náš ctihodný rektor, mistr Thibaut?“ tázal se Jan Frollo du Moulin, jenž uvnitř zavěšen na pilíř, nemohl vidět, co se děje zvenčí.

„Ano, ano,“ odvětili všichni, „je to on, mistr Thibaut, rektor.“

I byl to v skutku rektor a veškeří hodnostové university, jižto šli v průvodu vyslanectví v ústrety, a v tutu chvíli po náměstí paláce se ubírali. Studenti u okna

tlačící se uvítali je, když okolo nich se brali, s úsměšky a s potleskem ironickým.

Rektor, jenž krácel v čele své družiny, zakusil první výstřel, byltě prudký.

„Dobrý den, pane rektore! Hola, hej, dobrý den!“

„Co se to stalo, že je tu týž starý hráč? jak mohl opustit své kostky?“

„Jak hopkuje na svém mezku; ale mezek nemá tak dlouhých uší jako on!“

„Hola, hej, dobrý den, pane rektore Thibaute, Tybalde, aleator! starý tulipáne, starý hráči.“

„Bůh vás ochraň! hodil jste této noci často dvě šestky?“

„Oh ta padoucí postava; samou láskou ku hře a kostkám je všecek zkřiven a ztlučen.“

„Kam pak kvapíte, Thibaute, Tybalde ad dados, že universitě jste zády se obrátil a k městu klusáte?“

„Jde zajisté hledat byt v ulici Thibautodé,“ křičel Jan du Moulin.

Celá tlupa opětovala slovní hříčku se zuřivým tleskotem.*)

„Jdete hledat obydlí v ulici Thibautodé, není-liž pravda, pane rektore, hráči při hře ďáblově?“

Po té přišel řad na ostatní hodnosty.

„Záhuba pedelům a berlonošům!“

„Řekni mně, Robine Poussepaine, kdo pak je onen?“

„Toť je Gilbert de Suilly, Gilbertus de Soliaco, kancléř koleje autunské.“

„Tu máš můj střevíc, ty máš lepší místo než já, hoď jej tomuto na hlavu.“

„Suturnalítias mittimus ecce nuces.“

„Záhuba šesti bohoslovcům a jejich bílým komžím!“

„To jsou bohoslovci? Měl jsem za to, že to je

---

*) Thibautodé je slovní hříčka = Thibaut aux dés, Thibaut při kostkách.

šest bílých hus, jež svatá Jenofeva městu za manství Roogny byla darovala.“

„Záhuba lékařům!“

„Záhuba hadáním veřejným kardinalův a školo-
metův!“

„Vystrojím tobě hlavu, kancléři u sv. Jenofevy; tys
mně ukřivdil.“

„Máš pravdu; dal moje místo v národě norman-
ském malému Ascaniu Falzaspadovi, pocházejícímu z pro-
vince bourgeské, jedině proto, že týž je Ital.“

„Totě bezpráví,“ zvolali všichni studenti. „Záhuba
kancléři u sv. Jenofevy!“

„Hoj, hej! mistře Jachýme Ladehorse! hoj, hej!
Ludvíku Dahuille, hoj, hej, Lamberte Hocementa!“

„Ať si ďábel zardousí prokuratora národa něme-
ckého!“

„A kaplany svaté kaple i s jejich šedivými ko-
žíšky na komžích, cum tunicis grisis!“

„Seu de pellibus grisis furratis!“

„Hola, hej, mistři umění svobodných! veškeré krásné
černé čapky! veškeré krásné červené čapky!“

„Hezký to ohon rektorův.“

„Člověk by jej měl za vévodu benátského, jenž
ubírá se k zasnoubení svému s mořem.“

„A hle, Jene, tamhle kanovníci od sv. Jenofevy.“

„Ďábel je vezmi!“

„A opat Claude Choart! doktor Claude Choart!
Hledáte bezpochyby Marii Giffardovu?“

„Bydlí v ulici Glatigny*).“

„Ona ustýlá náčelníku policistův!“

„A odvádí své čtyry stříbrňáky; quatuor denarios.“

„Aut unum bombum.“

„Což chcete, aby je platila ve vaší přítomnosti?“

---

*) V středověku sídlo nevěstek.

„Soudruzi, vizte tam mistra Šimona Sanguina, voliče z Pikardie, jenž má svou ženu v sedle za sebou.“

„Post equitem sedet atra cura.“

„Jen směle, mistře Šimone!“

„Dobrý den, pane voliči!“

„Dobrou noc, paní voličová.“

„O jak šťastni jsou ti, že všechno vidí —!“ pravil s povzdechem Jan de Molendino, neustále uhnížděn v listoví své makovice.

V tu chvíli nachýlil se přísežný kněhkupec university, mistr Andry Musnier, k uchu kožešníka dvorského, obstarávajícího šatstvo královo, mistra Gillesa Lecornu-a.

„Povídám vám, pane, soudný den je na blízku. Nikdy nebylo vidět takovou rozpustilost žákovstva. Proklaté vynálezy tohoto století všechno přivádějí na zmar; děla, švihovky, púmy, zejména ale knihtiskařství, týž druhý mor z Němec. Čím více rukopisů, tím více kněh. Kněhtiskařství usmrcuje kněhkupectví. Soudný den se blíží.“

„Pozoruji to věru též na odbytu zboží aksamítového,“ odvětil obchodník v kožešinách.

V tu chvíli odbíjely hodiny poledne.

„Ah!“ zvolal dav jedním hlasem. Studenti mlčeli. Najednou ale nastala náramná matenice; náramný ruch nohami a hlavami, náramné hromobití povšechného odkašlávání a šustu šátků kapesních, každý se uchystával, místo sobě upravoval, na prsty u nohou vystupoval a v skupení seřaďoval. Po té nastalo hluboké ticho, všechny krky se natáhly, všechna ústa se otevřela, všechny zraky obrátily se k desce mramorové — než tam se nic neobjevovalo. Čtyři sergenti správce paláce stáli tu, neustále ztrnulí a nehybní, jak čtyry omalované sochy.

Všechny zraky obrátily se po té k vyvýšenému místu, uchystanému pro vyslance flamské.

Dvěře se neotvíraly, a místo to zůstávalo prázdné. Od rána očekával týž dav lidí trojí věc: poledne, vy-

slanectvo flamské a mysterie. Jediné poledne bylo se v čas dostavilo.

Zajisté, toť bylo přes příliš!

Čekali jednu, dvě, tři, pět minut, čtvrt hodiny; nikdo nepřicházel. Vyvýšené místo bylo vždy ještě prázdné a jeviště němo. Avšak na netrpělivost byl následoval hněv. Slova rozhořčená obíhala, aeci že posud jen hlasem tichým.

„Mysterie, mysterie,“ mumlalo se temně. Mysli se rozpalovaly. Bouře, posud jen temně hlučící, vznášela se na povrchu tohoto davu. Jan Moulin vyrazil z ní první jiskru.

„Mysterie, das vezmi sobě Flamy,“ zvolal veškerým úsilím svých plic, a jak had vinul se okolo hlavice svého sloupu.

Dav tleskal rukama. „Mysterie,“ opětoval po něm, „das vezmi sobě Flamy.“

„Mysterie chceme, a to bez prodlení,“ začal student znovu, „aneb jsem radou, abychom oběsili správce paláce náhradou za komedii a moralitu.“

„Výborně řečeno,“ křičel lid, „počněmež věšení se sergenty správcovými.“

Náramný potlesk následoval. Čtyři ubožáci bledli, a na sebe vespolek pohlíželi.

Dav hnul se k nim, a tito viděli již, jak slabé zábradlí dřevěné, kteréž je od davu oddělovalo, již již praská a pod tíží návalu, málem, se kácí.

Okamžik byl rozhodný.

„Na provaz, na provaz,“ volalo se zevšad.

V tu chvíli rozhrnula se opona u oblekárny, kterouž jsme shora byli popsali, a vyšla odtamtud osoba, jejíž pouhé vzezření dav najednou zastavilo a, jakoby kouzlem, hněv jeho v zvědavost proměnilo.

„Ticho, ticho!“

Osoba tato, valně znepokojena a na všech údech se třesouc, popošla až na okraj desky mramorové, s ne-

ustálými poklonami, kteréž, čím více se blížila, podobaly se klesání na kolena.

Mezitím byl se zponenáhla poklid zase rozložil, i panoval již jen onen přitlumený šumot, jakýž vždy z mlčení davu vyniká.

„Pánové měšťané a paní měšťanky,“ pravil příchozí, „musíme míti tu čest, že budeme přednášet a provozovat před jeho Eminencí, panem kardinalem, překrásnou moralitu, jež se zove: Dobrý soud svaté panny Marie. Já představuji Joviše. Jeho Eminencí provází v tuto chvíli velectené vyslanectvo pana vévody rakouského, kteréž právě v tomto okamžiku bylo zastaveno u brány baudetské, aby vyslechlo slavné oslovení pana rektora university. Jakmile Jeho Eminencí kardinal se objeví, ihned začneme.“

Zakročení Jovišova bylo zajisté zapotřebí, aby zachráněni byli čtyři ubozí sergenti správce paláce. Kdybychom měli to štěstí, že bychom byli vymyslili tuto přepravdivou povídku a tudíž odpovědnými byli za ni před dámou kritikou, tož by se proti nám nikdo nemohl dovolávati klamného pravidla: Nec deus intersit. Ostatně byl oblek pana Joviše překrásný a nemálo přispěl k utišení davu, obraceje na sebe veškeru pozornost.

Joviš měl na sobě osnůr, s pozlacenými hřebíky, pokrytý černým aksamítem; hlavu jeho zdobila přílba, olemována pozlacenými stříbrnými knoflíčky, a kdyby nebylo bývalo líčidla a ohromných vousův, čímž tváře jeho, každým vždy do pola, byly zakryty, kdyby nebylo bývalo závitku z lepenky pozlacené, cetkami posetého, z něhož trčely dlouhé proužky pozlátka, kterýžto závitok Joviš držel v ruce, a v němž oko cvičené snadno poznávalo střelu hromovou, kdyby nebylo bývalo jeho nohou barvy masové a pásněmi po řecku ozdobených, tož byl by se pro nucené držení těla mohl porovnat lučištníku bretoňskému při strážu životní pana Berryho.

II.

Petr Gringoire.

Uspokojenost a obdiv, jednohlasně vzbuzený oblekem Jovišovým, mizely za jeho řeči a když se byl octnul u neobratné závěrky: jakmile Jeho Eminencí kardinal se dostaví, ihned započneme, utlumen byl jeho hlas hřímajícím výsměchem.

„Začněte hned! Mysterie, mysterie bez prodlení!“ křičel lid. A nade všechny hlasy rozléhal se hlas Jana Molendina, jenž pronikal uprostřed hluku jak píšťala uprostřed kočičny. „Začněte hned,“ vřeštěl student.

„Ať zhyne Joviš a kardinal bourbonský,“ křičel Robin Poussepain a ostatní studující u okna sedící.

„Okamžitě morailitu,“ opětoval dav, „bez prodlení. Pytel a provaz komediantům a kardinalovi.“

Ubohý Joviš, vyděšený, bez sebe, a pod lícidlem bledna, upustil svou hromovou střelu, sejmul přílbu, poklonil se a třesa se koktal: „Jeho Eminencí . . . paní Markéta z Flandrův . . .“ I nevěděl co dále povědět, ze samého strachu, že bude viset. Buď oběsí jej obecnost, pakliže ono bude muset čekat, aneb dá jej oběsit kardinal, pakliže herci nepočkají; z obou stran viděl před sebou propast, čili šibenici.

Na štěstí vyrval jej kdosi z rozpakův a převzal zaň odpovědnost.

Jakýs muž, kterýž byl stál před zábradlím ve prázdné prostora, kolkolem desky mramorové ponechané, a jehož posud nikdo nebyl pozoroval, poněvadž vysoká a vyzáblá jeho postava průřezem pilíře, o nějž zády se opíral, obzoru všech přítomných byla ukryta, muž týž, vysoký, vychrtlý, bledý, rusovlasý, a ještě mladý — jakkoli již na čele a na tvářích zvráštělý, — v černou, obnošenou a stářím lesknoucí se vlněnou látku oděný, přiblížil se,

s očima zářícíma a s ústy usmívajícími se, k desce mramorové a pokynul ubožákovi Jovišovi.

Avšak týž, všecek polekán, ničeho nespozoroval.

Nový příchozí, popošed o krok, zvolal:

„Joviši, můj drahý Joviši.“

Druhý posud ničeho neslyšel.

Konečně vysoký rusovlasec, netrpěliv, zkríkl téměř až pod nos Jovišův:

„Michali Giborne!“

„Kdo mne volá?“ pravil Joviš, jak by ze spaní se probudil.

„Já,“ odvětila osoba v černém obleku.

„Ah!“ povzdechl sobě Joviš.

„Začnete bez prodlení,“ pokračoval druhý, „uspojte obecenstvo, jáť se postarám, abych upokojil pana správce, kterýž zase upokojí pana kardinala.“

Joviš sobě oddechnul.

„Moji pánové měšťané,“ zvolal celou silou svých plic k lidu, kterýž pořád ještě hřmotil, „započneme okamžitě.“

„Evoe Juppiter! Plaudite cives!“ řvali studenti.

„Výborně!“ jásal lid.

I nastal ohlušující tleskot rukama, a Joviš byl již zmizel za svým čalounem, an sál se ještě pokřikem radostným otrásal.

Mezitím byla osoba neznámá, kteráž tak kouzelně byla přetvořila bouři v tiseň (jak praví náš starý a drahý Corneille), skromně ustoupila do polostínu svého pilíře, a byla by tam setrvala nejspíše tak neviditelnou, nehybnou a němou, jako dříve, kdyby jej nebyly vy-lákaly dvě mladé dívky, jež sedíce v první řadě divákův byly sobě povšimnuly její rozmluvy s Michalem Gibornem-Jovišem.

„Mistře,“ pravila jedna z nich, pokynouc mu, aby se přiblížil.

„Mlčte pak přec, drahá Lienarde-ova,“ pravila její

hezká, půvabná a vyšňořená souseďka. „Vždyť to není klerik, je to laik, nesmíte říkat mistře, alebrž pane.“

„Pane,“ pravila Lienarde-ova.

Neznámý přiblížil se k zábradlí. „Co je vám libo, dámy?“ tázal se s ochotou.

„Oh, pranic,“ odvětila Lienarde-ova všecka pomatená, „má souseďka Gisquette-ova chce s Vámi promluvit.“

„Nikoli,“ odvětila Gisquette-ova, zardíc se, „Lienarde-ova na Vás zkríkla mistře, a já toliko jsem jí pravila, že se říká pane.“

Obě mladé dívky sklopily oči. Neznámý, kterýž patrně sobě přál, aby rozmluvu rozpředl, pohlížel na ně s úsměvem.

„Nemáte tudíž, milé dámy, mně nic co povědět?“

„O pranic,“ odvětila Gisquette-ova.

„Nic,“ pravila Lienarde-ova.

Vysoký, mladý, rusovlasec ustoupil krok nazad, avšak zvědavé dvě dívky neměly chuti, aby nechaly jej uklouznout.

„Pane,“ pravila živě Gisquette-ova s prudkostí splavu, jež otevřeli, aneb ženštiny zrychla se odhodlavší: „vy znáte tudíž vojína, jež bude hráti v mysteriích úkol panny Marie.“

„Vy chcete říci úlohu Joviše,“ odvětil bezejmenný.

„Ano, ano!“ pravila Lienarde-ova, „tať je hloupá.“

„Vy znáte tedy Joviše?“

„Michala Giborne-a,“ odvětil bezejmenný, „ano, ano, milé dámy.“

„Mát překrásné vousy,“ pravila Lienarde-ova.

„Je to pěkné, co budou povídat?“ tázala se ostýchavě Gisquette-ova.

„O velmi krásné, milá dámo,“ odvětil bezejmenný, ani dost málo neváhaje.

„Co to bude?“ tázala se Lienarde-ova.

„Dobrý soud svaté panny Marie, moralita, milé dámy.“

„A, toť je jiná,“ odvětila Lienarde-ova.

Nastala krátká přestávka. Neznámý ji přerušil.

„Je to z brusu nová moralita, jež nebyla ještě provozována.“

„Tedy to není ta,“ pravila Gisquette-ova, co se dávala před dvěma roky v den příjezdu pana legáta; vystoupila tři hezká děvčata, představující . . .“

„Ochechule,“ vskočila jí do řeči Lienarde-ova.

„A to zcela nahé,“ dodal mladý muž.

Lienarde-ova sklopila stydlivě oči. Gisquette-ova pohledla na ni a učinila taktéž. Mladý muž s úsměvem pokračoval:

„Byla to roztomilá podívaná. Dnes však máme moralitu, schvalně sepsanou, pro princeznu z Flandrův.“

„Budou se zpívat písně pastýřské?“ tázala se Gisquette-ova.

„Ach, fuj!“ odvětil neznámý, „v moralitě! Druhy dram neslušno smísit. Kdyby to byla fraška, pak by ovšem to mohlo být.“

„Ah, totě škoda,“ odvětila Gisquette-ova. „U vodometu zápasili divocí mužové a divoké ženy; objevovali se ve všelikém postavení těla a zpívali kratičké popěvky a písně pastýřské.“

„Co se hodí pro legata,“ pravil neznámý úsečně, „nehodí se pro princeznu.“

„A jim po boku,“ vypravovala Lienarde-ova, „hrálo několik nízkých nástrojů překrásné kousky.“

„A aby okolojdoucí se občerstvili,“ pravila Lienarde-ova, „metala studeň trojím ústím víno, mléko a muškát, a každý dle libosti mohl se napít.“

„A něco výše,“ pokračovala Lienarde-ova, „u svaté trojice, provozovala se pašije živými osobami a beze všeho mluvení.“

„Zdali se na to pamatuji,“ zvolala Gisquette-ova. „Spasitel na kříži a oba lotři v pravo a v levo.“

Mladé žvastalky, rozčíleny zpomínkami na vjezd legátův, mluvily nyní obě zároveň.

„A o něco ku předu, u brány malířův stály jiné, nádherně oděné, osoby.“

„A u studně svatého Innocence byl myslivec, kterýž stíhal laňku, uprostřed hrozného štěkotu psův a vřeskotu lesnic.“

„A u jatek pařížských bylo lešení, představující ba-
stillu dieppskou.“

„A víš, Gisquette-ova, když legát kolem se ubíral, hnali útokem a všem Angličanům uřezali hrdla.“

„A u brány Châteletovy stály překrásné osoby.“

„A což most Change!“

„A když legát po mostě se ubíral, vypustili do po-
větrí více než dvě stě tuctů ptákův všech druhů. —
Toť bylo překrásné, Lienarde-ova!“

„Dnes to bude ještě krásnější,“ podotkl konečně ne-
známý, jenž patrně s netrpělivostí je poslouchal.

„Máte za to, že mysterie budou krásny?“ tázala se
Gisquette-ova.

„Zajisté,“ odvětil bezejmenný a po té dodal s ja-
kýmsi důrazem: „Milé dámy, já jsem spisovatel těchto
mysterií!“

„Opravdu!“ zvolaly mladé dívky v úžasu.

„Opravdu,“ odvětil básník, zlehounka zachrechlaje,
„totiž vlastně jsme dva, Jan Marchand, jenž přiřezával
prkna a lešení postavil; a já, kterýž jsem kus sepsal,
zovu se Petr Gringoire.“

Básník Cidu nebyl by s větší hrdostí pronesl: Petr
Corneille.

Čtenáři naši mohli pozorovat, že uběhl již valný
čas od chvíle, co Joviš zmizel za čalouny, až k okamžiku,
kde spisovatel nové morality, tak znáhla se přihlásiv,
byl vzbudil prostý obdiv Gisquette-ovy a Lienarde-ovy.

Jak podivno! Veškerý dav lidu, několik minut před
tím tak bouřlivý, očekával nyní pokojně, na slovo her-

covo; čímž stvrzuje se věčná pravda v divadlech našich každého dne ještě osvědčovaná, že nejlepší prostředek přijmíti obecnstvo, aby trpělivě čekalo, jesti ubezpečení, že bez prodlení se započne.

Avšak student Jan nebyl usnul.

„Hola, hej,“ zvolal najednou, uprostřed klidného čekání, jež bylo následovalo hřmot. „Joviši, svatá panno; kejklíři ďáblovi, máte nás za blázny? Kus, kus! Dejte se do toho, sice začneme zase my.“

Více nebylo zapotřebí. Hudba, sestávající z nástrojů vysokých i nízkých, zavzněla uvnitř lešení, opona se rozhrnula a čtyry pestře vyšňořené a, nalíčené postavy vyšly, vylezly po strmém žebříku a, octnuvše se na hořejší části lešení, postavily se v šik vůči obecnstvu, před nímž hluboce se uklonily, načež symfonie ztichnula. Mysterie začaly.

Čtyry osoby, došedše potleskem hojné odměny za své poklony, začaly za posvátného ticha proslov, jímž čtenáře rádi ušetříme. Ostatně zabývalo se obecnstvo, jak se to podnes ještě děje, více oblekem, jež herci měli na sobě, než úlohou, již odříkávali, a v skutku bylo to zcela rozšafné.

Byliť všichni oděni v kabáty, napolo bílé a napolo žluté, pouze látkou od sebe se lišící. Kabát prvního byl ze stříbrohlavu a ze zlatohlavu, kabát druhého hedbávný, kabát třetího vlněný a kabát čtvrtého plátěný. První herec měl v pravé ruce meč, druhý dva zlaté klíče, třetí váhu, a čtvrtý rýč. Aby bylo nadlehčeno lenivým rozumům, jež by nebyly zřetelně uhodly význam těchto příznaků, bylo lze čísti v hrubých písmenech, černě vyšitých, na obrubě kabátu ze zlatohlavu: zovu se šlechta, na obrubě kabátu hedbávného: zovu se duchovenstvo, na obrubě kabátu vlněného: zovu se obchodnictvo, a na obrubě kabátu plátěného: zovu se práce rolnická. Pohlaví dvou allegorií mužských bylo jasně naznačeno každému soudnému divákovi kratším

kabátem a birétem, jímž měly hlavy pokryty, kdežto dvě allegorie ženské měly delší roucha a na hlavě čepce.

Jen příliš zlomyslná vůle nebyla by pochopila z básnického obsahu proslovu, že práce rolnická zasnoubena jest s obchodnictvem a duhovenstvo se šlechtou, a že oba šťastné pářečky měly společně překrásnou zlatou plískavici, jež toliko nejpřednější krásce měla se od nich přiřknouti. Za tou příčinou byly se ubíraly světem, hledajíce a pátrajíce po této krásce, a zamítnuvše po sobě královnu Golgondskou, princeznu Trebizondskou, dceru velkého chána tatarského atd., byly se práce rolnická a duhovenstvo, šlechta a obchodnictvo vrátily, aby sobě odpočinuly v paláci soudním, na desce mramorové, s kteréž zvěstovaly ctěnému posluchačstvu tolik průpovědí a mravních naučení, coby se jich bylo mohlo tebdáž proplýtvat při jakékoli zkoušce, veřejném hadání aneb slavnosti na fakultě umění, kde mistři a bakaláři na hodnosti doktorské byli povyšováni.

I bylo vše v skutku velmi krásné. Avšak v celém davu tomto, ježž čtyry allegorie o závod zaplavovaly proudy podobenství, nebylo ucha pozorlivějšího, srdce silněji tlukoucího, oka upřenějšího a krku nahnutějšího nad oko, ucho, krk a srdce Petra Gringoire-a, kterýž před malou chvílí byl nemohl odolat radosti, aby nepověděl svého jména dvěma hezkým děvčatům. Byl od nich několik kroků nazad ustoupil, za svůj pilíř, a od tamtud naslouchal, pohlížel a v rozkoši tanul. Dobromyslný potlesk, jímž přijat byl začátek jeho proslovu, zavzníval posud v jeho útrobách, i byltě Petr Gringoire úplně pohřížen v ono záchvatné zadumání, s kterýmž spisovatel přihlíží, kterak veškeré jeho myšlenky, jedna po druhé, z úst hercových spadají do ticha nesčíslného posluchačstva. O ctihodný Petře Gringoire.

Jestif nám toho líto, že musíme vyjevit, kterak první toto vytržení velmi záhy bylo přerušeno. Jedva

že Gringoire byl rty své přiblížil opojujícímu kalichu radosti a slávy, a již vmísila se do něho kapka hořkosti.

Otrhaný žebrák, jenž jsa uprostřed davu ztracen, nemohl se dodělati žádných příjmů a bezpochyby také dojíti nemohl dostatečné náhrady v kapsách svých sousedův, usmyslil sobě usaditi se na některém místě význačnějším, aby obrátil na sebe zraky a nabyt takto almužny. Bylť se mezi přednášením prvních veršův proslovu, pomocí pilířův u pavlanu uzavřeného, vysoukal až k římse, jež se táhla po dolejší části zábradlí, i posadiv se tam, vzbuzoval pozornost a útrpnost davu svými hadry a hnusným svým vředem, jenž pokrýval celou jeho pravou ruku. Ostatně nepromluvil slova.

Mlčení, jež zachovával, nebylo by tudíž proslovu bývalo na závalu, a nijaký patrný nepořádek nebyl by vznikl, kdyby nehoda nebyla tomu chtěla, že student Jan, s výši svého pilíře, zahlídl žebráka a jeho upejpání. Hlasitý smích zmocnil se mladého pošetilce, kterýž nedbaje toho, že přeruší divadlo a že pobouří povšechnou posvátnou pozornost, rozpustile zkríkl:

„Vizte toho neduživce, jenž žebře o almužnu.“

Kdokoli byl kdysi hodil kámen do močálu žabšho, aneb byl střelil z ručnice do hejna ptačího, týž může představiti sobě účinek, jakýž vzbudila tato nesouvislá slova uprostřed povšechné pozorlivosti.

Gringoire se zachvěl, jakby elektrická rána jím byla otrásla. Proslov ustanul a všechny hlavy s hlukem obrátily se k žebrákovi, kterýž, ani dost málo se nepoděsiv, viděl v této příhodě dobrou příležitost k žním a tudíž s hlasem žalným, a oči přimhouřiv, bědovati se jal:

„Mějte útrpnost, prosím.“

„I na moutě milou duši,“ zvolal Jan, „toť Clopin Trouillefon! Hola příteli, což pak ti tvůj vřed na noze překážel, že jsi jej sobě na ruku přendal? A po těch slovech hodil, s obratností opičí, stříbrný peníz do umou-

něného plstěného klobouku, jež žebrák chorou svou rukou nastavoval.

Žebrák bez rozpaků přijímal almužnu, rovněž jak výsměch, a pokračoval hlasem žalostným :

„Mějte útrpnost, prosím.“

Tato epizoda byla způsobila velkou rozrřizitost posluchačstva, a značný počet divákův, Robin Poussepain a veškeří studenti tleskali rozpustile tomuto podivnému duettu, kteréž, uprostřed proslovu, student svým vřestivým hlasem a žebrák svým hulákavým bédováním z patra byli provedli.

Gringoire byl nad míru nespokojen. Zpamatovav se z prvního zděšení zmužil se a zkríkl k čtyrem osobám na jevišti: „Pokračujte, u všech všudy pokračujte,“ aniž by byl dvou výtržníkův jediným pohledem opovrřizlivým sobě povšimnul.

V tu chvíli pocítil, že ho kdosi tahá za cíp svrchníku. Obrátil se, nikoli bez nevrlosti, než jakkoli s velkou tíží bylo mu do smíchu, přece se usmál.

Byla to krásná ruka Gisquette-čina, kteráž, prostrčena skrze zábradlí, tímto způsobem o pozornost jeho se ucházela.

„Pane,“ pravila mladá dívka, „budou pokračovat?“

„Zajisté,“ odvětil Gringoire, jaksí zaražen touto otázkou.

„A v tom případě, pane,“ pokračovala dívka, „raďte býti tak laskav a vysvětliti mně . . .“

„Co budou mluvit?“ vskočil jí Gringoire do řeči. „milerád, oslyšte.“

„Nikoli, ale to, co až posud byli mluvili.“

Gringoire odskočil, podobně člověku, jehož živé rány byl kdosi se dotknul.

„Aby tě ďas vzal, hloupá, pitomá dívka!“ mumlal mezi zuby.

Od tohoto okamžiku byla Gisquette-ova všechné vážnosti u něho postrádala.

Avšak herci byli mezi tím pokynutí jeho uposlechli a obecenstvo, vidouc, že se chystají, aby zase mluvili, taktéž se uchystávalo, aby naslouchalo; arci že ušly mu mnohé krásy letováním dvou částí kusu, tak zhurta přetrženého.

Nicméně poklid poznenáhla zase se navrátil; student mlčel, žebrák ščítal několik penízů do svého klobouku, a hra divadelní nabyla zase vrchu.

Bylo to v skutku krásné dílo, i mohlo by se, jak nám se zdá, ještě posud, arci že s některými změnami, velmi dobře účinku dodělat. Exposice, poněkud dlouhá a prázdná, totiž vzhledem k pravidlům, byla prosta a Gringoire, v upřímné svatyni vnitřní své soudní stolice, obdivoval se její jasnosti.

Jak snadno lze se domyslit, byly čtyry osoby allegorické, jež procestovaly tři díly světa, aniž by slušným způsobem své zlaté plískavice s krku zbýti mohly, trochu zemdleny. A tu arci následovala chvála zázračné rybě a tisícové něžné narážky na mladého ženicha Markéty z Flandrů, který, tehdáž v smutné odloučenosti v Amboise-u meškaje, toho se nenadál, že rolnická práce a duchovenstvo, šlechta a obchodnictvo byly jemu k vůli cestu okolo světa vykonaly. Jmenovaný Dauphin tudíž byl mlád; krásný, silný a především (krásný to původ všech cností královských) syn lva francouzského. Přiznávám se, že toto smělé podobenství je obdivuhodné, a přírodopis divadla v den allegorií a královské básně svatební nepoděsí se nikterak Dauphina syna lvova. Toť právě je ona řídká a pindarická směsice, osvědčující nadšení. Abychom však i kritice, co jí sluší, ponechali, třeba podotknout, že by básník byl mohl krásnou tuto myšlenku vyvinouti v méně než dvou stech verších.

Pravda ovšem, že mysterie měly trvati od dvanácti hodin v poledne až do čtyr hodin odpoledne, podle rozkazu pana správce, a že se tudíž cosi muselo mluvit. Ostatně obecenstvo trpělivě poslouchalo.

Najednou, uprostřed hádky mezi paní obchodnicí a paní šlechtou, právě an mistr rolnictvo pronášel zračný verš:

Nikdy v lesích nevidáno zvíře zmužilejší

otevřely se dveře pavlanu prázdného, kterýž tak nevhodným způsobem byl posud uzavřen, způsobem ještě nevhodnějším, a dveřník ohlašoval zhurta: Jeho Eminenci, pan kardinal z Bourbonu.

III.

Pan kardinal.

Ubohý Gringoire! hřmot veškerých dvojatých prskavek o Janu křtiteli, výstřel dvaceti hákovnic, třeskot pověstné švihovky na věži billské, kteráž za oblehání Paříže v neděli dne 29. září 1465 jednou ranou byla usmrtila sedm Burgundův, výbuch veškerého prachu střílného v skladišti u brány du Temple, vše to nebylo by se dotklo jeho uší tak bolestně, jako v tomto slavném a dramatickém okamžiku těch několik slov, vypuštěných z úst dveřníka: Jeho Eminenci pan kardinal z Bourbonu.

Petr Gringoire arci se kardinala ani nestrachoval, ani jím neopovrhoval. Byltě prost této slabosti, rovněž jako této zpupnosti. Gringoire, pravý eklektik, jak bychom řekli za našich dob, náležel k oněm vznešeným, pevným, mírným a klidným povahám, které dovedou vždy státi v prostřední míře (stare in dimidio rerum) a oplývající rozumem i svobodomyšlnou filosofií nicméně i kardinalův sobě váží. Jestli to vzácné a nepřerušené pokolení filosofův, jimž moudrost, jak druhá Ariadna poskytla klubka, kteréž oni od počátku světa rozvíjejí, ubírajíce se bludištěm záležitostí lidských.

Shledáváme se s ním ve všech dobách; jsouť vždy ti sami, totiž vždy v souhlasu se svou dobou. Aniž

bychom k nim připočítávali Petra Gringoire-a, kterýž by byl býval jejich zástupcem v století patnáctém, kdyby se nám podařilo dodati mu oslavy, kterouž zasluhuje, tož dojistá byl to jejich duch, jenž oživoval otce du Breuila, když sepisoval v století šestnáctém prostovznesená a všech věků hodná slova: „Jsem Pařížan rodem, a Parrhisian mluvou, poněvadž Parrhisia v řeckém značí volnost v mluvení; této užíval jsem i u kardinalův, u strýčka a bratra prince Contyho“ — avšak vždy s úctou k jejich vznešenosti a aniž by urazil kohokoliv z jejich družiny, což zajisté jest mnoho.

Nebylo tudíž ani záští ku kardinalovi, ani opovrhování jeho přítomností v dojmu nepříjemném, jež byl způsobil příchod kardinalův v Petru Gringoire-ovi. Naopak, básník náš byl příliš rozšafný a měl na sobě příliš ošumělou halenu, než aby byl nepřikládal zvláštní váhy tomu, že mnohá narážka jeho proslovu a zejména oslavení Dauphina, syna Iva Francie, dojde ucha pravzneseného.

Avšak zištnost nevládne nikdy šlechetnou povahou básníkovou. Mám za to, že bytost básníkovu lze naznačiti počtem desítkou; kdyby lučebník ji rozlučoval či pharmacopolisoval, jak Rabelais praví, tož zajisté shledal by, že sestává z jedné části zištnosti a z devíti částí samolásky.

V okamžiku ale, kde dvěře před kardinalem otevřeli, bylo devět částí Gringoire-ovy samolásky, nadmulých a oduřelých dechem obdivu obecenstva, v zrostu zázračném, pod nímž, takřka udušená, mizela ona téměř nepoznatelná částička zištnosti, již jsme právě v povaze básníkově byli rozeznali; ostatně vzácný to příměsek a přítěž skutečnosti a lidskosti, bez níž by básník země ani se nedotýkal. Gringoire tonul v rozkoši, že mohl cítit, vidět, ba takřka ochmatávat celé shromáždění, arci že shromáždění šibalův, ale což na tom sešlo, jen když toto bylo ohlušeno, zkamenělé a takřka zardouseno nedostížitedlnými tiradami, jež každým okamžením ze všech

částí svatební jeho básně vynikaly. Ujišťuji, že i on sám účastnil se v povšechné blaženosti a že, opak to Lafontainův, kterýž při provozování své veselohry „Florentin“ byl se tázal, který hlupák sepsal tu slátaninu, Gringoire rád by byl pozeptal se svého souseda: Od koho je toto dílo mistrovské? I můžeme tudíž soudit, jaký účinek naň způsobilo náhlé a nečasné objevení se kardinalovo.

Čeho byl se obával, až příliš záhy se uskutečnilo. Příchod Jeho Eminencí pobouřil posluchačstvo. Všechny hlavy obrátily se k pavlanu. Nikdo více neposlouchal. „Kardinal, kardinal,“ opětovala veškerá ústa; nešťastný proslov po druhékrátě byl přerušen.

Kardinal prodlel okamžik na prahu pavlanu. Mezi tím, co zrakem, dosti netečným, po obecnstvu se rozhlížel, zdvojit se hluk. Každý chtěl kardinala líp viděti, i podobalo se, jakoby každý hlavu svou stavěl na ramena svého souseda.

I bylatě to v skutku vznešená osobnost a pohled na ni zajisté nahražoval každé jiné divadlo. Karel, kardinal z Bourbonu, arcibiskup a hrabě z Lyonu, primas Gallie, byl zároveň spřízněn s Ludvíkem XI. skrze svého bratra Petra, pana Beaujeu-a, kterýž byl se oženil s nejstarší dcerou královou, a s Karlem Smělým, skrze svou matku Anežku burgundskou.

Čelný a významný znak povahy primasa Gallie bylo smýšlení dvořenína a oddanost moci. I možno tudíž soudit o nesčíslných rozpacích, jež mu způsobovalo dvojité toto příbuzenství, a o všech úskalích světských, mezi nimiž duchovní jeho loďka musela kroužit, aby se nerozkotala ani o Ludvíka, ani o Karla, tuto Scyllu a Charybdu, jež byly již pohltily vévodu Nemourského a connetable-a ze Saint Polu. Bohudíky, on byl dosti šťastně plavbu tu přestál a bez překážky byl se octnul v Římě. Avšak jakkoli meškal v přístavu, a právě že v přístavu dlel, připomínal sobě vždy s nepokojem ne-

bezpečnosti rozličná politického svého života, tak namahavého a tak dlouho zkormucovaného.

Pročež mívával v obyčejí říkat, že rok 1476 byl proň černý a bílý, čímž vyznačoval, že téhož roku byla mu zemřela jeho matka, vévodkyně z Bourbonnaisu, a bratřec jeho, vévoda z Burgundu, tak že jeden zármutek byl mu útechou nad zármutkem druhým.

Ostatně byl to muž dobromyslný; vedl veselý život kardinálův, kochával se v královské rostlině Chaillot-ské, neměl záští ani k Richardu la Garmoise, ani k Tomáši la Saillarde, udílel almužny raději hezkým dívkám než starým babám, i byl za těmito příčinami u obecnstva pařížského velmi oblíben.

Nevycházel z domu jinak, než obklopen družinou biskupův a opatův, z rodu vznešeného, veselých a dvorných, hodování vždy nakloněných; a nejednou dávaly pohoršení počestným a pobožným ženštinám ze Saint-Germain-d'Auxerre-u, ubírajícím se na večer okolo osvětlených oken paláce Bourbonu, tyže hlasy, jež za dne jim byly zpívaly nešpory, a od nichž ony zaslechly nyní za řinkotu sklenic bachické přísloví Benedikta XII.: „Bibamus papaliter,“ onoho papeže, kterýž k tiáře byl připojil třetí korunu.

Tato oblíbenost, tak spravedlivým nárokem nabytá, bezpochyby uchránila jej při jeho příchodu zlého uvítání se strany davu, před chvílí tak nespokojeného, a tím méně nakloněného k uctívání kardinála v den, v kterýž měli sobě samým papeže voliti.

Avšak Pařížané dlouho se nehněvají, a kromě toho byli dobří měšťané nad kardinalem zvítězili, že provozování kusu z vůle jejich muselo započít; a toto vítězství jim stačilo. Ostatně byl pan kardinál z Bourbonu krásný muž a měl na sobě velmi krásné červené roucho, jež mu dobře slušelo, a tudíž byly mu všechny ženštiny nakloněny, následovně lepší polovice obecnstva. A zajisté byla by to nespravedlivost a jevilo by to špatný vkus,

aby vypískán byl kardinal, poněvadž byl v divadle dal na sebe čekat, když jinak byl krásný muž a červené roucho jeho dobře mu slušelo.

I vešel tudíž, pozdravil shromáždění s úsměvem dědičným, jež vznešení lidé pro lid vždy pohotově mají, a ubíral se volnými kroky k svému křeslu z aksamítu šarlatového, při čemž se podobalo, jakoby mysl jeho zcela jinými záležitostmi se zabývala. Družina jeho, kterouž bychom nyní nazvali jeho generalním stabem biskupův a opatův, vtrhla za ním na pavlan, arci při zdvojeném hluku a zdvojené zvědavosti přízemí.

Všichni je sobě okazovali a jmenovali, každý chtěl aspoň jednoho z nich znáti; jeden pana biskupa z Massilie, Alaudet-a, pakliže mám dobrou paměť; druhý Roberta de Lespinasse, opata ze Saint-Germain-des-Prés, rozpustilého bratra jedné z milenek Ludvíka XI. — Při všem tom arci vyklouzlo mnoho slov hanlivých, opovržením překypujících. Studující zase proklínali. Byltě to jejich den, jejich slavnost bláznův, jejich saturnalie, orgie písařův parlamentních a žákovstva. Nebylo neřesti, kteráž v týž den nebyla by bývala dovolena, a právem by se byla neděla. A co tu bylo v davu rozpustilých klepen: Simone Quatreliques-ova, Anežka la Gadine-ova, Robine Piédebou-ova. A či by se snad nemělo ani klíti podle chuti a rouhati se trochu jmenu božímu v tak překrásný den a v tak dobré společnosti duchovních a nevěstek?

A v skutku také nikdo toho neopomenul; uprostřed hřmotu zavzvívala děsná směsice proklínání a ohavností, kteréž byly se vykradly z veškerých úst písařův parlamentních a žákův, kdežto ostatek roku bývaly utlumeny z obavy před žhoucím železem svatého Ludvíka. — Ubohý svatý Ludvíku, jaké úsměšky tropili sobě z tebe ve vlastním tvém soudním paláci! Každý z nich byl sobě obral na pavlanu za terč jednoho z nových příchozích, černou, šedivou, bílou neb fjalovou komži. Jan Frollo

Molendino, jakožto bratr arcidiakonův, pustil se směle do komže červené, a zpíval plným hrdlem, upřev drzé zraky své na kardinala: *Cappa repleta mero!*

Veškeré tyto podrobnosti, jež tuto bez obalu uvádíme k poučení čtenáře, byly hlukem povšechným tak pokryty, že v něm zanikaly, nežli se dostaly k pavlanu, ostatně by byl kardinal toho sobě málo povšimnul, neb nevázanost tohoto dne náležela k obyčejům. Hnětla jej také jiná starost, a tvář jeho svědčila, že jej úplně zaujímá; vyslanectví totiž flanderské, kteréž v patách za ním následovalo, a téměř zároveň s ním na pavlan vešlo. Nebylť sice důkladný politik, a málo se staral o možné následky sňatku své neterě Marketky z Burgundu s bratrovcem svým Karlem, dauphinem z Vídně, nestaral se také o to, jak dlouho potrvá na kvap sklížené dobré srozumění mezi vévodou rakouským a králem francouzským, aniž o to, jak král anglický uspokojí se zamítnutím své dcery; vše to málo jej znepokojovalo, i hodoval každého večera při víně z královské rostliny Chailotské, aniž by byl tušil, že několik lahví tohotéž vína (arci že proskoumaného a zlepšeného lékařem Coss-tierem), kteréž Ludvík XI. srdečně byl daroval Eduardu IV., jednoho dne Eduarda IV. Ludvíkovi XI. s krku sprostí. Mnohocténé vyslanectvo pana vévody rakouského nespůsobilo tudíž kardinalovi nijakých starostí, avšak z jiné příčiny bylo mu obtížné. Byloť to vskutku poněkud krušno a my již na druhé stránce této knihy o tom podotkli, že on, Karel z Bourbonu, nucen byl hostit a zdvořile vítat, bůhví jaké měšťany, on, kardinal, pouhé přisedící, on Francouz, veselý společník, Flamy, pijáky piva, a to ještě veřejně. Byloť to zajisté to nejnudnější pitvoření, jehož se byl kdy dopouštěl k rozkoši svého krále.

I obrátil se tudíž ku dveřím s největším pŕvabem (byl se na to řádně připravoval), jakmile dveřník zvučným hlasem byl ohlásil: „pánové vyslanci pana vé-

vody rakouského.“ Netřeba podotknout, že celé shromáždění taktéž zraků svých tam obrátilo.

I vešloť, po dvou, s vážností, jež křiklavě se lišila od svévolnosti duchovních z družiny Karla z Bourbonu, osmačtyřecet vyslancův Maxmiliána rakouského, majících v čele ctihodného otce Jana, opata ze Saint-Bertinu, kancléře zlatého rouna, a Jakuba z Goy-u, pana Dauby-ho, vrchního správce z Gentu. V shromáždění nastalo ticho, sprovázené s udušovaným smíchem, aby se zaslechla všechna ta podivná jmena a všeliké občanské hodnosti, kteréž každá z těchto osob, s klidností nevyrušitedlnou, vypověděla dveřníku, kterýž po té jmena a hodnosti, v směsici a zcela zmrzačeny, obecnstvu vykřikoval. Byl to mistr Loys Roeloť, přisedící města Loevenu, pan Clays d'Etuelde, přisedící města Bruselu, pan Pavel z Baeust-u, pan z Voirmizelle-u, president flanderský, mistr Jan Colleghus, purkmistr města Antorfu, mistr Jiří de la Moere, první přisedící kuery města Gentu, mistr Cheldolf van der Hage, též přisedící města právě jmenovaného, a pánové Bierbecque, Jan Pinnock, a Jan Dymaerzelle atd. atd., správcové, přisedící, purkmistři; purkmistři, přisedící, správcové; všichni tváří nad míru vážných, neohební, aksamítem a damaškem vyšňořeni a zahaleni v kabáty z černého aksamítu s tlustými zlatými třapci; ostatně dobrosrdečné to hlavy flamské, ctihodné a vážné postavy z rodiny těch, ježto v Rembrandtově „noční hlídce“ tak mocně a vážně z černého pozadí vystupují; osoby, kteréž na čele měly napsáno, že Maxmilian rakouský právem mohl se úplně důvěřovati, jak v manifestu jeho se pravilo, v jejich rozšafnost, statečnost, zkušenost, počestnost a vznešenou mysl.

Jeden mezi nimi byl přece výminkou. Byla to jemná, důmyslná a zchytralá tvář; ústa jeho podobala se ale napolo tlamě opice, napolo ústům diplomata. Kardinal popošel tři kroky jemu v ústrety a hluboce se

před ním uklonil, jakkoli týž se jmenoval pouze Vilém Rym, rada a výslužník města Gentu.

Málo osob vědělo tehdáž, kdo je Vilém Rym. Vzácný týž důmyslník byl by za dob revoluce s velikým úspěchem ploul na povrchu událostí, avšak v století patnáctém byl obmezen na zákeřnické pletichy a na život v podkopech, jak praví vévoda St. Simon. Ostatně si ho patričně vážil první podkopník Evropy; Rym důvěrně kul pletichy s Ludvíkem XI. a příkládal často ruky své k tajným pracem královým. Avšak všechny tyto podrobnosti byly zcela neznámy shromáždění, kteréž žaslo nad zdvořilostí kardinalovou k této vychrtlé postavě správce flamského.

IV.

Mistr Jakub Coppenole.

Mezi tím, co výslužník z Gentu a Jeho Eminencí, na vzájem, hluboce sobě se klonili a několik slov potichu rozprávěli, objevil se muž vysokého zrostu, se širokou tváří, se silnými rameny, po boku Viléma Ryma, zároveň s ním vcházeje; podobal se hafanu po boku lišky. Plstěná jeho čepice a kožený jeho kabátec nemile bily do očí, uprostřed aksamítu a hedbáví, jej vesměs obklopujícího. Dveřník, maje za to, že je to jakýs stajník zbloudilý, zastavil jej.

„Hej příteli, sem nemůžete.“

Muž v koženém kabátci odstrčil dveřníka ramenem.

„Co chce týž halama,“ zvolal tak hřmotným hlasem, že veškeré shromáždění této podivné rozmluvě nasloučati se jalo. „Což nevidíš, kdo jsem?“

„Vaše jmeno?“ tázal se dveřník.

„Jakub Coppenole.“

„Vaše hodnost,“

„Punčochář, u tří řetězů v Gentu.“

Dveřník ucouvnul. Ohlašovati přisedící a purkmistry, toť ještě ujde; ale punčocháře, toť krušno! Kardinál byl jako na trní. Veškeré shromáždění naslouchalo a k pavlanu pohlíželo. Dva dny byl se Jeho Eminencí ze všech sil namahal, aby tyto flamské medvědy trochu ulízal, a takto veřejnosti přístupnějšími je učinil; a nyní přihodí se takové hrozné troupství! Avšak Vilém Rym, se svým jemným úsměvem, přiblížil se dveřníkovi a pošeptal mu zticha:

„Ohlašte mistra Jakuba Coppenole-a, písaře slavného města Gentu.“

„Dveřníku,“ zvolal kardinál hlasitě, „ohlašte mistra Jakuba Coppenole-a, písaře přisedících slavného města Gentu.“

To byla chyba! Vilem Rym, sám, byl by svou obratností odstranil závalu, ale Coppenole byl zaslechl kardinála.

„Nikoli! přísambůh,“ zkríkl Coppenole hlasem hromovým. „Jakub Coppenole, punčochář, toť úplně stačí. Pan arcivévoda mnohokráté koupil sobě svou rukavici v mojím punčochárském krámě.“

Smích a potlesk zaznívaly zevšad. Vtipu v Paříži se vždy hned porozumí, i bývá tudíž vždy potleskem provázen. Kromě toho pocházel Coppenole z lidu a obecenstvo, jej obklopující, sestávalo též z lidu. Dorozumění, mezi lidem a jím, nastalo tudíž znáhla, elektricky a jakby se to samo sebou rozumělo.

Nadutá pošetilost flamského punčocháře, ponížující dvořany, byla nadchnula veškeré mysli plebejské jakýmsi, v století patnáctém, arci ještě nejasným a neurčitým pocitem důstojnosti. Týž punčochář byl jim roveň, a přece byl se opřel panu kardinálovi! Jaká to sladká myšlenka pro ubožáky, jižto zvykli byli na úctu a poslušnost k sluhům sergentův správce u opata od sv. Jenofevy, vlečkáře kardinálova.

Coppenole pozdravil hrdě Jeho Eminencí, jenž opě-

toval pozdrav všemocného a Ludvíkem XI. strachovaného měšťana. Po té, mezi tím co Vilém Rym, rozumný a zlomyslný muž, jak Filip Comines jej nazval, úsměvem posmívavým, jevícím jeho převahu duševní, oba dva sto-
poval, byliť se oni octli každý na svém místě, kardinal všecek rozpačitý a rozmrzelý, Coppenole klidný a nadutý, bezpochyby na mysli přemítaje, že titul jeho punčochářský každému jinému se vyrovná, a že Marie z Burgundu, matka této Markéty, kterouž Coppenole dnes zasnuboval, méně by se byla strachovala kardinala než punčocháře, neb nijaký kardinal nebyl by mohl pobouřiti obyvatele gentské proti miláčkům Karla Smělého, nijaký kardinal nebyl by zatvrdil lid proti slzám a prosbám, když paní z Flandrův prosila lid svůj za svůj život u paty popraviště, kdežto punčochář potřeboval toliko pozvednutí svůj loket v koženém rukávu, aby padly vaše hlavy, vznešení pánové, Guy d' Hymbercourte a kancléři Viléme Hugonete.

Avšak tím nebylo ještě vše skončeno pro ubohého kardinala; měl vypiti až na dno kalich hořkosti, za to, že se nalézá v tak špatné společnosti.

Čtenář snad nezapomněl na drzého žebráka, kterýž od počátku proslovu byl se vysoukal na římsu pavlanu kardinalova. Příchod slavných hostí nepřijměl ho nikterak, aby se odtamtud odklidil, a kdežto vyslan-
cové a prelati, co praví flamští slanečkové, v křeslech na pavlanu se stěsnávali, bylť on, k pohodlnosti své, směle skřížil nohy své na architravu.

Nestydatost tato byla řídká; také sobě toho v prvním okamžiku nikdo nepovšimnul, poněvadž pozornost jinam byla obrácena.

Žebrák taktéž ničeho nepozoroval, co v sálu se děje; kolísal hlavou svou s bezstarostlivostí neapolitánskou a opětoval od chvíle k chvíli ze zvyku a téměř bezúmyslně: Mějte milosrdenství!

A zajisté bylť on jediný v celém obecenstvu, jenž

při hádce Coppenole-a s dveřníkem hlavy své obrátiti za dobré byl neuznával. Avšak náhoda tomu chtěla, že mistr punčochář z Gentu, jemuž lid již tak vřele byl se naklonil a na nějž tudíž zraky všech byly obráceny, usednul sobě právě v první řadě pavlanu, zrovna nad hlavou žebrákovou. I užasli všichni nemálo, shlédnuvše, kterak vyslanec flamský, prohlédnuv sobě chlapa, před jeho očima umístěného, přátelsky poklepává mu na rameno, hadry pokryté. Žebrák ohlídl se, a na tvařích obou jich jevilo se překvapení, poznání a srdečná radost; po té, nedbajíce ani v nejmenším ostatních divakův, jali se punčochář a mrzák, potichu, vespolek hovořit, tisknouce sobě ruce, kdežto hadry Clopin-Trouillefou-a, rozložené na zlatohlavu pavlanu, vypadaly jak housenka na pomoranči.

Novota tohoto zvláštního výjevu vzbudila takový pošetilý a rozmarný hluk v sále, že kardinal vbrzce musel toho sobě povšimnout, i nachýlil se trochu dolů; nemoha však z místa svého, leč velmi nezřetelně, dohlédnutí nečestnou kazajku Tronillefou-ovu, měl arci právem za to, že žebrák o almužnu škemrá, a rozhořčen nad touto smělostí zvolal:

„Pane správce paláce, hoďte toho ničemu do řeky.“

„Přísámbůh, pane kardinale,“ zvolal Coppenole, nepustiv ruky Clopinovy, „toť jeden z mých přátel.“

„Výborně, výborně!“ volalo shromáždění. Od této chvíle požíval mistr Coppenole, v Paříži jako v Gentu, veliké důvěry u lidu, neb osoby jeho rázu vždy jí požívají, jsou-li tímto způsobem nemotorny, jak praví Filip Comines.

Kardinal hryzl se do rtů. Nachýlil se k svému sousedovi, opatovi u sv. Jenofevy a pravil mu polohlasitě: „Pan arcivévoda poslal nám roztomilé vyslance, aby nám ohlásili paní Markétu.“

„Vaše Eminenci,“ odvětil opat, „postrádá své zdvo-

řilosti u těchto flamských chrochtalův. Margaritas ante porcos.“

„Reete raději,“ odvětil kardinal s úsměvem, „porcos ante Margaritam.“

Celá družina v komžích byla touto hrou ve slovích u vytržení. Kardinalovi bylo nyní poněkud ulehčeno, bylť nyní s Coppenolem spraven, i jeho vtip byl došel pochvaly.

Nyní nám onino čtenáři, kteřížto dovedou obraz neb myšlénku rozpověchniti, jak se říká v slohu nynějším, připustí otázku, zdali sobě jasně představují výjev, jež v okamžiku, u něhož prodlíváme, poskytoval rozsáhlý rovnoběžník velkého sálu v palácu soudním. Uprostřed sálu, opírajíc se o zeď západní, zvedal se široký a nádherný pavlan, zlatohlavem pokrytý, na nějž vcházeli, průvodem, malými dvířkami obloukovitými vážné osobnosti, vřískavým hlasem dveřníka po sobě ohlašované. Na prvních lavicích sedělo již mnoho ctihodných postav, zahalených v hranostaj, aksamít a šarlat. Kolem pavlanu, jenž zachovával ticho a vážnost, dole a naproti, zkrátka všude hemžil se lid a panoval veliký hluk.

Tisíce zraků upřeno bylo na každou tvář osob, na pavlaně umístěných, a o každém jmeně poletovaly tisícere šepty. Výjev tžž byl dojista znamenitý a zasluhoval věru pozornosti divákův.

Avšak co znamenalo tam dole, zcela na konci sálu ono lešení, se svými čtyrmi strakatými panáky nahoře a čtyrmi jinými dole? Kdo byl onen muž bledé tváři a v černé haleně, jenž stál vedle lešení? Nuž milý čtenáři, toť byl Petr Gringoire, a jeho proslov.

My jsme naň všichni úplně zapomněli, a tohoť právě byl se obával.

Od té chvíle, co kardinal byl vešel, znepokojoval se Gringoire neustále stran úspěchu svého proslovu; zpočátku naléhal na herece, jižto byli ve hře ustáli, aby pokračovali a hlasitěji mluvili, vida však, že nikdo nepo-

slouchá, sám jich vyzval, aby umkli, a po celou čtvrt hodiny, co přetržka trvala, neustále dupal nohou, vrtěl sebou, oslovoval Gisquette-ovu a Lienarde-ovu a podněcoval své sousedy, aby proslovu naslouchali, avšak vše bylo nadarmo. Nikdo nespustil očí s kardinala, s vyslanectví a s pavlanu, jediného to středíště tohoto ohromného kruhu paprsků zrakových.

Musíme tomu věřit a pravíme to s lítostí, že proslov počínal poněkud obecenstvo nuditi, právě v okamžiku, kdy Jeho Eminencí byl tak strašlivým způsobem v něm výtržnost spůsobil. Ostatně panoval na pavlanu rovněž jako na desce mramorové tentýž výjev, spor mezi rolnictvem a duchovenstvem, mezi šlechtou a obchodnictvem. A mnozí raději patřili na výjev živý, dýchající, jednající, poslouchající se, z masa a z kostí, ztělesněný v tomto vyslanectví flamském, a této družině arcibiskupské, v rouše kardinalově a v kabátci Coppenole-ově, než na výjev líčený, vyšňořený, ve verších mluvící a takřka zabalený v žluté a bílé tuniky, jimiž jej Gringoire byl zakuklil.

Básník náš pozoruje, že ticho zase poněkud se rozhostilo, vymyslíl sobě válečnou lest, kteráž by byla mohla vše zachrániti.

„Pane,“ pravil, obrátiv se k svému sousedovi, statné a ramenaté to postavě, s tváří klidnou, „jakž pak, aby se snad zase započalo?“

„Co?“ tázal se soused.

„Nuž mysterie,“ odvětil Gringoire.

„Jak je vám libo, pane.“

Toto poloviční schválení stačilo Gringoire-ovi, i dada se sám do díla, vmísil se, seč možná, do davu a jal se křičet: „Začněte zase mysterie, započňte.“

„I kýho výra!“ zvolal Jan Molendino, „což pak ti dole tam cvrčí (Gringoire hřmotil za čtyry). Rcete, soudruzi, což pak nejsou mysterie ještě skončeny? A oni chtějí zase začít, to není dobře.“

„Ne, ne,“ křičeli všichni studenti. „Záhuba mysteriím.“ Ale Gringoire se znásoboval a křičel tím hlasitěji.

„Začněte, začněte.“

Pokřik týž obrátil na sebe pozornost kardinalovu.

„Pane správče paláce,“ pravil k vysokému černému muži, jenž stál několik kroků opodál něho, „což jsou ti ničemové v kropence, že tropí tak pekelný hřmot?“

Správce paláce byl jakýs druh úředníka obojživelného, jakýs netopýr právomocnosti, podobaje se zároveň kryse a ptáku, soudci a vojínovi.

I přiblížil se Jeho Eminencí, nikoli bez obavy před nejvyšší nespokojeností a koktaje, vykládal nesmyslnost lidu, že totiž poledne bylo se dostavilo před příchodem Jeho Eminencí a že herci byli donuceni započít, aniž by se čekalo na Jeho Eminencí.

Kardinal dal se do hlasitého smíchu.

„Na mou věru, pan rektor university byl by dobře učinil, kdyby podobné byl jednal. Co tomu říkáte, mistře Viléme Ryme?“

„Vaše Osvícenosti,“ odvětil Vilém Rym, „buďmež spokojeni, že jsme ušli aspoň polovici komedie. Na všecken způsob máme již výhodu.“

„Smějí ti lotři ve svých šprýmech pokračovat?“ tázal se správce.

„Jen ať pokračují,“ odvětil kardinal, „mně na tom nesejde, budu zatím čísti ve svém breviáři.“

Správce postoupil k zábradlí pavlanu a pokynuv rukou, aby vše utichlo, zkřikl: „Pánové osadníci a obyvatelé, aby se učinilo za dost těm, jižto chtějí, aby se zase započalo, a těm, jižto chtějí, aby se přestalo, nařizuje Jeho Eminencí, aby se ve hře pokračovalo.“

Obě strany musely se podrobit. Nicméně spisovatel i obecenstvo ještě dlouho za tou příčinou na kardinala nevrážili.

Osoby na jevišti započaly tudíž zase své výklady a Gringoire doufal, že aspoň ostatek jeho díla bude vy-

slechnut. Avšak i toto očekávání bylo za krátko sklamáno, jako ostatní jeho naděje; ticho v skutku se poněkud rozhostilo v obecenstvu, avšak Gringoire nebyl pozoroval, že v tutéž chvíli, kde kardinal byl nařídil, aby pokračovali, pavlan nebyl ještě nikterak naplněn a že za vyslanci flamskými vcházely nové osoby k družině náležející, jichž jmena a hodnosti, uprostřed jeho proslovu, dveřníkem vykřikovaná, značný zmatek v něm způsobovala. I představme sobě skutečně uprostřed divadelní hry vřesk dveřníka, ozývající se mezi dvěma rýmy a často mezi dvěma hemistychy, následovně:

Mistr **Jakub Charmolue**, prokurator královny při soudním dvoře duchovním!

Jan **Harlay**, rytíř, dozorce noční hlídky města Paříže.

Pan **Galiot de Genoilhac**, rytíř, pan z **Brussacu**, velitel dělostřelectva královského.

Mistr **Dreux Raguier**, dozorce nad vodami a lesy krále, našeho pána v zemi Francii, Champagne-i a Brie-u.

Pan **Ludvík z Graville-u**, rytíř, rada a komoří krále, admiral Francie, strážce lesu vincenneského.

Mistr **Diviš le Mercier**, strážce ústavu pro slepce v Paříži a t. d.

Toť bylo nesnesitelné!

Týž podivný průvod, pro nějž nebylo možná děj kusu sledovat, rozhořčoval Gringoire-a tím více, čím více sobě toho tajiti nemohl, že pozornost stále se zmáhá a že kusu jeho ničeho nechybí, než aby jej mohli vyslechnout.

I bylo by v skutku za těžko představití sobě zauzlení důmyslnější a dramatictější. Čtyry osoby proslovu bědovaly v náramném rozpaku, když **Venuše** osobně (vera incessu patuit dea) před nimi se objevila, oděna v krásné, vyšívané sukénce, na níž vyšita byla loď, znak města Paříže.

I přicházela osobně, aby vyžádala sobě plískavici, nejkrásnější ženě slíbenou. Joviš, jehož hrom s rachotem v šatnici již zavznival, byl jí na pomoc a bohyně byla by zvítězila, čili, bez podobenství, byla by sobě vzala za chotě pana dauphina, kdyby nebylo se objevilo mladé děcko, oděné v bílý damašek a držící v ruce perlu*) (zřetelné to zosobnění princezny z Flandrů), aby s Venuší zapásilo. Divadelní překvapení a zároveň nenadálé rozuzlení děje. Po krátké hádce usnesli se Venuše, Markéta a allegorie, že se odvolají k rozšafnému rozsudku svaté panny Marie. Byla tu ještě jedna krásná úloha, onano dom Pedra, krále v Mesopotamii, avšak při tolikerých výtržkách bylo těžko uhodnout, k čemu vlastně tu byla.

Veškeré tyto osoby byly po žebříku na jeviště vylézaly. Avšak po kuse bylo veta; nijaká z jeho krás nebyla pocítěna, aniž pojmuta. Bylo by se mohlo říci, že, od příchodu kardinalova, neviditelná a magická niť znáhla byla odtáhla veškeré zraky od desky mramorové k pavlanu, od jižního konce sálu ku konci západnímu.

Nic nebylo nyní s to sejmouti kouzlo s obecnstva, všechny zraky byly neustále k pavlanu upřeny a noví příchozí, prokletá jejich jmena, jejich tváře, a jejich oděvy bez přítrže pozornost odvracovaly. Člověk by sobě div nezoufal. Vyjma Gisquette-ovu a Lienarde-ovu, ježto chvílemi se obrátily, když Gringoire za rukáv je potahoval, vyjma zavalitého klidného souseda, nikdo neposlouchal, a nikdo nepohlížel v tvář ubohé opuštěné morality.

Gringoire viděl celé shromáždění neustále v profilu. S jakou trpkostí spatřoval ubohý, kterak celá budouva jeho slávy a básnictví, kus po kuse, se rozpadává. A k tomu to pomyšlení, že týž lid málem by se byl zbouřil proti panu správci ze samé netrpělivosti, aby dílo Gringoire-ovo uslyšel! A nyní když je měli, nikdo

*) Marguerite = perla, a také Markétka.

ho sobě nevšimal. Totéž představení, jež bylo začalo za tak jednohlasné pochvaly.

O věčný odtoku a přítoku přízně lidu. Jaké to pomýšlení, že by málem byli pověsili sergenty správcovy. Což by byl za to dal, aby posud byly trvaly tyto jeho líbánky!

Surový samomluv dveřníka konečně zmlknul, všichni byli se dostavili a Gringoire zase sobě oddechnul, herci statečně pokračovali. Avšak tu vidí Gringoire, kterak Copenole, punčochař, znáhla povstav, uprostřed povšechné pozornosti pronáší tuto ohavnou řeč:

„Pánové měšťané a panicové pařížští. Přisámbůh, nechápu, co vlastně tu děláme! Vidím tam dole v koutě, na onom lešení, lidi, kteří sobě počínají, jakby rváti se chtěli. Nevím, zdali jsou to mystérie, jak vy tomu říkáte, avšak zábavné to není; hašteří se tam a nic více. Již čtvrt hodiny čekám na první ránu, ale nic se neobjevuje; jsou to skety, jež pouze nadávkami se drápou; měli jste povolat zápasníky z Londýna neb z Rotterdamu, na mou věru, to by byly bývaly rány pěstmi, že by je až na náměstí byli slyšeli, ale ti tam jsou politování hodni! Měli by provozovati aspoň jakýs tanec mouřeninský, aneb nějaké jiné zakuklení. O tomto mně pranic neřekli; slíbili mně slavnost bláznův a volbu papeže. My máme v Gentu též papeže bláznův, a v tom, prisámbůh, nejsme pozadu. Avšak poslyšte, jak my to děláme. Sejdeme se též jako vy tuto, po té, všichni, jeden po druhém, prostrčí hlavu svou skrze otvor a ušklíbá se na ostatní a který nejvíce se ušklíbá, tenť zvolen jest papežem za povšechného přihlasování. To je velmi kratochvilné. Chcete, abychom zvolili vašeho papeže podle obyčeje mé vlasti? Bude to zajisté méně nudnější, než abychom poslouchali tyto žvástaly. Chtějí-li v otvoru též se ušklíbat, tož mohou ve hře se účastnit. Co tomu říkáte, pánové měšťané? Máme tu dostatečně

pitvornou směsici obojího pohlaví, a jsme dosti ošklivé tváře, abychom se mohli nadíti roztomilého ušklibání.“

Gringoire chtěl odpověděti; zděšení, hněv, nevole udusily v něm všechnu mluvu. Návrh obřbeného punčocháře byl ostatně od obecnstva, jemuž bylo zalichotilo, že mu bylo přezváno panicův, uvítán s takovým nadšením, že všeliký odpor byl marný. Každý musel s proudem plavat! Gringoire zakryl sobě tvář oběma rukama, nejsa tak šťasten, aby měl plášť, jímž by zahalil svou hlavu jak Agamemnon z Timante-u.

V.

Quasimodo.

V mžiku bylo vše uchystáno, aby proveden byl návrh Coppenole-ův. Měšťané, studenti a parlamentní písaři přikročili k dílu. Kaplička, ležící naproti desce mramorové, obrána jest za jeviště šaškovství! Roztlučená tabulka, v roztomilé růžičce nade dveřmi, ponechávala prázdný kameuný kruh, kterýmž, dle úmluvy, ucházeči o papežství hlavu měli prostrkovat. Aby tam člověk dosahoval, potřeboval toliko vylezti na dvě kádě, kteréž, bůh ví odkud, byly vzaty, a jež, seč možná, na sebe byli postavili. Bylo ustanoveno, že každý ucházeč, muž neb ženština (neb mohla býti zvolena i papežka), aby dojem úšklibků svých v panenskosti a svěžesti zachoval, tvář sobě zahaliti a v kapličce tak dlouho skrývati se má, až nastane okamžik, kde se objeví. V mžiku byla kaplička naplněna ucházeči, za nimiž dvěře uzamkli.

Coppenole ze svého místa o všem rozkazoval, vše řídil a vše pořádal. Mezi hlukem byl kardinal, zaražen neméně než Gringoire, pod záminkou všelikého řízení a nešpor, s celou svou družinou se odstranil, aniž by shromáždění lidu, jež příchod jeho byl tak rozčlil, v nejmenším odchodu jeho sobě bylo povšímnulo. Vilém Rym

byl jediný, kterýž spozoroval útěk Jeho Eminencí! Pozornost lidu, podobně slunci, brala se dráhou své revoluce; vzniknuvši na jednom konci sálu a zastavivši se chvíli uprostřed, byla se nyní uhostila na druhém konci. Mramorová deska a pavlan se zlatohlavem byly měly svou dobu, nyní byl řad na kapliče Ludvíka XI. Všeliké pošetilosti měly nyní volný průchod; byliť tu nyní pouze Flamové a luza.

Ušklíbání začalo. První osoba, objevivši se v otvoru, měla červené, přehybnuté brvy, hrdlo jak jícen otevřeno a čelo řasnaté jak boty husarské z dob císařství; i vzbudila tak nezkcrocený smích, že by Homer veškeré tyto halamy byl měl za bohy.

Přese všecko nebyl veliký sál Olympem a ubohý Joviš Gringoire-ův věděl to líp, než kdokoli jiný. Druhý, třetí oškleba následoval, po té jiný a zase jiný; a povždy smích a dupot radostný se zdvojily. Ve výjevu tom panovala jakás zvláštní závrať, jakés neodolatelné opojení a okouzlení, kteréž čtenáři našich dob a našich salonů vypsati, za těžko by bylo.

Představme sobě řadu tváří, posloupně zobrazujících všeliké útvary geometrické, od trojhranu až k lichoběžníku, od kužele až k polyedru, veškeré pocity lidské, od hněvu až k chlípnosti; veškeré stáří, od vrásek novozrozence až k vráskám věku umírajícího, veškeré náboženské preludy od Fauna až k Belzebubu, veškeré profily zvířecí, od hrtanu až k zobáku, od hlavy kancovy až k frňáku psímu; představme sobě všeliké pítvory z Pont-Neufa, tyto můry zkamenělé pod rukou Germaina Piona, najednou oživlé a dýchající, jak jedna po druhé s ohnivýma očima na nás pohlízejí; veškeré zakuklence masopustu benátského, ubírající se okolo našeho kukátka, slovem kaleidoskop lidstva.

Orgie stávala se více a více flamskou; sám Teniers by mohl o ní podati obraz toliko nedokonalý. Představme sobě bitvu od Salvatora Rosy co bachanalii.

Nebylo tu již ani studentův, ani vyslancův, ani měšťanův, ani mužův, ani ženštin; nebyli tu více Clopin Trouillefou, Gilles Lecornu, Marie Quatrelivres-ova a Robin Poussepain. Vše tratilo se v povšechné rozpustilosti. Veliký sál byl již toliko velikou tavnou nestydatosti a veselosti, kde každá ústa byla křikem, každé oko bleskem, každá tvář úšklíbkou, každý jednotlivec poziturou; vše křičelo a vylo. Podivné obličejy, jež v otvoru střídavě zuby skřípaly, podobaly se podpalkům do uhelníku hozeným, a z veškerého tohoto kvasícího se davu vynikal, podobně páře z tavrny, ostrý, pronikající, piščí šumot jak od křídel vosy.

„Hola! proklatě.“

„A vizte tu ošklebu!“

„Nestojí za nic!“

„Jinou!“

„Vilemino Mangerepuisova, pohleď na tu býčí tlamu; jen rohů se mu nedostává! Tvůj manžel to není!“

Jiný posuněk.

„U sta hromů, co to je za pitvoru?“

„Hola, toté podvod! Každý smí okazovat toliko svou tvář!“

„Proklatá Ferettká Collebotte-ova, ona je toho schopna!“

„Výborně, výborně.“

„Já se zalknu.“

„Hle, tenť nemůže uši prostrčit.“ atd. atd.

Avšak slušno spravedlivě oceniti přítele našeho Jana. Uprostřed tohoto reje předce bylo možná jej rozeznati na vršku jeho pilíře, jako mech na plachtě rahnové. I počínal sobě se zuřivostí víře nepodobnou. Ústa jeho byla do kořán otevřena, a vycházel z nich křik, jež nebylo slyšet, nesnad proto, že by býval přehlušen hlukem povšechným, neb byl velmi vydatný, avšak proto, že bezpochyby dotýkal se rozhraní rozeznatelných sí-

pavých zvuků, dvanácte tisíců záchvěvů Sauverových, aneb osmi tisíců Brotových.

Gringoire, když byl pominul první okamžik zkomoucenosti, zase se zpatoval. Byltě otužil se proti nehodě.

„Pokračujte,“ zvolal po třetí na své herce, tyto mluvící stroje; po té ubíraje se velkými kroky okolo desky mramorové, zpomněl sobě, že objeví se též v otvoru kapličky, by i jen pro potěšení, že bude moci se na nevděčný lid ošklibnouti. „Avšak nikoli, toť by mne nebylo důstojno, nijakou mstu; zápasme až do konce,“ opětoval neustale, „moc básnictví na lid je veliká, však já jej přivedu zpět. Uhlídáme, kdo zvítězí, zdali pitvorné úšklibky aneb krásná umění.“

Ah! byltě nyní jediným divákem na svůj kus.

Ba vedlo se mu hůře, než před chvílí. Neviděl nyní než samá záda.

Avšak klamu se! Zavalitý klidný muž, u něhož v chvíli rozhodné Gringoire byl již radu bral, posud k jevišti tváří byl obrácen. Gisquette-ova a Lienardeova byly již dávno uprchly.

Gringoire byl v útrobách srdce svého hluboce dojat věrností jediného svého diváka. I přiblížil se k němu a lehce ramenem jeho potřásaje, oslovil ho, neb hodný muž byl opřel se o zábradlí a trochu pospával.

„Pane,“ pravil Gringoire, „děkuji Vám.“

„Zač, pane?“ odvětil zavalitý muž, zívaje.

„Vidím, co vás nudí,“ podotknul básník, „týž hluk překází Vám, abyste mohl pohodlně poslouchat! Avšak upokojte se, jmeno vaše zůstaveno bude potomstvu, račte mně je jen udat.“

„Renauld Château, pečovník soudu pařížského, je-li vám líbo.“

„Pane, vy jste zde jediný zástupce umek.“

„Vy jste příliš laskav, pane,“ odvětil pečovník.

„Vy jste jediný,“ pokračoval Gringoire, „kterýz byl vyslechnul kus, jak se sluší. Jak se Vám líbí?“

„Ho, ho,“ odvětil tělnatý úředník, napolo se probudiv, „v skutku, dosti zábavný.“

Gringoire musel se uspokojit touto pochvalou, neb hromobití potlesku, smíšené s podivným pokřikováním, přerušilo znáhla jejich rozmluvu.

Papež bláznův byl zvolen.

„Výborně, výborně, výborně,“ volal lid zevšad.

Bylať to v skutku podivuhodná pitvora, jež tímto okamžikem v otvoru rúžičky zářila. Po všech podobách pětihranných, šestihranných a nepravidelných, jež v otvoru byly postoupně se objevily, aniž dovedly uskutečniti ideal pitvornosti, jakýž v obraznosti lidu, orgiemi rozčilené, byl se utvořil, musela, aby hlasy sobě získala, zjeviti se tak vznešená pitvora, jakáž právě shromáždění oslňovala. Sám mistr Coppenole tleskal, a Clopin Trouillefou, kterýž také o volbu se ucházel, (a tvář jeho bůhtě ví mohla dosáhnouti ošklivosti náramné) přiznal se, že je překonán. My učiníme totéž. Nepokusíme se o to, abychom čtenáři vyličovali onen nos čtverostěnný, ona ústa kopytu podobná, ono malé levé oko, téměř zarostlé zrzavou naježenou brvou, kdežto pravé oko pod ohromnou bradavicí úplně mizelo; aniž ony nesrovnalé zuby, zde a onde vylomené, podobající se cimbuří tvrze, onen mozolovitý pysk, jež přesahoval jeden zub, jak kel slonův, onu bradu rozsochatou, aniž pak výraz tváře ve všem tom se zjevující, ni onu směsici zlomyslnosti, úžasu a zkormoucenosti.

Kdo může, nechť sobě představí vše toto co celek.

Pokřikování bylo povšechné, všichni hrnuli se do kapličky. S vítězoslávou vyvedli šťastného papeže bláznův. Avšak tu úžas a obdiv dosáhl svého vrchole; pitvora byla skutečná tvář, či vlastně celá osoba byla pitvorou.

Thustá, zrzavými vlasy naježená hlava, mezi oběma lopatkami náramný hrb, jež i z předu bylo pozorovati,

soustava stehen a noh tak podivně skroucených, že se toliko koleny mohly dotýkati a z předu podobaly se dvěma skříženým kosám, toliko rukojetí spojeným, široké nohy a obludné ruce, a při vši této zmrzačilosti přece jakési děsné držení těla, jevící sílu, obratnost a zmužilost, podivná to výjimka od pravidla věčného, dle něhož síla jako krása vzniká ze souladu — takový byl papež, jež blázni byli sobě zvolili.

Mohlo se říci, že se podobá obru zlomenému a špatně sletovanému.

Když týž druh kyklopa objevil se na prahu kapličky, nehybný, zavalitý, téměř tak široký jak vysoký, čtverhranný na základě, jak praví jakýs slavný muž, tož jej lid ihned poznal po jeho polorůžovém a polofijačevém svrchním rouše, stříbrnými zvonečky posetém, zejména ale po jeho dokonalé ohyzdnosti, a volal jedním hrdlem:

„Toť Quasimodo, zvoník! toť Quasimodo, hrbáč z Notre-Dame-u! Quasimodo jednooký, Quasimodo křivo-nožka. Výborně, výborně.“

Patrně, že ubožák měl přezdívku na výběr.

„Těhotné ženy, mějte se na pozoru!“ křičeli studenti.

„Aneb všechny, kdož jimi státi se chtějí,“ dodával Jan.

Ženy v skutku zakrývaly sobě tvář.

„Oh, ta ošklivá opice!“ pravila jedna.

„Právě tak zlomyslný, jako ohyzdný,“ podotýkala druhá.

„Toť ďábel,“ dodával třetí.

„Já na neštěstí bydlím vedle Notre-Dame-u; a slychávám, jak v noci po okapu se plahočí.“

„Ano, s kočkami.“

„Je neustále po našich střeších.“

„Hází komíny kamení na nás.“

„Včera ušklibal se na mne skrze otvor v mém domě. Myslíla jsem, že je to člověk. Bála jsem se

ho! Jsem jista, že chodí na reje čarodějnic. Jednou nechal koště ležet na mé olověné střeše.“

„Oh, ta protivná tvář hrbáčova!“

„Oh, ta duše ohyzdná.“

„Fuj!“

Mužové, naopak, byli u vytržení a tleskali.

Quasimodo, předmět hluku, stál neustále na prahu kapličky, zpřímen, zasmušilý a vážný, i nechal se sobě obdivovat!

Jakýs student (Robin Poussepain tuším) smál se mu do tváře, ztěsna k němu přistoupiv.

Quasimodo pouze jej uchopil za pás, a mrštil jím as deset kroků od sebe mezi dav, ani slova nepromluviv.

Mistr Coppenole, v úžasu, k němu se přiblížil:

„Přisámboh! tyť jsi ta nejkrásnější ohyzda, jakou jsem po celý život svůj byl viděl. Ty bys zasluhoval důstojnost papežskou v Římě, rovněž jako v Paříži.“

A při slovech těch, rozjařen, položil ruku na rameno Quasimodovo. Quasimodo sebou nehýbal.

Coppenole pokračoval. „Lechtá mne to, halamo, abych s tebou sobě zahodoval, a byť mne to i mělo státi nový tucet tournoisů.*) Co tomu říkáš?“

Quasimodo neodpovídal.

„Přisámboh,“ pravil punčochář, „což pak jsi hluch?“

Quasimodo byl v skutku hluch.

Nicméně začal se mrzeti nad posměšky Coppenoleovými i obrátil se znáhla k tomuto, zuby tak děsně zaskřípaje, že flamský obr ucouvnul, jak hafan před kočkou.

Po té utvořil se, kolem podivné osoby, kruh hrůzy a úcty, kterýž nejméně patnáct kroků vzdálí od ní se

---

*) Mince druhdy v Toursu ražená, o pětinu lehčí než pařížská.

táhnul. Stará žena vysvětlila mistru Coppenole-ovi, že Quasimodo je hluch.

„Hluch,“ zvolal punčochář se svým hrubým smíchem flamským. „Přisámbůh, toť papež dokonalý.“

„Ha, já jej poznávám,“ křičel Jan, kterýž konečně byl slezl s hlavice svého sloupu, aby sobě Quasimoda zblízka prohlídnul, „toť zvoník mého bratra, arcidiakona. Dobrý den, Quasimodo.“

„Dáblův to chlap,“ pravil Robin Poussepain, ještě od svého padnutí všecek pomačkaný. „Objeví se a je hrbat; chodí a je křivonožka; hledí na vás a je jednooký; oslovíte jej a on je hluch.“

„Nač má tudíž svůj jazyk, týž Polyphème!“

„Však on mluví, když chce,“ odvětila stařena; „ohluchl zvoněním; němý ale není.“

„Toho se mu ještě nedostává!“

„O oko má také více,“ dodal Robin Poussepain.

„Nikoli,“ pravil důvtipně Jan. „Jednooký je mnohem nedokonalejší, než slepec; víť totiž, čeho se mu nedostává.“

Mezi tím byli všichni žebráci, všichni lokajové, všichni taškářové, zároveň se studenty, přinesli v průvodu, ze skříně písařů parlamentních, papírovou trojnásobnou korunu a směšný talár papeže bláznův. Quasimodo nechal se obléci, s jakousi hrdou učelivostí, a ani dost málo se nezamračiv.

Po té posadili jej v nosítka pestře omalovaná. Dvanácte důstojníků z bratrstva bláznův pozvedli jej na svá ramena; i jakás ztrpčilá, pohrdavá, radost rozhostila se na zasmušilé tváři kykloповě, an spatřil, pod svýma ohyzdnýma nohama, všechny ony hlavy mužův krásných, rovných a ztepilých. Po té dal se vřískající a otrhaný průvod na pochod, aby, podle obyčeje, obešel vnitřní chodby paláce, než pustí se na ulice a křižovatky.

VI.

Esmeralda.

Jsme potěšeni, mohouce čtenářům zvěstovat, že po celý týž výjev Gringoire a jeho kus statečně se byli zachovali. Herci jeho, jsouce jím podněcováni, neustali odříkávati jeho komedii a on neustanul jim naslouchati. Byltě řvavě se podrobil a odhodlal, kus svůj až do konce provésti, nezříkal se totiž naděje v návrat pozorlivosti obecnstva.

Tato jiskra naděje oživla, když spatřil, kterak Quasimodo, Coppenole a ohlušující průvod papeže bláznův s náramným hlukem ze sálu vycházejí. Dav lidu chtivě v patách je následoval.

„Dobrá,“ pravil sobě, „nyní všichni buřičové se odklidí.“ Avšak buřiči bohužel bylo celé obecnstvo, v mžiku byl veliký sál prázden.

Abychom pravdu řekli, tož několik divákův bylo tu přece prodlelo; jedni, zde onde rozptýleni, druzí shluklí v skupeních okolo pilířů; ženy, starci a děti, jižto křiku a hluku byli se nasýtíli. Několik studentů sedělo posud na římsách u oken, a pohlíželi na náměstí.

„Nuže,“ pomyslíl sobě Gringoire, „toť jich je právě ještě dosti, aby vyslechlí konec mých mysterií. Jestí jich málo, avšak jestí to obecnstvo vybrané, obecnstvo vzdělané.“

Avšak chvíli po té nezavzněla symfonie, kteráž měla způsobiti největší dojem při příchodu svaté panny Marie. Gringoire pozoroval, že hudbu jeho byl odvedl průvod papeže bláznův.

„Jen dále,“ pravil stoicky.

I přiblížil se skupení měšťanův, jižto, jak se domníval, o jeho kuse rozmlouvali. I zaslechl následní úryvek jejich rozmluvy.

„Znáte, mistře Cheneteau-e, palác navarrský, jenž náležel panu z Nemoursu?“

„Znám, jesti naproti kapliče braque-ské.“

„Pokladnice státní pronajala jej Vilémovi Alixandre-ovi, staviteli, za šest livre-ů a osm sous-ů pařížských.“

„Jak nájemné stoupá!“

„Ach,“ vzdychnul sobě Gringoire, „avšak ostatní přece naslouchají.“

„Milí soudruzi,“ zvolal najednou jeden z mladých čtveráků na římsě u oken, „Esmeralda, Esmeralda je na náměstí.“

Slovo toto způsobilo dojem magický. Všichni, jižto v sále byli setrvali, řítili se k oknům, a vylézali na zdi, aby viděli, volajíce neustále: „Esmeralda, Esmeralda.“

Zároveň zavzníval zvenčí veliký hluk potlesku.

„Co to má znamenat? Esmeralda?“ zvolal Gringoire, v zoufalství ruce sprásknuv. „Ach můj bože, mně se zdá, že je nyní řad na oknech.“

I obrátil se k desce mramorové a viděl, že představení bylo přerušeno. Byltě to právě okamžik, kde Joviš měl se objevit se svým bleskem. Avšak Joviš stál dole pod jevištěm, z místa se nehýbaje.

„Michale Giborne!“ zkríknul rozhněvaný básník, „co pak tam děláš? Je to tvůj úkol? Vylez pak přece nahoru.“

„Ach,“ pravil Joviš, „jakýs student odnesl žebřík.“

Gringoire tam pohlídnul. Byloť tomu v skutku tak. Veškeré spojení mezi jeho zauzlením a jeho rozuzlením bylo přerušeno.

„O týž ničema,“ zamumlal, „ale proč odnesl žebřík?“

„Aby spatřil Esmeraldu,“ odvětil žalostivě Joviš. „Byltě řekl, hle, tuť žebřík, jenž k ničemu není, a odnesl jej.“

Toť byla rána poslední! Gringoire snesl ji s odhodlaností.

„Nechť vás čerti vezmou,“ pravil hercům, „jsem-li já zaplacen, vyť to též budete.“

Po té dal se na odchod, se sklopenou hlavou, avšak poslední, jak general, jenž statečně byl bojoval.

A sestupuje, po točitých schodech paláce, mumlal mezi zuby: „Krásný to rej těchto oslů a tulpasů pařížských; přijdou, aby vyslechli mysterie a nenaslouchají. O všechno se starají, o Chopina Trouillefou-a, o kardinála, o Coppenole-a, o Quasimoda, o ďábla, jen ne o pannu Marii. Kdybych to byl věděl, já bych vám byl dal panny Marie, vy otevřhuby! A já přišel, abych viděl tváře, a nevidím než záda. Jsem básník, a mám úspěch lékárníkův! Homer arci též žebrával po řeckých městech a Naso zemřel ve vyhnanství u Moskovitův. Avšak čert mne stáhniž, chápu-li, co chtějí se svou Esmeraldou? Což pak znamená toto slovo? Jestli cikánské!“

Kniha druhá.

I.

Z Charybdy do Scylly.

V lednu noc záhy nastává! Po ulicích tma již byla se rozložila, an Gringoire vyšel z paláce. Nastalá noc se mu líbila; pohánělo jej to, aby octnul se v některé tmavé a pusté uličce, kde by pohodlně mohl přemítat, a kdeby filosof položil první obvazek na ránu básníkovu. Filosofie byla ostatně jedině jeho útočiště, neb nevěděl, kde by měl přenocovat. Po zřejmém nezdaru divadelního svého pokusu netroufal sobě, aby navrátil se do svého obydlí posavadního, v ulici Grenier-sur-l'Eau naproti mostu, au Foin; bylť totiž se spolehal, že pan správce musí mu dáti za jeho báseň svatební tolik, aby mohl mistru Vilémovi Doulx-Sire-ovi, pachtovníkovi dané paznehtní, zaplatiti nájemné šestiměsíční, kteréž mu byl dlužen. totiž dvanácte sousů pařížských, což arci byla dvanáctěrá cena toho, co vůbec na světě svým nazýval; počítaje v to i své kalthoty, svou košili i svou čepici. Přemítav chvíli, prozatím ukryt jsa pod brankou žaláře pokladníka de la Sainte-Chapelle, o noclehu, jež pro tuto noc sobě oběře a maje veškeré dláždění pařížské na výběr, zpomněl sobě, že byl spozoroval minulý týden v ulici de la Savaterie, u vrat domu rady jakéhos parlamentního, stupňátko, určené, aby s něho sedalo se na

mezka, i pravil sobě, že týž kámen v případě tomto je velní výbornou poduškou žebrákovi, neb básníkovi. I děkoval prozřetelnosti, že mu seslala tuto dobrou myšlénku; avšak chystaje se, aby přešel náměstím před palácem a po té octnul se v točitém bludišti starého města, kdež vinou se všechny ony staré sestry, ulice de la Barrillerie, de la Vieille-Draperie, de la Savaterie, de la Juiverie atd., podnes zachovalé se svými domy o devíti patrech, shlídl průvod papeže bláznův, kterýž rovněž z paláce vycházeje, hrnul se přes dvůr s velikým křikem, za jasné záře pochodní a s jeho hudbou, k němu, Gringoire-ovi. Týž pohled oživnul jizvy jeho samolásky, i dal se tudíž na útěk. Za ztrpčilosti dramatické jeho nehody rozhořčovalo jej vše, co mu připomínalo slavnost tohoto dne, a tím rána jeho zase zkrvácela.

Chtěl dáti se na most sv. Michala, děti tu, sem a tam, pobíhaly s ohnivými oštěpy a raketami.

„Mor na ty hračky ohňostrojné,“ pravil Gringoire a obrátil se k mostu Pont-au-Change. Na domech, v průčelí mostu, zavěšeny byly tři cáry praporeční představující krále, dauphina a Markétu z Flandrův, a šest cárův praporečkových, na nichž namalovány byly podobizny vévody rakouského, kardinala z Bourbonů, pana Beaujeu-a, paní Johanny z Francie a pana levobočka z Bourbonů, a bůh ví koho ještě; vše pochodněmi osvětleno. Lid tomu se obdivoval.

„Šťastný malíři, Jene Fourbeaulte!“ pravil Gringoire s hlubokým povzdechem, a obrátil se zády k cárům praporečným a praporečkovým. Před ním rozkládala se ulice; i shledal ji býti tak tmavou a pustou, že doufal tam ujítí všem ozvěnám a všechné záři slavnostní, i vešel do ulice. Po několika okamžicích vrazila noha jeho o jakous závadu, zavrával a padnul. Byla to násada od máje, kterouž písaři parlamentní byli z rána postavili přede dvěře presidenta parlamentu, na oslavu tohoto dne. Gringoire snesl rekovně tuto novou nehodu; i vstal

a dorazil na břeh řeky. Zůstaviv za sebou vězení měšťanské a žalář hrdelní a přešed, podél dlouhé zdi zahrad královských, toto nedlážděné nábřeží, kde mu bláto až na kotníky zasahovalo, octnul se na nejzápadnějším konci města a pohlížel nějakou dobu na ostrůvek kravákův, kterýž od oněch časů byl zmizel pod koněm kovovým a novým mostem.

Ostrůvek podobal se mu ve tmách jako černá spousta, za úzkým tokem bělavé vody, kteráž ho od něho oddělovala.

Za svitu skrovného světýlka bylo lze tam rozeznati jakous chatrč, oulu se podobající, v níž kravák v noci se ukrýval.

„Šťastný kraváku,“ pomyslnil sobě Gringoire, „ty nepomýšlíš na slávu a nerobíš básně svatební. Co sejde tobě na králích, kteří se žení a co na vévodkyních burgundských. Ty neznáš jiných Markétek, než které tvůj pažit dubnový tvým kravám spásti nechává. A mne básníka vysyčeli, já třesu se zimou, já jsem dlužen dvánácte sousů a podešev můj je tak průhledný, že by se hodil za sklo tvé lucerně. Díky kraváku! Na chatrči tvé odpočívá sobě moje oko, že zapomínám na Paříž!“

Ze svého, téměř lyrického, nadšení byl najednou vyrušen velkou dvojitou prskavkou svatojanskou, jež znáhla ze šťastné chatrče vyšlehla. Kravák účastnil se v radostech tohoto dne a pouštěl též ohňostroj.

Pokožka Gringoire-ova následkem této prskavky ztrnula.

„Proklatá slavnost,“ zvolal, „což mne všude budeš stíhat! Oh můj bože, až i ku kravákům.“

Po té pohledl na Sekvanu u svých nohou, a hrozné pokušení se ho zmocnilo.

„Oh,“ pravil, „jak rád bych se utopil, kdyby voda nebyla tak studena.“

Po té zjevila se mu myšlenka zoufalá. Nemoha ujíti papeži bláznův, praporečkům Jana Fourbeaulta, ná-

sadě máje, ohnivým oštěpům a prskavkám, umínil sobě pustiti se směle k jádru slavnosti, a jíti tudíž na náměstí grève-ské.

„Snad aspoň,“ pomysllil sobě, „najdu tam jakýs podpalek radosti, na němž bych se ohřál, a budu tam moci se navečeřet nějakým drobtlem z tří velikých znaků z cukru královského, jež tam nad veřejnou nálevnou města byli vyvěsili.“

II.

Náměstí grève-ské.

Za našich dob zbývá již jen stopa, jedva rozeznatelná, po náměstí grève-ském, jak totiž tehdáž bylo vypadalo.

Jesti to roztomilá vížka, zvedající se v severním koutě náměstí, jež pohrobena pod nedůstojnou maltou, kterouž ostré hrany jejích ozdob sochařských jsou zalepeny, v brzce snad zmizí, ponořována jsouc přírostem nových domů, jakýž tak střelhbítě spohlcuje veškerá starožitná průčelí pařížská.

Osoby, jež jako my nikdy neubírají se po náměstí grève-ském, aniž by útrpně a soucitně neohlédli se po této ubohé vížce, rdoušené dvěma domy z dob Ludvíka XV., mohouť sobě v myšlénkách snadno zbudovat soustavu staveb, k nimž vížka náležela a tudíž shledati úplně staré náměstí gotické ze století patnáctého.

Bylť to, jako nyní, nepravidelný lichoběžník, ohražený na jedné straně nábřežím, a na ostatních třech stranách řadami vysokých, úzkých a tmavých domů. Za dne mohl se člověk obdivovati rozmanitosti jeho budov, vesměs ozdobených řezbami z kamene neb ze dřeva, a objevujících dokonalé vzorky rozličných stavitelství domův ze středověku, počínajíc od patnáctého až k jedenáctému století, od křižovnice, kteráž počínala vytiskovati oblouk

křížový, až k římskému oblouku okrouhlému, jež byl vypudil oblouk křížový, a jenž, nad tímto, posud se nalézal na prvním patře starožitného domu de la Tour-Rolland, na rohu náměstí sekvanského, k ulici de la Tannerie. V noci bylo v této spoustě budov lze rozeznati toliko černé vroubkování střech, rozkládajících kol kolem náměstí svůj řetěz uhlův hrotnatých. Hlavní totiž rozdíl, mezi městy doby tehdejší a nynější, spočívá v tom, že nyní jsou průčelí obrácena k náměstím a ulicím, kdežto tehdáž to bývaly lomenice. Ode dvou století byly domy se obrátily.

Uprostřed strany východní na náměstí zvedala se nemotorná, zvrhlá budova, skládající se ze tří domů k sobě přistavených. Měly tři jména, naznačující jejich dějiny, jejich určení a druh jejich stavby: dům dauphinův, poněvadž Karel V., dauphin, v něm byl obýval; dům kupecký, poněvadž sloužil za radnici, a dům pilířový, poněvadž řada silných pilířův podpírala troje jeho patro.

Městu dostávalo se tam všeho, čeho třeba tak dobrému městu, jakým je Paříž, kaple na modlení, síně soudní, v níž udílely se audience a kde lidem královým dostávalo se osopení; a v podstřeší zbrojnice plné střelby. Měšťané pařížští dobře totiž vědí, že v každém případě nestačí modlitba a výmluvnost za svobody města, pročež mají vždy v záloze na některé půdě radnice jakous do brou zrezovatělou pušku.

Náměstí grève-ské mělo tehdáž ono děsné vzezření, jakéž u něho podnes zachovává se zlořečenou zpomínkou, již vzbuzuje, a jehož mu zasmušilá radnice Dominika Bocadora dodává.

Slušno podotknouti, že ustavičná šibenice a pranýř, spravedlnost a žebřík, jak tomu tehdáž říkali, postavené vedle sebe uprostřed dláždění, nemálo přispívaly, aby člověk odvrátil zraků svých od tohoto místa osudného, kde tolik bytostí, kypících zdravím a životem, bylo se

smrtí zápasilo; kde padesáte let po té vznikla ona hořečka de Saint Valliere, tato choroba z hrůzy před popravištěm, nejhroznější ze všech chorob, poněvadž nepochází od boha, alebrž od člověka.

Jesti to myšlénka útěšná (mimochodem řečeno), že trest smrti, kterýž před třemi sty lety svými železnými koly, svými kamennými šibenicemi, všelikým svým náčiním skřipcovým, neustále pod pečetí na dláždění rozloženým, pokrýval náměstí grève-ské, tržiště, náměstí dauphinovo, kříž du Trahoir, trh svinský, šeredný Montfaucon, bariery sergentův, náměstí kočičí, bránu sv. divišskou, Champeaux, bránu baudetskou a bránu svatojakubskou, — nehledě ani k nesčíslným pranýřům představených městských, biskupa, kapitole, opatův a proboštův, jimž právo soudní příslušelo, ani k soudnímu utápění v řece Sekvaně — jesti to útěšné, že trest smrti nyní, pozbyv poznenáhla veškerých částí své zbroje, svého přepychu při vraždění, své trestuhodnosti ve vymyšlivosti a obraznosti, svého mučidla, pro něž každých pět let v Grand-Châteletu novou postel koženou shotovoval, že tato stará panovnice společnosti feudální, v zákonech a v městech našich téměř za psance vyhlášená, od zákonníku do zákonníku štvaná, od jednoho místa na druhé poháněná, nemá v ohromné Paříži než zneuctěného zákoutí grève-ského, než mizerné, skryté, nepokojné, pýřící se guillotiny, jež zdá se stále obávati, že bude při činu zastížena; tak rychle zmizí, vykonavši svou ránu!

III.

Besos para golpes. *)

Petr Gringoire, octnuv se na náměstí grève-ském, byl všecek ztrnulý. Byl se ubíral přes most mlynářský,

*) Políčky za rány.

aby se vyhnul tlačenici na mostě Pont-au-Change a cárům praporečkovým Jana Fourbeaulta; avšak kola všech mlýnů biskupových byla jej, okolodoucího, poblácela; halenu pak měl naskrz promoklou; také se mu zdálo, že propadnutí jeho kusu jej ještě více zimou rozráží. I popíloval tudíž sobě, aby se přiblížil ohni radostnému, jenž uprostřed náměstí nádherně plápolal; avšak značný dav byl oheň kolkolem již obklopil.

„Proklatí Pařížané,“ pravil potichu sobě (neb Gringoire co pravý básník dramatický býval podroben samomluvům), „nyní mně dokona i cestu k ohni založí! A přece potřeba mi koutku u kamen, střevíce moje popíjejí a všechny ty proklaté mlýny na mne byly přšely! Certův biskup pařížský i se svými mlýny! Rád bych věděl, co biskup může s mlýnem dělat! což pak chce státi se biskupem mlynářem? Potřebuje-li k tomu pouze mojí klatby, tož jí měžž i se svým chrámem a se svými mlýny? Jestli pak ti otevřhubové trochu se rozstoupí? Což pak to tropí? Ohřívají se! Krásná to rozkoš! Dívají se, jak hoří sto otýpek oklestků; krásná to podívaná!“

Avšak přihlédnuv blíže, spozoroval, že kruh je větší, než je zapotřebí, aby se týž dav ohříval na ohni králově, a že týž sběh divákův není jedině způsoben krásou sta otýpek oklestkův, jež tu pálili.

V rozsáhlé prostoře, jež mezi davem a ohněm na prázdno byla ponechána, tančila mladá dívka.

Zdali tato mladá dívka byla bytost lidská, či víla, aneb anděl, toť nebyl by Gringoire, jakkoli byl filosof, skeptik a básník ironický, v první chvíli mohl rozhodnout; tak náramně byl oslněn tímto zjevem zářícím.

Dívka nebyla vysoké postavy, jakkoli se tomu podobalo; tak směle vypínal se jemný její zrost. Bylať pleti hnědé, avšak tušilo se, že za dne kůže její musí míti krásný, zlatý, odlesk ženštin římských a andalusských. Nožka její byla též andalusská, neb úplně přiléhala

v úzkých a půvabných střevíčkách. Dívka tančila, točila se a vířila na starém perském koberci, jenž nedbale pod její nohy byl hozen a kdykoli, točíc se, okolo vás poletovala, tož veliké černé oči její na vás blesky sršely.

Kolkolem ní byly všechny zraky upřeny, všechna ústa otevřena; a v skutku, antě ona za rachotu bubínku baskického, ježž obě její buclaté a čistotné ruce nade hlavu její pozvedovaly, tančila, tož podobala se tato štíhlá a jak vosa slabouňká a jará postava ve svém zlatém, tuhém životku, v pestré nadouvající se sukni, se svýma obnaženýma ramenama, se svými nožkami, jež sukně chvílemi odkrývala, se svými tmavými vlasy a se svýma planoucíma očima, bytosti nadpřirozené!

„Věru,“ pomysлил sobě Gringoire, „totě ohnižilka, totě víla, totě bohyně, totě bachantka z hory ménaléenské.“

V tu chvíli rozepiala se pleteň vlasů „ohnižilky“ a kus mosazu, kterýmž pleteň byla upevněna, zakotálel se po zemi.

„Nikoli,“ pravil, „jesti to cikánka.“

Všechn přelud zmizel.

Začala poznovu tančit; zvedla ze země dva meče, jichž hroty opřela o své čelo, i obrátila toto v jednu stranu, kdežto sama se obrátila v stranu opáčnou. Byla to v skutku pouze cikánka. Avšak jakkoli Gringoire nebyl nyní u vytržení, tož přece byl celek tohoto obrazu jaksí mámivý a magický; oheň radostný osvěcoval ji hrubým a rudým svitem a třepetal se živě po všech tvářích kolkolem, a až i na pozadí vrhal bledý odlesk, smíšený se záchvěji jejích stínův, jednak na starožitné, zčernalé a opraskalé průčelí domu pilířového, jednak na kamenné rameno šibenice.

Mezi tisíci obličejí, jež týž svit barvil svým šarlatem, zdál se zvláště jeden, více než všechny ostatní, býti pohříženým v pohlížení na tanečnici.

Byltě to muž vážný, klidný a zasmušilý. Muži tomuto, jehož roucho zakryto bylo davem, jej obklopujícím,

nebylo napohled více než pět a třicet roků; nicméně byl již plešat, a jedva na skráních měl několik řídkých chomáček šedin; široké a vysoké jeho čelo počínalo se vráskami brázdit; avšak v očích jeho vpadlých jevila se mladost nadobyčejná, ohnivý život, a prudká vášnivost. Měl oči neustále na cikánce upřeny a antě bujará, mladá, dívka šestnáctiletá tančila a k rozkoši všech hopkovala, zdálo se, že zadumání jeho stává se vždy více zasmušilejším.

Chvillemi setkávaly se na jeho rtech úsměv s povzdechem, avšak úsměv býval žalostnější než povzdech.

Mladá dívka, udýchaná, konečně ustanula, a lid s oblibou tleskal.

„Djali!“ zvolala cikánka.

Tu pak spatřil Gringoire přicházení roztomilou kozičku, bílou, jarou, dovádívou, lesknoucí se, mající růžky pozlacené, nožky pozlacené a obojek pozlacený, jižto posud nebyl pozoroval, poněvadž posud byla se v cípu koberce krčila, pohlížejíc na tanec své velitelky.

„Djali,“ zvolala tanečnice, „nyní je řad na tobě,“ a, usednuvši sobě, podala s půvabem kozičce svůj baskický bubínek.

„Djali,“ pokračovala, „v kterém měsíci roku jsme nyní?“

Kozička zvedla přední nožku, a udeřila jednou na bubínek. Byl to vskutku první měsíc v roce. Dav tleskal.

„Djali,“ tázala se mladá dívka poznovu, obrátivši svůj baskický bubínek v jinou stranu, „kolikátý den v měsíci máme dnes?“

Djali zvedla svou nožku pozlacenou, a udeřila šestkrát na bubínek.

„Djali,“ pokračovala cikánka, postavivši zase jináče svůj bubínek, „kolik máme nyní hodin?“

Djali udeřila nožkou sedmkrát. V tu chvíli odbíjelo na orloji domu pilířového sedm hodin.

Lid žasnul.

„V tom vězí čarodějství,“ pravil děsný hlas v davu. Byl to hlas plešatce, kterýž cikánku s očí nespustil.

Tato zachvěla se a odvrátila; avšak nový výbuch potlesku utlumil nevrlý výkřik; ba potlesk zaplašil výkřik týž, tak úplně, z její duše, že pokračovala ve svých dotazích ku kozičce.

„Djali, jak to dělá mistr Guichard Grand Remy, kapitán střelcův městských, při procesí Chandeleurském?“

Djali zpřímila se na zadních svých tlapách a jala se mečeti, popocházejíc s tak ušlechtilou vážností, že celý kruh divákův dal se do smíchu při této parodii zistné pobožnosti kapitána střelcův městských.

„Djali,“ započala dívka znovu, rostoucím úspěchem osmělená, „jak pak káže mistr Jakub Charmolue, prokurátor králův při soudu duchovním?“

Koza posadila se na bobek a jala se mečeti, pohybujíc předními tlapami takovým podivným způsobem, že kromě špatné frančiny a špatné latiny, v posuňku, názvuku a držení těla celý Jakub Charmolue se tu objevoval.

Dav tleskal tím hlasitěji.

„Svatokrádež! Zneuctění!“ ozval se hlas plešatce.

Cikánka zase se obrátila.

„Ah,“ pravila, „toť týž ošklivý muž,“ po té vypnuvši dolejší ret nad ret hořejší a hněvivě se ušklíbnuvši, způsobem patrně obvyklým, otočila se na patě do kola, a začala do svého bubínku baskického sbíratí dary lidu shromážděného.

Větší a menší drobné peníze fackřka přšely. Najednou ubírala se kolem Gringoire-a.

Gringoire sáhl tak neprozřetelně rukou do své kapsy, že dívka se zastavila.

„Hrome,“ pravil básník, shledav na dně své kapsy skutečnost, totiž prázdno. Avšak roztomilá dívka tu

posud stála, pohlížejíc naň se svýma velikýma očima, a, nastavujíc mu svůj bubínek, čekala.

Gringoire-ovi stály veliké krůpěje potu na čele.

Kdyby byl míval Peru ve své kapse, tož by je dojista byl dal tanečnici; avšak Gringoire neměl nijakého Peru a Amerika nebyla ještě odkryta.

Na štěstí přispěla mu neočekávaná příhoda ku pomoci.

„Půjdeš-li pak, egyptská kobyľko!“ zvolal chraplavý hlas, zavznívající z nejtmařejšího koutka náměstí.

Mladá dívka, uleknuta, ohlídlá se. Nebyl to hlas plešatecův; byl to hlas ženštiny, hlas pobožný a zlomyslný.

Avšak výkřik týž, poděsivší cikánku, vzbudil veselost tlupy dětské, tamtudy se potulující.

„Toť poustevnice z Tour Rolandu,“ křičely děti s hlasitým smíchem, „kající jeptiška brumlá! Což pak neobědvala? Dejme jí nějaký zbytek z nálevny městské.“

A s těmi slovy řítily se všechny k domu pilířovému.

Gringoire byl mezi tím zmatku tanečnice použil, aby se odstranil. Pokřik dětí připomněl mu, že on též nebyl obědval. I kvapil tudíž k nálevně. Avšak malí rozpustilci měli lepší nohy než on; když se na místě octnul, bylo již vše totam. Nebylo tu již ani kus mizerné buchtý, kteréž libra byla za pět sousů. Na zdi nebylo již nic jiného, než několik štřhlých lilií, proplítaných keři růžovými, jež r. 1434 Mathieu Biterne byl maloval. Toť byla chudičká večere!

Jesti to věc obtížná, jíti bez večere na lože, ale ještě méně přívětivo jesti, nemáme-li co večeret, a nevíme-li, kde bychom spali. Gringoire byl tak dalece dospěl. Neměl ni chleba, ni lože; nouze zevšad naň naléhala, a on shledával, že nouze tato je velmi mrzutá věc. Byltě již dávno odkryl pravdu, že Joviš v rozmrzelosti byl stvořil lidi, a že, po celý život mudrce, osud jeho mudrctví jeho neustále obléhá. On arci nebyl zakusil ta-

kového úplného obklíčení, i slyšel, jak žaludek jeho bubnuje na znamení, že chce se vzdáti, a měl to za velmi nemístné, že zlý osud hladem útok činí na jeho filosofii.

Toto zádumčivé blouznění vždy více se ho zmocňovalo, an najednou jakýs podivný, nicméně však lahodný zpěv znáhla ho ze zadumání vyrušil. Bylať to mladá cikánka, kteráž právě zpívala.

S hlasem jejím bylo to jako s jejím tancem a jako s její krásou. Bylť nevyslovně okouzlující, byloť to cosi čistého, zvučného, éterického, i aby chom tak řekli, operutěného; byloť to neustálé výlevy, nápěvy, neočekávané kadence, po té prosté fráse ostrými a pronikavými zvuky protkávané, po té trilky, jež by byly slavíka překonaly, avšak ve všem objevoval se povždy souzvuk, pak měkké vlnění v oktávách, zvedající se a klesající jak nádra mladé zpěvačky. Krásná její tvář sledovala se zvláštní obratností veškeré rozmary její písně, od nejrozpuštějšího nadšení až k nejcudnější vážnosti.

Člověk by ji byl málem měl za šílenou, málem za královnu.

Slova, jež zpívala, pocházela z jazyku Gringoire-ovi neznámého, i zdálo se, že i ona jim nerozumí, tak málo shodoval se výraz jejího zpěvu se smyslem slov.

I zavznívaly čtyry následní verše v ústech jejích s výrazem šílené radosti:

Un cofre de gran riqueza
Hallaron dentro un pilar,
Dentro del, nuevas banderas
Con figuras de espantar.

A chvíli po té, za názvuku, jež dodávala těmto veršům:

Alabares de cavallo
Sin poderse menear,
Con espadas, y los cuellos
Ballestas de buen echar.

čtil Gringoire, jak mu slzy oči zatápějí.*)

*) Známa to romance španělská o králi Roderigovi. Týž

Nicméně sálal dech její toliko radost, i podobalo se, že zpívá jak ptáče, z veselosti a z bezstarostlivosti. Píseň cikánky byla vyrušila blouznění Gringoire-ovo, ale asi tak, jak labuť vyrušuje hladinu vodní. Naslouchal s jakýmsi vytržením a s úplným sebezapomínáním. Byl to po několika hodinách první okamžik, kde nepocítoval útrapy. Avšak okamžik ten byl krátký.

Týž hlas ženský, kterýž byl přerušil tanec cikánčin, přerušil zase její zpěv.

„Budeš-li pak mlčet, cvrčku pekel,“ zvolal zase z tmavého zákoutí náměstí.

Ubohý cvrček znáhla zmlknul. Gringoire ucpával sobě uši.

„Oh,“ zvolal, „proklatá, zubovatá pilo, jež zlomila jsi lyru.“

Ostatní diváci bručeli jak on. „Čert vezmi si poustevnici,“ pravil ne jeden z nich. A stará, neviditedlná rušitelka pokoje byla by málem mohla pykati svého útoku na cikánku, kdyby nebyla pozornost povšechná, v tuto chvíli, bývala odvrácena průvodem papeže bláznův, kterýžto průvod, přeběhnuv mnohými ulicemi a křižovatky, řtil se na náměstí grève-ské se všechněmi svými pochodněmi, a se všelikým svým hřmotem.

Týž průvod, jež čtenáři naši byli viděli vycházeti z paláce, byl po cestě se seřadil a rozmnožil se všeli-

---

byl slyšel, že kouzelník jakýs v jeskyni poklady skryl; i pátral tudíž, a našel obrazy, jež mu příští osud jeho zvěstovaly — a tu

Velká bedna, přebohatá,
otevřena vnitř pilíře,
v bedně praporce zříš nové,
na praporcích zříš rytíře.

V děsících tu ejhle barvách
Arabové i s koními,
všichni s meči a krunýři,
všichni s mocnými kopími.

kými ničemami, zahálčivými zloději a tuláky, ku všemu ochotnými, i poskytoval slušný pohled, octnuv se na náměstí grève-ském.

Z předu kráčel Egypt. Vévoda cikánův byl v čele, na koni, vedle něho jeho hrabata, pěšky, držíce mu uzdu a třmen, za ním brali se, v pestré směsici, cikáni a cikánky se svými křičícími, malými dětmi, na ramenou; všichni, vévoda, hrabata, lid, v hadrech a cetkách. Po té následovalo království hantýrky, totiž všichni zlodějové Francie, podle hodností svých seřadění, nejnepatrnější kráčeli v řadách prvních. Takto ubírali se, po čtyrech v řadě, s různými odznaky hodností svých v této fakultě; největší část kulhala, tito byli hrbati, tamti jednoručky, křečkové, chlapi pocuchaní, šaškové, mrzáci, šejdíři, neduživci, taškáři, sirotkové, arcináhončí, licoměrníci, slovem všichni, jež vypočítávati by umdlelo i samého Homera. Uprostřed konklavu licoměrníků a arcináhončích jedva jsi rozeznati mohl krále hantýrky, sedícího na bobku ve vozíku, taženém dvěma velikými psy. Po království hantýrky přicházela říše galilejská. Vilém Rousseau, císař říše galilejské, kráčel velebně ve svém nachovém rouše, vínem potřísněném; před ním šli šaškové, rvouce se mezi sebou a tančíce po pyrrhicku, kolkolem něho pak nalézali se jeho berlonoši, jeho náhončí a s hudbou v čele písaři parlamentní v černých šatech, majíce ruce kytkami zdobené, a nesouce tlusté, žluté svíce voskové.

Uprostřed tohoto davu nesli veldůstojníci bratrstva bláznův, na ramenou svých, nosítka svíčkami voskovými více přeplněná, než bývá skříňka na ostatky sv. Jenofevy za panování moru, a na těchto nosítkách zářil, co nový papež bláznův, v čepici biskupské, s křížem a berlou, zvoník notre-damský, Quasimodo, hrbáč.

Každý odbor tohoto průvodu podivného měl svou zvláštní hudbu. Cikáni nechávali zavznívati své balafosy a sve bubínky africké. Poddaní hantýrky, pokolení ne-

příliš hudební, měli violu, kozlí roh a gotické ribebbe ze století dvanáctého.

Císařství galilejské nebylo také valně pokročilejší, jedva že v hudbě jeho bylo možno rozeznati jakés mizerné skřipce, svědčící o dětství v umění, neboť měly jen tři struny.

Avšak kolkolem papeže bláznův rozkládaly se, v překrásném zlozvuku, veškeré hudební poklady doby přítomné. Byly tu viděti všeliké druhy houslí, nehledě ani k fletnám a dudám.

Těžko jest představití sobě hrdý a blažený pocit, k jakémuž průvodem z paláce na náměstí grèveské byla se povznesla smutná a ohyzdná tvář Quasimodova. Byl to první požitek samolásky, jakéhož kdy byl zakusil. Potud byl seznal toliko ponížení, a opovrhování svým stavem, a ošklivost ku své osobě. Tudíž, jakkoli byl hluch, okoušel, co opravdový papež, se zálibou lichotivé pokřikování onoho davu, jež nenáviděl, poněvadž byl jím nenáviděn.

Což sešlo na tom, že lid jeho byl tlupa bláznův, kulhavicův, zlodějův a žebrákův? Byl to přese všechno lid a on panovníkem. I měl skutečně za pravdu veškerý potlesk ironický, všechnu tu posměšnou úctu; ostatně musíme přiznati se, že v tlupě jevilo se zároveň trochu strachu skutečného. Hrbáč byl totiž silným, křivonožka svižným, hluchan zlomyslným; tři vlastnosti, jež směšnost utlumovaly.

Že by ostatně nový papež bláznův byl mohl sám vysvětliti sobě pocity, jež v něm vznikaly, a pocity, jež v jiných vzbuzoval, tomu věřiti nám nikterak nepřipadá. Duch, ubytovaný v těle nezdařilém, musel nutně též býti jaksí nedokonalým a hluchým. Co tudíž v chvíli tuto pociťoval, bylo proň zcela nejasné, neurčité a zmatené. Toliko radost probleskovala a hrdost nadvládala. Kolem této zasmušilé a nešťastné postavy rozkládal se lesk.

I pozorováno tudíž, nikoli bez překvapení a beze

leknutí, kterak najednou, v okamžiku, kde Quasimodo v tomto polovičném opojení, vítězoslavně, ubíral se okolo domu pilířového, jakýs muž z tlupy se vyřítíl a s hněvivým posuňkem Quasimodovi z rukou vyrval jeho pozlacený, dřevěný kříž, týž znak bláznivého jeho papežství.

Týž muž, týž odvážlivec, byl onen plešatec, kterýž před chvílí, v kruhu okolo cikánky shluklém, ubohou dívku byl tak poděsil svými hrozivými slovy a svým záštím.

Měl na sobě roucho kněžské. V okamžiku, kde z tlupy vyšel, poznal ho Gringoire, jenž posud nebyl ho upozoroval.

„Hle,“ zvolal s úžasem, „hle, toť můj mistr, co Hermes, Dom Claude Frollo, arcidiakon! Což pak chce na jednooké ohyzdě? Či chce dáti se roztrhat?“

I vskutku rozlehl se pokřik hrůzy. Strašný Quasimodo byl seskočil s nositek, a ženštiny odvracovaly oči, aby neviděly, kterak roztrhá arcidiakona. Avšak Quasimodo, učiniv skok až ku samému knězi, pohledl naň a vrhl se na kolena.

Kněz strhl s něho tiaru, zlomil jeho kříž a roztrhl jeho talár cetkový.

Quasimodo na kolenou měl hlavu sklopenou, a ruce sepiaté.

Po té započala mezi oběma podivná rozmluva skrze posuňky a znamení, neb žádný z nich nemluvil. Kněz byl zpřímen, vzezření jeho bylo hněvivé, hrozivé, velitelské; Quasimodo, v prachu se koře, byl pokorný a prosebný. A přece by Quasimodo kněze byl palcem mohl rozdrtití.

Arcidiakon konečně, potřásav surově mocným ramenem Quasimodovým, pokynul mu, aby povstal a za ním se ubíral.

Quasimodo vstal.

Avšak bratrstvo bláznův, zpatatovavší se z prvního zděšení, chtělo brániti svého papeže, tak z hurta seza-

ného. Cikáni, členové hantýrky a veškerí písaři parlamentní, se řvavou, obklopili kněze.

Quasimodo postavil se před kněze, a nechávaje nabíhati svaly svých pěstí atletických, pohlížel na útočníky, zuby, jak rozezlený tigr, skřípaje.

Kněz, zase se zasmušiv, pokynul Quasimodovi a odstranil se mlčky. Quasimodo kráčel před ním, cestou dav před sebou rozptyluje.

Když byli lidem a náměstím přešli, chtěla tlupa zvědavců a zahalečův je následovat.

Quasimodo dal se tudíž nazad, a kráčel za arcidia-konem, zpátky se ohlžuje. Vzezření jeho bylo kousavé, ohydné, urputné; podobalo se, jako by oudy své sbíral, i olizoval své tesáky a řval jak divá šelma, vzbuzuje, jediným posuňkem neb pohledem, náramné záchvěvy v davu.

I nechali je oba tudíž zabočiti do úzké a tmavé uličky, kamž je následovati nikdo se neodvážil, neb přelud zuby skřípajícího Quasimoda vchod do ní úplně uzavíral.

„Toť velmi podivno,“ pravil Gringoire, „avšak u čerta, kde najdu svou večeři?“

VI.

Nesnáze, pakliže na večer následujeme hezkou dívku po ulicích.

Gringoire začal na zdařbůh následovati cikánku. Byltě viděl, kterak se svou kozou byla se dala do ulice de la Coutellerie; i dal se tudíž do ulice de la Coutellerie. „Proč bych toho neučinil?“ pomyslil sobě.

Gringoire, co praktický filosof z ulic pařížských, byl shledal, že nic není blouznění tak příznivo, jako následovati hezkou dívku, o níž nevíme, kam se ubírá. V tomto dobrovolném zřikání se svobodné své vůle,

v této obraznosti, podrobující se jiné obraznosti, žej o tom pranic netuší, spočívá směsice neodvislosti fantastické a slepé poslušnosti, cosi prostředního mezi otroctvím a volností. Toť arci líbilo se Gringoire-ovi, jehož duch, v podstatě své jsa smíšeninou, byl neodhodlaný, Gringoire-ovi, jenž konce všech výstředností v rukou držel, neustále kolísaje uprostřed veškerých náklonností lidských, a působnost jedné náklonnosti druhou zamezuje. Porovnával se sám rád s hrobem Mahometovým, kterýž, přitahován z dvou stran opáčných dvěma magnetovci, věčně se vznáší mezi výší a hlubinou, mezi klenbou a dlážděním, mezi padáním a pozvedáním se, mezi nadhlavníkem a podnožníkem.

Kdyby Gringoire živ byl za našich dnův, jak překrásně by udržoval se na rozhraní mezi klassiky a romantiky.

Avšak on nebyl tak prosté myslí, aby živ byl po tři století, což arci je škoda. Nepřítomnost jeho jest prázdnotou, kterouž nyní, pohříchu, valně pocítujeme. Ostatně abychom následovali po ulicích okolojdoucí (zejména, jsou-li to ženštiny), což Gringoire rád činíval, tož k tomu nejlíp býváme nakloněni, nevíme-li, kde bychom spali.

I ubíral se tudíž Gringoire, všecek zamyšlen, za mladou dívkou, jež kroky své urychlovala a roztomilou kozu svou k cvalu poháněla; pozorovala totiž, že měšťané domů se vrací a že uzavírají se krčmy, jediné to krámy, kteréž tohoto dne byly zotvírány.

„Někde musí bydlet,“ pomyslil sobě Gringoire poznenáhla, „a cikáni bývají dobromyslni. Kdož ví?“

A v zadržovaných myšlénkách, jež v duchu svém, na zúmyslné své zmlknutí, nechal následovat, zjevovaly se jakési nad míru půvabné obrazy.

Časem, ubíraje se kolem posledních skupení měšťanův, vrata svá uzavírajících, zaslechl úryvek jejich rozmluv, kterýž řadu vášných jeho domněnek přetrhoval.

Jednou byli to dva starci, jižto vespolek rozmlouvali.

„Mistře Thibaute Fernicle. víte, že je chladno?“
Gringoire věděl to již od počátku zimy.

„Arciže, mistře Bonifáce Disome! budeme míti zimu jako před třemi roky, roku 1480, kde sáh dříví stál osm solsů!“

„Ach, to není nic, mistře Thibaute, ale v zimě roku 1407 mrzlo od sv. Martina až do hromnic, a to s takovou zuřivostí, že péro parlamentního písaře po každém třetím slově zamrzlo, tak že od registrace spisů soudních museli ustati.“

V jakési vzdálenosti stály, u oken svých, sousedky se svíčkami, jež mlha uhasínala.

„Vypravoval vám již manžel váš o té nehodě, panno Boudraque-ova?“

„Nevypravoval. Co to má být, panno Turquantova?“

„Kůň pana Gillesa Godina, notáře v Châteletu, byl se z Flamů a jejich průvodu splašil a porazil mistra Phillippota Avrillota, bratra laika z řehole Celestinův.“

„Opravdu?“

„V skutku.“

„Kůň měšťanský! A totě neslýcháno! Neřekla bych nic, kdyby to byl kůň od stráže jezdecké.“

Okna uzamkla se; avšak Gringoire-ovi bylo již uniklo přádeno jeho myšlenek. Na štěstí v brzce se ho zase dopídil a snadno je zase navázal, díky cikánce a díky Djalii, jež neustále před ním se ubíraly, dvě jemné, něžné, půvabné bytosti, jichž malým nožkám, roztomilým údobám a půvabným pohybům se obdivoval; ba on v přemítání svém měl jednu za druhou, pro dohodnutí a dobré přátelství jejich měl je za dvě dívky, pro lehkost, obratnost a rychlost chůze měl je za dvě kozy.

Ulice stávaly se ostatně vždy tmavější a pustější; klekání bylo již dávno odzvoněno; a jen po dlouhé době potkáván okolojdoucí po ulici, spatřeno světlo v oknech.

Gringoire, následuje cikánku, byl zapletl se do onoho nevyvoditelného bludiště uliček, křižovatek a ulic slepých, jež obklopuje starožitný hrob sv. Inocence, a jež podobá se přadenu nití, kočkou zmodrchaných.

„Ulice neznají logiky,“ pravil Gringoire, ztracen v tisícerých oklikách, jež neustále k těmže místům se vracely, kdežto dívka brala se cestou, jak se zdálo, dobře jí povědomou, aniž by dost málo byla váhala, a tož krokem vždy více urychlenějším. Gringoire byl by naprosto nevěděl, kde se nalézá, kdyby nebyl na rohu jedné ulice spatřil osmihranný pranýř tržiště, jehož protesany vrcholek živě zobrazoval černý jeho nárýs, na okně ještě osvětleném, v ulici verdeletské.

Od nějaké chvíle byl Gringoire obrátil na sebe pozornost mladé dívky; bylať několikráte, s nepokojem, hlavy své k němu obrátila, ba jednou dokonce se i zastavila, a použila paprsku, jenž z pootevřené pekárny vyšehoval, aby jej od hlavy až k patě sobě prohlédla; po té viděl Gringoire, jak naň ústa hněvivě špoulí, což již dříve byl pozoroval, a jak po té dále se ubírá.

Toto špoulení úst vzbudilo přemítání v mysli Gringoire-ově. V tomto půvabném úšklebku spočívaly patrně opovržlivost a výsměch. Pročež také Gringoire, sklopiv hlavu, jal se počítati dláždice a následoval mladou dívku poněkud u větší vzdálenosti. Najednou, an právě za-bočila do uličky, tak že mu s očí zmizela, zaslechl Gringoire pronikavý její výkřik.

I zrychlil tudíž své kroky.

V ulici byla čirá tma; nicméně poskytoval kousek koudele, olejem napuštěný, jenž v železné kleci u nohou panny Marie, v zákoutí ulice, hořel, tolik světla, že Gringoire rozeznati mohl, kterak cikánka brání se v náručí dvou mužův, jižto pokřik její udusiti hleděli. Ubohá kozička, celá poděšena, klopila růžky a mečela.

„Na pomoc, páni strážníci,“ křičel Gringoire a bral

se zmužile ku předu. Jeden z mužův, jižto mladou dívku drželi, obrátil se k němu.

Byla to hrozná postava Quasimodova.

Gringoire nedal se na útěk, avšak neučinil již ani kroku ku předu.

Quasimodo přiblížil se k němu, mrštil jednou ranou zatáté své pěsti jím na dláždění, a utekl se z rychla do temnoty, unášeje mladou dívku, již měl přes ruku přehozenou jak nějakou šerpu hedbávnou. Soudruh jeho jej následoval, a ubohá kozička běžela za všemi, mečíc naříkavě.

„Vrahové, vrahové!“ křičela nešťastná cikánka.

„Stůjte, ničemové, a pusťte tu holku!“ zvolal na jednou hlasem hromovým jezdec, kterýž znáhla z blízké křižovatky příklusal.

Byl to kapitán ordonančních zajímačů královských, ozbrojen od hlavy k patě, s mečem v ruce. I vyrval cikánku z náručí užaslého Quasimoda, a položil ji přímo na své sedlo; v okamžiku pak, kde děsný hrbáč, zpatmatovav se ze svého překvapení, naň se řítíl, aby kořist svou zase sobě urval, objevilo se patnácte neb šestnácte zajímačů, s meči v rukou, jižto z blízka kapitána svého byli následovali. Byla to rota ordonance královské, ježto vykonávala noční objíždku k rozkazu pana Roberta d'Estonteville-a, dozorce městské pravomocnosti pařížské.

Quasimodo byl obklopen, chopen a svázán; řval, pěna řinula mu z úst, kousal kolem sebe, a kdyby byl býval den, tož není pochyby, že by pouze jeho tvář, zlostí ještě zohyzděnější, byla celou hlídku k útěku přiměla. Avšak v noci byl zbaven své nejhroznější zbraně, své ohyzdnosti.

Soudruh jeho byl mezi zápasem zmizel. Cikánka půvabně zpřímila se v sedle kapitánově, a opřevši obě ruce své na obě ramena mladého muže, upřela naň několik sekund zrak svůj, jakoby u vytržení nad příjemnou

jeho tváří i nad vydatnou pomocí, kterouž jí byl právě poskytnul.

Po té, přerušivši sama mlčení, pravila svým hlasem lahodným, jež ještě více zlahodnila :

„Jak Vám říkají, pane četníku?“

„Kapitán Phoebus de Châteaupers, k službám, má krásko,“ odvětil důstojník, zpřímiv se.

„Díky,“ odvětila cikánka. A mezitím, co Phoebus po burgundsku kníry sobě kroutil, sklouzla ona s koně na zem, jak šíp, jenž k zemi padá, a uprchla. Blesk nebyl by mohl rychleji zmizet.

„U pupku papežoya,“ zvolal kapitán, dada přitáhnouti řemeny, jimiž Quasimodo byl svázán, „věru byl bych raději podržel tu holčici.“

„Jaká pomoc, kapitáne,“ pravil jeden z četníků, „pěnice ulítla, netopýr zůstal.“

V.

Další nesnáze.

Gringoire, pádem svým všecek omráčen, byl zůstal ležeti na dláždění před pannou Marií, v zákoutí ulice. Poznenáhla se zpamatoval; zpočátku potácel se několik minut v jakémsi polonáměsíčním snění, jež nebylo nepřijemné, a v němž vzdušné postavy cikánky a kozy slučovaly se s tíží pěsti Quasimodovy. To však dlouho netrvalo.

Dosti živý dojem chladna na část těla jeho, kteráž byla v styku s dlážděním, najednou ho probudila, tak že mysl jeho úplně nabyla jasnosti.

„Odkud pak přichází toto chladno?“ pravil zhurta. I pozoroval teprv, že se nachází uprostřed strouhy.

„Proklatý, hrbatý kyklop,“ bručel mezi zuby a chtěl povstat. Avšak byl příliš omráčen a příliš potlučen, i musel tudíž na místě zůstat. Ostatně měl

ruku dosti volnou, i ucpal tudíž sobě nos, a podrobil se svému osudu.

„Bahno pařížské,“ pomyslíl sobě (neb měl pevně za to, že zajisté strouha bude jeho ložem: a co počít v loži, pakliže nesníme?) „bahno pařížské zvláště zasmrádá, musí v sobě chovati mnoho soli prchavé a sanytrové. Jestli to ostatně mínění Mikoláše Flamela a hermetikův.“

Slovo hermetik vzbudilo v mysli jeho známá připomínku na arcidiakona Claude-a Frolla. Zpomenuť sobě na výjev násilnický, jež, ač ne zcela jasně, byl spatřil, jak totiž cikánka s dvěma muži zápasila, a jak Quasi-simodo byl měl soudruha; zasmušilá a hrdá postava arcidiakona ubírala se nezřetelně jeho paměti.

„Totě bylo by podivno,“ pomyslíl sobě.

A na tomto základě jal se stavěti fantastickou budovu domněnek, týž domek z karet nauky filosofické. Po té najednou octnul se zase v skutečnosti. „Ah, já mrznu!“ zvolal.

Místo, na němž se nalézal, v skutku stávalo se vždy méně snesitelným. Molekyl vody v strouze unášel s sebou molekyl teploty, jež vyzařovala z těla Gringoire-ova; ba rovnováha mezi teplotou jeho těla a teplotou strouhy počínala způsobem citelným se dostavovat.

Najednou zmocnila se ho rozmrzelost zcela jiného způsobu.

Hlouček dětí, těchto malých, bosonohých divochův, jižto po všechny doby šlapou bláto pařížské, pod věčným jmenem gaminův, a jižto za našeho dětství každého večera po nás kameny házivaly, když jsme ze školy vycházeli, poněvadž spodky naše nebyly roztrhány, roj těchto mladých halamů přihnál se ku křižovatce, kdež Gringoire ležel, i smály se a křičely, jakby pranic nebdaly o spaní sousedův. Vlekly za sebou jakýs nestvůrný pytel; a již hluk jejich dřevének byl by mrtvého pro-

budil. Gringoire, jenž jím ještě zcela nebyl, do pola se vzchopil.

„Hoj Hennequine Daudèche, hej Jene Pincebourde“ křičeli všichni plným hrdlem; „starý Eustach Moubon, železník z rohu ulice, právě zemřel. Máme jeho slamník, rozděláme jím oheň radostný. Máme dnes slavnost flamskou!“

I hodily slamník zrovna na Gringoire-a, u něhož byly se octly, aniž by to byly pozorovaly.

Zároveň vzal jeden z nich přehrstí slámy, již šel rozžehnout o knot lampičky u svaté panny Marie.

„Boží blesky,“ mumlal Gringoire, „či mně bude tu nyní příliš horko?“

Okamžik byl rozhodný; měl octnouti se mezi ohněm a vodou, i sebral se nadpřirozeným úsilím, jak penězokaz, jež chtějí upéci a jenž uprchnouti hledí. Povstal, hodil slamník na uličníky, a dal se na útěk.

„Svatá panno Maria,“ křičely děti, „železník straší.“ I daly se taktéž na útěk.

Slamník zůstal pánem bojiště. Belleforét, P. Le Juge a Corrozet ujišťují, že příštího dne byl s velikou oslavou duhovenstvem čtvrti zvednut a donešen k pokladu chrámu Sainte-Opportune, kdež kostelník až do roku 1789 dosti pěkný důchod míval z velikého zázraku panny Marie z rohu ulice Mauconseil, kteráž pouhou svou přítomností, v pamětné noci ze 6. na 7. leden roku 1482 byla zažehnala nebožtíka Jana Moubona, kterýž, chtěje ošáliti ďábla, umíraje, duši svou zlomyslně v pytlí byl ukryl.

VI.

Roztlučený džbáněk.

Básník náš pobíhal nějaký čas, seč síly mu stačily, aniž by byl věděl, kam vlastně míří, při čemž

vrazil hlavou o mnohý roh ulice, sklouznul do mnohé strouhy, octnul se v mnohé úzké a slepé uličce a proběhnuv mnohou křižovatkou, prchal a hledal východu na všelikých oklikách starého dláždění kobek tržních a vypátral v panickém svém strachu, co krásná latina listin starých zove *tota via, cheminum, et viaria*.

Najednou se zastavil, zpočátku, poněvadž nemohl ducha popadnout, později, poněvadž jakési dilemma v mysli jeho vzniklé, bylo ho jaksi za límec uchopilo.

„Mně se zdá, mistře Petře Gringoire —“ pravil sobě samému, položiv sobě prst na čelo, „vyť tu pobíháte jak nesmyslník. Malí ničemové bojí se vás právě tak, jako vy jich. Mně se zdá, povídám vám, že jste slyšel hřmot jejich dřevěnek, kteréžto na jih prchaly, antě vy k severu jste upaloval. Z dvou věcí je jedna jen možná; buď ony byly se daly na útěk a tu je slavník, ježž byly v leknutí svém zapomněly, právě oním pohostinským ložem, za kterým již od rána pobíháte a ježž vám panna Maria zázračným způsobem sesílá, aby vás odměnila za to, že jste jí k poctě sepsal morailitu, provázenou vítězoslavnými průvody a všelikými mumraji; anebo děti nebyly se daly na útěk, a v tom případě byly ony slavník zapálily, a tu máte pak právě výborný oheň, jehožž vám třeba, abyste okřál, abyste se osušil a se ohřál. V obojím případě, buď dobrý oheň neb dobré lože, jesti slavník darem nebes. Požehnaná panna Maria v koutě ulice Mauconseil snad právě za tou příčinou nechała umřítí Jana Moubona; i jesti to pošetilost utíkati tak střestěně, jak Pikardita před Francouzem, zůstavuje za sebou, čeho hledáte před sebou! Vyť jste hlupák.“

I vrátil se tudíž, a pátraje nosem a uchem, rozhlížel se a hleděl blahonosný slavník zase naléztí; avšak nadarmo. Viděl toliko křižovinu domův, slepých ulic, uprostřed nichž neustále byl na vahách a v pochybnostech; i nalézal v této zmotanině tmavých uliček

více překážek, a byl tu více na lepu, než by byl býval v samém bludišti hotelu de Tournelles.

Konečně opustila ho trpělivost, i zvolal slavně:

„Proklaty buďtež křižovatky, toť je čert stvořil po podobě svých vidlí.“

Týž výkřik mu poněkud odlehčil, a jakýs rudý odlesk, jež v tuto chvíli shlídnul na konci jakés dlouhé a úzké uličky, úplně mysl jeho zmužil.

„Bohudíky,“ zvolal, „tam dole hoří můj slamník.“ A porovnává se s kormidelníkem, jehož loď, za noci vichřicí zmítaná, málem by se rozkotala, připojil pobozně: „Salve, salve, maris stella.“ Zdali tímto úryvkem litanie oslovoval svatou pannu Marii, čili svůj slamník, toť je nám úplně neznámo.

Jedva však byl několik kroků popošel v dlouhé s kopce táhnoucí se a nedlážděné uličky, jež vždy blátiivější a strmější se stávala, tuť spozoroval cosi velmi podivného. Nebylo tam pusto; zde a onde plížily se podél uličky jakési tmavé a neúdobné hmoty, blížící se k záři, ježto na konci uličky se kmitala, i podobaly se těžkému hmyzu, jenž v noci, od metlice k metlici, až k ohni pastevcův se dovléká.

Nic nepohání tak k dobrodružství, jako když nemůžeme nahmatati svou kapsu. Gringoire ubíral se stále ku předu i byl již málem dostihnul jednu z postav, jež se nejlíněji za ostatními vlekla. Přiblíživ se k ní spatřil, že to není nic jiného než mrzák, kterýž na svých dvou rukou poskakoval, jak raněný pavouk, mající již jen dvě nožky. V tu chvíli, an Gringoire ubíral se okolo tohoto pavouka s tváří lidskou, oslovil ho týž, hlasem bédujícím: „La buona mancia, Signor! La buona mancia.“

„Dábel tě vezmiž,“ pravil Gringoire, „a mne s tebou, pakliže rozumím tomu, co mně chceš.“

I ubíral se dále; a dostihnuv jiné z oněch krádejších hmot, prohlížel je sobě. Byl to chromý, zároveň kulhavý a jednoruký, a sice tak jednoruký a kul-

havý, že zapletená soustava berel a dřevěných noh, kteráž ho udržovala, dodávala mu vzezření chodícího lešení zednického. Gringoire, maje v oblibě porovnání vznešená a klassická, porovnával ho v mysli své se živoucí třínožkou Vulkanovou.

Táž živoucí třínožka pozdravila ho, an právě okolo ní se ubíral, a nastavovala klobouk svůj, jak mísu bradýřskou, až k samé bradě Gringoire-ově, křičíc mu do ucha: „Senor caballero, para comprar un pedaso de pan.“

„Mně se zdá,“ pravil Gringoire, „že týž také mluví, avšak jesti to hrubá řeč, a rozumí-li jí, je věru šťastnější, než já.“

Po té, udeřiv se do čela, jakby nová myšlenka myslí mu byla projela, zvolal: „Kýho dábla chtěli dnes ráno říci svou Esmeraldou?“

I chtěl zdvojití své kroky, ale již po třetíkrátě cosi mu cestu zakládalo. Toto cosi, čili spíše týž kdosi, byl malý slepec se židovskou, vousy zarostlou tváří, kterýž prostoru kolkolem sebe holí ohledávaje a velikým psem vlečen, s názvukem maďarským naň zahuhňal: „Facitote caritatem.“

„Bohudíky,“ zvolal Petr Gringoire, „konečně kdosi, jenž mluví jazykem křesťanským. Musím míti zjevné vzezření almužníka, že na mne škemrají o almužnu, navzdor souchotinám mého sáčku. Milý příteli,“ oslovoval slepce, k němu se obrátiv, „minulého téhodne prodal jsem poslední svou košili, čili, ješto nerozumíte, než jazyku Cicera: Vendidi hebdomade nuper transita meam ultimam chemisam.“

Po té obrátil se k slepci zády a ubíral se dále. Avšak slepec jal se zároveň s ním kroky své prodlužovat, a hle, chromý a beznohý spěchali za ním ve velkém chvatu a s velikým hřmotem berel a jakýchsi ručních bruslí, o dláždění se odrážejících. Všichni tři střemhlav pádili za stopou ubohého Gringoire-a, prozpě-

vujíce každý svou píseň. „Caritatem!“ bědoval zpěvavý slepec. „La buona mancia!“ naříkal podobně beznohý.

A chromý, spustiv nápěv o ton výše, opakoval. „Un pedaso de pan!“

Gringoire ucpával sobě uši. „O věži babylonská!“ zvolal.

I dal se do útěku. Slepec běžel. Chromý běžel. Beznohý běžel.

Čím hlouběji vnikal do ulice, tím více hemžilo se kolem něho beznohých, slepcův, chromých, bezrukých, jednookých a malomocných se svými vředy, jižto vybíhajíce tu z domův, onde z ulic vedlejších a z otvorů sklepnicích, vyli, řvali, štěkali, a vesměs nedomříví a kulhaví řtili se k záři, válejíce se v bahně, jak hlemejšdi po dešti.

Gringoire, neustále stíhán svými třemi pronásledovníky, a nevěda, co z toho má se státi, utíkal, všecek poděšen skrze týž dav, přeběhl chromého, přeskakoval beznohé, zaplétal sobě nohy v tomto mraveništi mrzákův, jak onen kapitán anglický, jenž byl uváznul v hejně krabův.

I napadlo mu, pokusiti se o návrat. Avšak bylo již pozdě. Celý týž roj byl se za ním seřadil a tři jeho žebráci byli mu v patách.

I ubíhal tudíž dále, poháněn tímto proudem neodolatelným, rovněž jako strachem a závratí, kteráž mu všechno měnila v jakýs děsný sen.

Konečně octnul se na konci ulice; tato vybíhala na ohromné náměstí, kde tisíce rozptýlených světel kmitalo se v tmavé mlze noční. Gringoire pustil se tam, doufaje rychlostí svých nohou uklouznouti třem zmrzačeným přišerám, jež naň se byly takřka zavěsily.

„Ondè vas, hombre?“ zvolal chromý, a odhodiv své berly běžel za ním po dvou těch nejlepších nohou, jakéž kdy byly po dláždění pařížském kroky geometrické vyměřovaly.

Beznohý zase, zpřímiv se na svých nohou, těžké

okované necičky, v nichž dříve po zemi byl se šoupal, položil na hlavu Gringoire-ovu, a slepec pohlížel mu do tváře s jikřicíma očima.

„Kde se to nalézám?“ zvolal básník všecek poděšený.

„V nádvoří zázrakův,“ odvětila příšera čtvrtá, jež je byla dohonila.

„Na moutě duši,“ započal Gringoire znovu, „vidím ovšem slepce, jižto vidí, a chromé, jižto běhají, avšak kde jesti spasitel?“

Odvětili mu smíchem děsným.

Ubohý básník ohlídl se kolkolem. Byltě vskutku v hrozném nádvoří zázrakův, kamž v hodinu takovou počestný člověk nikdy nebyl vniknul; bylt to kruh magický, v němž důstojníci právomocnosti soudní a sergenti právomocnosti městské, odváživše se tam jak drobtý mizeli, město zlodějů, ohyzdná bradavice na tváři Paříže, stoka, z níž každého rána se vyprýštil a kde na večer schouli se onen proud neřesti, žebroty a tuláctví, jenž ulice hlavních měst vždy zatápí; děsný oul, do něhož na večer se svým lupem vraceli se všichni sršani řádu společenského, lhavá chorobnice, v kteréž cikán, zběhlý kněz, zkažený student, ničemové všech národův, Španělové, Italové, Němci, a všecka vyznání, židé, křesťané, mahometáni, modloslužebníci, pokrytí umělými vředy, za dne žebrajíce, dobou noční v lupiče se proměňovali; zkrátka ohromná šatnice, kde touto dobou oblékali a svlékali se veškeří herci onoho dramatu věčného, jež krádež, prostituce a vražda odehrávají na dláždění pařížském.

Bylo to prostranné, nepravidelné a špatně dlážděné náměstí, jakž byla dobou tehdejší veškeřá náměstí pařížská. Zde a onde blyštěly se ohně, okolo nichž podivná skupení se hemžila. Vše to sem tam pobíhalo a křičelo. Byly tu slyšeti pronikavé smíchy, křik dětský, hlasy ženské. Ruce a hlavy tohoto davu, černé na po-

zadí osvětleném, kreslily tam tisícové podivné posušky. Chvílemi, když záře ohně, smíšená s ohromnými stíny, po zemi se zakmitla, mohl jsi spatřiti, kterak tam pobíhá pes člověku se podobající, aneb člověk podobající se psu. Rozdílý čeledí a druhův takřka mizely v tomto městě, jak v nějakém pandæmonium.

Mužští, ženštiny, zvířata, stáří, pohlaví, zdraví, choroby, vše zdálo se býti společné mezi tímto lidem, vše dělo se vespolečně, bylo smíšeno, spleteno a navrstveno, každý ve všem se zúčastnil.

Za kmitavé a slabé záři ohňův mohl Gringoire, vzdor své pomatenosti, kolkolem ohromného náměstí rozoznati ohyzdnou obrubu starých domův, jichž červivá, zvráštělá, zmrzačená průčelí, jsouce každé prolomeno jedním neb dvěma osvětlenými otvory, připadaly mu jak ohromné hlavy stařen, kteréžto ohyzdy a škaredy mžourajícima očima na divoký rej pohlížely.

Bylotě to jako lový svět, neznámý, neslýchaný, zpotvořený, plazící a hemžící se, fantastický.

Gringoire, vždy více poděšovaný a třemi žebráky chopen jak trojími kleštěmi, ohlušen blekotem a štěkotem tlupou jiných tváří, jej obklopivších, nešťastný Gringoire hleděl nabyti přítomnosti ducha, aby sobě zpomenul, je-li téhož dne rej čarodějnic. Avšak úsilí jeho bylo marné, přadeno jeho paměti a jeho myšlenek bylo přetrženo a pochybuje o všem, a poletuje od toho, co viděl, k tomu, co slyšel, kladl sobě tuto nerozřešitelnou otázku: „Jsem-li já to skutečně, jesti i ono skutečností, a je-li ono skutečností, jsem jí i já?“

V tu chvíli zavzněl v bzučícím davu, kterýž ho obklopoval, zřetelný hlas:

„Dovedme ho ku králi, dovedme ho ku králi.“

„Svatá panno Maria!“ mumlal Gringoire, „týž král musí býti kozel.“

„Ku králi, ku králi,“ opětovaly veškeré hlasy.

I vlekli ho z místa. Každý chtěl se ho chopit.

Avšak tři žebráci nechtěli se spustit své kořisti a řvouce: „on je náš!“ vyrvali ho ostatním.

Básníková kazajka, beztoho již chatrná, v zápasu tomto skonala.

Mezi tím, co ubíral se děsným náměstím, rozptýlila se jeho závrať. Po několika krocích vrátil se mu pocit skutečnosti. I počal uvykati se na vzduch, jej obklopující. V prvním okamžiku byl se z jeho básnické hlavy, čili zcela prostě a zcela prosaicky řečeno, z jeho prázdného žaludku, povznesl kouř, čili jakási pára, kteráž tak rozkládala se mezi předměty a jím, že je mohl rozeznávat toliko v nesouvislé mlze tlačící můry, v oněch temnotách snů, v nichž veškeré nárysy se zachvívají, veškeré údoby v pitvory proměňují, předměty v nesmírné skupení nahromaďují, proměňující věci v přízraky, lidi v přeludy. Zponenáhla následovalo na tuto horečku pohlížení méně zbloudilé a méně zvětšující. Skutečnost klestila sobě kolkolem něho dráhu, tlačila se k jeho očím, tlačila se k jeho nohoun a bořila kus po kuse veškeré děsné básnictví, kterýmž za obklopeného byl se měl. Musel konečně nahlednouti, že nekráčí Styxem, alebrž bahnem, že ho nepošťuchují běsi, alebrž zlodějové, že tu nejde o jeho duši, alebrž pouze o jeho život (pověď mu scházel týž vzácný prostředník, kterýž tak vydatně staví se mezi lupiče a počestného člověka: sáček).

Konečně, prohlížeje sobě orgii blíže a s větší chladnokrevností, octnul se z divokého reje v krémě.

Nádvoří zázrakův bylo vskutku kréma, avšak kréma lupičův, celá zrudlá krví i vínem. Výjev, jakýž před zrakem jeho se rozkládal, když otrhaná jeho stráž konečně ho uložila u cíle jeho pouti, nebyl nikterak s to unésti ho zpět k básnictví, a byť by to i bylo básnictví pekel. Byla to více než prosaická a surová skutečnost krěmy. Kdybychom nedleli v století patnáctém, řekli

bychom, že Gringoire byl od Michel-Angela sestoupil ku Callotovi.

Kolem velikého ohně, jenž hořel na široké, kulaté desce kamenné, a jehož plameny ošlehovaly žeravou třínožku, v tu chvíli prázdnou, bylo několik červivých stolů sem tam rozestaveno, avšak tak ledabylo, že nijaký sluha měřičský nebyl by chtěl rovnoběžnost jejich upravit, aneb k tomu přihlídnout, aby aspoň na svých nepříliš upotřeбенých rozích nebyly sráženy.

Na těchto stolech lesklo se několik pivních a vinných džbánů, kteréžto tekly, a kolkolem těchto džbánův kupilo se mnoho tváří bachických, ohněm a vínem zrudlých.

Muž jakýs, s břichem nadmulým a veselé tváře, objímal hlučně tlustou a tělnatou nevěstku. Byl to padělaný voják, prohnaný ničema, kterýž, hvízdaje, sejímal obvazek se své padělané rány a svému zdravému a silnému kolenu, jež od rána v tisících obvazkách byl měl stěsnáno, ohebnost jeho navracoval.

Zády k němu obrácen seděl nezuživec, kterýž roupníkem a krví z vola upravoval sobě na zítřek svou nohu boží. O dva stoly opodál slabikoval jiný ničema, v úplném rouše poustevnickém, žalostný zpěv svaté Reginy, nezapomínaje při tom ani na přízvuk žalmový, ani na příslušné huhňání.

Opodál cvičil se mladý šibal v padoucí nemoci od starého dareby, kterýž učil ho umění, kterak, žvýkaje mýdlo, pěnu z úst může vypouštět. Po boku tohoto vodnatý zbavoval se svého otoku, tak že as čtyry neb pět zlodějek, hašteřících se za tímže stolem o dítě ukradené, sobě nosy ucpávají musely. Slovem, byly to samé věci, které, dvě století po té, jak Sauval vypravuje, dvoru tak šprýmovnými býti se zdály, že sloužily králi za kratochvíli a bývaly předehtou ku královskému baletu nočnímu, kterýž ve čtyrech odděleních na divadle Petit Bourbon se provozoval. „Nikdy,“ dosvědčuje svědek

zoční z roku 1653, „nebyly náhlé proměny v nádvoří zázrakův šťastněji představovány. Beenserade nás na to připravoval ve verších vskutku galantních.“

Zevšad zavzníval surový smích a oplzlý zpěv. Každý hřmotil pro sebe, a tropě sobě úsměšky a proklínaje, nedbal na svého souseda. Připíjeno sobě džbánky, ale při každé srážce džbánek strhla se hádka, a štěrbavé džbánky měly za následek, že hadry ještě více se sedrávaly.

Veliký pes seděl na svých zadních tlapách a díval se do ohně. Několik dětí bylo též přimíšeno této orgii. Ukradené dítě plakalo a křičelo. Jiný zavalitý, čtyřletý hoch seděl mlčky s nohama visutýma za stolem, proň vysokým, tak že mu až po bradu zasahoval. Třetí dítě vážně rozmazávalo prstem svým po stole rozehřátý lůj, jenž se svíčky stékal. Čtvrté maličké dítě, v blátě schouleno, mizelo téměř v kotlíku, jež cihlou oškrabovalo, vyluzujíc z něho zvuky, že by i Stradivarius byl z toho omdlel.

Nedaleko ohně stála kád, a na kádi stál žebrák. Byl to král na jeho trůně.

Tři chlapi, jižto Gringoire-a byli se zmocnili, přivlekli ho k této kádi, a veškerá bachanalie na chvíli zmlkla, vyjma kotlík dítětem obydlený.

Gringoire netroufal sobě ani dýchatí, aniž očí pozvednouti.

„Hombre quita tu sembrero,“*) pravil jeden z tří ničemů, jimž náležel, a dříve než Gringoire porozuměl, co to znamená, byl mu druhý ničema klobouk s hlavy strhnul. Byla to pravda jen chatrná čepice, avšak vždy ještě dobrá proti slunci a dešti.

Gringoire sobě vzdychnul.

Král oslovil ho po té se svého trůnu:

„Kdo je týž taškář?“

---

*) Člověče, sejmi svůj klobouk.

Gringoire se zachvěl. Týž hlas, jakkoli hrozbou zavznívající, připomínal mu jiný hlas, kterýž téhož rána byl první ránu zasadil jeho mysteriím, zahuhňav uprostřed obecnstva: „Mějte slitování.“ Gringoire povznesl hlavu; byl to vskutku Clopin Trouillefou.

Clopin Trouillefou, oděn v odznaky své kralovské, neměl na sobě ani o hadr více, ani méně. Vřed jeho na ruce byl již zmizel. V ruce držel bič s bílými koženými řemínky, jakéhož dobou tehdejší užívali sergenti, aby davy lidu v pořádku udržovali. Na hlavě měl jakous okrouhlou a shora uzavřenou pokrývku, byloť ale těžko rozeznati, je-li to dětský klobouček aneb koruna, tak podobna byla obojímu pokrývka.

Gringoire, nevěda proč, byl nabyl zase trochu naděje, poznav v králi nádvoří zázrakův svého proklatého žebráka z veliké síně soudního paláce.

„Pane,“ zajíkal se. „Milostivý pane, Sire. Jak Vás mám nazývat?“ dodal konečně, octnuv se na vrcholi svého crescenda, a nevěda více, jak by měl výše stoupat aneb dolů se spustit.

„Milostivý pane, Vaše Veličenstvo, aneb soudruhu, nazývej mne, jak ti je libo. Ale popil sobě. Co můžeš říci k své obraně?“

„Ku své obraně,“ pomyslně sobě Gringoire, „to se mně nelíbí.“ I započal znovu, koktaje: „Jsem onen, kterýž ráno . . .“

„U drápů ďáblových,“ vskočil mu do řeči Clopin, „tvé jmeno, ničemo, a nic více. Poslyš! Ty nalézáš se před třemi mocnými panovníky — jsouť to: já Clopin Trouillefou, král z Thunesu, nástupce velikého Coësre-a, nejvyšší vrchní manský pán v království hantýrky; druhý Matiaš Hungadi Spicali, vévoda cikánův, onen starý zažlutlec, kteréhož vidíš tam dole, majícího pochodeň nad hlavou, a třetí Vilém Rousseau, císař galilejský, onen břicháč, jenž nás neslyší, poněvadž právě s tulačkou se lízá. My jsme tvoji soudcové! Tys vešel do králov-

ství hantýrky, nejsa hantýrákem, a porušil jsi tudíž výsady našeho města. Ty musíš býti trestán, pakliže nejsi zloděj, žebrák neb tulák. Jsi čímsi toho druhu? Ospravedlňuj se, a vykaž se vlastnostmi svými.“

„Ach,“ pravil Gringoire, „nemám té cti . . . jsem básník . . .“

„To stačí,“ vskočil mu do řeči Trouillefou, nedada mu domluviti. „Budeš viset. Jestli to zcela jasno. Jako vy počestní páni měšťané nakládáte s našinci mezi sebou, tak nakládáme my u nás s vašinci. Zákon, jež plníte nad tuláky, plní tuláci nad vámi. Jestli to vaše chyba, je-li zákon týž zlý! Časem třeba vidět posuňky počestného člověka nad konopným obojkem, tím stává se věc čestnou. Nuž, příteli, poděl vesele své hadry mezi tyto panny. Dám tě pověsit pro rozkoš tulákův a ty jim dáš svůj sáček na propitek. Chceš-li vyvésti ještě jakýs mumraj, toť máš tam dole v moždýři předobrého kameného pána božíčka, jež jsme ukradli z kostela Saint-Pierre-aux-Boeufs. Zbývají ti čtyry minuty, aby jsi mu duši svou na krk hodil.“

Řeč tato byla hrozná.

„Krásně řečeno, na montě duši. Clopin Trouillefou káže jak svatý otec, jak papež,“ zvolal císař galilejský, a roztloukl svůj džbán, aby třepem z něho stůl svůj podepřel.

„Pánové císařové a králové,“ pravil Gringoire chladnokrevně (nevím, odkud nabyl této zmužilosti, že tak rozhodně mluvil), „toť není váš úmysl. Zovu se Petr Gringoire a jsem básník, jehož moralitu dnes ráno ve velké síni paláce soudního provozovali.“

„Ach, tys to, mistře,“ odvětil Clopin. „Byl jsem tam též, přísambůh. Nuž, příteli, či je to důvod, že tě nemáme dát na večer pověsit, poněvadž jsi nás dnes z rána byl nudil?“

„Tu se sotva z toho vypletu,“ pomyslíl sobě Gringoire. Avšak odvážil se ještě k jednomu pokusu. „Ne-

nahlížím,“ pravil. „proč básníky neřadíte mezi tuláky. Aesop byl tulákem, Homer byl žebrákem, Merkur byl zlodějem . . .“

„Mně se zdá,“ vskočil mu do řeči Trouillefou, „že nás chceš svou hatlaninou míti za blázny! U všech všudy, nech se oběsit a neužívej tolik okolků.“

„Milost, vznešený králi z Thunesu,“ odvětil Gringoire, bráně se pídí za pídí. „Stojí to za to . . . Jen okamžik — poslyšte mne. Vyť mne neodsoudíte, dokud mne nevyslechnete . . .“

Ubohý jeho hlas byl v skutku ohlušen hřmotem, jenž kolkolem něho byl vzniknul. Hošík oškraboval kotlík s větším úsilím, než dříve, a mimo to byla jakás stařena postavila na žhavou třínožku rendlík, plný sádla, jež skvařilo se nad ohněm s takovým hřmotem, jako když tlupa dětí, pronásledujíc zakuklené, vřeštívá.

Mezitím byl, jak se zdálo, Clopin Trouillefou radil se chvíli s vévodou cikánův a s císařem galilejským, kterýž byl na mol opilý. Po té zvolal nevrle: „Ticho tam!“ a poněvadž kotlík a rendlík naň nedbaly a v duetě svém pokračovaly, seskočil se své kádě, odkopnul jednou nohou kotlík, že se i s dítětem as deset kroků zakotálel, a druhou nohou kopnul do rendlíku, z něhož všechno sádlo do ohně se převrhlo, a vylezl vážně zase na svůj trůn, nevšímaje sobě ani přidušeného pláče dítěte, ani brčení stařeny, jejíž večere v krásném, bílém plamenu brala za své.

Trouillefou pokynul a vévoda, císař, arcináhončí a potměšilci seřadili se kolkolem něho ve způsobě podkovy, ve kteréž Gringoire, posud ztěsna držán, zaujímal střed. Byl to polokruh hadrů, cárův, cetek, vidlí, seker, noh vínem zpilých, tlustých, obnažených ramen, ušpíněných a otupělých postav. Uprostřed této stolní společnosti žebrákův panoval Clopin Trouillefou, jak dože v senatu, jak král těchto pairův, jak papež v tomto konklavu, z počátku s výši své kádě, po té ale též ja-

kýmsi hrdým, divokým a děsným vzezřením, kterýmž oko jeho jiskřilo, a jež zdivočilý profil zvířecího rázu plemene tuláckého zlahodňovalo. Podobal se kanci uprostřed chrochtalův.

„Poslyš!“ pravil Gringoire-ovi, rukou mozolovitou hladě sobě zpotvořenou svou bradu. „Nenahlížím, proč by jsi neměl viset; pravda, že je to tobě protivno; a jest to i pochopitedlno, neb vy ostatní občané nejste tomu zvyklí. Pokládáte to za věc prahroznou. Avšak nechceme tobě ublížit. Vyslyš prostředek, kterým okamžitě z nesnáze můžeš vyvážnouti. Chceš býti našincem?“

Možná soudit o účinku, jež vzbudil návrh týž v Gringoire-ovi, kterýž viděl, jak život mu již již uprchává, a veškeré naděje již byl se zříkal. I přilnul k návrhu veškerým svým úsilím.

„Ovšem že chci, milerád!“ odvětil.

„Svoluješ tedy,“ podotýkal Clopin, „že se dáš zapsat do řádu malého kosatce.“

„Do řádu malého kosatce, právě do toho,“ odvětil Gringoire.

„Přihlašuješ se za člena městských svobodníků?“ započal znovu král z Thunesu.

„Za člena městských svobodníků.“

„Za poddaného království hantýrky?“

„Za poddaného království hantýrky.“

„Za tuláka?“

„Za tuláka.“

„Z celé duše?“

„Z celé duše.“

„Upozornuji tě,“ podotýkal král, „že přes to přese všecko budeš viset.“

„I u čerta,“ zvolal basník.

„Jen že budeš pověšen později,“ pokračoval Clopin chladně, „a s většími obřady, na náklad dobrého města

Paříže, na krásné, kamenné šibenici a od počestných lidí. Toť budiž ti útěhou!“

„Toť se rozumí,“ odvětil Gringoire.

„Máš ještě jiné výhody. Co měšťský svobodník neplatíš ani za bláto, ani na chudě, ani na svítilny, čemuž ovšem podrobeni jsou měšťané pařížští.“

„Nuž, budiž,“ pravil básník. „Svoluji. Jsem tulák, hantýrák, měšťský svobodník, člen řádu malého kosatce, vším, čímkoli chcete, a byl jsem vším tím již dříve, pane králi z Thunesu, poněvadž jsem filosof, et omnia in philosophia, omnes in philosopho continentur, jak Vám známo.“

Král z Thunesu svařtil čelo.

„Zač mne máš, příteli? Jakou to hařmatilku uher-
ských židů žvatláš? Nejsem Hebrej. Abych byl lupičem, netřeba býti židem. Já ostatně již nekradu, vyšinul jsem se výše, vraždím. Hrdlořezem, toť jsem, měšco-
řezem, nikoliv!“

Gringoire hleděl vplést jakous omluvu mezi tato úsečná slova, jež zlost vždy více a více z uzdy pouštěla.

„Prosím za odpuštění, milostivý pane, toť není hebrejsky, jestiž to latinsky.“

„Pravím ti,“ odušil Clopin zlostně, „že nejsem žid a že tě dám oběsit, přísahám u břicha synagogy, jako malého šantročila, jenž stojí po boku tvém a jež vidím již jednoho dne nad pisárnou hřebem přibitého, jak padělaný peníz, jímž on skutečně jest.“

A s těmito slovy naznačil prstem malého uherského žida vousatého, kterýž byl Gringoire-a oslovil svým „faci-tote caritatem,“ a nerozumě jinému jazyku, s překvapením pohlížel, kterak špatný rozmar krále z Thunesu naň se řítí. Konečně milostivý pan Clopin se utišil.

„Ničemo,“ pravil našemu básníkovi, „chceš býti tedy tulákem?“

„Zajisté,“ odvětil básník.

„Nestačí jen chtít,“ pravil nevrlý Clopin, „dobrou

vůlí nepřibude ani oka na polívce, dobrá vůle je jen dobrá, když chceš jít do ráje; ale ráj a hantýrka jsou dvojí věc. Chceš-li býti přijat do říše hantýrky, musíš osvědčit, že k něčemu se hodíš, a pročež musíš panákovu kapsy prohledat.“

„Prohledám,“ odvětil Gringoire, „učiním vše, co se vám líbí.“

Clopin pokynul. Několik hantýráků vystoupilo z kruhu, ale v chvíli se vrátili. Přinášeli dva koly, na jejichž dolejších konci nalézaly se dvě roubené lopatky, tak že koly na podlaze pevně stály; na hořejší konce obou kolů upevnili příční trám, tak že celek tvořil roztomilou nositelnou šibenici, kteráž k potěšení Gringoire-ovu ve mžiku před ním se zvedala. Nescházelo tu nic, ani provaz, jenž pod trámem příčním půvabně se houpal.

„Co to má být?“ pomyslil sobě Gringoire jaksi tesklivě. Chřest rolniček, jež zaslechl v tu chvíli, zaplašil jeho tesklivost. Byl to panák, jež tuláci za krk na provaz zavěsili, jakýsi hastroš na ptáky, červeně oblečený a rolničkami a zvonečky tak posetý, že by se jimi třicet mezků kastilských bylo mohlo přistrojit. Tisícové těchto rolniček zavznívali jakýs čas při záchvěvích provazu, po té zponenáhla doznívali a konečně umkli, když panák k nepohyblivosti byl přiveden oním zákonem kývadla, kterýž byl vytlačil vodní a píseční hodinky.

Po té Clopin, naznačiv Gringoire-ovi starou, viklavou podnožku, postavenou pod panákem, zvolal: „Vystup tam!“

„U smrti ďáblvy!“ namítal Gringoire, „vždyť si zlámu vaz. Vaše podnožka kulhá jak distych Martialův, máš za jednu nohu hexametr a za druhou pentametr.“

„Vystup tam,“ pravil Clopin znovu.

Gringoire vystoupil na podnožku, i podařilo se mu, že po několika záchvěvích hlavy a rukou, nabyl svého těžiště.

„Nyní,“ pokračoval král z Thunesu, „otoč svou pravou nohu okolo své levé nohy, a postav se na prsty nohy levé.“

„Milostivý pane,“ pravil Gringoire, „vyť tedy mermomocí chcete, abych sobě některý oud polámal?“

Clopin pohodil hlavou.

„Slyš, příteli, ty mnoho mluvíš. Poslyš ve dvou slovích, oč tu jde; postavíš se na prsty nohy levé, jak jsem tobě již pravil; takto snadno dosáhneš až ku kapse panákově; tuto kapsu prohledáš, a vyndáš z ní sáček, jenž se tam nalézá; a pakliže to vše vykonáš, aniž bychom zaslechli chřest rolniček, tož je dobrá, a budeš tulákem. Po té budeš již jen po osm dní práskán.“

„Přísámbož, toho nedovedu,“ pravil Gringoire. — „A což jestliže rolničky zacinkají?“

„Pak budeš pověšen! Rozumíš mně?“

„Nerozumím ani dost málo,“ odvětil Gringoire.

„Poslyš ještě jednou. Prohledáš panáka a uzmeš mu jeho sáček; pakliže jediná rolnička mezi tvým výkonem se pohne, budeš pověšen. Rozumíš tomu?“

„Ano,“ odvětil Gringoire, „rozumím. A co dále?“

„Pakliže uzmeš panákoví sáček, aniž bychom rolničky zaslechli, jsi tulákem a budeš osm dní po sobě práskán. Rozumíš tomu nyní dojistá?“

„Nikoli, milostivý pane. Nerozumím posud. Kde je můj prospěch? V jednom případě budu pověšen, v druhém práskán.“

„Budeš tulákem,“ odvětil Clopin, „budeš tulákem, či to nic neznačí? Budeme tě práskat ve tvůj prospěch, aby jsi se proti výpraskům utužil.“

„Hluboké díky,“ odvětil básník.

„Nuže, popil sobě,“ pravil král, dupaje nohou na káď, že zavznívala jak veliký buben. „Prohledej panáka, aby tomu byl konec. Povídám ti naposled, že octneš se na místě panákově, jakmile jedinou rolničku zaslechnu.“

Tlupa tulákův tleskala slovům Clopinovým a seřadila se kruhem, okolo šibenice, s takovým nemilosrdným smíchem, že Gringoire tušil, kterak je příliš baví, než aby se od nich toho nejhoršího nadíti nemusel. Zbývala mu tudíž jediná naděje, pravděnepodobná náhoda, že se mu zdaří hrozný výkon, ježž mu byli uložili; i odhodlal se tudíž, že se toho odváží, arcíže teprv, když byl vroucnou modlitbou oslovil panáka, ježž měl vydrancovat, a ježž by spíše než tuláky byl mohl obměkčit. Tisícové zvonečků s měděnými paličkami podobali se mu co tolikeré otevřené jícný zmijí, uchystaných, aby syčely a ho kousaly.“

„Oh,“ pravil Gringoire, zcela potichu, „je to možná, že život můj visí na nejnepatrnějším záchvěvu nejmenšího z těchto zvonečků? Oh!“ zvolal rukama sepiatýma, „zvonečky nezvoňte, rolničky nechřestte!“

I pokusil se ještě jednou, aby obměkčil Trouillefou-a.

„A což jestli vítr zavěje?“ tázal se.

„Budeš pověšen,“ odvětil Trouillefou, neváhaje.

Gringoire vida, že tu není ani odkladu, ani lhůty, ani vytáčky, zmužile se odhodlal; otočil pravou nohu svou okolo levé nohy a rozpráhl ruku; avšak v tu chvíli, kde dotknul se panáka, tělo jeho, opírající se jen o jednu nohu, zavrávoralo na podnožce, mající toliko tři nohy; i chtěl se tudíž bezděčně opřít o panáka, leč pozbyv rovnováhy, potácel se pádně k zemi, všecek ohlušen osudným zachvěním tisícův zvonečkův. Panák, udeřením ruky Gringoire-ovy sebou hnuv, otáčel se zprvu kolem sebe a po té velebně kolísal mezi dvěma koly. —

„Proklatě,“ zvolal Gringoire, padaje, a zůstal, jak mrtev, s tváří k zemi ležet. Nicméně slyšel nade svou hlavou strašný chřest rolniček, ďábelský smích tulákův a hlas Trouillefou-a, jenž pravil: „Zvedněte toho ničemu a pověste ho zrychla.“

Gringoire vzchopil se. Byliť již sejmuli panáka, aby měli naň místo.

Hantýráci kázali mu, aby vstoupil na podnožku. Clopin přistoupil k němu, položil mu oprátku okolo krku, a poklepav mu na ramena, pravil: „S bohem, příteli! Nyní nemůžeš více uklouznout, a kdybys i trávil střevy papežovými.“

Slovo milost utuchlo na rtech Gringoire-ových. Ohlídl se kolkolem sebe, avšak odnikud nekynula naděje, všichni smáli se.

„Bellevigne-de-l'Étoile,“ pravil král z Thunesu jakémus ohromnému tulákovi, jenž vyšel z řady, „vylez na příční trám.“

Bellevigne-de-l'Étoile vylezl hbitě na příční trám a v mžiknutí Gringoire, pozvednuv oči, spatřil s hrůzou, kterak týž pochop zrovna nad jeho hlavou, na trámu příčním, na bobku sedí.

„Jakmile rukama zatleskám,“ počal Clopin znovu, „převrhneš Andry-le-Rouge podnožku kolenem, François Chante-Prune, ty zavěsíš se na nohy ničemy, a ty Bellevigne skočíš mu na ramena, všichni tři najednou, rozumíte?“

Gringoire-a podejmula hrůza.

„Jste uchystáni?“ pravil Clopin k třem tulákům, jižto byli již pohotově, aby na Gringoire-a se uvrhli. Ubohý trpitel uchvácen byl na okamžik nejstrašnějším očekáváním, antě Clopin prsty nohy své klidně do ohně přistrkoval několik oklestků z keře vinného, jež plamen nebyl ještě zasáhl. „Jste uchystáni?“ opětoval, i rozevřel ruce, aby zatleskal. Jen ještě okamžik, a byla veta po Gringoire-ovi.

Clopin znáhla ustanul, jak by mu nenadálá myšlénka byla připadla.

„Ještě okamžik,“ pravil, „zapomněl jsem cosi. Jestli ve zvyku, že nikoho nepovésíme, pokud jsme se nepotali, nechce-li ho některá ženština. Brachu, toť tvá

poslední naděje. Musíš sobě vzítí buď tulačku, aneb provaz.“

Týž zákon cikánský, jakkoli zdá se býti podivným tobě, čtenáři, je podnes ještě doslovně napsán v starém zákonodárství anglickém. Porovnej Buringtonovy „Observations.“

Gringoire zase sobě oddechnul. Byloť to podruhé, že v půlhodině k životu se navracel. Přese všecko příliš na naději tu se nespoléhal.

„Nuže,“ zvolal Clopin, vstoupiv zase na svou káď, „nuže, ženy a holky: Jest mezi vámi od čarodějky až k její kočce, tulačka, jež chce tohoto tuláka? Nuže Collette Charonne-ova, Alžběto Trouvain-ova, Šimonko Jodovyne-ova, Marie Piédebou-ova, Thoun Longue-ova, Béarde Fanuoel-ova, Michelle Genaille-ova, Claude Ronge-Oreille-ova, Mathurine Girourou-ova! Nuže, Isabeau Thierrye-ova! přistupte blíže a popatřte! tuť muž za darmo! Která ho chcete?“

Gringoire nebyl ve své útrapě vábivým. Tulačky byly patrně návrhem tím málo dojaty. Nešťastník slyšel, jak odpovídají: „Nikoli, nikoli! lépe, když všichni budou míti zábavu!“

Tři z nich však přece z davu vystoupily, aby ho očmuchaly. Prvá byla zavalitá holčice s tváří čtverhrannou. Prohlížela sobě pozorlivě politování hodnou kazajku filosofovu, jež byla celá zvětšelá a děravější než pekáč na pečení kaštanův. Holčice ušklibla se. „Staré sukno!“ zabručela a obrátivši se ku Gringoire-ovi, dodala: „Kde máš plášť?“

„Ztratil jsem jej,“ odvětil Gringoire.

„A svůj klobouk?“

„Vzali mně jej.“

„Své střevíce?“

„Nemají již hrubě podešvův.“

„Svůj sáček?“

„Ach!“ zajíkal se Gringoire, „nemám ani vindry.“

„Nech se oběsit a poděkuj se,“ odvětila tulačka, obrátivši se k němu zády.

Druhá byla stará, černá, svraskalá žena, jejíž ohyzdnost poškrvňovala i samé nádvoří zázrakův. Obcházela kolem Gringoire-a.

Trásl se téměř, aby ho nechtěla. Avšak ona zabručela mezi zuby: „Je příliš hubený“ a odstranila se.

Třetí byla mladá dívka, dosti svěží a nikoli ošklivá. „Zachraňte mne,“ pravil jí potichu ubožák. Pohlížela naň chvíli s výrazem útrpnosti, po té sklopila oči, učinila řasu v sukni a stála neodhodlaně. Gringoire stopoval očima svýma všechna její hnutí, bylť to poslední paprslek naděje. „Nechci,“ pravila konečně mladá dívka, „nechci! Vilém Longue-joue by mne zbil,“ i vrátila se zase do davu.

„Brachu,“ pravil Clopin, „ty máš neštěstí.“ Po té zpřímil se na své kádi: „Nikdo ho nechce?“ zkríkl s názvukem úředního vyvolavače při dražbě, k veliké zábavě všech přítomných: „po prvé, po druhé, po třetí!“ A obrátiv se k šibenici a pokyvnuv hlavou, pravil: „Je váš!“

Bellevigne-de-l'Étoile, Andry-le-Rouge, François Chante-Prune přiblížili se Gringoire ovi.

V tu chvíli rozlehl se mezi hantýráky pokřik: „Esmeralda, Esmeralda.“

Gringoire se zachvěl a obrátil se k místu, odkud pokřik vycházel. Dav rozstoupil se před čistotnou a oslňující postavou.

Bylať to cikánka.

„Esmeralda,“ pravil Gringoire, vzdor své rozčilenosti užaslý nad podivným způsobem, kterým slovo toto magické se všemi zpomínkami tohoto dne splývá.

Podivná tato bytost, i v nádvoří zázrakův, patrně panovala svým půvabem a svou krásou. Hantýráci a hantýračky mlčky ustupovali, když okolo nich se ubírala, a surové jejich tváře při pohledu na ni zlahodňovaly.

Cikánka přiblížila se lehkým krokem svým k trpí-
teli. Roztomilá její Djali ji následovala. Gringoire
byl více mrtev, než živ. Pohlížela naň chvíli mlčky.

„Vy chcete tohoto muže oběsit?“ tázala se vážně
Clopina.

„Ano sestro,“ odvětil král z Thunesu, „pakli že ho
sobě za muže nevezmeš!“

Cikánka sešpoulila dolejší svůj ret.

„Vezmu ho sobě,“ odvětila.

Gringoire měl pevně za to, že od rána je ve
snách, a že toto je jen pokračování jeho snův.

Náhly vývin byl vskutku násilný, jakkoli půvabný.

Odvázali mu oprátku a nechali ho sestoupit s pod-
nožky. Musel si sednout, tak náramně byl rozčilen.

Vévoda cikánův, nepromluviv slova, přinesl hlíněný
džbán. Cikánka podala jej Gringoire-ovi. „Hoďte jej
na zem,“ pravila.

Džbán roztloukl se na čtyry kusy.

„Bratře,“ pravil po té vévoda cikánův, položiv
oběma ruce své na čela: „ona jest tvou ženou; sestro,
on jest tvým mužem. Na čtyry roky. Jděte.“

VII.

Noc svatební.

Po několika okamžicích octnul se náš básník v kle-
nuté gotické, dobře uzavřené a dobře vytopené komůrce,
i zasedal za stolem, kterýž, jak se podobalo, toliko
toužil, aby učinil nějaké půjčky u spízníku, nedaleko
zavěšeného; měl Gringoire nyní vyhlídku na dobré lože
a nalézal se o samotě s hezkou dívkou.

Dobrodružství podobalo se málem očarování. Grin-
goire také v skutku počínal míti sebe za reka jakés
báchorky; chvílemi tékal očima kolkolem, jakby pátral,
zdali je tu posud ohnivý vůz s přípřeží dvou přízraků

okřídlených, kterýž jedině byl by mohl tak rychle ho přenesti z Tartaru do ráje. Chvillemi upíral tvrdošijně zrak na díry své kazajky, aby se na skutečnosti zavěsil a tato úplně s očí nezmizela. Rozum jeho, v krajinách obraznosti zmítán, visel již jen na této nitce.

Mladá dívka ho sobě hrubě nevšímala, popocházela sem a tam, postrčila některou podnožkou, a po té, jak mívala ve zvyku, ústa sešpoulila. Konečně přisedla k stolu a Gringoire mohl pohodlně na ni pohlížet.

Tys býval dítětem, čtenáři, a jsi snad dosti šťasten, že jím posud jseš. Zajisté jsi více než jedenkráté (jáť aspoň strávil takto celé dny, a to ty nejlíp zužitkované svého života) stopoval od houští k houští, na břehu potoka, za jasného slunce jakous zelenou neb modrou rusálku, kteráž v přímých uhlich let svůj zastavovala a ostny všech větví skláněla.

Zpomínáš sobě, s jakou milostnou zvědavostí milostný pohled svůj prodlíval na malém hvízdajícím a bzučícím víru perutí nachových a azurových, uprostřed nichž vznášela se údoba neuchvatitelná, zahalovaná před zrakem tvým rychlostí svého pohybování. Vzdušní bytost, nejasně vynikající uprostřed záchvěvů perutí, zdála se býti přízrakem, zjevem obraznosti, jehož ani dotknouti se, ani jej spatřiti nelze.

A když konečně rusálka na vrcholi keře růžového sobě odpočívala, a ty, dech zatajuje, mohl jsi sobě prohlídnouti dlouhé peruti gazové, dlouhé smaltové roucho, dvě křišťálové koule, jak jsi tu žasnul a jak jsi se obával, abys znovu viděti nemusel, kterak postava proměňuje se v stín, a bytost v přízrak.

Zpomeňte sobě na všechny tyto dojmy a lehce sobě vysvětlíte, co asi pocítoval Gringoire, pohlížeje na Esmeraldu ve viditedlné a dotykatedlné její údobě, jižto posud byl jedva rozeznával ve víru tance, zpěvu a hluku.

I zadumával se vždy hlouběji.

„Toť tedy Esmeralda,“ pomyslíl sobě, očima svýma

po postavě její těkaje, „toť tedy Esmeralda. Nebeské stvoření, tanečnice po ulicích, tolik a tak málo! Dnes ráno zasadila mým mysteriím ránu smrtedlnou, a na večer zachovala mně život. Zlý to můj duch, dobrý můj anděl. — Roztomilá to ženština, na mou věru, a musí býti po mně všecka poblázněna, že mne takovým způsobem za svého muže sobě vzala. I hle, -mne cosi napadá,“ pravil, povstav zánhla s pocitem za pravdu, jenž byl základem jeho povahy a jeho filosofie, „nevím právě, jak se to děje, ale jsem její manžel.“

S touto myšlénkou, zračící se v jeho tváři a v jeho očích, blížil se k mladé dívce, tak galantně a po vojensku, že tato uleknuta ucouvla.

„Co chcete?“ tázala se.

„Můžete se mne ještě ptáti, velebení hodná Esmeraldo,“ odvětil Gringoire s tak vášnivým přízvukem, že se sám tomu podivil, slyše sebe takto mluvit.

Cikánka otevřela své velké oči. „Nevím, co mi chcete říci?“

„Nuž,“ pokračoval Gringoire, jenž vždy více se rozčiloval, a za to pokládal, že přese všecko má před sebou cnost z nádvoří zázrakův.

„Což nejsem tvůj, rozmilá přítelko, nejsi ty moje?“ A objal ji beze všeho ostychu okolo kyčlí. Živůtek cikánčin sesmykl se v jehou rukou, jak kůže úhořova. Skokem octla se Esmeralda od jednoho konce komůrky v konci druhém, schoulila se a zpřímivši se zase, držela v rukou malou dýku, dříve než Gringoire by byl mohl jen dohlednouti, odkud dýka ta se objevila; i stála tu rozhněvaná a hrdá, majíc rty nadmulé, chřípě otevřené, tváře zardělé, jak červená jablka, z očí pak sršely jí blesky. Zároveň postavila se bílá kozička před ní, nabízejíc Gringoire-ovi k zápasu čelo s dvěma roztomilými, pozlacenými a velmi špičatými růžky.

Vše to událo se v mžiknutí. Dívka byla se proměnila ve vosu a hrozila žihadlem. Náš filosof stál tu

zaražen, tékaje zrakem vyjeveným od kozičky k mladé dívce, a naopak.

„Svatá panno Maria!“ zvolal konečně, když překvapení jeho pominulo a zase promluvití mohl, „toť jsou dvě rekyně.“

Cikánka taktéž mlčení přerušila: „Ty musíš býti velmi smělý brach.“

„Odpusťte, panno,“ odvětil Gringoire s úsměvem, „ale proč pak jste si mne brala za muže?“

„Měla jsem tě nechat oběsit?“

„Vyť tedy jste,“ pokračoval básník, z nadějí svých milostných poněkud vystřízlivěv, „vyť jste tudíž nic jiného neobmýšlela, než abyste mne před šibenicí zachránila?“

„A což jiného měla jsem obmýšleti?“

Gringoire hryznul se do rtů. „Hle,“ pomyslíl sobě, „nejsem co Cupido tak vítězný, jak jsem za to měl. Proč jsem ale tedy roztloukl ubohý džbáněk?“

Dýka Esmeraldina a růžky kozičky byly posud ještě k obraně uchystány.

„Panno Esmeraldo,“ pravil básník, „smluvme se. Nejsem ani písař, ani sluha soudní a nespůsobím vám mrzutostí, že vzdor rozkazům a zákazům městské právomocnosti tímto způsobem nosíte dýku v Paříži. Jestli vám zajisté známo, že Noël Lescrivain před osmi dny odsouzen byl k pokutě osmi sousů pařížských, poněvadž nosil krátký kord. Avšak do toho mně nic není, i přistupme k hlavní věci. Přísahám vám na podíl můj v ráji, že se vám bez vašeho povolení nepřiblížím; avšak dejte mně něco k večeři.“

Gringoire byl vlastně jako Despréaux „velmi málo chlípny,“ i nenáležel k pokolení rytířův a mousquetaire-ův, jižto mladých dívek útokem dobývají. V lásce, jako ve všech jiných záležitostech, býval pro vyčkání a pro opatření polovičatá.

Dobrá večeře, roztomilé zasedání, zdálo se mu býti,

zejména když byl hladov, výborným mezidějstvím mezi proslovem a mezi rozuzlením pletek milostných.

Cikánka neodvětila. Sešpoulivši opovržlivě ústa, zpřímila hlavu jak ptáče, po té dala se do hlasitého smíchu a dýka zmizela tímže způsobem, jak byla se objevila, aniž by Gringoire byl mohl shlídnout, kam včela žihadlo své byla skryla.

Chvíli po té octly se na stole bochánek žitného chleba, kus slaniny, několik sevrklých jablek a džbán s pivem. Gringoire jal se jísti vášnivě. Kdokoli byl by slyšel zuřivý cinkot železné jeho vidličky na talíři z kameniny, bylby dojista řekl, že všechna jeho láska byla se proměnila v dobré chutnání.

Mladá dívka, sedíc před ním, pohlížela naň mlčky, patrně zaujata jinou myšlenkou, jež v ní chvílemi vzbuzovala úsměv, kdežto ruka její hladila rozšafnou hlavu kozičky, měkce stlačené mezi jejími koleny.

Vosková žlutá svíce osvětlovala týž výjev obžernosti a blouznění.

Gringoire, stišiv první blekot svého žaludku, uchvácen byl jakýmsi nepravým studem, spozorovav, že zbývalo jen jedno jablko. „Což vy nejíte, panno Esmeraldo?“

Esmeralda zavrtěla hlavou, a zrak její upřel se na klenbě její komůrky.

„Čím se to, u kýho výra, zabývá?“ pravil Gringoire k sobě, a pohlížel tam, kam ona oči upírala. — „Není přece možná, aby to byla pitvora trpaslíka, vytesaného v stropě. U čerta, takovým přirovnáváním přece mně musí připadnouti přednost.“ I zvolal hlasitě: „Panno!“

Zdálo se, že ho neslyší.

I opětoval ještě hlasitěji: „Panno Esmeraldo!“

Marné namahání. Mysl mladé dívky dlela jinde a hlas Gringoire-ův neměl té moci, aby ji zpět povolal.

Na štěstí kozička se do toho vpletla. Začala totiž velitelku svou zlehka tahati za rukáv.

„Co chceš, Djali?“ pravila živě cikánka, jakby poděšeně ze spaní se byla probudila.

„Má hlad,“ pravil Gringoire, potěšen, že může zapřísti fozmluvu.

Esmeralda rozdrobovala chleb, jež Djali půvabně z dlaně její pojídala. Ostatně Gringoire neponechal Esmeraldě času, aby v blouznění své pohřížiti se mohla. I odvážil se k otázce choulostivé.

„Vy mne tedy za muže nechcete?“

Mladá dívka upřeně naň hledíc, odpovědila: „Nechci.“

„Ani za milovníka?“

Dívka, sešpoulivši ústa, odpovědila: „Nechci.“

„Ani za přítele?“ pokračoval Gringoire.

Esmeralda upřela naň ještě jednou zrak, a chvíli přemítajíc, odpovědila: „Snad.“

Toto „snad“ u filosofů tak oblíbené, dodalo Gringoire-ovi nové zmužilosti.

„Víte, co je to přátelství?“ tázal se.

„Ano,“ odpovědila cikánka, „jesti to bratr a sestra, dvě duše, ježto se stýkají, aniž by proto splynuly, jsou to dva prsty ruky.“

„A láska?“ pokračoval Gringoire.

„Oh, láska!“ odpovědila, a hlas její se chvěl a oko její zářilo. „Toť jsou dva a přece jedno. Muž a žena, jižto splývají v anděla. Toť je nebe.“

Tanečnice z ulic, mluvíc takto, zářila krásou, jež podivně dojímala Gringoire-a; krása tato zdála se mu býti v úplné shodě s nadšeností téměř východní jejích slov. Nepoškrvněné a růžové její rty usmívaly se cudně, a jasné její čelo chvílemi se kabonilo myšlénkami, jak zrcadlo dechem se kalívá, a z dlouhých jejích sklopených brv černých vykrádala se jakás záře nevýslovná, ježto profilu jejímu dodávala oné půvabnosti nevýslovné, již

později Rafael byl dovedl až k mystickému rozhraní panenskosti, mateřskosti a božství.

Gringoire nicméně pokračoval ve svých dotazích:

„Jak má člověk tedy vypadat, aby se vám líbil?“

„Musí býti mužem!“

„A což jsem tedy já?“

„Muž má na hlavě přilbu, meč v pěsti a zlaté ostruhy na patách.“

„Dobrá,“ odvětil Gringoire, „bez koně není tedy nikdo mužem. Milujete někoho?“

„Pocitem lásky?“

„Pocitem lásky!“

Chvilí seděla mlčky, po té odvětila se zvláštním výrazem:

„V brzce to budu vědět.“

„A proč ne dnes večer,“ odvětil něžně básník, „proč nejsem tím já?“

Dívka vážně naň pohlédla:

„Mohu milovati toliko muže, kterýž by mne mohl ochraňovat.“

Gringoire zčervenal a cítil, že se ho to týká. Mladá dívka patrně připomínala mu skrovnou podporu, kterouž jí byl poskytnul v nebezpečných okolnostech, v nichž před dvěma hodinama byla se nalézala. Tato upomínka, ostatními dobrodružstvími večera vyhaslá, v něm nyní oživla. I udeřil se do čela.

„Ano, s tím jsem měl začít. Odpusťte mně, panno, mou pošetitou roztržitost. Jak pak jste mohla uklouznutí drápům Quasimodovým?“

Cikánka při této otázce se zachvěla.

„Oh, týž hrozný hrbatec!“ pravila, zakrývajíc sobě tvář rukama. A mráz ji obešel, jak za kruté zimy.

„Ano, jest věru hrozný,“ odvětil Gringoire, jenž myšlenky své se nespustil, „ale kterak mohla jste mu ujít?“

Esmeralda usmála se, povzdechla a mlčela.

„Víte-li pak, proč vás následoval?“ započal Gringoire znovu, hledě oklikou vrátiti se ku své otázce.

„Nevím, proč,“ odvětila mladá dívka. A živě dodala: „A proč pak jste vy mne následoval?“

„Na moutě věru,“ pravil Gringoire, „já to sám nevím.“

Nastalo chvíli mlčení. Gringoire dlabal nožem do stolu. Mladá dívka usmívala se a zdálo se, jakby skrže zeď na cosi pohlížela. Najednou jala se zpívat hlasem jedva rozeznatelným:

Quando las pintadas aves
Mudas estem y la tierra —*)

Ale najednou umlkla a hladila Djali.

„Toť máte roztomilé zvířátko,“ pravil Gringoire.

„Má sestra,“ odvětila dívka.

„Proč zovete se Esmeralda?“ tázal se básník.

„Nevím.“

„To také nevíte?“

I vytáhla ze záhradří svého jakýs podlouhlý pytlíček, visící jí s krku na růženci z čarodějnických bůžkův. Pytlíček týž vydával silný kafrový zápach, bylť zeleným hedbávím potažen, a uprostřed nalézalo se tlusté, zelené sklo, podobající se smaragdu.**)

„Snad proto,“ odvětila.

Gringoire chtěl pytlíček vzíti do ruky; Esmeralda ucouvla.

„Nesáhejte naň, jesti to amulet, buď zhubíte kouzlo, anebo ono zhubí vás.“

Zvědavost básníkova budila se vždy více.

„Kdo Vám je dal?“

---

*) Začátek to známé romance španělské:

Když ptáčekové pestropeří
s krajinou se odmlčeli — —

***) Smaragd = émeraude.

Dívka položila prst na svá ústa, a schovala amulet za své záňadrí.

Gringoire pokusil se ještě o několik otázek, avšak dívka jedva mu odpovídala.

„Co znamená slovo Esmeralda?“

„Nevím.“

„Z kterého jazyku pochází?“

„Zdá se mi, že z cikánského.“

„To jsem si myslel. Vy nejste tedy z Francie?“

„Nevím.“

„Máte rodiče?“

Dívka zpívala na starý nápěv :

Samce ptáka mám za otce
a samičku mám za mámu,
přejdou vodou bez pomoci,
přejdou vodou beze prámu.
Samičku mám já za mámu,
samce ptáka mám za otce.

„A totě krásné,“ pravil Gringoire. „Kdy jste přišla do Francie?“

„Pramaličká!“

„Do Paříže?“

„Minulý rok. Když jsme branou papežskou do města vcházeli, viděli jsme pěníce kolem nás letěti. Bylo to ku konci října, tu pravila jsem: zima bude tuhá!“

„A ona byla,“ odpověděl Gringoire, těše se tomuto obratu v rozmluvě, „já ji strávil v neustálém zahřívání prstův dechem. Vyť tedy umíte věštit?“

Dívka pohřízila se zase v svou úsečnost.

„Neumím.“

„Týž muž, jež zovete vévodou cikánův, je náčelníkem vašeho kmene?“

„Ano.“

„Je to přece týž, co nás zasnoubil?“ podotknul ostýchavě básník.

Dívka podle obyčeje svého se ušklíbala.

„Vždyť neznám ani tvého jmena?“

„Jmeno moje jest, chcete-li je vědět, Petr Gringoire.“

„Znám krásnější,“ odvětila dívka.

„Zlá dívka! Než vy mne nerozhněváte. Až mne líp poznáte, budete mne snad ještě milovat. Ostatně jste mně vypravovala svůj život s takovou důvěrou, že i já vám o svém životě trochu vypravovati musím. Vězte tedy, že zovu se Petr Gringoire a že jsem syn pachtýře úřadu gonesse-ského. Otce mého pověsili Burgundané a matce mojí rozpárali břicho Pikardité, za obléhání Paříže před dvacíti roky. V šestém roce byl jsem sirotkem, nemaje jiných podešví, než dláždění pařížské. Nevím, jak jsem strávil mezičasi od roku šestého až do roku šestnáctého. Ovocnářka darovala mně zde švestku, onde mně hodil pecnář kus kůrky; na večer dal jsem se lapit jednaatřiceti, jižto mne uvrhli do žaláře, tam se mně dostala otep čisté slámy. — Vše to mně nebylo závadou, abych dorůstal a hubeněl, jak vidíte. V zimě ohříval jsem se na slunci, v přededvoří hotelu de Sens, i pokládal jsem to za velmi směšné, že radostný oheň svatojanský odkládá se na dni psí. Když mně bylo šestnácte let, chtěl jsem sobě obrati jakés povolání. Zponenáhla jsem se ve všem pokusil. Byl jsem vojákem, ale nebyl jsem dosti udaten; stal jsem se mnichem, ale nebyl jsem dosti pobožným — a pak jsem k tomu špatným pijákem. Ze zoufalosti stal jsem se učedníkem tesařským, ale nebyl jsem dosti silným. Větší chuť měl jsem k učitelství, neuměl jsem sice čísti, to však není příčinou, proč bych k tomu se nehodil. Zpozoroval jsem za krátký čas, že mně ke všemu cosi schází, a vida, že k ničemu se nehodím, stal jsem se s plnou chutí básníkem a veršotepcem. Toť je stav, jemuž se vždy oddati můžeme, jsme-li tuláky; a bylo to také líp, než abych byl kradl, jak mně někteří synkové

taškářův, přátelé to moji, byli radili. Na štěstí setkal jsem se jednoho dne s Claude Frollem, ctihodným arcijáhnem v chrámu Notre-Dame. Osvědčil mně účastenství a jemu děkuji, že jsem nyní skutečným učencem, kterýž rozumí latině od knihy Ciceronovy o povinnostech, až k Mortuologu řehole Celestinův; i nejsem též divoch v skolastice, v básnictví, v rytmice, ba ani v hermeneutice, této moudrosti veškerých moudrostí. Jáť jsem též spisovatelem mysterií, ježto dnes s velikou oslavou a za náramného návalu obecenstva provozovaly se v naplněné veliké síni paláce soudního. Také jsem sepsal knihu, jež obsahovati bude šest set stránek, o zázračné vlasatici z roku 1465, z kteréž člověk jeden smysly byl se pomínil! Měl jsem však ještě jinde úspěchy. Jsa truhlářem u dělostřelectva, pracoval jsem na velikém, kamenném dělu, Jana Mauguo-a, kteréž, jak víte, v týž den, kde zkouška s ním se děla na mostě Marentonském, puklo a čtyřadvacet zvědavcův usmrtilo. Vidíte, že by se mnou manželka právě špatně nepochodila. Umím též všeliké umělecké, velmi zábavné kousky, v nichž bych kozu vaši vycvičil, například jakby nápodobila arcibiskupa pařížského, onoho proklatého farizea, jehož mlýny podél celého mostu Pont-aux-Meuniers okolojdoucí poblácejí. A po té mně mysterie moje vynesou mnoho stříbrných peněz, pakliže je mně vyplatí. Zkrátka, jsem vám všecek k službám, duch můj, vědomosti moje i učinnost moje; jsem hotov býti živu s vámi, panno, zcela dle vaší libosti, cudně neb rozkošně, buď co muž s manželkou, uznáte-li tak za dobré, aneb co bratr se sestrou, pakli se vám to více líbí.“

Gringoire zmlknul, očekávaje účinek, jakýž osvědčí se řečí jeho na mladé dívce. Tato upírala zrak k zemi.

„Phoebus,“ pravila polohlasitě. A obrátivši se k básníkovi, tázala se: „Phoebus, co znamená toto slovo?“

Gringoire nechápal sice jasně, jaká souvislost býti může mezi jeho promluvou a touto otázkou; avšak ne-

mrzelo ho to nikterak, že bude moci skvíti se svou učeností.

I odvětil, zachrchlaje: „Toť slovo latinské a značí slunce.“

„Slunce,“ opětovala dívka.

„Jmeno to krásného lučištníka, jenž byl bohem,“ dodával Gringoire.

„Bohem,“ opětovala cikánka a v přízvuku jejího hlasu spočívala jakási dumavost a vášnivost.

V tu chvíli rozepial se jeden její náramek a spadl na zem.

Gringoire hbitě se shýbnul, aby jej zvednul; když ale se zpřímil, byly mladá dívka a koza tytam. I zaslechl vrzot závory; bylo to patrně u dvírek, jež vedly do vedlejší komůrky, kteráž zvenčí se uzavírala.

„Zdali pak mně tu nechala postel?“ pravil náš filosof.

I obešel komůrku. Nehodilo se tu na spaní nic jiného, než dosti podlouhlá dřevěná truhla. Kromě toho byl svršek truhly řezbami ozdoben; tak že Gringoire, natáhnuv se na ni, měl asi týž pocit, jaký by měl Micromégas, ulehnuv sobě na veškeré vrcholky Alp.

„Budiž,“ pravil, hledě co možná nejlíp se umístit, „musím se osudu svému podrobit. Ale věru podivná to noc svatební. Je to přece škoda. V tomto sňatku, džbánkem roztlučeným zasvěceném, spočívalo cosi prostého a předpotopného, jež se mně líbilo.“

---

do oblouků křížových, nad řadu osmadvacíti výklenků královských, závitinami a proužkováním zdobených, nad ohromnou růžicí uprostřed, obklopenou dvěma postranními okny, jak kněz svým jahnem a arcijahnem, nad vysoký a ztepilý pavlan s křížovitým sloupením, nesoucí těžké ploské přístřeší na tenkých sloupečkách, a konečně nad dvě černé hmotné věže s břidlicovým jejich přístřeškem, vesměs to souměrné části nádherného celku, jež v paterých ohromných patrech nad sebou se zvedají. Vše vyvinuje se před okem v davu, a přece beze zmatku, vzdor nescíslným podrobnostem sochařství a práce čekaněné, slučujícím se mohutně ku klidné velkoleposti celku; jestiž to jako ohromná symfonie, kamenné obrovské dílo člověka a národa, souvislý celek, jak sestry její Iliada a Romancero, zázračný výrobek z dávek veškerých sil jedné doby, kde z každého kamene vyniká v tisícerych způsobech obraznost kameníka, duchem umělcovým v kázni udržovaného, slovem jakési dílo lidské, plodné a mocné jak dílo boží, kterémuž dvojí jeho povahu rozmanitost a věčnost bylo odcizilo.

A co tuto pravíme o průčelí, tož museli bychom říci o celém chrámu, a co pravíme o chrámu hlavním pařížském, museli bychom říci o všech chrámech křesťanství v středověku. Vše udržuje se v logických rozměrech umění, samým sebou vzniklého. Změřiti palec obrův u nohy, jest tolik, jako změřiti celého obra.

Vratme se k průčelí chrámu matky boží, jak toto podnes se nám objevuje, když přicházíme zbožně obdivovati se vážnému a ohromnému chrámu hlavnímu, kterýž, jak kronikáři praví, diváka poděšuje, quæ mole sua terrorem incutit spectantibus.

Tři věci důležité scházejí nyní tomuto průčelí; předně schody s jedenácti stupněmi, jež druhy je nad zemi vyvyšovaly; po té dolejší řada soch, jež vyplňovaly výklenky trojích vrat, a hořejší řada osmadvacíti nejstarších králův Francie, od Childeberta až k Filipu

Augustovi, jižto držíce v ruce říšské jablko zdobili pavlan prvního patra.

Schody byly zmizely zhoubou času, kterýž zponenáhla ale neodolatelně byl vyvýšil půdu města. Kdežto ale čas, vystupující zátopou bahna z dláždění pařížského, zponenáhla nechal zpohliti jedenácte stupňův, velebnou výši budovy zvyšujících, tož poskytnul chrámu více, než mu byl odňal; neb rozprostřel po celém průčelí onu tmavou barvitost století, jež tvoří ze stáří pomníků starozitnost jejich krásy.

Avšak kdo shodil obě řady soch? Kdo vyprázdnil výklenky? Kdo vytesal v prostředních krásných vratech týž nový a zvrhlý oblouk křížový? Kdo opovážil se tyto titěrné a těžké dvěře, poseté dřevořezbami z dob Ludvíka XV., vtěfhati po boku arabesk Biscornette-ových? Byli to lidé, stavitelové, umělci našich dob.

A vstoupíme-li do vnitř budovy, kdož tu překotil ohromnou sochu svatého Krištofa, kteráž stala se mezi sochami pořekadlem, tímže právem, jako veliká síň soudního paláce mezi kobkami, a radnice v Minsteru mezi věžemi? A kdo surově vyklidil tisíce soch, zalidňujících veškerá prostranství mezi sloupovím lodi a kůru, jež tu se nalézaly, klečící, stojící, jedouce, mužové, ženštiny, děti, králové, biskupové, četníci, z kamene, z mramoru, ze zlata, z mědi ano i z vosku? Nebyl to čas!

A kdo postavil na místo starého oltáře gotického, stíženého nádhernými skřínkami na ostatky, onu těžkou mramorovou rakev s oblaky a s hlavami andělíčkův, jež podobá se vzoru zapůjčenému z Val-de-Gráce aneb z domu vysloužilcův?

Kdo tak blbě byl vtisknul týž nemotorný anachronismus na Hercandovo karolinské vypažování? Či ne učinil to Ludvík XIV., aby vyplnil slib Ludvíka XIII.?

A kdo nahradil chladnými bílými tabulkami tmavobarevná okna, jež úžaslé oko předkův našich od růžice hlavních vrat ku křížovým obloukům v nejistotě tékati

nechávaly? A co by řekl literák ze šestnáctého století, spatřiv krásný žlutý nátěr, jímž vandalští arcibiskupové byli znešvařili hlavní svůj chrám? Zpomenul by sobě, že to jest barva, kterouž kat natíral budovy pro zločince; připomínal by sobě palác Petit-Bourbon, jenž pro zrádu connetable-a žlutě byl ovrhnut a o němž Sauval praví: Byl „žlutě natřen a to tak výborně, že ještě století po té nebyl postrádal své barvy.“ Literák maje za to, že místo posvátné bylo poškvrněno, zajisté by uprchl.

A kdybychom vystoupili na vrchol chrámu, nezastavivše se ani u tisícerych barbarství všeho druhu, tož bychom tázali se: Co se stalo z roztomilé vížky, jež o průsek křížové klenby se opírala a neméně ztepilá a smělá jak její sousedka, taktéž pobořený vrchol věže kapličky de la Sainte-Chapelle, vychrtlá, hrotnatá, zvučná a téměř prolamovaná nade všechny ostatní věže k nebi strměla? Stavitel dobrého vkusu (1787) ji odřízl, maje za to, že rána úplně se zakryje, když položí na ni širokou olověnou dlažbu, podobající se víku na hrnci kuchyňském. Takovýmto způsobem nakládalo se s překrásným uměním středověku téměř ve všech zemích, zejména ale ve Francii. Na zříceninách jejích lze rozeznati trojí způsoby zohavování, jež rozličnou zhoubou byly se jí dotkly: předkem čas, jenž poznenáhla povrch její vyštěrbal a všude jej zrezavěl, po té revoluce politické a náboženské, kteréž, za svou povahou slepě a prechlivě v hluku na ni se sřítivše, rozedraly bohaté její roucho a její ozdoby čekaněné, rozpoltily její růžice, rozdrtily její pásy z arabesk a sošek, a vyházely její sochy, buď že tyto byly měly na sobě biskupskou čepici aneb korunu; a konečně vždy blbější a pitvornější nové zvyky, kteréž, za anarchických a skvělých odchylek od doby renaissanční, v průběhu nutného úpadku umění stavitelského po sobě byly následovaly. Nové zvyky více zhubily než revoluce; onyť zasahovaly do živého, a dorážely na samu kostru umění; rozřezávaly, trhaly, po-

rouchaly a usmrcovaly budovy jak v údobě, tak v symbolu, v logice rovněž jako v kráse. A po té budovaly znovu; osobivost to, jaké se nebyly dopustily ani čas, ani revoluce. Jmenem dobrého vkusu nestoudně nalepovaly na rány stavitelství gotického své mizerné, mžikem pomíjející šibřinky, své mramorové stužky, svůj kovový šperk, pravé to osypky vejčitých okras, závitin, obrub, obvěšků, květného pletiva, třepení, kamenných plamenů, bronzových oblak, buclatých milků, nadýmajících se cherubínův, kteréžto osypky umělecký povrch modlitebnice Kateřiny z Medicis počaly zpohlcovati, až ji dvě století později celou zmučenou a ušklibavou proměnily v boudoir Dubarry-ové.

Z krátka, abychom hlediště námi naznačené stručně vytknuli, tož znešvařeno jest za dob našich gotické stavitelství trojím druhem zhouby, jsou to vrásky a bradavice na povrchu, což je dílem času; stopy násilnictví a surovosti, pomačkaniny a pukliny, dílo to revoluce od Luthera až k Mirabeau-ovi; zohavování, amputace, vymýkání oudů, obnovování, toť práce řecká, římská a barbarská professorův, řídících se podle Vitruve-a Vignole-a. Překrásné umění, Vandaly vzniklé, usmrtili akademikové. K věkům i revolucím, pustošícím aspoň s nestranností a s velkolepostí, přidružilo se hejno učených, výsadou opatřených, přísežných stavitelův, kteřížto s bystrostí a výběrem špatného vkusu, vše zneuctivali, a k větší oslavě Pantheonu nahražovali gotické závitky listnatými čekankami Ludvíka XV. Kopalť osel umírajícího lva; bylť to starý košatý dub, jež housenky ohryzovaly a s něhož listy otrhovaly.

Jaký to rozdíl mezi touto dobou a oním časem, kde Robert Cenalis porovnává chrám Notre-Dame v Paříži s pověstným chrámem Dianiným v Efesu, tak proslavovaným starými pohany, a jímž Herostrat stal se nesmrtdelným, byl shledal, že galický chrám hlavní je „krásnější v délce, šířce, výšce, ba i stavbou.“

Notre-Dame v Paříži není ostatně pomníkem dokonalým, jemuž bychom mohli přiřknouti určitý ráz a jež bychom mohli přísně vřadit. Není to ani chrám romanský, ale také ne chrám zcela gotický. Notre-Dame v Paříži nemá, jako opatství v Tournusu, za základ vážný a hmotný čtverhran, aniž nalézá se v něm, jako v řečeném opatství okrouhlá široká klenba, ledová obnaženost a velebná jednoduchost budov, jichž tvůrcem byl se stal oblouk okrouhlý. Není jako chrám hlavní v Bourgesu, nádherný, lehoučký, rozmanitý, křovitý, jezátý, květoucí výplod oblouku křížového. Nelze jej vřadit do starožitné rodiny pošmurných, tajemných, nízkých a oblouky okrouhlými téměř umačkaných chrámův, ježto jsou u stropu skoro egyptské a naskrze hieroglyfické, kněžské a symbolické, ve svých ozdobách více přečpané routami a klikatinami, než květovými ozdobami, více květovými ozdobami, než podobami zvířat, a více podobami zvířat, než sochami lidí, dílo to spíše biskupovo, než umělcovo; první to přeměna umění, mající na sobě veskrze ráz kázně theokratické a vojenské, kterýž počíná poslední dobou římského císařství, a končí se dobou Viléma podmanitele.

Avšak hlavní chrám pařížský nelze též vřaditi do druhé rodiny našich chrámův, ježto jsou vysoké, vzdušné, řezbami a okny oplývající; hrotnaté ve svých údobách, smělé ve svých postavách, obecní a měšťanské jak symboly politické; svobodné, svéhlavé, nevázané jak dílo umělecké, druhá to přeměna stavitelství, nikoli více hieroglyfická, nehybná a kněžská, alebrž umělecká, pokročilá a národní, jež započala koncem válek křížáckých a končila Ludvíkem XI. Notre-Dame není ani ryzého původu romanského, jako chrámy prvější, ani ryzého původu arabského, jak chrámy druhého druhu.

Notre-Dame je stavba doby přechodní. Stavitel saský dostavěl první pilíře lodí právě, když oblouk křížový válkami křížáckými do Evropy přenesený, jakožto

podmanitel se rozložil po širokých hlavicích romanských, kteréž měly nésti toliko oblouky okrouhlé. Oblouk křížový, ujavší se od té doby panství, dobudoval ostatek chrámu. Avšak nezkušený a při prvním vystoupení ostýchavý hledí se do šířky rozkládat a je zdržlivý, netroufá sobě vybíhati do výšek, šípům, hrotům a kopím podobných, jakž to později učinil v tolikerých překrásných chrámech hlavních. Řekl bys, že tu týž oblouk křížový stydí se za sousedství těžkých pilířův romanských.

Ostatně zasluhují budovy z doby přechodní neméně pilného proskoumání, jak díla ryzého slohu. Jeví se na nich odstín umění, kteréž by bez nich bylo ztraceno. Jestliť to štěp oblouku křížového na oblouku okrouhlém.

Notre-Dame, chrám matky Boží v Paříži, jest zajímavý vzor této rozmanitosti. Každá plocha, každý kámen ctihodného tohoto pomníku jest netoliko listem v dějinách Francie, alebrž i v dějinách vědy a umění. Abychom tuto naznačili nejčelnější podrobnosti, tož poukazujeme k tomu, že červená branka sáhá téměř až k rozhraní gotických jemností, kdežto pilířové lodí pocházejí až z dob karolingického opatství St. Germain des Prés. Řekl bys, že šest století rozkládá se mezi touto brankou a těmito pilíři. Ba i hermetikové shledávají v symbolech hlavních vrat dostatečný vyňatek své vědy, jejíž úplné hieroglyfy vyskytují se v chrámu Saint-Jacques-de-la-Boucherie.

Tímto způsobem opatství romanské, chrám mudrcův, gotické a saské umění, těžký okrouhlý pilíř, připomínající Řehoře VII., hermetický symbolismus, jímž Mikuláš Flamel podával jakousi předeheru k Lutherovi, papežská jednota, roztržka církevní, Saint-Germain-des-Prés a Saint-Jacques-de-la-Boucherie, vše toto v Notre-Dame-u se sjednocuje a splývá. Týž střední a tvůrčí chrám jest mezi starožitnými chrámy pařížskými jakýmsi preludem, máť hlavu jedněch, oudy druhých, páteř od ostatních, zkrátka cosi ode všech.

Opětujeme, že tyto zvrhlé stavby jsou stejně zajímavé pro umělce, starožitníka a dějepisce. Učíme se jimi, v jaké míře stavitelství je původní, anté nám jsou dokladem (a dokladem takovým jsou též stopy staveb kyklopských, pyramidy egyptské a obrovské pagody indické), že největší výplody stavitelství jsou více díla společenská, než díla jednotlivcův, spíše výplod práce národův, než výtvor lidí důmyslných, jsouť skladnice národem zůstavená, nakupenina století, usedlina výzevů společenských, po sobě následujících, slovem druhy útvarův.

Každá zátopa času je příčinou nové naplaveniny, každé pokolení skládá svou vrstvu na pomník, každý jednatel snáší svůj kámen. Tak činí bobři, tak činí včely, tak činí lidé. Veliký symbol stavitelství, Babylon, podobá se oulu.

Veliké budovy, podobné velikým horám, jsou dílo věkův. Často přeměňuje se umění ještě po čas jejich trvání — pendent opera interrupta — a vyvíjejí se klidně uměním přeměněným. Nové umění uchopí se pomníku, kde jej staré umění bylo zůstavilo, a rozloží se po něm, stotožní se s ním, vyvíjí jej podle své obraznosti a zdokonalí jej, je-li to možná. Dokonává se dílo takové beze zmatku, bez úsilí, bez reakce, sledujíc přirozený a klidný zákon. Tu vyskytne se nový štěp, nová štáva počne obíhat a růst započíná.

Věru, obšírné knihy, ba často povšechné dějiny člověčenstva, mohly by se psáti o tomto postoupném letování rozličných umění v rozličných výškách téhož pomníku. Člověk, umělec, jednatel mizí na těchto spouštách, postrádajících jména svých původcův; duch lidský v nich se soustředí a upovšechnuje. Čas je stavitelem, národ je zedníkem. A pakliže tuto zřetel bĕřeme toliko k evropskému stavitelství křesťanskému, tož objevuje se tato mladší sestra velkolepého zednictví na východě před očima našima jak ohromný útvar, rozdělený ve tři, od sebe ostře se lišící, nad sebou ležící pásma, pásmo

římské,*) pásmo gotické a pásmo renaissanční, jež bychom rádi nazvali řecko-romanským.

Vrstva římská, nejstarší a nejhlubší, chová v sobě oblouk okrouhlý, kterýž, nešen sloupem řeckým, v novověké a v nejvyšší vrstvě doby renaissanční zase se objevuje. Mezi oběma nalézají se oblouk křížový. Budovy, náležející výhradně k jedné z těchto tří vrstev, úplně od sebe se liší, jsou celkovité a dokonalé. Jest to opatství v Jumiégesu, hlavní chrám v Remeši a chrám Sainte-Croix v Orleansu. Avšak troje tyto útvary směsují se a splývají na svých rozhraních, jak barvy v přízraku slunečním. Takto vznikají budovy složité, budovy odstínův a přechodův. Jedna jest u paty romanská, gotická uprostřed a řecko-romanská ve vrcholi. Šest století strávilo se na její stavbě. Avšak taková odrůda bývá řídká. Zámecká věž v Étampesu je takové odrůdy vzor. Avšak hustější jsou pomníky dvojího útvaru. Takový je Nôtre-Dame v Paříži, stavba z oblouků křížových, jež zasahuje svými prvotními pilíři do útvaru římského, v nějž zcela ponořena jsou hlavní vrata chrámu svatého Diviše a loď v chrámu Saint-Germain-des-Prés. Jest to rozkošný pologotický kapitolní sál v Bocheville-u, v němž až do polovice římská vrstva zasahuje. Jest to hlavní chrám v Rouenu, kterýž byl by veskrz gotickým, kdyby vrcholkem své věže střední neslučoval se s pásmem renaissančním.**)

Ostatně týkají se veškeré tyto odstíny, veškeré tyto

---

*) Jest to ono pásmo, jež podle místa, ponebí a druhův zove se lombardským, saským a byzantinským. Jsou to čtvery spřízněné spůsoby stavitelství, mající každý zvláštní svůj ráz, avšak pocházející vesměs z tétož zásady, z oblouku okrouhlého :

Facies non omnibus una,
Non diversa tamen, qualem etc.

***) Tuto část věže, jež byla dřevěná, zničil blesk v roce 1823.

různosti pouze povrchu budov. Umění bylo kůži přeměnilo; ústrojí chrámu křesťanského nebylo tím dotknuto. Břevnoví jest vždy stejné, jakož i logické rozřídění částí. Ať pokrývka chrámu hlavního jakkoli je vytesána a obroubena, tož shledáváme vždy vespod, aspoň vzhledem k zárodku a prvopočátkům, římskou basiliku. Vyvíjí se neustále podle téhož zákonu. Jsoutě to nezměnné dvě lodi v kříži se protínající, jichž hořejší zakulacený výběžek tvoří kůr; jsou to vždy postranní nižší klenby, hodící se k procesím uvnitř a na kapličky, takřka postranní procházky, do nichž hlavní loď skrze mezisloupí se ústí. Na základě tomto množí se počet kapliček, hlavních vrat, věží a vrcholků věží do nekonečna, vždy podle obraznosti století, národa a umění. Jakmile bohoslužba je náležitě opatřena a pojištěna, tož stavitelství počíná sobě pak zcela dle své libosti. Sochy, malovaná okna, růžice, arabesky, obruby, makovice, vypukliny slučuje umění stavitelské podle logarithmu jemu se hodícího. Proto ta podivuhodná rozmanitost v zevnějšku oněch budov, v jejichž vnitřku panuje tolik pořádku a jednoty; peň stromu je nezměnný, růst je rozmarňý.

II.

Hled shůry na Paříž.

Pokusme se o to, abychom podivuhodný pařížský chrám matky boží Notre-Dame před duchem čtenářovým zbudovali. Naznačili jsme povšechně většinu krás, jimiž oplýval v století patnáctém a jichž za našich dob postrádá; avšak hlavní jsme opomenuli, hled na Paříž s výši věže tohoto chrámu.

Když v tmavé kotoučnici, jež kolmo protíná tlustou zeď věže, dlouho tapavše, octnuli jsme se znáhla na jedné z dvou vysoko ležících, světlem a vzduchem za-

topených, plochých pokroví, tuť rozprostíral se před očima našima zevšad překrásný obraz; bylť to výjev sui generis, ježž snadno mohou představití sobě onino naši čtenářové, kteří byli tak šťastni, spatřiti úplné, dokonalé, neporušené město gotické, jichž posud několik se zachovalo, na příklad Norimberk v Bavořích a Vittoria v Španělsku, aneb i skrovnější doklady, pakliže jen jsou tak neporušeny, jako Vitřé v Bretaňsku a Nordhausen v Prusku.

Paříž před třemi sty a padesáti roky, Paříž století patnáctého byla již městem obrovským. My Pařížané klameme se vůbec, domnívajíce se, bůhví jaké rozsáhlosti město naše od těch dob bylo nabylo. Paříž od dob Ludvíka XI. rozšířila se něco málo o třetinu. Zajisté ale postrádala více krásy, než rozsáhlosti byla nabyta.

Paříž, jak známo, vznikla na starožitném ostrově starého města, majícího podobu kolébky. Břeh tohoto ostrovu byl prvním jejím násepem, Sekvana prvním jejím příkopem. Paříž setrvala několik století v objemu tohoto ostrovu, majíc dva mosty, jeden na sever, druhý na jih, a dvě předměstí, jež byly zároveň jejími branami a jejími tvrzmi, Grand-Châtelet na břehu pravém, a Petit-Châtelet na břehu levém. Po vymření prvotního pokolení královského bylo Paříži na tomto ostrově příliš těsno i nemohouc se tam více vrátit, překročila řečiště. Po té počala řada zdí a věží, táhnoucí se od Grand-Châteletu až k Petit-Châteletu, pokrývati role po obou březích Sekvany. Z tohoto starožitného ohrazení zbývalo v minulém století ještě několik stop; nyní však zachovala se již jen o něm upomínka, a zde onde podání, na příklad brána Baudets čili Baudoyer, porta Bagaada. Zátopa domův, od srdce starého města neustále na venek tištěná, zponenáhla přestoupila zeď, již ohlodavši, na konec strhla. Filip August vystavěl zátopě novou hráz. Spoutal Paříž novým kruhovitým řetězem tlustých, vysokých a pevných věží.

Více než po celé století nastala nová tíseň domův, hromadících se a nad vodorovnost vystupujících, podobně potoku v nádržce. Stávají se hlubšími, nanášejí patro na patro, vylézají jedny nad druhé a vyprýšfují do výšky, podobně šťávě stlačené, a jak o závod hledí jedny nad druhé vyčnívati, aby se jim dostalo trochu vzduchu. Ulice se vždy více ouží a všechna prostranství budovami se plní a tudíž mizí. Konečně domy přeskochí ohrazení Filipa Augusta a rozptylují se vesele po planině, podobně uprchlým zajatcům; beze všeho pořádku a kříž na kříž. Tu pak sešikovaly se časem v čtverhrany, vytknuly sobě v polích zahrady, a pohodlně se usídlily.

Od roku 1367 rozšířilo se město v předměstí tak daleko, že bylo zapotřebí nového ohrazení, zejména na břehu pravém. Karel V. je vystavěl. Avšak město jako Paříž neustále zrůstá; jen taková města stávají se městy hlavními. Jsouť to nálevky, do nichž vlévají se veškeré zeměpisné, potitické, mravní a duchovní odpadky země, veškeré přirozené náklonnosti národa; jsouť to takřka studně a zároveň odtoky civilisace, v nichž obchod, průmysl, intelligence, lidnatost, a vše, co je šťávou a životem, se procezuje a neustále nanáší, kapka po kapce, století po století. Ohrazení Karla mělo tudíž taktéž osud obrazení Filipa Augusta. Počátkem století patnáctého bylo překročeno a přeskočeno, předměstí rozkládalo se dále. V století šestnáctém podobalo se tomu, jakoby předměstí patrně couvalo a vždy více k starému městu se tlačilo, tak valně bylo již zhustlo nové město za hradbami. V patnáctém století, abychom tu prodleli, byla Paříž již upotřebila trojí sestředěné zděné hradby, jež od dob Juliana odpadlíka takřka v zárodku Grand-Châteletu a Petit-Châteletu byly již zahrnuty. Mohutné město bylo poznenáhla přetrhalo čtvrtý pás hradeb, podobně dítěti, jež dorůstá a šaty z roku předešlého se drává. Za dob Ludvíka XI. byly v tomto moři domův zde onde viděti skupení sesutých věží hradebních, vy-

čnivajících jako vrcholky pahorkův v povodni, jak mnohoostroví staré Paříže, když v novou Paříž byla se pohroužila.

Od té doby byla se Paříž ještě přeměnila, čehož k vůli očím našim litovati musíme; avšak tu překročila již jen jedinou hradbu, mizernou hradbu z bláta a slin, hodnou krále, kterýž byl ji stavěl, a básníka, jenž ji byl opěval :

„Le mur murant Paris rend Paris murmurant.“ *)

V patnáctém století byla Paříž ještě roztríděna ve tři zcela od sebe se lišící a odloučená města, mající každé své zvláštní vzezření, své mravy, své obyčeje, své výsady, své dějiny: v staré město, universitu a město nové. Staré město, zaujímavý ostrov, bylo nejstarší, nejmenší a matkou obou ostatních, stísněné mezi nimi, podobajíc se malé stařeně uprostřed dvou velkých krásných dcer. Universita pokrývala levý břeh Sekvany od vížky La Tourelle až k věži de Nesle, dvou míst, jež v nynější Paříži shodují se s tržištěm Halles aux Vins a s mincovnou. Ohrazení její zabíhalo notně daleko do polí, na nichž Julian druhdy lázně své byl zbudoval; vřeh svaté Jenofevy byl ohrazením tím ještě obklíčen. Nejvyšší místo této hradební okliky byla brána papežská, asi tam, kde nyní se nalézá Pantheon. Nové město, největší z tří částí Paříže, zaujímalo pravý břeh. Nábrží jeho, na rozličných místech protrženo neb přerváno, táhlo se podél Sekvany od věže de Billy až k věži du Bois, totiž od místa, kde nyní leží le Grenier d'Abondance, až k místu, kde nyní zvedají se Tuillerie.

Ctyry místa, kde Sekvana prorvávala hradbu Paříže, vížka la Tourelle a věž de Nesle na břehu levém, věž

---

*) Hříčka ve slovích, již nelze ztlumočit; značí to: „Zed, jež Paříž obzdvíhala, příčinou byla reptání Paříže.“

de Billy a věž du Bois na břehu pravém, zvaly se po výtce čtyry věže pařížské. Nové město zabíhalo do polí ještě hlouběji než universita. Nejvyšší místo za ohrazením nového města (za ohrazením Karla V.) nalézalo se u bran sv. Diviše a sv. Martina, jichž poloha se nezměnila.

Jak jsme již podotkli, bylo každé z těchto tří oddělení Paříže městem o sobě, avšak městem příliš zvláštním, než aby bylo dokonalým, byloť každé z nich městem, jež dvou druhých obejít se nemohlo.

Každé z nich mělo také zcela zvláštní vzezření. Staré město oplývalo chrámy, nové město paláci, universita kolejemi. Abychom tuto zpomenuli vedlejší zvláštnosti staré Paříže, podotkneme toliko s všeobecného hlediště, berouce zřetel k celku a k množství v bludišti právomocností městských, že ostrov náležel biskupovi, pravý břeh představenému obchodníkům a levý břeh rektorovi. Představený pařížský, úředník královský a nikoli obecní, měl dozor nade všemi právomocnostmi. V starém městě nalézal se chrám Notre-Dame, v novém městě palác Louvre a v městě universitním kolej sorbonne-ská.

Přečiny, jichž studenti dopustili se na břehu levém, souzeny bývaly na ostrově v paláci soudním, pokutovány ale bývaly na břehu pravém v Montfauconu, pakliže rektor nezakročil; týž však vždy zakročoval, kdykoli universita bývala silná a král slab; byloť to totiž výsadou studentů, že toliko v jejich čtvrti mohli býti pověšeni.

(Největší část těchto výsad, abychom to mimochodem podotkli — neb bývaly ještě lepší, než právě uvedené — byla králům odboji a povstáními odňata. Takový jest průběh událostí od dob nepamětných, král nic nepopustí, pokud národ mu toho nevyrvé. Starožitná listina ústavní praví to vzhledem k věrnosti velmi prostě: Civibus fidelitas in reges, quæ tamen aliquoties seditionibus interrupta, multa peperit privilegia.)

V století patnáctém splachovala Sekvana patero ostrovů v obvodu Paříže, ostrov louvierský, kde tehdá rostly stromy a nyní nalézá se toliko dříví, ostrov kraví a ostrov Notre-Dame-ský, oba až na jednu chatrč zcela pusté a k mánství biskupa náležící (v století sedmnáctém byly oba ostrovy sloučeny a zdělány; nyní zove se ostrov sv. Ludvíka), konečně staré město a v čele jeho ostrůvek kravákův, jenž od toho času pod oblouky mostu Pont-Neuf úplně zmizel. V starém městě nalézalo se tehdáz pět mostův, tři v pravo, most Notre-Dame, kamenný most Pont-au-Change a dřevěný most Pont-aux-Meuniers; dva v levo, kamenný most Petit-Pont a dřevěný most sv. Michala; všechny mosty byly domy pokryty. Universitní město mělo šest bran, vystavených Filipem Augustem; počínajíc od vížky la Tourelle, byly to brána sv. Viktora, brána Bordelle, brána papežská, brána sv. Jakuba, brána sv. Michala a brána St. Germain. Nové město mělo šest bran, vystavených Karlem V., byly to, počínajíc od věže de Billy, brána sv. Antonína, brána du Temple, brána sv. Diviše, brána Montmartre, brána St. Honoré. Všechny tyto brány byly pevné a krásné, neb krása nebývá na ujmu pevnosti. Široký a hluboký příkop, v němž i v zimě živý proud nezamrzal, splachoval patu hradeb kolkolem Paříže, Sekvana opatřovala jej vodou. V noci uzavřely se brány, řeka na obou koncích města silnými řetězy se zatarasila a Paříž spala klidně. Hledě s hůry na tato tři města, staré město, universitu a město nové, spatřovalo oko divákovo v každém zmotané klubko ulic, podivně vespolečně se proplítajících. Přese všecko ale na první pohled divák rozeznával, že tyto troje úryvky města tvoří jediné tělo. Oko totiž ihned rozeznávalo dvě dlouhé rovnoběžné ulice, jež bez přetržky a téměř v rovné čáře táhly se všemi třemi městy od jednoho konce k druhému, od jihu k severu, kolmo k Sekvaně, města tato slučující a směšující, tak že lid z jednoho do druhého se vléval, a všechna tři jedno

tvořily. Prvá z ulic táhla se od brány sv. Jakuba až k bráně sv. Martina a nazývala se v universitě ulicí svatojakubskou, v novém městě ulicí židovskou, a v starém městě ulicí svatomartinskou. Pod jmenem mostu Petit-Pont a mostu Notre-Dame překročovala dvakráte řeku. Druhá, nazývajíc se ulicí de la Harpe na břehu levém a ulicí de la Barrilerie na ostrově, ulicí sv. Diviše na břehu pravém, mostem sv. Michala na jednom rameně Sekvany a mostem Pont de Change na druhém rameně, táhla se od brány sv. Michala v universitě až k bráně sv. Diviše v novém městě. Avšak vzdor tolikerým názvům byly to vždy jen dvě ulice, ale ovšem dvě ulice hlavní, dvě ulice plodící, dvě tepny Paříže. Všechny ostatní žily trojích měst v tyto tepny sbíhaly. Kromě těchto dvou hlavních, průsečných ulic, Paříž celou její šířkou přetínajících a celému městu hlavnímu společných, mělo nové město a město universitní každé svou vlastní hlavní ulici, táhnoucí se podél města a rovnoběžně se Sekvanou a přetínající v pravém úhlu obě tepny celého města. Takto ubíral jsi se v novém městě rovnou čarou od brány svatého Antonína k bráně St. Honoré, v městě universitním od brány sv. Viktora až k bráně Saint-Germain.

Obě tyto velké hlavní ulice křižující se s dvěma tepnama Paříže, tvořily canevas, na němž spočívala, všecek zmotaná a svinutá Dædalova sítěnina ulic pařížských. V jasných nástinech této sítěniny rozeznával kromě toho pozorlivý divák dvě otypky tlustých ulic, jež jak dva snopy, jeden v městě universitním, druhý v novém městě, od mostu k branám vždy více se šíříce, tam mizely.

Něco z tohoto plánu geometrického podnes se zachovalo.

Nuže, jaký pohled poskytoval týž celek, když divák s věže Notre-Dame-ské roku 1482 naň pohlížel? Pokušíme se, abychom to vyličili.

Divák, octnuv se všecek udychaný na vrcholi věže,

zpočátku byl oslněn, spatřiv směsici střech, komínův, ulic, mostů, náměstí, věží a bání! Vše bilo najednou do oka, lomenice, hrotnatá střecha, vížka, na rozích zdí zavěšená, kamenný jehlanec ze století jedenáctého, břídlíkový obelisk ze století patnáctého, kulatá a holá věž zámku, čtverhranná a obroubená věž chrámu, zkrátka veliké a malé, hmotné i vzdušné. Ono zbloudilo v hlubinách tohoto bludiště, kde všechno jevílo původnost, rozšafnost, důvtip a krásu, vše mělo na sobě znak umění od nejskrovnějšího domečku s omalovaným a dřevořezbou ozdobeným průčelím, s nízkými dvířkami, s pavláčkovými patry až ku královskému Louvre-u, majícímu tehda celou řadu věží. Vizme nejčelnější části, jež oko zponenáhla v této směsici budov rozeznávatí se jalo.

Především bylo to město staré; onen ostrov, kterýž, jak praví Sauval (mající vzdor své mluvnosti též časem podařilý sloh), podobá se veliké lodi, jež, vstrčena do nádoby Sekvany, uprostřed řečiště po vodě byla uvázla. Podotkli jsme již, že v století patnáctém tato loď zakotvena byla pěti mosty k oběma břehům řeky. Týž útvar lodi byl již do očí bil spisovatelům heraldickým, neb od tohoto útvaru a nikoli od oblehání Paříže Normany pochází podle Favyna a Pasquiera loď v starožitném znaku Paříže. Kdož umí znaky vysvětlovat, tomu ona značí algebru i mluvu. Veškeré dějiny druhé polovice středověku psány jsou znaky, jakož dějiny první polovice středověku psány jsou symbolikou chrámů romanských. Jsouť to hieroglyfy doby feudální, nástupcové hieroglyfů doby theokratické.

Staré město zjevovalo se nejprvěji před očima, se svým zadákem k východu a se svou přídou k západu. Obrácen k přídě spatřil divák před sebou nesčíslné stádo starých střech, nad nimiž olověná střecha de la Saint-Chapelle ve vzdálí se zakulacovala, podobajíc se hřbetu slona, vížkou stíženému; jen že vížka tato měla nejsmělejší a nejprolamovanější, nejjemněji vyřezávaný a

nejvroubkovatější vrchol, jakýž kdy skrze krajkový svůj kužel vyhlídku na oblohu připouštěl. Před chrámem Notre-Dame vbíhaly tři ulice do jeho přededvoří, krásné to náměstí se starožitnými domy. Na dolejší straně náměstí sklánělo se svažité a škaradé průčelí chorobnice, jejíž střecha byla jakby neštovicemi a bradavicemi pokryta. V pravo a levo na východ i na západ vyčnívaly v těsném obvodu nového města věže jednadvaceti chrámův ze všech dob, všelikých údob, všeliké výšky, od nejnižší a červotočivé romanské zvonice chrámu Saint-Denis-du-Pas (carcer Glaucini) až k vížkám jehlatým chrámů St.-Pierre-aux-Bouefs a St. Landry.

Za chrámem Notre-Dame, na sever, rozkládal se klášter s gotickými galeriemi, na jih poloromanský palác biskupův, na východ osamělá brana du Terrain. V této nakupeně domův oko přece ještě rozeznávalo na vysokých, kamenných, prolamovaných čepicích, jež tehdáž i na střeše nejvyš ležící okna zdobily, palác darovaný městem za dob Karla VI. Juvenalovi z Ursinsů; něco opodál dehtové baráky na tržišti Palus, tamo novou úvrať Saint-Germain-le-Vieux, kteráž roku 1458 čpem ulice aux Febves se prodloužila, a konečně zde onde křižovatku lidem naplněnou, vztyčený pranýř na rohu ulice, kus krásného dláždění z dob Filipa Augusta, krásný to pruh kamenných desk, uprostřed ulice pro koně, kterýž v století šestnáctém nahrazen byl mizerným násepem oblázkovým, dlažbou ligy zvaným, osamělé humno s průhlednou vížkou s točitými schody, jakéž stavěly se v století patnáctém, a jakouž podnes v ulici Bourdonnais viděti lze. Konečně v pravo vedle Sainte-Chapelle, k západu, zvedala se na břehu od paláce soudního řada věží. Lesy zahrad královských, pokrývající východní výběžek města, zahalovaly před zrakem ostrůvek kravákův.

Řeku bylo s výše Notre-Dame-u viděti toliko na dvou koncích města; Sekvana mizela pod mosty, mosty pod domy.

A když oko zatékalo přes mosty tyto, jichž střechy se zelenaly a výparem vody před časem byly zplesnivěly, a po té v levo k universitě zaměřilo, tuť zjevoval se zraku nejprvé tlustý a nízký snop věží, le Petit-Châtelet, jehož otevřená kobka spohlcovala konec mostu Petit-Pont; a když dále zrak divákův pobíhal břehem, od východu k západu, od vížky de la Tourelle k věži de Nesle, tož spatřilo dlouhý řetěz domův s trámy, řezbami ozdobenými a s tabulkami malovanými v oknech, kterýchžto domův patra nad dlážděním vyčnívala, nekořečnou to klikatinu domův měšťanských, prorvanou zhusta výběžkem ulice a časem též i průčelím neb postranní zdí velkého kamenného paláce, kterýž se tu se svými zahradami a nádvořími, se svými okřídleními a hlavními budovami pohodlně roztahoval, uprostřed úzkých a stěsnaných domův, jak pán manský uprostřed svých manův.

As pět neb šest takových palácův rozkládalo se na nábřeží od paláce de Lorraine, jenž s klášteřem Bernardinův uzavřené rozsáhlé prostranství nedaleko vížky la Tourelle plnil, až k paláci de Nesle, jehož hlavní věž tvořila rozhraní Paříže a jejíž lomené střechy po tři měsíce v roce na svých černých trojhranech vykrajovaly šarlatový kruh sluneční.

Na této straně Sekvany vedl se ostatně nejméně obchod. Studenti tropili tu více hluku než řemeslníci i bylo tu vlastně také jen jediné nábřeží od mostu sv. Michala až k věži de Nesle. Ostatek břehu Sekvany byl buď holou písčinou, jako za klášteřem Bernardinův, buď hromadou domův, mezi dvěma mosty se rozkládajících, jichž paty ve vodě stály. Panoval tu náramný hluk praden, křičely, hovořily, zpívaly od rána do večera podél celého břehu a máchaly tu prádlo, jako za dob nynějších. Avšak toť není ještě nejveselejší místo v Paříži.

Město universitní podobalo se balvanu. Od jednoho konce k druhému bylo stejný, srostitý celek. Tisícere

střechy hranaté, a k sobě přilehající, byly vesměs dle těchže geometrických živlů shotoveny a podobaly se při pohledu shůry kristalisací téže látky. Svéhlavý úvoz ulic nepřetínal hromady domův v úřezky příliš nepoměrné. Dvaadvacet kolejí bylo tu rozptýleno způsobem dosti stejným, tak že všude nějaká se nalézala. Rozmanité a půvabné lomenice těchto krásných budov byly výplodem téhož umění, jako ony prosté střechy, nad nimiž vyčnívaly, nebylyť nic jiného než znásobení téhož geometrického útvaru v kostce neb v čtverhranu. Splítaly se v celek, aniž by v něm působovaly zmatek, doplňovaly jej, aniž by ho přeplňovaly. Geometrie jest soulad. Také několik krásných palácův lišilo se zde onde od malebných stodol na břehu levém; palác neverský, palác římský, palác řemešský, ježto zmizely, a palác Cluny, kterýž k útěše umělcův do dneška se zachoval, a jehož věž tak blbě teprv před několika roky strhali. Nedaleko Cluny nalézal se římský palác s krásnými oblouky okrouhlými, v němž byly lázně Julianovy. Bylo tu též několik opatství krásy pobožnější a vážnější velikosti, než byly ony paláce, ale rovněž tak krásná a veliká. Především poutal na sebe zrak klášter Bernardinův se svými třemi věžmi; klášter sv. Jenofevy, jehož čtverhranné nádvoří, podnes zachovalé, vzbuzuje lítost, že ostatek budovy je již v nivec obrácen; Sorbonne, jež byla napolo klášterem, napolo kolejí, jejíž podivuhodná loď podnes se tu zvedá, krásný čtyrstěný klášter Mathurins, vedle něho klášter sv. Benedikta, v jehož zdech mezi prvním a osmým vydáním této knihy byli divadlo zbudovali, klášter Františkánův s třemi ohromnými vedle sebe ležícími lomenicemi, klášter Augustinův, jehož půvabná štíhlá věž byla po věži de Nesle druhou ozdobou zavítinovou v Paříži, na této straně od východu. Koleje, kteréž jsou v skutku spojídlem mezi klášterem a světem, tvořily v řadě pomníkův střed mezi paláci a opatstvími, ráz jejich byla přísnost plná půvabnosti;

okrasy jejich řezbářské byly méně lehoučké než ony palácův, a stavba jejich méně vážná než onano klášterův. Bohužel nezachovalo se téměř pranic z těchto pomníkův, u nichž umění gotické s takovou důkladností mezi nádhrou a spořivostí na pravou míru bylo uhodilo.

Chrámy vynikaly nade vše ostatní, byly i v městě universitním četné a nádherné a i tu měly na sobě ráz stavitelský ze všech dob, od oblouků okrouhlých doby sv. Juliana až k obloukům křížovým sv. Severina.

Jak nový soulad, v této směsici souladův, mnohonásobně pronikaly tyto chrámy mnohonásobnými otvory štíhlých prolamovaných vízek, jichž čára nebyla též ničím jiným, než nádhernou přílišností ostrého úhlu střech.

Půda města universitního byla pahorkovitá. Vrch svaté Jenofevy tvořil k jihovýchodu ohromnou bublinu. Byl to zajímavý hled s výše Notre-Dame-u na toto množství úzkých a klikatých ulic (čtvrť tato zove se nyní pays latin), na tato skupení domův, hroznům se podobajících, ježto roztroušeny na všechny strany od vrchole tohoto pahorku, v nepořádku a téměř střemhlav, řítily se po stráních až ku břehu řeky; i zdálo se, jakoby jedny padaly, jiné nahoru vylézaly a všechny vespolek se zadržovaly.

Neustálý přítok a odtok tisícerych černých teček, po dláždění se křížujících, objevoval se zraku, co povšechný ruch; bylť to lid, na nějž shůry a zdaleka jsi pohlížel.

V prázdných prostorách mezi těmito střechami, vízkami a nepočnými budovami, jež tak podivným způsobem nejzazší rozhrání města universitního ohýbaly, skrucovaly a vroubkovaly, spatřoval divák zde onde kus tlusté, mechem porostlé zdi, tlustou kulatou věž, městskou bránu s cimbuřím, tvrzi se podobající; toť byla hradba Filipa Augusta. Za hradbami zelenaly se louky, dále rozbíhaly se silnice, podél nichž plížily se ještě některé domy předměstí, avšak vždy řídčeji, čím vzdáleněji. Ně-

kteřá z těchto předměstí byla důležitá, předkem od vížky la Tourelle, předměstí sv. Viktora se svým obloukovým mostem přes Bièvre-u, se svým opatstvím, kde jsi mohl čísti pohrobní nápis o Ludvíku tlustém (epitaphium Ludovici Grossi) a s jeho chrámem, u něhož nalézala se osmihřanná věž se čtyřmi zvoničkami ze století jedenáctého (podobnou věž posud lze viděti v Étampesu, an nebyla posud strhána); po té bylo tu předměstí St. Marceau, v němž nalézaly se již tehďáž tři chrámy a klášter; zůstávajíc mlýn des Gobelins a jeho čtyři bílé zdi v levo, táhlo se předměstí sv. Jakuba s křížem krásně vytesaným, jenž na křížovatce se zvedal. Dále tu byly viděti chrám Saint-Jacques-du-Haut-Pas, kterýž tehďáž byl gotický, lomený a krásný, chrám Saint-Magloire s překrásnou lodí ze století čtrnáctého, kterouž Napoleon proměnil v skladiště na seno, a chrám Notre-Dame-des-Champs, kde nalézala se mosaika byzantská. A když zrak zatěkal až za klášter kartuziánův (nádhernou to budovu, současnou s palácem soudním) se zahradami v záhony roztríděnými, se zříceninami Vauvertovými, zřídka navštěvovanými, tuť utkvělo k západu na třech romanských vížkách chrámu Saint-Germain des-Prés.

Předměstí Saint-Germain, již tehďáž lidnatá obec, následovalo asi s patnácti neb dvacíti ulicemi; štíhla věž chrámu St. Sulpice naznačovala jeden z úhlův předměstí. Stranou rozeznával jsi čtverstěný obvod na trhy výroční, kde nyní nalézá se tržiště St. Germain; pranýř opatství, roztomilou kulatou to vížku pěkným oloveným kuzelem na vrcholi zdobenou, opodál rozkládala se cihelna, táhla se ulice du Four a zjevovaly se mlýn na pahorku a chorobinec, osamělý a jedva rozeznatelný domek. Avšak především poutalo na sebe zrak opatství, tak že se od něho téměř odvrátiti nemohl. A zajisté poskytoval překrásný výjev, na pokraji obzoru, týž klášter se svým vznešeným zevnějškem, ať již jsi naň pohlížel co na

chrám či co na sídlo panské, týž palác opatský, v němž přenoclehovati biskupové pařížští za štěstí sobě pokládali, týž refektář, jemuž stavitel byl dodal vzezření, krásu a nádhernou růžici chrámu hlavního, táž půvabná kaplička panny Marie, táž za pomník hodící se ložnice, tyže rozsahlé zahrady, týž padák, týž zdvihací most, táž obruba cimbuří, jež před zrakem zastíralo zeleň luhů, kolkolem se rozkládajících, taže nádvoří, v nichž leskli se zbrojnoši uprostřed kněží, zlatem se třpytících, a vše to řadíc se okolo tří štíhlých věží, s oblouky okrouhlými, spočívajících pevně na gotické stavbě základní.

A když oko na město universitní dosti dlouho bylo pohlíželo, tuž obrátilo se k břehu pravému, k městu novému, a rázem změnil se ráz výjevu. Nové město jakkoli větší než universita, nebylo přece celkem. Na první pohled pozoroval jsi, kterak v rozličné, od sebe lišící se, spousty rozpadává.

Zprvu, k východu, v oné části města, jež podnes má jméno od bažiny, kde Camulogène Cesara byl obklíčil, zjevovala se nakupenina palácův.

Nakupenina domův zasahovala až k vodě. Břidlicové, štíhlými vížkami prolomené střechy čtyř, téměř k sobě přilehajících, paláců, Jouy, Sens, Barbeau, le logis de la Reine, obrážely se v Sekvaně. Čtyry tyto budovy, vyplňovaly prostranství od ulice da Nonaindières až k opatství Celestinův, s jehož věže půvabně vyčnívala řada lomenic a cimbuří. Vzdor několika zelenavým domům, jež před těmito paláci nad vodu se nachylovaly, mohl jsi dobře viděti krásné hrany průčelí nádherných těchto budov, jejich široká čtverhranná okna s přepažením kamenných křížů, jejich kobky křížovými oblouky a sochami přeplněné, hrany jejich zdí, vesměs z ostra vyčnívající a veškeré půvabné nahodilosti stavitelské, jež dodávají umění gotickému vzezření, jakoby toto při každé budově nové útvary zosnovati chtělo. Z a těmito palác rozprostíral se na všechny strany, tu jak tvrz zahalen

kolím a cimbuřím, tam jak poustevna zakryt stromovím, ohromný a mnohotvarný obvod onoho paláce — Saint Pol, v němž král Francie vykázati mohl skvělý pobyt dvaadvacíti princům v důstojnosti dauphinu a vévodovi z Burgundu se rovnajícím, i s jejich sluhami a družinou, nečítaje ani vznešené panstvo a císaře, když do Paříže na návštěvu přicházel, ani lvy, jižto v paláci královském měli svůj zvláštní palác. Tehdáž skládalo se knížecí obydlí nejméně z jedenácti sálův, od sálu paradního až k modlitebni, nečítajíc k tomu galerie, koupele, láznice a jiná místa zbytečná, jimiž každá síň byla opatřena, a nehledíc k zvláštním zahradám pro každého královského hosta; aniž k sklepům, kuchyním, úřadovnám, refektářům, nádvořím, kde nalézalo se dvaadvacatero dílen, k hernám všeho druhu, číhárnám, rybníkům, zvěřincům, konírnám, stájím, knihovnám, zbrojnicem a slévárnám. Takový byl tehdáž palác královský, Louvre neb St. Pol. Byloť to město v městě.

Palác Saint Pol, jakkoli napolo zakryt čtyřmi paláci, o nichž jsme právě byli mluvili, s věže, na níž se nalézáme, z větší části zřetelně byl vidět. Mohl jsi tu rozeznati výborně tři paláce, jež Karel V. se svým palácem byl sloučil, a jakkoli s ním dlouhými chodbami, opatřenými obloukovými okny a sloupečky obratně byly spojeny. Byloť to palác Petit-Muce, s vroubkovaným zábradlím, jež lemovalo střechu budovy, palác opata ze St. Maure-a, podobající se zevnějškem svým zámku opevněnému, neb nalézala se tu tlustá věž, vězení, střílny, bašty, a na širokých saských vratech znak opatův uprostřed dvou zdvihadel mostu padacího; a palác hraběte z Étampesu, jehož věž, ve vrcholi porouchaná, zraku se objevovala jak kohoutí hřeben. Zde a onde spatřil jsi dva neb tři duby, tvořící vespolek chumáč, podobající se ohromné květné hlavatici; dovádivé labuti v jasných vodách rybníků, světlem a stínem střídavě pokrytých, četná nádvoří, jichž malebné cípy do očí byly, palác lví

s nízkými oblouky křížovými na krátkých saských pilířích se železnými mřížovými padáky a s neustálým řvaním; a na přič všeho toho vyčnívala šupinatá věž Ave Maria; v levo zvedalo se obydlí představeného Paříže, mající v rohu svých čtyry štíhlé vížky; uprostřed pozadí pak rozkládal se vlastní palác Saint Pol s mnohonásobnými svými průčelími, se svými ozdobami, jež od dob Karla V. poznenáhla byly se tu nahromadily, a se všelikými nezdařilými výrostky, jimiž obraznost stavitelův po dvě století byla palác tž stížila, se všelikými kapličkami a chodbami, s tisícerymi praporečky ve větru vlajícími a s dvěma vysokými, k sobě přilehajícími, věžmi, jichž kuželatá střecha, dole cimbuřím obroubená, podobala se špičatému klobouku, jehož okolek je na vrch ohnut.

A když oko vystupovalo vždy výše do pater této okrouhlice palácův, v dáli se rozvinující, tož octnulo se, přeskočivši hluboký úvoz mezi střechami města, naznačující průchod v ulici sv. Antonína, u paláce d'Angoulemského, ohromné to stavby z několika století, kde nalézaly se části zcela nové a velmi bílé, jež hodily se k celku jak červená záplata k modré kazajce. Avšak vysoká střecha novověkého paláce s podivným hrotnatým výběžkem, z níž trčely čekaněné žláby a jež pokryta byla olověnými plótnami, na nichž kroužily se tisíreré fantastické lesknavé arabesky z pozlacené mědi, tato střecha, tak zajímavě po damašecku vykládaná, půvabně zvedala se uprostřed snědých zřícenin staré budovy, jejíž tlusté věže, vlivem času uprostřed jak kádě nadmulé, stářím svaštělé a od vrchole až k patě rozpukané, podobaly se rozepnutým bacherům. Za tím vyčníval les vízek z paláce des Tourelles.

Nijaká vyhlídka ve světě, ani v Chambordu ani v Alhambře, nebyla magičtější, vzdušnější a čarovnější, jak pohled na tž les vízek, zvoniček, komínův, povětrných korouhviček, kotoučic, schodů točitých, svítlen, jimiž denní světlo se lámalo, pavlanův, a vše to rozlič-

ného útvaru, rozličné výšky a polohy. Byl bys řekl, že je to ohromná kamenná šachovnice.

V pravo od paláce des Tourelles stála otep ohromných, jak inkoust černých, vespolek se splítajících a okrouhlým příkopem takřka navázaných věží, zámecká věž, mající více střílen než oken, most zdvihací neustále vytažený, mřížový padák neustále spuštěný — byla to bastilla. Onyno černé zobáčky, mezi cimbuřím vyčnívající, jež zdaleka jsi byl měl za žlábký, byla děla.

V dostřelu bastilly, u paty hrozné této budovy, stěsnána mezi dvěma věžma, nalézala se brána svatého Antonína.

Za palácem des Tourelles až ku zdi Karla V. rozkládal se, rozdělen v bohaté zelené a květnaté záhony, aksamítový koberec štěpnic a sadův královských, uprostřed nichž poznával jsi bludistě stromův a stromořadí, proslulou zahradu Ludvíka XI., kterouž byl daroval Coictierovi. Hvězdárna doktorova zvedala se nad bludištěm jak tlustý osamělý sloup, mající domeček za makovici. V této dílně tropilo se děsné hvězdopravectví. Nyní je tam náměstí královské.

Čtvrť palácův, o níž jsme se snažili podati čtenáři jakýs obraz, arciže jen naznačením čelních míst, naplňovala, jak jsme již podotkli, úhel, jež k východu obvod Karla V. se Sekvanou tvořil. Střed nového města zaujímala kupa domův, lidem obecním obydlených. Sem vskutku ústily se tři mosty, ze starého města vedoucí, a mosty mívají v zápětí spíše domy než paláce. Táž kupa obydlí měšťanských, tlačících se jak buňky oulu, byla zajisté krásná. Střechy hlavních měst podobají se vlnám moře, což bývá velkolepé. Ulice, křižující se a splítající se, tvořily v styku svém steré, zajímavé útvary, kolkolem tržišť zdála zářiti se hvězda s tisícerymi paprsky. Ulice svatodivišská a svatomartinská se svými nepočetnými větvemi, vyčnívaly jedná nade druhou jak dva veliké stromy, letorosti své vespolek proplítající, a klikaté čáry,

ulice totiž de la Plâterie, de la Verrerie, de la Tixeranderie proplítaly se celkem. Nalézaly se tu též krásné budovy, ježto pronikaly zkamenělým vlněním tohoto moře domův, na příklad předměstí Pont-aux-Changeurs, za nímž spatřil jsi pěníti se Sekvanu pod koly mlýnu u Pont-aux-Meu-niers; Châtelot, jenž nebyl více věží římskou, jako za dob Juliana odpadlíka, alebrž věží feudální ze století třináctého, jež byla z tak tvrdého kamení, že motyka ve třech hodinách kus, jedva na pěst tlustý, ubrala; nádherná čtverhranná zvonice u chrámu Saint-Jacques-de-la-Boucherie s jejími hranami, jimž řezby ostrost ubíraly, věž ta již tehdaž vzbuzující obdiv, jakkoli i v patnáctém století nebyla dohotovena. (Tak zejména scházely jí čtyry potvory, kteréžto podnes ještě v rohou její střechy ležíce, podobají se čtyrem sfynxím, jež nové Paříži dávají k rozřešení hádanku o staré Paříži. (Rault sochař postavil je tam teprv roku 1526 a obdržel dvacet frankův za své namahání.) Dále byl to dům pilířový s chodbou otevřitou k náměstí gréve-skému, jež jsme čtenáři seč možná byli vylíčili, chrám St. Gervais, jež později průčelí dobrého vkusu zohyždilo, chrám St. Méry, jehož starožitné oblouky křížové podobaly se téměř zcela obloukům okrouhlým, chrám sv. Jana, jehož vížka nádherná byla se stala příslovím; i bylo to dvacet jiných pomníkův, ježto, prosté vši opovržlivosti, se zázraky svými byly se utekly do této směsice černých, úzkých a hlubokých ulic. Kromě toho představme sobě vytesané kamenné kříže, vyskytující se na křížovatkách ještě hustěji než šibenice, hřbitov mladátek, jehož umělá zeď vysoko nad střechy ve zdálí vyčnívala, pranýř tržních kobek, jehož vrcholek viděti byl mezi dvěma komíny ulice Cossonerie, okrouhlé budky na tržišti obilním, zmrzačené části starožitného kláštera Filipa Augusta, jež zde onde mezi domy pohřížené, mohl jsi rozeznati; věže břečtanem ohlodávané, sesulá vrata, zapadlé a zpotvořené zdi, nábřeží s tisícerými jeho budkami a zkrvavělými

mrchovišti, Sekvanu loďmi stíženou od Port-au-Foinu až For-l'Évêquea, a máme před sebou zmatečný obraz o tom, čím roku 1482 byl střední trapez města nového.

Kromě těchto dvou čtvrtí, jednak palácův a jednak domův, skládal se třetí živel nového města z dlouhého pásma opatství, jež město toto téměř po celý obvod jeho, od východu k západu, lemovalo, a za hradbami, město Paříž obkličujícími, tvořilo druhou vnitřní zeď, z klášterů a kapliček sestávající. Tak rozkládal se u samého parku des Tourelles, mezi ulicí sv. Antonína a starou ulicí du Temple, klášter sv. Kateřiny s rozsáhlými svými planinami, jež teprv hradbou pařížskou byly ohraničeny.

Mezi starou a novou ulicí Temple-u zvedal se Temple, děsný snopek věží, uprostřed dlouhé zdi cimbuřím opatřené vysoko a osaměle vyčnívající.

Mezi novou ulicí Temple-u a ulicí svatomartinskou zvedalo se opatství sv. Martina uprostřed zahrad, nádherný to a opevněný chrám, jehož pásmu vízek a trojnásobné koruně zvonice, v síle a nádheře vyrovnal se jediný chrám St. Germain-des-Prés. Mezi chrámem svatomartinským a chrámem svatodivišským rozkládal se obvod chrámu sv. Trojice, a konečně mezi ulicí svatodivišskou a ulicí Montorgueil chrám les-Filles-Dieu.

Stranou rozeznával jsi práchnivějící střechy a vytrhané dláždění v obvodu nádvoří zázrakův. Tož byl jediný světský kruh, jenž se byl vmísil do tohoto zbožného řetězu klášterův.

Čtvrté oddělení města konečně, jež zjevovalo se nakupeninou střech na břehu pravém, zaujímající západní úhel hradeb a břeh řeky po vodě, bylo novým uzlem palácův a nádherných budov, jež u paty Louvre-u se tlačily.

Starožitný Louvre Filipa Augusta, tato ohromná budova, jejíž tlustá věž shromažďovala kolem sebe věží třiadvacet, vízek ani nečítaje; i podobalo se ze vzdálí, jako by vtěsnán byl mezi gotické lomenice paláce

d'Alençonu a paláce du Petit-Bourbon. Tato hydra věží, obrovská tato strážkyně Paříže se svými čtyryadvacíti hlavami, neustále zpřímenými, se svými ohromnými hrby, olovem neb břidlicí pokrytými a odleskem kovů vesměs se třpytícími, uzavírala město na západ způsobem překvapujícím.

Bylo tudíž vůbec s věže Notre-Dame-ské viděti ohromnou nakupeninu domův měšťanských, na prouhu, Římány insula (ostrov) přezvaném, v pravo i v levo této nakupeniny táhly se hromady palácův, mezi nimiž s jedné strany Louvre, s druhé Tourelles nade všechny ostatní vynikaly; k severu rozkládal se dlouhý pás opatství a zdělaných polí uvnitř zdi hradebné, tak že vše v jednom pohledu splývalo; na tisícerych budovách, jichž střechy podivným způsobem k sobě se řadily, vyčnívaly letované, proužkované, věže čtyřeceti kostelův na břehu pravém; tisícové ulic vespolek se křížovali; a rozhraní všeho toho tvořily jednak obvod vysokých zdí s čtverhrannými věžmi (obvod města universitního měl věže okrouhlé) a jednak Sekvana mosty přerванá a loďmi pokrytá. Takové bylo nové město v století patnáctém.

Za hradbami tlačilo se několik předměstí až k samým branám, avšak byla méně četná a více rozptýlená, než předměstí města universitního. Za bastillou rozkládalo se dvacet chatrčí okolo pilířův, podporujících opatství St.-Antoine-des-Champs a okolo zajímavých řezb de la Croix-Faubinu; po té Popincourt v žitništích mizící; dále Courtille, veselá vesnice krčem; městys Saint-Laurent se svým kostelem, jehož věž ze zdálí zdála se přiléhati k hrotnatým věžím brány svatomartinské; předměstí svatodivišské s ohromným dvorcem Saint-Ladre; za branou Montmartre bílými zděmi obehnaná la Grange-Batalière, dále předměstí Montmartre se svými křídovými úbočími, jež mělo tehdaž téměř tolik kostelův co mlýnův, a z čehož se dodnes pouze mlýny zachovaly, neb společnost doby naší nežádá jiného chleba, než pro

tělo. Konečně za Louvrem viděl jsi, jak předměstí Saint-Honoré, již tehdáž velmi značné, rozbíhá se po luhách, jak Petit-Bretagne se zelená a jak široko rozkládá se předměstí Marché-aux-Pourceaux, uprostřed něhož zakulacovala se hrozná pec, v níž pálení bývali penězokazi. Mezi předměstím Courtille a předměstím St. Laurent rozeznávalo oko na vrcholi vyvýšeniny, uprostřed pustých planin vynikající, jakousi budovu, podobající se zdaleka ssutinám sloupení, stojícího na základech, všech okras zbaivených. Nebyl to ani Parthenon, ani chrám Joviše olympického, byl to Montfaucon.

Pakliže vypočítávání tolikerych budov, jakkoli stručně mohli jsme to učinit, nebylo v myslí čtenářově povšechný obraz Paříže zmařilo, tož jej nyní ještě v několik slov pojmem. Uprostřed ležel ostrov starého města, podobající se ohromné želvě, jak své mosty, cihlami pokryté, sespod šedivé pokryvky střech podobně tlapám vystrkuje. V levo rozkládal se kamenný, pevný, tlustý, ježatý trapez města universitního, v pravo polokruh města nového, zahradami a pomníky mnohem více promíšený. Tři balvany, staré město, universita a město nové, byly nepočetnými ulicemi mřížkovány. Sekvana, „živná Sekvana,“ jak ji nazývá P. du Breul, táhla se napříč, veskrz ostrovy, mosty a loďmi pokryta. Kolkolem rozkládala se ohromná planina, rozkouskovaná tisícerými druhy orby a poseta krásnými vesnicemi; v levo Issy, Vanvres, Vaugirard, Montrouge, Gentilly se svými okrouhlými a čtverhranými věžmi atd. v pravo dvacet jiných vesnic od Conflansu až la Ville-l'Évêque-u. Obzor lemovaly pahorky, kruhem rozložené jak okraj rybníku. Konečně, v dáli, na východ, viděti byly Vincennes a sedm jeho čtverhranných věží, na jih Bicêtre se svými věžmi hrotnatými, na sever Saint-Denis se štíhlou svou věží chrámovou a na západ Saint-Cloud se svým zámkem. Taková byla Paříž, jak ji roku 1482 s výše chrámu Notre-Dame-u viděli krkavci, tehdáž žijící.

A to jest totéž město, o němž byl pravil Voltaire

že před Ludvíkem XV. mělo toliko čtyry krásné pomníky, chrám sorbonne-ský, le Val-de-Grâce, novověký Louvre, a nevím již který čtvrtý, tuším že snad Luxembourg. Na štěstí byl Voltaire přece napsal Candide-a a byl nicméně ze všech lidí, v dlouhé řadě člověčenstva po sobě následujících, týž, jemuž diabolický smích nejlíp se dařil. Tož ostatně dokazuje, že člověk může býti důvtipným, aniž by rozuměl umění, k němuž nenáleží. Či nemyslel Molière dostatečně počtíti Rafaela a Michel-Angela, nazvav je „o z d o b a m i jejich doby“?

Vraťme se k Paříži v století patnáctém. Nebylat tehdáž pouze městem krásným, alebrž i městem stejného útvaru, stavitelský i historický výplod středověku, kamenná kronika. Bylo to město pouze z dvou vrstev se skládající, z vrstvy romanské a z vrstvy gotické.

Vrstva římská byla již dávno vymizela, bylyť se z ní zachovaly jediné koupele julianské, kdež tato vrstva, hustou koru středověku pronikala. Po vrstvě celtické nenašly se vzorky ani při kopání studní.

Padesáte let po té, když doba renaissanční s touto přísnou a přece tak rozmanitou jednotou začala směřovati lesknavou nádheru své obraznosti a svých soustav, a své romanské oblouky okrouhlé, řecké sloupy a gotická sklepení, své něžné a ideální řezby, svůj zvláštní vkus v arabeskách a v listoví, své stavitelské pohanství s Lutherem současné, byla Paříž snad ještě krásnější, jakkoli zraku a myšlence méně souměrnou se jevila. Avšak skvělý týž okamžik trval na krátko; doba znovuzrození umění postrádala své nestrannosti. Neupokojila se tím, aby budovala, chtěla též bořit, slušno arci přiznati se, že jí místa bylo třeba. Paříž gotická byla jen na okamžik dokonalou. Jedva že dokonávala se stavba chrámu St. Jacques-de-la-Boucherie, a již počali bořiti starý Louvre.

Od té doby veliké toto město každým dnem se

přeměňovalo. Paříž gotická, pod níž byla zmizela Paříž romanská, taktéž zmizela; avšak možno-li pak nám říci, jaká Paříž ji nahradila?

V Tuillerích vidíme Paříž Kateřiny z Medicis, *) na radnici Paříž Jindřicha II., obě tyto budovy jsou posud stavby vznešeného vkusu; Paříž Jindřicha IV. na náměstí královském, cihlová to průčelí s hranami kamennými a se střechami břidlicovými a domy trojbarevné; Paříž Ludvíka XIII. ve Val-de-Grâce, buclatá a stlačená to stavba s klenbami, držadlům u košů podobnými, jejíž sloupení je bachoraté a vnitřek chrámu jaksi kulhavý; Paříž Ludvíka XIV. v domě vysloužilců, vznešená, bohatá, pozlacená a chladná; Paříž Ludvíka XV. v chrámu St. Sulpice: zavitivity, mašličky, oblaka, šlejšky, čekanky, vesměs v kamení vytesané; Paříž Ludvíka XVI. v Pantheonu, špatná to odlika chrámu svatopetrského v Římě; Paříž republiky v školách lékařských, mizerný římsko-řecký vkus, podobající se Coliseu a Parthenonu, jak ústava roku III. zákonům Minosovým, což v stavitelství zove se vkusem messidorským; Paříž Napoleonskou na náměstí Vendome-ském; tato jest vznešený, bronzový sloup z děl ulitý; Paříž restaurace na burse, nad míru

*) S velikým žalem a zároveň s nevolí zvěděli jsme, že má se týž překrásný palác rozšířit a přeměnit čili vlastně zničit. Stavitelové naší doby mají příliš těžkou ruku, než aby dotýkati se mohli tohoto něžného díla doby renaissance. Doufáme neustále, že se k tomu neodváží. Ostatně bylo by poboření Tuilerii netoliko surový čin, za nějž studem zardíti by se musel i opilý Vandal, alebrž i zradou. Tuilerie nejsou toliko mistrovské dílo umělecké století šestnáctého, alebrž i listem v dějinách století devatenáctého. Palác týž nenáleží více králi, alebrž národu. Nechme jej tak, jak nyní jest. Revoluce naše znamenala jej podvkráté na jeho čele. Na jednom z jeho průčelí nalézají se koule od 10. srpna, na druhém koule od 19. července. Palác týž jest tedy posvátným.

V Paříži 7. dubna 1831.

Poznamenání k pátému vydání.

bílé sloupení s vlysem nad míru hladkým, bursa tato je čtverhranná budova a stála dvacet milionů.

S každým tímto charakteristickým pomníkem souvisí pro podobnost vkusu, útvaru a polohy, jakýs počet domů v rozličných čtvrtích rozptýlených, jež oko znalcovu snadno rozeznává a jichž stáří lehce stanoví.

Kdo má bystrý zrak, dovede ducha doby a tvářnost obličejů královského rozeznati i po tlukadle u dveří.

Nynější Paříž nemá nijaké povšechné tvářnosti. Jestli to sbírka vzorkův z několika století, z nichž nejkrásnější již zmizely. Hlavní město šíří se nyní jen novými domy, a jakými domy!

V způsobě, jak Paříž nyní sobě počíná, přemění se každých padesáte let. Též historický význam jeho stavitelství každým dnem pomíjí.

Pomníky stávají se vždy řidšími i podobá se, jakoby pohřženy v spoustách domů zponenáhla úplně zanikaly.

Předkové naši mívali Paříž kamennou; potomci naši budou míti Paříž sádrovou. Novověké pomníky nové Paříže milerádi pomíneme mlčením, ačkoli se jim obdivujeme, jak se přísluší.

Chrám sv. Jenofevy je zajisté nejkrásnější koláč savojský, jaký kdy z kamene byl utvořen. Palác čestné legie je též výborné dílo paštykářské. Báně de la Halle-aux-Blé je čepice anglického jockey-a na vysokém žebříku. Věže chrámu Saint-Sulpice jsou dva tlusté klarinety, stočený a ušklábavý telegraf na jejich střeše je zajisté roztomilý nádavek. Chrám sv. Rocha má průčelí, jemuž v nádheře vyrovná se jediné průčelí chrámu sv. Tomáše z Aquina; má též kalvarii podobající se okrouhlému hrbu v sklepe a slunce z dřeva pozlaceného. Jsoutě to věci věru velmi podivné. Svítlna v bludišti Jardin-des-plantés je taktéž velmi důvtipný výmysl.

Palác bursovní, řecký svým sloupením, římský okrouhlými oblouky svých oken a dveří, renaissanční svou velkou eliptickou klenbou, je beze vší pochyby pomník

v slohu velmi ryzém a správném, neb má u sloupů ozdůbky, jakéž ani v Atenách nebylo vidět, neb tvoří krásnou rovnou čáru, zde onde půvabně rourami přerванou. Jestliť zajisté pravidlem, že stavba budovy má býti přiměřena svému účelu, aby týž na první pohled byl jasný, i zajisté se tudíž obdivujeme budově, kteráž může býti zároveň palácem královským, sněmovnou poslancův, radnicí, kolejí, jízdnou, akademií, skladištěm, soudnicí, museem, kasárnami, náhrobkem, chrámem a divadlem. Prozatím jest budova tato bursou. Pomník má býti též přiměřen podnebí. Bursa pařížská patrně stavena byla pro chladné a deštivé podnebí pařížské. Střecha její je skorem tak plochá, jako jsou na východě, tak že v zimě, napadne-li sníh, střecha tato koštětem musí býti zametána a není pochyby, že jesti účel střech, aby se na nich zametalo. A tomuto účeli, o němž právě jsme mluvili, střecha tato úplně vyhoví, jestliť to bursa ve Francii, ježby v Řecku za chrám se byla hodila. Stálo to stavitele zajisté dosti namahání, aby ukryl orloj hodin, jenž by byl rušil ryzost krásných rovných čar na průčelí; za to ale dostalo se této budově kolkolem sloupení, pod nímž o větších svátcích služby náboženské nauka jednatelův směnovních a dohazovačův bursovních velebně může se vyvíjeti. Věru, jsoutě to pomníky nad míru vznešené. A vezmeme-li zřetel k četným krásným, pestrým, rozmanitým ulicím, jako jest na příklad ulice Rivoli, tož netřeba nám pochybovat, že Paříž, shůry-li bude se na ni hledět, poskytne oku takovou bohatost linií, takovou hojnost podrobností, takovou rozmanitost vzezření, takovou velkolepost v jednoduchosti a takovou netušenost v kráse, jakož vše to vidáme na vrhovnici.

Než jakkoli úžas váš vzbuzuje nynější Paříž, tož zbudujte Paříž ze století patnáctého ve vaší mysl; pohlížejte na ni za dne skrze překvapující oplot víček, věží a zvoníc, rozvedte městem Sekvanu, se širokými zelenými a žlutými prouhy jejími, měňavějšími než kůže

hadí, rozdvojte ji čely ostrůvkův, oviňte ji okolo oblouků mostův, nechte na obloze lazurové vystupovati gotický profil starožitné Paříže, nechte nárysy její míhati se v mlze zimní, zavěšující se na nesčíslné komíny, pohroužte ji v hlubokou noc a pohlížejíce na bizarní hru světla a temnoty v děsném bludišti budov; vrzte tamo paprslek měsíce, aby poněkud rysy její naznačil a z mlh vystupovati mohly veliké hlavy věží; aneb vezměte černý nástin z novu do díla, oživte temnotu tisícerými hrotnatými úhly věží a lomenic, a nechte jej po té objeviti se, zubovatější než čelist žraloka, na měděné obloze při západu slunce, a po té porovnávejte!

A chcete-li, aby starožitné město mělo na vás dojem, jaký město novověké na vás vzbuditi nemůže, toť vystupte zrána o veliký svátek, o velkonocích neb svátcích svatodušních, za východu slunce na některou vyvýšeninu, odkud celé město lze přehlednouti, a naslouchejte povšechnému vyzvánění. I vizte po té, jak na dané znamení nebes, neb slunce znamení toto dává, tisíceré tyto chrámy zároveň zachvívati se počnou. Jestli to zpočátku rozptýlené klinkání, jež od chrámu ku chrámu se unáší, podobně hudebníkům, dařoucím sobě znamení, že se má započít. Po té najednou spatříte, neb v jistých dobách zdá se, že i uši mají zrak svůj, kterak se všech zvoníc zároveň zvedají se takřka sloupky zvukové, výpar souladu. Z počátku vystupuje záchvěv každého zvonu přímo do výše, čistě a takřka ode všech ostatních odloučeně, a vznáší se k lesknoucímu blankytu rannímu, po té záchvěvy tyto, zponenáhla zmohútněvše, začnou vespolek splývat, smíšovati se a v sobě navzájem zanikat, až se sloučí ve velebném koncertě. Jestli to po té ohromné množství zvukných záchvěvův, jež bez ustání z nepočetných věží se vyluzují, nad městem se vznášejí, vlní, skáčí a víří, a ohlušující kruh svého zachvívání daleko za obzor rozšiřují. Toto moře souladu není ale směsí. Jakkoli je rozsáhlé a hluboké, tož přece nepostrádá průhlednosti,

vidíte v něm prolplítati se o sobě každé skupení not, jež z povšechného zvonění vyniká. Můžete stopovati rozmluvu střídavě vážnou a křiklavou mezi zvonkem a velkým zvonem; vidíte tu, kterak oktavy s jedné věže na druhou přeskakují; okřídlené, lehké a pišticí vznášejí se ze zvonku stříbrného, spadajíce polámaně a kulhajíce ze zvonů dřevěných, obdivujete se uprostřed povšechného hukotu bohaté stupnici, po níž sedm zvonův chrámů sv. Eustacha neustále vystupuje a sestupuje, vidíte, jak celým zjevem pobíhají jasné a rychlonohé noty, jež třikráte neb čtyrykrátě jak zářící klikatiny se objevivše, podobně bleskům zanikají. Tam dole leží opatství sv. Martina s rozpuklým a křaplavým zvonem, onde zaznívá děsný a rozmrzelý hlas zvonu v bastille, na druhém konci tenorový hlas zvonu na tlusté věži Louvre-u.

Hravé zvonečky v královském paláci bez ustání vysílají na všechny strany své lesknavé trilky, jež v stejných přestávkách stihají těžké basové zvuky zvonu na poplach Notre-Damského, jiskřící se jak kovadlina pod kovadlem. Chvillemi viděti ubíratí se kolem nás zvuky všeho druhu, přicházející z trojího roje zvoníc chrámu St. Germain-des-Prés.

Konečně rozstoupí se časem tato spousta vznešeného hukotu, aby zjedнала průchod diskantu klekáníčku, rozvíjejícímu se a třpytícímu se, jak chomáček paprskový. Dole, v nejhlubším souzvuku koncertu rozeznáváte nejasně zpěv uvnitř kostelův, jenž proniká skrze chvějící se potnice jejich klenb. Zajisté jesti to zpěvohra, zasluhující, abyste jí poslechli. Hluk, za dne z Paříže vystupující, je město mluvící, v noci jesti to město sobě oddechující, v tuto chvíli máme před sebou město zpívající. Propůjčte ucha svého tomuto souzvuku všech zvonův, rozeštěte přes všechno mumlání půl milionu lidí věčný nářek řeky, nekonečné vání větru, vzdálený a vážný čtvero zpěv čtyř lesův na pahorcích obzoru, podobajících se čtverým obrovským varhanovím, a utlumte v polosvitu vše, co

střední hravé zvonečky mají na sobě příliš chraplavého a pronikavého a rcete pak, zdali znáte v světě cosi bohatšího, veselejšího a více oslňujícího nad tůž tlukot zvonův, nad tuto tavrnu hudební, nad těchto deset tisíc kovových hlasův, jež v kamenných fletnách tři sta stop vysokých zároveň zpívají, nad toto město, jež jest pouhým orchestrem, nad tuto symfonii, působící hluk bouře.

Kniha čtvrtá.

I.

Dobří přátelé.

Šestnáct roků před započatím této historie, za krásného jitra neděle Quasimodo, leželo, po mši svaté, pohozené živé dítě v dřevěné postýlce, zadělané v zemi na přededvoří chrámu Notre-Dame-u, v levo naproti velkému obrazu sv. Krištofa, před nímž do kamenu vytesaná postava rytíře, pana Antonína Essarts-a, klečíc od roku 1413, na modlitbách prodlívala, až konečně svatý i rytíř byli jsou zkáceni. Bývalo totiž v obyčeji, že do této postýlky dřevěné ukládali se nalezcenci, aby doporučení byli veřejné dobročinnosti. Odtamtud bral je, komukoli se zalíbilo. Před dřevěnou postýlkou stála měděná miska na almužny.

Živá bytost, jež na této postýlce z rána v neděli Quasimodo roku 1467 ležela, zdála se vzbuzovati nad míru zvědavost dosti značného skupení, jež kolem dřevěné postýlky bylo se shluklo. Skupení sestávalo z veliké části z osob krásného pohlaví, bylyť to téměř samé babice.

V první řadě, a nad postýlkou nejvíce schýlené, byly čtyry ženštiny, z jichž šedivých rouch, komžím podobných, snadno mohl jsi uhodnouti, ku kterému pobožnému společenstvu náležejí. Nenahlížím, proč by historie

(dimanche de) la Quasimodo
m. p. p. F. v. s. p. n. a. f. v. p. n.

neměla potomstvu zůstaviti jména těchto čtyř rozšafných a ctihodných ženštin.

Byly to Anežka Herme-ova, Johanna Tarme-ova, Jindřiška Gaultière-ova a Gauchère Viollette-ova, vesměs vdovy a vesměs dobračky, náležející ku kapli Étienne-Haudry, ježto s přivolením své velitelky a v shodě se stanovami Petra d'Ailly byly přišly naslouchati slovu božímu.

Pravda-li, že hodné tyto kmotřinky v tu chvíli zachovávaly stanovy Petra d'Ailly, tož nade všechnu pochybnost milerády porušovaly stanovy Michala Brache-a a kardinála z Pisy, kteréž tak nelidsky mlčení jim ukládaly.

„Co to má znamenat, milá sestro?“ pravila Anežce Gauchère-ova, pohlížejíc na malý tvor pohozený, jenž tolikerými pohledy polekán, v postýlce se kroutil a křičel.

„Co se z nás stane?“ pravila Johanna, „když nyní takové děti zplozují.“

„Nevyznám se v dětech,“ odvětila Anežka, „ale musí to býti hřích, na takový tvor pohlížeti.“

„To není děcko, Anežko.“

„Je to nepodařilá opice,“ podotkla Gauchère-ova.

„Zázrak to je,“ opravovala Jindřiška Gaultière-ova.

„To jest tedy již třetí zázrak od neděle Lætare; neb není tomu osm dní, co panna Maria z Aubervilliersu potrestala rouhače, jenž poutníkům byl se posmíval, a to byl již druhý zázrak v měsíci.“

„Týž domnělý nalezenec je pravý netvor ohybnosti,“ podotkla znovu Johanna.

„Vřeští, že by literáka ohlušil,“ pokračovala Gauchère-ova, „mlč, malý řváči.“

„A pán z Remeše byl by tuto obludu poslal pánu z Paříže?“ dodala Gaultière-ova, sprásknuvši ruce.

„Mám za to,“ pravila Anežka Herme-ova, „že je to jakés zvíře, výplod žida a bachnice, cosi nekřesťanského, jež třeba utopit neb upálit.“

„Mám pevně za to,“ podotýkala Gaultière-ova, „že se nikomu po něm nezachce.“

„Ach můj bože,“ zvolala Anežka, „ubohé kojné v domě nalezencův, kterýž stojí zrovna vedle paláce biskupova, tvoříc roh uličky podél řeky se táhnoucí; aby jim takhle donesly týž malý netvor ku kojení. Úpíru měl by se spíše dáti na cucání.“

„Jak pošetilá jste, ubohá Herme-ova,“ odvětila Johanna, „což nevidíte, sestro, že tomu malému netvoru jsou nejméně čtyry leta, a že by měl spíše chuť na nějaký samopeč, než na váš prs.“

Malý netvor (my sami nedovedli bychom jej jinak naznačit) nebyl v skutku novorozenátkem. Byla to valná čtverhranná a nad míru pohyblivá hmota, zabalena do plátěného pytle, na němž nalézala se známka pana Viléma Chartiera, tou dobou biskupa pařížského; hlava vyčuhovala z pytle. Hlava tato byla dosti zpodobena, byly tu viděti toliko les zrzavých vlasů, jedno oko, ústa a zuby. Oko bylo uplakáno, ústa křičela a zuby jakby k hryznutí se chystala. Celek lomcoval sebou v pytli k velikému úžasu davu, jenž kolkolem neustále se množil a obnovoval.

Aloisia Gondelaurierova, bohatá a vznešená paní, jež vedla za ruku roztomilou, as šestiletou holčičku a jížto ze zlatého růžku v jejím přístrojí hlavy dlouhý závoj visel, zastavila se před postýlkou a pohlížela chvíli na ubohý tvor, kdežto roztomilá její holčička Fleur-de-Lys-Gondelaurierova, oblečena v samé hedbáví a v samý aksamít, s roztomilým svým prstíčkem slabikovala nápis na postýlce neustále připevněný: Nalezenci.

„Věru,“ pravila paní, s ošklivostí tvář svou odvrátivši, „myslila jsem, že se sem ukládají toliko děti.“ Po té obrátila se zády k postýlce, hodivši na misku stříbrný peníz, jenž uprostřed měďákův tak jasně zacinkal, že chudé dobročky z kaple Étienne-Haudry oči vytřeštily.

Chvilí po té ubíral se tudy vážný a učený Robert Mistricolle, protonotář královský, maje pod jednou páží ohromnou knihu modlitební a pod druhou páží veda svou choť (slečnu Vileminu Mairesse-cvu); měl taktó po boku svém oboje svoje vodítka, duchovní i světské.

„Nalezenec!“ pravil, prohlédnuv sobě předmět, „bezpochyby nalezený u zábradlí řeky Phlégéto!“

„Mát jen jedno oko,“ podotkla slečna Vilemina Mairesse-ova, „na druhém oku má bradavici.“

„To není bradavice,“ odvětil mistr Robert Mistricolle, „toť vejce, chovající v sobě ďábla tomuto zcela podobného, kterýž má zase takové vajíčko, taktéž ďábla v sobě chovající, a tak napořád!“

„Jak to víte!“ tázala se Vilemina Mairesse-ova.

„Vím to důkladně,“ odvětil protonotář.

„Pane protonotáři,“ tázala se Gauchère-ova, „jakou budoucnost připovídáte tomuto domnělému nalezcenci?“

„Největší nehody,“ odvětil Mistricolle.

„Ach můj bože,“ pravila stařena z davu posluchaček, „již minulý rok měly jsme značný mor a nyní se říká, že Angličané chtějí v Harefleu-u přistát.“

„To snad zdrží královnu, že v září nenavštíví Paříž,“ podotkla jiná stařena, „obchod již nyní špatně se daří.“

„Mám za to,“ zvolala Johanna Tarme-ova, „že by bylo líp obyvatelům pařížským, kdyby malý čarodějník ležel na hromádce oklesků, než na postýlce!“

„Na zapálené hromádce oklesků,“ dokládala stařena.

„To by bylo rozšafnější,“ dotvrzoval Mistricolle.

Již po několik okamžení byl mladý jakýs kněz naslouchal rozumování babic a průpovědkám protonotářovým. Byla to postava vážná se širokým čelem a pronikavým zrakem. Mlčky postrčil diváky stranou, prohlídl sobě malého čaroděje a rozpřáhl ruku po něm. Byl již čas, neb veškeré pobožné ženy měly již laskominy na krásnou hromádku hořících oklesků.

„Přisvojuji sobě toto dítě,“ pravil kněz.

A skryv je pod svým rouchem, unášel je pryč. Dav vyjeveně za ním pohlížel. Chvilí po té zmizel kněz červenou brankou, jež tehdáž vedla z chrámu do kláštera.

Když pominulo první překvapení, nachýlila se Johanna Tarme-ova k uchu Gaultière-ové: „Povídám vám, milá sestro, že mladý týž kněz, Claude Frollo, jest čarodějník.“

II.

Claude Frollo.

Claude Frollo nebyl v skutku člověkem obyčejným.

Náležel k jedné z oněch středních rodin, jež nestoudná mluva minulého století lhostejně nazývala vznešeným měšťanstvem, neb malou šlechtou. Rodina tato byla zdělila po bratřích Pacletech léno Tirchappe, kteréž udílel biskup pařížský, a jehož jedenadvacet domů bylo v století třináctém bývalo předmětem tolikerých při před soudem duchovním. Claude Frollo, co držitel tohoto léna byl jedním z jednadvacíti pánův, majících nárok na pozemné v Paříži a předměstích, a dlouho bylo ještě viděti jméno jeho i s hodností touto mezi palácem Tarcanvillem, náležejícím mistru Františkovi Rezovi, a koleji Tourskou, napsáno v seznamu, uloženém v archivu St. Martin des Camps.

Claude Frollo byl od svého mládí rodiči svými určen k stavu kněžskému. Byliť ho naučili čísti latinu, a vychovali ho tím způsobem, aby klopil oči a mluvil po tichu. Již co děcko byl ho otec dal do mnišské koleje de Torchi v městě universitním. Tamť byl dorostl při mešní knize a při slovníku.

Byloť to ostatně vážné a truchlivé dítě, jež s horlivostí se učilo a rychle vše chápalo; Claude v dobách odpočinku nekřičival, i nemísil se v bachanalie ulice Fouarre,

nevěděl, co to značí: dare alapas et capillos laniare, i nebyl účastníkem se v zpouře roku 1463, již kronikáři tak povážně byli zaznamenali pod nadpisem: „Šestá zpouřa university.“

Zřídka posmíval se chudým žákům z Montaigu pro jejich plášťky, po nichž byli přezváni, aniž žákům z koleje dormanské pro jejich postřížku a jejich soukenný kabát ve tři pole roztríděný, v zelenomodravé, modré a fialové, azurini coloris et bruni, jak praví se v listině kardinala Quatre-Couronnaesa.

Ale tím pilnějším býval ve velikých i malých posluchárnách ulice Saint-Jean-de-Beauvais. Opat Saint-Pierre-de-Val, započínaje svou přednáškou o právu kanonickém, shlídl vždy nejprvé, právě vůči své katedře, opírajícího se o pilíř školy Saint-Vendregesile Claude-a Frollo, kterýž v rukou drže rohový svůj kalamář, žvýkal své péro, na koleně obnošených svých spodků škrábal a v zimě dechem prsty sobě zahříval. První posluchač, jež pan Miles d'Islier, učitel o dekretaliích, každý pondělek ráno, všeho udýchaného při otevření vrat školy Chef-Saint-Denis přihnati se viděl, býval Claude Frolo. Ale mladý duchovní dovedl také již v roce šestnáctém odolati v bohosloví mystickém otci církevnímu, v bohosloví kanonickém otci z koncilia a v bohosloví scholastickém doktoru sorbonne-skému.

Odbyv bohosloví, oddal se učení o dekretaliích. Vystudovav magistrum sententiarum, přešel ku kapitulariím Karla Velikého, a zponenáhla pohltil ve své horlivosti po vědě, dekretalie po dekretaliích, dekretalie Theodora, biskupa hispalského, Boucharda, biskupa wormského, Yvesa, biskupa v Chartresu, po té dekretalie Gracianovy, jež následovaly za kapitulariemi Karla Velikého, po té sbírku Řehoře IX., a na konec epištolu Super specula Honoria III. Claude Frolo zjednal sobě ve všem jasnost a obeznámil se dokona s touto ohromnou a bouřlivou dobou zápasu práva občanského s právem

kanonickým, uprostřed směsice středověku, s dobou, již započal roku 618 biskup Theodor a skončil roku 1227 papež Řehoř.

Strávil dekretalie, oddal se lékařství a uměním svobodným. Obíral se vědou o bylinách a mastech, stal se zkušeným v horečkách a uskřípeninách, v krvotocích a vředech. Jakub Espars přijal ho za lékaře, Richard Hellain za ranhojiče. Rovněž nabyt v uměních svobodných veškerých stupňův, licenciatství, mistrovství a hodnosti doktorské.

Učil se jazykům, latině, řečtině a hebrejštině, což bylo tehdáž trojitou svatyní, zřídka navštěvovanou. Lomcovala jím pravá horečka, aby vědy sobě osvojil a je nahromadil. V osmnáctém roce byl již odbyl veškeré čtyry fakulty, zdálo se, že mladík týž v životě znal jen jediný účel: vědění!

Asi touže dobou způsobilo neobyčejné vedro roku 1466 veliký mor, jenž zachvátil přes čtyřecet tisíc lidí v místohrabství pařížském a mezi jinými, tak praví Jan z Troyesu, i mistra Arnoula, hvězdopravce královského, jenž byl muž velmi počestný, rozšafný a přívětivý. — Tehdáž roznesla se v universitě pověst, že zejména ulice Tirechappe chorobou je zpustošena. Právě tam, uprostřed svého léna, sídlili rodiče Claude-ovi. Mladý žák kvapil, nad míru poděšen, k domu otcovskému. Když tam vešel, byli již otec i matka mrtvi; byliť den před tím již zemřeli. Mladý bratříček, v plenkách, posud byl na živě, a křičel, opuštěn jsa, ve své kolébce. Týž jedině zbýval Claude-ovi z celé rodiny; mladý muž vzal děcko pod paži a zamyšlen opustil domov. Posud byl živ jedině vědě; nyní počal živu býti i v životě.

Nenadálý obrat byl se stal rozhodným v životě Claude-ově. Jsa sirotkem, nejstarším synem a hlavou rodiny v roce devatenáctém, byl najednou krutým způsobem vyrván blouznění školskému a poukázán k skutečností tohoto světa. I dojat útrpností, pocítil na-

jednou vášeň a oddanost k svému bratrovi, byl to pocit jemu neznámý a příjemný, an posud toliko knihy byl miloval.

Tato náklonnost vyvinula se až k zvláštní síle; v duši tak svěží podobala se první lásce. Od dětství, od rodičů svých odloučen, kteréž jedva byl poznal, uzavřen a jakby obezděn svými knihami, a dychtiv, aby všemu se naučil a vše proskoumal, byl ubohý žák výhradně sobě. hleděl rozumu svého, kterýž vědou se obohacoval, a obraznosti své, kteráž uměním se sílila, i nebyl měl posud čas, aby srdci svému místo vykázal. Mladý jeho bratr, bez otce i bez matky, toto děcko, jež s nebe tak náhle do náručí bylo mu spadlo, učinilo z něho nového člověka.

Spozoroval, že jsou na světě ještě jiné věci, než spekulace Sorbonne-y a verše Homerovy, že člověku třeba lásky, že život bez něžných citů a bez lásky podobá se vyschlému, kvičícímu a kvilícímu kolostroji. Avšak měl za to, an v jeho stáří preludy zase jen preludy se nahražují, že náklonnosti krve a rodiny jsou jediné nutné a že láska k malému bratrovi postačí, aby celé bytí vyplnila.

I přilnul tudíž k malému Janovi láskou s vášnivostí povahy hluboké, vroucí a ustálené; ubohé, slaboučké, roztomilé, rusé, růžové a kudrnaté stvoření, sirotek beze vší jiné podpory než sirotka, dojímal ho v hlubinách jeho útroh, a ješto byl vážným myslitelem, jal se přemítati o Janovi s nekonečnou útrpností. Pečoval oň jak o nějakou nad míru křehkou a drahocennou věc; byl dítěti více než bratrem, stal se mu matkou.

Jeníček byl ztratil matku, jsa ještě u prsou, Claude odevzdal ho kojné. Kromě léna Tirchappe-u byl ještě po otci svém zdědil v léno mlýn Moulin, jenž od čtverhranné věži v Gentilly pod léno býval pouštěn; léno Moulin sestávalo z mlýnu na pahorku nedaleko zámku Winchestre-u (Bicêtre-u). Mlynářka tamější kojila krásně

děcko. Bylo to nedaleko university, Claude sám donesl bratříčka svého k oné mlynářce.

Od nynějška, věda, že má na sobě břemeno, bral velmi opravdový zřetel na život. Pomyšlení na bratříčka nebylo mu pouhým zotavením, alebrž stalo se účelem jeho studií. I ustanovil se, že všecek zasvěti se budoucnosti, za niž Bohu je odpovědným, a že nebude bažiti nikdy po jiné choti a jiném dítěti, než po blahu a štěstí svého bratra.

I věnoval se tudíž více, než kdykoliv dříve, povolání kněžskému. Jeho zásluhy, jeho vědomosti, jeho společenská hodnost co bezprostředního mana biskupa pařížského, otevřely mu do kořán brány církve. V dvacátém roce stal se, zvláštním prominutím stolice papežské, knězem a obsluhoval co nejmladší kaplan v chrámu Notre-Dame oltář, jenž za příčinou mše, nejpozději tam čítávané, zval se altare pigrorum, oltářem lenochův.

I pohříživ se nyní více, než kdykoli dříve, v milé své knihy, jež toliko opouštěl, aby na hodinu zaběhl do léna Moulinu, získal sobě pro své vědomosti a svoji mravopočestnost, tak řídké v jeho stáří, úctu a obdiv celého kláštera. Z kláštera roznesla se pověst o jeho učenosti mezi lid, a tu pak, poněkud zkroucená, jak to tehdáž bývalo, proměnila ho v očích lidu v čarodějníka.

V neděli Quasimodo, vraceje se od oltáře lenochův, jenž stranou ode dveří kůru, k lodi obrácen, stál, v pravo nedaleko obrazu panny Marie, spozoroval skupení babic, žvatlajících kolem postýlky nalezencův. I přiblížil se k nebohému malému tvorů, jež obklopovalo tolik záští a tolik hrozeb. Zmrzačilost a opuštěnost děcka, pomyšlení na mladého bratra, přízrak, mysl jeho znáhla zne-pokojující, že drahý jeho Jeníček, kdyby on mu zemřel, mohl též býti tak nemilosrdně pohozen do postýlky nalezencův, vše to najednou naléhalo na jeho srdce; i zmocnila se ho náramná útrpnost, i odnesl s sebou dítě.

Vytáhnuv dítě z pytle, v skutku shledal, že je velmi

zpotvořeno. Ubohý ďas měl bradavici na levém oku, hlavu mezi rameny, páteřnici zkřivenou, prsní kost vypouchlou, nohy stočené; avšak patrně měl sílu životní; jakkoli totiž nebylo možno uhodnouti, kterým jazykem blbá, tož přece svědčil jeho křik o sile a zdraví.

Útrpnost Claude-ova zvýšila se ještě při pohledu na tuto ohyzdnost, i přislíbil v duši své, že vychová dítě toto z lásky k bratru svému, aby za něho dobrý týž čin byl vykonán, byť si v budoucnosti poklesky Jeníčkovy byly jakékoli. Byloť to jaksi uložení skutkův dobrých v prospěch hlavy jeho bratříčka, bylať to jaksi přítěž dobročinnosti, již chtěl napřed bratru svému nahromadit pro případ, že by šelmíčkovu nedostávalo se kdys této mince, kteráž v ráji jediné za vstupné bude připuštěna.

I pokřtil děcko sobě prisvojené a nazval je Quasimodo, buď že chtěl naznačiti tím den, v kterýž je byl našel, aneb že chtěl jmenem tím na jevo dát, kterak nebohý tvor je nedokonalý a takřka jedva nastíněn. Quasimodo, jednooký, hrbatý, křivonohý byl v skutku jen jakýmsi sk o r e m.

III.

Immanis pectoris, immanior ipse.

Roku 1482 byl Quasimodo již dorostlým. Bylť již před několika roky stal se zvoníkem Notre-Dame-ským z milosti svého prisvojitele Claude-Frolla, kterýž byl stal se arcijahnem z milosti svého pána manského, Ludvíka Beaumonta, jenž byl stal se biskupem pařížským, roku 1472 po smrti Viléma Chartiera, z milosti svého ochránitele Oliviera Daima, holiče Ludvíka XI., krále z milosti boží.

Quasimodo byl tudíž zvoníkem Notre-Dame-ským. Zponenáhla byl vzniknul jakýs tuhý svazek, poutající

zvoníka k církvi. Dvojitou nehodou, neznámého svého narození a zmrzačilého svého těla, od světa navždy odloučen, a od svého dětství v tomto nepřekročitelném kruhu upoután, byl ubožák uvykl, že ničeho neviděl na tomto světě za nábožnými zděmi, jež v stínu svém byly ho uhostily. Notre-Dame byl poznenáhla, podle toho, jak dorůstal a se vyvíjel, stal se mu vejcem, hnízdem, domovem, vlastí, vším mírem.

A v skutku panoval jakýs tajemný a stanovený souhlas mezi touto bytostí a touto budovou. Když co děcko ještě plížil se a poskakoval v temnotách klikatých klenb, tuť podobal se lidskou svou tváří a zvířecím složením svých oudův hmyzu, jenž jakoby domovem byl na této vlhké a tmavé podlaze, na niž stíny římských hlavic pitvorné údoby své vrhaly.

Později, když Quasimodo poprvé zavěsil se bezděčně na provaz u zvonu a týž k tlukotu rozviklal, učinilo to na Claude-a, přisvojitele jeho, dojem, jakby dítěti jazyk byl se rozvázal a ono mluvití začalo.

Tímto způsobem vyvínoval se neustále v duchu hlavního chrámu, bytě tam živ, spával tam a, nikdy od tamtud nevycházeje, vydán byl neustále mystickým jejím dojmům, i dospěl konečně tak daleko, že se chrámu tomu podobal, korou jeho sebe obkládal, a takřka nerozlučnou jeho částí se stal. Vyčnívající jeho úhle tvářní ukládaly se do ustupujících úhlů budovy, jak do krabic (budiž obraz tento nám prominent), i nezdál se býti toliko jejím obyvatelem, alebrž i přirozeným jejím obsahem. Mohlo by se téměř říci, že byl na sebe vzal její útvar, jak hlemejžd bere na sebe útvar své skořepiny. Byloť to jeho obydlí, jeho doupe, jeho obálka. Mezi ním a starožitným chrámem panoval tak hluboce vrozený soucit, taková magnetická a hmotná spřízněnost, že na něm takřka visel, jak želva na svém želvinci.

Svráštělý chrám byl jeho želvinou.

Jestí zbytečno upozorňovati čtenáře, aby slovo do

slova nebral obrazův, jichž jsme museli užítí, abychom naznačili toto zvláštní, souměrné, bezprostřední a téměř soubytné sdružení člověka a budovy. Také netřeba podotýkat, jak dalece Quasimodo, po tak dlouhém a důvěrném pobytu, s celým chrámem byl se stotožnil. Byť tůž byl jeho vlastnictvím. Nebylo tu hlubiny, do kteréž Quasimodo byl by nevníknul, aniž výšky, na kterouž byl by se nevyšvihнул. Několikráte byl vylezl po průčelí na několik vyvýšenin, podpíraje se toliko o výběžky řezb. Věže, po jejichž zevnějšku často viděli ho lézti, jako ještěrku, plížící se po kolmé stěně, tito dva vysocí, hrůziví a děsní blíženci obrovští nespůsobili mu ani závratí, ani hrůzy, ani omámení. Člověk, vida, jak pod jeho rukama tak jemně a lehce lze po nich vylézati, byl by řekl, že jsou od něho ochoceny.

Neustálým skákáním, lezením a rejdním, uprostřed hlubin obrovského chrámu, byl se stal téměř opicí a kamzíkem, podobně dítěti kalabreskému, jež umí dříve plovat než chodit, a ještě zcela maličké s mořem sobě pohrává.

Avšak netoliko jeho tělo zdálo se býti přispůsobeno chrámu, alebrž i jeho duch. Jakáž byla tato duše? Jaké řasy byla sobě přisvojila, jaké údoby byla nabyta pod touto sukovatou obálkou, v tomto zdivočilém životě? Bylo by věru za těžko, abychom to naznačili. Quasimodo byl se zrodil jednooký, hrbatý a kulhavý. Toliko velikému úsilí a veliké trpělivosti Claude Frolla podařilo se, že ho naučil mluvit. Avšak nad ubohým nalezcem vládl krutý osud. Když v čtrnáctém roce svém byl se stal zvoníkem, dokonala nová vada tělesní jeho neštěstí. Zvony strhaly mu bubínek v uchu, i ohluchnul! Jediná branka, kterouž příroda do světa úplně otevřenou byla mu ponechávala, znáhla navždy se uzamkla.

Tímto uzavřením zhasl jediný paprsek radosti a světla, kterýž v duši Quasimodovu byl posud vnikal. Duše tato pohřžila se v hlubokou noc. Zasmušilost

ubožáka stala se nezhojitelnou a úplnou, jako jeho zmrzačilost. Podotkněmež, že hluchota činila ho jaksi i němým. Aby totiž nezavdával příčiny k smíchu, odhodlal se od té chvíle, co byl ohluchnul, k úplnému mlčení, jež toliko o samotě přerušil. Spoutal dobrovolně jazyk, který Claude Frollo s takovým namáháním byl rozpoutal; z čehož následovalo, že kdykoli byl přinucen mluvit, jazyk jeho byl těžký, neobratný, a jak dvěře, jichž stěžeje jsou zrezovatělé.

Kdybychom nyní se pokusili, hustou a tvrdou korou touto vniknouti do duše Quasimodovy, kdybychom mohli ohledati hlubiny nezdařilého ústrojí tohoto, kdyby nám popřáno bylo, abychom s pochodní mohli nahlédnouti za tyto orgány neprůhledné a proskoumati temný vnitřek tmavého tohoto tvorů, rozeznati v něm tmavé zákoutí a pitvorné slepé uličky, a po té najednou čilou září osvítiti duši, v pozadí tohoto doupěte spoutanou, tož bychom zajisté ubohou přistihli v jakési nešťastné, zakrsalé a rha-chitické poloze, podobně zajatému pod olověnými střechami žalářův benátských, jižto v kamenných krabicích, pro ně příliš ouzkých a krátkých, po dvou stlačeni, byli stárnuli.

Duch zajisté mívá úbytě v těle zmrzačeném. Quasimodo jedva cítil, že v útrokách jeho hýbá se duše k podobě jeho utvořená. Dojmy předmětův utrpěly značnou obrážku, dříve než v mysli jeho byly se octly. Mozek jeho byl podivným prostředníkem, myšlenky, jím se ubírající, opouštěly jej, naskrze zpitvořeny. Přemítání, jež z této obrázky vznikalo, bylo nezbytně odchylným a rozbíhavým. Takto vznikaly tisíceré optické klamy, tisíceré poblouzení soudnosti, tisíceré scestí, po nichž myšlenka jeho, buď šíleně, buď blbě, tékala.

První účinek tohoto osudného zřízení byl pomatený zrak, jímž Quasimodo na věcech utkvíval. Nemíval téměř ani jediného dojmu bezprostředního. Zevní svět zdál se mu býti více opodál, než lidem ostatním.

Druhý účinek jeho neštěstí byla zlomyslnost. Byl v skutku zlomyslný, poněvadž byl ohybný. V přirozené jeho povaze panovala logika, právě jako v povaze naší. Síla jeho, tak nadobyčejně vyvinuta, byla taktéž příčinou jeho zlomyslnosti. *Malus puer robustus*, praví Hobbes.

Ostatně slušno, abychom spravedlivost mu projevili, uznávající, že zlomyslnost nebyla mu vrozena. Ale již při prvních krocích mezi lidmi byl jí pocítil, neb byl poplivován, potupován, postrkován. Slovo lidské bylo proň buď potupou neb proklením. I dorůstaje, viděl toliko záští kolkolem sebe. Vssáváje je do sebe, tužil se v povšechné zlomyslnosti; byl zvedl zbraň, kterouž byli ho ranili. Ostatně obracel nerad tváří své k lidem, chrám jeho mu dostačil. Byl chrám týž zalidněn sochami mramorovými, králi, svatými, biskupy, jižto aspoň se mu do tváří nevysmívali, a klidně a dobromyslně naň pohlíželi. Ostatní sochy, netvory a skřítkové, nikterak nenáviděli *Quasimoda*; byl jim příliš podoben. Posmívali se raději jiným lidem. Svatí byli jeho přátelé a žehnali mu, netvory byly jeho přátelé a obraňovaly ho. Pročež také u nich srdci svému ulehčoval. Strávil mnohdy celé hodiny, schoulen, před některou z těchto soch a o samotě s ní hovořival. Pakliže někdo se blížil, tuť dával se na útěk, jak milovník, při zastaveníčku postřížený.

Chrám hlavní nebyl mu toliko společností, alebrž i světem a celou přírodou. Nesnil o jiném, květném, pleťtivu, než o oknu obloukovém, stále květoucím, o jiném stínu, než o onom listoví kamenného, jež ptáky stížené táhlo se houštím hlavatic saských, o jiných horách, než o ohromných věžích chrámu hlavního, o jiném moři, než o Paříži, pod jeho nohama hučící.

V budově mateřské miloval ale nade všecko zvony; probuzovaly jeho duši a rozprostíraly její ubohé peruti, v doupěti jejím tak trapně schlípené. Miloval je, hladíval je, hovořival s nimi a rozuměl jim. Od hravých

zvonečků na vížce až k velikému zvonu v průčelí, byly mu všechny stejně milé. Dvojí zvonice v průčelí byly proň jak dvě veliké klece, jichž ptáčkové, od něho vychováni, toliko jemu zpívali. A přece to byly tytéž zvony, skrze něž byl ohluchnul; avšak matky mívají nejraději děti, skrze něž byly nejvíce trpěly.

Ostatně byl jejich hlas i jediný, jež posud mohl zaslechnout; pročež byl také největší zvon jeho mazlíčkem. Jemu dával přednost z celé této rodiny hřmotících dcer, kteráž o svátcích kolkolem něho hlučela. Veliký týž zvon zval se Marie. Byl samojediný ve věži jižní se svou sestrou Jacqueline, zvonem to štíhlejším, jež uzavřen byl po boku jeho v menší kleci. Týž zvon, Jacqueline, byl pojmenován podle jména manželky Jana Montagu, kterýž jej byl chrámu daroval, což ale nebylo závadou, že dárce v Montfauconě o hlavu byl připraven.

Na druhé věži bylo šest jiných zvonův, a šest nejmenších zvonů konečně nalézalo se ve vížce nad křížem, v kteréž visel též dřevěný zvon, kterýmž se toliko o velikonocích od zeleného čtvrtku dopoledne až do bílé soboty ráno zvonívalo.

Quasimodo měl tudíž patnáct zvonů ve svém serailu, avšak veliká Marie byla jeho favoritkou.

Nemůžeme představit sobě radost, jakou míval Quasimodo o dnech svátečních. Jakmile arcijahen, propustiv ho, mu řekl: „Jdi!“ tuť vyběhl po točitých schodech rychleji nahoru, než jiný by po nich dolů byl sběhnul. Všecek udychaný vešel do vzdušné komůrky velikého zvonu, chvíli naň pohlížel s pobožností a laskavostí, po té jemně jej oslovil, i hladil jej rukou, jak hladíváme dobrého koně, jemuž nastává dlouhý klus. Litoval namáhání, jemuž se zvon bude muset podrobit. Po tomto prvním milkování zkřikl na své pomocníky, umístěné na prvním patře, aby započali. Tito zavěsili se na provazy, vřeteno zakvičelo a ohromné kovové

pouzdro zvolna se pohybovalo. Quasimodo, chvěje se, zrakem svým je stopoval.

První udeření tlukadla o stěnu kovovou zatřáslo dřevěným lešením, na němž Quasimodo stál. Quasimodo zachvíval se zároveň se zvonem.

„Hoj!“ zvolal v smíchu šíleném. Avšak čím více pohyb velkého zvonu se urychloval a čím otevřenějším úhlem probíhal, tím ohnivěji a jiskrněji plálo oko Quasimodovo. Konečně hukot všech zvonův započal, celá věž se otrásla, lešení, olovo, kamení, vše najednou bručelo, od základních kamenů až ke kříži ve vrcholi. Quasimodova ústa spěnila se; pobíhal sem a tam, i chvíl se zároveň s věží od hlavy k patě. Odpoutalý a vzteklý zvon objevoval střídavě dvěma stěnám věže svůj bronzový jícen, z něhož vykrádal se dechot bouře, jakáz čtyry hodiny vzdálí se rozléhala.

Quasimodo postavil se před týž otevřený jícen i schoulil se na zem, a pozvedaje se při zpátečném záletu zvonu, ssál do sebe sporázející dech, i pohlížel střídavě na hluboké náměstí, jež dvě stě stop pod ním se hemžilo, a na ohromný měděný jazyk, kterýž mu od sekundy k sekundě do uší houkal. Toť bylo jediné slovo, jež zasléchal, jediný zvuk, kterýž proň povšechné mlčení přerušoval. Najednou zmocnila se ho šílenost znovu; zrak jeho nadobyčejně se vytřeštil, i číhaje na zálet zvonu, jak pavouk číhává na mouchu, vrhl se znáhla celým tělem naň. Po té, vise nad propastí, uvržen v hrozné kolísání zvonu, uchopil kovový netvor za ucha, stisknul jej oběma kolenama, bodal jej oběma patama, a zdvojoval tíží a ústrkem celého těla svého zuřivost poletu. Věž kolísala, Quasimodo křičel a zubama skřipěl, zrzavé vlasy jeho se ježily, prsa jeho funěla jak měch kovářský, z oka sršely mu plameny, děsný zvon, supíc, pod ním říčel, i nebyl to více zvon Notre-Dame-ský aniž Quasimodo, bylť to sen, vír, bouře, zavrať na koni hučícím, příšera, zavěšená na hřbetě letavém, podivný

centaur, zpola člověk, zpola zvon; jakýs hrozný Astolfos, unášený na zázračném hippogryfu ze živého bronzu.

Přítomnost této nadobyčejné bytosti rozdmýchala po celém chrámu jakýs zvláštní dech života. Zdálo se (tak aspoň vypravovala zvětšující pověra lidu), jakoby tajemný výjev jakýs oživoval veškeré kameny v Notre-Dame-u, i vyluzoval tlukot hlubokých útrob starožitného chrámu. Jakmile se vědělo, že Quasimodo je tam, tož již mělo se za to, že sochy na galeriích a průčelích se ožívují a ruchu nabývají. A v skutku zdál se chrám býti účelivou a poslušnou bytostí pod jeho rukou; čekala na jeho vůli, aby pozvedla svůj mocný hlas, i byla Quasimodem posedla a proniknuta, jak nějakým domácím bůžkem. Byl bys řekl, že vzbuzuje dechot ohromné budovy. Byl tam v skutku všude, a znásoboval se na všech koncích pomníku. Najednou spatřili s hrůzou, kterak na nejvyšším vrcholku věži podivný trpaslík vylézá, plíží se, po čtyrech se vydrapuje, zvenčí nad propastí sestupuje, z výstupku na výstupek seskakuje, a vnitřek jakés, do kamene vytesané, krakalky prohledává; byl to Quasimodo, vybíraje hnízda krkavčí. Najednou utkvělo oko v některém tmavém zákoutí chrámu na jakés živé příšeře, schoulené a svráštělé, byl to Quasimodo v myšlenkách pohřížený; najednou spatřil jsi, jak pod zvonící ohromná hlava a balík oudů, v neladu složených, zuřivě na provaze se houpají, byl to Quasimodo, vyzváněje nešpory, neb klekání. Též v noci bývalo často viděti, kterak ohyzdný jakýs útvar bloudí po štíhlém, zubovém zábradlí, jež lemovalo věže, byl to hrbatec z Notre-Dame-u.

Tu pak říkávaly sousedky, že poskytuje chrám vzeření fantastické, nadpřirozené, hrozné; oči a ústa sem tam se otevírala; bylo slyšet vytí kamenných psův a všelikých netvorů, jižto ve dne v noci s nataženým krkem a s otevřenými tlamami ohromný chrám střehou. A o jitřní vánoční, když veliký zvon, jakoby chroptaje, věřící

k zářící mši půlnoční svolával, tuť nabýval pošmurný zevnějšek takového vzezření, jakoby veliké průčelí spohlcovalo hrnoucí se davy lidu, a růžice k tomu přiblížely.

A vše toto pocházelo od Quasimoda. Egypt byl by ho měl za boha tohoto chrámu, středověk byl by ho pokládal za jeho ďábla, avšak on byl jeho duší; a tož tak dalece, že všechněm, jižto vědí, že Quasimodo byl bytostí živou, Notre-Dame zdá se býti nyní opuštěným, neoživeným, mrtvým. Cítíme, že cosi odtamtud zmizelo. Ohromné tělo je prázdné, jest kostrou, duch je opustil, i viděti toliko místo, kde dřív, toť vše. Stavba podobá se lebce, v níž posud jsou viděti díry na oči, ačkoli zraku více tam není.

IV.

Pes a jeho pán.

Nicméně byla bytost lidská, jíž Quasimodo svou zlomyslnost a své zášti, jiným osvědčované, neprojevoval a již snad ještě více, než chrám svůj, miloval; byl to Claude Frollo.

Příčina byla jednoduchá. Claude Frollo byl se ho ujal, byl ho sobě přisvojil, jej živil a vychoval. Jakožto dítě byl se obyčejně utíkával mezi nohy Claude Frollo, kdykoli psi za ním štěkávali a děti pokřikovaly. Claude Frollo byl jej naučil mluvit, čísti a psáti. Claude Frollo byl ho na konec učinil zvoníkem, a když Quasimodovi byl veliký zvon dal za choť, bylo to, jakby Romeovi byl dal Julii.

Vděčnost Quasimodova byla tudíž hluboká, vášnivá a nekonečná; a jakkoli tvář otce, osvojitele, bývala často zasmušilá a přísná, jakkoli oslovení jeho bývalo obyčejně krátké, děsné a poroučivé, tož vděčnost Quasimodova ani na okamžik neochabovala. Arcijahen měl v Quasimodovi otroka nejpokornějšího, sluhu nejučelivěj-

šího, hafana nejděsnějšího. Když ubohý zvoník ohluchnul, utvořila se mezi oběma tajemná a toliko jim srozumitelná mluva znameními.

Tímto způsobem byl arcijahen jediná bytost, s kterou Quasimodo v obcování setrval. Bylť tudíž v tomto světě v styku toliko s dvěma věcmi, s chrámem Notre-Dame-em a s Claude Frollem. Nic nelze porovnat s nadvládou, jakouž měl arcijahen nad zvoníkem a s přichylností zvoníkovou k arcijahnovi. Pokynutí Claude Frollova, a pomyšlení, že se mu zalíbí, bylo by stačilo, aby Quasimodo vrhl se dolů s věže Notre-Dame-ské. Bylo to podivuhodné, kterak veškerá síla fysická, kteráž u Quasimoda tak nadobyčejně byla se vyvinula, dávána byla v cizí moc. Jevila se v tom zajisté láska dětská, přichylnost rodinná, avšak i oslnění ducha duchem. Ubohá, nemotorná a neobratná organisace stála se schýlenou hlavou a s očima prosebnými před duchem vznešeným, hlubokým, mohutným a silnějším. Avšak přese všechno byla to vděčnost v takové míře, že nelze nám jí s ničím porovnat. Tato cnost nenáleží k oněm, jichž nejkrásnější příklady bychom u lidí našli. Rceme tudíž, že Quasimodo miloval arcijahna více, než kdykoli byl pes, kůň neb slon velitele svého miloval.

V.

Pokračování o Claude Frollovi.

Roku 1482 bylo Quasimodovi as dvacet, Claude Frollovi as šestatřicet let. Jeden byl zrostl, druhý byl sestárnul.

Claude Frollo nebyl více prostý student z koleje Torchi, laskavý ochránce malého dítěte, mladý a snivý mudřec, jenž mnoho věcí znal, ale mnohých ještě neznal. Byl se stal přísným, vážným, rozmrzelým knězem, duchovním pastýřem, panem arcijahnem, druhým akolytou

biskupa, jenž měl v podruží dvoje děkanství v Monthéry a Châteaufortu a stočtyryasedmdesát far venkovských. Bylať to osobnost vážná a zasmušilá, před níž chvěli se veškeří chlapani, choralisté a kostelní zpěváci, řeholníci sv. Augustina a veškeří nižší duchovní z Notre-Dame-u, kdykoli zvolna ubíral se pod vysokými oblouky křížovými na kůru, vznešeně, zamyšlen, ruce maje skřížené a hlavu na prsa tak sklopenou, že z tváři jeho bylo viděti toliko vysoké lysé čelo.

Claude Frollo ale nebyl ostatně zanedbal ani vyučování ani vychování svého mladšího bratra, těchto dvou hlavních zaměstnání života svého. Avšak zponehála byla se s touto sladkou činností smísila jakási ztrpčilost. Délkou času, praví Pavel diakon, i nejlepší slanina zapáchne. Malý Jan Frollo, příjmím Moulin, od místa svého vychování, nebyl dorůstal v směru, jakýž Claude byl mu chtěl vykázat. Starší bratr měl na zřeteli chovance pobožného, účelivého, učeného a počestného. Avšak mladší bratr podobal se mladým stromům, jež maří veškeře úsilí zahradníkovo a tvrdošijně obracují se k straně, odkud dostává se jim vzduchu a slunce, i dorůstal, tužil se a vydával krásné, pučící, letorosti toliko v lenosti, nevědomosti a prostopášnosti.

Bylť to pravý, nad míru nepořádný ničema, skrze něhož Claude Frollo brvy často zvráštil; avšak zároveň byl též velmi čilý a schytralý, tak že staršího bratra nejednou rozesmál. Claude byl jej svěřil koleji Torchi, v níž sám byl strávil první svůj věk učením a pobožností; i dotýkalo se ho to bolestně, že tato svatyně, druhdy jmenem Frolla k lepšímu ponoukána, nyní tímže jmenem brala pohoršení. I míval mnohdy k Janovi velmi přísně a velmi dlouhé kázání, jež týž neohroženě vyslechnul.

Přese všecko měl ale mladý ničema dobré srdce, jak to vůbec vidáme ve všech veselohrách. Avšak po kázání započínal klidně zase běh svých zpour a svých šeredností. Tu vyrval za pačesy na uvítanou holobrádkovi,

jenž právě na universitu přibyl (vzácné toto podání bylo se pečlivě až do našich dob zachovalo), aneb pobouřil rotu žákův, jižto klassicky přepadli krčmu, quasi classico excitati, hospodského nebezpečnými holemi vymlátili, a po té, vesele vydrancovavše krčmu, ve sklepe i sudy s vínem rozrazili, anebo přinesl Claude-ovi submonitor z Torchi zprávu v krásné latině: Rixa; prima causa vinum optimum potatum. Konečně říkalo se, že prostopášnosti jeho často zasahovaly až do ulice Glatigny, což u hochů šestnáctiletého jest zajisté hrozno.

Claude, z toho všecek zarmoucen a v lidských svých náklonnostech zmalomyslněv, vrhnul se s tím větší horlivostí do náručí vědy, této sestry, jež se vám aspoň do tváře neposmívá a vám vždy péči, jí osvědčenou, splácí, byť i mnohdy mincí poněkud dutou. I stával se tudíž neustále učenějším, ale zároveň, přirozeným následkem, i vždy přísnějším co kněz a trudnějším co člověk. U každého z nás objeví se jakési přídobnosti mezi naším rozumem, našimi mravy a naší povahou, kteréž, bez přetrže se vyvíjejíce, toliko za velkých zvrátů života našeho pomíjejí.

Ješto Claude Frolo od svého mládí byl proběhl celý kruh vědomostí lidských, tož musel se konečně zastavit, ubi defuit orbis, přese všecko ale musel snažiti se dále a vyhledávati jiné potravu nenasytné činnosti svého ducha. Starodávný symbol hada, jenž ohon svůj kousá, hodí se zejména vědě. Podobalo se, že Claude na sobě to osvědčil. Několik vážných osob tvrdilo, že vyčerpav oprávněnost vědění lidského, bylť se odvážil proniknouti i jeho neoprávněnost. Bylť, jak se pravilo, zponenáhla okusil veškerých jablek ze stromu poznání, a z hladu, či z ošklivosti, jal se hryzti i ovoce zapovězené. Bylť se účastnil střídavě, jak čtenářové naši viděli, v poradách bohoslovcův v Sorbonně, v shromážděních hodnostův v uměních svobodných u obrazu St. Hilaire-a, v hádkách dekretalistův u obrazu sv. Martina,

v schůzích lékařův u kroupky panny Marie, ad cupam Nostræ-Dominæ. Veškerá dovolená a schválená jídla, jež tyto čtyry kuchyně, fakultami přezvané, mohly upravit a jimi rozumu posloužit, byl Frollo spohltil, a nasycenost byla se dříve dostavila, než hlad jeho byl ukonejšěn.

I kopal tudíž hlouběji pod touto hmotnou, konečnou a ohraničenou vědou; i byl by snad odvážil se své duše a v doupěti usadil se za tajemný stůl zlatodějcův, hvězdopracův a hermetikův, u kteréhož ve středověku čestné místo zaujímali Averroés, Vilém z Paříže a Mikuláš Flamel, a kterýž sáhá až na východ k záři svícnu sedmiramenného, až k Šalomounovi, Pythagorovi a Zoroastrovi. Tak aspoň se za to mělo, ať si již právem čili nic.

Jisto jest, že arcijahen navštěvoval zhusta hřbitov des Innocents, na němž otec a matka jeho s jinými oběťmi moru, roku 1466, byly pochovány; ovšem ale že býval mnohem méně pobožným před křížem jejich rovů, než u podivných postav, jimiž stíženy byly hroby Mikuláše Flamela a Claude Pernelle-a, hned vedle ležící.

Jisto jest, že často býval vídán, kterak plíží se ulicí lombardskou a vkrádá se do domku, tvořícího roh ulice Ecrivains a ulice Marivaux. Domek týž byl vystavěl Mikuláš Flamel a zemřel v něm roku 1417; od roku toho domek týž, nejsa více obydlen, rozpadával se v ssutiny, neb hermetikové a zlatodějové všech zemí byli zdi zcela opotřebili, vyrývajíce do něho jmena svá. Několik sousedů dokona tvrdilo, že viděli skrze sklepní okno, kterak arcijahen hrabe a lopatou přehazuje prst ve dvou sklepních, jichž stehna, třemenům podobná, veršemi a hieroglyfy bezpočetnými samým Mikulášem Flamelem byly pomazány. Mělo se za to, že Flamel byl tam ukryl kámen mudrcův, a zlatodějové po dvě století, od Magistri až k otci Pacifique-ovi, neustanuli prst tam tak dlouho znepokojoval, až dům, tak

ukrutně prohledávaný a rub na rub zobracený, pod jejich nohama v prach se rozsypal.

Jisto jest, že arcijahen, se zvláštní vášnivostí, zamíloval se do symbolického průčelí Notre-Dame-ského, do této knihy kouzelné, v kameně sepsané biskupem Vilémem z Paříže, kterýž zajisté byl zatracen, poněvadž tak pekelné popředí byl dal přidělati k posvátné básni, jakouž ostatek budovy věčně prozpěvuje. Arcijahen Claude byl, dle pověsti, též proskoumal ohromnou sochu sv. Krištofa, onu vysokou, záhadnou sochu, kteráž zvedala se tehdáž u vchodu přededvoří, a již lid výsměšně nazýval panem Šedivým. Nejvíce ale mohl celý svět pozorovat, že Claude nekonečně dlouhé hodiny proseděl na zábradlí přededvoří, dívaje se na řezby průčelí a prohlížeje sobě tu panny pošetilé s jejich obrácenými svítilnami, a hned zase panny moudré, svítilny rovně držící. Jindy zase prohlížel úhel tvářní onoho krkavce, kterýž v levo sedí na průčelí, a dívá se do chrámu na místo tajemné, v kterémž dojista skryt jest kámen mudrcův, nenalézá-li se v sklepe Mikuláše Flamela.

Byl to, mimochodem řečeno, v oné době zvláštní osud chrámu Notre-Dame-u, že takto byl milován, v rozličných dvou stupních a s takovou zbožností, dvěma tak sobě nepodobnými bytostmi, jakéž byly Claude a Quasimodo.

Jeden, téměř poločlověk, divoký a pudům podrobený, miloval chrám týž pro jeho krásu, pro jeho sochy a pro soulad, jaký z nádherného celku vzniká; druhý, učelec, s vášnivou obrazností, miloval jej pro jeho význam, pro jeho báje, pro smysl, jež v sobě uzavírá, pro symbol, nad řezbami průčelí rozložený, jak Codex palimpsestus mívá pod prvním zněním ještě znění druhé, slovem pro hádanku, již chrám týž rozumu věčně ukládá.

Též bylo známo, že arcijahen v jedné z dvou věží, jež ku gréve-skému náměstí čelem jsou obráceny, byl sobě upravil malou, velmi skrytou celu, do kteréž bez

jeho dovolení nikdo, ba ani biskup vejíti nesměl. Tato cela byla téměř na vrcholi věže, uprostřed hnízd krkavčích, druhdy vystavena od biskupa Huga z Besançonu*), kterýž za času svého tam byl čáry prováděl.

Nikdo nevěděl, co v této cele se nalézá; ale často viděli lidé z nábřeží gréve-ského, kterak v noci, v krátkých a stejných přestávkách, za otvorem, ježž cela nazad věže měla, zjevuje se a mizí zarudlá, zhusta uhasínavá, podivná záře, kteráž, jak se zdálo, řídila se podle rozdmychování měchem, a spíše pocházela od plamenu, než od svítilny. V temnotě a v této výšce působilo to zvláštní dojem, a kmotřičky říkávaly: „Arcidiakon rozdmychuje oheň; peklo jiskří se tam nahore.“

Přese všecko nejevil se ve všem tom nijaký důkaz čarodějnictví; avšak bylo tu přece dosti dýmu, aby se oheň tušiti mohl, a tak nabyl arcijahen pověsti dosti hrozně. Nicméně musíme podotknout, že vědy egyptské, zaklínání duchův, magie i ta nejbělejší a nejnevinnější, neměly rozhořčenějšího nepřítele a neuprosnějšího udavače nad něho před duchovním soudem Notre-Dame-ským. Ať to byla již hrůza skutečná, aneb ať to bylo napohled, jako loupežník křičívá „chyťte zloděje,“ jisto však jest, že učené hlavy kapitoly považovaly ho za duši, jež odvážila se do předpekli, zbloudila v doupatech kabaly a tapá ve tmách skrytých věd. Také lid se neklamal; každý poněkud rozšafný měl Quasimoda za ďábla, Claude Frolla za čarodějníka. Byloť zřejmo, že zvoník arcijahnovi, po čas určitý, musel sloužit, načež duši tohoto v náhradu sobě odnese. Ostatně byl arcijahen, vzdor přísnému svému životu v špatné pověsti u duší pobožných, i nebylo tak nezkušeného nosu pobožného, aby nebyl cítil černokněžníka.

Ale jakož stářím byly vznikly ve vědě jeho propasti, tož vznikly podobně i v jeho srdci. Mohlo se aspoň

---

*) Hugo II. de Bisuncio 1326—1332.

právem za to mít, když pohlíželo se na tuto osobu, v níž duše toliko skrze tmavou chmúru prosvítala. Z čeho bylo vzniklo toto vysoké, lysé čelo, tato hlava neustále sklopená, tato prsa povzdechy ustavičně nadmulá? Kteráž skrytá myšlenka vyloudila ústům jeho tak trpký úsměv v téže chvíli, kdy svráštělé jeho brvy se k sobě blížily, jak dva býci, k zápasu se chystající? Proč byly zbývající mu vlasy již šedivý?

Co to bylo za vnitřní oheň, kterýž mnohdy v zraku jeho tak vyšlehnul, že oko jeho podobalo se otvoru, do stěny pece udělanému?

Tyto zjevy prudké mravní rozmrzelosti byly dosáhly největší mohútlosti v době, kde děj námi vypravovaný se byl udál. Častokráte dal se na útěk mladý choralista, když zastihl v kostele o samotě Claude Frollo-a, tak děsný a pronikavý byl kněžův pohled. Často zaslechl soused jeho v modlitebně na kůru, kterak v choral ad omnem tonum mísí věty nesrozumitedlné. Pradlena, jejíž úřadem bylo, aby prala pro kapitolu, byla s hrůzou zpozorovala stopy nehtů a prstův v komži pana arcidiacona.

Ostatně zdvojoval Frollo nyní svou přísnost, i nebyl nikdy vedl život příkladnější. Stav i povaha byly ho vždy od ženštin vzdalovaly, nyní zdálo se, že jich více než jindy nenávidí. Jakmile zaslechl šust hedbávné sukně, stáhl ihned kápi na oči. Byl ve vzhledě tom tak pečliv své vážnosti a zdržlivosti, že v prosinci roku 1481, když paní Beaujeu-ova, dcera králova, klášter Notre-Dame-ský chtěla navštívit, opravdově tomu se opřel a biskupovi připomenul stanovy černé knihy, jež dány byly o nešporách sv. bartolomějských r. 1394 a přístup do kláštera každé ženštině zakazovaly, buďsi ona kdokoli, stará či mladá, paní či komorná. Biskup byl nucen, uvést mu za doklad ordonanci papežského legata Odonu, kterýž několik vznešených dám ze zákazu toho vyjímá, *aliquæ magnates mulieres, quæ sine scan-*

dalo evitari non possunt. Arcijahen ale přece setrval na svém protestu, namítaje, že ordonance legatova pochází z r. 1207 a tudíž starší je o sto sedmadvacet let než kniha černá, a následovně touto zrušena, i skutečně neobjevil se před princeznou.

Také bylo pozorovat, že ošklivost jeho před cikány od nějakého času se zdvojila. Byl vymáhal na biskupovi edikt, kterýmž by výslovně cikánkám se zakázalo, aby na náměstí před chrámem Notre-Dame-ským netančily a na bubínek neubnovaly; od téhož času jal se též hrabati se v archivu dvoru soudního, aby snesl veškeré případy, kde kouzelníci a kouzelnice odsouzeny jsou byly k ohni neb provazu pro spoluvinu na čárech kozlův, sviň, aneb koz.

VI.

Neoblíbenost.

Arcijahen a zvoník nebyli, jak jsme již podotkli, valně milováni ani od vznešených, ani od prostých obyvatelův v okolí hlavního chrámu. Když Claude a Quasimodo vespolek sobě vyšli, jak často se to přiházelo, a když společně, sluha velitele svého následuje, ubírali se chladnými, úzkými a pošmurnými ulicemi v okolí Notre-Dame-ském, tu škádlilo je mnohé zlomyslné slovo a mnohý trilek ironický, pakliže totiž Claude Frollo nekráčel s hlavou zpřímenou, přísné a téměř velebné čelo své zaraženým šprýmovníkům okazuje, což však zřídka se stávalo.

Oba měli ve své ctnosti osud básníkův, o nichž praví Regnier, že za nimi všeliký lid pobíhá, jak pěnice za výrem poletujíc prozpěvuje.

Tam byl to potměšilý kuchtík, jenž odvážil se své kůže a svých kostí za nevýslovnou rozkoš, že mohl vraziti špendlík do hrbu Quasimodova; onde byla to hezká

rozpustilá, a více než slušno, drzá dívčice, jež dotkla se černého roucha knězova, prozpěvujíc mu výsměšnou píseň do tváře: „Hoj, hoj, ďábel je v kleci.“

Špinavá tlupa babic, sedících ve tmě na stupních kobky, nejednou bručívala na okolojdoucího arcijahna a zvoníka, a klnouc, vítala je slovy: „Hleďte, týž má takovou duši, jakové tělo druhý má.“ Anebo byla to rota studentův a žákův, jižto pajdajíce, klassickou latinou na ně pokřikovali: „Ecce, ecce, Claudius cum claudio.“

Avšak ponejvíce kněz a zvoník urážek těch sobě nevšímali. Aby všechny tyto příjemné věci zaslechnouti mohl, k tomu byl Quasimodo příliš hluch, a Claude příliš v myšlenky pohřížen.

Kniha pátá.

I.

Abbas Beati Martini.

Pověst o Claude Frollo-ovi byla se daleko roznesla. Asi touže dobou, kde byl nechtěl představit se paní Beaujeu-ové, byla tato pověst příčinou návštěvy, již dlouho v paměti své zachoval.

Bylo to na večer. Po odbyté službě boží byl se vrátil do své kanovnické cely v klášteře Notre-Damském. Tato cela neposkytovala nijakého podivného neb tajemného vzezření, vyjma snad několik skleněných, v koutku rozestavených lahviček s jakýmsi podezřelým práškem, jenž valně se podobal prachu střelnímu. Zde onde po stěnách viděti byly jakési nápisy, avšak byly to pouhé průpovídky vědecké, pobožné, z dobrých spisovatelův vyňaté. Arcijahen byl se při záři měděné svítilny s třemi plamínky usadil za veliký podstavec, rukopisy pokrytý. Opíral se loktem o knihu úplně rozevřenou, Honoria d'Autuna de Prædestinatione et libero Arbitrio; a hluboce zamyšlen, obracel listy v tištěném, právě mu doručeném foliantu jediném to tištěném díle, jež v cele jeho se nalezalo. Uprostřed svého zadumání zaslechl klepání na dveře.

„Kdo to?“ zvolal učenec s půvabným přízvukem hladového hafana, jež při ohryzování kostí vytrhují.

Zvenčí odvětil hlas: „Váš přítel Jakub Coictier.“ Arcijahen šel otevřít.

Byl to vskutku lékař královský; osoba as padesátiletá, jejíž necitlivá tvář toliko chytrým pohledem byla mírněna.

Jakýs muž doprovázel lékaře. Oba měli na sobě dlouhá roucha barvy břidlicové, šedivou kožešinou posítá a pasem stažená, na hlavě měli čepice, z téže látky a v téže barvě. Ruce jejich mizely v jejich rukávech, nohy jejich pod jejich rouchy, oči jejich pod jejich čepicemi.

„Přísámbůh, pánové,“ pravil arcijahen, „neočekával jsem v takovéto době návštěvy tak vážené.“ A rozprávěje tímto způsobem zdvořilým upíral nepokojný a skoumavý zrak svůj střídavě na lékaře a jeho průvodčího.

„Není nikdy pozdě k návštěvě tak znamenitého učence, jakým je Claude Frollo z Tirechappe-u,“ odvětil doktor Coictier, jehož výslovnost (byl zrozen ve Franche-comté) plouhala všechny jeho průpovědi s velebností roucha s vlečkou.

Po té započal mezi lékařem a arcijahnem blahopřejný proslov, jakýž podle obyčeje tehdejšího každé rozmluvě mezi učenci předcházal, ačkoli nebyl závadou, aby se co nejsrdečněji nenáviděli. Ostatně je tomu za našich dob právě tak. Každá ústa učence, jiného učence vychvalující, jsou nádoba se žlučí, medem potřená. Claude-ova blahopřání Jakubu Coictierovi projevená týkala se hlavně četných výhod světských, jichž ctihodný lékař v povolání svém, odevšech záviděném, byl uměl nabyti z každé choroby královny, což bylo zajisté pěstování lepšího a bezpečnějšího zlatodějství, než vyhledávání kamene mudrcův.

„Věru,“ pane doktore Coictiere, bylo mně to velikým potěšením, když jsem zvěděl, že váš bratrovec, důstojný pan Petr Versé obdržel biskupství. Tuším že se stal biskupem amienským.“

„Ano, pane arcijahne, následkem milosti a milosrdenství božího.“

„Víte-li pak, jak překrásně vám to slušelo, když jste o vánocích v čele účetní komory co předseda zasedal?“

„Toliko co místopředseda, pane Claude! věru, nic více!“

„Jak dalece pokročila stavba vašeho překrásného domu v ulici Saint-André-des-Aros? Toť pravý Louvre. Také se mně velice líbí merunkový strom, vytesaný nade dveřmi s roztomilou hříčkou slovní a l' Abri-Cotier.*)"

„Ach, mistře Claude, stavba ta mne velmi mnoho stojí. Čím dále stavím, tím více sebe hubím.“

„Oho! Vždyť máte důchody ze žaláře a z obvodu dvoru soudního, nájemné ze všech domův, jatek, bytů a krámův v celém obvodu. Vždyť střežbáte na plném prsu!“

„Moje purkrabství v Poissy mně tento rok pranic nevyneslo.“

„Ale vaše cla v Trielu, St. Jamesu, Saint-Germain-en-Laye jsou přece výnosná.“

„Šestkrát dvacet livrů, a to ani ještě pařížských.“

„A vždyť máte též úřad rady královského, to je stálý důchod.“

„Ano, milý spolubratře Claude, avšak prokleté panství Poligny, o němž tolik hluku se tropí, nevynáší mně průměrně více, než šedesát tolarů na zlatě.“

V zdvořilostech Claude-ových, jimiž oslovoval Jakuba Coictiera-a, spočíval sardonický, ostrý, výsměsný přízvuk a trudný i ukrutný úsměv muže převahy své vědomého, ale nešťastného, kterýž, aby se povyrazil na chvíli, sobě pohrává s vytylým blahobytem člověka obyčejného. Druhý toho nepozoroval.

„Na mou věru,“ pravil Claude konečně Coictierovi,

*) Tuto slovní hříčku nelze ztlumočit, značí to „u stromu merunkového,“ zároveň ale „Zakotví kormidelníku.“

dříve svou obuv, než vstoupí k učencům. Slušno, abyste zvěděl jméno moje. Zovu se Tourangeau.“

„Zvláštní jméno pro zemana,“ pomyslíl sobě arcijahen. Nicméně cítil, že má před sebou muže mocné vůle a velmi vážného. Pud vznešeného jeho ducha tužil neméně vznešeného ducha pod beranicí kmocha Tourangeau-a, a pohlížeje na tuto vážnou postavu, postrádal zponenáhla ironického úsměvu, jež přítomnost Jakuba Coictiera na zasmušilé tváři jeho byla vzbudila, podobně soumraku, mizícímu z oblohy noční.

Byl zasmušile a mlčky usadil se ve své velké le-nošce, loket jeho spočíval na obyčejném místě stolu, a hlava o dlaň se opírala.

Přemítaje několik okamžiků, pokynul oběma navštěvovatelům, aby se posadili a oslovil po té kmocha Tourangeau-a:

„Přicházíte ke mně na radu, mistře, a v které vědě?“

„Ctihodný pane,“ odvětil Tourangeau, „jsem churav, velmi churav. Práví se, že jste slavný Aeskulap, přišel jsem k Vám, abych Vás požádal o radu lékařskou.“

„Tak,“ pravil arcijahen, hlavou vrtě. I zdál se chvíli přemítati, načež pokračoval:

„Pane Tourangeau-e, neb takové jest vaše jméno, obraťte hlavu, najdete úplnou odpověď, na zdi sepsanou.“

Tourangeau uposlechl a četl nad svou hlavou následní, na stěně vrytý, nápis: Lékařství jest dcera snů v. Jamblichas.

Doktor Jakub Coictier byl otázku svého průvodčího zaslechl v zlosti, kterouž odpověď Claude-ova ovšem zdvojila. I nachýliv se k uchu kmocha Tourangeau-a, pravil mu tak z ticha, aby arcijahen toho nezaslechl: „Pravil jsem vám, že je pomaten. Ale vy jste chtěl přece ho navštívit.“

„Pomatenec týž mohl by míti pravdu, doktore Ja-

kube,“ odvětil průvodčí s trpkým úsměvem, taktéž potichu.

„Jak se Vám líbí,“ pravil Coictier úsečně. A po té obrátiv se ku Claude-ovi, dodal: „Vyť zkrátka to odbýváte, Hypokrat dělá vám tolik starosti, jak opici oříšek. Lékařství je sen! Nepochybují, že by vás lékárníci a prodavači myrry ukamenovali, kdyby byli přítomni. Vy tedy popíráte vlivu laskavcův na krev a mastí na tělo. Vy popíráte věčné hojivosti květin a kovův, jež zovou se světem a učiněny jsou zvláště k vůli večnému neduživci, jenž zove se člověkem.“

„Nepopírám ani hojivosti lékův, ani chorobnosti člověka,“ odvětil chladně Claude. „Popírám toliko lékařův.“

„Tedy je to nepravé,“ začal znovu Coictier vášnivěji, „že dna je vnitřní lišej, že postřelenina hojí se upotřebením pečené myši, že mladá krev, přiměřeně do žil přelítá, omlazuje staré tepny a že Emprostathonos následuje po Opistathonosovi?“

„Jsouť jisté věci, o nichž soudím zvláštním způsobem,“ odvětil arcijahen chladně.

Coictier zlostí zčervenal.

„Nu, nu, můj milý Coictiere, nezlobte se,“ započal kmoch Tourangeau, „pan arcijahen jest naším přítelem.“

Coictier upokojil se, brumlaje mezi zuby: „Ba, vždyť je bez toho pomatenec.“

„Boží blesky, mistře Claude,“ započal zase kmoch Tourangeau po přestávce, „mně je u vás jaksi teskno. Chtěl jsem s vámi o dvou věcech se poradit, jednak stran svého zdraví, jednak stran své hvězdy.“

„Pane,“ odvětil arcijahen, „pakliže to jste zamýšlel, tož byste byl líp učinil, abyste se po schodech ke mně neupachtil. Nevěřím v lékařství, nevěřím v hvězdoprayectví.“

„Opravdu?“ zvolal neznámý všecek překvapen.

Coictier, nuceně se usmívaje, pravil zcela potichu

Tourangeau-ovi: „Nahlížíte nyní, že je pomaten? Nevěří v hvězdopravectví!“

„Jak možno sobě myslet,“ pokračoval Claude, „že každý paprslek hvězdy jesti nití, kteráž zavěšena jest na hlavě lidské?“

„A co tedy věříte?“ tázal se Tourangeau. Arcijahen chvíli se zamlčel, jakby byl na vahách, po té zahrával mu kolem úst děsný úsměv, jenž vinil ze lži odpověď jeho: „Credo in Deum.“

„Dominum nostrum,“ dodal kmoch Tourangeau požehnav se křížem.

„Amen,“ pravil Coictier.

„Ctihodný otče,“ započal zase kmoch, „jsem hluboce potěšen, seznáváje vaši velikou pobožnost. Avšak jakkoli jste učený, či jste jím tak dalece, abyste ve vědu nevěřil?“

„Nikoli,“ odvětil arcijahen; i uchopil ruku Tourangeau-ovu a v smutném oku jeho vyšlehl blesk nadšení, „nikoli, nepopírám vědy. Neplazil jsem se tak dlouho po bříše, nehty do země zatínaje, skrze nepočtené klikatiny jeskyně, abych aspoň ze vzdálí nebyl spatřil před sebou na konci tmavé chodby plamínek, bezpochyby odlesk oslňující ústřední dílny, v níž chorobní a mudrcové boha byli překvapili?“

„Zkrátka,“ vskočil mu do řeči Tourangeau, „něco máte tedy přece za pravdivé a za jisté.“

„Zlatodějství.“

„Na mou věru, pane Claude,“ zvolal Coictier, „zlatodějství je zajisté oprávněné, ale proč rouháte se lékařství a hvězdopravectví?“

„Vaše věda lidská je ničímž, vaše věda nebes je ničímž,“ odvětil arcijahen velitelsky.

„Vy nešetříte ani Epidaura, ani Chaldecův,“ zvolal s úšklebem lékař.

„Poslyšte mne, pane Jakube. Mluvíím upřímně. Nejsm lékařem královým a Jeho Veličenství nedarovalo

mně zahradu Dædalovu, abych tam pozoroval shvěždění. Nehněvejte se a poslyšte mne. Jakých pravd nabyli jste, nepravím z lékařství, neb toto je přílišná početilost, ale z hvězdopravectví? Udejte mně vlastnosti brázdrového písma v nadhlavníku aneb výsledky počtů Zirophu a Zephirodu.“

„Popíráte,“ pravil Coictier, „sympatické působnosti Šalomounovy knihy kouzelné a všeho co kabala z ní odvozuje?“

„Samé klamy, pane Jakube, žádná z vašich formulí nevede k skutečnosti. Zlatodějství ale může vykázati se svými objevy. Či chcete popírat výsledkův, jež hned vám uvedu? Led, po tisíc roků v zemi uzavřený, proměňuje se v prohledeň. Olovo je předeek všech kovů; neb zlato není kov, zlato je světlo. Olovo ve čtyrech dobách dvou století zponenáhla proměňuje se v červený otruch, z červeného otruchu v cín, z cínu v stříbro. Či nejsou to události? Ale věřiti v kouzelnou knihu Šalomounovu, v plnou čáru a ve hvězdy, toť jest právě tak směšné, jako kdybychom věřili s obyvateli du Grand-Cathay, že struad proměňuje se v krtka a žitná zrna v ryby.“

„Já jsem studoval hermetiku,“ zvolal Coictier, „a tvrdím . . .“

Avšak popuzený arcijahen nenechal ho domluvit.

„I já jsem studoval lékařství, hvězdopravectví a hermetiku. V tomto jedine spočívá pravda. (Při těchto slovích vzal s podstavce láhvičku plnou prášku, o němž shora jsme již mluvili.) Tuto jediné je světlo. Hypokrat je sen, Urania je sen, Hermes je myšlenkou. Zlato, toť je slunce, dělat zlato jest tolik, jako býti bohem. Toť jediná věda. Proskoumal jsem lékařství a hvězdopravectví, a pravím vám, že jsou ničímž, ničímž. Tělo lidské jest temnota, hvězdy jsou temnota.“

I sklesl do své lenošky, všecek zmohútnělý a nadšený. Kmoch Tourangeau pohlížel naň mlčky. Coictier

hleděl se ušklíbat, a pokrčuje zlehounka rameny, opakoval tichým hlasem :

„Pomatenec!“

„A dodělal jste se zázračného cíle?“ tázal se znáhla Tourangeau. „Dělal jste zlato?“

„Kdybych byl je dělal,“ odvětil arcijahen, protahuje slova svá jak člověk, jenž přemítá, „tož zval by se král Francie Claudem, a nikoli Ludvíkem.“

Kmoch svráštil čelo.

„Jak jsem pravil,“ pokračoval Claude s úsměvem opovrhlivým. „Co by mně sešlo na trůně Francie, když bych mohl sobě zbudovati říši vychodní!“

„A toť jiná!“ pravil kmoch.

„Ubohý pomatenec,“ mumlal Coictier.

Arcijahen pokračoval, patrně toliko myšlenkami svými uchvácen:

„Avšak já posud se plížím; odírám sobě tvář i kolena o oblázky chodby podzemní. Kmitá se to přede mnou, ale nevidím posud. Nečtu ještě, alebrž posud slabikuji.“

„A až dovedete číst,“ tázal se kmoch, „budete dělat zlato?“

„Kdo o tom pochybuje?“ zvolal arcijahen.

„Nuž, panna Maria ví, že mnoho peněz potřebuji, pročež bych rád naučil se čísti ve vašich knihách. Rcete, ctihodný mistře, zdaž věda vaše panně Marii není nemilá, neb dokona od ní nenáviděna?“

Na tuto otázku kmocha odvětil Claude s klidnou vážností toliko: „Jsem jejím arcijahnem.“

„Toť pravda, mistře. Nuž, chtěl byste mne ve vědu svou zasvětit? Nechte mne s vámi slabikovat.“

Claude vzchopil se vznešeně, jak velekněz Samuel.

„Starče,“ pravil, „jesti více let třeba, než vám jich zbývá, abyste podniknul tuto cestu skrze věci tajemné. Hlava vaše je notně šediva. Z jeskyně této vychází člověk toliko s vlasy sešedivělými, do ní však

může vcházeti toliko s vlasy černými. Věda o své ujmě dovede toho, že tvář lidská zapadá, scvrká a schne, netřeba, aby stáří ji řasami pokrývalo. Pakliže ale i ve svém stáří máte chuť, podrobiti se kázni a rozřešovati hroznou abecedu mudrcův, tož přijďte ke mně, a já se o to pokusím. Vás ubohého starce nebudu vybízet, abyste šel navštívit hrobové komnaty pyramid, o nichž mluví starý Herodot, aniž věž babylonskou z kamenných dřevů, aniž ohromnou svatyni indického chrámu v Eclingě z mramoru bílého. I já sám neviděl jsem nikdy staveb chaldejských, zbudovaných podle posvátného útvaru Sikry, aniž zbořeniny chrámu Šalomounova, aniž roztlčených vrat kamenných u náhrobku králův israelských. Uspokojím se úryvky knihy Hermesovy, již máme před sebou. Vysvětlím vám sochu sv. Křištofa, význam rozsévače, jakož i dvou andělův na průčelí svaté kaple, z nichž jeden ruku svou ponořuje do nádoby, druhý do oblaků.“

Jakub Coictier, kterýž prudkými odpověďmi arcijahna posud všecek byl odzbrojen, najednou zase zpatoval se a vskočil arcijahnovi do řeči s vítězným přízvukem učence, kterýž druhého učence kárá :

„Erras, amice Claudi. Symbol není počet. Vyť máte Orfea za Hermesu.“

„Vy se klamete,“ odvětil vážně arcijahen. „Dædalus je základem, Orfeus zdí, Hermes budovou, celkem. Přijďte, kdykoliv vám líbo,“ pokračoval, obrátiv se k Tourangeau-ovi, „okážu vám částečky zlata, jež zbylo na dně tavidla Mikuláše Flamela, a vy je můžete po té porovnávat se zlatem Viléma z Paříže. Naučím vás znáti skrytou moc slova řeckého „peristera.“ Avšak především naučím vás pomenáhu čísti mramorová písmena, žulové stránky knihy. Půjdeme od průčelí biskupa Viléma a průčelí Saint-Jean-la-Ronde k svaté kapli, po té k domu Mikuláše Flamela v ulici Marivaulx, k jeho hrobu, jenž je u Saint-Innocents, k dvěma chorobnicím v ulici Montmorency. Naučím vás čísti hieroglyfy, jimiž pokryty

jsou čtyry ohromné, železné kozlíky na průčelí chorobnice Saint-Gervais v ulici Ferronnerie. Též proskoumáme vespolek průčelí St. Côme . . .“

Tourangeau, jakkoli rozšafný byl jeho pohled, patrně již po dobu nějakou nerozuměl Claude-ovi. I vskočil tomuto do řeči: „Boží blesky, co to máte za knihy?“

„Tu vizte jednu,“ pravil arcijahen, a otevřev okno cely, ukázal prstem na ohromný chrám Notre-Dame, od něhož na blankytu hvězdnatém obrážel se obraz stinný dvou jeho věží, jeho kamenných boků a obrovského jeho hřbetu, tak že podobal se ohromné sfynxi s dvěma hlavami, sedící uprostřed města.

Arcijahen pohlížel chvíli mlčky na ohromnou budovu, po té rozpřáhnuv s povzdechem ruku pravou ku knize tištěné, jež otevřena na stole ležela, a levou ruku k Notre-Dame-u, a odvrátiv trudného zraku svého od knihy ku chrámu, zvolal:

„Hle, toto zabije ono!“

Coictier, přiblíživ se s horlivostí knize, nemohl se zdržeti, aby nezvolal: „Nuž, což pak je v tom tak strašného? Vždyť je to Glossa in epistolas D. Pauli. Norimbergæ. Antonius Koburger 1474. Toť není nic nového. Jestli to kniha Petra Lombarda, magistra Sentenciarum. Či myslíte snad proto, že je to tištěno?“

„Vyť jste to vyřknul,“ odvětil Claude, jenž zdál se býti pohřížen v hlubokém přemítání, a zpřímený držel ohnutý ukazovací prst na foliantu, vyšlém ze slavných lisů norimberských. Po té dodal tato slova tajemná: „Ach! malé věci následují za velkými, zub zvířetí nad ohromnou hmotou. Krisa nilská zabíjí ostrovida, kyr zabíjí velrybu, kniha zabíjí budovu.“

Klekáníček kláštera zazvučel v okamžiku, kde Coictier soudruhu svému zcela potichu opakoval věčný svůj výrok: „Je pomatenec;“ načež průvodčí tentokráte odvětil: „Mám též za to.“

V tuto hodinu nesměl žádný cizinec v klášteře více prodávati. Oba navštěvovatelé vzdálili se.

„Mistrě,“ pravil kmoch Tourangeau, poroučeje se arcijahnovi, „miluji učence i veleduchy, vás ale zvláště sobě vážím. Přijďte zítra do paláce Tournelles a ptejte se po opatu ze Saint-Martin-de-Tours.“

Arcijahen, doprovodiv cizince, vrátil se do své cely všecek užaslý, neb konečně byl srozuměl, kdo byl kmoch Tourangeau, a zpomněl sobě na kapitularia kláštera St. Martin-de-Tours, kde se praví: Abbas beati Martini, scilicet rex Franciæ est canonicus de consuetudine et habet parvam præbendam quam habet sanctus Venantius et debet sedere in sede thesaurarii.

Tvrdí se, že od doby této míval arcijahen častější schůze s Ludvíkem XI., kdykoli Jeho Veličenství do Paříže přišel, tak že tato důvěra krále ku Claude-ovi i zastínila důvěru, osvědčovanou králem Olivier-le-Daimovi, ba i Jakubu Coictier-ovi, kterýž podle svého způsobu králi valně to vyčítával.

II.

Toto zabije ono.

Čtenářky naše nám prominou, pakliže na chvíli prodlíme, abychom vypátrali, jaká myšlenka se skrývala ve slovích záhadných, kteréž arcijahen byl pronesl: Toto zabije ono, kniha zabije budovu.

Podle našeho domnívání dala se myšlenka tato v dvojí způsob vyložit. Předkem byla to myšlenka kněze, hrůza kněžstva před novým činitelem, knéhtiskařstvím. Muž svatyně děsil se a byl oslněn zářícím lisem Guttenbergovým. Bylať to kazatelna a rukopis, slovo mluvené a psané, jež znepokojovalo se slovem tištěným; podobalo se to zděšení vřabcovu, kdyby týž spatřil, jak legie andělův rozprostírá svých šest milionů perutí. Bylť to

výkřik proroka, slyšícího již, kterak emancipované lidstvo hřmotí a se hemží, proroka, kterýž vidí, jak v budoucnosti rozum podkopává náboženství, mínění veřejné víru s trůnu svrhuje, a svět Římem otrásá. Bylať to věštba mudrce, vidoucího, kterak myšlenka lidská tiskem se rozprchavší, z bohoslovecké vývěvy jak pára vypáchá. Bylať to hrůza vojína, jenž prohlížeje sobě kovového berana, k sobě praví: v brzce věž se sesuje. Značilo to: že nová moc nastoupí svou vládu; tím chtělo se říci: Tisk zebije církev.

Avšak kromě této bezpochyby první a nejjednodušší myšlenky spočíval v oněch slovích, dle našeho domnívání, jiný, novější smysl, závěrek z myšlenky prvější, jenž nedal se tak lehce, jak tato, proniknout, ale je muž snadněji dalo se odpírat, náhled vezkrz filosofický, a sice netoliko kněze, alebrž i učence a umělce. Byloť to tušení, že myšlenka lidská, měníc útvar svůj, změní i způsob svého vyslovování, že hlavní myšlenka každého pokolení nebude se více psáti na téže látce a tímže způsobem, že kniha kamenná, tak pevná a trvalá, popustí místa knize papírové, ještě pevnější a trvalejší. Ve vzhledě tomto skrývala v sobě nejasná formule arcijahnova ještě druhý smysl, značila, že jedno umění druhé s trůnu svrhne. Chtělo se tím říci: Kněhtiskařství zabije stavitelství.

A vskutku, od počátku světa až do století patnáctého letopočtu křesfanského bylo stavitelství velikou knihou člověčenstva, nejhlavnější způsob projevení se člověka v rozličných dobách jeho vývoje, jak ve vzhledě síly tělesné, tak duševní.

Když paměť prvních pokolení cítila se přetíženou, když oboz upomínek pokolení lidského stal se tak těžkým a zmotaným, že slovo nahé a letavé báti se muselo, aby obozu svého cestou neztratilo, tuť vepsáno bylo na zem způsobem nejviditelnějším, nejtrvalejším a

zároveň nejpřirozenějším. Každé podání spečetilo se některým pomníkem.

První pomníky byly pouhé balvany skal, jichž železo nebylo se dotklo, jak praví Mojžíš. Stavitelství započalo jako každé písmo. Byloť zpočátku abecedou. Zpřímili kámen, a měli písmeno, a každé písmeno bylo hieroglyfem, a na každém hieroglyfu spočívalo skupení myšlenek, jak hlavice spočívá na sloupu.

Tak činilo to všude, a stejnou dobou, první pokolení na povrchu celé země.

Zpříměný kámen Celtův nalézáme v Sibiři asické, a taktéž v pampasích amerických.

Později utvořili slova. Kladli kámen na kámen, spojili tyto slabiky žulové a slovo pokusilo se o leckteré sloučení. Dolmen a cromlech Celtův, etruský tumulus, hebrejský galgal jsou slova. Některá, jakož zejména tumulus, jsou jmena vlastní. Někdy, bylo-li po ruce mnoho kamení a rozsáhla pláň, sepsala se celá průpověď.

Ohromná kamenice u Karnaku je již celou formulí.

Konečně utvořili knihy. Podání byla již zplodila symboly, pod nimiž zmizela, jak peň stromu pod listovím. Veškeré tyto symboly, v něž lidstvo věřilo, množily a křížovaly se, vždy více se zamotávajíce; první pomníky nemohly je více na uzdě udržet; překypovaly na všechny strany; jedva že pomníky tyto ještě naznačovaly prvotní podání oněch prostých, holých, na zemi ležících pomníků. Symbolu bylo zapotřebí stavby, aby se mohl v budově rozvinout. Stavitelství rozvinulo se zároveň s myšlenkou lidskou; stalot se obrem s tisícerymi hlavami a s tisícerymi rukami a ustálilo v útvaru věčném, viditelném a makavém veškerý týž poletavý symbol.

Kdežto Dædalus, kterýž jest silou, vyměřoval, a Orfeus, kterýž jest rozumem, prozpěvoval, seřaďovaly se, zákonem měřictví a zákonem básnictví zároveň ruchu nabyvše, pilíř v písmeno, oblouk v slabiku a pyramida

v slovo; splítaly se a splývaly vespolek, sestupovaly a vystupovaly, nanášely se k sobě na půdě, pozvedaly se k obloze, a tož tak dlouho, až na vnuknutí povšechné myšlenky jedné doby utvořily ony zázračné knihy, kteréž byly zároveň zázračnými budovami, pagodu v Eclingě Rhamséion v Egyptě a chrám Šalomounův.

Původní myšlenka, slovo, nespočívalo toliko v podstatě těchto budov, alebrž i v jejich útvaru. Chrám Šalomounův, například, nebyl pouze vazbou svaté knihy; byl svatou knihou sám. Na každé jeho sestředěné stěně mohli kněží čísti ztlumočené azraku zřejmé slovo, i stopovati takto jeho přeměny od svatyně k svatyni, až konečně je postihli v posledním jeho stánku, v nejkonkrétnějším jeho útvaru, přese všecko ještě stavitelském, v oblouku okrouhlém. Takto bylo slovo uzavřeno v budově, avšak obraz jeho byl na jeho obálce, jak lidské tělo na rakvi mumie.

Avšak netoliko útvar budov, ale i místo, jež sobě obíraly, zjevovalo myšlenku, jimi naznačenou. Podle toho, byl-li symbol přívětivý aneb pošmurný, věnil buď Řek vrchy své chrámem, oku lahodícím, aneb prokopával Ind své vrchy, aby tam vytesal ony zpotvořené podzemní pagody, kteréž spočívaly na ohromných řadách slonův žulových.

Takto bylo po prvních šest tisíců rokův světa, od nejdřevnější pagody hindostanské, až k hlavnímu chrámu v Kolíně nad Rýnem stavitelství velikým písmem pokolení lidského. A jest to pravdou v takové míře, že netoliko každý symbol náboženský, alebrž i každá myšlenka lidská má v této ohromné knize svou stránku a svůj pomník. Každá civilisace počíná bohovládou a končí se lidovládou. Týž zákon volnosti, po jednotě následující, jest sepsán v stavitelství. Nesmíme totiž za to mít, a tož dobře mějme na zřeteli, jakoby umění zednické bylo toliko mohutné v stavbě chrámův, jakoby toliko dovedlo naznačovati bájesloví a kněžské symboly

a přepisovati tajemné dsky zákonní, hieroglyfy, na kamenné tabule.

Kdyby tomu tak bylo, tož v případě, u každé společnosti lidské se přihodivším, kde posvátný symbol se opotřebil a pod myšlenkou svobodnou nečitedlným se stal, a kde člověk vládě kněžské uniká a nevěra mudrcův i soustav tvářnost náboženství ohlodává, nemohlo by stavitelství již více obnoviti stav ducha lidského; listy jeho, na líc popsané, byly by na rub prázdný, dílo jeho bylo by zohaveno a kniha jeho byla by nedokonalá. Avšak tomu není tak.

Sloužít nám středověk za příklad, an tu jasněji vidíme, poněvadž je nám bližší. Po první dobu, an bohovláda Evropu zřizovala, a Vatikán seřaďoval a roztrříďoval kolem sebe živly k novému Římu ze Říma, kolem Capitolu v ssutinách povaleného, a křesťanstvo v zříceninách předešlé civilisace vyhledávalo roztrřízení společenstva, budujíc z těchto zřícenin nový hierarchický svět, v němž kněžstvo jeho je závorníkem klenby: slyšíme, jak z počátku ze smésice této vyprýštují, po té ale, zponenáhla, za dechnutí křesťanstva, pod rukou barbarův nad povrch vznikají podzemní základové zašlého stavitelství řeckého a římského, ono totiž tajemné stavitelství romanské, sestra bohovládnych stavitelství Egyptu a Indie, kteréž jest nezměnným odznakem ryzého katolictví a nehybným hieroglyfem jednoty papežské.

Každá myšlenka doby tehdejší je v skutku sepsána v děsném slohu romanském. Ve všem shlížíme autoritu, jednotu, neproniknutedlnost, neobmezenost, Řehoře VII., všude kněze, nikde člověka, všude kastu, nikde lid. Avšak nastanou války křížácké. Jestli to velký ruch lidu, a každý velký ruch lidu, ať jsou příčiny a účel jeho jakékoli, vyvíjí vždy, z poslední své sraženiny, uvolnění ducha. Novoty klestí sobě dráhu. Nastává doba Jacquerií, Praguerií a lig. Veřejná moc se podkopává, jednota se rozštěpuje. Feudalita chce, aby bohovláda

s ní se dělila, mezi čímž lid je na čekané, věda, že nevyhnutelně i on bude na řadě, a že po té dostane se mu lví podíl. Quia nominor leo. Šlechta povalí kněžstvo, obec povalí šlechtu. Tvářnost Evropy všeckna se zjinačí. Nuže i tvářnost stavitelství se zjinačí. Jako civilisace obrátilo i ono svůj list a nový duch času je zastihne pohotově, aby psalo na jeho vnuknutí. Vrací se z válek křížáckých s obloukem křížovým, jak národové s volností se byli vrátili. A kdežto Řím zponenáhla se rozpadává, vymírá i stavitelství romanské. Hieroglyf opouští hlavní chrámy, aby ozdoboval hrady a feudalitě za mamidlo sloužil.

I hlavní chrám, tuto druhdy tak dogmatickou budovu, přepadá nyní měšťanstvo, obec, svoboda; chrám týž uniká knězi a připadá v moc umělcovu. Umělec staví ji podle své způsobu, i dává mysteriím, báji a zákonu výhost; ovládá ho obraznost a svévole. Kněz musel zmlknout, jakmile měl jen svou basiliku a svůj oltář. Čtyry stěny náležejí umělci. Kniha stavitelská nenáleží více knězi, náboženství a Římu, alebrž obraznosti, básnictví, lidu. Za tou příčinou vznikají rychlé a nepočtené přeměny tohoto stavitelství, jež toliko po tři století potrvalo, kteréžto přeměny tím více do očí bijí, přihlížíme-li k stále nehyblivosti stavitelství romanského, po šest či sedm století trvavšího.

Umění ubíralo se dále kroky obrovskými. Důvtip a původnost lidu konají práci, kterouž druhdy biskupové se zaměstnávali. Každé pokolení mimochodem vepsalo svou řádku do této knihy, vyškrtalo starožitné hieroglyfy romanské na průčelích chrámů hlavních; na nejvýš viděti, zde onde, dávné dogma pronikati nový symbol, tam uložený. Pro obvěšky, lidem tam dané, jedva lze rozeznati posvátné kosti. Nelze představití sobě volnost, jakou stavitelové i vzhledem k chrámům byli sobě dovolovali.

Hlavice ozdobeny jsou mnichy a jeptiškami ne-

stoudně sdruženými, jako v kamnové síni paláce soudního v Paříži. Noemovo dobrodružství jest ve všech způsobech vytesáno, jako na velikém průčelí v Bourgesu. Jinde zase jest to bachický mnich s ušima oslíma, jenž maje v ruce sklenici, posmívá se obci do tváři, jako nad umývadlem v opatství bocherville-ském. Myšlenky, v kamenu tesané, požívaly v oné době výsady, zcela podobné nynější naší svobodě tisku. Byla to svoboda stavitelství.

Tato svoboda zasahovala velmi daleko. Mnohdy objevuje průčelí, ba i celý chrám, smysl symbolický, naprosto odporující bohoslužbě, aneb církvi dokona i nepřátelský. Od století třináctého byl Vilém z Paříže, v patnáctém století Mikuláš Flamel, spisoval tyto buřičské listy. Saint-Jacques-de-la-Boucherie byl veskrze chrám opoisiční.

Myšlenka byla tehdáž pouze v této způsobě svobodnou; pročež byla také psána toliko do těchto kněh, jež zovou se budovami. Myšlenka tato, v budově vyslovená, byla by rukou katovou bývala na náměstí veřejném spálena, kdyby byla neprozřetedlně se odvážila zjeviti se v způsobě rukopisu. Majíc ale toliko tuto cestu, aby sobě průchod zjedнала, vrhala se zevšad na ni. Za touto příčinou vzniklo ohromné množství chrámův, jež Evropu byly pokryly, množství tak náramné, že člověk tomu jedva uvěří, i když o tom sebe překoná. Veškeré hmotné a duševní síly společenstva soustředily se v jedné věci — v stavitelství. Za záminkou, že staví se chrámy bohu, vyvíjelo se umění v rozměrech nádherných.

Kdokoli se zrodil s myslí básnickou, stával se tehdáž stavitelem. Důvtip, ve všech vrstvách rozptýlený a feudalitou jak želvincem ze štítů kovových stlačený, nenalézal jiného východu než v stavitelství, a vrhal se na toto umění; Iliady jeho nabývaly útvaru chrámův. Všechna ostatní umění byla poslušna stavitelství a podrobovala se jeho kázni. Stávalať se dělníky při díle velikém. Stavitel, básník, mistr slučoval ve své osobě řezbářství,

jež vytesávalo průčelí, malířství, jež omalovávalo okna, hudbu, jež zvony rozhučela a varhany rozdmýchala.

I pravé, chudé básnictví, jež v rukopisech tvrději živořilo, bylo donuceno, mělo-li zjednati jakous platnost sobě, vřaditi se do stavby, ve způsobě hymny neb prosy, což ostatně byl úkol, jakýž byly mívaly i tragedie Aeschylovy při kněžských slavnostech řeckých, a Genesis v chrámě Šalomounově.

Tímto způsobem bylo stavitelství, až do dob Gutenbergových, písmem povšechným. Knihy této žulové, započaté východem, v níž starožitnost řecká a římská byly pokračovaly, dopsal středověk stránku poslední. Ostatně opětuje se týž zjev stavitelství národního, následující za stavitelstvím kasty, jakéž jsme viděli v středověku, při každém obdobném ruchu ducha lidského, ve všech dobách dějinstva. Abychom tuto uvedli stručně zákon, kterýž by v několika knihách mohl býti důkladně dovozen, tož následovalo na vysokém východě, této kolébce dob nejprvotnějších, za stavitelstvím indickým stavitelství fœnické, tato bohatá matka stavitelství arabského; v starém věku za stavitelstvím egyptským, jehož odrůdy pouhé jsou sloh etruský a pomníky kyklopské, stavitelství řecké, z něhož vznikl sloh římský, kterýž jest pouhým jeho prodloužením, majícím přítěž chrámu kartaginského; v novém věku, za stavitelstvím romanským, stavitelství gotické. Odloučíme-li tyto tři řady od jejich sester, tož shledáme na třech starších sestřích, na stavitelství indickém, egyptském a romanském tentýž symbol, totiž bohovládu, kastu, jednotu, dogma, báji, boha, a u tří mladších sester, stavitelství fœnického, řeckého a gotického, jakkoli ostatně útvar jejich bývá rozličný, tentýž význam, totiž svobodu, lid, člověka.

V stavitelství indickém, egyptském neb romanském zjevuje se vždy kněz a jen kněz, ať zove se již bra-minem, magusem čili papežem. Jinak jest to se stavitelstvím lidu. Toto jest bohatší a méně posvátné. V sta-

* vitélství fœnïckém poznáváme kupce, v řeckém republi-
kána, v gotickém měšťana.

Hlavní ráz každého stavitelství bohovládniho jest
nezměnnost, ošklivost před pokrokem, zachovávaní čar
zdeděných, zasvěcení typů prvotních, tatáž řasa v údobě
člověka a přírody, podle nesrozumitelných vrtochův
symbolu. Jsou to temné knihy, jež toliko zasvěcenci
vyložiti dovedou. Ostatně má tu každá údoba, ba i
každá nešvara smysl, skrze nějž stává se neporušitelnou.
Nežádejte na stavitelství indickém, egyptském neb ro-
manském, aby kresbu svou zjinačilo aneb své sochy zdo-
konalilo. Všechno zdokonalování pokládají za psych. Zdá
se, že v těchto stavitelstvích ztrnulost dogmatu rozpro-
střela se po kameně, jak druhá zkamenělost. — Hlavní
ráz stavitelství národního jsou zase: rozmanitost, pokrok,
původnost, zámožnost, věčný ruch. Odtrhlo se od ná-
boženství v míře takové, že může již pamatovati na svou
krásku, že může ji pěstovat a bez ustání opravovat svůj
šperk, ze soch a arabesk se skládající. Toto stavitel-
ství jest ve shodě se svým věkem. Máť na sobě cosi lid-
ského, jež neustále směsuje se s božským symbolem, pod
nímž arci posud se zjevuje. Takto vznikají budovy, jež
každá mysl, každý rozum, každá obraznost tak lehce
pronikne; jsou sice posud symbolické, ale tak snadno
pochopitelné jak příroda.

Mezi stavitelstvím bohovládním a stavitelstvím lidu
panuje rozdíl, jako mezi řečí posvátnou a mezi řečí
obecní, mezi hieroglyfem a mezi uměním, mezi Šalo-
mounem a Phidiasem.

Pojmeme-li v krátká slova, co jsme posud velmi
stručně byli naznačovali, opomíjejíce všeliké důvody a
podrobné námítky, tož vedení jsme k následním závěr-
kům: stavitelství bylo až do století patnáctého hlavním
rejstříkem člověčenstva, v této době neobjevila se ve
světě myšlenka, poněkud zapletená, jež by nebyla se
stala budovou; každá myšlenka lidu, každý zákon ná-

boženský byl měl svůj pomník; pokolení lidské nemělo tehdá důležité myšlenky, kterouž by nebylo v kámen vepsalo. A proč? Poněvadž každá myšlenka, budiž ona náboženská či filosofická, chce se zvěčnit, poněvadž myšlenka, kteráž jedno pokolení byla ruchem naplňovala, chce i na jiná pokolení působit, a vůbec po sobě stopy zůstat.

O jak pomíjejicná je nesmrtnost rukopisu! Budova jest knihou pevnou a trvalou, jež zhoubě času odolá. K zničení slova psaného stačí pochodeň a Turek, k zničení slova zbudovaného třeba ale revoluce společenské, převratu pozemního. Barbaři ubírali se přes Kolisej, potopa snad přes pyramidy.

V století patnáctém všechno se zjinačilo. Duch lidský odkryl prostředek, aby se rozplozoval netoliko trvaleji a neodolatelněji než stavitelstvím, ale i prostěji a snadněji. Stavitelství bylo s trůnu sesazeno. Za kamennými písmeny Orfeovými následovala olověná písmena Gutenbergova.

Kniha zabíjí budovu.

Výmysl kněhtiskařství je největší událost v dějinách; jestiž to matka revoluce. Jestiž to naskrze nový způsob, jímž lidstvo se vyjadřuje, jestiž to myšlenka lidská, jež svleknuvši jednu údobu, v jinou se obléká; jestiž to uplná a rozhodná přeměna kůže hada symbolického, kterýž od časů Adama představuje rozum lidský.

V údobě kněhtiskařství jest myšlenka, méně než kdykoli dříve, pomíjejicnou, jestiž letavá, nechopitedlná, nezničitelná, i směsuje se se vzduchem. Za časů stavitelství stávala se horou a zmocňovala se neodolatelně jednoho století a jednoho místa. Nyní stává se hejnem ptákův, rozptyluje se do čtyř úhlův světa, a naplňuje zároveň veškerá místečka ve vzduchu i v prostoro.

Tázeme se opět, kdož by nevěděl, že tímto způsobem je nezničitelná? Z pevného, čímž byla, stala se houževnou, z trvalosti přešla k nesmrtnosti. Hmotu na místě utkvělou lze pobořit, ale jak možno všudybylost

vyhladit? Ať vznikne potopa, tož hora dávno již zmizí pod vlnami a ptáci posud poletují, a byť i jen jedna archa ploula na povrchu povodně, ptáčekové se na ni usadí, poplujou s ní, budou s ní přítomny opadání vody, a nový svět, ze směsice této vyrostlý, probudiv se, uhlídá nad sebou poletovati okřídlenou a živou myšlenku světa spohlčeného. *

Uvážíme-li po té, že týž způsob vyjadřování myšlenek není toliko nejtrvalejší, alebrž i nejprostší a nejpohodlnější a všem nejprůhodnější a že nevěže za sebou nijakou hrubou přítěž a nehýbe nijakým těžkým náčiním, porovnáme-li, kterak myšlenka, jež budovou má se ztlumočit, musí čtveré neb pateré umění k součinnosti přijmíti, kterak jí zapotřebí jsou celé tůně zlata, celá hora kamení, celý les na roubení a všecken lid za dělníky, a že myšlenka, jež stává se knihou, stačí kousek papíru, trochu inkoustu a péro, tož nelze diviti se tomu, že rozum lidský stavitelství za kněhtiskařství byl dal v šanc. Protrhněte najednou původní řečiště řeky a průplav pod její hladinou prokopaný, a zajisté řeka řečiště své opustí.

Podobným způsobem bylo, od dob výmyslu kněhtiskařství, stavitelství zponenáhla vysychalo, sebe zmrzačovalo a obnažovalo. Patrně lze pozorovat, kterak voda upadá, šťáva mizí a myšlenka, značící časy a národy, z něho se vytracuje.

Ochlazení jest v století patnáctém téměř ještě neznáčné, tisk je posud slaboučký a ubírá na nejvyšší mohutnému stavitelství nadbytek síly životní. Avšak od století šestnáctého je choroba stavitelství viditedlna; není ono více výslovným výrazem společnosti; stává se v bídné způsobě uměním klassickým, z galického, evropského, domácího stalo se řeckým a římským, z pravého a novověkého lži-antickým. Týž úpadek zove se znovuzrozením, čili doba renaissanční. Nicméně byl to úpadek velkolepý, neb starožitný duch gotický, toto slunce za

ohromným tiskem mohučským zapadající, proniká ještě posledními paprsky svými veškerou zvrhlou nakupeninu sloupení latinských a sloupořadí korintských. Zapadající toto slunce máme za svítání.

Avšak jakmile stavitelství stalo se jen pouhým uměním, jako kterékoli jiné, jakmile nebylo uměním veškerým, svrchovaným, tyranským, tuť již nemá síly, aby ostatní umění utlumovalo; protož tato také z nadvlády se vyprostují, jho stavitelství setřásají, i ubírá se každé svou cestou. Každé z nich při tomto rozvedení cosi získalo; osamělost každou sílu tuží. Řezbářství stává se sochařstvím, obrázkářství malířstvím, žalmy hudbou. Umění podobalo se říši, po smrti Alexandrově se rozpadávající, z provincií stávala se království.

Tímto způsobem vznikli Rafael, Michel Angelo, Jan Goujon, Palæstrina, tyto lesknoucí se hvězdy oslňujícího století šestnáctého.

Jako umění vymaňovala se, touže dobou, všude i myšlenka ze své poroby. Původcové kacířství v středověku byli již víru katolickou notně podkopali. Století šestnácté rozkotalo jednotu náboženskou. Před kněhtiskařstvím byla by reformace bývala pouhou roztržkou církevní, kněhtiskařství způsobilo z ní revoluci.

Odejmete jí tisk a kacířství jest zmořeno. Avšak budiž to osud či náhoda, Gutenberg byl předchůdcem Lutherovým.

Když ale konečně slunce středověku úplně zapadlo, a důvtíp gotický na obzoru umění navždy utuchnul, tuť stavitelství vždy více a více se zatemňovalo, blednulo a zanikalo. Tištěná kniha, týž hlodající červ na stavbě, tuto vystřebala a zphltla. Stavitelství se obnažovalo, oprchávalo, a vůčihledě hubenělo; stávalo se chatrným, chudým, ničímž.

Neznačilo již nic více, ba ani zpomínku na dobu zašlou. Zůstaveno sobě samému, opuštěno ode všech umění ostatních, poněvažž myšlenka lidská byla je opu-

stila, bralo sobě na pomoc řemeslníkův, na místo umělcův. Malby na skle nahrazovalo holé sklo, a kameník nastoupil činnost svou na místo řezbáře. Tytam jsou veškerá šfáva, veškerá původnost, veškerý život, veškeren důvtíp. Jak žebračka dílny hodna politování, vleče se stavitelství od odliky k odlice. Michel Angelo, kterýž od století šestnáctého zánik stavitelství tušil, vzchopil se k poslední myšlence, k myšlence, již zoufalství mu bylo vnuklo. Týž Titan umění nakupil Pantheon na Parthenon a zbudoval chrám svatého Petra v Římě. Vznesené to dílo, zasluhující, aby setrvalo jediným, poslední týž původní výmysl stavitelství, pečeť to obrovského umělce na konci ohromného rejstříku kamenného, kterýž se uzavíral. Čeho vyvedlo po smrti Michel Angela bídne stavitelství, jež sebe sama co příšera a stín bylo přežilo? Obralo sobě chrám sv. Petra v Římě za vzor, aby podle něho rozměry své rozpočítávalo a pitvorně nápodobňovalo. Byloť to šílenství, politování hodno. Každé století má svůj svatopetrský chrám. V století sedmáctém chrám le Val-de-grace, v osmáctém století chrám sv. Jenofevy. Ale i každá země má svůj svatopetrský chrám. Máť jej Londýn; máť jej Petrohrad; Paříž má dokona dva neb tři. Nepatrná to závěť, poslední to blábolení umění velkolepého, jež sestárnuvši, zase zdětinělo, dříve než zemřelo.

Pozorujeme-li na místě významných pomníků, o nichž právě jsme mluvili, povšechné vzezření umění od šestnáctého až do sedmáctého století, tož shledáme tytéž zjevy úpadku a úbytí. Od dob Františka II. zaniká vždy více a více stavitelský útvar budov a ustupuje útvaru geometrickému, jenž jak kostnatá lešení vychrtlého nedužijce do očí bije. Krásné čáry umění ustupují chladným neuprosným čarám mnohostěnu.

Stavitelství se trýzní, aby ukrylo tuto nahotu, lomenice řecká vkrádá se na místě lomenice římské a naopak. Jestí to vždy Pantheon v Parthenonu: svato-

petrský chrám v Římě. Vizme jen domy cihlové Jindřicha IV. s hranami kamennými; královské náměstí a náměstí dauphinovo. Vizme těžké, zavalité, stlačené a nakupené chrámy Ludvíka XIII., jichž bání hrbu se podobají. Vizme stavitelství Mazarinovo, ošklivý italský patisk budovy Quatre-Nations; paláce Ludvíka XIV., dlouhá, ledová, nudná kasárna pro dvořaniny. Vizme konečně stavby Ludvíka XV. s jejich čekankami, šlejškami a všelikými bradavicemi a houbovinami, jež zohavují toto starožitné, vrátké, bezzubé a zálibné stavitelství. Od dob Františka II. až do času Ludvíka XV. zmáhalo se zlo v postupování geometrickém. Umění mělo již jen kůži na kostech, a bídně dokonávalo.

Avšak co bylo se stalo z kněhtiskařství? Veškeren život, jenž ze stavitelství mizel, na tisk se přenášel. Čím více stavitelství klesalo, tím více nadouvalo a zmašlo se kněhtiskařství.

Veškerá jistina sil, kterouž myšlenka lidská na stavby byla plýtvala, vydávána byla nyní na knihy. Od století šestnáctého byl se tisk povznesl v roveň se stavitelstvím zanikajícím, a zápasiv s ním zabil je. V století sedmnáctém byl již dosti panujícím, a dosti vítězným a ve vítězství dosti upevněným, že mohl světu upravit slavnost velkého století literárního. V století osmnáctém, odpočinuv sobě dlouho u dvoru Ludvíka XIV., uchopil se starého meče Lutherova a co zbraň Voltairova, úsečný a bouřlivý, hnal útokem na sestárlou Evropu, jejíž stavitelský výraz byl již zabil. V okamžiku, kde století osmnácté se dokonává, byl již všechno zničil. V století devatenáctém jal se zase budovat.

Nuže, tážeme se nyní, které z dvou umění těchto skutečně zastupovalo po tři století myšlenku lidskou? Které ji ztlumočilo? Které vyslovalo netoliko její spůsoby literární a scholastické, alebrž i její ohromný, hluboký povšechný ruch? Které rozkládá se neustále bez přítrže a bez mezery nad pokolením lidským, kteréž

dále se běře, jak netvor s tisíci nohama. Či stavitelství aneb kněhtiskařství? *

Zajisté kněhtiskařství. Ať nikdo se neklame, stavitelství je mrtvo; a to na vždy, byvši zabito knihou tištěnou, zabito, poněvadž není tak trvalé, zabito, poněvadž je dražší. Každý chrám stojí miliardu. Představme nyní sobě, jakého nákladu by bylo zapotřebí, aby na novo sepsána byla kniha stavitelská, aby na novo hemžili se na půdě tisícové budov, i aby navrátila se doba, kde množství pomníků bylo tak náramné, že podle výroku svědka zočního „člověk by za to byl měl, že svět, otrásaje sebou, shodil se sebe starý svůj šat, aby pokryl se bílým rouchem chrámův.“ Erat enim, ut si mundus, ipse excutiendo semet, rejecta vetustate, candidam ecclesiarum vestem indueret. (Glaber Radulphus.) *

Knihy jest v brzce hotova, nestojí mnoho, a může daleko se octnout! Jak bychom se tudíž divili, že veškerá myšlenka lidská k tomuto svahu se hrnula? Nechceme ostatně tím říci, že stavitelství nevyvede, zde neb onde, ještě nějaký krásný pomník, nějaké osamělé dílo mistrovské.

Můžeť se jestě někdy přihodit, že i za panování tisku postaven bude sloup z děl ulitý, k němuž veškeré vojsko se bylo přičinilo, jako za panování stavitelství Iliady a romanceros, Mahabáhrata a Nibelungy byly národem utvořeny z rozpoltěných a rozkouskovaných rhapsodií. V století dvacátém může náhodou zjevit se stavitel velikého důvtipu, jakož byl objevil se Daute v století třináctém. Avšak stavitelství nebude více uměním společenským, povšechným a nadvládajícím. Vznesená báseň, vznesená budova, veliké dílo lidské nebude více staveno, alebrž tisknuto.

Pakliže stavitelství toliko náhodou se povznese, tož nikdy více nebude panovat. Bude se muset podrobit zákonu literatury, jakýž tato druhdy od něho byla dostávala. Poloha obou umění je zvrácena. Jestíť jisto,

že v době stavitelství básně, arciže řídké, podobají se pomníkům.

Vyasa v Indii je křovitá, podivná a neproniknutelná, jak pagoda. V Egyptě jeví básnictví, právě jako budovy, velikost a klidnost čar, v. starém Řecku krásu, přívětivost a klid, v Evropě křesťanské vznešenost katolickou, prostotu národní, bohatý a bujný růst doby znovuzrození. Bible podobá se pyramidám, Iliada Parthenonu, Homer Phidiasovi. Dante v století třináctém jest poslední chrám romanský, Shakespeare v století šestnáctém poslední chrám gotický.

Abychom vše, co posud jsme byli pronesli, arciže způsobem nedokonalým a kusým, v jednom obrazu zahrnuli, tož má pokolení lidské dvě knihy, dva seznamy, dvě závěti, stavitelství a kněhtiskařství, biblí kamennou a biblí papírovou. Pohlížíme-li na tyto dvě bible, po celá století otevřené, tož zajisté jest dovoleno, aby se nám želelo viditelné vznešenosti písma žulového, obrovské abecedy, skládající se ze sloupení, pilířů a obelisků, aby se nám želelo oněch hor člověčích, jež svět a minulost pokrývaly od pyramid až k věži v Brodnici. Musíme čísti minulost na těchto mramorových stránkách; musíme obdivovati se knize, stavitelstvím napsané, a listy v ní neustále převraceti, avšak nesmíme popírati vznešenosti budovy, jež přičiněním kněhtiskařství byla vznikla.

Budova tato je ohromná. Jakýs statistik spočítal, že bychom, položivše na sebe všechny knihy od dob Gutenbergových vytištěné, vyplniti mohli prostoru mezi zemí a měsícem. Avšak o této velikosti nechceme mluvit. Hledíme-li ale v myslí své představití sobě povšechný obraz o veškerých plodech kněhtiskařství až do naší doby, tož objeví se nám týž celek jak ohromná stavba, opírající se o celý svět, na níž pracuje bez ustání veškeré pokolení lidské a jejíž ohromná hlava mizí v hlubokých mlhách budoucnosti.

Jesti to mraveniště veškerých ^{*} důvtipův, oul, do

*B. G. J. Zlatá
M. J. P. P. P.*

něhož veškeré obraznosti, tyto pozlacené včely, med svůj snášejí. Budova tato má tisícera patra. Zde a onde viděti lze odstávky schodův, vedoucích do tmavých jeskyň vědy, uvnitř se křížujících.

Všude na povrchu v hojnosti zjevují se oku výplody umění, arabesky, růžice a závitiny. Od Shakespearova chrámu hlavního až k mešitě Byronově nakupují se, v směsici, tisícere vížky v tomto sfdelním městě povšechné myšlenky. Do základů vepsalo se několik starých nároků člověčenstva, jež stavitelství nebylo zaznamenalo. V levo u vchodu upevněna jest starožitná polovypuklina z bílého mramoru Homerova, v pravo zvedá bible polyglottní svých sedm hlav; hydra Romancera a několik jiných zvrhlých útvarů, Vedy a Nibelungy, trčí něco opodál. Avšak zázračná budova je neustále nedokonána. Tisk, týž stroj obrovský, jenž neustále vyčerpává veškerou štávu ducha z pokolení lidského, srší bez přítrže novou látku ku svému dílu.

Veškeré pokolení lidské stojí na lešení; každý duch jesti zedníkem, i nejnepatrnější ucpává nějakou díru, aneb přikládá kámen. Odbojník bretoňský přináší svou nůši rumu. Každým dnem nová vrstva se zvedá. Kromě původních a jednotlivých příspěvkův každého spisovatele jsou i příspěvky hromadné. Století osmnácté vyneslo na jevo encyklopædii, revoluce Moniteura. Věru i toto je stavba, jež v kroužkách nekonečných se šíří a nakupuje; i tu jest zmatenice jazykův, neustálá činnost, neocháblá práce, horlivý zápas celého člověčenstva, zaslíbené útočiště rozumu proti nové potopě, proti povodni barbarův. Jesti to druhá věž babylonská pokolení lidského.

Kniha šestá.

I.

Nestranný pohled na bývalou pravomocnost.

Přešťastnou osobou byl roku milosti 1482 vznešený pan Robert d'Estouteville, rytíř, pan na Beyně; baron z Ivry a Saint-Andry v krajišti, rada a komoří králův, a dozorce nad pravomocností pařížskou. Asi před sedmácti roky dne 7. listopadu 1465, téhož dne, kdy objevila se vlasatice,*) bylo mu dáno krásné dozorství nad pravomocností, jež pokládalo se spíše za manství rytířské, než za úřad.

Dignitas, praví Jan Læmnæus, quæ cum non exigua potestate politiam concernente, atque prærogativis multis et juribus conjuncta jest.

Roku 1482 byl to zajisté zázrak, že šlechtic měl posud úřad královský, ku kterémuž jmenovací list v době svatby nemanželské dcery Ludvíka XI. s panem levo-bočkem z Bourbonu byl mu udělen. V týž den, kde Robert d'Estouteville úřad svůj byl obdržel, nastoupiv na místo pana Jakuba Villiersa, byl Jan Dauvet nastoupil předsednictví parlamentu na místě Hélye-a Thorettes, Jan Jouvenel des Ursins byl se stal kancléřem na místě

---

*) Tato vlasatice, proti níž papež Calixte, strýc Borgie, byl nařídil veřejné modlení, je tatáž, jež zase objevila se r. 1835.

Petra z Morvilliersu, a Regnault des Dormans na místě Petra Puy-a zprávodajem v paláci královském. Kdežto ale poslední dva úřady na více osob přecházely, udržoval se Robert d'Estouteville neustále ve své hodnosti. Byl mu (jak v listu jmenovacím se praví) úřad jeho v ostřežu dán, a věru on jej dobře ostříhal, neb byl k němu tak přilnul, v něm se vtělil a s ním se tak stotožnil, že ušel zuřivosti, s jakouž Ludvík XI. hodnosti své měnil, neb král týž nedůvěřivý, skrblivý a pracovitý hleděl častým jmenováním a sesazováním úředníkův pružnost své moci sobě zachovat. Hodný rytíř ostatně byl zvláště šťastný; obdržel pro svého syna dědičnost svého úřadu a již po dvě leta stálo jmeno ctného pana Jakuba d'Estouteville, panoše, vedle jmena otcova v seznamu dozorství nad právomocností pařížskou. Zajisté řídká a zvláštní to přízeň! Robert d'Estouteville býval arci druhy výborným vojínem, kterýž věrně byl nesl svou korouhev proti ligě blaha obecního, a kromě toho byl královně při jejím vjezdu roku 14... podal krásného jelena cukrového. A konečně byl v dobrém přátelství s panem Tristanem Hermitem, představeným soudu maršalského v palácu královském. Mohl tudíž Robert d'Estouteville vésti život velmi příjemný a půvabný.

Měly výborné důchody, na nichž, jak více vinných zrn na hroznu, visely ještě důchody z občanských a hrdelních kancelářů pařížské právomocnosti, důchody z občanských a hrdelních kancelářův první soudní instance, nečítaje ani skrovného cla u mostů Mantea Corbeil a jiných menších poplatkův od měřičův dříví a soli atp. Kromě toho měl to potěšení, že při slavných průvodech městem uprostřed červených a hnědých rouch přisedících soudních a čtvrtních mohl se skvíti krásným svým brněním, jemuž podnes lze se obdivovati v opatství valmontském (v Normansku), kdež na hrobu řečeného rytíře vytesáno jest, a svou vypouklou příslibou, kterouž lze viděti v Montlhéry. A zajisté nebylo to nepatrné,

že měl nejvyšší moc nad sergenty soudu dvanáctipanského, nad strážníky a oběma soudci vyslyšacími při první soudní stoličce, nad 16 komisary šestnácti čtvrtí, nad žalárníkem Châteletu, nad 4 sergenty, jimž léna jsou dána, nad 26 sergenty na koních, nad 120 sergenty s metlami a nad rytířem stráže s jeho družinou. Také to nebylo nepatrné, že mu příslušela vyšší a nižší soudní pravomocnost, že měl právo lidi na pranýř vystavovati, je věšeti, a skrze ulice vyvláčet, a kromě toho nižší soudní pravomocnost (in prima instantia, jak v listinách se praví) v místohrabství pařížském se sedmero jeho úřady.

Či mohlo býti cosi příjemnějšího, než vydávati výroky a nálezy soudní, jak to každodenně činíval pan Robert d'Estouteville, zasedaje pod širokými a stlačenými oblouky křížovými Filipa Augusta, a po té, jak v každý večer činíval, ubírat se do roztomilého domku v ulici gali-lejské, v obvodu paláce královského, jež byl v lénu obdržel po své choti, paní de Loré, aby odpočinul sobě od namáhání, když byl totiž některého ubožáka odsoudil, aby týž strávil noc po boku jeho v „domečku ulice Escorcherie,“ jež představení a přísedící pařížští byli ustanovili za žalář, jenž byl jedenácte stop dlouhý, sedm stop čtyry palce široký, a jedenácte stop vysoký.

Robert d'Estouteville neměl ale toliko svou vlastní pravomocnost jakožto představený Paříže a jejího místohrabství, avšak on se též valně pletl do vyšší spravedlnosti královny. Hlava sebe vznešenější ubírala se skrze jeho ruce, než připadla katovi; onť byl nechal p. Nemoursa přivést z bastilly St. Antoine, aby ho dopravil na tržiště, a pana Saint-Pola, aby ho dopravil na náměstí grèveské, kterýž, rozmrzelý, nadmíru hřmotil k veliké radosti pana Roberta d'Estouteville-a, jenž pana connétable-a nikterak nemiloval.

Patrné, že nebylo více třeba, aby člověk vedl šťastný a slavný život, i aby sobě zasloužil kdys chvalnou

stránku v zajímavých dějinách dozorcův nad právomocností pařížskou, z nichž se dovídáme, že Oudard de Villeneuve měl dům v ulici des Boucheries, že Vilém Hangest byl koupil velké a malé Savojsko a že Vilém Thiboust jeptiškám u sv. Jenofevy byl daroval své domy v ulici clopinské, že Hugues Aubriot bydlel v paláci Porc-Épic; atd.

Avšak navzdor tolikerým pohnutkám, aby život v trpělivosti a radosti trávil, probudil se pan Robert d'Estouteville ráno dne 7. ledna 1482 v rozmaru, nad míru nevrlem a nesnesitelném. Z jaké příčiny byl vznikl týž rozmar, tož sám by byl nemohl udati. Či snad proto, že obloha byla pošmurná? Aneb že přeska starého převěsníku jeho byla špatně přitažena a příliš po vojensku břich jeho stahovala; anebo byl snad viděl okolo oken svých táhnouti ničemy, v řadách po čtyrech, jižto majíce kazajky bez košil, klobouky bez dýnka a přes sebe zavěšeny ranec a láhev, se mu posmívali? Anebo byla to snad předtucha, že příštím rokem král Karel VIII. mu z jeho duchodů strhne tři sta sedmdesát livrů, šestnáct solsů, a osm haleřův? Čtenář sudiž sám, my spíše bychom za to měli, že byl proto rozmaru špatného, poněvadž byl rozmaru špatného.

Ostatně bylo to v den po slavnosti, den nudný pro každého, zejména ale pro úředníka, jemuž přísluší, aby vymetl všechny smeti — v smyslu doslovném i nevlastním — jež slavnost v Paříži vůbec zůstává. A kromě toho měl dnes sedění v Grand-Châteletu. Našli jsme zkušenosti, že soudcové vůbec tím způsobem sobě to zařizují, aby den, v kterýž mají soudit, zároveň byl dnem špatného jejich rozmaru, aby totiž měli vždy někoho po ruce, na němž by jej pohodlně mohli vyburácet buď jmenem krále a zákona, neb spravedlnosti.

Nicméně začalo tentokráte sedění bez něho. Náměstníci jeho jak v záležitostech občanských tak i hrdelních neb soukromých, podle obyčeje, řízení zaň vykonávali.

Od osmi hodin z rána bylo několik tuctů měšťanů a měšťanek, stěsnaných v tmavém zákoutí vyslechárny, mezi zdí a silným zábradlím dubovým, s blažeností přihlíželo a naslouchalo rozmanitému a zábavnému výjevu, jakýž poskytovalo vykonávání spravedlnosti občanské a hrdelní skrze mistra Floriana Barbedienne-a, vyslýchacího soudce v Châteletu a náměstka pana Roberta d'Estouteville-a, jehož výroky v pestré směsici a naskrze nahodile zavznívaly.

Síň byla malá, nízká a klenutá. Stůl se znakem liliovým, a veliká lenoška z vyřezávaného dřeva dubového pro pana Roberta d'Estouteville-a stály v pozadí, a v levo podnožka pro soudce vyslýchacího, mistra Floriana. V zadu seděl písař, pilně čmáraje. V předu nalézal se lid, a přede dveřmi i před stolem několik sergentův dozorcových ve fjalovém svrchním šatu kamelotovém s kříži bílými na prsou. Dva sergenti z Parloir-aux-Bourgeois, v poločervených a polomodrých kazajkách, stáli na stráží před nízkými zavřenými dvířkami, jež viděti bylo v pozadí za stolem.

Jediné okno, s obloukem křížovým, vtěsnané do tlusté zdi, osvětlovalo bledou září sluneční měsíce ledna dvě pitvorné postavy, svévolného diblíka, do kamene vytesaného a v stropě na okrasu visícího, a soudce v pozadí sálu, na liliích sedícího.

Představte sobě za stolem soudním, mezi dvěma hromadama spisův, pana Floriana Barbedienne-a, vyslýchacího soudce v Châteletu, jak lokty o stůl se opírá, skrýváje nohu ve vleče svého hnědého roucha soukeného, a zardělou tvář svou do bílého rouna ovčího.

Stahoval zamračené obočí, mžoural očima a vznešeně nadouval tuk svých lící, jež pod bradou jeho v celek se spojovaly. Vyslýchací soudce byl hluch; což u vyslýchacího soudce patrně není vadou.

Mistr Florian také v skutku soudil bez všeho odvolání a velmi přiměřeně. Zajisté stačí, když soudce se

staví, jakby poslouchal, a ctihodný soudce vyslýchací dostál této k dobré spravedlnosti nezbytné podmínce převýborně, poněvadž nijaký hluk roztržitost mysli jeho vzbuditi nemohl.

Ostatně nalézal se, mezi posluchačstvem, neuprosný dozorce nad veškerými jeho skutky a posuňky v osobě našeho přítele Jana Frollo, malého žáka ode včírka, onoho poběhlíka, jež všude po celé Paříži mohl jsi zastihnout, ovšem ale nikdy před stolicí učitelskou.

„Slyš,“ pravil zcela potichu Jan Frollo svému soudruhovi, Robinu Poussepainovi, jenž stojí vedle něho se šklebil, antě on výjevy, před očima jejich se rozvíjející, výklady provázel, „patř tam na Johanku Buissonovu. Krásná to dívka!“

„Na moutě věru, starý šedivec ji odsoudí; nemá ani očí, ani uší. Patnáct solsů, čtyry halíře, za to, že měla při sobě dva růžence. Toť trochu drahé. Lex duri carminis.“

„Kdo je onen muž? Ah hostinský Robin Chiefde-Ville!“

„Hostinský, poněvadž ho za mistra do cechu přijali.“

„Platí své vstupné!“

„A hle, též dva šlechtici mezi těmi šibaly! Aiglet de Soins a Hutin de Mailly, dva podkoní. Hráli v kostky! Kdy pak uhlídám zde našeho rektora? Sto livrů pokuty pro krále! Barbienne mlátí do toho, jak hluchec — jínž arci jest. Ať stanu se svým bratrem arcijahnem, pakliže mne to zastraší, abych více nehrál; budu hrát ve dne v noci, chei jen při hře živu být, při hře umřít, a po košili i duši svou prohrát. Svátá panno Maria, jaké to dívky, jedna přichází po druhé, rozmilé moje ovečky! Ambroise Lécuyère-ova, Isabeau Paynette-ova a Berarde Gironinova. Zním je všechny, přísambůh. Jen notnou pokutu, pokutu, pokutu! Však on vás naučí, abyste nosily pozlacené pásy! Deset solsů těm zálibnicím. O ty stará tlamo soudcova, o chlape hluchý a blbý!

Oh Floriane, tulpase! Oh Barbedienne, prahulváte! Hle, jak sedí za stolem, sežírá sporné strany a sporné spisy; žere, žvýká a přecpává se. Pokuty, taxy, soudní náklady, náhrady, pekelné ohně, žaláře, vězení, okovy, výprasky, toť jsou mu pravé vánočky! Hleďte na to prase! Ticho, ještě zamilovaná ženština. Věru, toť Thibaud-e-ova, žádná jiná! Proč vybíhá z ulice Glatigny? A co to je za výrostka? A toť Gieffroy Mabonne, četník a lučštník, rouhal se bohu otcí —. Pokutu Thibaudově, pokutu Gieffroyovi, pokutu oběma! Starý hluchec spletl sobě obě záležitosti. Vsadil bych se, že bude dívka pokutována za rouhání a četník za pletky milostné. Ticho, Robin Poussepaine. Koho pak nyní přivádějí? Na moutě věru, toť kopa sergeantův, přísám-bůh, toť přihání se celá smečka chrtův! To bude jistě velký kus honu. Jakýs kanec! Ano, Robine, je to kanec! A jaký krásný kanec! Na moutě duši, toť náš kníže ode večírka, náš papež bláznův, náš zvoník, náš jedno-oký, náš hrbáč, naše pitvora! Toť Quasimodo!“

Byl to opravdu Quasimodo; svázán, téměř škrcen, obklopen a silnou stráží provázen. Při rotě sergentův, jež ho obklopovala, nalézal se i sám rytíř stráže, mající na prsou vyšíváný znak Francie a na zádech vyšíváný znak Paříže. Na Quasimodovi nebylo kromě jeho zmrzačilosti nic pozorovati, co by bylo odůvodňovalo též průvod halaparten a pušek; byl zasmušilý, mlčelivý a klidný. Jediné oko jeho jedva že časem zamračeně a hněvivě utkvělo na provazech, jimiž byl spoután. Ohlížel se též časem kolkolem sebe, ale tu jevil zrak jeho takovou matnost a ospalost, že ženštiny prstem naň ukazovaly, aby vespolek se rozesmály.

Mistr Florian obracel mezitím pečlivě listy obžaloby, na Quasimoda podané, kterouž písař byl mu doručil, a prohlídnuv ji zběžně, chvíli k úkolu svému se uchystával. Obezřelost tato, na niž před výsledkem vždy pamatoval, měla dobrý účinek, neb způsobem tímto znal

předkem jmeno, vlastnosti a přečiny obviněného, a dovedl vyplesti se ze všelikých oklik výsledku, aniž by hluchotou svou přílišně se vyzradil. Akta přelíčení byla mu tím, čím bývá pes slepci. Událo-li se náhodou, že zde neb onde nějakým nesouvislým oslovením aneb některou nesrozumitelnou otázkou vadu svou prozradil, tož mívali to jedni za důmysl, jiní za hlupství. V případě obojím nebyla čest úřadu nikterak dotknuta, neb zajisté je líp, mají-li lidé soudce za důmyslného, a za hlupáka, než za hluchého. Proto s velikou pečlivostí skrýval svou hluchotu před očima všech, a obyčejně se mu to tak dobře podařilo, že málem by i sebe samého již klamal. Jestli to ostatně snadněji, než za to se má.

Všichni hrbatci nosí hlavu zpřímeně, všichni kokta-
lové rádi řeční, všichni hlušci mluví potichu.

Mistr Florian měl za to, že ucho jeho je, na nejvyš, trochu odbojně. Toť bylo vše, co připouštěl ve vzhledě tomto mínění veřejnému, arciže toliko v okamžicích upřímnosti a když svědomí ho hryzlo.

Přežvýkav dostatečně záležitost Quasimodovu, hodil hlavou nazad a k vůli větší vznešenosti a nestrannosti přimhouřil oči tak notně, že v tuto chvíli byl zároveň hluchým i slepým. Zajisté bez dvou těchto vlastností nelze ani býti soudcem dokonalým.

S úradní touto tvářností začal konečně svůj výslech:

„Vaše jmeno?“

Avšak tu nastal případ „zákonem nepředvídaný,“ že totiž hluchý hluchého měl vyslýchati.

Quasimodo, nepochopiv pranic z otázky jemu kladené, upíral i nadál zrak svůj na soudce, ničeho neodpovídaje. Hluchý soudce, nepozorovav hluchoty obžalovaného, měl za to, že týž byl odpověděl, jak obyčejně činívali všichni obžalovaní a pokračoval s vážností zblbělou:

„Dobrá! Vaše stáří?“

Quasimodo i na tuto otázku neodpověděl.

Soudce měl zase za to, že jí je zadost učiněno, a pokračoval :

„Váš stav?“

Mlčení panovalo nadál! V obecnstvu ale jali se sobě pošeptávati a vespolek na sebe pohlížeti.

„Dosti,“ začal poznovu soudce s úplnou chladností, maje za to, že obžalovaný třetí odpověď svou byl domluvil. „Vyť jste obžalován před stolicí naší, primo z rušení poklidu nočního, secundo z nepočetného útoku na osobu nevěstky, in præjudicium meretricis, tertio z odboje a nezákonnosti proti lučištníkům ordonance krále, našeho pána. Zodpovídejte se ze všeho toho —. Písaři, máte všechno napsáno, co obžalovaný posud byl odpovídal?“

Při této neobratné otázce vypuknul mezi ostatními přísluhovateli spravedlnosti a obecnstvem takový náramný, nezbedný, pošetilý, nakažlivý, povšechný smích, že i oba hlušci museli toho sobě povšimnouti. Quasimodo ohlídnul se, opovržlivě hrb svůj vypnuv; mistr Florian ale, neméně užaslý, měl za to, že smích divákův vzbuzen byl jakous neuctivou odpovědí obžalovaného, an vypnutí hrbu bylo mu toho viditelným dokladem, i všecek rozhorlen osopil se na Quasimoda.

„Víte-li pak, ničemo, že za svou odpověď provaz byste zasloužil? Víte, s kým mluvíte?“

Toto vyplísnění arci nehodilo se, aby utlumilo výbuch veselosti povšechné; i bylo patrně tak podivné a směšné, že zběsilý smích uchvátil i ony sergenty, jižto, podobajíce se komorníkům ozbrojeným, na stráži tu stáli, a u nichž hlupství nutnou bylo vlastností. Quasimodo jediný zachoval svou vážnost, z důvodu podstatného, poněvadž totiž ničeho nechápal, co kolkolem něho se dělo. Soudce, vždy více a více popuzený, pokládal to za svou povinnost, aby v rozhořčenosti své setrval; doufal totiž tímto způsobem obžalovaného naplniti po-

strachem, kterýžto postrach zase by působil na obecenstvo, a tudíž u tohoto úctu k soudci vzbudil.

„Tak tedy vy zkažený chlape, vy lupiči, opovažujete se odepřít úctu soudci vyslýchacímu v Châteletu? úředníku, jemuž přísluší policejní moc nad lidem pařížským, jehož povinností jest, aby stíhal zločiny, přečiny a hulákavé chování, aby dohlížel na veškerá řemesla, a zakazoval veškeré monopoly, aby dláždění v pořádku udržoval, aby překážel překupnictvu v drůbeži, ptactvu a zvěři, a kterýž nechává rovnati dříví, vyčistovati bláto z města, a ze vzduchu choroby nakažlivé, a jenž bdí neustále nad blahem obecním, a to vše beze platu, ano i bez naděje na odměnu. Víte-li pak, že zovu se Florian Barbedienne, náměstnk pana dozorce, že jsem komisařem, soudcem vyšetřovacím, dozorcem a soudcem vyslýchacím jak při právomocnosti pařížské, tak i při právomocnosti místohrabství, že jsem v úradě i v ředitelstvu . . .“

Není zajisté příčina, aby hlušec, jenž s jiným hlušcem mluví, v řeči své ustanul; a bůhví, kde by mistr Florian byl přistanul, jsa takto zmítán plnými plachtami na moři výmluvnosti, kdyby najednou nízká dvířka v pozadí nebyla se otevřela, a kdyby jimi pan dozorce, rytíř Robert d'Estouteville, sám byl nevešel.

Mistr Florian nezmlknul při jeho příchodu, alebrž otočiv se k dozorcovi, oslovil ho hřmotným způsobem, jakýmž před chvílí Quasimoda byl ničil.

„Milostivý pane, žádám za pokutu, jakákoli je Vám líba, tomuto obžalovanému, jenž těžce a podivuhodně soud byl urazil.“

Sotva ducha popadaje, usadil se do své lenošky stíral sobě s čela krůpěje potu, jež podobně slzám kapaly na pergamen před ním rozložený. Pan Robert d'Estouteville zamračiv se, pokynul Quasimodovi tak poručivým a významným způsobem, aby dával pozor, že hlušec skutečně smysl rozkazu pochopil.

Po té oslovil přísně obžalovaného : „Co jsi spáchal, ničemo, že tě sem přivedli?“

Ubožák, maje za to, že soudce táže se ho po jmeně, přerušil obvyklé své mlčení, a odvětil hlasem drsným a hrtanovým : „Quasimodo.“

Odověď srovnávala se s otázkou tak málo, že pošetilý smích na novo vypuknul a rytíř Robert d'Estouteville, zlostí všecek zardělý, zvolal : „Tak ty praničemo tropíš sobě i ze mne šašky?“

„Zvoník Notre-Dame-ský,“ odvětil Quasimodo, domnívaje se, že soudci o to se jedná, aby zvěděl jeho stav.

„Zvoník Notre-Dame-ský,“ opětoval soudce, jenž, jak víme, byl se ráno probudil v tak špatném rozmaru, že nebylo třeba, aby zuřivost jeho odpověďmi tak podivnými byla podněcována. „Zvoník Notre-Dame-ský! Však já ti dám udělati na zádech hravé zvonečky z pračí, u všech křížovatek pařížských. Slyšíš, ničemo?“

„Chcete-li vědět, kolik je mně let,“ pravil Quasimodo, „tož tuším bylo mně dvacet let o sv. Martině.“

Toť bylo přes příliš! Soudce nemohl se více přemoci!

„Ach, ty tedy soudu se posmíváš, bídniče! Pánové sergenti s pruty, dovedte toho ničemu na pranýř na náměstí gréve-ském, vypráskejte ho a po té hodinu ho vystavte. Přisámboh! týž chlap toho zakusí! Nařizují, aby tento rozsudek v přítomnosti čtyř přísězných trubáčův v sedmero zámeckých hejtmanstvích místohrabství pařížského byl provoláván.“

Písař jal se ihned bez ustání sepisovati rozsudek.

„Boží hromy, toť rozsudek rozšafný,“ zkríknul ze svého zákoutí malý žák, Jan Frollo du Moulin.

Soudce se ohlídnul a upřel poznovu jiskřící se oči na Quasimoda.

„Mně se zdá, že ničema týž pravil: boží hromy! Písaři, připište dvanáct denárův za klení; továrně sv.

Eustacha případniž polovice pokuty. Mámt sv. Eustacha ve zvláštní účtě.“

Za několik okamžiků byl rozsudek sepsán. Obsah byl jednoduchý a krátký. Řízení obyčejové při právomocnosti pařížské a právomocnosti místohrabství pařížského nebylo tehdáž ještě spracováno presidentem Thibaut Bailletem a advokátem královským Roger Barmnem; nebyl tehdáž ještě zrostl vysoký les úskokův a rozmanitého řízení, jež řečení učenci o právích na počátku století šestnáctého nasadili. Tehdáž bylo všechno ještě jasné, prosté a rychlé. Rovnou cestou kráčelo se k cíli a na konci každé stezky spatřovaly se, bez houštin a oklik, kolo, šibenice aneb pranýř. Vědělo se aspoň, kam se kráčí.

Písař podal rozsudek soudeci, kterýž přitisknuv k němu svou pečeť, odešel, aby pokračoval ve své obcházce po vyslechárnách. Byl v takovém rozmaru, že by byl téhož dne zalidnil veškeré žaláře pařížské. Jan Frolo a Robin Poussepain potměšile se smáli, a Quasimodo ohlížel se kolkolem zrakem netečným a užaslým.

Písař, vida, kterak mistr Florian Barbedienne čte rozsudek, aby i on jej po té podepsal, pocítil útrpnost s ubožákem odsouzeným, a koje se nadějí, že dosáhne jakéhos zmírnění trestu, nachýlil se, seč možná, k uchu Florianovu, a okazuje mu Quasimoda pravil:

„Člověk týž je hluch.“

Písař doufal, že společná tato vada vzbudí útrpnost Florianovu v prospěch odsouzeného. Avšak podotkli jsme již, že mistr Florian právě o to nestál, aby hluchota jeho byla spozorována. Kromě toho ale byl tak nedoslýchavý, že nezaslechl ani slov písařových; chtěje však přece osvědčit, že slova písařova byl zaslechnul, odvětil:

„Ah toť je jiná! to jsem nevěděl; za touto příčinou budiž o hodinu déle na pranýři vystaven.“

I podepsal rozsudek, takto změněný.

„To je dobrá,“ pravil Robin Poussepain, jenž nevrážil na Quasimoda, „toť ho naučí, aby podruhé na lidi se neosopoval.“

II.

Myší díra.

Čtenář dovoliž nám, abychom ho dovedli zase zpět na náměstí grève-ské, jež jsme včera s Gringoirem byli opustili, abychom následovali za Esmeraldou.

Bylo as deset hodin z rána; vše mělo na sobě ještě stopy slavnosti včerejší. Dláždění pokryto bylo stužkami, hadry, chocholy, kapalinami z pochodní voškových, a drobtý hodů veřejných. Měšťané, v četném počtu sem tam po ulici se plahočíce, a odkopávající uhaslé podpalky ohňů radostných i rozkochávající se u domu pilířového upomínkou na krásné čalouny ode včírka, pohlíželi dnes na hřebíky co poslední rozkoš. Proda-vači vína jablečného a hruškovice kotáleli soudky se svými nápoji skrze skupení.

Kupci, stojíce na prazích svých krámů, hovořili ve-spolek, na sebe pokřikující; slavnost, vyslanci, Coppenole, papež bláznův byly předmětem všech rozprav, závodilo se takřka ve výkladech a v smíchu. Nicméně byli ale čtyři jízdní sergenti, rozestavivše se na čtyry strany pranýře, shromáždili již kolem sebe notný hlouček obe-censtva po náměstí rozptýleného; týž hlouček odhodlal se k mlčení a nehybnosti, v naději na vykonání skrovné exekuce.

Obrátili nyní čtenář od tohoto živého a hlučného výjevu zrak svůj k starožitnému domu, napolo gotic-kému, napolo romanskému, de la Tour Roland, jenž na západ tvoří úhel nábřeží, tož může spozorovati na rohu průčelí tlustý breviář veřejný s bohatými malbami, kterýž před deštěm uchráněn byl malým příštřeškem, a před

zloději mřížkou, skrze niž však přece listy v breviáři obraceti se mohly.

Vedle tohoto breviáře nalézal se úzký gotický otvor k náměstí obrácený a uzavřený dvěma křížem přeloženými holema železnými. Jediným tímto otvorem vnikalo trochu světla a vzduchu do malé cely beze dveří, nalézající-se v přízemí, v tlusté zdi starého domu. Panoval tam tím větší poklid a tím děsnější ticho, čím větší hlomoz a hemzot ovládal nejlidnatější a nejhluchnější náměstí pařížské, kolkolem této budovy se rozkládající.

Tato cela byla v Paříži již po tři století proslavena. Paní Rolande-ová de la Tour Roland byla jí ze žalu nad úmrtím svého otce, ve válkách křížáckých zahynuvšího, ve zdi vlastního domu svého dala prokopati, aby se tam navždy uzavřela. Ze svého paláce ponechala sobě toliko toto obydlí, jehož dveře byly zazděny a otvor neustále, v zimě v letě, otevřen. Všechn ostatní svůj majetek byla darovala chudým a bohu.

Paní tato, nedocházejíc útěchy, byla v skutku po dvacet let očekávala smrt v prozatímním tomto hrobě. Modlila se dnem i nocí za duši otce svého, spala na popeli, nemajíc ani kamene za podušku, oblečena byla v černý pytel a živila se toliko útrpností okoloidoucích, jižto chleb a vodu ukládali na okraj otvoru, zkrátka přijímala almužny, an druhdy byla je udílela. Při smrti své, v okamžiku, kde měla vejíti v jiný hrob, odkázala prvejší hrob na věčné časy zarmouceným ženštinám, matkám, vdovám neb dcerám, kteréž, majíce se mnoho modlit za jiné a za sebe, chtěly by za živa se pochovati ve veliké bolesti aneb ve veliké kajicnosti. Chudí, slzíce, doprovodili mrtvolu její k hrobu, jí zehnajíce, i k velikému jejich zármutku nebyla pobožná tato žena, z nedostatku příznivcův, za svatou vyhlášena. Ti z nich, jižto již tehdaž byli trochu bezbožní, doufali, že záležitost tato snadněji se spraví v ráji, než v Římě,

a se svou přimlouvou za zesnulou obraceli se k bohu na místě k papeži. Největší část ale uspokojila se tím, že chovala paní Rolande-ovou v památce posvátné a že ukládala její hadry co svaté ostatky. Město založilo k poslednímu přání zbožné ženy veřejný breviář, jež poblíže otvoru přidělali, aby okolojdoucí na chvíli se tam mohli zastavit, třeba jen proto, aby se tam pomodlili, modlitba pak na almužny je připomenula, a takto ubohé poustevnice, dědičky doupěte paní Rolandové hladem a zapomenutím v něm nezahynuly.

Takovéto hroby nebyly ostatně v městech středověku právě řídké. Často zavadila noha v ulici nejlidnatější, na tržišti nejhluchnějším a nejpestřejším, uprostřed kopyt koňských a pod koly vozův o jeskyni, studěň neb obezděnou a mříží opatřenou díru, v jejímž pozadí dnem i nocí modlíla se bytost lidská, dobrovolně oddána věčnému bédování neb velikému pokání.

Veškeré přemítání, jakéž v nás vzbuzuje za našich dob podivný takový výjev — tato hrozná cela, jakás prostředina mezi domem a hrobem, hřbitovem a městem, týž živý tvor od společenstva lidského odloučený a k mrtvým připočítaný, tato svítlna, stravující poslední svou kapku oleje v temnotách, týž zbytek života kolísavého v jámě, ten dechot, ten hlas, a tato modlitba věčná v krabici kamenné, tato tvář navždy k světu jinému obrácená, toto oko jiným sluncem již ozářené, toto ucho přiléhající k stěnám hrobu, tato duše v těle uvězněna a toto tělo uvězněno v tomto zaláři, a pod touto dvojí obálkou masa a žuly bzučení, této duše v útrapě — všeliké takové přemítání nevznikalo tehdež v myslích lidu. Málo přemítající a málo bystrozraká pobožnost neviděla tolikerých významů v jednání pobožném. Brala věci šmahem, etila, vzývala a posvěcovala podle potřeby oběť vděčnosti, avšak nerozbírala její svízele, aniž pocítovala nad ní útrpnost. Časem přinášela ubohému kajicníkovi jakous almužnu, podívala se otvorem, zdali týž ještě je na

živě, neznala jeho jména a jedva věděla, že tato od kolika let mřítí byla začala. Ptal-li se cizinec po živé kostře, jež v tomto doupěti zetlívala, odpovídali sousedé, byl-li to muž: „to je poustevník,“ a byla-li to ženština: „toť je poustevnice.“

Tímto způsobem pohlíželo se tehdáž k těmto věcem, beze vši metafysiky, bez přepínání, beze skel zvětšujících, pouze okem.

Drobnohled nebyl tehdáž ještě odkryt ani na věci hmotné, ani na věci duchovní.

Avšak, jakkoli lidé málo tomu se divili, bývali nicméně příkladové takového poustevnictví uprostřed měst husti, jak jsme právě byli podotkli. V Paříži nalézal se dosti značný počet takových cel k modlitbám a kajicnosti zařízených, a všechny téměř byly obydleny. Duchovenstvo arci o to pečovalo, aby nezůstávaly prázdný, poněvadž by to snadno vlažnost věřících vzbuditi mohlo; proto také usazovali se tam malomocní, když kajicných se nedostávalo. Kromě jeskyně na náměstí grève-ském nalézala se jiná v Montfauconu, třetí v Charnier des Innocents, jiné konečně na jiných místech, o nichž podání z nedostatku pomníku podnes to zvěstuje. Také v městě universitním nalézaly se takové poustevny. Na vrchu sv. Jenofevy zpíval v středověku jakýs Job po třicet let sedm žalmů kajicních na hnojišti vcisterně, zpívaje neustále a nejhlasitěji v noci, magna voce per umbras, a starožitník může ještě nyní hlas jeho zaslechnout, když vejde do ulice, „studně mluvící“ přezvané.

Abychom neodchýlili se od jeskyně v domě Tour-Roland, musíme dodat, že v této poustevně poustevnice nikdy téměř nechyběly. Od smrti paní Rolandové bývala jeskyně tato zřídka kdy rok neb dvě leta prázdná. Mnohé ženštiny byly se tam k smrti uplakaly za své rodiče, za své milence, za svoje poklesky. Pařížská zlovůle, jež do všeho se plete, i do záležitostí pranic se jí netýkajících, tvrdila, že v jeskyni té málo vdov bylo se uhostilo.

Podle zvyku doby tehdejší oznamovala latinská průpověď, ve zdi napsaná, okoloidoucím pobožný účel této cely. Obyčej týž zachoval se až do polovice století šestnáctého, kdež každá budova označena byla jakýmsi krátkým heslem, nade dveřmi napsaným. Tak čteme podnes ve Francii nad brankou žaláře v panském domě tourvilleském: Sileto et spera, v Irsku pod štítem, jenž vyčnívá nad velkou branou zámku Fortescue: Forte scutum, salus ducum; v Anglicku nad hlavním vchodem palácu hrabat Cowperův: Tuum est. Tehdáž byla každá budova myšlenkou.

Ješto v zazděné cele domu Tour-Roland nebylo dveří, tož byla nad otvorem vyryta, ve velkých písmenech romanských, tato dvě slova:

Tu, ora!*)

Lid, jehož smysl zdravý nevníká v podrobnosti věcí, a nápis Magno Ludovico rád tlumočivá slovy: „brána svatodivišská,“ byl toto černé, pošmurné a vlhké doupě přezval „myší děrou.“ Výklad týž arci nebyl tak vznešený, jak námi podaný, ale byl dojista dosti malebný.

III.

Dějiny koláče kukuřicového.

V době událostí, námi vypravovaných, byla cela domu Tour-Roland právě obydlena. Chce-li čtenář zvědět, kdo ji obýval, nechť poslechne jen rozmluvu tří ctihodných kmotříček, které právě v tu chvíli, kde jsme pozornost jeho k myší díře byli obrátili, tímže směrem se ubíraly, podél břehu od Châteletu k náměstí grève-skému.

---

*) V století patnáctém vyslovovali Francouzi u v latinském právě jako my Čechové. „Tu ora“ se tudíž při vyslovování dosti podobalo Trou-*aux-rats* (myší díra).

Dvě z těchto ženštin byly oblečeny jak měšťanky pařížské. Bílý jejich prsníček, modře a červeně pruhované sukně, jejich bílé pletené punčochy s podvazky, barevně vyšívanými, jež k lýtkům těsně přiléhaly, čtverhranné jejich střevíce ze žluté kůže a s černými podešvemi a zejména jejich přístroj hlavy, jak jej obyvatelky Champagne-y podnes nosí, podobající se takto granátníkům carské gardy ruské, vše to označovalo, že náležejí k třídě bohatých obchodnic, jež vřaděny by býti musely uprostřed toho, co lokajové zovou ženštinou a damou. Neměly ani prstenův, ani křížův zlatých; avšak snadno mohl jsi se dovtipit, že tak nečinily z chudoby, alebrž toliko z obavy před pokutou.

Společnice jejich byla téměř tímže způsobem vyšňorena, avšak v držení těla a celém obleku jevílo se cosi, jež naznačovalo choť notáře venkovského. Pás, nad kyčlemi zvláštním způsobem uvázaný, patrně vyzrazoval, že v Paříži ještě dlouho se nezdržuje. Dodejme k tomu, že měla šátek na krku zřasovatělý, střevíce mašličkami ozdobené, že řasy na její sukni netáhly se do délky, alebrž do šířky, a že se na ní jevílo mnoho jiných nepřístojností, jimiž dobrý vkus byl pohoršován.

První dvě ubíraly se krokem, jakýž shledáváme toliko u Pařížanek, tak že venkovanky ihned Paříž podle něho poznávají. Venkovanka vedla za ruku tlustého hochu, kterýž v druhé ruce své držel tlustý koláč. Jest nám věru líto, že musíme podotknout, kterak týž hoch, za tak krutého počasí, užíval svého jazyku na místě šátku.

Hoch nechal se vléci, non passibus æquis, jak praví Virgil, a klopytal každou chvíli, za notného lání matčina. Hoch arci díval se více na buchtou než na dláždění. Nejspíše musel jakýs důležitý důvod mu překážet, že do koláče nekousal; neb uspokojoval se tím, že se naň toužebně díval. Ale matka byla by se měla o koláč

postarat. Bylať to zajisté ukrutnost, ze zavalitého pucka dělali Tantalů.

Tři paničky (neb damami zvaly se tehďáž výhradně šlechtičny) mluvily najednou:

„Pospěšme sobě, paní Mahiette-ová,“ pravila nejmladší a zároveň nejbuclatější k průvodkyni z venkova. „Bojím se velice, abychom nezmeškaly; v Châteletu nám povídali, že ho hned k pranýři povedou.“

„Ah, co vám napadá Musnierová,“ podotkla druhá Pařížanka: „Dvě hodiny bude státi na pranýři. Máme ještě čas. Viděla jste už někdy někoho na pranýři, Mahiette-ová?“

„Ano,“ odvětila venkovanka, „v Remeši.“

„Ah! Co pak je pranýř v Remeši; toť mizerná klec, do níž jen sedláky strkají. To je krásná věc!“

„Cože, sedláky?“ pravila Mahiette-ová, „na soukenickém trhu, v Remeši? Tam jsme viděli již veliké zločince, kteří byli zabili otce i matku. Sedláky? Zač nás máte, paní Gervaise-ová?“

Zajisté byla by venkovanka pro čest svého pranýře se rozhněvala, kdyby na štěstí rozšafná paní Musnierová rozprávku jinam nebyla zabočila.

„Co pak říkáte, paní Mahiette-ová, našim vyslancům flamským? Máte takové též v Remeši?“

„Musím vyznati se,“ odvětila Mahiette-ová, „že takové Flamy možná jen v Paříži uhlídat.“

„Viděla jste mezi vyslanectvem také toho vysokého vyslance, co je punčochářem?“ tázala se Oudarde-ová.

„Ano,“ odvětila Mahiette-ová. „Vypadá jako Hladolet.“

„A toho tlustého, jehož postava podobá se břichu obnaženému?“ podotýkala Gervaise-ová. „A toho malého, jehož malé oči obroubeny jsou brvami zčervenálými a jenž je všecek vroubkován, jak hlavička bodláková?“

„Ale na koně jejich, to je pravá podívaná,“ pra-

vila Oudarde-ová, „jsouf ostrojeny po způsobě jejich země.“

„Ach má zlatá,“ vskočila jí do řeči venkovanka, dodavši sobě vážné tváři, „co byste teprv byla tomu řekla, kdybyste byla viděla roku jednašedesátého, při korunovaci v Remeši, před osmnácti lety, koně princův a družiny královské. To vám byly postroje a čabraky; jedny z damašku, jiné ze zlatohlavu sobolovinou podší-tého, jiné z aksamítu podší-tého perutěmi hranostajovými, jiné byly veskrze zlatem a tlustými zlatými a stříbrnými rolničkami stíženy. A co to stálo peněz! A jací krásní pažata na těch koních seděli!“

„To přece není závadou,“ odvětila úsečně paní Oudarde-ová, „že Flamové mají také koně velmi krásné, a že včera byli při nádherné večeři u starosty kupcův, a sice na radnici, kde byli častováni cukrovinkami, muš-katelem a jinými vzácnostmi.“

„Co to zase povídáte, sousedko,“ zvolala Gervai-se-ová. „U kardinala v paláci Petit-Bourbon večeřeli Flamové.“

„Nikoli. Na radnici!“

„Mýlíte se; v paláci Petit-Bourbon.“

„Bylo to na radnici,“ počala znovu paní Oudar-de-ová rozmrzele, „vím to tak jistě, jako že měl tam k nim doktor Scourable latinskou řeč, s níž byli velmi spokojeni. Můj muž, přísežný knihkupec, mně to povídal.“

„Bylo to v paláci Petit-Bourbon,“ odvětila Ger-vaise-ová rozčileně, „tak jistě jako že jim prokurator pana kardinala dal předložiti následní věci, dvanácte dvojitých čtvrtek muškatelu bílého, jasnočerveného a tmavočerveného, čtyryadvacet skříněk marcipánu pozlace-ného, taktéž tolik pochodní, kus za dva livry, šest půl-sudů vína beauneského, bílého a jasnočerveného, a to sice nejlepšího, jakéž sehnali. To je nepopíratelné. Vím to od svého manžela, kterýž jest dozorcem v Parloir-aux-Bourgeoisu, a dnes ráno porovnával vyslance flamské

s vyslanci kněze Jana a císaře trapezuntského, jižto za nebožtíka krále z Mesopotamie do Paříže byli přišli, majíce v uších náušnice.“

„Je to tak pravda, že večereli na radnici,“ odvětila Oudarde-ová, nedadouc se pohnouti tímto vypočítáváním, „jako že ještě nikdy nebylo viděti takovou oslavu masa a cukrového.“

„Pravím vám, že byli obsluhováni Secem, sergentem městským, v paláci Petit-Bourbon, a proto se mýlíte.“

„Na radnici, povídám vám to na jisto.“

„V paláci Petit-Bourbon, můj drahoušku. Vždyť bylo osvětleno skly magickými slovo „naděje“, jež nad průčelím je nadepsáno.“

„Na radnici, na radnici; vždyť Husson-le-Voir hrál na flétnu.“

„Ne, nikoli!“

„Ano, ano!“

„Ne, povídám Vám, že nikoli!“

Buclatá Oudarde-ova chystala se právě k odpovědi a hádka byla by nejspíše přenesla se k přístrojům hlavy, kdyby Mahiette-ová nebyla najednou zkríkla: „Podívejte se tam na ty lidi, shluklé u konce mostu. Patrně na něco pohlížejí!“

„Věru,“ podotkla Gervaise-ová, „slyším zvuk bubínku cikánského. To bude dojistá malá Smeralda, jež tropí své frašky se svou kozičkou. Rychle, Mahiette-ová, přispěšte sobě. Přišla jste podívat se na pamětnosti Pařížské. Včera viděla jste Flamy, dnes musíte podívat se na cikánku.“

„Cikánka,“ zvolala Mahiette-ová, znáhla couvajíc, a rameno hocha svého pevněji k sobě tisknouc. „Bůh mne uchovej! Aby mně ukradla moje dítě? Pojď Eustachu!“

I běžela po nábřeží, až most daleko za sebou zůstavila. Avšak hoch, jež za sebou vlekla, upadl na ko-

lena; zastavila se tudíž všecka udýchána. Oudarde-ová a Gervaise-ová jí zase dostihly.

„Tato cikánka že by vám ukradla vaše dítě?“ pravila Gervaise-ová, „toť máte prapodivný nápad.“

Mahiette-ová zádumčivě pohodila hlavou.

„Podivná věc,“ podotkla Oudarde-ová, „že sestra kajicná podobně smýšlí o cikánech.“

„Co je to za sestru kajicnou?“ tázala se Mahiette-ová.

„Nuž sestra Gudula,“ odvětila Oudarde-ová.

„Kdo je ale sestra Gudula?“ tázala se znovu Mahiette-ová.

„Je vidět, že jste z Remeše, když ani o tom nevíte,“ pravila Oudarde-ová, „toť poustevnice v myší díře.“

„Jak?“ tázala se Mahiette-ová, „ubohá žena, jíž koláč přinášíme?“

Oudarde-ová zakývla hlavou.

„Ovšem že; však ji hnedle uhlídáte, u otvoru na naměstí grève-ském. Pohlíží právě tak nedůvěřivě jako vy na tuláky egyptské, jižto na bubínek hrají, a obecnstvu budoucí věci věští. Neví se, proč se tak děsí cikánův. Ale proč pak vy utíkate, aniž byste se dříve na ně podívala.“

„Oh,“ pravila Mahiette-ová, stlačivši kulatou hlavu dítěte svého mezi obě své ruce, „nechci, aby mně se přihodilo, co bylo se přihodilo Paquette-la-Chantefleurie-ově!“

„Oh, vypravujte nám o tom, dobrá Mahiette-ová!“ pravila Gervaise-ová, uchopivši ji za ruku.

„Mileráda,“ odvětila Mahiette-ová, „ale je vidět, že jste z Paříže, když ani o tom nevíte! Pravím vám, avšak nemusíme zůstat stát, abych vám to vypravovala, že Paquette-la-Chantefleurie-ova byla roztomilá dívka, as osmnáctiletá, právě když mně bylo též osmnáct let; bylo to před osmnácti lety, i je to vlastně její vina,

není-li nyní jak já buclatou, svěží matkou šestatřicítiletou, mající muže a hochy. Nuž, byla to dcera Guybertauta, milopěvce na lodích remešských, téhož, jenž zpíval před králem Karlem VII. při jeho korunování, když týž ploul po naší říčce Vesle ze Sillery až do Muisonu, a když panna orleanská s ním na lodi meškala. Paquette-ově umřel starý otec, když byla ještě zcela děckem, i měla již jen matku, sestru pana Matěje Pradona, mosazníka a kotláře v Paříži v ulici Parin-Garlin, jenž zemřel minulého roku. Vidíte, že byla z dobré rodiny. Matka byla na neštěstí příliš dobrá žena a nenaučila Paquette-ovu ničemu jinému, než trochu vyšívání a hračkářství, což arci nebylo jí závadou, aby dorůstala a ve veliké chudobě setrvala. Bydlely obě v Remeši, u řeky v ulici Folle-Paine. Pamatujte to sobě. Tuším, že to bylo příčinou neštěstí Paquette-čina, Roku jednašedesátého, v roce korunování našeho krále Ludvíka XI., ježž bůh zachovej, byla Paquette-ova tak bodrá a tak roztomilá, že jí všude říkali Chantefleurie.*) Ubohá dívka! Měla zuby tak roztomilé a smála se ráda, aby je mohla okázovat. Ale dívky, jež rády se smějí, skončí obyčejně s pláčem, krásné zuby zhubí krásné oči. Taková byla Chantefleurie-ova. Ona a matka její sotva že se vyživovaly, od smrti milopěvce byly zcela na mizině; vyšívání vynášelo jim jedva šest denárův téhodně, což celkem nečinilo ani dva liardy. Kam poděly se časy, když otec Guybertaut jedinou písničkou v době korunování byl vydělal dvanácte solsů pařížských? Jedné zimy — bylo to téhož roku 61 — neměly ženštiny ani dříví, ani oklestkův, a ješto byla tuhá zima, dodávalo to Chantefleurie-ově tak krásné barvy, že mužové přezvali ji Paquette-ovu**) a mnozí na ni volali Paquerette-ova***),

---

*) Květozpěvkyně.

**) Sedmikrása.

***) Chudobka.

a že tím octla se v záhubě. — Eustachu, ať mně do koláče více nekousneš! — Viděli jsme ihned, že je ztracena, neb jednu neděli přišla do kostela, majíc zlatý kříž na krku. — Bylo jí čtrnácte let! Považte to sobě. Zprvu byl to mladý hrabě Cormontreuil, jehož hrad je as tři čtvrti hodiny od Remeše vzdálen, po té pan Jindřich z Triancourtu, pojezdň královský, po té již méně než to, Chiart z Beaulionu, šermíř sergentův, a konečně vždy doleji a doleji, Guery Aubergeon, králův kraječ, Macé z Frépusu, holič pana dauphina, pan Théveninle-Moine, králův vlečkář, a tak vždy méně mladší a méně vznešenější, Vilém Racine, milopěvec městský a Thierry-de-Mer, lampář. Ubohá Chantefleurie-ova náležela konečně každému, a byla poslední vindru svého majetku vydala. Při korunování roku 61 byla souložnicí krále ničemův! Ano, téhož roku!“

Mahiette-ová povzdechla sobě a utřela sobě slzu, jež v očích jejích se zaleskla.

„To je historie praobyčejná,“ podotkla Gervaise-ová, „vždyť není o cikánech a o dětech ani zmínka.“

„Jen strpení,“ odvětila Mahiette-ová, „dítěte hned se dočkáte. Roku 66, před šestnácti roky, právě v tomto měsíci, porodila Paquette-ova holčičku. Ubohá nešťastnice, měla velikou radost, těšila se již dávno na děcko. Matka její, dobrá to žena, jež všechno jí promíjela, byla již mrtva. Paquette-ova neměla nikoho na světě, jež by milovala, nikoho, jenž by ji byl miloval. Bylo tomu již pět let, co byla prvého poklesku se dopustila. Chantefleurie-ova byla věru stvoření ubohé. Byla osamělá, osamělá v širém světě, okazovali na ni prstem, pokřikovali na ni po ulicích, sergenti ji bili, otrhaní uličníci jí se posmívali. I bylo jí nyní již také dvacet let, a dvacet let platí již za stáří u nevěstek. Prostopášnost nevynášela jí již více než druhdy vyšívání, s každou novou vráskou ubýval tolar; zima byla krutá, dříví bý-

valo vzácné v jejím popelníku a chleb vzácným v její chlebnici. K práci nebyla více schopna, neboť z chlípnosti byla zlenivěla, i trpěla tím více, poněvadž z lenivosti byla zase zchlípněla. Tak aspoň vykládá pan farář remešský příčinu, že takovéto ženštiny, sestárnuvše, trpí větší zimu a větší hlad, než jiné žebračky.“

„Ano,“ podotkla Gervaise-ová, „ale cikáni?“

„Sečkejte jen chvílinku, Gervaise-ová,“ pravila Oudarde-ová, jež byla méně netrpěliva. „Což by přišlo na konec, kdybychom již o všem věděly z počátku? Pokračujte, Mahiette-ová, prosím vás. Ubohá Chantefleurie-ova.“

Mahiette-ová pokračovala :

„Bylať tudíž velmi smutná, velmi bídná a slzy zbrázdily jí tváře. Avšak v potupě, prostopášnosti a osamělosti její zdálo se jí, že by byla méně potupenou, prostopášnou a osamělou, kdyby měla cosi na světě, co by mohla milovat, aneb od něhož by mohla býti milována. Muselo to býti dítě, poněvadž toliko dítě může býti k tomu dosti nevinným. To byla nahlídla, pokusivši se dříve o to, zamilovati se do zloděje, jediného muže, kterýž jí ještě chtěl, avšak za nedlouho shledala, že i zloděj jí opovrhnul. Nevěstky musí míti milovníka aneb děcko, aby srdce své ukonejšily. Jinak jsou velmi nešťastny. Ješto nemohla více milovníka sobě opatřit, obrátila se všecka její mysl k touze po dítěti, a poněvadž nikdy nepřestala býti pobožnou, modlila se za tou příčinou neustále k bohu. Dobrý bůh se tudíž nad ní slitoval, a obdařil ji holčičkou. O její radosti nebudu vám vypravovat, bylo to pravé zuření slzami, lichocením a úlibky. Kojila sama své dítě, dělala mu plenky ze své pokryvky, jediné, již měla na své posteli, a nepocítovala od nynějška ani zimy ani hladu. I nabývalať zase krásy. Ze staré panny stávala se mladá žínka; milkování zase oživlo, dostávalo se jí zase návštěv, zboží její mělo zase zákazníky a ze všech hříšných peněz dělala plenky, slintáčky, krajkové živůtky a čepičky aksa-

mítové, aniž by na to byla pomyslila, aby sobě koupila pokryvku — Eustachu, nezbedníku, již jsem ti povídala, že nemáš koláč jíst! — Nuž, malá Anežka — toť bylo jméno dítěte — křestné totiž jméno, neb přímění Chantefleurie-ova již dávno neměla — nuž, malá Anežka byla obalena v samé stužky a vyšívání, více než princezna královská. Měla, kromě jiného, krásné střevíčky, že i sám král Ludvík XI. neměl podobných. Matka její byla jí je sama ušila a vyšívala, i přidělala k nim veškeré cetky a blyskotky, jimiž zdobívají se šatečky panenky Marie. Bylyť to nejkrásnější střevíčky růžové, jaké kdy byly vidány. Nebylyť delší, než můj palec a člověk musel vidět, jak děcko z nich nožičky vytahuje, aby uvěřil, že se tam vejdou. A v skutku byly tyto nožičky tak maličké, tak krásné, a tak růžové, jako aksamít na střevíčkách. Až budete mít dítka, Oudardeová, tož uhlídáte, že není nic roztomilejšího, jak takové nožičky a takové ručičky.“

„Jáť bych toho sobě z plného srdce přála,“ odvětila Oudardeová s povzdechem, „musím ale čekat, až se to panu Andry Musnierovi zlíbí.“

„Ostatně,“ pokračovala Mahietteová, „nemělo děcko Paquette-čino toliko roztomilé nožičky. Viděla jsem je, když mu byly čtyry měsíce, byl to pravý andílek. Mělo větší oči než ústa a překrásné černé vlásky, jež se již kudrnatěly. V šestnáctém roce byla by z něho bývala krásná hnědouška. Matka každým dnem více do děcka se zamilovávala. Celovala, líbala, hladila, myla, oblékala a krmila děcko své. Málem by smyslů z něho byla se pomínula a děkovala za ně bohu. Zejména roztomilé nožičky růžové byly jí k nekonečnému vytržení, byla to pravá šílenost radosti. Mělať na děcku ústa svá neustále přitlačena, i nemohla se od jeho maličkosti odvrátit. Obouvala holčičce střevíčky, a hned zase jí je zouvala, obdivovala se jim, nechtěla v nich holčičku ani po posteli nechat chodit, i byla by ráda ztrávila celý svůj

život na kolenou, obouvajíc a zouvajíc tyto nožky, jak nožky jezulátkovy.“

„Povídka je krásná,“ pravila polohlasitě Gervaiseová, „ale kde pak jsou cikáni?“

„Hned tu budou,“ odvětila Mahietteová. „Jednoho dne přibyli do Remeše prapodivní rytířové. Byli to žebráci a tuláci, jižto vedeni svým vévodou a svými hrabaty zemí se potloukali. Byliť osmáhlí; měli vlasy kudrnaté a v uších stříbrné náušnice. Ženštiny byly ještě ošklivější než mužové. Obličej jejich byl černější než obličej mužův, a neustále byl odhalen, na těle měly ošklivý krátký pláštěk, starý, z provazů utkaný, šátek na ramenou, a vlasy zpleteny jak ohon koňský. Děti, jež mezi nohami jejich se povalovaly, byly by i opice poděsily. Byla to rota proklatcův. Přicházeli rovnou cestou z dolejšího Egyptu, přes Polsko, do Remeše. Papež byl je vyzpovídal, jak se vypravovalo, a uložil jim za pokání, aby sedm let po sobě světem se ubírali, aniž by v posteli spali, nazývali se opravdu kajcníci a hnusně zapáchali. Zdálo se, že druhdy bývali Saraceny, totiž že věřili v Joviše a že žádali na všech arcibiskupech, biskupech a opatech deset livrů tourských. To jim příslušelo bulou papežskou. Přišli do Remeše, aby věštili jmenem krále alžírského a císaře německého. Můžete sobě pomyslit, že to stačilo, aby přístup do města se jim zakázal. Celá rota tudíž rozložila se táborem u brány braineské, na pahorku, na němž nalézá se mlýn nedaleko bývalých lomů křídových. Celá Remeš chodila se tam na ně dívat. Cikáni pohlíželi lidem do ruky a věštili věci prapodivné; i byli s to Jidášovi prorokovat, že se stane papežem. Avšak roznášely se o nich též ošklivé pověsti, že unášejí děti, kradou sáčky, ba že jedí i lidské maso. Lidé rozšafní říkali pošetilým: Nechoďte tam, ale podtají sami se tam odebrali. Jisto jest, že tuláci věci vypovídali, že by i kardinal nad tím byl žasnul. Matky pyšnily se svými dětmi od té chvíle, co jim cikánky

byly z rukou přečtly všeliké zázraky, po pohansku neb turecku sepsané. Jedna měla císaře, druhá papeže, třetí kapitána. Ubohous Chantefleurie-ovu uchvátila též zvědavost, chtěla též vědět co má, a zdali roztomilá její maličká Anežka nestane se též jednou císařovnou armenskou, aneb čímsi podobným. Donesla ji tudíž k cikánům a cikáni obdivovali se děcku, celovali a líbali je svými černými ústy a žasnuli nad jeho malou ručičkou k veliké radosti matčině. Zejména vychvalovali roztomilé nožičky a střevíčky. Dítěti nebyl ještě rok a již koktalo, smálo se až pošetile na matku, i bylo tlusté a buclaté, a činilo tisícero půvabných posuňkův, jak andílkové v ráji. Cikánů holčice nadměru se bála a plakala. Avšak matka líbala ji tím vroucněji a odcházela všecka u vytržení nad štěstím, jež věštyně Anežce její byly předpověděly. Budeť prý překrásnou, cnostnou a královnou. Matka vracela se do své světničky podkrovní v ulici Folle-Peine s náramnou hrdostí, že tam donáší královnu. Druhého dne použila okamžiku, kde holčička spala v její posteli (neb ona ji vždy kladla k sobě do postele), a nechavši dvěře pootevřeny, doběhla k sousedce, v ulici Séchesserie, aby jí pověděla, kterak dceru její kdysi u hostiny obsluhovati budou král anglický a arcivévoda etiopský, a jak tisícera jiná překvapení ji čekají. Vrátivši se a nezaslechnuvši křiku, když po schodech nahoru se ubírala, pravila k sobě: dobré dítě, ono posud spí. Avšak dvěře byly do kořán otevřeny, což nebyly při jejím odchodu, ubohá matka vešla do světnice a běžela k posteli . . . Dítěte tam více nebylo, postel byla prázdná. Nebylo tu po dítěti jiné stopy, než jeden z jeho roztomilých střevíčků. I vyběhla ze světnice, sběhla po schodech, a otloukajíc hlavu o zeď, křičela: Moje dítě, kdo má mé dítě, kdo mně ukradl mé dítě? Ulice byla pusta, dům ležel o samotě; nikdo nemohl jí o tom povědět. Chodila po městě, prohledala všechny ulice, běhala celý den sem a tam, zuříc a téměř šílena,

dívala se do všech dveří a oken, podobně divoké šelmě, jež ztrativši své mládě, všechno očmuchává. Bylať celá udýchána, vlasy měla rozčuchány, bylať hrůza na ni se podívat; v očích jejích sršel oheň, jež osušoval její slzy. Zastavovala okolojdoucí a křičela: Mé dítě, mé dítě, dejte mně mou roztomilou holčičku; kdo mně vrátí mou holčičku, tomu chci býti služkou, děvkou jeho psa, i může snísti mé srdce, pakliže chce.“ I setkala se s farářem od sv. Renata a křičela naň: „Pane faráři, zdělám vám vaše pole svými nehty, ale vraťte mně moje dítě!“ Oudarde-ová, srdce člověku při tom pukalo, viděla jsem muže zatvrzelého, prokuratora Ponne-Lacabre-a, jež z toho se rozplakal. Ach ta ubohá matka! Večer vrátila se domů. Mezi tím, co nebyla doma, viděla sousedka, jak dvě zakuklené cikánky, s balíčkem pod pází, po schodech do bytu jejího byly, vešly a zavřevše za sebou dveře, zase po schodech v chvatu sešly a na útěk se daly. Od té chvíle, co cikánky odešly, byl v bytu Paquette-čině slyšeti křik dětský. Matka dala se do smíchu hlasitého, běžela po schodech jak na perutích, vyrazila dveře jak ranou z děla a vešla . . . Hrozné podívání, Oudarde-ová! Na místě roztomilé malé Anežky, jež byla tak růžovou a svěží, a pravým darem božím, spatřila jakýs netvor, ohyzdný, chromý, jednooký, hrbatý, jež, vrískaje, po podlaze se plížil. Matka s hrůzou oči sobě zakryla.“

„Oh,“ zvolala, „což čarodějnice proměnily dcerušku mou v toto hrozné zvíře?“

Odesli rychle zvrhel, matka byla by se z něho smyslů pominula. Byl to patrně netvor, jež ďábel s cikánkou byl zplodil. Byly dítěti tomu as čtyry roky, i blábolilo jazykem, jež patrně nebyl jazyk lidský, byla to slova, jež jsou nemožná. Chantefleurie-ova uvrhla se na střevíček; byloť to jediné ze všeho, co byla milovala. I prodlívala dlouho takto, nepohnutě, němě, nedýchajíc, tak že mohli míti ji za mrtvou. Najednou zachvěla

se na celém těle, zlíbala zuřivě ostatek svůj a začala vzlykat, jakby srdce chtělo jí puknout. Ujišťuji vás, že jsme všichni také plakali. Matka pravila: „Oh má divenko, oh má rozmilá divenko, kde se nalézáš!“ nářek týž rozrýval vám útroby. — Víte, děti jsou morek našich kostí. O milý Eustachu, jak krásný jsi ty! Kdybyste věděli, jak je roztomilý! Včera mně pravil: „Já chci býti četníkem!“ O můj Eustachu, kdybych tě ztratila! — Chantefleurie-ova najednou se vzchopila, a běhala po Remeši, křičíc: „Do tábora cikánského, do tábora cikánského. Sergenti na pomoc! Upalte ty čarodějnice!“

Cikáni byli již odtáhli. Bylať čirá noc! Nemohli je stíhat! Druhého dne, as dvě hodiny od Remeše, našli na vřesovišti mezi Gueuxem a Tilloy-em zbytky ohňův, stužky, jež byly náležely dítěti Paquette-čině, kapky krve a kozí bobky. Bylať to právě noc ze soboty na neděli, i nebylo pochybnosti, že cikáni na tomto vřesovišti byli čáry své prováděli, a že v spolku s Belzebubem byli snědli dítě, jak to u Mahomedánův je v obyčeji. Chantefleurie-ova, slyšíc tyto hrozné věci, neplakala více, alebrž pohybovala toliko ústy, jak by mluvití chtěla, avšak nemohla ani slova pronesti. Do druhého dne byly vlasy její sešedivěly; třetího dne zmizela.

„Věru, toť hrozná historie,“ pravila Oudarde-ová, „že by i Burgundana rozplakala.“

„Nedívím se tomu,“ podotýkala Gervaise-ová, „že strach před cikány k útěku vás pohání.“

„A vy jste tím líp učinila,“ pravila zase Oudarde-ová, „že jste se svým Eustachem bez prodlení hleděla se zachránit, poněvadž tito cikáni taktéž z Polska pocházejí.“

„Nikoli,“ opravovala Gervaise-ová. „Praví se, že přicházejí ze Španěl a z Katalonie!“

„Z Katalonie? Možná,“ pravila Oudarde-ová, „Polsko,

Španělsko, Valonsko, já si vždy tyto tři provincie splítám, ale jisto je, že to jsou cikáni!“

„A zajisté,“ dodávala Gervaise-ová, „mají zuby dosti dlouhé, aby mohli snísti malé děti. Nebyla bych překvapena, kdyby Smeralda také z nich trochu pojedla, ačkoli má ústa maličká. Bílá její koza tropí kousky příliš zlomyslné, než aby v tom trochu ďábelství nevězelo.“

Mahiette-ová mlčky ubírala se dále. Bylať pohřížena v dumání, kteréž bývá jaksi prodloužením vypravování bolestného, a jež dříve nepomine, pokud rozčilenost, od záchvěvu k záchvěvu, nerozšíří se až k posledním vláknům srdce.

Gervaise-ová ji však nicméně oslovila:

„A nemohlo se zvědět, co se stalo ze Chantefleurie-ovy?“

Mahiette-ová neodpovídala.

Gervaise-ová opětovala svou otázku, potřásajíc jejím ramenem, a jmenem jejím ji oslovujíc.

Mahiette-ová jaksi z dumání svého se probouzela.

„Co se stalo ze Chantefleurie-ovy?“ pravila Mahiette-ová, opětujič bezdečně slova, jež ucha jejího právě byla se dotkla, i namahavě pozornost svou obrátivši k smyslu těchto slov, odvětila živě:

„Ah, toť nikdo více se nedověděl.“

A po přestávce dodala:

„Jedni pravili, že viděli, kterak za soumraku vycházela z Remeše branou Porte-Fléchembault, jiní, kterak vyšla za svítání starožitnou branou Porte-Basée. Chuďas jakýs našel její zlatý kříž, zavěšený na kříži kamenném na poli, na němž trhy se odbývají. Šperk týž byl ji roku 61 v zkázu uvedl. Bylť to dar krásného hraběte z Cormontreuilu, prvního jejího milovníka. Paquette-ova nechtěla se ho nikdy zbavit, jakkoli zle se jí bylo vedlo. Visela na něm, jak na svém životě. Vidouce tudíž, že kříž týž je pohozen, měli jsme vesměs za to, že je

mrtva. Avšak lidé z krčmy Cabaret-les-Vautes pravili, že viděli, kterak, bosa, po kamenité cestě do Paříže se byla ubírala. Ale to by byla musela vyjítí branou Vesle, a tudíž se to nesrovnává. Já, abych vlastně řekla, co myslím, mám za to, že v skutku šla branou Vesle, ale že šla i z tohoto světa.“

„Já vám nerozumím,“ pravila Gervaise-ová.

„Vesle,“ odvětila Mahiette-ová s úsměvem zádumčivým, „toť je řeka.“

„Ubohá Chantefleurie-ova,“ pravila Oudarde-ová, všecka se chvějíc, „tedy se utopila.“

„Utopila,“ opětovala Mahiette-ová. „Kdo by to byl sobě pomyslit, když dobrý otec Guybertaut, zpívaje ve své loďce, ploul pod obloukem mostu Tinquieux, že drahá jeho malá Paquette-ova taktéž kdys pod tímto obloukem popluje, ale beze zpěvu, a bez ločky.“

„A střevíček?“ tázala se Gervaise-ová.

„Zmizel s matkou,“ odvětila Mahiette-ová.

„Ubohý střevíček,“ podotkla Oudarde-ová.

Oudarde-ová, tělnatá a citelná paní, byla by ráda společně s Mahiette-ovou vzdychala. Ale Gervaise-ová, zvědavější, nebyla s otázkami svými ještě u konce.

„A netvor?“ pravila znáhla k Mahiette-ové.

„Jaký netvor?“ tázala se tato.

„Malý netvor, egyptský, jež čarodějnice v bytu matčinu na výměnu za její dcerušku byly zanechaly. Co se z něho stalo? Doufám, že jej také utopili?“

„Nikoli,“ odvětila Mahiette-ová.

„Tak? A tedy ho upálili? To bylo také moudřejší. Dítě čarodějnice!“

„Ani jedno, ani druhé, milá Gervaise-ová. Pan arcibiskup ujal se dítěte egyptského, vyhnal pečlivě ďábla mu z těla, požehnal mu a poslal je do Paříže, aby je co nalezence uložili do dřevěné postýlky v nádvoří chrámu matky boží v Paříži.“

„Tito biskupové!“ pravila Gervaise-ová, reptajíc,

„jednají, jakkoli jsou učení, právě tak, jak ostatní. Prosím vás, milá Oudarde-ova, ďábla klásti mezi nalezence, neb ďábel byl dojistá týž malý netvor. Nuže, Mahietteová, co pak s ním dělali v Paříži? Tuším, že nikdo nebyl tak útrpný, aby se ho ujal.“

„Nevím,“ odvětila mešťanka remešská, „tehďáž právě koupil můj manžel notářství v Beru, as dvě hodiny od Remeše vzdáleném, a tu jsem se o tu historii více nestarala, k Beru náležejí ještě dvě chatrče v Cernay a pro ty zmizely nám zvonice hlavního chrámu remešského s očí.“

Takto, rozmlouvajíce, octly se najednou tři ctihodné mešťanky na náměstí grève-ském. Jsouce takto v hovor zabrány, byly přešly veřejný breviář v domě Tour-Roland, nezastavivše se tam, i braly se nevědomky k pranýři, okolo něhož dav lidu neustále zrůstal. Nejspíše byly by pro výjev, jenž v tuto chvíli všechny zraky k sobě poutal, úplně zapomněly na myší díru a na zastávku, jakovou tam učiniti hodlaly, kdyby mladý, šestiletý Eustach, jež Mahietteová za ruku vlékla, nebyl jim náhle na to připomněl.

„Maminko,“ pravil, jak by pud jakýs mu vnuknul, že má myší díru již za sebou, „mohu nyní koláč snísti?“

Kdyby Eustach byl býval obratnějším čili méně hltavým, byl by ještě posečkal, a teprv po návratu do města universitního, doma, v bytu pana Andry Musniera, v ulici Madame la Valence, až by totiž obě ramena Sekvany a patero mostů bylo se rozkládalo mezi myší děrou a koláčem, byl by odvážil se ostýchavé otázky:

„Maminko, mohu nyní koláč snísti?“

Tato v tomhle okamžiku nerozváživá otázka vzbudila pozornost paní Mahiette-ové.

„Na mou věru,“ zvolala, „my zapomínáme na poustevnici. Okažte mně vaši myší díru, abych tam donesla svůj koláč.“

„Hned,“ pravila Oudarde-ová, „vždyť je to čin po-
božný.“

To nebylo po chuti Eustachově.

„Jak, můj koláč,“ pravil, vypnuv obě ramena až
po samé uši, což v případě podobném značí největší
nespokojenost.

Tři ženštiny daly se na cestu zpáteční a když octly
se u domu Tour-Roland, pravila Oudarde-ová dvěma
ostatním:

„Nesmíme všechny tři najednou do otvoru se dívat,
abychom kajicnici nepoděsily. Stavte se vy dvě, jako
byste čtly dominus v breviáři, mezi tím co já nos do
otvoru vstřím; kajicnice mne trochu zná. Dám vám
vědět, až budete moci přijít.“

I šla samojediná k otvoru. V okamžiku, kde zrak
její tam vniknul, zjevila se ve všech jejích tazích ná-
ramná útrpnost; bodrá a přímá její tvářnost znáhla pro-
měnila výraz a barvu, jakby, na místě záři sluneční,
najednou záře měsíční byla ji osvětila; oko její zvlhlo a
ústa její se stáhla, jako když se chce člověku do pláče.
Chvilí po té položila prst na své rty a pokynula Ma-
hiette-ové, aby se přiblížila.

Mahiette-ová, pohnuta a mlčky, po prstech se při-
plížila, jako když se blížíme k loži umírajícího.

Byl to vskutku trudný výjev, kterýž obě ženštiny
měly před sebou, když nehýbajíce sebou a dech zataju-
jíce, dívaly se mřížovaným otvorem do díry myší.

Cela byla úzká, širší než hlubší, do kříže skle-
nuta, i podobala se, když uvnitř by se po ní byl roz-
hlížel, vnitřku veliké čepice biskupské. Na holé podlaze
seděla, čili spíše v koutečku schoulena byla ženština.
Bradou svou opírala o svá kolena, kdežto obě ruce, skří-
ženy, k nádrům tiskla. Byla oblečena v hnědý pytel,
jehož široké řasy ji zcela zahalovaly, šedivé vlasy její,
do předu přehozené, padaly jí přes tvář až na konec
nohou, i podobala se na první pohled podivné údobě,

načrtané na tmavém pozadí cely, jakémus černavému trojhranu, jež záře denní, otvorem vnikající, zostra ve dva odstíny dělila, v tmavý a světlý. Byla to příšera, napolo světlo, napolo stín, jaké vidáme ve snách a v nadobyčejných obrazech Goya-y, bledé, nepohnuté, děsné, na hrobu schoulené, aneb o mříž žalární zády se opírající. Nebyla to ani ženština, ani muž, ani bytost živá, ani útvar určitý, byla to socha, jakés vidění, v němž skutečnost a fantastičnost jak světlo a stín se křížovaly. Skrže vlasy, až na zem visící, jedva že mohl jsi rozeznati zhubenělý a přísný profil, z roucha jejího jedva vyčnívaly prsty obnažené nohy, jež se zatínala do ledového dláždění.

Týž trochet podoby lidské, jež divák pod tímto příkrovem smutku rozeznával, vzbuzoval hrůzu.

Zdálo se, že tato postava, jež jakoby k podlaze byla přibita, nemůže sebou ani hýbat, že nemá dechu, ani myšlenky.

Ležela v tenkém, plátěném, pytli, v lednu na holém, žulovém, dláždění, v stínu žaláře netopeného, skrze jehož podlouhlý otvor zvenčí vnikal toliko studený vítr, ale nikdy slunce, a patrně již nesnášela nižádné útrapy, ba vůbec již nic necítila. Bylo by se mohlo říci, že zka-meněla se žalářem a že zledovatěla s počasím. Ruce měla rozpiaty, oči k jednomu místu upřeny. Na první pohled byl bys ji měl za příšeru, na druhý pohled za sochu. Chvílemi otevřely se modré její, zachvívající se, rty k oddechnutí, avšak tak mrtvě a tak bezděčně, jak listy, jimiž vítr pohybuje.

Ze zasmušilých očí jejích vykradl se mnohdy pohled nevýslovný, hluboký, trudný, neustále upřený na zákoutí cely, jež zvenčí nebylo viděti, pohled, jenž všechny děsné myšlenky zoufající duše této k jakémus tajemnému předmětu patrně soustředil.

Takový byl tvor, jenž od své cely byl obdržel příjmi poustevnice, a od svého roucha příjmi kajicnice.

Tři ženštiny, neb Gervaise-ová byla Oudarde-ové a Mahiette-ové se přidružila, pohlížely otvorem. Hlavy jejich zadržovaly sporé světlo od žaláře, aniž by proto nešťastnice, již takto olupovaly, jich byla sobě povšímla.

„Nevytrhujme jí,“ pravila Oudarde-ová hlasem tichým, „ona je nyní u vytržení a modlí se.“

Avšak Mahiette-ová pozorovala s úzkostí, neustále se zmáhající, tuto zhubenělou, svadlou a pocuchanou hlavu, a v očích jejích zaleskly se slzy.

„To by bylo podivno,“ mumlala pro sebe. I prostrčila hlavu mříží a tak se jí podařilo, že mohla dohlédnouti až do zákoutí, kamž zrak nešťastnice neustále byl upeřn.

Když Mahiette-ová hlavu z otvoru vytáhla, byla tvář její slzami všecka zalitá.

„Jak pak říkáte této ženštině?“ tázala se Oudarde-ové.

„My jí říkáme sestra Gudula,“ odvětila Oudarde-ová.

„A já,“ odvětila Mahiette-ová, „říkám jí Paquette-la-Chantefleurie-ová.“

A po té, položivši prst na ústa, pokynula užaslé Oudarde-ové, aby hlavu otvorem prostrčila, a do cely se podívala.

Oudarde-ová tak učinila i spatřila v zákoutí, k němuž oko kajicnice v děsném vytržení bylo upřeno, střevíček z atlasu růžového, stříbrnými a zlatými cetskami vyšívaný.

Gervaise-ová taktéž se tam podívala, a po té všechny tři ženštiny, pohlížejíce na nešťastnou matku, daly se do pláče. Ale ani jejich pohledy, ani jejich pláč, nevyrušil poustevnici z jejího zadumání. Ruce její byly neustále sepiaty, rty němý a oči v jedno místo upřeny. Kdokoli na týž střevíček pohlednul a historii kajicnice znal, musel věru býti hluboce dojat.

Tři ženštiny nebyly posud ani slova pronesly, netroufaly sobě ani potichu promluvit. Toto hluboké mlčení,

tento veliký bol, toto veliké zapomenutí, kde kromě jedné věci vše z paměti bylo vymizelo, dojímalo je, jak hlavní oltář o vánocích neb o velikonoci.

Mlčely, myslí jejich byly pobožností dojaty, i byly by ihned na kolena padly. Zdálo se jim, že vcházejí do chrámu k noční slavnosti v týden pašijový.

Gervaise-ová, nejzvědavější a pročež i nejméně citlivá ze tří ženštin, konečně pokusila se o to, aby kajicnici k mluvení přijměla a zvolala: „Sestro, sestro Gudulo!“

I opakovala toto oslovení as třikráte, hlasem vždy zvůnějším. Kajicnice ani sebou nehýbla; nepromluvila slova, nepozvedla zraku, neulehčila sobě povzdechem, neprojevila nijaké známky života.

Oudarde-ová po té oslovila ji hlasem jemnějším a lichotivějším: „Sestro, nábožná sestro Gudulo!“

Kajicnice byla zase ticha a nepohybliva.

„Podivná to ženština,“ zvolala Gervaise-ová, „ani rána z děla by jí nezburcovala.“

„Snad je hlucha,“ podotkla Oudarde-ová s povzdechem.

„Anebo slepa,“ dodávala Gervaise-ová.

„Anebo mrtva,“ končila Mahiette-ová.

Tolik je jisto, že až posud duše nebyla opustila toto lenivé, ospalé, zmrtvělé tělo, nicméně byla se utekla a skryla do hlubin, kamž pozorování smyslů zevnějších nevniká.

„Musíme koláč v otvoru nechat ležeti,“ pravila Oudarde-ová, „ale to by jej některý kluk uzmul. Jak pak bychom ji probudili?“

Eustach, který až posud byl pozornost svou obracel k vozíku, jež veliký pes táhl, najednou spozoroval, že tři jeho průvodkyně skrze otvor na něco se dívají, a ještě zvědavost se ho zmocnila, vystoupiv na nárožník a vypnuv se na prsty nohou, přistrčil široký červený svůj obličej k otvoru a křičel: „Maminko, hled, ja také vidím.“

Při tomto jasném, svěžím a zvučném výkřiku dětském kajicnice se zachvěla. Obrátila hlavu tak náhle a úsečně, jak by to byla pružina ocelová; dlouhýma vychrtlýma rukama svýma odhrnula sobě vlasy s čela, i upřela na děcko užaslý, trpký a zoufající zrak. Pohled týž pomínil ale jak blesk.

„O můj bože,“ zvolala najednou, skrývajíc hlavu svou mezi svá kolena, i zdálo se, že drsný hlas její prsa jí rozrývá: „neokazujte mně aspoň děti jiných.“

„Dobrý den, paní,“ pravil hoch vážně. Avšak pohnutí toto bylo kajicnici takřka vyburcovalo. Třásla se od hlavy k patě, jektala zuby, pozvedla napolo hlavu, a oprouc lokte o kyčle a vzavši nohy do rukou, jakby je chtěla zahřáti, pravila:

„Oh, ta hrozná zima!“

„Ubohá žena,“ pravila Oudarde-ová s velikou útrpností, „chcete trochu ohně?“

Kajicnice zavrtěla hlavou.

„Nuže tedy,“ pokračovala Oudarde-ová, podávajíc jí lahvičku, „tu máte muškatel, on vás zahřeje, pijte.“

Kajicnice znovu zavrtěla hlavou, a upřevši zrak na Oudarde-ovou, odvětila:

„Vodu!“

„O nikoli, sestro,“ naléhala Oudarde-ová, „toť není nápoj v měsíci lednu. Musíte pít trochu muškately a jístí tento koláč kukuřicový, jež jsme pro vás upekli.“

Kajicnice zamítla koláč, jež Mahiette-ová jí podávala a pravila: „Černý chleb!“

„Přistupte blíže,“ pravila Gervaise-ová, jíž útrpnost taktéž se zmocnila, a jež vlněný svůj plášť s ramen sundala, „tu vezměte plášť, je trochu teplejší než váš. Dejte jej sobě na ramena.“

Kajicnice zamítla i plášť, jako byla zamítla lahvičku a koláč, a odvětila:

„Pytel!“

„Ale vždyť musíte pozorovat,“ odvětila dobrosrdečná Oudarde-ová, „že byl včera svátek.“

„Já to již pozoruji,“ odvětila poustevnice. „Již dva dny nemám vody ve svém džbánu.“

A po chvíli dodala: „Když je svátek, tu vždy na mne zapomenou. A činí dobře. Proč by svět na mne zpomínal, když já naň nezpomínám. K shaslému uhlí hodí se studený popel.“

A jakoby byla umdlena tolika slovy, spustila hlavu na svá kolena. Prostomyslná a útrpná Oudarde-ová, majíc za to, že kajicnice posledními slovy nařká sobě ještě na zimu, odvětila jí upřímně: „Chcete trochu ohně?“

„Oheň?“ opakovala kajicnice přízvukem podivným, „uděláte jej také trochu z té ubohé maličké, kteráž již patnáct roků v zemi spočívá?“

Všechny oudy její se třásly, hlas její se zachvíval, oči se jí leskly i pozvedla se na kolenou; najednou rozpráhla svou bílou a vychrtlou ruku k dítěti, jež s úžasem na ni pohlíželo, a zvolala: „odneste to dítě. Cikánka půjde okolo.“

A po té klesla s tváří k zemi a čelo její udeřilo o dláždění, jak by kámen o kámen se byl srazil. Tři ženštiny myslely, že je mrtva. Nicméně chvíli po té sebou pohnula, a ženštiny viděly, jak se po loktech a kolenou plíží až k zákoutí, kde se nalézal střevíček. Ženštiny netroufaly sobě, aby tam pohlédly, neviděly jí, avšak zaslýchaly tisíce polibkův a povzdechův, smíšených s pronikavým křikem a s temnými ranami, jakby hlava o zeď se otloukala, konečně zaslechnuvše tak prudkou ránu, že všechny tři až zavrávaly, neslyšely již nic více.

„Což se snad zabila?“ tázala se Gervaise-ová a odvážila se prostrčiti hlavu mříží. „Sestro, sestro Gudulo!“

„Sestro Gudulo,“ opětovala Oudarde-ová.

„Oh můj bože, ona sebou nehýbe,“ opětovala Gervaise-ová, „což je snad mrtva?“

„Gudulo, Gudulo!“

Mahiette-ová, nemohouc posud pro vzlykot ani mluvit, sebrala všechnu sílu. „Počkejte,“ pravila, a nahnvši se k mříži, zvolala: „Paquette-ová, Paquette-la-Chantefleurie-ová!“

Dítě, jež, beze všeho zlého úmyslu, rozdmychuje doutnák prskavky, špatně rozžatý, a před očima vidí ji prasknouti, nemůže více se poděsit, jak Mahiette-ová při účinku tohoto jména; tak znáhla do cely Guduliny provolaného.

Kajicnice chvěla se na celém těle; vzchopivši se na bosé nohy, přiskočila k otvoru s očima tak jiskřícíma, že Mahiette-ová, Oudarde-ová, Gervaise-ová a dítě až k zábradlí nábřeží ucouvly.

Děsná postava kajicnice stála u mříže v otvoru, jakoby přibita.

„Oh,“ zvolala s děsným smíchem, „toť cikánka mne volá!“

V tu chvíli utkvělo vytřeštěné oko její na výjevu, jenž na pranýři právě se dál.

Čelo její hrůzou se zvráštělo, i rozpřáhla skrze mříž své ruce, jakoby kostlivci náležící, i křičela hlasem, chropotu se podobajícím:

„A, tys to, dcero Egypta, ty mne voláš, zlodějko dětí! Nuž budiž prokleta, prokleta, prokleta, prokleta!“

IV.

Slza za kapku vody.

Slova tato stala se takřka spojídlem dvou výjevů, ježto až posud touže dobou, každý na zvláštním jevišti, byly se vyvíjely, jeden v myší díře, o němž právě čtenářové byli čtli, a druhý, o němž hned se dočtou, na pranýři. První měl za svědky pouze tři ženy, s nimiž čtenář právě se seznámil, při druhém byli diváky celé

obecenstvo, kteréž, jak jsme viděli, kolem pranýře a šibenice se shromáždilo.

Ješto čtyři sergenti, rozestaveni od devíti hodin z rána kolem čtyř uhlův pranýře, vzbuzovali naději, že bude vykonána jakás exekuce, a že byť i nikdo nebyl věšen, aspoň bude vypráskán, aneb uši mu budou uřezány, toť byl nával lidstva tak rychle vzrostl, že čtyři sergenti, k nimž lid až příliš na blízko se tlačil, jej zhusta holemi neb zadky koňův svých zaháněli.

Týž lid, uvyklý již na kázeň v očekávání exekucí veřejných, nejevil právě velké netrpělivosti. Bavit se poblížením na pranýř, prajednoduchý to pomník, kterýž skládal se ze zděné kostky as deset stop vysoké, a uvnitř duté. Kolmé schody z hrubého kamene vedly k ploše hořejší, na níž nalézalo se vodorovně ležící kolo, z dřeva dubového.

Odsouzence, klečícího i majícího ruce na zádech svazány přivázali k tomuto kolu. Dřevěný hřídel, kterýmž pohybovalo se vratidlo, skryté uvnitř malé budovy, točil kolem v směru vodorovném, tak že tvář odsouzence pozornáhu na všechny strany náměstí byla okázována. To nazývalo se „točiti odsouzencem.“

Jak vidíme, neposkytoval pranýř na náměstí grèveském takové zábavy jako pranýř na tržišti. Nebylo na něm nijaké stopy umění stavitelského; nepodobal se v ničem pomníku. Nebylo na něm ani železného kříže, ani osmihranných svítlen, ani tenkých sloupečkův, kteréž by na pokraji střechy v hlavice a obrazy listové a květinové byly se rozbíhaly, aniž podivně stvořených okapů, ani řezb čekaněných, ba ani kamení jemně vytesaného. Zde musel se divák uspokojiti čtyřmi stěnami z kamene lámaného a holou i hubenou kamennou šibenicí, jež vedle pranýře se zvedala.

Milovníci staveb gotických nebyli by touto stavbou bývali potěšeni. Než arci četní zevlouni středověku

zvědavost svou k pomníku neobraceli, a málo se starali o krásu pranýře.

Konečně objevil se odsouzenec, přivázaný k zadku káry; a když ho vytáhli na plochatinu, tak že ze všech koutů náměstí bylo naň vidět, a když ho provazy a řemeny přivázali ku kolu pranýře, tuť vznikl na náměstí náramný, s pokřikem smíšený, výsměch. Byliť všichni poznali Quasimoda.

I byl to on vskutku. Toto jeho objevení-se bylo prapodivné.

Na témže náměstí, kde dne předešlého byl uvítán s radostným pokřikem, a slavně prohlašován za papeže a panovníka bláznův, majícího v průvodu svém vévodu egyptského, krále z Thunesu a císaře galilejského, byl dnes na pranýři vystaven. Avšak nikdo v davu, ba ani on sám, kterýž včera byl oslavencem a dnes odsouzencem, nebyl na mysli své odporu toho uvažoval. Gringoire a jeho filosofie nebyly tomuto výjevu přítomny.

Michel Noiret, přísežný trubač krále, našeho pána, vbrzce kázal zevlounům, aby ztichli, a přečetl rozsudek, dle nařízení dozorce právomocnosti městské. Po té se svými lidmi ve vyšívané livraži ustoupil za káru.

Quasimodo, zcela netečný, ani nemrknul. Všeliký odpor byl nemožný pro prudkost a pevnost úvazkův, jak se to nazývalo v tehdejším trestním slohu kancelářském, což značilo, že řemeny a řetízky až do masa mu vnikaly. Ostatně toto podání žaláře a galejí až posud se nevytratilo, a pouta na ruce zachovala se i mezi námi, národem vzdělaným, jemným a zlidštělým. (Galeje a guillotinu dáme do závorky.)

Quasimodo byl nechal se vésti, strkati, nésti, vytahovati, svázati a odvázati. Na tváři jeho neseznal nikdo úžasu divocha, neb blbce. Věděli, že je hluch, nyní mohli za to mít, že je též slep. Uvrhli ho na okrouhlé prkno, na kolena, i nebránil se tomu. Svlékli ho z košile a z kazajky až po pás, i nechal je to vy-

konat; dali mu ohlav z řemení a přesk, i nechal se na novo stahovat a svazovat.

Chvílemi toliko hlučně supěl, jak tele, jehož hlava visí a kolísá se s káry řezníkovy.

„Tulpas!“ pravil Jan Frollo z Moulinu příteli svému Robertu Poussepainovi (neb oba žáci, jak se samo sebou rozumí, byli následovali za odsouzcencem) „ničeho nechápe, jak chroust v krabici uzavřený.“

Náramný smích vznikl v davu, když v nahotě své objevily se hrb Quasimodův, jeho velbloudí prsa a jeho mozolovitá a chlupatá ramena.

Mezi touto veselostí vystoupil muž v livraji městské, nízkého zrostu a silného těla, na plochatinu, a postavil se vedle odsouzence. Jmeno jeho obíhalo vbrzce v davu přítomném.

Byl to mistr Petr Torterue, přísežný mučitel ze Châteletu.

Týž postavil zprvu na roh pilíře černé sypací hodinky, jichž hořejší mošenka červeným pískem byla naplněna, z níž písek do dolejší nádržky zvolna spadával; po té svlékl, až po pás, svrchní své roucho, i zavěsil na pravou ruku svou tenké dŭtky z dlouhých, bílých, lesknavých, uzlovitých a splítaných řemínků, na jichž dolejších koncích byly kovové ostré knoflíčky. Levou rukou nedbale shrnul košili na pravé ruce až k samému podpaží.

Mezi tím byl Jan Frollo pozvednul svou rusou a kadeřavou hlavu nad veškerou tlačenicí, bylť totiž vylezl Poussepainovi na ramena, a křičel:

„Pánové a paničky, račtež pohlédnouti, kterak bude příkladně zbičován mistr Quasimodo, zvoník mého bratra pana arcijahna, pitvora stavitelství východního, jehož záda podobají se báni chrámové, a nohy sloupům zpotvořeným.“

Celý dav dal se do smíchu, zejména děti a mladá děvčata.

Konečně mučitel dupnul nohou. Kolo začalo se

točit. Quasimodo pod úvazky svými zavrával. Hrůza, jež náhle zjevila se na zpotvořené jeho tváři, zdvojila kolkolem hlasitý smích.

Najednou, v okamžiku, kde kolo v otáčení svém objevilo mistru Petrovi hrbolatá záda Quasimodova, pozvedl Petr ruku, tenké řemínky zasyčely ve vzduchu, jak přehrstí hadův, a padly zuřivě na ramena nešťastníka.

Quasimodo otrásl sebou, jakby znáhla byl se probudil.

I počal chápati, co se s ním děje. Kroutil se ve svých úvazích, prudký pocit překvapení a bolesti škubal svaly v jeho tváři, avšak Quasimodo přese všechno ani dost málo nezastenal. Točil toliko hlavou nazad, v pravo a v levo jak tur, jež do boku střeček štípe. Druhá rána následovala za první, po té třetí, čtvrtá, pátá a tak dále. Kolo nepřestávalo se točit, rány nepřestávaly padat. Krev za nedlouho vypryskla, i řinula v tisícerych pruzích po černých ramenou hrbáče, tenké řemínky, v mávání svém vzduchem piště, rozptylovaly ji v kapkách po lidu.

Quasimodo byl, aspoň napohled, nabyl prvotní své necitedlnosti. Byl zpočátku se pokoušel kradí a bez velkého úsilí zřejmého roztrhati své úvazky. Viděli, jak po té oko jeho zplápolalo, jak svaly jeho tuhnou, jak údy jeho se vzpírají a jak řemeny a řetízky se natahují. Úsilí jeho bylo mocné, podivuhodné, zoufalé, ale starodávné úvazky právomocnosti přece odolaly. Bylyť toliko praskaly. Quasimodo zemdlen ustanul.

Hrůza ustoupila pocitu trpké a hluboké ochablosti. Zavřel jediné své oko, a spustiv hlavu na prsa, podobal se mrtvole.

Po té již sebou ani nehýbnul. Nic nebylo s to, aby mu vynutilo jakés pohnutí, ani krev neustále řinoucí, ani rány vždy zuřivěji dopadající, ani zlost mučitele, kterýž sebe samého podněcoval a bičováním se

opojoval, ani pištění hrozných řemenův, hrotnatějších, než drápy hmyzu.

Konečně napřáhl černě oděný biřic, jenž od počátku exekuce vedle schůdků na černém koni seděl, ebenovou svou hůlku k hodinám sypacím. Mučitel ustanul, kolo se zastavilo. Oko Quasimodovo zponenáhla se otevřelo.

Bičování bylo u konce. Dva pochopové přísežného mučitele omývali zkrvavělá ramena odsouzence, i třeli je jakous mastí, kteráž všechny rány ihned uzavírala, i přehodili mu přes záda jakous, jak roucho mešní přistřiženou žlutou koženou zástěru. Petr Torterue mezi tím nechal krev s řemínků na dláždění odkapávat.

Avšak tím nebyl Quasimodo ještě u konce. Musel ještě přečkati hodinu na pranýři, kterou mistr Florian Barbedienne tak rozšafně byl přidal k výroku rytíře Roberta d'Estouteville-a a sice vše jen k největší oslavě dávné fyziologické a psychologické hříčky ve slovích Jana Cumène-a: *Surdus absurdus*.

I převrátili tudíž sypací hodinky, a hrbáč zůstal k prknu přivázan, aby spravedlnosti až na konec zadost se učinilo.

Lid, zejména bylo tomu tak v středověku, je v společnosti lidské tím, čím je dítě v rodině. Pokud trvá v poměru nevědomosti prvotní mravní a rozumové nevypěstlosti, může se o něm říci jako o dítěti:

Nezná věk ten útrpnosti.

Okázali jsme již, kterak Quasimodo všeobecně byl nenáviděn, arciže z mnohých dobrých důvodů. Nebylo v celém shromáždění diváka, kterýž by byl neměl příčiny stěžovati sobě na ošklivého hrbáče z Notre-Dame-u, aneb jenž aspoň by se byl nedomníval, že takovou příčinu má.

Když Quasimodo byl se objevil na pranýři, byla radost povšechna, a kruté bičování, jež musel vytrpět,

žalostné vzezření, jež po bičování, na pranýři vystaven, poskytoval, na místě aby vzbudilo útrpnost lidu, rozčilovalo jeho zášť, jež bylo tím zlomyslnější, poněvadž zbrojilo se šípy výsměchu.

Když konečně vindicta publica — povšechná pomsta — byla uspokojena, jak podnes právníci tomu říkávají, tož přišel řad na pomstu jednotlivcův.

Zde zrovna, tak jak v paláci soudním, ženštiny nejprvé započaly. Všechny naň nevrážily, některé skrze jeho zlomyslnost, jiné skrze jeho ohyzdnost; tyto poslední byly nejzuřivější.

„Toť tvář Antikristova!“ pravila jedna.

„Rytíři s koštětem!“ volala druhá.

„Krásná to pitvora tragická,“ vřeštěla třetí, „mohl bys býti papežem bláznův, kdyby dnešek byl včírkem.“

„Toť tvář pranýře,“ podotýkala stařena. „Kdy pak dozraje k šibenici?“

„Proklatý zvoníku, kdy pak budeš míti za výstroj hlavy svůj velký zvon, asi sto stop pod zemí?“

„Je to tedy přece ďábel, jenž zvoní klekání?“

„Ďábelský to hluchec, jednooký, hrbáč, netvor! Tvá tvář spíše působí, že ženy potratí, než všickni lékaři a lékárníci.“

Oba žáci, Jan z Moulinu a Robin Poussepain zpívali plným hrdlem starou popěvku národní:

Zloděj
Šibenici si měj!
Na opice
Patri hranice!

Tisícere jiné nadávky, výsměch, proklínání, smích sypaly se zevšad, ba z některých míst lítaly i kameny.

Quasimodo byl hluch, avšak měl dobrý zrak, a zuřivost obecenstva jevila se neméně důrazně na tvářích, jak ve slovích. Ostatně házení kamením vysvětlovalo výbuchy smíchu.

Zpočátku všemu odolal. Ale zponenáhla trpělivost,

jež pod bičem mučitelovým byla tělo mu nechala stuhnouti, ochábla a popustila při všelikém štípání hmyzu. I býk asturský, jenž nevšímá sobě útoků pikadorových, rozzuří se na psy, jež ho kousají.

Zprvu nechal zvolna těkati hrozivý svůj zrak po veškerém davu. Ješto ale byl svázán, nemohl bezmocný jeho hlas zaplašiti mouchy, jež ho do ran štípaly. Tu začal hýbati se ve svých úvazích a pod zuřivými jeho ústrky praskala stará prkna v kole na pranýři, čímž arci výsměch a pokřik ještě více se zmáhaly.

Nešťastník, nemoha přetrhnutí obojek, jak divou šelmu ho svírající, zase se ztišil, jen časem zuřivý povzdech nadouval všeliké dutiny jeho prsou. Na tváři jeho nejevil se ani stud, ani zardění. Byl příliš společnosti vzdálen, než aby byl poznal stud. A což možná, aby při takovém zohavení ještě hanba se pocítovala? Hněv, záští, zoufalost snášely se na tuto ohydnou tvář v chmúře, vždy více pošmurnější, jejíž električnost sršela tisícerymi blesky z oka kyklopora.

Chmúra tato však na okamžik se vyjasnila, když ubíral se kolem něho skrze dav kněz, jenž na mezku seděl. Jakmile Quasimodo ve vzdáli kněze byl spatřil, ihned zjemnila se tvář ubohého odsouzence. Na místě zuřivosti, jež tvář mu ještě více zohavovala, objevil se podivný úsměv, plný něžnosti, dobroty a nevýslovné laskavosti. Čím více kněz se blížil, tím zřetelnější zářil týž úsměv. Byloť, jakoby nešťastník úsměvem tím vítal ochrance svého!

Avšak v tu chvíli, když mezek octnul se tak na blízku pranýři, že jezdec odsouzence mohl rozeznati, sklopil kněz oči, a obrátiv mezka, poháněl jej k odchodu, jakby zbaviti se chtěl ozevů snižujících; i patrně pramálo o to dbal, aby ho vítal aneb poznal chuďas, jenž v takovém postavení byl uváznul.

Kněz týž byl arcijahen Claude Frollo.

Chmúra rozložila se ještě zasmušileji po čele Quasi-

modově; probleskoval ji ještě chvíli úsměv, avšak byl to úsměv trpký, jevící ocháblost duše a hluboký zármutek.

Čas ubíhal; již nejméně půl druhé hodiny byl tu chuďas stál zkrvavělý, zbičován a bez ustání potupován a téměř ukamenován.

Najednou hnul sebou poznovu a se zdvojenou zoufalostí, ve svých okovech, tak že se otrásl celé lešení, na němž se nalézal; i přerušiv mlčení, jež posud tvrdošijně byl zachovával, zkřikl hlasem drsným a zuřivým, jenž podobal se psímu štěkotu a nikoli zvuku lidskému, a všecken hřmot přehlušil: „Pít!“

Zoufalý týž výkřik ale nikterak nevzbudil útrpnosti, alebrž zvětšil veselost dobré luzy pařížské, jež pranýř obklopovala, a tehdáž, slušno pravdu říci, co celek právě tak byla ukrutnou a zhovadilou, jak hrozná rota ničemův, do jichž sídla čtenáře byli jsme uvedli a jež z nejnižší vrstvy lidu se skládala. Nijaký jiný hlas neozval se kolem nešťastného odsouzence, než hlas, žízni jeho se posnívající. Byl ostatně v skutku v tuto chvíli ohavnější a odpornější, než kdykoli dříve, tak že věru politování nevzbuzoval. Tvář jeho zrudlá byla všecka zpacena, oko jeho pomateně kolkolem tékalo, ústa jeho zlostí a utrpením byla zpěněna, a jazyk na polo vyplazený. Také slušno podotknouti, že kdyby v davu byla se nalézala jakás útrpná duše, která by byla chtěla podati sklenici vody tomuto, útrapě své podlehajícímu nešťastníkovi, tož byl panoval okolo schodů pranýře takový předsudek o hanbě a potupě, že by i milosrdný Samaritán byl býval zapuzen.

Po několika okamžicích nechal Quasimodo zoufalý svůj zrak po davu tékati, a opakoval hlasem ještě dojímavějším: „Pít!“

Všickni dali se do smíchu.

„Pij toto,“ volal Poussepain, hodiv mu do tváře houbu, již v strouze byl namočil. „Tu vezmi, hluchý ošklivče. Jsem tvůj dlužník.“

Žena jakás hodila mu kámen na hlavu. „Toť tě naučí, abys nás v noci budil svým proklatým zvoněním.“

„Synáčku,“ řval chromec, hledě berlou svou těla jeho se dotknouti, „budeš náš ještě očarovávat se svých věží Notre-Dame-ských?“

„Tu máš hrnec na pití,“ zkríkl muž, hodiv mu roztlučený džbánek na prsa.

„Ty chlape jsi příčinou, že žena moje, shlídnuvši tebe, porodila dítě s dvěma hlavami.“

„A má kočka kotě se šesti pazourky,“ vřeštěla babice, hodivši naň cihlu.

„Pít!“ opakoval Quasimodo po třetí, těžce od-dychuje.

V tu chvíli spatřil, kterak dav se rozstupuje. Mladá dívka, podivně oblečená, vyšla z davu, provázena bílou kozičkou s růžky pozlacenými; v ruce nesla baskický bubínek.

Oko Quasimodovo zajiskřilo se. Byla to cikánka, kterouž noci minulé byl chtěl unést, i pocítoval nejasně, že právě za týž ničemný čin v tuto chvíli je trestán, což ostatně nebyla hlavní příčina jeho pokuty, neb byl vlastně trestán za náhodu, že byl hluch, a že hlušec byl ho soudil. Nepochyboval, že dívka přichází, aby taktéž se pomstila a jako ostatní ho ztrýznila. Viděl, jak v skutku po schodech rychle nahoru kvapí. Zlost a nevrlost div ho neudusily. Byl by chtěl pranýř rozkotat, a kdyby blesk oka jeho byl mohl hubit, byla by cikánka v popel se rozpadla, než by na plochatině byla se octla.

Blížila se mlčky k odsouzenci, jenž marně se namáhal, aby jí ušel, a odvázavši láhev tykvovou, již měla za pásem, přidržovala ji k vypráhlým rtům nešťastníka.

Tu najednou diváci viděli, kterak z tohoto vyschlého a planoucího oka veliká slza zvolna řine po této zpotvořené a zoufalostí ještě zohavenější tváři. Byla to snad první slza, již nešťastník kdy byl vyronil.

A přece byl zapomněl pít. Cikánka podle obyčeje

netrpělivě se ušklíbla a usmívajíc se, přidržovala hrdlo láhve k zubatým ústům Quasimodovým. I pil nyní dlouhými doušky; žízeň jeho byla horoucná.

Nešťastník, napiv se, vypnul své černé rty, nejspíše, aby políbil krásnou ruku, jež právě byla mu pomoci poskytla. Avšak mladá dívka nebyla snad důvěřivou, a zpomenuvši sobě na násilný útok z noci minulé, od-táhla svou ruku, poděšena jak dítě, jež se bojí, aby zvíře ho nekouslo. Ubohý hlušec upřel po té na ni zrak, plný výčitky a zškormoucenosti nevýslovné.

Byl by to býval v skutku výjev všude dojmavý, kterak tato krásná, svěží, cudná, půvabná a zároveň slabá dívka tak slitovně kvapí ku pomoci tolikेरé útrapě, zmrzačilosti a zlomyslnosti. Na pranýři byl ale takový výjev vznešeným.

I tento lid byl tím dojat a, tleskaje rukama, volal: „Výborně, výborně!“

V tutéž chvíli byla poustevnice skrze otvor svého doupěte shlídla cikánku na pranýři, i byla stihla ji děsným svým proklínáním: „Prokleta budiž dcero Egyptu, prokleta, prokleta!“

V.

Konec historie o koláči.

Esmeralda zbledla a, vrávorajíc, sešla s pranýře dolů. Hlas poustevnice ji posud stíhal: „Sestup, sestup, lupičko Egyptu, však ty tam zase vystoupíš.“

„Kajicnice je šíleností zase uchváčena,“ mumlal lid, ale více nečinil; neb hrozil se takových žen, čím stávaly se posvátnými. Tehdáž nerádi činili útoky na ty, již ve dne v noci se modlili.

Konečně nastala doba, kde Quasimoda měli odvésti. Odvázali ho, a lid se rozptýlil.

U mostu Grand-Pont Mahiette-ová, vracejíc se se

svými dvěma družkami, náhle se zastavila: „Eustachu, co pak dělal jsi se svým koláčem?“

„Maminko,“ odvětil hoch, „když jste mluvili s tou paní, co byla v díře, přišel veliký pes a kousl do mého koláče, po té jsem já také jedl.“

„Jak, hochu,“ pravila matka, „tys jej celý snědl?“

„Maminko, to udělal pes. Já jej okřikoval, ale on mne neslyšel. Tu jsem tedy také do něho kousal.“

„To je hrozné dítě,“ pravila matka, usmívajíc se a zároveň se durdíc. „Považte, Oudarde-ová, on samojediný snědl již všechno ovoce i višně v naší ovocní zahradě. Děd jeho také říká, že bude z něho kdysi kapitán. Ať tě více při tom nepostihnu, pane Eustachu! Ty vypasený lvíku!“

Kniha sedmá.

I.

Nebezpečnosti, pakliže svěříme koze své tajemství.

Několik neděl bylo uplynulo.

Bylo to v prvních dnech měsíce března. Slunce, jež Dubartas, týž klassický předek perifrasy, nebyl tehdáž ještě přezval „velkovévodou světel“, nicméně bylo jaré a vesele zářilo. Byl to jeden z dnů jarních, jež oplývají tolikerou příjemností a krásou, že celá Paříž, po náměstích a procházkách rozptýlená, jak neděli je slaví. V takovéto dny jasnosti, teploty a přívětivosti bývá příhodno, zejména v jistou hodinu, abychom šli obdivovati se průčelí Notre-Dame-skému.

Jest to okamžik, kde slunce, již k západu se chýlící, pohlíží takřka do tváře hlavního chrámu. Paprsky jeho, vždy vodorovněji o průčelí se opírajíce, mizí zponenáhla z dláždění náměstí a vystupují po té vzhůru po průčelí, jehož tisícové okrouhlé hrboly ze stínu vyčnívají, kdežto veliká ústřední růžice plápolá jak oko kyklopovo, zářící odleskem kovárny.

Bylo to právě v tuto hodinu.

Naproti vysokému a sluncem zapadajícím zrudlému chrámu hlavnímu, na kamenném pavlanu, vznášejícím se nad vraty nádherného domu gotického, jenž tvořil roh náměstí a ulice Parvis, několik krásných mladých dívek

dovádělo a žvatlalo s všelikým půvabem a s všelikou pošetilostí. Z délky jejich závoje, jenž, perlami pošíť, s vrchole výstroje jejich hlav až na paty jim spadal, z jemnosti vyšíváných jejich náprsníček, jež pokrývaly jim ramena, a, podle tehdejšího svůdného způsobu, vznikající krásná nádra panenská prokmitati nechávala; z nádhery jejich spodniček, jež tehdáž bývala drahocennější, než jejich svrchní sukně, podivný to výmysl z gázu, hedbáví a aksamítu, z čehož všeho oděv jejich se skládal, a zejména z bělosti jejich rukou, svědčících o jejich zahálčivosti a lenosti, snadno jsi uhodnul, že to jsou vznešené a bohaté dědičky. Bylyť to v skutku slečna Fleur-de-Lys Goudelaurierova, a její družky Diana Christeuilova, Amelotte Montmichelova, Colombe Gaillefontaine-ova a malá Champchevierova, vesměs dívky z rodů vznešených, kteréž v tuto chvíli byly se sešly v bytu vdovy paní Goudelaurierové, poněvadž pan Beaujeu a jeho choť měli v měsíci dubnu do Paříže přijíti, aby tu vybrali čestné dámy pro princeznu Markétu, až ji v Pikardii z rukou Flamův budou přejímati.

Všichni venkovští zemané, na třicet mil ve vůkolí, ucházeli se horlivě o tuto přízeň pro své dcery, a mnozí z nich byli dcery své již do Paříže přivedli, neb poslali. Dívky tyto, do Paříže přibývší, dány byly od svých rodičův v ostřehu rozšafné a ctihodné paní Aloisie Goudelaurierové, vdovy po náčelníkovi lučištníkův královských, jež se svou jedinou dcerou, o samotě, bydlela ve svém domě na náměstí Notre-Dame-ském.

Pavlan, na němž mladé dívky se nalézaly, vedl do komnaty bohatě vykládané flanderskými plavými růžemi, zlatým listovým potisknutými. Trámy, rovnoběžně po stropě se táhnoucí, bavily oko tisícerými malovanými a pozlacenými řezbami. Na kamenech, okrouhle vytesaných a čekaněných, lesknavý smalt zde onde, v barvách měňavých, se třpytil; hlava kance divokého z majoliku vznášela se nad nádherným nálevníkem, jehož dva schůdky

naznačovaly, že paní domu je buď chotí rytíře korouhevního aneb vdovou po něm.

V pozadí, u vysokého, znaky od shora až dolů pokrytého krbu, seděla v bohaté, červeném aksamítem vykládané, lenošce paní Goudelaurierová, jejíchž padesáte roků zračily se netoliko na její tváři, alebrž i na jejím šatstvu. Po boku jejím stál mladý muž hrdého vzezření, ale poněkud ješitnost a chvástavost vyzrazujícího, krásný to mladý muž, o němž ženštiny stejného jsou mínění, jakkoli vážní, tváři lidských znalí mužové nad nimi rameny pokrčívají. Týž mladý rytíř měl na sobě nádherné roucho kapitána zajímačů ordonance královské, jež podobalo se příliš rouchu Jovišovu, jemuž jsme se v první knize vypravování našeho obdivovali, než abychom novým popisováním čtenáře nuditi měli.

Dívky seděly dílem v komnatě, dílem na pavlanu, jedny na židlích s polštáři z aksamítu utrechtského a s cípky pozlacenými, druhé na podnožkách z dřeva dubového, zdobených vyřezávanými květinami a postavami. Každá z nich měla na svých kolenou kus vyšívání, na němž všechny vespolek pracovaly, a jehož valný cíp padal na koberec, jenž podlahu pokrýval.

Hovořily vespolek oním hlasem šepotavým, a v smíchu napolo utlumovaném, jak se to děje v shromáždění dívek, v němž zároveň nalézá se mladý muž.

Avšak mladík, jehož přítomnost samolásku všech těchto ženských dovedla roznítit, patrně málo toho sobě všímal, a kdežto každá z krásných dívek hleděla pozornost jeho k sobě upoutat, zdál se hlavně tím býti zaměstnán, že jelení svou rukavicí cídil přesku u svého pásu.

Stará paní, chvílemi, zticha ho oslovila, načež on jí, seč byl s to, s jakousi neobratnou a nucenou zdvořilostí odpovídal. Z úsměvů a pokynů paní Aloisie, z mrkání okem, kterýmž dceři své, Fleur-de-Lysově, znamení dávala v chvíli, kdy s kapitánem potichu hovořila, snadno každý mohl uhodnouti, že se jedná o vykonaném za-

snoubení a o brzký zajisté sňatek mezi mladým mužem a slečnou Fleur-de-Lysovou.

A z chladné rozpačitosti důstojníkovy lehce jsi uhodnul, že aspoň jemu o lásku se nejedná. Celá jeho tvářnost jevila jakous nucenost a patrné jeho nudění, jakéž nynější poddůstojníci v obsádce tak překrásně byli přezvali: „psí robotou.“

Stará paní, do dcery své, jak matky obyčejně bývají, zamilovaná, nezpozorovala skrovného nadšení důstojníkova, i snažila se vylíčiti mu, potichu, nekonečnou dokonalost, s kterouž dcera její jehlou vyšívá, aneb předeno rozvíjí.

„Milý strýčinku,“ pravila, tahajíc ho za rukáv, aby mu do ucha mohla šeptat, „pohledněte, kterak se shýbá.“

„Ano, opravdu,“ odvětil mladý muž a zabral se zase v roztržité a chladné své mlčení.

Chvilí po té musel se zase shýbnout a paní Aloisie mu pravila: „Viděl-li jste pak kdy vlnadnější a jarejší dívku, než svou nevěstu? Může-li pak býti dívka bělejší a plavější? Nejsou-li pak to ruce dokonalé? A či nemá její krk veškeré údoby krku labutího? Oh, jak vám mnohdy závidím! Oh, jak jste šťasten, že jste muž, ačkoli jste ošklivý prostopášník! Není-liž pravda, že dcera má krásou svou vzbuzuje obdiv, a že jste do ní zamilován?“

„Zajisté!“ odvětil, ačkoli myšlenky jeho jinde tékalý.

„Ale mluve pak přece,“ pravila najednou paní Aloisie, potřásajíc mu ramenem, „vyť jste se stal náramně ostýchavým.“

Můžeme čtenáře své ujistit, že ostýchavost nebyla ani cností, ani vadou kapitánovou. Ničemně pokusil se vyplnit, co na něm paní Aloisie žádala.

„Krásná sestřenice,“ pravil, přistoupiv k slečně Fleur-de-Lysově, „co pak to tu vyšíváte?“

„Krásný bratránku,“ odvětila s přízvukem rozmrze-

losti, „povídala jsem vám to již po třikráte, že je to Neptunova jeskyně.“

Byloť patrnó, že dcera mnohem jasněji, než matka, vykládala sobě chladné a roztržité chování kapitánovo. Uznával nutnost, že musí rozpřísti jakous rozmluvu.

„A pro koho je toto neptunství?“ tázal se.

„Pro opatství Saint-Antoine-des-Champs,“ odvětila Fleur-de-Lys-ova, oči nepozvednuvši.

Kapitán vzal cíp vyšívání do ruky.

„Kdo pak je tento tlustý četník, jenž, tváře tak nadouvaje, do trouby fouká?“

„To je Triton,“ odvětila ona.

V přízvuku krátkých těchto slov jevila se patrně jakási rozdurděnost. Mladý muž pochopoval, že musí jí pošeptat jakous suchoparnou dvornost, aneb cokoli jiného. I nachýlil se k ní, než nedovedl v obraznosti své vynajítí nic laskavějšího a důvěrnějšího, než toto:

„Proč pak nosí naše máti neustále sukni erbovní, jak naše babičky za času Karla VII? Řekněte jí, krásná sestřenice, že nyní to není již elegantním, a že stěžeje s vavřínem, co erb na sukni její vyšité, dodávají jejímu plášti podobu přikrovky u kamen, kteráž chodí. Věřte, že nyní již sobě na znak svůj takto nesedají, přísahám vám to.“

Fleur-de-Lys-ova pozvedla k němu krásné své oči, plny výčitky: „Je to vše, co mně přísaháte?“ pravila potichu.

Stará paní Aloisie u vytržení, že oba takto k sobě jsou nachýleni a sobě šeptají, pravila, pohrávajíc sobě záponkami knihy modlitební:

„Dojímavý to pohled milostný.“

Kapitán, vždy rozpačitéjší, zase bral útočiště k vyšívání.

„Věru, toť práce roztomilá,“ zvolal.

Při těchto slovech Colombe Gaillefontaine-ova, jiná rusovlaska s bílou pletí, jež v modrý damašek až i

s krkem celým, byla zahalena, odvážíla se k otázce ostýchavé, kterouž oslovila Fleur-de-Lys-ovu, majíc za to, že krásný kapitán za ni odpoví :

„Milá Goudelaurierova, viděla jste již čalouny v paláci Roche-Guyoně?“

„Není-liž pravda, toť je týž palác, v němž nalézá se zahrada plátenice louvre-ské?“ tázala se Diana Christeuilova, jež měla krásné zuby a proto každé průpovědi se smála.

„A co tam je tlustá věž ze starožitné zdi pařížské?“ připojila Amolette-Montmichel-ova, roztomilá, kudrnatá a svěží hnědouška, kteráž právě tak bez příčiny vzdychávala, jak druhá se smávala.

„Má drahá Colombe-ova,“ pravila paní Aloisie, „vy chcete bezpochyby mluvit o paláci, jenž náležel panu Bacqueville-ovi za krále Karla VI.; věru, tam jsou nad míru nádherné čalouny ze vzácného předena.“

„Karla VI., král Karel VI.“ bručel mladý kapitán, krotě sobě kníry. „Můj bože, na jaké staré věci ta dobrá paní sobě vzpomíná.“

Paní Goudelaurierová pokračovala :

„Věřu, krásné čalouny. Práce tak vzácná, že platí za jedinou.“

V tuže chvíli Bérangére Champchevrier, štíhlá, malá, as sedmiletá dívka, jež skrzc zábradlí pavlanu na náměstí se dívala, zkríkla :

„O hleďte, krásná kmotřinko Fleur-de-Lys-ova, podívejte se na hezkou tanečnici, jež tam na dláždění tančí a uprostřed zevlujících měšfanů na bubínek hraje.“

I vskutku byl slyšeti jasný zvuk baskického bubínku.

„Toť nějaká cikánka,“ pravila Fleur-de-Lys-ova, obrátivši se netečně k náměstí.

„I hleďte, hleďte,“ volaly její bujaré družky, a kvapily všechny k zábradlí pavlanu, kdežto Fleur-de-Lys-ova, přemítajíc o chladnosti svého ženicha, zvolna za nimi následovala, a on, potěšen touto náhodou, jež rozpačité

rozmluvě přítrž učinila, do pozadí komnaty se vrátil, se spokojenou tváří vojína, jež v službě jeho byli vystřídali. A přece byla to půvabná a rozmilá služba, již u krásné Fleur-de-Lysovy vykonával a druhdy také v skutku mu takovou bývala; avšak zponenáhla kapitán byl otupěl a vyhlídka na blízký sňatek činila ho ode dne ke dni chladnějším. Ostatně byl rozmaru nestálého, a nelze toho tajit, vkusu poněkud sprostého. Ačkoli pocházel ze vznešené rodiny, byl sobě v službě vojenské navyknul všeliké obyčeje vojenské. Liboval sobě v krčmě a ve všem, co k ní náleží. Jinak nebylo mu volno, než mohl-li baviti se oplzlostmi, milostnými pletkami vojenskými, ochotnými kráskami a snadnými úspěchy.

Byloť od rodiny jeho mu dáno jakési vychování, i byl se naučil některým způsobům, avšak bylť se příliš mlád světem potloukal a příliš mlád v obsádkách prodíval, tak že nátěr šlechtice vždy více mizel za hrubého tření závěsníku četnického. Ačkoli z jakéhosi zbytku slušnosti časem Fleur-de-Lysovu navštěvoval, tož cítil u ní dvojnásobnou rozpačitost, jednak že roztrousiv svou lásku po všelikých místnostech, pramálo ji pro ni zachoval, jednak že uprostřed tolika krásných, vyšňořených, slušných a v chování nucenost jakousi projevujících dám neustále musel se chvítí, aby ústa jeho, na klení uvyklá, znáhla se nesplašila, a z nich průpovídka, do krčmy se hodící, nevyklouzla, což arci by pěkný účinek bylo způsobilo.

Ostatně bylo vše toto u něho smíšeno s velikými nároky k eleganci, pěknému šatstvu a krásnému vzršení. Kdo může, ať tyto rozličné vlastnosti v jedno sobě sloučí; my jsme pouhým dějepravcem.

Stál tudíž již několik okamžiků zamyšlen, či na nic nemysle, mlčky, opíraje se o vyřezávanou pažbu u krbu, když Fleur-de-Lysova, najednou se obrátivši, ho oslovila. Ubohá mladá dívka durdila se naň s myslí, tomu se zprotivující.

„Krásný strýčku, nevypravoval jste nám o malé cikánce, kterou jste byl před dvěma měsíci za noční své objížďky z rukou as tuctu lupičův zachránil? Nuže,“ pokračovala, „snad je to cikánka, jež tančí tam na dláždění. Pojdte se na ni podívat, zdali jí nepoznáte, krásný strýče Phoebe!“

V tomto laskavém vyzvání, aby se k ní přiblížil, a v této péči, aby jeho jmenem ho oslovila, probleskovala tajná touha po smíření. Kapitán Phoebus ze Châteaupersu (neb byl to on, jež čtenáři od počátku této hlavy mají před očima) přiblížil se krokem povlovným k pavlanu.

„Slyšte,“ pravila Fleur-de-Lysova, kladouc něžně ruku svou na rameno Phoebovo. „Pohledněte na onu maličkou, jež tam v onom kruhu tančí. Je to vaše cikánka?“

Phoebus pohlédl dolů a pravil:

„Ano, poznávám ji po její koze.“

„A věru, roztomilá to kozička,“ pravila Amelotteova, sprásknuvši ruce úžasem.

„Jsou její růžky skutečně zlaté?“ tázala se Bérangèreova.

Paní Aloisie, nahnuvši se z lenošky své, jala se slova:

„Není to jedna z cikánek, jež roku minulého branou Gibardovou přitáhli?“

„Milá máti,“ pravila něžně Fleur-de-Lysova, „brána tato zove se nyní branou pekelnou.“

Slečna Gondelaurierova věděla, kterak kapitán horší se nad výrazy zastaralými její matky. A v skutku začal se týž ušklibati, mumlaje mezi zuby: „Brána Gibardova, brána Gibardova. Toť jakoby král Karel VI. tamtudy byl táhnul“

„Kmotříčko,“ zvolala Bérangèreova, jejíž oči, neustále tékající, najednou utkvěly na vrcholi věže Notre-Damské. „Kdo pak je onen černý muž tam nahoře?“

Všechny mladé dívky pozvedly oči. Muž jakýs skutečně opíral se lokty o nejvyšší zábradlí věže severní, k náměstí gréve-skému obrácené. Byl to kněz. Oblek jeho zřetelně mohl jsi rozeznat, a tvář jeho spočívala v obou jeho dlaních. Ostatně sebou ani nehýbal, podobaje se soše. Oko jeho bylo na náměstí upřeno. Byla ve vzezření jeho jakás nepohyblivost supa, kterýž odkryv hnízdo vrabčí na ně pohlíží.

„A toť pan arcijahen,“ pravila Fleur-de-Lysova.

„Vyť máte bystrý zrak, že ho odtud poznáváte,“ podotkla Gaillefontaine-ova.

„Jak na tu malou tanečnici pohlíží,“ pravila Diana Christeuilova.

„Ať se střeží cikánka,“ pravila Fleur-de-Lysova, „neb on nemůže cikány vystát.“

„Toť škoda, že týž člověk tak na ni pohlíží,“ pravila Amelotte-ova, „neb cikánka tancem svým věru okouzluje.“

„Krásný strýče Phoebe,“ pravila najednou Fleur-de-Lysova, „poněvadž tuto malou cikánku znáte, pokyňte jí, aby přišla k nám nahoru. Spůsobí nám to zábavu.“

„Oh ano,“ zvolaly všechny mladé dívky, tleskajíce rukama.

„Ale toť pošetilost,“ odvětil Phoebus. „Ona zajisté na mne zapomněla, a já nevím její jméno. Ale poněvadž, milé dámy, toho sobě přejete, chci o to se pokusit.“ I nachýliv se přes zábradlí pavlanu, jal se volati: „Maličká!“

Tanečnice právě v tuto chvíli nedotýkala se svého bubínku. Obrátila hlavu k místu, odkud takto na ni se volalo; zářící její zrak utkvěl na Phoebovi, i zastavila se z náhla v tanci.

„Maličká,“ opětoval Phoebus, i pokynul jí prstem, aby k němu přišla.

Mladá dívka ještě jednou naň pohlédla, po té začervenala se, jakby plamen byl jí tváře rozžehl, a vzavši

bubínek pod páží, ubírala se, davem užaslých diváků, k vratům domu, do něhož Phoebus ji povolával, krokem povlovným, vrávorajíc, a s pomatěným zrakem, jak pták, jenž podává se omamu hadovu.

Chvíli po té rozhrnula se čalounová opona u dveří, a na prahu komnaty objevila se cikánka, zardělá, rozpačitá, majíc veliké oči své sklopeny a netroufajíc sobě ani o krok popojít.

Bérangère-ova tleskala rukama.

Tanečnice dlela nepohnutě na prahu u dveří. Objevení její bylo způsobilo na toto skupení dívek mladých zvláštní účinek. Není pochyby, že všechny zároveň ovládala jakási neurčitá a nejasná touha, aby krásnému důstojníkovi se zalíbily, jakož že skvělá uniforma byla terčem veškerých jejich zálibností, i panovala zajisté od té chvíle, co on byl přítomen, mezi nimi jakás skrytá, utajovaná řevnivost, jež, ač sotva samy sobě ji přiznávaly, nicméně každý okamžik z jejich posuňkův a z jejich průpovědí vysvítila. Ješto však vesměs stejnou měrou byly krásny, tož bojovaly stejnými zbraněmi, a každá z nich mohla se vítězství nadíti. Příchod cikánky znáhla rovnováhu tuto zničil. Krása její byla tak neobyčejna, že v okamžiku, kdy objevila se u vchodu komnaty, zdálo se, jakoby jakous zvláštní záři kolkolem rozprostírala.

V této těsné komnatě, v tomto tmavém rámci čalounů a řezb, bylať mnohem krásnější a ještě více zářící, než na náměstí veřejném. Podobala se pochodni, kteráž z denního světla byla se octla v temnotě. Vznešené dámy byly bezděčně oslněny. Každá z nich měla se ve své kráse jaksi za uraženu. Bitevní jejich šik (budiž nám výraz týž prominent) také v skutku znáhla se změnil, aniž by slova byly promluvíly. Porozumělyť sobě výborně. Pud ženských rychleji se srozumívá a shodne, než rozum mužův. Nepřítelkyně byla se jim objevila, toť všechny cítily, a pročež všechny se spojily.

Kapka vína stačí, aby zčervenala plná sklenice

vody; aby však shromáždění krásných ženštin ovládnul stejný rozmar, stačí příchod ženštiny krásnější — zejména, je-li toliko jeden muž přítomen.

Uvítání cikánky bylo tudíž nad míru chladné. Prohlížely ji sobě od hlavy k patě, po té popatřily vzájemně na sebe, a to dostačilo; byly sobě porozuměly. Mladá dívka čekala, až ji někdo osloví, i byla tak dojata, že netroufala sobě, aby oči pozvedla.

Kapitán přerušil nejprvé mlčení. „Na moutě věru,“ pravil s přízvukem neohroženého hejskovství, „toť roztomilé stvoření! Co tomu říkáte, krásná sestřeničko?“

Podotknutí toto, kteréž něžnější obdivovatel byl by aspoň pronesl více potichu, arci nemohlo rozptýlit žárlivost ženštin, jež cikánku přísným okem pozorovaly.

Fleur-de-Lysova odpověděla kapitánovi hlasem, v nějž vkládala upejpavou opovržlivost: „Není oškliva.“

Ostatní dívky vespolek šeptaly.

Paní Aloisie, jež nebyla proto méně žárlivou, že žárčila za dceru, oslovila tanečnici: „Přistupte blíže, maličká.“

„Přistupte blíže, maličká!“ opětovala s vážností komickou Bérangère-ova, jež cikánce až po kyčel dosahovala.

Cikánka blížila se k vznešené dámě.

„Krásné dítě,“ pravil Phoebus s důrazem, a popošed několik kroků k ní, dodal: „nevím, dostalo-li se mně té nejvyšší blaženosti, že jste mne zase poznala?“

Dívka, upřevši s úsměvem naň zrak, plný neskončené něžnosti, vskočila mu do řeči: „Oh ano.“

„Mát dobrou paměť,“ podotkla Fleur-de-Lysova.

„Ano,“ započal zase Phoebus, „vyť jste onoho večera rychle uklouzla. Snad se mne nebojíte?“

„O nikoli,“ odpověděla cikánka.

V přízvuku, s kterýmž toto o nikoli, po onom oh ano pronesla, spočívalo cosi nevýslovného, čímž Fleur-de-Lysova byla uražena.

„Vyť jste milá kráska,“ pokračoval kapitán, jehož

jazyk se rozvazoval, ješto mluvil s dívkou pouliční, „na místě sebe zůstavila jste mně velmi podivného mrzutu, jednookého a hrbatého, tuším, že zvoníka biskupova. Pravilo se mně, že je to zvrhel po jakémsi arcijahnovi, a rozený dábel. Máť čtverácké jméno, zove se škaredá středa, květná neděle, což já vím! Ale je to jméno jakéhoś svátku, kdy se vyzvání. On dovolil sobě vás unésti, jakoby vy jste byla se zrodila pro kostelníky, toť přes příliš! Co pak u čerta vlastně chtěla ta sova? Nuž, povězte to.“

„Nevím to,“ pravila cikánka.

„Toť nepochopitelná nestydatost; zvoník unáší dívku, jak hrabě! venkovský maňas pytláčí za zvěří panskou; věru, toť něco neslýchaného. Ostatně to draze zaplatil. Mistr Pierrat Torterue jest nejsurovější podnikoní, jaký kdy byl ničemu hřebelcoval. Mohu vám ostatně povědít, pakliže vám to je příjemno, že kůže vašeho zvoníka rukami jeho notně byla vydělána.“

„Ubohý muž,“ pravila cikánka, u níž slovy těmito byla se vzbudila zpomínka na výjev z pranýře.

Kapitán dal se do hlasitého smíchu. „Ať mne kozel trkne, toť je útrpnost právě tak příhodna, jak pero na řitu prasečím! Ať stanu se břicháčem, jak papež, pakliže . . . .“

Najednou umlknul. „Odpusťte, milé dámy, tuším, že bych málem byl problebtul jakous hloupost.“

„Fuj, pane,“ pravila Gaillefontaine-ova.

„Mluví s tím stvořením jeho mluvou,“ dodala polohlasitě Fleur-de-Lysova, jejíž rozmrzelost neustále se zmáhala. Rozmrzelost tato neumenšila se, když kapitán, u vytržení nad cikánkou a zejména nad sebou samým, na patách se otočiv, s hrubou, prostou, dvorností vojenskou opětoval: „Krásná to dívka, na moutě duši.“

„A notně divoce oblečena,“ pravila Diana Christeulova, i usmívajíc se, okazovala své hezké zuby.

Toto podotknutí bylo paprskem dívkám ostatním.

Bylať jim objevila, kterým způsobem lze na cikánku útokem hnáti, i nemohouce hlodati na její kráse, vrhly se na její oblek.

„Ano, to je pravda, maličká,“ pravila Montmichelova „jak pak můžeš běhat po ulicích bez prsníčku a bez límečku?“

„A sukně je tak krátká, že každý studem se zachvěje,“ podotkla Gaillefontaine-ova.

„Má drahá,“ pokračovala Fleur-de-Lysova notně ztrpčile, „pro váš pozlacený pás vás ještě sergenti seberou.“

„Maličká, maličká“ počala Christeuil-ova poznovu s úsměchem nesmířitedlným, „kdybys počestně zakryla rukávem ruku, nebyla by sluncem tak osmáhlá.“

Byl to vskutku výjev hoden rozšafnějšího diváka, než byl Phoebus. Krásné tyto dívky, se svými jedovatými a popuzenými jazyky, vinuly, plížily a svíjely se kolem tanečnice z ulice; bylyť ukrutné a půvabné, hrabaly a štáraly se zlomyslně v ubohém a pošetilém obleku, cetkami a pozlátkem vyšňořeném. Nekonečný byl jejich smích, jejich úsměšky a jejich pokořující poznámky.

Úšklebky, zpupná dobromyslnost, a zlomyslné pohledy na cikánku takřka sršely. Byloť, jako bys měl před sebou ony mladé dámy římské, jež pro zábavu svou vrážely zlaté jehly do ňader krásné otrokyně. Byl bys řekl, že to jsou půvabní chrti honící, jižto s chřípěmi rozevřenými a s očima jiskřícíma obíhají okolo ubohé laňky, jižto roztrhati pohled velitelův zakazuje.

Což také mohlo těmto dcerám z rodu vznešeného sejít na bídné tanečnici z náměstí veřejných. Nevšímalý sobě takměř její přítomnosti, a mluvily o ní, před ní a s ní, hlasitě, jak o nějaké věci dosti nečisté, dosti opovrhlivé, ale přece dosti hezké.

Cikánka nebyla lhostejna při tomto potupování. Chvílemi vyšlehla v očích a na tvářích jejich rudá zář studu, aneb záblesk hněvu; slovo, jevící opovrhlivost, zdálo se váhati na jejich rtech, ušklíbla se výsměšně, podle

svého návyku, jež čtenář již zná; avšak stála nepohnutě; upírala na kapitána zrak odhodlaně, zkormouceně a laskavě.

V pohledu tomto spočívalo nicméně blaho a něžnost. Zdálo se, že přemáhá se z obavy, aby jí nevyhnal; Phoebus smál se a hájil cikánky dílem z nestoudnosti, dílem z útrpnosti.

„Nechte je žvatlat, maličká,“ opakoval několikráte, řinkaje svými zlatými ostruhami, „oblek váš je arci trochu neobyčejný a divoký, ale což to škodí tak roztomilé dívce, jako vy jste!“

„Můj bože,“ zvolala rusovlasá Gaillefontaine-ova, vypnuvši svůj labutí krk s trpkým úsměvem, „pozoruj, že zajímači ordonance královské snadno se rozpalují od krásných očí cikánských.“

„A proč ne?“ tázal se Phoebus.

Kapitán prohodil tuto odpověď nedbale, as jako kámen, za nímž nepohlížíme, kam dopadne. Colombe-ova, Diana a Amelotte-ova daly se do smíchu, toliko Fleur-de-Lysově zaleskla se slza v oku.

Cikánka, jež posud při řečech Colombe-ovy a Gaillefontaine-ovy zrak svůj měla sklopený, pozvedla jej nyní, radostí a pýchou záříc, i upřela jej poznovu na Phoeba. Byla v okamžiku tomto vskutku krásná.

Stará paní, pozorujíc týž výjev, cítila se velmi uraženu, aniž by ale vlastně příčinu toho byla chápala.

„Svatá panno,“ zvolala najednou, „což se to hýbe mezi mojima nohama? Ah, to ošklivé zvíře.“

Byla to koza, kteráž, přišedši hledati své velitelky, k ní přiskakujíc, růžky svými byla zapletla se do hromady látek, jež šatstvo vznešené dámy na nohou jejích nakupovalo, kdykoli se usadila. To obrátilo všechny mysli v jiný směr.

Cikánka mlčky kozu ze šatstva vypletla.

„O toť ta roztomilá kozička!“ zvolala Bérangère-ova radostí skákajíc, „ona má zlaté růžky!“

Cikánka poklekla, a tiskla lichotící hlavu kozičky ku své tváři. Zdálo se, jakoby jí prosila za odpuštění, že ji byla opustila.

Diana mezitím nachýlila se k uchu Colombe-činu. „Ale ty můj bože, že jsem dříve na to nepomyslila. Toť cikánka s kozou! Mají ji za čarodějnici, jejíž koza prázračné kousky provádí.“

„Nuže!“ pravila Colombe-ova, „toť nás musí koza její též pobavit, a nějaký zázrak vykonat.“

Diana a Colombe-ova čile oslovily cikánku. „Maličká, nech tvou kozičku nějaký zázrak vykonat.“

„Nevím, co tím chcete říci,“ odvětila tanečnice.

„Jakýs zázrak, jakés kouzlo, jakés čarodějnictví.“

„Nerozumím Vám!“ I jala se na novo hladiti své roztomilé zvířátko, opětujíc: „Djali, Djali.“

V tuto chvíli spozorovala Fleur-de-Lysova pytlíček z pozlacené kůže, jenž na krku kozy byl zavěšen. „Co pak je to?“ tázala se cikánky.

Cikánka pozvedla k ní své veliké oči a odvětila jí vážně: „Toť je moje tajemství.“

„Ráda bych věděla, jaké je tvé tajemství,“ pomyslila sobě Fleur-de-Lysova. Stará paní, jsouc rozmrzelá, byla povstala. „Nuže, cikánko, když ani ty, ani tvá koza nechcete nám zatančit, což tu tedy ještě děláte?“

Cikánka, neodvětivši ani slova, ubírala se zvolna ku dveřím. Avšak čím více se k nim blížila, tím zdlouhavější byl její krok.

Jakýs nepřemožitelný magnet zdál se ji zdržovat. Najednou obrátila své, slzami zvlhlé, oči k Phoebovi, a zastavila se.

„Přísámboh,“ zvolal kapitán, „takto se neodchází. Vraťte se i musíte nám něco zatančit. Avšak, milá krásko, jak pak vám říkají?“

„Esmeralda,“ pravila tanečnice, oka s něho nespustivši.

Při tomto podivném jmeně zavzněl hlasitý smích mezi mladými dívkami.

„I hle,“ pravila Diana, toť hrozné jmeno pro dívku!“
„Nuž tu vidíte,“ podotýkala Amelotte-ova, „že je to čarodějnice.“

„Má drahá,“ zvolala slavně paní Aloisie, „rodiče vaše vám neulovily přece toto jmeno v kropence při křtu?“

Již po několik minut byla Bérangère-ova, aniž by kdo toho byl sobě povšimnul, kusem marcipánu přivábila kozu do kouta komnaty. V okamžiku byly se obě vroucně sprátelily. Zvědavé dítě bylo sejmulo pytlíček, zavěšený na krku kozičky, bylo jej otevřelo a na koberec všechn jeho obsah vysypalo. Byla to abeceda, jejíž každé písmeno, o sobě, napsáno bylo na tabulce zimostrázové. Jedva že hračky tyto byly po koberci rozloženy, spatřilo dítě s překvapením, kterak koza, což byl zajisté jeden z jejích zázraků, některé písmeny nožkou pozlacenou vytahuje a z lehka je postrkujíc, ve zvláštní pořádek sestavuje. Za krátký okamžik bylo utvořeno slovo, k jehož sepsání koza patrně byla vycvičena. Bérangère-ova, sprásknouc ruce v úžasu, zvolala znáhla:

„Kmotříčko, Fleur-de-Lysova, hleďte, co koza udělala!“

Fleur-de-Lysova příběhla a zachvěla se. Písmeny, po podlaze rozložené, tvořily slovo:

Phoebus.

„To napsala koza?“ tázala se hlasem, chvějícím se.

„Ano kmotříčko,“ odvětila Bérangère-ova. Nemohlo se o tom pochybovat, neb dítě neumělo psát.

„A toť její tajemství,“ pomysllla sobě Fleur-de-Lysova.

Na křik dítěte byly ostatně všechny přikvapily, matka, mladé dívky, cikánka i důstojník. Cikánka spatřila, jakou hloupost koza byla vyvedla. Zapýřila se, a po té zbledla, i začala jak zločinec trásti se před kapitánem, kterýž na ni pohlížel s úsměvem uspokojenosti a úžasu.

„Phoebus,“ šeptaly dívky, poděšeny, „toť jmeno kapitánovo.“

„Vyť máte výbornou paměť,“ pravila Fleur-de-Lysova cikánce, jež byla zkameněla. Po té jala se vzlykat. „Oh,“ zajíkala se bolestně, zakrývajíc tvář krásnýma svýma rukama, „toť kouzelnice.“

A v hloubí srdce pravil jí jakýs ještě trpčíc hlas: „toť sokyně!“

Ubohá omdlela.

„Má dcera, má dcera,“ zvolala poděšená matka. „Klid se, cikánko pekelná!“

Esmeralda sebrala v mžiknutí neblahá písmena, pokynula kozičce a vyšla dveřmi, kdežto Fleur-de-Lysovu druhými dveřmi odnášely.

Kapitán Phoebus, zůstaven o samotě, váhal chvíli mezi dvojíma dveřma, po té následoval za cikánkou.

II.

Kněz a filosof jest dvojí.

Kněz, jež mladé dívky na vrcholi věže severní byly spozorovaly, a kterýž, nachýlen k náměstí, tak pozorlivě díval se na tanec cikánčin, byl vskutku arcijahen Claude Frolo.

Čtenáři naši nezapomněli na tajemnou celu, kterou arcijahen v této věži sobě byl ponechal.

Mimochodem řečeno, nevím, zdali není to táž, do jejíhož vnitřku podnes je vidět skrze čtverhranný a malý otvor na východě, zvýší muže, na plochatině, z níž věže se vypínají. Nyní je to prázdná, holá a zpustlá komůrka, jejíž stěny, sádrrou špatně ohozené, zde onde jsou ještě ozdobeny některými špatnými rytinami žlutými, jež představují průčelí chrámův hlavních.

Mám za to, že doupě toto obývají společně neto-

pýři a pavouci a že tudíž dvojitá válka zahlazující proti mouchám tam se vede.

Každého dne, hodinu před západem slunce, ubíral se arcijahen po schodech věže nahoru, a zavřel se do této cely, v níž mnohdy celé noci strávil. Onoho dne, právě, když byl octnul se před nízkými dveřmi úkrytu, a do zámku strkal umělý klíček, jež vždy u sebe nosil v sáčku, po boku svém zavěšeném, vnikal zvuk bubínku a chřestaček až k jeho uchu. Hluk tůž zavzníval z náměstí před chrámem. Cela neměla, jak jsme již pravili, jiného otvoru, než onoho, vedoucího do krovu chrámu. Claude Frollo rychle vytáhl klíč, a chvíli po té octnul se na vrcholi věže, v děsné a zádumčivé zabrán myšlenky, jak ho dívky byly shlídly. Tam prodlíval vážně, nepohyblivě, pohřížen v jediném pohledu, v jediné myšlence. Celá Paříž byla pod jeho nohama s tisícovými vížkami svých budov a se svým okrouhlým obzorem vlnících se pahorkův, se svou řekou, jež pod mosty se vine, se svým obyvatelstvem, jež po ulicích se hemží, s oblaky kouře a s hornatým řetězem střech, jenž svými kruhy dvojitými chrám Notre-Damský svírá; avšak arcijahen viděl z celého města jen jediné místo, náměstí před chrámem, jen jedinou osobu: cikánku.

Bylo by zatěžko udati, jaké povahy byl tůž pohled, a odkud vznikal plamen, jenž z něho šlehal. Byl to pohled upřený, ale nicméně vyděšený a všecek rozčilený. Člověk byl by řekl, že v Claude Frollovi toliko oči jsou živé, když patřil na úplnou nepohyblivost jeho těla, toliko chvílemi mrazem, bezděčně, jedva se zachvívajícího, jak strom vichřicí; na ztrnulost jeho loktů, jež mramoru více se podobaly, než zábradlí, o něž jima se opíral, a na zkamenělý úsměv, jenž obličej mu stahoval.

Cikánka tančila; otáčela bubínek na špičce svého prstu i házela jím do výšky, tančíc sarabandy provençalské; bylať obratná, lehoučká, boдрá i nepocítovala tíže pohledu hrozného, jenž kolmo na hlavu jí spadal.

Lid kolem ní se hemžil; časem popocházel kruhem muž, oděn v žluto-červenou kazajku, i posadil se po té na židli, několik kroků opodál od tanečnice, a vzal hlavu kozy mezi svá kolena. Týž zdál se býti průvodčím cikánky. Claude Frollo nemohl s výše, na kteréž se nalézal, tahy jeho obličej rozeznati.

Od okamžiku, kde arcijahen byl spozoroval tohoto neznámého, zdála se pozornost jeho stejnou měrou obrácena k neznámému a k tanečnici, a obličej jeho stával se vždy zasmušilejším. Najednou se vzchopil, a celé tělo jeho se zachvělo.

„Kdo jest onen muž?“ mumlal mezi zuby, „posud vídával jsem ji vždy samotnou.“

Po té zmizel klikatou klenbou schodů točitých, a sestupoval dolů. Ubíraje se kolem dveří zvonice, jež byly pootevřeny, spatřil výjev, kterýž pozornost jeho vzbudil. Quasimodo, nachýlen k otvoru břidlicových větrných průduchů, jež podobají se ohromným okenicem mřežovaným, pohlížel taktéž na náměstí. Byl uchvácen tak hlubokým zadumáním, že sobě osvojitele svého, kolem něho se ubírajícího, ani nepovšimnul.

Divoké jeho oko mělo zvláštní výraz, byl to pohled, plný vytržení a jemnosti.

„Totě podivno!“ mumlal Claude. „Či snad také na cikánku pohlíží?“ I sestupoval po té dále se schodů. Po několika minutách vyšel zasmušilý arcijahen na náměstí, branou u věže.

„Kam poděla se cikánka?“ tázal se, tlače se do davu divákův, jež bubínek byl shromáždil.

Na témže místě, na témže čalouně, jehož arabesky před chvílí byly mizely pod rozmarnými zátočkami tance cikánčina, spatřil arcijahen toliko muže žlutočerveného, kterýž, aby sobě několik měďákův vydělal, kolkolem kruhu se procházel a lokte o kyčle opíraje, hlavu maje nazad hozenu, tvář zrudlou a krk natažený, židli mezi zuby držel. Na této židli byla přivázána kočka, kteráž

od sousedky jakés byla zapůjčena a jež, náramně poděšena, mňoukala.

„Svatá panno!“ zvolal arcijahen v okamžiku, kde kejklř, všecek zpocený, kolem něho se ubíral se svým jehlancem, ze židle a kočky utvořeným. „Což pak tu tropíte, mistře Gringoire?“

Přísný hlas arcijahna poděsil ubožáka tak mocně, že týž s celou svou budovou rovnováhy pozbyl, a židle s kočkou v směsici skácely se na hlavy přistojících, uprostřed hřmotu nehorázného.

Petr Gringoire (neb on to byl v skutku) byl by zajisté notně musel platit sousedce za kočku, a za všeliké potlučené a poškrábané tváře, ježto ho byly obklopovaly, kdyby rychle byl nepoužil hluku, aby se utekl do chrámu, kamž, aby za ním následoval, Claude Frollo byl mu pokynul.

V chrámě byla již tma, i byl též pust. V postranních lodích byla se již úplná tma rozložila a lampičky jak hvězdy třpytiti se počaly, poněvadž klenby vždy více černaly. Toliko veliká růžice v průčelí, jejíž tisícové barvy zatopeny byly paprskem slunce, vodorovně zapadajícího, leskla se, potmě, jak chomáč klenotův, a objevovala na druhém konci lodi svůj obraz barevný.

Po několika krocích opřel se Claude Frollo o pilíř, a upřel zrak svůj na Gringoire-a.

Tohoto pohledu nebyl se obával Gringoire, kterýž se styděl, že byl v obleku šaškovském postížen osobou vážnou a učenou. Pohled knězův nejevil nic výsměšného, byl vážný, klidný a pronikavý. Arcijahen nejprve přerušil mlčení.

„Přistupte blíže, mistře Petře! Máte mně mnoho vysvětlovat! Zprvu, proč pak jsem vás již téměř po dva měsíce neviděl, a čím to jest, že se s vámi shledávám na křížovatkách, a to věru v přestrojení překrásném, napolo červeném a napolo žlutém, jak jablko caudebecské.“

„Pane,“ odvětil pokorně Gringoire, „jesti to vskutku podivný oblek i jsem zahanbenější, než kočka s tykví na hlavě. Je to velmi nemotorné, přiznávám se, uváděti pány sergenty v pokušení, aby pod touto kazajkou ramena filosofa pythagorejského holemi svými vymlátili! Avšak co počít, ctihodný mistře? Vinu toho nese jedině má stará kazajka, kteráž mne na počátku zimy zbaběle opustila za záminkou, že v hadry se rozpadává a že musí sobě v některé nůši hadrnické odpočinout. Co dělat? Civilisace nedospěla ještě tak daleko, abychom chodili zcela nazi, jak tomu chtěl druhdy Diogenes. A považte, že vál náramně chladný vítr a že v měsíci lednu nelze se s úspěchem o to pokoušet, aby člověčenstvo k tomuto novému kroku se přijmělo. Tato kazajka se mně nabídla, já ji vzal a zahodil jsem svou starou, černou, kazajku, kteráž pro takového hermetika, jakýmž já jsem, příliš málo hermeticky byla uzavřena. A tu mne tudíž máte v kazajce šaškovské, jak sv. Genesta. Což na tom sejde! Jesti to zatmění na slunci.“

„Vyť provozujete krásné řemeslo,“ odvětil arcijahen.

„Připouštím, milý mistře, že je líp býti mudrcem a básníkem, a rozdmychovati plamen v krbu, aneb dostávati ho s nebes, než nositi kočky na pavěze. — Pročež jsem také v tu chvíli, kdy jste mne oslovil, byl tak zhloupělý, jak osel před rožněm. Ale jaká pomoc, milý pane! Člověku chce se každý den jísti a nejkrásnějších veršův alexandrinských váží sobě zub méně, než kusa sýru bricského. Já sepsal pro paní Markétu z Flandrů slavnou báseň svatební, kterou znáte, a město mně ji nechce zaplatit, za záminkou, že báseň ta je špatna, jakoby za čtyry tolary mohl člověk sepsat tragedii Sofoklovu. Měl jsem tudíž umříti hladem. Na štěstí mám velmi silná kousadla, a já tudíž jim pravil: „Vykonávejte divy síly a rovnováhy, živte se samy. Ale te ipsam.“ Tlupa žebráků, jižto byli se stali mými dobrými

přátely, naučila mne asi dvaceti kouskům herkuleským, a nyní dávám každého večera zubům svým chleba, jež sobě v potu mé tváře za dne byly vydělaly. Avšak přese všechno, concedo, připouštím, že jest to smutné upotřebení vlastností svého ducha, a že člověk není stvořen, aby strávil svůj život tlučením bubínku a kousáním židlí. Ctihodný mistře, není dosti, aby člověk byl živ, třeba, aby i výživu sobě opatřil.“

Claude Frollo poslouchal mlčky. Najednou ale nabylo zapadlé jeho oko takového bystrého a pronikavého výrazu, že Gringoire cítil, kterak pohledem tímto nejhlubší útroby duše jeho takřka skoumá.

„Velmi dobře, mistře Petře, ale jak pak octnul jste se v společnosti této tanečnice epyptské?“

„Na mou věru,“ odvětil Gringoire, „vždyť je má žena, a já jsem její muž!“

Tmavé oko knězovo zplanulo.

„Hanebníče, to bys byl učinil!“ zvolal, uchopiv zuřivě rámě Gringoire-ovo, „což by jsi se boha tak dalece byl spustil, že by této dívky byl jsi se dotknul?“

„Jakož že doufám dostati se do ráje, milostivý pane,“ odvětil Gringoire, třesa se na celém těle, „přísahám vám, že jsem se jí nedotknul, pakliže se skrze to spokojíte.“

„A což tudíž mluvíš o ženě a o muži?“ tázal se kněz.

Gringoire vypravoval rychle a co možná nejstručněji vše, o čem čtenář již ví, o svém dobrodružství v dvoře zázrakův, a o svojí svatbě při džbánu roztlučeném. Zdálo se, že sňatek týž neměl posud nijakého následku, a že cikánka každého večera o svatební noc právě tak ho ošálila, jako večeru prvního.“

„Je to věc mrzuta,“ pravil na konec svého vyprávění, „ale příčina toho je, že jsem byl tak nešťasten a že jsem pannu byl pojmul za manželku.“

„Co tím chcete říci?“ tázal se arcijahen, jenž se byl při tomto vyprávění poněnáhu upokojil.

„Toť dosti ztěžka lze vysvětlit,“ odvětil básník. „Je to pověra. Má žena jest, jak mně vypravoval starý ničema, ježž u nás zoveme vévodou egyptským, nalezené neb ztracené dítě, což je vlastně totéž. Nosí na krku amulet, skrze nějž, jak se ujišťuje, kdysi s rodiči svými se setká, avšak amulet pozbyl by své moci, kdyby dívka pozbyla své panenské čistoty. Z toho následuje, že obadva žijeme velmi cnostně.“

„Vyť tedy za to máte,“ pravil zase Claude Frollo, jehož čelo vždy více se vyjasňovalo, „že k tomuto stvoření ještě žádný muž se nepřiblížil!“

„Což pak, mistře Claude, vyřídí muž s pověrou? Ona je v té věci svéhlavou. Tato upýpavost právě to jeptišky, jež plaší se uprostřed dívek cikánských, kteréž tak lehce krotnou, je vskutku vzácná. Avšak ona má k ochraně své trojí věc, vévodu egyptského, kterýž ji má ve své ostřeze, doufaje nejspíše, že ji kdys prodá některému opatovi, celý svůj kmen, jenž jí projevuje zvláštní úctu, jak by to byla naše svatá panna Marie, a konečně jakous malou dýku, již neohrožená děva neustále nosí v nějakém koutečku u sebe, navzdor zákazům městské právomocnosti, a kteráž se jí v ruku objeví, jakmile kolem pásu ji chceš obejmouti. Je to divoká vosa, věřte mně.“

Arcijahen naléhal otázkami na Gringoire-a.

Esmeralda byla dle úsudku Gringoire-ova půvabné, hezké, mírné stvoření, jen že někdy zvláštním způsobem se ušklibalo, prostá, ale vášnivá dívka, úplně nevědomá, jež ale pro vše se nadchnula; neznala, ani ve snách, posud rozdílu mezi ženštinou a mužem, i libovala sobě zejména v tanci, hluku a pod širým nebem; byla to ženština, podobající se včele, mající u nohou peruti neviditelné, ženština, jež žila ve víru. Povahy této nabyla toulavým životem, ježž byla stále vedla. Gringoire byl se dopátral, že co dítě byla prošla Španělskem a Catalonií až do Sicílie, i měl za to, že karavanou cikán-

skou, ku kteréž náležela, byla odvedena do království alžírského, země to ležící v Achaji, kterážto Achaja jednak hraničí s malou Albanií a Reckem, a jednak s mořem sicilským, jež vede do Cařihradu. „Cikáni,“ pravil Gringoire, „byli manové krále alžírského, neboť týž je náčelník národu bílých Maurův.“ Tolik bylo jisto, že Esmeralda ještě pramladá z Uher do Francie byla přišla. Ze všech těchto zemí byla mladá dívka sobě osvojila úryvky podivných mluv, zpěvů a myšlenek, tak že mluva její byla právě tak strakatá, jako její napolo pařížský, napolo africký oděv. Ve čtvrtích, jež navštěvovala, měl ji ostatně lid rád pro její veselost, její šibřinky, její živé chování, její tance a její zpěvy. Domnívala se, že v celém městě toliko dvě osoby jí nenávidí, o nichž také zhusta s hrůzou mluvívala, kajicnice z Tour-Rolandu, ohyzdná poustevnice, kteráž, bůh ví proč, k cikánům záštím byla naplněna, a ubohou cikánku pokaždé proklínala, kdykoli tato okolo otvoru její poustevny se ubírala; a kněz jakýs, který, kdykoli ji potkal, slovy a pohledy svými ji poděsil. Tato poslední okolnost naplnila arcijahna rozpačitostí, kteréž však Gringoire sobě hrubě nepovšimnul; neb dva měsíce byly postačily, že bezstarostlivý básník zapomněl na zvláštní podrobnosti onoho večera, kde se byl setkal s cikánkou, a tudíž i na tehdejší přítomnost arcijahnovu. Ostatně cikánka ničeho se nebála, neb nehádala lidem z ruky, čímž uchránila se oněch čarodějských soudů, jimiž cikánky tak často bývaly stíhány. Gringoire kromě toho byl jí bratrem, když ne i manželem. Filosof ostatně snášel velmi trpělivě platonický způsob manželství. Bylo to vždy přece lože a chleb! Každého rána vycházel na tuláctví a nejčastěji s cikánkou, pomáhal jí na křižovatkách vybíratí měďáky a stříbrňáky, a každého večera vracel se s ní pod tutěž střechu, nechával ji uzavřítí se v její komůrce a usnul snem spravedlivých. Bylo to, jak pravil, celkem živobytí velmi příjemné, a hodilo se výborně k dumání. Ostatně mohl

filosof na duši a dobré svědomí ujistit, že není do cikánky nad míru zamilován. Miloval kozu téměř zrovna tak, jak její velitelku. Bylo to roztomilé, tiché, rozšafné, duchaplné zvířátko; koza učená. V středověku vyskytala se zhusta tato učená zvířata, jimž lid velice se obdivoval a jež své učitele zhusta přivedla na hranici. Čarodějské kousky kozy se zlatými tlapami byly nicméně velmi nevinné cviky. Gringoire vysvětloval je arcijahnovi, ježž podrobnosti tyto živě zajímali se zdály. V největší části těchto případů stačilo postavit před kozu bubínek některým způsobem, aby se na ní vymohl mumraj, jehož jsi sobě přál. Cikánka byla kozu k tomu vycvičila, i měla k takovým hračkám tak vzácné vlohy, že dva měsíce byly vystačily, aby koza její naučila se pohyblivými písmeny psáti jmeno Phoebus.

„Phoebus,“ pravil kněz, „proč Phoebus?“

„Nevím,“ odvětil Gringoire. „Je to snad slovo, jež dle jejího domnění chová v sobě jakous magickou a tajnou moc. Opakuje je často polohlasitě, kdykoli se domnívá, že je o samotě.“

„Víte to dojistá,“ tázal se Claude, pronikavě naň pohlednuv, „že je to jen slovo, a že to není jakési jmeno?“

„A čí jmeno?“ tázal se básník.

„Což já to vím?“ pravil kněz.

„Slyšte, co já sobě myslím, pane. Cikáni jsou vzývatelé ohně a klaní se slunci. Odtud slovo Phoebus.“

„Toť nezdá se mně býti tak jasno, jako vám je to, mistře Petře.“

„Ostatně mně na tom nesejde. Nechť mumlá sobě dle libosti o svém Phoebovi. Tolik je jisto, že Djali mne skorem právě tak miluje, jako ji.“

„Kdo je to, Djali?“

„To je koza.“

Arcijahen opřel sobě bradu o svou ruku, a zdál se

chvíli přemítati. Najednou obrátil se zhurta ku Gringoire-ovi.

„A vy můžete odpřisáhnout, že jste se jí nedotknul?“

„Koho?“ tázal se Gringoire. „Kozy?“

„Ne, oné ženy!“

„Mé ženy? Přisahám vám, že jsem se jí nedotknul.“

„A býváš s ní často o samotě?“

„Každého večera, dobrou hodinu.“

Claude Frolo sraštěl čelo.

„Oh, oh! Solus cum sola non cogitabuntur orare Pater noster.“

„Na moutě duši, mohl bych odříkávati Pater, Ave Maria a Credo in Deum patrem omnipotentem, a ona by sobě mne tak málo všímala, jak kuře všímá sobě kostela.“

„Přisahaňte mně na lůno své matky, že jste onoho stvoření ani špičkou prstu se nedotknul.“

„Mohu to odpřisáhnout; na hlavu svého otce, neb obě tyto věci bývají v nejednom styku. Avšak, ctihodný mistře, dovolte mně též otázku!“

„Nuž, mluvte!“

„Což vám na tom sejde?“

Bledý obličej arcijahnův zapýřil se, jak tvář mladé dívky. Mlčel chvíli, po té odvětil s rozpačitostí patrnou:

„Poslyšte, mistře Gringoire! Pokud vím, nejste ještě zatracen. Jsem vám nakloněn a chci vaše dobro. Avšak nejmenší styk s touto cikánkou učinil by z vás mana Satanášova. Víte, že je to vždy tělo, jež zmaří duši. Běda vám, pakliže se této ženštině přiblížíte. Toť je příčina, proč mi na tom sejde!“

„Pokusil jsem se o to jedenkrát,“ pravil Gringoire, škrabaje se za ušima, „bylo to prvního dne, avšak to jsem se špatně potázal.“

„Vy jste byl tak drzým, mistře Petře?“ Tvář arcijahnova na novo se zasmušila.

„Jednou,“ pokračoval básník s usmáním, „díval

jsem se, než jsem se uložil, dirkou u klíče do její komůrky, i spatřil jsem v košili nejrozkošnější ženštinu, pod jejíž nohou obnaženou popruh postele kdys byl praskal.“

„Čert tě vezmi!“ zvolal kněz s pohledem hrozivým, a velkými kroky zašel do tmavých sloupení chrámových.

III.

Z v o n y.

Od jitra, kde Quasimodo na pranýři byl vystaven, zdálo se sousedům Notre-Dame-ským, jakoby horlivost jeho v zvonění byla notně ochladla. Druhdy vyzváněl za každou záminkou, bylať to dlouhá zastaveníčka, trvající od ranních modliteb až do nešpor večerních; hukot velkého zvonu při velké mši, bohaté stupnice, prováděné na zvonících při svatbách a při křestu, smísující se ve vzduchu, jak pestré okrasy zvuků rozkošných. Starožitný chrám, všecek zachvívající se a zvučící, tonul v neustálé radosti zvonův. Tušil jsi tu neustále přítomnost ducha hřmotícího a rozmarného, jenž všemi těmito měděnými hrdly prozpěvoval. Nyní zdálo se, že duch týž byl zmizel; hlavní chrám zdál se býti zasmušilým i jakoby rád mlčení zachovával; slavnostem a pohřbům dostalo se prostého, holého vyzvánění, jakž obřad právě toho vymáhal, a nic více. Z dvojího hukotu církve, jež způsobují uvnitř varhany a zevně zvony, nezbýval než hukot varhan. Zdálo se, jakoby při zvonech hudebníci již neprodlívali. A přece byl Quasimodo posud přítomen? Což bylo se tudíž s ním přihodilo? Či snad stud a zoufalost, že na pranýři byl vystaven, posud hlubiny srdce jeho zmítaly, či snad rány biřicovy posud v duši jeho bol na novo vzbuzovaly, a byl zármutek nad takovým nakládáním všechno v něm utlumil, i vášeň jeho k zvonům? Anebo měla snad Marie sokyni v srdci zvo-

níka Notre-Dame-ského, a zanedbával veliký zvon a čtrnácte jeho sester pro jakous milování hodnější a krásnější věc?

Přihodilo se v tomto roku milosti 1482, že svátek zvěstování panny Marie připadnul na středu 25. března. Téhož dne byl vzduch tak čistý a tak lehoučký, že v Quasimodovi roznítilo se zase trochu lásky k jeho zvonům.

I vystupoval tudíž do věže severní, kdežto dole kostelník do kořán otevíral veškerá vrata chrámová, která tehdáž sestávala z ohromných dveří z tvrdého dřeva, kůží pokrytého, jež pozlacenými železnými hřebíky a řezbami, velmi uměle vypracovanými, lemována byla.

Octnuv se v nejvyšší kleci zvonice, pohlížel Quasimodo nějakou chvíli, hlavou smutně vrtě, na šest zvonův, vzdychaje, jakby cosi cizého v srdce jeho mezi něho a mezi ně bylo se vedralo. Avšak když je byl rozhoupal, když cítil, jak hrozen zvonův pod rukou jeho se hýbe, když viděl, neb neslyšel toho, jak zachvívajíc se oktava na jasné této stupnici vystupuje a sestupuje, podobně ptáku, jenž s ratolesti na ratolest poskakuje, když ďábel hudby, týž démon, jenž třepetá s otepkou stret, trylků a arpeží, byl zmocnil se ubohého hlušce, tuť stal se zase šťastným, zapomněl na vše, a srdce jeho, uvolňujíc sobě, obráželo se v tváři vyjasněné.

Pobíhal sem a tam, tleskal rukama, kvapil od jednoho provazu k druhému, podněcoval výkřiky a posuňky šest těchto zpěvákův, jak řiditel orchestru, jenž pobádá umělce rozšafné.

„Vzhůru,“ pravil, „vzhůru, Gabrielo, vylej všechn svůj hluk na náměstí, máme dnes svátek. — Thibaulde, nebuď líným, ty jsi ospalý, rychle, rychle, což pak jsi zrezovatěl, ničemo? — Tak je to dobře, rychle, rychle, ať není vidět tlukadlo. Ať všichni, jak já, ohluchnou. Výborně, Thibaulde! — Viléme, Viléme, tys nejtlustší a Pasquier je nejmenší, a Pasquier líp sobě počíná. Vsaďme

se, že ti, kdož slyší, líp jej slyší, než tebe. Krásně, krásně, milá Gabrielo, jen ještě silněji, silněji. A co pak vy dva vrabčikovité tam nahoře děláte, mně se zdá, že sebou ani nehýbete? Vy mědění zobáčkové, tuším, že zíváte, místo co byste měli zpívati. S chutí do práce! Máme zvěstování panny Marie. Slunce krásně svítí, musíme krásně vyzvánět. — Ubohý Viléme, ty bucláčku, jsi celý upocen!“

Quasimodo byl všecek zaměstnán podněcováním svých zvonů, ježto všechny o závod lítaly a lesknavými šíjemi otrásaly, jak hřmotící zápřež mezků španělských, neustále slovy vozky popoháněná.

Najednou pohlédl na náměstí skrze široké šupiny břidlicové, pokrývající až do jisté výše kolmou střechu zvonice, spatřil mladou dívku, strakatě oděnou, jež se zastavila, po zemi čaloun rozestřela, na němž kozička se uložila, a tlupu diváků, jižto kolkolem se shlukli. Tento výjev znáhla změnil směr jeho myšlenek, tak že nadšení jeho hudební se sesedlo, jak prýskyřice tekutá se srazí prudkým trhnutím větru.

Quasimodo zastavil se, obrátil se zády k zvonům a schoulil se u otvoru břidlicového, upřel na tanečnici tůž zádušný, jemný a něžný pohled, kterýž již jednou byl arcijahna úžasem naplnil. Zapomenuté zvony najednou vesměs umlkly k veliké lítosti všech milovníků, jižto vyzvánění na Pont-aux-Change s radostí naslouchali a poděšení odcházeli, jak pes, jemuž okazovala se kost, a na místě ní kámen se mu byl dal.

IV.

'A N A Γ K H.

Bylo to za krásného jitra téhož měsíce (tuším, že v sobotu dne 29. března, v den sv. Eustacha), když mladý náš přítel, žák Jan Frollo du Moulin, oblékaje se,

zpozoroval, že jeho kalhoty, v nichž nalézal se jeho sáček, nijakého zvuku kovového nevydávaly.

„Ubohý sáčku,“ pravil, vytahuje sáček z kapsy, „ani vindry již není v tobě? jak tě kostky, džbány piva a Venuše strašně byly vykuchaly, jak jsi vyprázdněn, vráskovitý a ocháblý. Podobáš se řádrům babice. Oh pánové Cicero a Seneko, jižto tu ve výtiscích zcela scvrklých po stole jste rozházeny, táži se vás, co mně to prospívá, že vím lépe než mincmistr aneb žid z Pontaux-Changeurs, že zlatá koruna platí pětatřicet unc, pětadvacet sousů a osm denárův pařížských, a zlatý tolar že platí šestatřicet unc, šestadvacet sousů a šest denárův tourských, když nemohu již ani mizerného liardu v kostkách se odvážit? Oh konsule Cicero, to není nehoda, z které lze okolkováním v slovích se vyplesti, s tvými quemadmodum a verum enim vero.“

I oblíkal se všecek skormoucen. Právě když botky sobě šněroval, vznikla v něm jakás myšlenka, jižto však z počátku od sebe odmítnul; tato však poznovu se vrátila. Jan obléknul vestu na rub, patrné to znamená prudkého zápasu duševního. Konečně hodil zhurta čepici svou na podlahu a zvolal: „Tím hůře! Ať se stane cokoli. Dojdu k svému bratrovi; dostane se mně kázání, ale dostane se mně zároveň tolarů.“

I obléknul rychle svou kazajku, kožešinou podšitou, zvedl čepici a vyšel v zoufalosti.

Ubíral se ulicí la Harpe k městu starému; octnuv se u ulice la Hachette, cítil, jak vůně převýborných, vždy čerstvě pečených, preclíků dráždí jeho čichadla, i mrštil zamilovaným očkem po kyklopské pekárně, která kdysi kapucínu Calatagirone-ovi byla vynutila patectický výkřik: Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda. Avšak Jan neměl, zač by se nasnídal, i zabočil tudíž s hlubokým povzdechem do brány Petit-Châtelet, této ohromné dvojí řady silných věží, vchod do města starého střechicích.

Neměl ani času, aby, jda okolo, hodil kamenem, jak to bylo v obyčeji, po bídné soše Perineta Leclerca, jenž byl za Karla VI. Paříž Angličanům vzdal. Za zločin týž byla jeho socha a její kameny potlučená a blátem poházená tvář po tři sloletí pykala v rohu ulic la Harpe a Bussy, jak na věčném pranýři.

Překročiv most Petit-Pont a zůstaviv za sebou novou ulici sv. Jenofevy, octnul se Jan před chrámem Notre-Dame-ským. Tu zmocnila se ho poznovu neodhodlanost, i procházel se několik okamžiků okolo sochy pana Šedivého i opětoval s tesklivostí: „Kázání je jisté, tolar je pochybný.“

Zastavil kostelníka, kterýž právě z kláštera vycházel.

„Kde je pan arcijahen, Claude Frollo?“

„Tuším, že je ve svém úschraní ve věži,“ odvětil kostelník, „ale neradil bych vám, abyste ho tam vyhledával, nepřicházíte-li přímo od papeže neb od krále.“

Jan zatleskal rukama. „I u všech ďáblů, toť překrásná příležitost, abych spatřil slavnou jeho kouzelnickou komůrku.“

Přemítáním tímto překonán, ubíral se odhodlaně malou černou brankou, i vystupoval po točitých schodech, vedoucích do hořejších pater věže.

„Tehdy ji uhlídám,“ pravil sobě cestou. „Při sukni panny Marie, tato cela, již můj ctilhodný bratr skrývá jak stydké své údy, musí býti znamenita. Říkají, že tam vytopuje kuchyň pekelnou a že tam při velikém ohni peče kámen mudrcův. Přísámbůh, já dbám o kámen mudrcův právě tak, jak o oblázek, i chtěl bych raději najíti na jeho peci svítek, než největší kámen mudrcův z celého světa.“

Octnuv se na chodbě se sloupečky, chvíli sobě oddechoval; proklínal nekonečné schody bůhví kolika miliony kar ďáblových; po té ubíral se dále úzkou brankou věže západní, kde nyní obecenstvu přístup je zakázán.

Přešed po několika okamžicích klec se zvony, octnul se u malého odpočívadla, zřízeného v postranním výklenku a pod klenbou nízkých dveří gotických. Světlo padající skrze střílnu, v okrouhlé zdi věže právě naproti dveřím zřízenou, objevovalo mu ohromný zámek a silné železné okování. Osoby, které by nyní tyto dvírka viděti chtěly, poznají je po nápise, v černé zdi bílými písmeny vyrytém :

„Zbožňuji Corralie 1823, podepsal U gène.“ *)

Slovo podepsal nalézá se v textu.

„Uh! tuť je to jistě,“ pravil student. Klíč zastrčen byl v zámku, dveře byly jen přivřeny; Jan, zvolna jimi postrčiv, prostrčil hlavu otvorem.

Čtenář náš probíral se snad již v úžasuhodném díle Rembrandtově, tomto Shakespearovi malby. Mezi tolikerými překrásnými rytinami nalézá se zejména obraz lučavkou vyleptaný, jenž, jak se za to má, představuje doktora Fausta, na nějž nelze pohlížet, aniž bys byl jím oslněn. Jestli to děsná cela, uprostřed nalézá se stůl hnusnými věcmi pokrytý, jsou to umrlčí hlavy, zeměkoule, baňky přepalovací, kompas, pergameny hieroglyfické. Doktor sedí za tímto stolem, oděn v tlustý svrchník, i maje beranici až na obočí staženou.

Viděti ho toliko do půl těla. Byltě se napolo v ohromné lenošce své vzchopil; pěsti jeho opírají se o stůl, i pohlíží se zvědavostí a hrůzou na veliký osvětlený kruh, z magických písmen utvořený, jenž září na stěně v pozadí. Toto slunce kabalistické takřka se zachvívá i naplňuje bledou komoru září magickou.

Jest to hrozné i krásné.

Cosí dosti podobného cele Faustově zjevilo se zraku Janovu, když týž byl se odvážil prostrčiti svou hlavu dveřmi pootevřenými. Byla tu též velká lenoška a veliký stůl, plný kompasů a lahviček; na stropě visely zvířecí

---

*) Toť chyba pravopisná na místě Eugène.

kostry, po podlaze kotálely se zeměkoule a nádoby, v nichž třepetaly se zlaté pláty; umrlčí hlavy spočívaly na pergamenech, postavami a znameními pestře pokrytých, tlustě na sobě nakupené rukopisy ležely tu rozevřeny, bez útrpnosti pro křehké rohy pergamenu, a konečně roztroušeny tu byly všeliké smeti vědy, a na všem tom rozkládal se prach a pavučiny — chyběly tu jen kruhy z písmen zářících a doktor u vytržení, kterýž by pohlížel na ohnivé vidění, jak orel dívává se na slunce.

Cela však nebyla nikterak pusta. V lenošce seděl muž, i byl k stolu nachýlen. Jan, k němuž muž týž zády byl obrácen, mohl toliko ramena a zadní část lebky jeho vidět; avšak nebylo mu za těžko poznati tuto plešatou hlavu, již příroda věčnou postržízkou byla opatřila, jakby tímto zevním znamením byla chtěla naznačiti nezbytné povolání arcijahnovo.

Jan poznal tudíž svého bratra, avšak onen byl dveře tak zlehounka otevřel, že Claude přítomnosti nového příchozího nespozoroval. Zvědavý žák použil toho, aby několik okamžiků podle libosti komnatu sobě prohlídnul. Veliká kamna, jichž z prvního počátku nebyl sobě všimnul, nalézala se v levo od lenošky, pod otvorem. Denní světlo, otvorem tímto vnikající, ubíralo se okrouhlou pavučinou, jež tvořila v křížovém oblouku otvoru něžnou růžici; v středu pavučiny ale pavouk, stavitel, nehybně se vznášel jak náboj tohoto krajkového kola. Na kamnech byly v nepořádku nahromaděny nádoby všelikého druhu, lahvičky z kameniny, skleněné nádoby přepalovací a pánve uhelní. Jan s podivením pozoroval, že tu není pekáče! „Děloviště kuchyňské jest svěží,“ pomyslíl sobě.

Ostatně nebylo v kamnech ohně, i zdálo se vůbec, že tam již dlouho nebylo zatopeno. Skleněná škraboška, kterouž Jan mezi nádobím zlatodějským byl spozoroval, a jež patrně sloužila k tomu, aby chránila tvář arcijahn, když týž nebezpečnou látku jakous z dělal, ležela

v zákoutí, pokryta prachem, jakby zapomenuta. Stranou ležel měch neméně zaprášený, na svrchní jeho ploše nalézal se v písmenech měděných nápis: Spira, spera! (Foukej, doufej.)

Jiné nápisy, jak to u hermetiků v obyčeji bývá, pokrývaly v četném počtu stěny; jedny psány byly inkoustem, jiné kovovým pisadlem byly vyryty; v směsici střídaly se tu písmena gotická, hebrejská, řecká a římská; byly tu takřka nazdařbůh rozházeny, jedny na druhých, novější vytiskující starší, a všechny vespolek se proplítaly jak ratolesti křovin neb kopí v šarvátce. Bylať to zmatečná smíšenina všeliké filosofie, všelikého blouznění, všelikého mudrování lidského. Zde a onde lesknul se nápis mezi ostatními, jak prapor uprostřed kopí železných. Po nejvíce byly to krátké latinské a řecké průpovědi, jak je v středověku tak dobře sestavovati uměli, u př. Unde? inde? — Homo homini monstrum. — Astra, castra, nomen, numen. — *Μέγα βίβλιον, μέγα κακοῦ*. — Sapere aude. Flat, ubi vult atd. Mnohdy vyskytala se pouhá slova, napohled beze všeho smyslu: *Αναγκοφαγία*, v němž skrývala se snad trpká narážka na kázeň řeholní; někdy konečně prostá zásada kázně duchovenské, vyslovena hexametrem dle předpisu sestaveném. Coelestem dominum, terrestrem dicito deum. Byly tu též zaklínací průpovědi v písmenech hebrejských, jimž však Jan, již se řečtinou ztíží zápolící, pranic nerozuměl. Vše bylo ostatně hvězdami, postavami lidskými a zvířecími a propletaujícími-se trojhrany tak protkáno, že pomazaná stěna cely valně podobala se listu papíru, jež opice perem v inkoustu namočeným byla počmárala.

Celá cela poskytovala ostatně vzezření spustlosti, a sešlost náradí nasvědčovala tomu, že majitel jeho jinými myšlenkami dávno již od prací svých odvrácen jest.

Obyvatel cely, nachýlen nad ohromným rukopisem, ozdobeným podivnými obrázky, patrně byl trápen jakousi myšlenkou, jež neustále rozjímání jeho rušila. Tak alespoň

soudil Jan, zaslechna, jak muž týž, podobně snílku, ve snách hlasitě mluvícimu, v přestávkách mumlal:

„Ano, Manou to pravil a Zoroaster tomu vyučoval! Slunce vzniká z ohně, a měsíc ze slunce; oheň jest duše všehomíru; prvopočáteční jeho prvky rozšiřují se a rozlévají se neustále světem v proudech nekonečných. Na místech, kde proudy tyto na blankytu se křižují, vzniká světlo, tu kde na zemi se křižují, utvořují zlato. Světlo a zlato je totéž. — Oheň to v stavu srostitém. Rozdíl to mezi viditelným a chopitelným, mezi tekutinou a usedlinou téže látky, mezi výparem vody a ledem; nic více. Toť nijaké blouznění, toť povšechný zákon přírody. Ale kterak to způsobit, aby tajemství tohoto zákona povšechného vědecky mohlo býti odhaleno? Světlo toto, jež ruku mou stáplí, je zlato. Třeba jen, aby tyto prvky podle určitého zákona rozprchalé, dle určitého jiného zákona shustly. Ale jak to počítí? Někteří měli za to, aby se zakopal paprslek sluneční. Averroës — ano byl to Averroës — Averroës zakopal takový paprslek pod prvním pilířem, v levo od svatyně, ve veliké mešitě v Cordově. Avšak jeskyně tato nesmí se dříve otevřít, až za osm tisíc let, aby se vidělo, zdali práce ta se zdařila.“

„U čerta,“ pomyslil sobě Jan, „to trvá dlouho, než se dojde tolar.“

„Jiní za to měli,“ pokračoval arcijahen ve svém dumání, „že by líp se to zdařilo s paprskem Siria. Ale toť velmi zatěžko, obdržeti takový paprslek v ryzosti, poněvadž se neustále paprsky jiných hvězd s ním smísují. Flamel soudil, že by bylo nejsnadněji pokusiti se o to s ohněm pozemským. Flamel, toť jmeno dobré věsti, Flamma! Ano oheň! V tom to vězí: diamant je v uhlí, zlato je v ohni. Jak ale máme zlato z ohně vyvodit? Magistři tvrdí, že jistá jména ženštin mají tak jemný a tajemný půvab, že třeba toliko vysloviti jmeno jejich při práci . . . Přečtěmež, co o tom praví Manou: Kde ženštiny požívají vážnosti, tam raduje se z toho

božství; kde ženštinami povrhují, tam zbytečno jest bohu se modlit. Ústa ženštiny jsou vždy čistá; jestiž to hrčící proud, paprsek sluneční. Jmeno ženštiny musí býti příjemné, sladké, vymyšlené, musí končiti na dlouhé samohlásky a podobati se slovům žehnajícím. Ano, mudrc má pravdu; vskutku, Maria . . . . Esmeral . . . . Proklatě, vždy tatáž myšlenka!“

Zavřel prudce knihu.

I položil ruku na čelo, jakby chtěl zaplašit myšlenku, jež neustále ho pronásleduje, po té vzal se stolu hřebík a kladívko, jehož násada byla písmeny kabalistickými pestře omalována.

„Po nějaký čas,“ pravil s úsměchem trpkým, — „maří se mně všechny moje pokusy; nezbytná myšlenka mne trápí a ochrnuje můj mozek. Nemohu odkryti ani tajemství Cassiodora, jehož svítlna hořela bez knotu a oleje. A přece je to věc tak jednoduchá.“

„U sta hromů!“ zamumlal Jan.

„Jediná ničemná myšlenka tudíž stačí,“ pokračoval kněz, „aby člověk stal se křehkým a pošetilým. Oh, jak by se mně posmívala Claude Pernelle-ova, jež nedovedla ani na okamžik odvrátiti Mikuláše Flamela od skoumání velkého tajemství. Jak? V ruce držím magické kladivo Zéchiélovo! Kdykoli hrozný rabin v cele své kladivem tímto udeřil do hřebíku, tuť nepřítel, ježž byl zatratil, a byť dva tisíce mil byl vzdálen býval, sklesl půl lokte pod zem, ježž ho spohltila! I sám král francouzský zapadl až po kolena do dláždění pařížského, že byl kdys nepovázlivě zaklepal na dveře divotvůrcovy. Toť stalo se před třemi sty roky. — Nuže, já mám kladivo, hřebík; a náčiní toto není v rukou mých hroznější, než kladivo v rukou plechaře. A přec nejedná se o nic více, než abych odkryl jmeno magické, ježž byl pronášel Zéchiélé, klepávaje na svůj hřebík.“

„Toť maličkost,“ pomyslil sobě Jan.

„Nuže, pokusíme se o to,“ započal znovu arci-

jahen živě. „Pakli že se mně to zdaří, uhlídám, jak modrá jiskra vyskočí z hlavičky hřebíku. Emen — Hétan — Emen — Hétan. To není to. — Sigéani, Sigéani. Hřebík týž otevří hrob každému, kdož zove se Phoebus. — Proklatě, povždy — věčně tatáž myšlenka!“

I odhodil v zlosti kladivo. Po té sklesl tak hluboko do lenošky a na stůl, že za ohromným opěradlem Janovi zcela s očí zmizel. Chvilí neviděl Jan nic jiného, než pěst, křečovitě na knize zafatou. Najednou pozvedl se Claude Frollo, vzal do ruky kružidlo a vyryl mlčky na stěnu velikými písmeny slovo řecké:

ἌΝΑΓΚΗ.

„Bratr můj se zbláznil,“ pravil Jan sobě, „bylot by prostěji, kdyby tam byl napsal fatum (osud), není povinen celý svět, aby uměl řecky.“

Arcijahen šel zase usaditi se do své lenošky a položil hlavu do obou svých rukou, jak činívají chorobní, jimž čelo palčivou bolestí div že se nerozskočí.

Student pohlížel s překvapením na svého bratra, neb srdce jeho bylo stále takřka pod širým nebem i neznal jiného zákona, kromě zákona přírody, vášně své utišoval ukájením svých náklonností, jezero velkého rozčilení bývalo u něho vždy vysušeno, poněvadž do něho každodenně nové odtoky zařizoval. Netušil tudíž také, s jakou zuřivostí toto moře vášní lidských víří a hučí, když všecken odtok z něho se zamezuje, kterak se naplňuje, nadouvá a z břehů vystupuje, kterak jím srdce se rozrývá, kterak vzbuzuje vnitřní vzlykot a ztlumenou křečovitost, až konečně hráze protrhne a řečiště sobě vyhrabe. Přísný a ledový zevnějšek arcijahnův, týž chladný povrch cnosti zatarasené a nepřístupné, byl povždy Jana klamal. Veselý student nebyl nikdy tušil, že pod tímto sněžným vrcholem Aetny skrývá se v hlubinách žhoucí a zuřivá lava. Nevíme, zdali myšlenky tyto najednou jasně se mu zjevily, ale jakkoli byl mysli těkavé, tož přece nahlížel, že byl spatřil, co neměl vidět, že byl po-

stihl duši bratra svého v nejskrytějším jejím zákoutí, a že Claude Frollo nesmí o tom zvědět. Vida, kterak arcijahen do prvéjší nehybnosti své se pohřížil, vytáhl Jan hlavu praztichounka zpět, a zahlučel za dveřmi kroky svými, jakby právě byl přišel a příchod svůj oznamoval.

„Vejděte,“ zvolal arcijahen uvnitř své cely, „očekával jsem vás. Nechal jsem schválně klíč ve dveřích, vejděte, mistře Jakube!“

Student směle vešel. Arcijahen, jemuž podobná návštěva na tomto místě byla velmi nepříhodná, zachvěl se ve své lenošce.

„Jak, vy jste to, Jene?“

„Je to vždy J,“ odvětil student se svou červenou, drzou a veselou tváří.

Tvář Claude Frolla nabyla svého přísného vzezření. „Co tu chcete?“

„Bratře,“ pravil student, hledě, aby tvář jeho zračila slušnost, pokoru a skromnost i obracel v ruku čepici s výrazem úplné nevinnosti, „přišel jsem vás prosit.“

„Zač?“

„Za trochu mravnosti, jíž velmi potřebuji.“ Jan neodvážil se dodati nahlas „a za trochu peněz, jichž ještě více potřebuji.“ Poslední část věty jeho nevyšla na jevo.

„Pane,“ pravil arcijahen chladně, „jsem s vámi velmi nespokojen.“

„Ach!“ povzdychnul sobě Jan.

Claude Frollo postrčil lenošku svou a upřel zrak svůj na Jana. „Jsem tomu velmi rád, že vás vidím.“

Začátek byl hrozný. Jan chystal se na valný útok.

„Jene, každodenně docházejí mne na vás stížnosti. Co to bylo za pračku, v níž jste malému hraběti Albertu Ramonchampovi tak vybil?“

„Oh,“ odpovídal Jan, „toť není pranic. Zlomyslný

paže liboval sobě v tom, že tryskem na koni skrze studenty ujížděl, aby je blátem postříkal.“

„A co to bylo s Mahielem Fargelem, jemuž jste kabát roztrhal?“ započal znovu arcijahen. „Tunicam dechiraverunt, praví se v stížnosti.“

„Ach! byl to chatrný pláštík.“

„V stížnosti praví se tunicam a nikoli cappelam. Umíte latinsky?“

Jan neodpovídal.

„Ano,“ pokračoval kněz hlavou kývaje, „tu vidět, kde se octly nyní vědy a umění! Latině jedva že někdo rozumí, syrština je neznáma a řečtina je tak nenáviděna, že to neplatí za nevědomost, když i nejučenější přeskočí slovo řecké, aniž by byli je přečtli, tak, že se říká: „Græcum est, non legitur.“

Student odhodlaně pozvedl oči. „Pane bratře, mám vám snad do dobré frančiny ztlumočiti slovo, jež tam na stěně je napsáno.“

„Které slovo?“

„ΑΝΑΓΚΗ.“

Lehounká zardělost rozložila se na zažloutlých tvářích arcijahnových, podobně sloupu dymnému, jenž na venek ohlašuje skryté otřasy sopky.

Student jedva toho sobě všimnul.

„Nuž Jene,“ zajíkal se starší bratr, „co značí to slovo?“

„Osud.“

Claude Frollo zblednul a student bezstarostlivě pokračoval. „A slovo nad ním touže rukou vyryte, *Αναγνεία* značí nečistotu. Vidíte, že umím řecky.“

Arcijahen setrval v mlčení. Tato zkouška z řečtiny pohroužila ho v dumání. Malý Jan, jenž se znal ve všech schytralostech dítěte rozmazleného, měl okamžik za příznivý, aby odvážil se své žádosti. Hlas jeho nabyl nadobyčejné jemnosti i začal:

„Dobrý bratře, což mne tak nenávidíte, že na mne

tak hrozivě můžete pohlížeti, pro několik mizerných výprasků a štulcův, jimiž v řádném boji několik chlapců a škvřňat jsem podělil, quibusdam marmosetis? — Nuž tu vidíte, dobrý bratře, že umím latinsky.“

Avšak veškerá lichotivá přetvářka neměla na přísného staršího bratra obyčejného svého účinku. Cerberus nekousnul do koláče medového. Čelo arcijahnova nepostrádalo ani jediné vrásky. „Čeho doufáte dosáhnout?“ pravil úsečně.

„Nuže k věci,“ odvětil zmužile Jan, „potřebuji peněz.“

Při tomto drzém vyjádření nabyla tvář arcijahnova najednou výrazu otcovské a vychovatelské pečlivosti.

„Víte Jene, že naše leno tircheppe-ské s úrokem manským a s nájemným jednaadvaceti domů obnáší toliko devětadvacet livrů, jedenácte sousů a šest halířův pařížských. Jest to o polovici více než za dob Pacletových, ale není to mnoho.“

„Potřebuji peněz,“ odvětil Jan neohroženě.

„Víte, že soud rozhodnul, aby jednaadvacet našich domů dáváno bylo v leno od biskupa, a že musíme z břemena toho od ctihodného biskupa vyvaditi se za dvě hřivny stříbra. — Nuž dvě tyto hřivny nemohl jsem sehnat. Však to víte.“

„Vím, že potřebuji peněz,“ odvětil Jan po třetí.

„A co chcete s nimi dělat?“

Tato odpověď rozžehla paprslek naděje v očích Janových. I započal zase hlasem lichotivým a jemným. „Vidíte, drahý bratře v zlém úmyslu byl bych se na vás neobrátil. Nejdeť mně o to, abych s vašimi uncemi po krčmách na pána sobě zahrával, aneb abych se po ulicích pařížských projížděl na čabrace ze zlatohlavu se svým lokajem, cum meo laquasio. Nikoli, bratře, potřebuji peněz na skutek milosrdný.“

„Na jaký skutek milosrdný?“ tázal se Claude, poněkud překvapen.

„Dva z mojich přátel chtěli koupit zavítí pro děcko ubohé vdovy, pradleny. Z pouhého milosrdenství. Stojí to tři zlaté a já bych rád též k tomu přispěl.“

„Jak zovou se vaši dva přátelé?“

„Petr Práč a Baptista Hráč.“

„Tak,“ pravil arcijahen, „toť jsou dvě jmena, jež hodí se k milosrdnému skutku, jak dělo na hlavní oltář.“

Jmena tato byl Jan ovšem velmi nepřiměřeně vyvolil. Uznával to příliš pozdě.

„A což pak,“ pokračoval bystrý Claude Frolo, „je to za zavítí, jež stojí tři zlaté a to sice pro dítě pradleny? Od které doby potřebují vdovy, pradleny, zavítí pro svá nemluvňata?“

Jan prorazil led ještě jednou. „Nuž, buďsi! Potřebuji peněz, abych mohl dnes večer navštívit Isabeau-la-Tiherrye-ovu ve Val d' Amour.“

„Nečistý bídníče,“ zvolal kněz.

„*Αναγνεία!*“ pravil Jan.

Týž doklad, jež student snad ze zlomyslnosti se stěny cely uváděl, způsobil u kněze zvláštní účinek. Hryznul se do pysků a hněv svůj utlumil zarděním.

„Jděte,“ pravil po té Janovi. „Očekávám kohosi.“

Student odvážil se ještě jednoho pokusu.

„Bratře, dejte mně aspoň halíř pařížský, abych měl zač se najíst.“

„Jak dalece jste dospěl v dekretaliích Gratianových?“ tázal se Claude Frolo.

„Ztratil jsem své sešity.“

„Jak dalece jste v čtení klassiků?“

„Ukradli mně mého Horace.“

„Co čítáte v Aristotelovi?“

„Na mou věru, bratře, jak pak se nazývá církevní otec, kterýž praví, že bludy kacířův za všech dob vyhledávaly doupěte svého v chrasti metafysiky Aristotelovy? Dábel vezmiž si Aristotela. Nechci kaziti sobě víru jeho metafysikou.“

„Mladý muži, při posledním vjezdu královu nalézal se v průvodu šlechtic jakýs, jmenem Filip Comines, kterýž měl na čabrace koně svého vyšíty nápis, ježž byste dobře měl uvážiti. Qui non laborat, non manducet.“

Student chvíli mlčel, a položiv prst k uchu, upřel zrak svůj k zemi s tváří mrzutou. Najednou obrátil se k arcijahnovi s čilou obratností třesořitky.

„Nuž milý bratře, vy mně odepřete i halíř pařížský, abych nemohl sobě u pekaře ani skývu chleba koupit?“

„Qui non laborat, non manducet.“

Při této odpovědi neuprosného arcijahna skryl Jan hlavu svou do svých rukou, jak žena vzlykající, a zvolal s výrazem zoufalosti:

„O toto toto to to!“

„Co to má znamenat?“ tázal se Claude překvapen touto pošetilou rozpustilostí.

„Co to má znamenat!“ odvětil žák a pozvednuv na Claude Frolle-a drzé své oči, jež pěstmi svými tak byl stlačil, že slzami až zčervenaly, dodal: „To je řecké slovo, toť anapest Aeschylův, kterýž bol úplně vyznačuje.“

I dal se do tak prudkého a pitvorného smíchu, že arcijahen se pousmál. Byla to vskutku arcijahnova vlastní vina; proč byl se s bratrem svým tak mazlival!

„Oh, dobrý bratře,“ pravil Jan úsměvem tím nové zmužilosti nabyv, „pohlédni na moje roztrhané botky. Byl-li pak kdy kothurn tragičtější, než taková botka, jejíž podešev jazyk vyplazuje.“

Arcijahen pohlížel zase tak přísně, jak zprvu. „Pošlu ti nové botky, peněz ale nedostaneš.“

„Jen aspoň mizerný pařížský halíř, bratře,“ pokračoval Jan prosebně. „Naučím se Gratiana nazpamět, budu věřiti upřímně v boha, budu pravým Pythagorem ve vědě a cnosti. Ale halíř pařížský! prosím! Což chcete, aby hlad mne užíral jícnem svým, jenž přede

mnou se rozvírá, černější, nadutější a hlubší než Tartarus, neb nos mnichův.

Claude Frollo pozvedl své vráskovité čelo:

„Qui non laborat . . .“

Jan nedal mu dokončit.

„Nuž,“ zvolal. „Sláva radosti! Půjdu do krčm, budu se práti, rozbiju láhve a navštívím holky.“ A po té hodil čepici na stěnu, a zalusknul prsty jak kasta-gnettami.

Arcijahen pohlížel naň zasmušile.

„Jene, ty nemáš duše.“

„Pak chybí mně podle Epikura něco, co sestává z něčeho, jež nemá jména.“

„Jene, musíte opravdu na to pomýšlet, abyste se polepšil.“

„Ah,“ zvolal student, pohlížeje střídavě na svého bratra a na lahvičky na krbu rozestavené, „zde je vše hranaté, myšlenky i lahvičky.“

„Jene, ty kráčíš po stezce kluzké. Víš-li pak, kam tě to povede?“

„Do krčmy,“ odpověděl Jan.

„Krčma vede na pranýř.“

„Svítilna jako svítilna, a snad to byla právě tato svítilna, s kterouž Diogenes člověka svého byl našel.“

„Pranýř vede na šibenici.“

„Šibenice je rovnovážná kláda, na jejímž jednom konci nalézá se člověk, kdežto druhý konec o celou zem se opírá. Je to krásné, býti člověkem.“

„Šibenice vede do pekel.“

„Toť veliký oheň.“

„Jene, Jene, konec bude zlý.“

„Za to byl začátek dobrý.“

V tu chvíli slyšeti byly kroky po schodech.

„Mlč,“ pravil arcijahen, položiv prst na svá ústa, toť mistr Jakub. Slyš, Jene,“ dodal potichu, „střež se,

abys kdy o tom promluvil, co tu nyní uvidíš neb uslyšíš. Skryj se rychle za kamna a ani nedýchej.“

Student schoulil se za kamna. Tu napadla mu prospěšná myšlenka: „Dej mně zlatku, abych nedýchal.“

„Ticho, máš ji mít.“

„Musíš mně ji hned dát.“

„Tu ji máš,“ pravil arcijahen a rozhorlen hodil mu svůj sáček. Jan stlačil se za kamna, a dvěře se otevřely.

V.

Dva muži černě oblečení.

Osoba, jež vešla, měla na sobě černý oděv a zasmušile pohlížela. Na první pohled bila do očí našemu příteli Janovi (neb jak si mysliti můžeme, byl v zákoutí svém tak se umístil, aby podle své libosti mohl všechno vidět i slyšet) úplná zasmušilost jak v šatstvu tak v tváři tohoto nového příchozího. Nicméně jevila se v tváři této jakási přívětivost, ale byla to přívětivost kočky neb soudce, přívětivost sladouška. Byl velmi šedivý, vráskovitý a as šedesáte let stár, mžoural očima, měl brvy jak mléko bílé, pysky visuté a hrubé ruce.

Jan spatřiv ho a maje za to, že je to bezpochyby jakýs lékař neb úředník, a vida, že u muže toho nos vysoko nad ústa vyčnívá, což bylo známkou hlouposti, schoulil se do svého doupěte, všecek zoufalý, že musí nekonečnou dobu strávit v tak obtížném postavení a v tak špatné společnosti.

Arcijahen nebyl se ani pozvedl na uvítanou této osobnosti. I pokynul jí, aby se usadila na podnožku u dveří a pomlčev chvíli, jakby pokračoval v dřívějším jakémsi rozjímání, pronesl s hlasem jakoby jakéhos ochrance: „Dobrý den, mistře Jakube.“

„Buďte zdrav, mistře,“ odvětil černý muž.

V způsobě, s jakýmž jednak pronešeno bylo oslo-

vení „mistře Jakube,“ a jednak „mistře“ beze vší příměti, jevil se rozdíl, jakoby mezi oslovením „pane“ a „milostivý pane.“ Byl to patrně vzájemný pozdrav učitele a žáka.

„Nuže,“ tázal se arcijahen po novém zamlčení, jež mistr Jakub přerušiti se střežil, „zdařilo se Vám to?“

„Ach mistře,“ odvětil druhý se smutným úsměvem. „Jáť neustále dmýchám. Popele vydobývám tolik, cc chci, ale ani zrnečka zlata.“

Claude Frollo netrpělivě mu pokynul. „O tom nemluví, mistře Jakube Charmolue, alebrž o soudu nad vaším čarodějníkem. Není-liž pravda, že se jmenuje Markus Cenaine a že je klíčníkem u dvoru účetního? Přiznal se k svému čarodějství? Mělo mučení účinek?“

„Ach nikoli,“ odvětil mistr Jakub zase se svým smutným úsměvem, „ani této útěchy se nám nedostalo. Člověk týž jest pravý oblázek, můžeme ho dáti upeci a on ani slova nepronese. Nicméně neopomineme ničeho, abychom se pravdy dopídili; oudy těla jeho jsou již zcela vymknuty, kladli jsme na ně všechno koření svatojanské, čili jak praví starý komik Plautus:

Advorsum stimulos, laminas, crucesque compedesque

Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas boias.

Ale to vše není nic naplat; muž týž je hrozný. Všechna má práce je marna.“

„Nenašli jste nic nového v jeho obydlí?“

„Ano,“ odvětil mistr Jakub, hledaje ve svém váčku, „tento pergamen. Jsou na něm slova, jimž nikdo z nás nerozumí. Hrdelní advokát Filip Lheulier zná se přece trochu v hebrejštině, jíž se byl trochu přiučil v přelíčení proti židům z ulice Kanterstenské v Brusselu.“

Při těchto slovech rozvinul mistr Jakub pergamen.

„Dejte jej sem,“ pravil arcijahen. I mrštiv okem po něm dodal: „Ryzé čarodějství, mistře Jakube. Emen-Hélan, toť pokřik úpírů, když jdou na rej čarodějský. Per ipsum et cum ipso et in ipso, toť rozkaz, jímž ďábel

*clausura del
"per ipsum et cum ipso et in ipso"*

do pekel nazpět se zažehnává. Hax, pax, max, toť lékařská formule proti kousnutí psů pominulých. Mistře Jakube, vy jste zástupce královský při duchovním soudu! Pergamen týž je ohavný!“

„Dáme muže toho znovu na skřipec. Tu je ještě něco,“ pokračoval mistr Jakub, hledaje znovu ve svém váčku, „co jsme našli u Marka Cenaine-a.“

Bylo to náčiní podobno oněm, jež kamna arcijahnova pokrývala.

„Ah,“ pravil arcijahen „toť kelímek zlatodějský.“

„Přiznávám se,“ podotýkal mistr Jakub se svým ostýchavým a neobratným úsměchem, „že jsem v kamnech svých s ním pokusy činil, ale nedařilo se mně s ním o nic líp, jak s mým vlastním.“

Arcijahen jal se kelímek prohlížeti.

„Což pak je na tom kelímku napsáno? Och och! Slovo, jímž se blechy zapuzují! Týž Mark Cenaine je nevědomec. Věřím rád, že s tím nikdy zlata neuděláte! Nehodí se k ničemu, leda abyste jej postavil do vaší letní komnaty.“

„Poněvadž právě o bludech mluvíme,“ pravil zástupce královský, „povím vám, že jsem dříve, než jsem k vám po schodech ubíratí se počal, dole sobě průčelí prohlednul. Ví to vaše ctihodnost dojistá, že odkrytí tajemství silozpytného tam psáno jest, v směru k radnici, a že mezi šesti obnaežnými postavami, jež u paty Notre-Dame-u se nalézají, onano s okřídlenými patami značí Dobropána?“

„Ano,“ odvětil kněz, „tak o tom píše Augustin Nypho, onen doktor italský, jenž měl u sebe vousatého ďábla, kterýž ho všemu učil. Ostatně, sejdeme dolů a já vám vše zevrubně vysvětlím.“

„Díky, můj mistře,“ odvětil Charmolue, pokloniv se až k zemi. „Avšak málem byl bych na něco zapomněl. Kdy mám podle vaší libosti dáti zatknout malou čarodějnici?“

„Jakou čarodějnicí?“

„Nu, onu cikánku, kteráž, jak dobře víte, přichází každodenně tančit na náměstí, navzdor zákazu úřednímu. Máť ďáblem posedlou kozu s růžky čertovými, kteráž umí číst a psát a zná se v matematice, jak Picatrix. Věru, to stačí, abychom všechny cikánky dali oběsit. Proces je úplně uchystán, i budeme s ní rychle u konce. Tanečnice je věru roztomilé stvoření, s překrásnýma černýma očima, pravé to karbunkle egyptské. Kdy pak započneme?“

Arcijahen zblednul nadmíru.

„Povím vám to později,“ zajíkal se hlasem, jedva srozumitelným, a po té s patrným namáháním pokračoval: „Pečujte o Marka Cenaine-a.“

„Buďte bez starosti,“ pravil s úsměvem Charmolue, „jak se domů vrátím, dám ho hned připnouti na koženou postel. Proklatý to člověk; sám Petr Torterne při něm zemdlí, ačkoli má silnější ruce než já. Plautus praví:

„Nudus vincetus, centum podo, es quando pendes
per pedes.“

„Dáme ho na hřidel, to je nejvydatnější, co máme. To se proň hodí.“

Claude Frollo zdál se býti pohřížen v děsné roztržitosti. I obrátil se k Charmolue-mu.

„Mistře Petře . . . mistře Jakube, chtěl jsem říci starejte se o Marka Cenaine-a.“

„Ano, ano mistře. Ubožák trpěl jak Mummol. Ale proč chodil na rej čarodějský? Klíčník dvoru účetního měl by znáti slova Karla Velikého: Stryga vel masca. A co se týká té maličké — Smeraldy, jak jí říkají — počkám na vaše rozkazy. — Až půjdeme průčelím, toť mi též vysvětlíte, co značí na obmítce malovaný zahradník, jež v předu chrámu je vidět. Není to rozsevač? He mistře, nač pak myslíte?“

Claude Frollo, zcela v myšlenky zabrán, neposlouchal.

Charmolue stopoval směr jeho pohledu a spozoroval, že zrak jeho bezděčně upřen jest k veliké pavučině, již otvor byl obvěšen. V tu chvíli nepovážlivá moucha, vyhledávajíc slunička, uvrhla se do této sítě a zapletla se v ní. Při otřasu pavučiny veliký pavouk, hnuv se zprudka ze středu pavučiny, vrhnul se skokem na mouchu, již předníma dvěma svýma tykadlami trhal, kdežto ohyzdný jeho rypák hlavu její rozrýval.

„Ubohá moucha,“ pravil zástupce královský při soudu duchovním, a rozpřáhl ruku, aby ji zachránil.

Arcijahen, najednou se zpamatovav, zadržel mu ruku s prudkostí křečovitou.

„Mistře Jakube,“ zvolal, „nechte osud dílo své dokonat!“

Zástupce, poděšen, se obrátil; bylo mu, jakby železné kleště ruku jeho byly sevřely.

Oko knězovo bylo vypouleno, vyděšeno, zářící a neustále upřeno na hrozném malém skupení mouchy a pavouka.

„Ano, ano!“ pokračoval kněz hlasem, kterýž zdál se z útrobu jeho vycházeti, „vizte tu znamení pro všechno. Radostně poletovala; jedva se zrodívši, hledá jaro, volný vzduch, volnost, ano, ano! ale sotva otře se o osudnou růžici, a již vychází z ní pavouk, ohyzdný pavouk. Ubohá tanečnice! ubohá moucho s osudem určeným! Mistře Jakube, neplette se do toho! toť osud. Ach, Claude Frollo, tys pavoukem, ale zároveň i mouchou. Tys poletoval za vědou, za světlem, za sluncem, za jasným dnem věčné pravdy — ale an jsi se vrhal k zářícímu otvoru, jenž vede do jiného světa, do světa jasnosti, ducha a vědy, nespozoroval jsi, slepá moucho, nesmyslný učiteli, jemné pavučiny, kterouž osud mezi světlem a tebou byl rozeštel, tys uvrhl se do ní střeňhlav, bídný blázne, a nyní se bráníš s hlavou roztráštěnou, a křídla maje vytržena, proti železným tykadlům osudu. Mistře Jakube, mistře Jakube, nebraňte pavouku!“

„Ujišťuji vás,“ odvětil Charmolue, pohlížeje naň, aniž by mu byl rozuměl, „že jsem se ho ani nedotknul. Ale pusťte mou ruku, mistře, probůh, vyť máte ruce jak kleště.“

Arcijahen ho neslyšel. „Oh já nesmyslník,“ pokračoval, nespustiv s otvoru očí. „A kdybys byl mohl protrhnouti hroznou pavučinu, se svými křídly mušími, či myslíš, že bys byl mohl dopídit se světla! Ach toto sklo povzdálečí, tuto průhlednou závalu, tuto křišťálovou stěnu, tvrdší jak kov, oddělující všeliké mudrcví od pravdy, jak bysi chtěl skrze ni se prodrati. O marnosti vědy, jak mnoho mudrcův, zdaleka přišedších a obletujících tebe, rozbilo sobě čelo. Kolik soustav v měsíci bzučících postrkuje se kolem tohoto věčného skla.“

I zamlčel se. Poslední myšlenky, přivodivše ho od osoby jeho k vědě, patrně ho uspokojily. Jakub Charmolue uvedl ho zcela do skutečnosti, osloviv ho touto otázkou: „Avšak, mistře, kdy pak mně přispějete, abych zlato udělal? Trvá to již dlouho, než se mi to daří.“

Arcijahen pozvedl hlavu s trpkým úsměvem: „Mistře Jakube, čtete Michala Psella *Dialogus de energia et operatione daemonum*. Co my činíme, není zcela nevinné.“

„Mluvte tišeji, mistře. Věřím tomu rád,“ odvětil Charmolue. „Ale člověk musí se zabývat trochu hermetikou, když je pouhým zástupcem královským při dvoře duchovním, a má toliko třicet tolarů tourských ročně. Avšak mluvmě tišeji.“

V tu chvíli dotknul se znepokojeného ucha Charmolue-ova hluk kousající čelisti, jenž vycházel ze zákoutí u kamen.

„Co to znamená?“ tázal se. Byl to student. V úschraní svém špatného užívaje pohodlí a nad míru se nudě, byl konečně odkryl skývu tvrdého chleba a kus plesnivého sýra, i jal se oboje bez okolků sežvykovati

pro útěchu a na místo snídaně. Maje veliký hlad dělal též veliký hluk, a ježto každý zákusek důrazným mlasknutím sprovázal, vzbudil takto pozornost i obavu zástupce královského.

„To je můj kocour,“ pravil živě arcijahen, „spozírá tam několik myší.“

Toto vysvětlení uspokojilo Charmolue-a.

„V skutku, mistře,“ odvětil s úctivým úsměvem, „všichni velcí mudrci mívali zvíře za důvěrníka. Vždyť víte, co praví Servius: „Nullus enim locus sine genio est.“

Claude Frolo, obávaje se nové jakés rozpustilosti Janovy, připomenul tudíž hodného svého žáka, jak mají ještě vespolek prohlídnoúti sobě několik postav v průčelí; a oba vyšli z cely za radostného povzdechu studenta, který již opravdu báti se počínal, aby koleno jeho nenabylo otisku jeho brady.

VI.

Jaký účinek mítí může sedmero prokletí pod širým nebem.

„Te Deum laudamus,“ zvolal Jan, ze skrýše své vyskočiv, „konečně se obě sovy odstranily. Och, och! Hax, pax, max! blechy! pominulé psy! Hrome! Té rozmluvy jejich mám až po krk. V hlavě mně to bručí, jak ve zvonici. A k tomu všemu ještě plesnivý sýr! Nuže! sejděmež a vezměmež sebou sáček staršího bratra, a proměníme všechny tyto mince v samé lahve!“

A laskavě a s obdivem mrštiv okem do vnitřku drahocenného sáčku, urovnal sobě šat, otřel sobě botky, setřepal popel se svých ubohých náruček, zahvízdal sobě písničku, a otočiv se na patě, rozhlížel se kolkolem, zdali ještě něco v cele proň by se nehodilo, zastrčil k sobě s kamen několik skleněných amuletův, aby je

své Isabeau le Tiherrye-ově co klenoty daroval, a otevřel konečně dvěře, jež bratr jeho v největší shovívavosti otevřeny byl nechal, a jež on z největší zlomyslnosti zase nezavřel, a jak ptáče po točitých schodech poskakoval.

Ve tmách točitých schodů zavadil o cosi, jež bručíc se vyhýblo. Jan měl za to, že je to Quasimodo, a to mu bylo tak žertovné, že ubíraje se dále po schodech, pro smích boky si přidržovati musel, a octnuv se na náměstí, ještě se smál.

Vida, že noha jeho šlape již na zemi, dupnul sobě.

„Oh,“ pravil, „ty dobré a počestné dláždění pařížské! proklaty buďtež schody, na nichž by i andělům Jakubovým dech se zatajoval. Co mne to jen napadlo, že jsem se vmačkal do toho kamenného nebozezu, jenž až k nebi se zavrtává? A to proto, abych pojedl zplešnivělý sýr, a abych na věži pařížské skrze otvor dívati se mohl.“

Popošel několik kroků a spatřil obě sovy, totiž Claude Frolla a mistra Jakuba Charmolue-a, kterak prohlízejí sobě řezby v průčelí. I přiblížil se k nim po prstech u nohou a zaslechl, kterak arcijahen zcela potichu praví Charmolue-ovi: „Vilém pařížský dal tohoto Joba na tomto azurovém kameně se zlatou obrubou vytesati. Job představuje kámen mudrcův, jenž též musí utrpením se osvědčit a dříve státi se mučedníkem, aby k dokonalosti dospěl, jak praví Raymond Lulle: *Sub conservatione formæ specificæ salva anima.*“

„Mně je to vše jedno,“ pomysлил sobě Jan, „jen když mám sáček.“

V tu chvíli zaslechl, jak za ním kdosi silným a zvučným hlasem hrozné proklínání ze sebe chrlí: „Boží krev, boží blesky, ďábel a peklo, u sta hromů, proklatě!“

„Na mou duši,“ zvolal Jan, „to nemůže býti nikdo jiný, než můj přítel kapitán Phoebus.“

Jmeno Phoebu dostalo se do ucha arcijahnova v tu

chvíli, kde vysvětloval zástupci královskému draka, kterýž skrývá ohon svůj v koupeli, z níž vystupuje kouř a hlava královská. Claude Frolo se zachvěl, a umlknou k velikému podivení žáka svého Charmolue-a, obrátil se i spatřil bratra svého Jana, jenž blížil se k vysokému důstojníku, stojícímu u vrat obydlí Gandelaurierovic.

Byl to v skutku kapitán Phoebus ze Châteaupersu. Opíral se zády o roh domu své nevěsty, a klel jak pravý pohan.

„Na mou věru, kapitáne Phoebe,“ pravil Jan, chopiv se ho za ruku, „vyť klejete s úžasnou čílostí.“

„Hromy a blesky,“ odvětil kapitán.

„Hromy a blesky, toť jste vy sám,“ pravil student. „Roztomilý kapitáne, proč pak plýtváte tak krásnými slovy?“

„Odpusťte, milý druhu Jene,“ zvolal Phoebus, potřásaje mu ruku. „Ale kuň rozběhnutý nemůže se hned zastavit. Já ale právě proklínal v plném trysku. Přicházím od těch fiflen, a kdykoli od těch se ubírám, tuť mi vždy hrdlo proklínáním přetýká. Musím je vychrlit, sic bych se zadusil, hromy a blesky!“

„Šel byste pít?“ tázal se student.

Týž návrh uchlácholil kapitána.

„Milerád, nemám ale peněz.“

„Ale já mám peníze.“

„Jak? Ukaž!“

Jan rozložil vznešeně a prostě sáček před očima kapitánovými.

Mezitím byl arcijahen užaslého Charmolue-a opustil, a popořed k nim, zastavil se několik kroků opodál, i pozoroval oba, aniž by oni toho sobě byli povšimli, ješto oba v pohlížení na sáček úplně byli pohříženi.

Phoebus zvolal: „Sáček ve vaší kapse, Jene, toť měsíc v kádi vody. Člověk jej vidí, ale není ho tam přece. Jest to pouhý stín! Na moutě věru, vsadím se, že to jsou oblázky.“

Jan odvětil chladně: „Tu vizte oblázky, jimíž dláždím své kapsy.“

A nepromluviv slova více, vyprázdnil sáček na blízký nárožní kámen, s tváří Římana, jenž vlast svou zachraňuje.

„Bůhtě ví,“ mumlal Phoebus, „stříbrňáky a měďáky. Člověka to až oslňuje.“

Jan setrval ve své vážnosti a chladnosti. Několik měďákův bylo padlo do bláta. Kapitán ve svém nadšení byl se shýbnul, aby je sesbíral. Jan ho zadržel.

„Fuj, kapitáne Phoebu ze Châteaupersu.“

Phoebus sčítal peníze a obrátil se slavně k Janovi: „Víš-li pak, Jene, že tu máš třiadvacet sousů pařížských. Koho pak jsi této noci vydrancoval v ulici hrdlořezské?“

Jan pohodil svou rusovlasou a kudrnatou hlavou nazad, a, opovrživě očima mžouraje, pravil: „Bratr můj je arcijahen a hlupák.“

„Boží blesky,“ zvolal Phoebus, „onen ctihodný muž.“

„Pojďme pít,“ pravil Jan.

„Kam půjdeme,“ pravil Phoebus, „k jablku Evinu?“

„Nikoli, kapitáne, pojďme k staré vědě! Ta je mi milejší.“

„Nech toho, Jene, víno je lepší u jablka Evina, a pak stojí tam u vrat v slunci réva, jež mne k pití podněcuje.“

„Nuž! tedy k Evě a k jejímu jablku,“ pravil student, a chopiv se kapitánova ramene, dodal: „Mimochodem, milý kapitáne, tys právě mluvil o ulici hrdlořezské. To není správně; nyní nepanuje již taková surovost. Nyní se říká ulice krkořezův.“

Oba přátelé dali se na cestu k jablku Evinu.

Netřeba podotýkat, že zprvu ještě sesbírali peníze, a že arcijahen za nimi následoval.

Arcijahen ubíral se za nimi, zasmušilý a všecek vyděšený.

Byl to týž Phoebus, jehož jmeno proklaté, od rozmluvy s Gringoirem, všechněm jeho myšlenkám se vtíralo? Nevěděl to, ale byl to jakýs Phoebus, a jmeno toto magické stačilo, aby arcijahen vlčím krokem ubíral se za bezstarostlivými soudruhy, aby naslouchal jejich slovům a pozoroval s největší úzkostlivostí nejnepatrnější jejich posuňky. Ostatně nebylo nic snadnějšího, než aby rozmluvu jejich slyšel, neb mluvili zcela nahlas a starali se málo o to, zdali okolojdoucí polovici jejich tajemství zvědí. Rozmlouvali o soubojích, o děvčatech, o džbánech a pošetilostech.

Na rohu ulice, v níž se octli, zavzníval nedaleko z křižovatky hluk bubínku baskického. Claude Frolo zaslechl, jak důstojník praví studentovi:

„Hrome, zrychleme kroky.“

„Proč, Phoebe?“

„Bojím se, aby mne cikánka nespatriła.“

„Která?“

„Ta maličká s kozou.“

„Smeralda?“

„Ano, Jene! Zapomenu vždy na to čertovské jmeno. Pospěšme sobě! Ona by mne poznala. Nechci, aby mne cikánka na ulici oslovila.“

„Což pak ji znáte, Phoebe?“

Arcijahen spatřil, kterak Phoebus se ušklíbl, a nachýliv se k uchu Janovu, několik slov potichu mu šeptá; po té dal se Phoebus do smíchu a kýval hlavou s tváří vítězoslavnou.

„Opravdu?“ pravil Jan.

„Na mou duši,“ odvětil Phoebus.

„Dnes večer?“

„Dnes večer.“

„A jste jist, že ona přijde.“

„Jene, což pak jsi smysly se pominul? Což možná o takových věcech pochybovat?“

„Kapitáne Phoebe, vyť jste šťastný četník.“

Arcijahen slyšel celou rozmluvu. Skřípěl zuby, a hrůza, zrakům zjevná, lomcovala jeho tělem. Zastavil se na chvíli a opíral se jak opilec o nárožní kámen, po té pokračoval ve svém stopování obou veselých společníkův.

Když zase jich dohonil, byla rozmluva jejich již k jiným věcem obrácena. Slyšel, jak hlasitě zpívají starou písničku.

VII.

S t r a š i d l o.

Slavná krčma u jablka Evina nalézala se v městě universitním, na rohu ulice de la Rondelle a ulice du Bâtonnier. Sestávala ze sálu v přízemí, jenž byl dosti prostranný, ale nízký; klenbu jeho uprostřed udržoval tlustý, dřevěný, žlutě natřený pilíř. Kolkolem stály stoly, na stěnách visely lesknavé, cínové, konvice. Sál byl vždy pln pijákův a holek bylo vždy nazbyt. Do ulice vedlo okno, u vrat stála réva, a nad vraty visela plechová rozpraskaná tabule, deštěm zrezovatělá a větrem na železném rošti se klátící. Tato korouhvička, k dlažbě obrácená, sloužila za štít.

Smrákalo se; na křižovatce rozkládala se tma; krčma množstvím svíček osvětlená, zářila zdaleka jak kovárna, ve tmách pohřížená. Rozbitými tabulkami okna rozléhal se z krčmy řinkot sklenic, hluk hodujících, proklínání a hašteření.

Skrze mlhu, kterou horko v sále po tabuli okna rozkládalo, viděti jsi mohl hemžení asi sto rozličných postav, a časem zaslechl jsi výbuch hlasitého smíchu, jenž z davu toho vynikal.

Lidé ubírali se za svým řízením okolo hlučícího okna, aniž by tam pohlíželi. Jen někdy vypnul se otr-

haný klučík na prsty u nohou až k římsě okna, a zkríkl do krčmy: „Ochlastové, ochlastové, ochlastové.“

Avšak muž jakýs neustále obcházel hlučnou krčmu, a pořádě tam se díval, i neodstranil se odtamtud, právě jak strážník neodstraní se od své budky. Byl až po nos zahalen do pláště, ježž byl koupil u vetešníka, ne-daleko jablka Evina, snad aby se chránil před chladem večera březnového, snad aby zakryl svůj oděv.

Chvílemi zastavil se před oknem a díval se skrze tabulky v olově zadělané, naslouchal a dupal nohou. Konečně otevřely se dvěře u krčmy. Na to byl muž týž patrně čekal. Dva pijáci odtamtud vyšli. Záře světla, jež skrze dveře proklouzla, zruměnila na okamžik rozjařené jejich tváře. Muž v plášti popošel pod kobku domu na druhé straně ulice, aby je mohl pozorovat.

„Hrome a blesky,“ zvolal jeden z pijákův. „Sedm hodjn bude hned bít. Toť hodina mého dostaveníčka.“

„Pravím ti,“ odvětil mu jeho soudruh, jazykem jedva hýbaje, „že nebydlím v ulici zlých slov — indigus, qui inter mala verba habitat. Byt můj je v ulici Jean-Pain-Mollet. In vico Johannis Pain-Mollet. Tys rohatější než jednorozec, pakliže tvrdíš toho opak. Každý ví, že kdo jednou sedl si na medvěda, nezná již strachu více, ale nos tvůj točí se po ulicích, jak sv. Jan z chorobnice.“

„Jene, můj příteli, tys opilý,“ pravil druhý.

Prvý odvětil vrávoraje: „Phoebe — toť ty říci ráčíš, ale je dokázáno, že Plato měl profil psa loveckého.“

Čtenář bezpochyby již poznal oba naše hodné soudruhy, kapitána a studenta. I muž, jenž je po tmě stopoval, nejspíše byl je poznal, neb následoval za nimi velkými kroky po všech oklikách, k nimž student donucoval kapitána, kterýž co piják otužilejší úplnou svou chladnokrevnost byl zachoval. Muž v plášti, pozorlivě

jim naslouchaje, mohl celou jejich zajímavou rozmluvu zaslechnouti.

„U čerta ! jdi pak přece rovně, pane bakaláři, vždyť víš, že tě musím opustit. Je sedm hodin, mám dostaveníčko s děvčetem.“

„Opusť mne tedy ! Vidím hvězdy a ohnivá kopí. Ty vypadáš jak zámek Dampmartin, jenž smíchem puká.“

„U bradavice mé babičky, Jene, tyť blábolíš příliš horlivě. Avšak poslyš Jene, nemáš již žádných peněz ?“

„Pane rektore, tím krveprolitím nejsem vinen, parva boucheria.“

„Jene, příteli Jene ! vždyť víš, že jsem maličkou objednal na konec mostu sv. Michala, že ji nemohu jinam vésti, než k Falourtové, a že musím platit za pokojík. Stará ta kuplířka s bílými kníry mi nedá nic na úvěr. Jene, prosím tě, což jsme propili celý sáček farářův ? což nám nezbývá ani vindry ?“

„Vědomí, že jsme čas svůj prospěšně ztrávili, je spravedlivé a chutné koření hodův.“

„Hromy a blesky ! nech toho tlachání, čertův Jene, řekni mně, máš ještě nějaké peníze ? Dej je sem, aneb, přísámbůh, prohledám ti kapsy, a kdybys byl malomocnější jak Job, a svrabovitější jak Caesar.“

„Pane, ulice Galiache leží na rohu ulic la Verrerie a la Tixeranderie.“

„Ano, můj milý Jene, můj ubohý soudruhu, ulice Galiache, toť máš pravdu, zcela pravdu ! Ale probůh tě prosím, zpamatuj se. Musím míti aspoň sou, a sedm hodin máme hned.“

„Ticho před obchůzkou a pozor na písničku :

Král teprv Arras sebere,
až potkan kočku sežere,
až o svatého Jana dni
led širé moře zabeďní,
teprve uzříš přes tu hladinu
arraskou stěhovat se družinu.“

„Studente Antikristův, kéž bych tě mohl zardousiti vnitřnostmi tvé matky!“ zvolal Phoebus a prudce odstrčil od sebe opilého studenta, jenž zavrával ke zdi, a zlehka na dláždění Filipa Augusta sklesl.

Phoebus pociťoval ještě jakous bratrskou útrpnost, jež nikdy neopustí srdce pijáka, a odvalil nohou Jana ku kamenné podušce pro chudé, jakéž prozřetedlnost má vždy pohotově na všech rozích ulic pařížských, a jimž boháči opovržlivě smetišť spílají.

Kapitán položil hlavu Janovu na svah košťálů kapustových a touže chvíli začal student chrápati s rozkošným basem.

Avšak všechna nevole nebyla posud vyhasla v mysli kapitánově. „Tím hůře pro tebe, pakliže kára ďáblová, jedouc okolo, tebe naloží,“ pravil ubohému spícímu studentovi, načež se odstranil.

Muž v plášti, jenž neustále za oběma byl následoval, zastavil se na chvíli před studentem, jakby neodhodlaně s úmyslem jakýmsi zápasil, po té ale hluboce sobě povzdechнув, odstranil se taktéž, aby za kapitánem následoval.

Necháme, jak on, Jana pospávati pod dobročinnou záštitou krásné jeho hvězdy, a libo-li čtenáři, budeme též za nimi se ubírat.

Kapitán Phoebus, zabočiv do ulice Saint André-des-Arcs, zpozoroval, že kdosi za ním následuje. Náhodou se obrátiv, spatřil jakous příšeru, jež podél zdi za ním se plíží. Zastavil se; ona též se zastavila; ubíral se dále, příšera taktéž dále kráčela. Avšak to ho málo znepokojovalo.

„Ah,“ pravil sobě, „vždyť nemám ani vindry.“

Před průčelím koleje autunské se zastavil. V této koleji byl, jak říkal, studia svá odbyl, a podle studentského obyčeje škádlivého neubíral se nikdy okolo tohoto průčelí, aby nepodrobil sochu kardinala Petra Bertranda, vytesanou v pravo v průčelí, potupě, na niž si tak trpce

stěžuje Priapus v Horacově satyře: *Olim truncus eram ficulnus*. I vykonal to s takovou vytrvalostí, že nápis *Eduensis episcopus* byl téměř zmizel. I zastavil se tudíž před sochou jak obyčejně. Ulice byla téměř zcela pusta.

V okamžiku, kde s hlavou zpřímenou nedbale zase své stupy zapínal, spatřil, kterak příšera povlovnými kroky k němu se přibližuje, kroky tak povlovnými, že mohl pohodlně pozorovat, že příšera má plášť a klobouk. Octnuvši se u něho, zastavila se a stála tu nehybněji, než socha kardinala Bertranda. Avšak upřela na Phoeba dvě oči, jiskřící tak divokou září, jakáž za noci vychází z oka kočičího.

Kapitán byl udaten, i byl by si lupiče s mečem v ruce ani hrubě nepovšímnul. Ale tato socha kráčejší, týž zkamenělý člověk naplnil ho hrůzou. Obíhaly tehdáž v Paříži všeliké pověsti o strašidlu, o nočním tuláku po ulicích pařížských, že mu nejasně na mysli tanuly. I prodlíval několik minut všecek zděšen; po té ale přerušil mlčení a namáhal se do smíchu.

„Pane, jste-li zloděj, jak doufám, toť povede se vám jak volavce, jež dobývá se do hluchého oříšku. Jsem syn rodiny schudlé, můj drahoušku. Obratě se někam jinam. V kapli této koleje nalézá se kus dřeva ze svatého kříže, uschovaný v stříbrné skřínce.“

Ruka příšery objevila se zespod pláště a zafala se do ramene Phoebova silou orlího drápu. Zároveň pravila příšera: „Kapitáne Phoebé ze Châteaupersu.“

„U čerta,“ zvolal Phoebus, „vy znáte mé jméno?“

„Neznám toliko vaše jméno,“ odvětil muž v plášti se svým hlasem hrobovým. „Vy máte dnešního večera dostaveníčko?“

„Ano,“ odvětil Phoebus s úžasem.

„V sedm hodin.“

„Za čtvrt hodiny.“

„U Falourdelové.“

„Ano.“

„U mostu sv. Michala.“

„Archanděla Michala, jak praví se v otčenáši.“

„Rouhači,“ mumlala příšera. „Se ženštinou?“

„Confiteor! Přiznávám se.“

„Jež jmenuje se . . .“

„Smeralda,“ odvětil Phoebus vesele, neb bezstarostlivost jeho byla zponenáhla zase se vrátila.

Při vyslovení tohoto jmena dráp příšery zuřivě zatřásl ramenem kapitánovým.

„Kapitáne Phoebe ze Châteaupersu, ty lžeš.“

Kdo by v tuto chvíli byl mohl viděti zrudlou tvář kapitánovu a skok jeho nazad, jenž byl tak prudký, že Phoebus se vyrval kleštěm ho držícím, jakož i hrdý pohled, s nímž ruku k meči svému přiložil, a zároveň vůči tomuto hněvu zasmušilou nehybnost muže v plášti; kdo by vše to byl viděl, byl by se z toho zajisté zděsil. Podobalo se to zajisté zápasu don Juana se sochou.

„Kriste a ďáble,“ zvolal kapitán. „Slovo to zřídka dotýká se ucha Châteaupersovic; ty se neopovážíš pronésti je podruhékráte.“

„Ty lžeš!“ odvětila příšera chladně.

Kapitán zaskřípl zuby. Strašidlo, příšera a pověra byly mžiknutím zapomenuty. Neviděl před sebou než muže a urážku.

„Ah, toť pěkně se daří,“ zajikal se hlasem, zuřivostí přitlumeným. I vytasil meč a po té koktaje, neb hněvem třese se právě tak jak strachem, zvolal: „Zde, bez prodlení, táhni! meč, meč, krev na toto dláždění!“

Druhý sebou ani nehýbal. Vida, kterak odpůrce jeho má se před ním na pozoru a k zápasu se rozkráčí, pravil: „Kapitáne Phoebe,“ a hlas jeho trpkostí se zachvíval, „vy zapomínáte na své dostaveníčko.“

Rozhorlenost lidí, jako byl Phoebus, podobá se polívce mléčné, jejíž var kapka studené vody utiší. — Pouhé toto slovo stačilo, že sklesl k zemi meč, jenž v ruce kapitánově se blyštěl.

„Kapitáne,“ pokračoval muž, „zítra, pozejtří, za měsíce, za půl leta, za deset let, vždy najdete mne pohotově, abych vám hrdlo podřezal, ale především odbuďte si své dostaveníčko.“

„Vskutku,“ pravil Phoebus, jakby sám s sebou se smlouval, „jsou to dvě věci rozkošné, setkatí se při dostaveníčku s mečem a s dívkou, avšak nenahlížím, proč bych jedno pro druhé měl opomenout, když oboje mohu mít.“

I zastrčil meč do pochvy.

„Odbuďte si své dostaveníčko,“ započal zase neznámý.

„Pane,“ pravil Phoebus jaksi rozpačitě, „veliké díky za vaši zdvořilost. Zítra bude vskutku dosti času, abychom si nadělali rozparků a dírek na knoflíky v kazajce otce Adama. Jsem vám povděčen, že mi dovolujete protráviti ještě příjemnou hodinu. Doufal jsem arci, že vás do strouhy k věčnému spánku uložím, a proto ještě dosti záhy ku krásce své se dostavím, poněvadž to není ne slušné, když v takovém případě ženštiny trochu čekati necháme! Ale vy jste patrně veselý chlapík, a proto je to jistější, odložíme-li svůj svár na zítřek. Jdu tudíž na místo svého dostaveníčka, neboť je již sedm hodin, jak víte!“ Tu zaškrabal se Phoebus za ušima.

„Ach boží blesky, vždyť nemám ani vindry, abych zapravil daň z komůrky, a stará čarodějnice bude chtít, abych jí napřed zaplatil, neb mně pranic nedůvěruje.“

„Tu máte peníze!“

Phoebus ucítil, jak z chladné ruky neznámého veliký peněz do ruky jeho sklouznul. Nemohl odolat, aby peněz ne vzal, i stisknul tuto ruku.

„Na mou věru,“ zvolal, „vyť jste dobrého srdce!“

„Žádám jen za jednu výminku,“ pravil zakuklený muž. „Dokažte mně, že jsem vám křivdil a že vy jste mluvil pravdu. Skrejte mne v některém koutku, odkud

*fini ybuck
comparach } Saillade*

bych mohl vidět, zdali dívka tato je vskutku takovou, jak jste o ní vypravoval.“

„Oh,“ odvětil Phoebus, „na tom mi pranic nesejde. Vezmeme si pokojík směrem k sv. Martě, i můžete pohodlně se dívat z psince, který je hned vedle toho pokojíku.“

„Pojďte tedy,“ pravila příšera.

„Jak se vám líbí,“ odvětil kapitán. „Nevím, nejste-li pan ďábel sám, pro dnes ale setrváme dobrými přátely a zítra zaplatím vám všechny své dluhy na penězích i na meči.“

I dali se do rychlé chůze. Po několika minutách zvěstoval jim šumot řeky, že jsou na mostě svatomichalském, jenž tehdáž domy byl pokryt.

„Napřed vás tam zavedu,“ pravil Phoebus svému soudruhovi, „po té půjdu hledat své krásky, kteráž mne nedaleko Petit Châteletu očekává.“ — Soudruh neodpovídal; od té chvíle, co vedle sebe kráčeli, nebyl ani hlesnul.

Phoebus zastavil se před nízkými dveřmi a zhurta zaklepal, u škulín dveří objevilo se světlo.

„Kdo je to?“ tázal se hlas bezzubé babice.

„Boží blesky! U sta hromů! Hromy a blesky!“ odvětil kapitán.

Dvěře se hned otevřely, příchozí spatřili před sebou starou ženštinu a starou svítlnu, jež obě se chvěly. Babice byla v hadry oděna, a hlava se jí sem tam klátila. Babice, majíc hlavu utěrákem zavázanou, očima mžourala, i byla všecka vráskovitá, na hlavě, na krku a na ruce; rty její spadaly pod dásně a kolkolem úst trčely jí bílé vousy, čímž nabývala vzezření ulísané kočky. Vnitřek budovy nebyl méně spustlý jak babice; stěny byly z hlíny křídové, ve stropě nalézaly se černé trámy, kamna byla pobořena, a pavučiny visely ve všech koutech, uprostřed světnice rozkládalo se hejno kolísavých stolů a podnožek, špinavý kluk válel se v popeli a v pozadí

nalézaly se schody čili spíše dřevěný řebřík, jenž vedl k padáku ve stropě.

Tajemný soudruh Phoebův, vniknův do tohoto doupěte, stáhl svůj plášť až k samým očím. Kapitán, proklínaje jak Turek, nicméně poplilil sobě, aby slunce v tolaru se zazářilo, jak praví náš obdivuhodný Régnier.

„Dej nám pokojík směrem k sv. Martě,“ pravil.

Babice oslovovala ho: milostivý pane, a schovala tolar do šuplete.

Byl to peníz, jež muž v plášti černém Phoebovi byl daroval. Mezitím, co babice zády k šupleti se obrátila, byl malý, otrhaný, a dlouhovlasý kluk, jenž v popeli byl sobě pohrával, obratně k šupleti se přiblížil, i vynadav tolar položil na jeho místo suchý list, jež byl z otepi oklestkův utrhnul.

Babice pokynula dvěma šlechticům, jak je nazývala, aby za ní následovali; kráčela před nimi po schodech nahoru. Octnuvši se na hořejším patře položila svítilnu na kufřík, a Phoebus, v domě dobře obeznalý, otevřel dvěře, vedoucí do tmavé komůrky.

„Vejděte tam, můj milý,“ pravil svému soudruhovi.

Muž v plášti poslechnul, ani slova neodvétiv; dvěře za ním zapadly, i slyšel, jak Phoebus závoru zastrkuje a chvíli po té s babicí po schodech sestupuje. Světlo bylo zmizelo.

VIII.

Užitečnost oken, vedoucích k řece.

Claude Frollo (neb předpokládáme, že čtenář, rozšafnější než Phoebus, hned z počátku v dobrodružství tomto neviděl nijakého strašidla, ale ihned poznal arcijahna), Claude Frollo tapal několik minut v tmavém doupěti, do něhož kapitán byl na závoru ho zavřel. Bylo to zákoutí, jakéž stavitelové někdy ponechávají na místě,

Frollo, Claude, des Vieux, etc.

kde střecha a podezdívka se stýkají. Kolmý průřez tohoto psince, jak jej Phoebus tak dobře byl pojmenoval, byl by vytvořil trojhran.

Ostatně nebylo tu ani okna, ani otvoru, a nachýlená střecha byla závadou, že nemohl se tu nikdo přímě postavit. Claude schoulil se tudíž do prachu a do rumu, jenž pod ním se trolil.

Hlava mu hořela, i tapaje rukama kolkolem sebe, nalezl na zemi kus rozbitého skla, i přidržel je k čelu a studenost skla jej trochu ochladila.

Co se dělo asi tuto dobu v zasmušilé duši arcijahnově? Toliko bůh a on mohli to věděti.

Dle jakého pořádku osudného v mysli jeho zmítaly se Esmeralda, Phoebus, Jakub Charmolue, mladší jím tak milovaný bratr, ježž na smetišti byl zůstavil, kněžské roucho jeho a snad i pověst jeho, zavlčeny k Falourdelové, veškeré tyto obrazy, veškerá tato dobrodružství? Nemůžeme to říci. Ale tolik je jisto, že idey tyto tvořily v mysli jeho hrozné skupení.

Čekal již celou čtvrt hodiny, i zdálo se mu, že se stárnul o celé století. Najednou zaslechl, jak praskají prkna dřevěných schodů; kdosi kráčel po nich nahoru.

Padák byl pozvednut a světlo se objevilo. V červených dveřích doupěte jeho byla dosti široká škulina, i přitisknul k ní svůj obličej. Tímto způsobem mohl vidět vše, co ve vedlejší komůrce se dalo. Babice, s tváří kočičí, vyšla první skrz padák, nesouc svítilnu v ruce; po té Phoebus, krouť sobě kníry a konečně třetí osoba, krásná a půvabná postava Esmeraldy. Knězi zdálo se, jakby viděl ze země vystupovati zjev oslňující. Claude Frollo třásl se, před očima dělaly se mu mžitky, tepny silně mu tloukly, vše kolkolem něho hlučelo a vířilo; neviděl a neslyšel ničeho více.

Když zase se zpamatoval, spatřil, kterak Phoebus a Esmeralda o samotě sedí na dřevěném kufříku, vedle svítilny, tak že zrak arcijahnův jasně rozeznával tyto

dvě mladé postavy a v pozadí světničky mizerné lože. Vedle lože nalézalo se okno, skrze jehož tabulky, rozbité jak pavučina, na niž bylo přšelo, viděti bylo kus blankytu a měsíc, odpočívající ve zdálí na duchně měkkých oblak.

Mladá dívka byla zardělá, zaražena a všecka se chvěla. Dlouhé, sklopené její brvy zastiňovaly nachové její líce. Důstojník, k němuž oči pozvednouti sobě netroufala, rozkoší planul.

Bezděčně a s roztomilou neobratností kreslila špičkou prstu nesouvislé čáry na víko kuffíku, a pohlížela na svůj prst. Nožku její nebylo vidět, poněvadž kozička na ni byla se schoulila.

Kapitán byl velmi nádherně oblečen, měl na krku a u rukou zlatem vyšívané kružinky, což tehdáž pokládalo se za velmi působné.

Claude Frollo jedva že doslýchal co vespolek mluví, tak šuměla krev pod skráněmi jeho vířící.

Žvatláni zamilovaných je ostatně dosti otřepáno. Je to věčné opakování „já tě miluji.“ Prázdná a velmi nevkusná to hudební frása pro netečníky, kteří naslouchají, není-li aspoň ozdobena nějakými fioriturami. Avšak Claude Frollo nenaslouchal co netečník.

„Oh,“ pravila mladá dívka, nepozvednouc očí, „nepovrhujte mnou, milostivý pane Phoebe. Cítím, že nejdám dobře.“

„Vámi opovrhovat, krásné dítě,“ odvětil důstojník s tváří, jevící vznešenou dvornost. „Tebou opovrhovat a proč?“

„Že jsem šla s vámi.“

„Ach milá krásko, v tom nesouhlasíme. Neměl bych vámi opovrhovat, ale vás nenávidět.“

Mladá dívka zvolala poděšeně: „Mne nenávidět? Čím jsem vám ublížila?“

„Že jste se nechala tak dlouho prosit“

„Ach,“ pravila ona, „já zrušila slib. . . . Nenajdu

již svých rodičův . . . . amulet postrádal své moci. Ale což mně nyní na tom sejde. Nač mi nyní třeba otce a matky!“

A rozprávíc takto upřela na kapitána své veliké černé oči, radostí a něhou zvlhlé.

„Das mne vezmi, pakliže vám rozumím,“ zvolal Phoebus.

Esmeralda chvíli se zamlčela, po té vyřinula se slza z jejích očí, ze rtů pak vykradl se jí povzdech, i pravila:

„Oh, milostivý pane, já vás miluji.“

Kolkolem mladé dívky rozkládal se takový výzev cudnosti, takový půvab cnosti, že Phoebovi po boku jejím nebylo právě příjemno. Avšak slovo toto dodalo mu zase smělosti.

„Vy mne milujete?“ pravil u vytržení a objal cikánku okolo kyčlí, neb byl na tuto příležitost čekal.

Kněz to spatřil a skoumal špičkou prstu hrot dýky, již za řadry měl skrytou.

„Phoebe,“ pokračovala cikánka, jemně odstrkujíc od pásu svého ruce kapitánovy, pevně se ho přidržující, „vy jste dobrý, šlechetný, krásný, vy jste mne zachránil, mne, ubohé dítě cikánské. Již dávno předtím snila jsem o krásném důstojníkovi, kterýž mně život zachrání. O vás jsem snila dříve, než jsem vás seznala, milý Phoebe, sen můj měl na sobě krásné roucho jako vy, měl vznešenou tvář i meč. Vy zovete se Phoebus, toť krásné jméno, mám ráda vaše jméno, mám ráda váš meč. Vyndejte svůj meč Phoebe, abych jej viděla.“

„Tys dětinská,“ pravil Phoebus s úsměvem a vytáhl meč z pochvy. Cikánka prohlížela sobě rukojeť a čepel i skoumala s roztomilou zvědavostí číslo gardy. Po té spustila meč k zemi a pravila: „Toť meč muže udatného. Já miluji svého kapitána.“

Phoebus použil této příležitosti, aby na sehnutou bílou její šíji vtisknul políbení, načež dívka, rdíc se jak třešně, se vzhopila. Kněz ve svém zákampí skřípěl zuby.

„Phoebe,“ jala se zase cikánka slova, „dovolte, abych s vámi pohovořila. Choďte trochu, abych viděla, jak jste velký, a slyšela, jak ostruhy vaše řinčí. O jak jste krásný.“

Kapitán vstal, aby vůli její vyplnil, zároveň ale plísnil ji s úsměvem patrné spokojenosti.

„Tys dětinská! Avšak, miloušku, viděla jsi mne v oděvu slavnostním?“

„Neviděla, bohužel,“ odvětila dívka.

„Týž je věru krásný.“ Po té posadil se Phoebus zase vedle ní, ale mnohem těsněji, než zprvu.

„Poslyš, drahoušku.“

Cikánka pleskla ho několikráte roztomilou svou ručkou přes ústa s pošetilou, půvabnou a bujarou dětinskostí.

„Ne, nikoli, já nechci řeči vaše slyšet! Milujete mne? Chci, abyste mně řekl, zdali mne milujete?“

„Zdali tě miluji, anděle mého života,“ zvolal kapitán, na jedno koleno před ní pokleknuv. „Mé tělo, má krev, má duše, vše tobě náleží, vše je tvoje. Miluji tebe a nemiloval jsem nikoho jiného, než tebe.“

Kapitán byl v mnohé, podobné příležitosti frásu tuto tak často opakoval, že ji jedním dechem odríkával, aniž by paměť jeho dost málo byla vážla. Za tohoto vášnivého vyznání pozvedla cikánka k špinavému stropu, jenž jí za blaukyt sloužil, pohled plný blaženosti andělské.

„Oh,“ šeptala, „toť okamžik, v němž by člověk měl zemřít.“

Phoebus shledával okamžik týž za příhodný, aby poznovu oloupil ji o polibek, jenž ubohého arcijahna v zákoutí jeho na novo zmučil.

„Zemřít,“ zvolal zamilovaný kapitán. „Co to pravíš, krásný anděli? Nyní třeba nám života, jinak je Joviš pouhý uličník. Zemřítí na počátku tolíkeré sladkosti. Přísámbůh, jaký to žert! Ne, to nesmí být. Poslyš mne drahá Similar — Esmenardo. Odpusť, ale ty máš jmeno

tak saracenské, že se nemohu z něho vypléstí. Toť houština, jež náhle mne zastavuje.“

„Můj bože,“ pravila ubohá dívka, „jáť měla za to, že je jmeno to roztomilé pro svou zvláštnost. Ale pak-liže se vám nelíbí, chci se raději jmenovati Goton.“

„Ah neplač pro takovou maličkost, má roztomilá! toť jmeno, jemuž musíme navykhnout. Více nic. Jakmile budu je umět nazpaměť, půjde to samo sebou. Poslyš mne tudíž drahá Similar, já tě až vášnivě zbožňuji. Miluji opravdu — což věru je zázračno. Znam maličkou dívčinu, jež zlostí scepení.“

Žárlivá dívka vskočila mu do řeči . . . . .

„Která?“

„Což nám na tom sejde,“ pravil Phoebus, „miluješ mne?“

„Oh,“ odvětila ona.

„Nuž, na tom dosti! Uhlídáš, jak i já tě miluji. Af veliký ďábel Neptun mne na podávky napíchne, ne- učiním-li tě nejšťastnějším tvorem na světě. Budeme míti kdesi roztomilý pokojík. Nechám hlídku svou okolo tvých oken v slávě táhnout. Lidé moji jsou vesměs na koních a předčí hlídku kapitána Mignona, jsou to lučišníci i střelci. Také tě zavedu k velikým nestvůrám Pařížanů v stodole de Rully. Toť je překrásné. Osmdesát tisíc vojákův, třicet tisíc bílých brnění, dílem osnířů, dílem kruněřův, sedmašedesát praporů cechovních; prapory parlamentní, účetního dvoru, pokladnice jenerálův, pomocníků mincovních, zkrátka průvod to ďáblův — po té dovedu tě ke lvům v královském paláci. Jsou to divé šelmy, ale všechny ženštiny rády je vídají.“

Po několik okamžiků dumala mladá dívka, pohřížena v rozkošných myšlenkách, o zvuku hlasu Phoebova, ač neposlouchala smyslu jeho slov.

„Oh, ty budeš šťastna,“ pokračoval kapitán a touže chvíli rozepínal jemně pás cikánčin.

„Co to děláte?“ pravila ona prudce. Týž násilný pokus byl jí vytrhnul z jejího dumání.

„Nic,“ odvětil Phoebus, „pravil jsem toliko, že musíš toto pošetilé a pouličné šatstvo odložit, až budeš u mne!“

„Až budu u tebe, milý Phoebu?“ pravila mladá dívka něžně, i zmlknuvši nanovo v dumání se pohřížila.

Kapitán, osměliv se její něžností, objal ji, aniž by se ona mu bránila, a po té jal se povolně rozepínati živůtek ubohého děvčete, při čemž šátek na krku jí tak posunul, že supící kněz spatřil, kterak z gazu objevuje se krásné, obnažené, kulaté a snědé rameno cikánčino, jakby měsíc z mlh na obzoru vycházel.

Mladá dívka nebránila Phoebovi i zdálo se, že sobě toho ani nepovšimnula. Oko smělého kapitána jiskřilo.

Najednou obrátila se dívka k němu: „Phoebu,“ pravila s výrazem nekonečné lásky, „vyuč mne svému náboženství.“

„Mému náboženství?“ zvolal kapitán, dada se do smíchu hlasitého. „Hromy a blesky! Co bys chtěla s náboženstvím mojím počít?“

„Abych si tě mohla za manžela vzít,“ odvětila dívka.

V tváři kapitánově objevil se výraz, smíšený z překvapení, opovržlivosti, bezstarostlivosti a prostopášnosti.

„Ah,“ pravil, „což je třeba, abysi se vdávala?“

Cikáuka zbledla a spustila smutně hlavu na svá nádra.

„Krásná milenko,“ začal Phoebus něžně, „nač takové pošetilsti. Manželství, toť něco pěkného! Což milujeme méně vřele, že jsme nebyli vyplivli trochu latiny do boudy popovy?“

A mluvě takto hlasem co možná nejjemnějším, přitulil se co nejtěsněji k cikánce; lichotivé ruce jeho byly zase se octly kolkolem jejího jemného, ztepilého zrůstu, oko jeho vždy více a více se rozohňovalo a vše tomu nasvědčovalo, že pan Phoebus patrně blížil se

okamžiku, kde i sám Joviš byl tropil takové pošetilosti, že dobromyslný Homer oblak ku pomoci přivolati musel.

Claude Frollo ale vše to viděl. Dvěře sestávaly ze shnilých prken, tak že škulinami jejich dravčí jeho pohled úplně pronikal. Týž ramenatý, hnědý kněz, posud odsouzen k přísné cudnosti řeholní, chvěl se a byl všecek rozjitřen před tímto výjevem lásky, noci a chlíplosti. Mladá a krásná dívka, rozpačitě podrobujíc se ohnivému mladíku, lila rozpuštěné olovo do jeho žil. Neobyčejné pocity vzbuzovaly se v něm; oko jeho pohřížovalo se s vilnou žárlivostí pod rozepiaté její roucho. Kdo by v tuto chvíli byl mohl vidět postavu nešťastníka, kterak tiskne se k červivým škulínám, tenť byl by ho měl za tigra, jenž z klece své se na to dívá, kterak šakal spohlcuje gazelu. Jablička oka jeho planula jak svíce skrze škuliny dveří.

Najednou strhnul Phoebus prudkým hnutím ruky cikánce živůtek s těla. Ubohá dívka, jež bledá a dumajíc tu seděla, poděšeně se vzchopila, a odstranivši se kvapně od podnikavého důstojníka pohlídla zardělá a rozpačitá na svůj krk a na svá obnažená ramena, i studem zmlknuvši skřížila obě své krásné ruce přes ňadra, aby je zakryla. Kdyby nebylo bývalo plamene, jenž tváře její rozžehoval, každý, vida její mlčelivost a nehybnost, byl by řekl, že to socha studu. Mělať oči neustále sklopeny.

Pohybem ruky byl kapitán též odkryl tajemný amulet, jež nosila na krku.

„Co je to?“ pravil, používaje této záminky, aby se mohl zase přiblížiti děvčeti, jež byl poděsil.

„Nedotýkejte se ho,“ odvětila živě, „toť má záštita. Skrze týž amulet shledám se zase se svými rodiči, budu-li jich hodna! Oh, nechte mne, pane kapitáne! má matko, má ubohá matko, má matko, kde jsi? Přispěj mně na pomoc! Prosím, pane Phoebe, vraťte mně můj živůtek.“

Phoebus ucouvnul a odvětil chladně: „Oh, dívko, nahlížím, že mne nemilujete.“

„Já ho nemiluji!“ zvolalo ubohá nešťastná dívka, a touže chvílí uvrhla se na šíji kapitánovu a přijímela ho, aby se vedle ní posadil. „Já že tě nemiluji, drahý Phoebu! Co to mluvíš, zlý člověče, proč rozrýváš moje srdce? Oh jdiž! vezmi si mne, vezmi si všechno! Čiň se mnou, co ti je libo, náležím tobě! Což sejde mně na amulet? což sejde mně na matce. Tys mou matkou, poněvadž tě miluji. Phoebu, milovaný Phoebu, vidíš mne? já jsem to, pohledni na mne! ona maličká, kterou zajisté od sebe nezapudíš, jež sama přichází tě vyhledávat! Má duše, můj život, mé tělo, celá má osoba, vše ti náleží, můj kapitáne. Nuž dobrá! nemusíš si mne vzít, když se ti to nelíbí. A věru což jsem já vlastně? bídné děvče z ulice a ty můj Phoebu, tys šlechtic. Krásný to nápad, tanečnice chce se provdat za důstojníka; byla jsem pošetilá. Ne, nikoli Phoebu! budu tvou milenkou, tvou zábavou, tvou rozkoší, kdykoli ti bude líbo; budu dívkou tobě náležící. Vždyť k ničemu jinému se nehodím, jsouc zneuctěna, opovrhována, poškrvněna, ale což na tom sejde, jen když jsem milována. Budu nejhrdější a nejšťastnější ženština. A až sestárnu, aneb až tvář má se stane obyčdnou, pak, milostivý pane, mně aspoň dovolíte, abych vám sloužila. Jiné budou vám vyšívati vaše roušky, já co služka budu je míti na starosti. Necháte mne leštit své ostruhy, kartáčovat svůj kabátec a vyprašovat své boty jezdecké. Není-liž pravda, milý Phoebu, že budeš míti tuto útrpnost? Zatím ale si mne vezmi, Phoebu, vše tobě náleží, jen mne miluj. Nám cikánům třeba jen volného vzduchu a lásky.“

A mluvíc takto objala rukama svýma šíji důstojníkovu i prohlížela ho od hlavy k patě prosebně, s krásným úsměvem, majíc slzy v očích.

Útlá její ňadra mnula se o soukenný kabátec a o hrubé vyšívání. Krásné její poloobnažené tělo opíralo se

o jeho kolena. Kapitán, všecek opojen, tisknul své plannoucí rty na krásná tato ramena africká. Mladá dívka, jejíž oči po stropě těkaly, nazad nachýlená a nadmíru rozčilená, chvěla se pod tímto polibkem.

Najednou shlídl nad hlavou Phoebovou ještě jinou hlavu; bylať to zsinalá, zelená, trhající sebou hlava, s pohledem zatracence; vedle hlavy této nalézala se ruka, držící dýku. Byla to tvář a ruka knězova; týž byl vyrazil dveře a tu se octnul. Phoebus nemohl ho vidět.

Mladá dívka byla při děsném tomto zjevu nehybnou, ztrnulou a němou jak holubice, jež pozvedla by hlavu v tu chvíli, kdy orl mořský se svýma okrouhlýma očima do jejího hnízda zrak upírá.

Nemohla ani zkríknout; viděla ale, jak dýka na Phoeba se spouští, a kouřící se zase pozvedá.

„Proklatě,“ zvolal kapitán a sklesl na zem.

Dívka omdlela.

V okamžiku, kde oči jí zapadaly a všecken pocit v ní mizel, zdálo se jí, že rtů jejích kdosi ohnivě se dotýká; byl to polibek žehavější než řeravé železo katovo!

Když zase se zpamatovala, byla hlídkou vojenskou obklopena; odnášeli kapitána zkrváceného, kněz byl zmizel, okno v pozadí komnaty k řece vedoucí bylo do kořan otevřeno; zvedali plášť, o němž soudili, že náleží kapitánovi a dívka slyšela, jak kolkolem ní pravili: „Toť čarodějnice, jež kapitána dýkou proklála.“

Kniha osmá.

I.

Tolar v suchý list proměněný.

Gringoire a veškeré nádvoří zázrakův byli v náramné úzkosti. Nevědělo se již po celý měsíc, co se bylo přihodilo s Esmeraldou, což velice zarmoutilo vévodu egyptského a jeho přátele šibaly, aniž co se bylo přihodilo s její kozou, což zdvojovalo bol Gringoire-ův. Jednoho večera byla cikánka zmizela a od té doby nebyla dala o sobě ani známky života. Všechno pátrání bylo marno. Někteří potměšilí ničemové pravili Gringoire-ovi, že onoho večera byli se s ní setkali v okolí mostu svatomichalského, an s jakýms důstojníkem byla se ubírala; avšak týž manžel, po způsobě cikánském, byl nevěřící filosof a věděl líp než kdokoli jiný, jak dalece manželka jeho panenskost sobě byla zachovala. On mohl posoudit, jaká nedobytná stydlivost vznikala z dvojí cnosti, sloučené z amuletu a z cikánky, i byl matematicky vypočítal sobě odpor této cudnosti proti druhé moci. Ve vzhledě tom byl tudíž upokojen. Za tou příčinou ale nemohl arci sobě zmizení její vysvětliti. Zármutek jeho byl hluboký. Byl by z toho zhubeněl, kdyby to bylo bývalo možná. Zapomněl na vše, i na své literární choutky, ba i na své veliké dílo de figuris

regularibus et irregularibus, jež chtěl dát vytisknout, jakmile nějakých peněz se dopídí. (On totiž třeštil o knihtiskařství od té chvíle, co byl viděl didaskalon Huga de Saint-Viktor tištěný slavnými, litými písmeny Vinde-lina ze Špýru.)

Jednoho dne, ubíraje se smutně okolo soudního paláce, spozoroval u vrat dav lidí.

„Co to znamená?“ tézal se mladík, kterýž z pa-láce vycházel.

„Nevím, pane,“ odvětil mladík. „Povídá se, že tam soudí ženštinu, jež zavraždila četníka. Poněvadž se zdá, že je při tom jakés kouzelnictví, tož zakročili v této při též biskup a duchovní soud, a bratr můj arcijahen je tam neustále. Chtěl jsem s ním mluvit, ale nemohu se k němu skrze tlačenicí lidu prodrat, což mne velice mrzí, poněvadž potřebuji peněz.“

„Ach pane,“ odvětil Gringoire, „rád bych vám je zapůjčil, ale jsou-li kapsy u mojich kalhot děravý, toť nepochází to od tolarův.“ Netroufal sobě říci mladíkovi, že zná jeho bratra arcijahna, k němuž od výjevu v ko-stele více se byl nedostavil; styděl se za tuto nedbalost!

Student ubíral se dále a Gringoire následoval za davem, kterýž stoupal po schodech do síně soudní. Grin-goire měl za to, že nic nemůže zaplašit líp zádumčivost než pře hrdelní; poněvadž soudcové osvědčují obyčejně rozveselující hloupost. Lid, k němuž se byl přidružil, ubíral se mlčky dále, lokty neustále se poštouchuje. Po dlouhém a nudném hmoždění se v tmavé, dlouhé, chodbě, starou budovou se vinoucí, octnul se Gringoire konečně u nízkých dveří, jež vedly do sálu, kterýž přes kolísavé hlavy davu přehlednouti vysoký zrůst Gringoire-ův mu připouštěl.

Sál byl prostranný a tmavý, za kterouž příčinou ještě prostrannějším se zdál. Den chýlil se ku konci, skrze dlouhá, křížová, okna vnikala toliko bledá zář, jež vyhasínala dříve než dosáhnula klenby, ozdobené řezbou,

jejíž tisícové postavy v přítomí zmateně pohybovati se zdály. Na stolech bylo zde a onde již několik svíček rozžeto, jež osvěcovaly hlavy písařův, nachýlených nad hromadami listin.

Přední část sálu byla naplněna davem, v pravo a v levo seděli obecní úředníci za stoly; v pozadí, na vyvýšenině seděli četní soudcové, jichž poslední řady ve tmách mizely; byly to tváře nehybné a zasmušilé.

Stěny byly pokryty četnými liliemi. Nad hlavami soudců nejasně rozeznati jsi mohl veliký kříž, a kolem píky a halapartny, jichž hroty odleskem světěl ohnivými jazyčky se blýštěly.

„Pane,“ tázal se Gringoire jednoho ze svých sousedů, „což pak znamenají všecky ony osoby tam dole seřaděné, jak prelati v konciliu?“

„Pane,“ odvětil soused, „v pravo jsou soudcové vysoké komory, v levo radové vyšetřovací; první jsou v černých rouchách, druzí v rouchách červených.“

„Kdo pak je onen nejvýše nade všemi, onen tlustý, červený, co se tak potí?“ tázal se Gringoire poznovu.

„To jest pan president.“

„A ty ovce za ním?“ pokračoval Gringoire, kterýž jak jsme již pravili, nemohl úřednictvo vystát, nejspíše za příčinou nevole, kterouž choval od své dramatické nehody v soudním paláci.

„To jsou páni vyšetřovací radové z paláce královského.“

„A před ním, onen kanec divoký?“

„Toť pan písař parlamentní.“

„A v pravo, onen krokodil?“

„Mistr Filip Lheulier, mimořádný advokát králův.“

„A v levo, onen velký, černý kocour?“

„Mistr Jakub Charmolue, zástupce královský při soudě duchovním s pány duchovními soudci!“

„A což dělají tu všickni ti počestní lidé?“ tázal se Gringoire.

„Soudí!“

„Soudí? Koho? Nevidím nijakého obžalovaného?“

„Je to ženština, pane! Nemůžete ji vidět. Je k nám zády obrácena, a dav lidí ji před námi skrývá. Slyšte, ona je tam, kde vidíte skupení halaparten.“

„Co je to za ženštinu?“ tázal se Gringoire. „Víte její jméno?“

„Nevím, pane, jáť právě teprv přišel. Tuším ale, že je při tom jakés kouzelnictví, poněvadž je soud duchovní přítomen.“

„Nuž,“ pravil náš filosof, „ublídáme, jak všichni tito soudcové jedí lidské maso. Je to divadlo, jako kterékoli jiné.“

„Pane,“ podotýkal soused, „nepozorujete, že mistr Jakub Charmolue velmi přívětivě pohlíží.“

„Hm,“ odvětil Gringoire. „Já nedůvěřuji přívětivosti se stisknutými chrčpěmi a s tenkými pysky.“

Nyní kázali sousedé oběma žvatlalům, aby zmlkli. Právě byla slyšeti důležitá výpověď svědkův.

„Milostiví pánové,“ pravila uprostřed síně stojící stařena, jejíž tvář v šatstvu jejím tak mizela, že bys ji byl měl za pohyblivou hromadu hadrův, „milostiví pánové, věc má se pravdivě tak, jako je pravda, že se jmenuji Falourdelová, jež po čtyrycet let již bydlí u mostu svatomichalského, a správně platí dávky a daně; zrovna naproti domu barvíře Tassin Caillarta, jenž stojí proti vodě. Nyní jsem ubohá stařena, druhdy byla jsem hezké děvče, milostiví pánové! Již po několik dní říkali mně lidé: Falourdelová, nepředte tak dlouho na večer, ďábel napichuje rád na své rohy přeslici stařen. Strašidlo, jež roku minulého zdržovalo se okolo Temple-u, potuluje se nyní v starém městě. Falourdelová, mějte se na pozoru, aby nezaklepal na vaše dveře. Jednoho večera sedím u přeslice a předu, kdosi zaklepe na moje dveře. Ptám se, kdo to. Kdosi kleje. Otevru. Dva mužové vejdou. Jakýs černý muž s krásným důstoj-

níkem. U muže černého nebyly vidět než oči, dva kusy řeřavého uhlí. Vše ostatní bylo klobouk a plášť. Pravili mně: Pokojík k sv. Marketě. Toť můj pokojík nahoře, milostiví pánové, můj nejpěknější pokojík. Dali mně tolar. Strčím tolar do šuplete a pravím: Za to koupíš zítra dršťky na porážce. Vešli jsme nahoru. Když jsme nahoře se octli, a já právě zády byla obrácena, zmizel černý muž. Tomu jsem se trochu podivila. Důstojník, kterýž byl krásný, jak vznešený pán, vrátil se zase se mnou a odešel po té z domu. Když jsem as čtvrt hodiny byla předla, vrátil se s krásným mladým děvčetem; byla to panenka, že by byla se leskla jak slunce, kdyby byla měla hlavu vystrojenou. Měla při sobě kozla, velikého kozla, bílého či černého, to už nevím. To mne zarazilo. Týkajíc se děvčete, co mi do toho, ale kozel. Nemám tato zvířata ráda, poněvadž mají vousy a rohy. Podobají se člověku, a pak zapáchají kouzelnictvím. Avšak já ničeho neříkala. Měla jsem tolar; toť bylo i slušné, není-liž pravda, páni soudcové. I dovedla jsem děvče a kapitána do komnaty nahoru, a nechala je o samotě, totiž s kozlem. Po té jsem sešla zase dolů, a začala zase přísti. Musím podotknout, že dům můj sestává z přízemí a z prvního patra; zadní část domu obrácena je k řece, jako všechny domy na mostě; a okno přízemí a okno prvního patra vedou k vodě. Já tudíž pilně předla, ale nevím proč jsem neustále pomýšlela na strašidlo, jež kozel do hlavy mně byl nasadil, a pak bylo hezké děvče též trochu divoce vyšňořeno. Najednou zaslechnu nahoře výkřik, a jak cosi na podlahu padá a okno se otevírá. Běžela jsem tudíž k svému oknu, a vidím, kterak před mýma očima jakýs černý chundel do vody padá. Byla to příšera v roucho kněžské oděná. Měsíc jasně svítil. Viděla jsem vše zřetelně. Příšera plovla k městu starému. Po té, celá se třesouc, zavolala jsem vojenskou hlídku. Pánové vojáci vešli a ješto v prvním okamžiku nevěděli, oč se jedná, a právě veselé mysli byli, jali se

mne bítí. Já jim vše vysvětlila. Tu jsme šli nahoru; a co jsme shledali! Má ubohá komora byla plna krve, kapitán ležel, všecek natažen, na zemi, maje dýku v šíji, děvče stavělo se, jakoby bylo mrtvo a kozel byl celý vyděšen. Oh, pravila jsem já, toť budu muset více než čtrnácte dní podlahu umývat. Musím ji oškrabovat, toť hrozno! Odnegli důstojníka, ubohého mladíka, a dívku, jež byla všecka rozhalena. Avšak mějte pozor! Nejhorší zjevilo se druhého dne, když jsem chtěla vzítí tolar, abych zaň dršťky koupila, našla jsem na jeho místě suchý list.“

Stařena umkla; mumlání, jevící hrůzu, probíhalo posluchačstvem.

„Tato příšera, týž kozel, to vše zavání kouzelnictvím!“ pravil soused Gringoire-ův.

„A onen suchý list,“ podotýkal jiný.

„Žádná pochybnost,“ započal třetí, „je to čarodějnice, jež je v spojení s příšerou, aby okrádali důstojníky.“

I sám Gringoire málem již shledával, že vše to je děsné a pravdě podobné.

„Ženo Falourdelová,“ pravil vznešeně pan president, „nemáte spravedlnosti již nic více pověděti?“

„Ne, milostivý pane,“ odvětila stařena, „leđa že ve zprávě dům můj nazývá se spustlým a smrdutým doupětem, což je urážkou. Domy na mostě nemají vznešeného vzezření, poněvadž tam mnoho lidí bydlí, ale řezníci tam posud mají své byty, a to jsou lidé bohatí, jichž manželky jsou hezké a velmi čistotné.“

Úředník, kterýž Gringoire-ovi jak krokodil byl připadal, nyní se pozvedl.

„Ticho!“ pravil. „Prosím pány soudce, aby nespustili se zřetele, že se u obviněné našla dýka. Ženo Falourdel-ová, přinesla jste list, v nějž byl se proměnil tolar, ježž ďábel vám byl dal?“

„Ano, milostivý pane,“ odvětila ona, „já jej našla. Tu je.“

Úřední sluha podal svadlý list krokodilovi, kterýž zasmušile hlavou pokyvnuv, podal jej zástupci královskému při soudě duchovním, a tímto způsobem obíhal list po celé síni.

„Toť list břízový,“ pravil Jakub Charmolue. „Nový doklad čarodějství.“

Jeden z radních jal se slova: „Ženo Falourdelová, dva mužové vešli k vám zároveň; černý muž, jenž z počátku byl zmizel a ježž jste později v kněžské roucho oděného viděla plovat v Sekvaně, a důstojník! Který z obou byl vám dal tolar?“

Stařena chvíli přemítala a po té pravila: „Důstojník.“

V davu zašumělo mumlání.

„Ah,“ pomyslnil sobě Gringoire, „toť zvrátí mé přesvědčení!“

Avšak mistr Filip Lheulier, mimořádný advokát královský, znovu zakročil:

„Připomínám pánům soudcům, že zavražděný důstojník ve výpovědi své, jež u lože jeho byla sepsána, zřejmě se prohlásil, kterak v okamžiku, kde černý muž ho zprvu oslovil, již byl jaksi tušil, že by to mohlo býti strašidlo, dodávaje, že příšera živě naň byla naléhala, aby s obžalovanou pustil se do důvěrného obcování, a že na námitku jeho, kapitánovu, že nemá peněz, příšera mu byla dala onen tolar, jímž on, kapitán, Falourdelovou byl zaplatil. Tolar jest tudíž patrně peníz pekelný.“

Toto závěrečné podotknutí patrně zaplašilo veškeré pochybnosti Gringoire-a a ostatních pochybovačů v posluchačstvu.

„Pánové mají všechny listiny před sebou,“ dodal královský advokát a zase se posadil, „mohou porovnávatí výpověď Phoeba ze Châteaupersu.“

Při tomto slově pozvedla se obžalovaná. Hlava její vyčnívala nad davem. Gringoire s hrůzou poznal Esmeraldu.

Byla bleďa, vlasy její druhdy tak pŕvabně pleteně a cetkami proplítaně, v nepořádku s hlavy jí padaly; rty její byly modré, a vpadlé oči její každého zděsily.

„Phoebus,“ pravila téměř šileně, „kde je? O milostiví pánové, dřive, než mne usmrtíte, rcete mi, pro bŕh, je-li ještě na živě?“

„Mlčte, ženštino,“ odvětil president, „do toho nám nic není.“

„Oh, z milosrdenství, řekněte mně, je-li na živě,“ započala poznovu, sepiavši své krásné, zhubenělé ruce; i bylo slyšet, jak okovy řinčí podél jejího šatstva.

„Nuže,“ odvětil úsečně advokát královský, „on umírá! Jste spokojena?“

Nešťastnice sklesla na svou lavičku mlčky, bez pláče, bílá jak postava z vosku. President nachýlil se k muži u nohou jeho stojícího, jenž měl na hlavě zlatou čepici, černé roucho, na krku řetěz a hŕl v ruce.

„Dveřníku, zaveďte sem druhou obžalovanou.“

Zraky všech přítomných obrátily se ku dvírkám, jež se otevřely a jimiž za silného tlukotu srdce Gringoire-ova vešla roztomilá kozička se zlatými růžky a tlapami.

Pŕvabně zvířátko zastavilo se chvíli na prahu, napínajíc krk, jakby, stojíc na okraji skály, před sebou vidělo rozsáhlý obzor. Najednou spatřila kozička cikánku a vymršťivši se přes stůl a přes hlavu jednoho písaře, octla se dvěma skoky u kolenou své velitelky; po té válela se pŕvabně po nohou Esmeraldy, i zdálo se, že prosí za slovo neb za lichotivý posunek: avšak obžalovaná prodlívala ve své nehybnosti a ubohé kozičce nedostalo se ani jediného pohledu.

„Aj — toť ono ošklivé zvíře,“ pravila stará Fa-lourdelová, „i poznávám je obě zúplna.“

Jakub Charmolue vskočil jí do řeči: „Je-li libo pánŕm, tož můžeme přistoupit k výslechu kozy.“

Tato bylo v skutku druhou obžalovanou. Tehdáž

bývalo vyšetřování zavedené se zvířetem pro čarodějství, něco zcela obyčejného. Mezi jiným nalézá se v účtech právomocnosti městské z roku 1466 zajímavý podrobný seznam nákladu soudního z pře Gilberta Soularta a jeho prasnice, jižto byli pro své trestné činy odpraveni. Nalézá se tam vše, náklad za jámu, do níž prasnice se hodila, pět set otepí oklestkův, vzatých z přístavu morsantského, tři pinty piva a chleb, poslední to večeře odsouzených, s nimiž se o ni kat bratrsky dělil, a náhrada za dohlídku a krmení prasnice skrz jedenácte dní, a sice osm denárů pařížských za den.

Někdy stíhali strašidla a duchy ještě více než zvířata. Kapitularie Karla Velikého a Ludvíka Dobromyslného ukládají přísné pokuty ohnivým příšerám, ježto by se opovážily ve vzduchu se zjevití.

Zástupce při soudu duchovním tudíž zvolal:

„Pakliže ďábel, jímž koza tato je posedlá, a jenž odolal všelikému zažehnavání, při svých kouzlech setrvá a jimi soud by desíti chtěl, tož dáváme mu vědomo, že bychom byli nuceni žádati, aby odsouzen byl k šibenici neb hranici.“

Gringoire-ovo čelo ztápěl studený pot.

Charmolue vzal se stolu cikánčin baskický bubínek, a položiv jej zvláštním způsobem před kozu, tázal se jí:

„Kolik je hodin?“

Koza upřela naň rozšafně svůj zrak, pozvedla pozlacenou tlapu, a udeřila jí sedmkráté na podlahu. Bylo vskutku sedm hodin. Shromáždění trnulo hrůzou.

Gringoire nemohl se již přemoci.

„Ona se zahubí,“ zvolal hlasitě, „vždyť vidíte, že neví co činí.“

„Ticho, měšťané, tam dole v síni,“ zvolal mrzutě dveřník.

Jakub Charmolue, postaviv rozmanitým způsobem bubínek před kozu, přijměl ji k tomu, že prováděla ještě všeliké kousky, týkajíc se toho, kolikátý je den

měsíce, kolikátý měsíc v roce atd., čehož všeho čtenář byl již svědkem. A následkem optického, při soudních přelíčeních obyčejného preludu byli titěž diváci, kteří snad druhdy mnohdykráté byli tleskali na veřejných ulicích nevinnému čtveráctví Djaliině, nyní pod klenbou paláce soudního jím vesměs poděšeni. Koza byla patrně ďáblem.

Avšak ještě hůře bylo, když zástupce královský vyprázdnil na podlahu kožený pytlíček, plný pohyblivých písmen, jež Djali měla na krku a když koza z rozházené abecedy tlapou svou byla sestavila osudné jméno: Phoebus. Čarodějství, jehož obětí kapitán byl se stal, bylo nevyvratně dokázáno, a cikánka, tato rozkošná tanečnice, jež tolikráté byla půvabem svým lid oslnila, byla nyní v očích jeho již jen hroznou čarodějnici.

Cikánka ostatně nejevila nejmenší známky života; ani půvabné pohyby Djaliiny ani hrozby soudců, ani přítlumená proklínání posluchačstva nedojaly její mysl. Aby se zpamatovala, musel sergent urputně jí zatrásti a prezident slavně hlasu svého pozvednouti.

„Děvče, vy jste z rodu cikánského a oddána činům trestuhodným. — Vy jste v spolčení s očarovanou kozou, do přelíčení zapletenou, v noci dne 29. března, a v srozumění s mocemi temnosti, a pomocí kouzlů a oukladův zavraždila a dýkou proklála kapitána lučištníků ordonnance královské, Phoeba ze Châteaupersu. Setrváte ve svém zapírání?“

„O hrozno!“ zvolala mladá dívka, skrývajíc obličej v rukou svých. „O můj Phoebu, toť je peklo!“

„Setrváte ve svém zapírání?“ tázal se chladně prezident.

„Arciže!“ odvětila s přízvukem děsným i pozvedla se a oko její jiskřilo.

Prezident pokračoval příkře dále: „Nuž, jak vysvětlujete zločiny vám přičítané?“

Dívka odvětila hlasem škytavým: „Pravila jsem již,

že to nevím. Byl to kněz, kněz, kteréhož neznám, kněz pekelný, jenž mne pronásleduje.“

„Ano, tak jest,“ podotknul soudce, „toť ono strašidlo.“

„O milostiví pánové, mějte útrpnost, jsem jen ubohé děvče . . .“

„Děvče cikánské,“ pravil soudce.

Mistr Jakub Charmolue jal se přívětivě slova: „Vzhledem k tvrdošijnosti politování hodné, již obžalovaná osvědčuje, žádám za výslech na skřipci!“

„Povoleno!“ odvětil president!

Nešťastnice zachvěla se na celém těle. Nicméně povstala k rozkazu halapartníků, a kráčela krokem pevným ze síně. Před ní ubírali se Charmolue, a kněží od soudu duchovního a kolem ní dvě řady halapartníkův. Průvod bral se k nízkým dveřím, jež zrychla před ní se otevřely a zase rychle za ní zapadly, tak že zarmoucený Gringoire měl je za hrozný jícen, jenž ji spohltil. Když byla zmizela, rozléhal se najednou naříkavý mekot. Byl to pláč kozičky.

Zasedání soudu bylo na čas přerušeno. Jeden z radův podotknul, že pánové jsou již zemdleni, a že by to příliš dlouho trvalo, kdyby mělo se čekat až na konec mučení, načež president odvětil, že soudce musí umět povinnosti své se obětovat.

„Zlomyslná a nepřijemná ničemnice,“ pravil starý jakýs soudce, „nechá se dáti na skřipec, ačkoliv jsme ještě nevečeřeli.“

II.

Pokračování o tolaru, v suchý list proměněném.

Když Esmeralda, neustále obklopena děsným svým průvodem, byla popošla několik stupňů nahoru a dolů v chodbách tak tmavých, že za dne svítilnami museli

je osvětlovat, byla sergenty soudního paláce strčena do děsné komnaty.

Tato komnata byla okrouhlá a nalézala se v přízemí jedné z oněch věží vysokých, jež ještě v století našem vyčnívají nad vrstvu novověkých budov, kterouž nová Paříž starou Paříž byla pokryla. V sklepení tom nebylo oken, aniž jiných otvorů kromě nízkého vchodu, ohromnými železnými dveřmi zataraseného. Nechybělo tu však světla; v tlusté zdi nalézala se kamna, v nichž rozdělán byl silný oheň, jenž sklepení rudým odleskem svým naplňoval. Mřížový padák, jímž sopouch se uzavíral, byl v tuto chvíli vytažen, tak že u planoucího ústí v tmavé zdi viděti byly toliko dolejší části jeho prutů, jak řada černých, ostrých, a od sebe odstávajících zubův, tak že kamna podobala se tlamám dračím, jež v legendách plameny vychrlují. Při záři, z kamen se vykrádající, spatřila zajatá kolkolem v komnatě děsné nástroje, jichž účel nepochopovala. Uprostřed stála kožená postel, málo nad podlahu vyčnívající, nad níž visel řemen se sponou, přivázaný ku měděnému kruhu, jež v zubech držel netvor ploskonosý, do stropu sklepení vytesaný. Kleště, nůžky, široké radlice naplňovaly vnitřek kamen a byly žižnivy.

Krvavá záře kamen osvěcovala v komnatě pouhou hromadu děsných nástrojův.

Týž Tartarus jmenoval se prostě komnatou vptávací.

Na posteli seděl pohodlně Petr Torterue, přísežný mučitel. Holomci jeho, dva gnomové s tváří čtverhrannou, v kožených zástěrách a plátěných spodkách, obraceli železné náčiní v ohni.

Jakkoli uhohá dívka zmužilosti sobě dodávala, tož vniknuvši do této komnaty, hrůzou byla pojata.

Sergenti městské právomocnosti seřadili se na jedné straně, kněží soudu duchovního na straně druhé. Písař, náčiní psací a stůl nalézaly se v koutě.

Mistr Jakub Charmolue přiblížil se cikánce s úsměvem nad míru přívětivým.

„Drahé dítě, vy tedy v zapírání svém setrváte?“

„Ano,“ odpověděla dívka hlasem slabým.

„Na týž způsob,“ jal se Charmolue zase slova, „bude nám velice bolestno, že musíme se vás naléhavěji vyptávati, než jsme byli zamýšleli. Posadte se laskavě na tuto postel. Mistře Petře, ustupte slečně a zavřete dvěře.“

Petr, bruče, vstal. „Zavru-li dvěře,“ mumlal, „uhasne můj oheň.“

„Nuž, můj milý, tedy nechte je otevřeny.“

Esmeralda posud stála. Tato kožená postel, na níž tolik nešťastníků bylo se svíjelo, naplňovala ji hrůzou. Leknutím stydnul jí morek v kostech, bylať vyjevena a strnula.

Na pokynutí Charmolue-ovo chopili se jí oba holomci a posadili ji na postel. Posud jí ještě pranic neubližovali, avšak když tito mužové se jí dotkli, když tato kůže jí se dotýkala, tuť cítila, kterak všechna její krev k srdci jejímu se tlačí. Vytřeštěným zrakem pohlížela kolkolem komnaty. I zdálo se jí, že se pohybují a zevšad k ní plíží, aby jí po celém těle lezly a ji kousaly a štípaly, všeliká rozličná náčiní mučitelská, jež mezi nástroji, jakéž posud byla viděla, byly as tím, čím jsou netopýři, stonožky a pavouci mezi hmyzem a ptáky.

„Kde je lékař?“ tázal se Charmolue.

„Tuto,“ odpověděl kdosi v černém oděvu, jež posud nebyla spozorovala. I chvěla se na celém těle.

„Slečno,“ odpověděl lichotivý hlas zástupce při soudu duchovním, „táži se vás po třetíkrátě, setrváváte v popírání činů, z nichž jste obviněna?“

Tentokráte nemohla již než pokývnouti hlavou. Hlas její váznul.

„Vy tedy setrváváte!“ pravil Jakub Charmolue. „Nuž

mně je velice líto, ale musím vykonat povinnost svého úřadu.“

„Pane zástupce královský,“ pravil zhurta Petr, „s čím započneme?“

Charmolue váhal chvíli, ušklíbnuv se jak básník, jenž přemítá o rýmu.

„Svírací botou,“ pravil konečně.

Nešťastnice měla se za opuštěnou od boha i od lidí. Hlava její sklesla jí na ňadra, jak líné těleso, nemající v sobě síly.

Mučitel a lékař zároveň se k ní přiblížili. Touže chvíli jali se oba holomci hrabati ve své hnusné zbrojnici. Při řinkotu hrozného železa ubohé dítě se zachvělo, jak mrtvá žába, kterouž galvanisují.

„Oh,“ mumlala tak potichu, že nikdo jí neslyšel, „o můj Phoebe!“

Po té sklesla zase ve svou nehybnost a v mlčení sochy mramorové. Výjev týž byl by každé jiné srdce než soudcovo rozrýval. Podobala se ubohé duši hříšné, již se vptává Satanáš pod žhavou brankou pekel. Nebohé tělo, na němž zatínati se měla děsná hromada pil, kol a skřípce, bytost, již drsné ruce katanův a kleští měly se dotýkatí, byla tiché, nevinné a slaboučké stvoření, ubohé zrnko z tisícův, jež spravedlnost lidská dávala k rozemletí děsným mlýnům mučidla.

Mozolovité ruce holomkův Petra Torterue-a byly zatím surovým způsobem obnažily půvabné lýtko a malou nožku, jež tolikráte svou roztomilostí a svou krásou byla vzbudila na křížovatkách pařížských úžas okolojdoucích.

„Věru škoda,“ mumlal mučitel, pohlížeje na tyto tak půvabné a tak něžné údoby. Kdyby arcijahen byl býval přítomen, zajisté by byl v tu chvíli sobě zpomněl na svůj symbol pavouka a mouchy.

Za krátko spatřila ubohá skrze chmúru, na oči její se snášející, blížiti se svírací botu i viděla, kterak

nožka její, v železných plátech uzavřená, v tomto děsném nástroji mizí. Hrůza vrátila jí sílu zpět.

„Sundejte to,“ zkríkla prudce, a vzbopivši se, všecka rozcuchána, dodala : „Milost!“

I seskočila s postele, aby uvrhla se k nohoun zástupce královského, avšak noha její byla upevněna v těžkém dubovém a železem pobitém balvanu, i sklesla tudíž dívka přes svírací botu tak pádně jak včela, jež by měla olovo na peruti.

Na pokynutí Charmolue-ovo posadili ji zase na postel, a dvě hrubé ruce upevnily k jemnému jejímu pásu řemen, jenž se stropu visel.

„Ptám se vás posledníkrát, přiznáte se k udáním žaloby?“ ptal se Charmolue se svou nezvratnou dobrotivostí.

„Jsem nevinna.“

„Nuž panno, kterak vysvětlujete okolnosti, jež proti vám svědčí?“

„Ach, milostivý pane, nevím, jak bych to učinila.“

„Vy tedy zapíráte?“

„Všechno.“

„Čiňte své dílo,“ pravil Charmolue k Petrovi.

Petr otočil držišťe vratidla, svírací bota se stáhnula a nešťastnice tak zkríkla, že by žádný jazyk lidský vy-psati to nedovedl.

„Ustaňte,“ pravil Charmolue Petrovi.

„Přiznáte se?“ tázal se po té cikánky.

„Všechno,“ zvolala ubohá dívka. „Přiznám se, přiznám. Milost!“

Podrobujíc se mučení, nebyla síly svoje dosti uvážila. Ubohé dítě, jehož život doposaváde byl tak radostný, tak příjemný, tak sladký, překonána byla první bolestí!

„Lidskost mne nutí, abych vám vyjevil,“ podotýkal zástupce královský, „že vás očekává smrt, pakliže se přiznáte.“

„Spolehám se na ni,“ odvětila a po té, jak umírajíc, sklesla na koženou postel, a visíc za řemen, ježž na prsou měla připiatý, ležela tu, majíc hořejší část těla nazad přehnutou.

„Nuže, má krásko! vzhopte se trochu,“ pravil Petr, „vždyť vypadáte jak zlatý skopec, jenž visí na krku pána z Burgundu.“

Jakub Charmolue pozvedl svého hlasu: °

„Písaři, pište. — Mladá dívka cikánská, vy se tudíž přiznáváte, že jste se účastnila v hodech, rejích a kouzlech pekel, se škraboškami, čarodějnicemi a příšerami? Odpovězte!“

„Ano,“ odvětila dívka tak tiše, že slovo její v dechu jejím se ztrácelo.

„Přiznáváte se, že jste viděla kozla, ježž Belzebub, svolávaje rej, nechává zjeviti se v oblacích, a kteréhož toliko kouzelnice vidí?“

„Ano.“

„Přiznáváte se, že jste se klaněla Bophometovi, ohyzdné modle templářův?“

„Ano.“

„Že jste byla v spojení s ďáblem, kterýž vzal na sebe postavu ochočené kozy, jež do této pře je zapletena?“

„Ano.“

„Konečně, přiznáváte se, že jste pomocí ďábla a příšery, pod jmenem strašidla vůbec známé, v noci dne devětadvacátého března roku tohoto proklála a zavraždila kapitána Phoeba ze Châteaupersu?“

Dívka pozvedla k úředníku své velké, ztrnulé oči a odvětila, aniž by sebou dost málo byla trhla, neb sebou zachvěla:

„Ano.“

Bylo patrnó, že síla její byla naskrz ochabla.

„Píšte písaři,“ pravil Charmolue. A obrátiv se k holomkům dodal: „Odvažte zajatou, a zaveďte ji zase

do soudní síně.“ Když zajaté botu zuli, tuť prohlížel zástupce královský její nohu, bolestí ještě ztrnulou.

„Pojďte,“ pravil, „není ještě tak zlá. Křičela jste ještě záhy. Mohla byste, krásko, ještě tančit.“ Po té obrátil se k přísedícím soudu duchovního.

„Konečně nabyla spravedlnost jasnosti! Ach tot útěcha, pánové. Panna nám dosvědčí, že jsme jednali s laskavostí, seč jen nám bylo možná.“

III.

Konec vypravování o tolaru, v suchý list proměněném.

Když dívka, bledá a kulhající, do radní síně se vrátila, uvítána byla povšechným mumláním, spokojenost projevujícím. U posluchačů byl to pocit uspokojené netrpkivosti, jakýž míváme v divadle ku konci posledního mezidějství, když opona se vyhrne a konec započíná. U soudců byla to naděje, že budou vbrzce večerět. Kozička taktéž radostí mečela. Chtělať běžeti ku své velitelce, avšak byla k lavici přivázána.

Noc byla najednou nastala. Svíčky, jichž počet nebyl rozmnožen, vydávaly tak málo světla, že nebylo ani stěny síně viděti. Temnota zahalovala veškeré předměty jakousi mlhou; jedva že některé netečné tváře soudcův na jevo vynikaly. Tito mohli, právě sobě vstříc, na nejzazším konci dlouhé síně rozeznati neurčitou bílou tečku, jež od tmavého pozadí odstávala. Toť byla obžalovaná.

Bylať se na své místo dovekla. Charmolue, s tváří úřední usadiv se na své místo, zase vyvstal a neprojevuje příliš ješitnosti nad svým úspěchem, pravil :

„Obžalovaná ku všemu se přiznala.“

„Dívko cikánská,“ započal president, „přiznala jste se ku všem svým zločinům, ku kouzelnictví, k prostituci a k vraždě spáchané na Phoebovi ze Châteaupersu?“

Srdce její se sevřelo. Bylo slyšet, jak potmě vzlyká. „Všechno, co chcete,“ odvětila slabým hlasem, „ale jen mne rychle usmrťte.“

„Pane zástupče královský při soudu duchovním,“ pravil president, „soud je připraven, aby vyslechl vaši žádost.“

Mistr Charmolue vyndal ohromný balík papíru a jal se, s čilými posuňky a s přepjatým přízvukem žalovatele, čísti řeč latinskou, v kteréž veškeré průvody pře rozkládány byly v nápodobených průpovědích ciceronských a podporovány doklady z Plauta, oblíbeného jeho komika. Lituje, že není nám možná podati čtenářům našim týž pamětihodný spis. Řečník přednášel jej s úžasnou horlivostí. Nebyl ještě ukončil úvod, a již lil se mu pot s čela a oči jeho vystupovaly se svých důlkův. Najednou, uprostřed krásné periody, se zastavil a jeho obyčejný, dosti laskavý, ba dosti blbý zrak jiskry sršel.

„Pánové,“ zvolal (tentokráte jazykem francouzským, neb to nestálo na papíře), „satanáš je do záležitosti této tak zapleten, že, jak vidíte, jednání našemu je přítomen a po zástupci Jeho Veličenstva se opičí.“ A mluvě takto, ukazoval prstem na kozičku, jež, vidouc posuňky Charmolue-ovy, vskutku za to měla, že podobně musí činit, a posadivši se na bobek, napodobovala, seč možná, svými předními tlapami a svou vousatou tváří patetickou pantomimu zástupce královského při soudu duchovním. Čtenář bude se pamatovat, že to byl jeden z jejích roztomilých kousků. Týž případ, týž nejvyšší důkaz, způsobil náramný účinek. Svázali koze tlapy a zástupce královský pokračoval v proudu své výmluvné řeči. Tato byla velmi dlouhá, ale závěrek byl úžasu hodný. Tu slyšme poslední větu, při čemž představme sobě ještě chraplavý hlas a uondané posuňky mistra Charmolue-a: „Ideo, Domini, coram stryga demonstrata, crimine patente, intentione criminis existente, in nomine sancto Ecclesiae Nostræ-Dominæ parisiensis, quæ est in saisina habendi

omnimodam altam et bassam justitiam in illa hac intemerata Civitatis insula, tenore præsentium declaramus nos requirere, primo aliquandam pecuniariam indemnitate; secundo, amendationem honorabilem ante portaliū maximum Nostræ-Dominæ, ecclesiæ cathedralis; tertio, sententiam, in virtute cujus ista stryga cum sua capella, seu in trivio vulgariter dicto la Grêve, seu in insula exeunte in fluvio Secanæ, juxta positam jardini regalis, executatæ sint!“

A pokryv sobě hlavu byretem, zase se posadil.

„Ach,“ povzdechl sobě Gringoire zkormoucen, „bassa latinitas.“

Jiný muž v černém rouše, sedící nedaleko obžalovaný, po té se pozvedl; byl to její obhájce. Soudcové, jsouce hladovi, jali se bručet.

„Obhájče, mluďte stručně,“ pravil president.

„Pane presidente,“ odvětil obhájce, „ješto obžalovaná k zločinu svému se přiznala, třeba mi jen připomenouti pánům soudcům jediné slovo. V zákoně salickém se praví: Pakliže čarodějnice sní člověka, a dokáže-li se jí to, tuť má zaplatit pokutu 8000 denárův čili dvě stě sousů na zlatě. Račiz slavný soud mou svěřenku odsouditi k pokutě na penězích.“

„Zákon týž je již zrušen,“ pravil mimořádný advokát královský.

„Nego — popírám!“ odvětil obhájce.

„Hlasujme,“ zvolal jeden ze soudcův, „zločin jest zjevný, a je již také pozdě.“

Přikročili k hlasování, aniž by byli opustili síň. Soudcové hlasovali sejmutím byretů; měliť patrně na pospěch. I bylo vidět, kterak hlavy, byrety pokryté, jedna po druhé v přítmí se obnažují, kdykoli president zcela potichu soudcům děsnou otázku předložil. Zdálo se, jakoby ubohá obžalovaná na ně se dívala; avšak oko její vyděšené již ničeho nevidělo.

Po té jal se písař psáti, načež presidentovi podal

dlouhý pergamen. Nyní zaslechla nebohá dívka, která lid se hýbe, píky o sebe se odrážejí a jakýs ledový hlas proslovuje :

„Dívko cikánská, v den, kterého králi, pánu našemu se zalíbí, dovežena budeš o hodině polední na káře, v košili, bosa a s provazem na krku před průčelí Notre-Dame-ské, a tam, držíc v ruce voskovou pochodeň, dvě libry těžkou, učiníš veřejné pokání, a odtamtud dovezena budeš na náměstí grève-ské, kde budeš pověšena a zardousena na šibenici městské ; a podobně stane se s tvou kozou ; dále zaplatíš účetnímu soudu tři lví tolary na zlatě co pokutu za zločiny tebou spáchané a vyznané, za kouzelnictví, magii, smilství a vraždu, vykonanou na panu Phoebovi ze Châteaupersu. Bůh budiž tvé duši milostiv !“

„Oh, jaký to sen,“ mumlala dívka, i cítila, jak hrubé ruce ji odvlíkají.

IV.

Lasciate ogni speranza.

Kdykoli v středověku budova některá byla dokonána, tož mívala skoro právě tolik prostor pod zemí, jako nad zemí. Paláce, hrady, chrámy, byly-li staveny na kolích, jak chrám Notre-Dame-ský, měly vždy pod sebou prostranné sklepení. V chrámech bylo toto takřka druhým podzemním, nízkým, tmavým, tajemným, němým chrámem pod hořejší lodí, jež oplývala světlem a v níž dnem i nocí rozléhaly se zvuky varhan a zvonův ; mnohdy byly to hroby. V palácích a hradech byly to vězení, mnohdy též hroby, někdy oboje zároveň.

Tyto mohutné budovy, jichž útvar a vývoj jinde byli jsme již naznačili, neměly toliko základů alebrž takřka kořeny, jež v zemi v komnaty, chodby a schody se rozvětvovaly, právě tak jak v stavbě nahoře. Chrámy, pa-

láce, tvrze měly půl těla v zemi. Sklepy budov byly druhou budovou, do které se po schodech sestupovalo právě tak, jak v hořejší budově po schodech se vystupovalo; podzemní patra rozkládala se pod hromadou pater zevních, podobně lesům a horám, jež v hladině jezera v obráceném obraze se zjevují.

V bastille sv. Antonína, v soudním paláci a v Louvre-u byly tyto podzemní budovy za žaláře ustanoveny. Patra těchto žalářův byla tím užší a tmavější, čím hlouběji se nalézala. Byla to pásma, v nichž se rozkládaly odstíny hrůzy. Dante nebyl by mohl najíti příhodnějšího místa pro své peklo. Tyto nálevky žalářní vyběhaly obyčejně v temnici s pozadím, kádi se podobajícím, do níž Dante byl umístil satanáše, společnost lidská ale uzavírala odsouzeného k smrti. Jakmile nešťastná bytost tam byla pochována, tu dán byl výhost světlu, vzduchu, životu — na vždy mizela všeliká naděje, — ogni speranza.

Nešťastná bytost nevyšla odtamtud leda k šibenici, neb k hranici. Někdy tam bytost taková zpráchnivěla, to nazývala spravedlnost lidská: zapomenutím! Mezi lidstvem a odsouzencem tížila na hlavě tohoto hromada kamení a žalářníků, a celý žalář, celá ohromná bastilla byla takřka ohromnou zapletenou závorou, jež ho od světa živoucího odlučovala.

Do jedné takové temnice, v sklepeních sv. Ludvíka, do „in pace,“ věže v soudním paláci, byli uvrhli k šibenici odsouzenou Esmeraldu, bezpochyby z obavy, aby neuprchla, i měla tudíž nad svou hlavou ohromný palác soudní. Ubohá muška nebyla by mohla křídélky svými ani hnouti.

Věru prozřetelnost i společnost lidská byly stejně nespravedlivy; takového nákladu neštěstí a mučení nebylo třeba, aby tak slabé stvoření bylo zničeno.

Ležela tu ve tmách, pochována a zadržena. Kdyby ji byl viděl v tomto stavu, a druhdy byl ji vídal v záři sluneční usmívati se a tančit, byl by se hrůzou zachvěl.

Ležela tu chladná jak noc, chladná jak smrt; nijaký průvěj nedotknul se jejích vlasů, nijaký lidský zvuk jejího ucha, nijaký paprslek denního světla jejího oka; zdrcená, okovy přetížená seděla vedle džbánu s vodou a kusu chleba, schoulená na trochet slámy v kalužině, jež z vlhkosti vězení byla se utvořila, i seděla tu nehybně a téměř ani nedýchajíc, ba ona skorem již ani útrap svých necítila. Phoebus, slunce, poledne, čerstvý vzduch, ulice pařížské, tance za potlesku, sladké žvatláni s důstojníkem a po té zase kněz, babice, dýka, krev, mučidlo, šibenice, vše to zmítalo se v její mysli, brzo co zpěvavé a pozlacené vidění, brzo co nestvůrná můra; avšak jedno zdálo se jí býti toliko brozným a nejasným zápasem, jenž v temnotách mizel, druhé hudbou vzdálenou, jež zavznívala nahoře na zemi a jež nevníkala až do hlubin, do nichž nešťastnice byla sklesla. Od té doby, co se tu nalézala, nebyla ani bděla ani spala.

V neštěstí svém, v tomto žaláři, nemohla rozeznati bdění od spaní, sen od skutečnosti, den od noci. Vše to bylo v mysli její zmatečně smíšeno, spleteno a rozptýleno. Necítila nic více, nevěděla o ničem, a nepřemítala pranic, nanejvýš jen snila. Živoucí bytost nebyla ještě nikdy tak hluboce v nicotě pohřížena.

Ztrnulá, zmrzlá, zkamenělá byla jedva dva neb tři kráte spozorovala hluk padáku, kterýž kdesi nad ní se otevíral, anižby ale jediný paprslek světla byl propustil — jakož že tamtudy ruka jakás kus černého chleba jí hodila.

A přec byla tato návštěva žalařníková jediný její styk, jenž s člověčenstvem ještě jí zbýval. Jediná věc zaměstnávala bezděčně ještě její ucho, nad hlavou její prýštěla se vlhkost skrze omšené kameny klenby a v stejných odstávkách spadaly z ní kapky vody. Naslouchala otupěle hluku, jež způsobovala kapka vody, spadnuvší do kalužiny, kolkolem ní se rozkládající.

Tato kapka vody, do kalužiny spadající, byla jediný

ruch, jenž kolkolem ní se rozléhal, jediné hodiny, jež čas jí naznačovaly, a jediný zvuk, jenž vnikal k ní ze všeho hluku, na povrchu země stropeného.

Abychom ničeho nezmlčeli, podotkneme, že v této stoce bahna a temnot časem cítila, kterak cosi chladného přes nohy neb ruce její leze, a tu se pak vždy zachvěla.

Jak dlouho již tam meškala, toť nevěděla. Pamatovala se, že jakýs výrok smrti kdesi proti komusi byl pronešen, jak po té ji odnesli a kterak konečně, všecka ztrnulá, ve tmách a v hlubokém tichu se byla probudila. Bylať se po rukou plížila, a tu cítila, kterak železné kruhy kotník jí odírají, a slyšela, kterak okovy řičí. Shledala, že kolem ní vše je zdí, že má pod sebou podlahu, vodou pokrytou a otep slámy. Avšak nebylo tu světla, nebylo otvoru pro vzduch. Tu usedla sobě na tuto slámu, a mnohdy, aby sebou hnula, na poslední stupeň jakýchsi kamenných schodů, jež v žaláři jejím se nalézaly. Někdy pokusila se o to, aby sečítala trudné okamžiky, jež kapka vody jí odměřovala, avšak v brzce sama sebou zanikla tato trudná práce chorobného mozku a ona zase znovu pohřžila se ve svou otupělost.

Konečně jednoho dne, či noci (neb poledne i půlnoc měly v tomto hrobě stejnou barvitost) zaslechla nad sebou silnější hluk, než obyčejně činíval žalářník, přinášející jí její chleb a džbánek s vodou. Pozvedla hlavu a spatřila, kterak vniká rudá zář škulinami dveří či padáku, v klenbě temnice zadělaného. Zároveň klaply těžké závory a padák v rezovatělých stěžejích zavrznul. Esmeralda spatřila svítilnu, ruku a dolejší část těla dvou mužův, poněvadž padák byl příliš nízký, než aby byla mohla viděti jejich hlavy. Světlo dotklo se tak živě jejich očí, že je musela zavřít.

Když Esmeralda zase oči otevřela, byly dveře již zase zavřeny; svítilna stála na stupni schodů a muž samojediný před ní! Černý plášť spadl mu až k nohám, černá kápě zakrývala jeho tvář. Nebylo pranic vidět

z jeho postavy, ani jeho obličej, ani jeho ruce. Byl to dlouhý, černý, příkrov, jenž zpřímá stojí a pod nímž cosi se hýbe. Esmeralda pohlížela upřeně několik minut na tuto příšeru. Nikdo slova neblesnul; bylo to, jakby dvě sochy na sebe pohlížely. Jen dvě věci v tomto sklepě zdály se býti živými, knot svítilny, jenž za příčinou vlhkého vzduchu prskal, a kapka vody, jež z klenby spadajíc svým stejnozvучným žblunkáním rušila nepravdělný tůž hluk, a příčinou byla, že zář svítilny, na olejové vodě kalužiny sestředěná, se zachvívala.

Konečně přerušila zajatá mlčení: „Kdo jste?“

„Kněz!“

Dívka zachvěla se, zaslechnuvši toto slovo, tůž hlas a jeho přízvuk.

Kněz pokračoval s temným svým přízvukem:

„Jste připravena?“

„Nač!“

„Na smrt!“

„Oh,“ zvolala, „bude to brzy?“

„Zítřa.“

Hlava její, již s radostí byla pozvedla, sklesla jí zase na řadra.

„A to je ještě dlouho,“ zamumlala, „proč ne dnes?“

„Vy jste tudíž velmi nešťastná?“ tázal se kněz po přestávce.

„Je mně velmi zima,“ odvětila ona.

I vzala nohy své do rukou, jak to ubožáci, zimou trpící, činívají a jak jsme to již viděli u poustevnice na náměstí grève-ském.— Jektala zuby.

Kněz těkal, jak se zdálo, zespod kápě své, očima po řaláři.

„Bez světla, bez ohně, ve vodě, toť hrozno.“

„Ano,“ odvětila ona s užaslostí jakéž tvář její nešťastím byla nabyla.

„Den náleží celému světu! Proč mně dávají toliko noc?“

„Víte,“ pravil kněz po nové přestávce, „proč se zde nalézáte?“

„Tuším, že jsem to věděla,“ odvětila dívka, mnouc sobě rukou čelo, jakby paměti své chtěla přispěti na pomoc, „ale nevím to již.“

Najednou dala se do pláče, jak děcko.

„Chtěla bych, pane, odtud odejít. Je mi tu zima, bojím se, a jsou zde zvířata, jež mi po těle lezou.“

„Nuže, následujte za mnou!“ A při těchto slovech chopil se kněz její ruky. Nešťastnice byla všecka ztrnulá; nicméně posel ji mráz, když ruka knězova se jí dotkla.

„Ach,“ zamumlala, „toť ztrnulá ruka smrti! — Kdo jste?“

Kněz pozvedl svou kápi, dívka naň pohlédla. Byla to tatáž děsná tvář, kteráž ji tak dlouho byla pronásledovala, tatáž hlava příšerná, jež u Falourdelové byla se jí zjevila nad zbožňovanou hlavou jejího Phoeba, totéž oko, jež posledněkráte byla viděla, když bylo vedle dýky se zajiskřilo. Týž zjev, jí vždy tak osudný, jenž ji od nehody k nehodě až na popraviště byl dohnal, zburcoval ji z její omámenosti. Zdálo se jí, že závoj, pamět její zahalující, se roztrhnul. Veškeré podrobnosti děsného dobrodružství, od výjevu nočního u Falourdelové až k odsouzení jejímu v soudním paláci, najednou oživly v její paměti, a nikoli nejasně a zmatečně jako posud, alebrž zřetelně, křiklavě, ostře, hrozně.

Všeliké napolo zmizelé a nadobyčejnou útrapou vyhaslé upomínky oživly poznovu pohledem na děsnou postavu, jež před ní stála, jako přiblížením ohně zjevují se na bílém papíře písmeny neviditelné, jež na něm sympatetickým inkoustem byly napsány.

Zdálo se jí, jakoby veškeré rány srdce jejího najednou se byly otevřely a krvácely.

„Ha,“ zvolala, pokrývajíc sobě oči rukou a křečovitě se chvějíc, „toť kněz.“

Po té spustila ochablé své ruce a zůstala sedět s hlavou sklopenou, oko majíc k zemi upřeno, mlčky, a neustále se chvějíc.

Kněz pohlížel na ni zrakem supa, jenž dlouho kroužil v nesmírné výšce nad ubohým skřivánkem, v žitništi ukrytém, a dlouho mlčky děsné kruhy letu svého zúžovav, najednou se spustí, s rychlostí šípu vystřeleného, na kořist svou, jižto, sebou cukající, v drápu svém drží.

Dívka jala se zcela potichu mumlat: „Dokonejte, dokonejte, poslední ránu“ a po té stlačila s hrůzou hlavu svou mezi svá ramena, podobně ovci, jež očekává ránu palicí řezníkovou.

„Já tě tedy naplňuji hrůzou?“ pravil kněz konečně. Ona neodpovídala.

„Což pak tě hrůzou naplňuji?“ opětoval on.

Rty její se stáhly, jak by se usmívala.

„Ano,“ pravila, „kat posmívá se své oběti. Měsíce mne pronásledoval, byl mně hrozbou a děsil mne! O bože, jak bych bez něho byla šťastna. On uvrhl mne do této propasti. O nebesa! on ho usmrtil, on ho usmrtil! mého Phoeba.“ A vzlykajíc a oči své ku knězi pozvednuvši, dodala: „Oh bídníku, kdo jste? Čím jsem vám ublížila? Vy mne velmi nenávidíte! Co máte proti mně?“

„Miluji tebe,“ zvolal kněz.

Slzy její znáhla se zarazily, i pohlížela naň zrakem otupělým. On byl před ní sklesl na kolena, a planoucí oko své vášnivě na ni upíral.

„Slyšíš? Já tebe miluji!“ zvolal poznovu.

„O jaká to láska,“ pravila nešťastnice, chvějíc se.

„Láska zatracence,“ odvětil kněz.

Oba dva setrvali několik okamžiků v mlčení, přemoženi prudkostí svých pocitů; on podobal se šílenci, ona blbci.

„Poslyš,“ pravil konečně kněz, jenž podivného klidu byl zase nabyt; „máš všechno vědět. Povím tobě, co

jsem potud jedva sobě samému troufal povědít, když jsem kradí tázával se svého svědomí v pozdních hodinách nočních, kde rozkládá se taková temnota, že se podobá, jakby bůh nás více neviděl. Poslyš. Než jsem se s tebou, dívko, setkal, byl jsem šťasten.“

„A já!“ povzdechla ona sobě zlehounka.

„Nevytrhuj mne. Ano byl jsem šťasten, měl jsem aspoň za to. Byl jsem čist, duše moje byla průhledné jasnosti. Nijaká hlava nepozvedala se tak hrdě a jaře jak moje. Kněži radili se se mnou o cudnosti, učenci o vědě. Ano, věda byla mně nade všecko; byla mi sestrou a sestra mně vystačila. Stávaje se starším nabýval jsem jiných myšlenek. Najednou vzbudila se moje smyslnost, kdykoli okolo mne ženština se ubírala. Vliv pohlaví a mužské krve, kterýž jsem co blahový mladík navždy potlačiti byl se domýšlel, častokráte křečovitě potřásal okovy železných slibů, jimiž já ubožák připoután jsem k chladným kamenům oltáře. Avšak posty, modlitby, studie, bičování učinily zase duši pánem těla. A pak stranil jsem se ženštin. Ostatně kdykoli jsem jen knihu rozevřel, ihned rozprchaly se veškeré nečisté výpary mozku mého před leskem vědy. V několika okamžicích cítil jsem, kterak hmotné věci pozemské daleko uprchávají, a já octnul se uspokojen, oslněn a vesel před klidnou září pravdy věčné. Pokud mně ďábel na pokušení posílal toliko nejasné stíny ženštin, jež rozptýleny v chrámě, na ulicích a po loukách okolo mne se ubíraly, a jedva ve snách mojich poznovu mně se zjevovaly, tož jsem lehce se přemohl. Nuž, pakliže vítězství mně nepotrvalo, toť jest vinou onoho, jenž nestvořil člověka a ďábla se stejnou silou. Poslyš. Kdysi . . .“

Tu umkl kněz a zajatá slyšela, kterak z prsou jeho chroptivý povzdech se dere. —

I po chvíli pokračoval:

„Kdys opíral jsem se o římsu okna ve svojí cele. Jakou knihu četl jsem tehdáž? Oh, vše to podobá se

víru v mojí hlavě. Četl jsem. Okno vedlo na náměstí. Zaslechl jsem huk bubínku a hudby. Rozmrzelý, že takto v dumání svém jsem vytrhován, pohlídnou na náměstí. Co jsem viděl, viděli i jiní, a přece to nebyl výjev pro oči lidské. Tu uprostřed dláždění — bylo to o polednách a slunce jasně svítilo — tančila jakási bytost. Bytost tak krásná, že Bůh byl by jí dal přednost před svatou pannou, a že by jí byl za matku sobě vyvolil, a že by se byl chtěl z ní zrodit, kdyby byla bývala na světě, když člověkem se učinil. Oči její byly černé a lesknavé, uprostřed černých kadeří lesklo se několik vlasů, září sluneční zbarvených, jak zlatá příze. Nožky její mizely, při jejím pohybování, jak pístě kola, rychle se otáčejícího. Kolkolem hlavy měla ve pletencích svých vlasů kovové plátce, jež v slunci se třpytily a kolem jejího čela korunu z hvězd tvořily. Modré její, cetkami protkané, šaty blyštěly se tisícerými jiskerkami, jak letní noc. Štíhlé a snědé její ruce zaplítaly a rozplítaly se kolem jejího pásu, jak dvě roušky. Údoba jejího těla byla krásy překvapující. Oh, lesknavá tato postava odlučovala se, jak cosi světlého, i od samého světla slunečního. Ach mladá dívko, to's byla ty! Překvapen, opojen, u vytržení pohřížil jsem se v pohledu na tebe! Pohlížel jsem na tebe tak, že najednou leknutím jsem se zachvěl; cítil jsem, že osud mne uchvacuje.“

Kněz, pocity svými přemožen, zase na chvíli zmlknul. Po té pokračoval:

„Na polo již omámený pokusil jsem se o to, abych na něčem se zachytil a v pádu svém zadržel. Zpomněl jsem sobě na osidla, jež ďábel byl mně již kladl. Bytost, před očima máma se zjeví, byla krásy tak nadlidské, že musela pocházeti buď z nebes, aneb z pekel. Toť nebyla dívka prostá, učiněná z trochtu naší hlíny a slabě uvnitř osvětlena kmitavou září duše ženské. Byl to anděl — avšak anděl temnot, nikoli anděl světla, alebrž anděl plamenů. An takto jsem přemítal, spatřil jsem po boku

tvém kozu, zvíře čarodějníkův, jež usmívavě na mne pohlíželo; růžky jeho byly v slunci poledním jakoby ohnivy. Tu spozoroval jsem osidlo ďáblové, a nepochyboval jsem více o tom, že přicházíš z pekel a na mou záhubu. Věřil jsem tomu!“ Tu pohlídl kněz v tvář zajaté a dodal chladně:

„Věřím tomu posud. Avšak kouzlo účinkovalo poznenáhla; tanec tvůj vířil mně v mozku, cítil jsem, kterak tajemný zločin na mně se dokonává. Vše co by mne bylo mělo probudit, uspávalo se v mojí duši, a podobně těm, jižto v sněhu umírají, bylo mi rozkoší, když spánek týž na mne se snášel. Najednou zaslechl jsem tě zpívat. Co jsem měl nešťastník započít? Zpěv tvůj byl ještě vábnější, než tvůj tanec. Chtěl jsem uprchnout. Nemožno. Bylo, jako bych v zemi byl kořeny zapustil, jak bych k ní byl přibit. Zdálo se mně, že mramor podlahy až k mojim kolenou zasahuje. Musel jsem vytrvati do konce. Nohy moje byly ztrnuly, v hlavě mojí burácelo. Konečně snad jsi se nade mnou slitovala, a ustanuvši od tance zmizela jsi. Odlesk oslňujícího zjevu, ozvěna hudby okouzlující zpoznenáhla unikly mému zraku a mému sluchu. I sklesl jsem po té do zákoutí okna, ztrnulejší a ochablejší než socha překocená. Večerní klekání mne zburcovalo. Vzehopiv se, dal jsem se na útěk; avšak cosi bylo do mne zapadlo, jež nemohlo se pozvednouti, něco netušeného, tak že jsem nemohl uprchnout.“

I zmlknul zase chvíli, načež jal se slova dále: „Ano, od onoho dne prodlíval ve mně člověk, jehož jsem posud nebyl znal. Chtěl jsem užiti všech svých prostředků ochranných, kláštera, oltáře, práce, kněh! Pošetilé pokusy! Oh, jak dutě zavznívá věda, když o ni se odráží v zoufalosti hlava, plná vášní! Víš-li pak mladá dívka, co jsem od nynějška vždy spatřil mezi knihou a mezi sebou? Tebe, tvůj stín, obraz světlého zjevu, jenž druhdy prostorou přede mnou byl krácel. Avšak obraz týž neměl již té barvitosti; byl zasmušilý, smutný, za-

temnělý, podobný černému kruhu, jenž dlouho pronásleduje zrak nepovážlivce, kterýž upřeně do slunce byl se zadíval! Nemoha se obrazu toho zbýti, slyšel jsem neustále, jak zpěv tvůj v hlavě mojí zavznívá, viděl jsem, kterak nohy tvoje neustále na mém breviáři tančí, cítil jsem každé noci ve snách, kterak postava tvá po mém těle zlehka se vznáší, chtěl jsem tě zase spatřit, tebe se dotknout, zvědět, kdo jsi, vidět, zdali tě zase shledám podobnou ideálnímu obrazu, jež ve mně byla jsi po sobě zůstavila, a skutečností snad sen svůj zničit. Doufal jsem na všechn způsob, že nový dojem dřívější vytiskne, neb prvý byl se mně stal nesnesitelným. Vyhledával jsem tě i spatřil jsem tě zase. O nehodo! Spatřiv tě dvakráte, chtěl jsem tě vidět tisíckráte. chtěl jsem tě vidět neustále. Ale jak možná zadržeti se na úbočí pekel! Nenáležel jsem sobě více! Druhým koncem nitě, již ďábel ku křídílům mojim byl připevnil, přivázal mne k svojí noze. Toulal a bloudil jsem jak ty! Čekával jsem na tebe v průjezdech, číhal na tebe u rohu ulic, slídil po tobě s výše svojí věže. Každého večera vracel jsem se domů, jsa vždy více uchvácen, nešťastnější, okouzlenější, ve větší záhubu klesající. Věděl jsem, kdo jsi, cikánka, tanečnice! Jak bych byl mohl pochybovati o tvém čarodějství? Poslyš! Doufal jsem, že pře, na tebe vznešená, mne zbaví tohoto kouzla!“

„Kouzelnice byla očarovala Bruna z Astu, dal ji upálit a byl vyhojen. Věděl jsem to. Chtěl jsem pokusiti se o tentýž prostředek. Zprvu dal jsem ti zakázat náměstí Notre-dame-ské, doufaje, že na tebe zapomenu, když se tam více neobjevíš. Tys toho nedbala. Objevila jsi se zase. Tu mi napadlo, abych tě unesl. Jedné noci jsem se o to pokusil. Byli jsme dva; byla jsi již v naší moci, an najednou dostavil se onen ničemný důstojník, jenž tě osvobodil. On stal se takto příčinou tvého neštěstí, mého i svého. Konečně, nevěda již, co počít a co se ze mne státi má, udal jsem tě u

soudu duchovního. Měl jsem za to, že se vyhojím, jak Bruno z Astu. Měl jsem též jakési nejasné tušení, že následkem takové pře octneš se v mých rukou, že v žaláři budeš mou, že tu nebudeš mně moci více ujít, že ty dosti dlouho měla jsi mne ve své moci, abych nyní i já tě ve své moci míti mohl. Ublížujeme-li někomu, tož je nejlíp, když to činíme plnou měrou. Byla by to šílenost zastaviti se uprostřed hrozného počínání. Svrchovaný zločin způsobuje šílenost rozkoše. Kněz a kouzelnice mohou se v rozkoši smísiti na otepi slámy v žaláři. Proto udal jsem tě u soudu duchovního. Tehdáž děsil jsem se tebe, kdykoli jsem se s tebou setkal. Pikle, kteréž jsem proti tobě osnoval, bouře, kterouž jsem nad tvou hlavou shromažďoval, vyklouzaly mně v hrozbách a blescích. Nicméně jsem ještě váhal. Zámysl můj zjevoval se mi v tak hrozných účincích, že jsem se ho děsil. Snad bych byl ještě toho se zřekl, snad by ohyzdná moje myšlénka byla v mozku mém vyschla, aniž by ovoce byla nesla. Měl jsem za to, že to vždy na mně bude záviset, aby v při se pokračovalo, aneb od ní upustilo. Každá špatná myšlénka je ale neuprosná a hledí se uskutečnit; než tu, kde jsem měl se za všemohoucího, byl osud mocnější, než já. Ach týž osud se tě zmocnil a vydal tě hrozným kolům stroje, jež jsem v zlém zámyslu byl zbudoval. Poslyš, blíží se konci. Jednoho dne — za jasné oblohy spatřil jsem kráčeti před sebou muže, jenž v smíchu vyslovil tvé jméno, a jemuž vlnost z očí zářila. Proklatě! já za ním následoval! Ostatek je ti znám.“

I zmlknul. Mladá dívka nemohla nic jiného odvětit než: „O můj Phoebe!“

„Nevyslovuj tohoto jména,“ pravil kněz, uchopiv prudce její ruku. „Nevyslovuj tohoto jména; neb jméno toto nás zahubilo. Avšak nikoli, my jsme vzájemně sebe zahubili nevysvělitelnou hrou osudu. Tyť mnoho snášíš, není-liž pravda? je ti zima, slepneš ve tmách, žalář tě obkličuje, avšak v duši tvé září snad ještě jakés světlo,

a byť byla to dětinská láska pro onoho hejska, jenž se srdcem tvým tropil sobě kratochvíli. Ale já nosím žalář v nadrech svých, ve mně rozhostěna je zima, led, zoufalost; noc panuje v duši mojí. Tušíš, co jsem všechno snášel? Byl jsem přítomen, když jsi stála před soudem a seděl jsem na lavici mezi soudci duchovními. Ano pod jednou kněžskou kápí svíjel se zatracenec. Byl jsem přítomen, když se tě vyptávali. O doupě vlčí! Byl to můj zločin, byla to má šibenice, již na tvém čele vztýčovali. Byl jsem přítomen každému výslechu svědků, každému důkazu, každé obžalobě, mohl jsem sčítat každý tvůj krok na cestě tvé útrapy, byl jsem přítomen, když ona divoká šelma . . . Oh na mučidlo nebyl jsem zpomněl. Poslyš. Následoval jsem za tebou do mučírny. Viděl jsem, jak tě svlíkali a jak polonahou ničemné ruce umučitele tě svazovaly. Viděl jsem tvou nohu, viděl jsem, jak ji stlačují do hrozné boty, v níž oudy bytosti lidské stávají se bahnem zkrvavěným. Oh já bídník! Vida to držel jsem pod svým rouchem dýku a rozrýval jí svá nadra. Když jsi zkríkla, vrazil jsem ji sobě do těla, při druhém tvém výkřiku vrazil jsem ji sobě do srdce. Pohledni. Tuším, že mně posud krvácí.

I rozhrnul svou kutnu. Nadra jeho byla vskutku rozryta jak tlapou tigrovou a v boku měl dosti širokou a posud nezhojenou ránu.

Zajatá s hrůzou ucouvla.

„Oh!“ zvolal kněz, „mladá dívka, měj se mnou slitování. Ty se máš za nešťastnou, nuže, ty nevíš co je neštěstí. Oh milovati ženu, býti knězem, a býti nenáviděným! Milovati celou zuřivostí duše své, cítit, že by jsi dal za nejskrovnější úsměv svou krev, své útroby, svou slávu, svou spásu, nesmrtnost a věčnost, život na zemi a život po smrti, litovati, že nejsi králem, veleduchem, císařem, archandělem, bohem, abys se jí k nohoum uvrhl co větší otrok; tisknouti jí k sobě za dne i v noci, ve svých snách a ve svých myšlenkách, a vidět

po té, která se zamiluje do kabátce vojenského, a nemoci jí nabídnouti nic jiného, než špinavou kutnu kněžskou, již se hrozí, a již má v ošklivosti, býti přítomen se svou žárlivostí a se svou zuřivostí, když ona promrhává s ničemným hejskem a chvástalem poklady své lásky a krásy, toť hrozno. Viděl jsem, jak toto tělo, jehož údoba mne rozpaluje, jak tato nádra, v nichž zjevuje se tolik něhy, jak toto maso zachvívá a zardívá se pod úlibkami jiného. O nebesa, já miloval její nohu, její ruku, její rameno, já, připomínaje sobě její modravé žíly a její hnědou pleť, svíjel se celé noci na chladné kamenné podlaze své cely a hle všechny lichotivosti, jakéž pro tebe byl jsem vymýšlel, přivedly tě na mučidlo. Nic jiného jsem nedocítil, než že jsem tě uložil na koženou postel! Oh, toť jsou pravé kleště, rozpálené v ohni pekel. Oh jak blažený je týž, koho mezi dvěma prkny rozřezávají, koho koňmi na čtyry kusy trhají. Znáš muka, jaká ti způsobují za dlouhých nocí, krev v žilách vroucí, srdce pukající, hlava, jež chce rozskočiti se, zuby, jež ruce ti rozdírají, rozlícení tito mučitelové, kteří jak na řeřavém rošti tebou otáčejí na jediné myšlénce lásky, žárlivosti a zoufalosti! Mladá dívka, měj slitování, smiř se jen na okamžik. Poskytni jen trochu popele na tento zážeh. Zapřísahám tě, osuš pot, jenž ve velikých krůpějích s čela mého řine. Dítě, muč mne jednou rukou, ale druhou mne trochu pohlad. Měj se mnou slitování mladá dívka, měj se mnou slitování.“

Kněz válel se ve vodě na podlaze a otloukal lebku svoji o rohy kamenných stupňů. Mladá dívka ho poslouchala a naň pohlížela. Když umdlen a těžce oddychuje zmlknul, opětovala dívka polohlasitě: „O můj Phoebe!“

Kněz vlekl se k ní po obou kolenou.

„Vyslyš mou prosbu,“ zvolal „máš-li srdce, nezapuzuj mne od sebe. Oh já tě miluji, já jsem bídník! Nešťastnice, jakmile vyslovíš toto jméno, je mi, jakby jsi

zuby svými rozemflala žilky mého srdce. O měj slitování! Pocházíš-li z pekel, půjdu tam s tebou. Vždyť jsem vše pro tebe byl učinil. Peklo, v němž ty dlíti budeš, bylo by mojí rájem, pohled na tebe je mi vábnější než na boha. Oh mluv! Ty nechceš mne vyslyšet? Měl jsem za to, že by hory musely sebou pohybovat téhož dne, kde by ženština takovou lásku zamítla. Oh kdyby jsi chtěla! Oh, jak bychom mohli býti šťastni! Uprchli bychom! já bych tě k útěku donutil — odešli bychom kamsi, vyhledali bychom sobě místečko na zemi, kde slunce nejkrásněji září, kde nejkrásnější stromy pučí, a kde obloha je nejjasnější. Milovali bychom sebe, přelívali bychom duše své z jedné do druhé, a žíznilo bychom po sobě tak neuhastitelně, že bychom vespolek a neustále napájeli se z nevysychající číše lásky.“

Dívka přerušila jeho slova děsným hlasitým smíchem.

„Pohledněte otče, kterak z nehtů vašich krev se prýští!“

Kněz byl několik okamžiků jak zkamenělý, i upíral zrak na svou ruku.

„Nuž budiž,“ zvolal konečně s podivnou klidností, „urážej mne, posmívej se mně, zničuj mne; avšak, pojď, pojď! Pospěšme sobě. Je to k vůli zítřku! Tyť znáš šibenici na náměstí gréve-ském. Jestliť stále uchystána. O toť hrozno! Viděti tebe, jak tě vezou na káře. Oh, měj slitování! — Nikdy ještě nepocítoval jsem jako právě nyní, kterak tebe miluji. O následuj za mnou. Můžeš mne později milovat, až budeš zachráněna. Můžeš mne nenávidět, jak dlouho se ti bude líbit. Ale pojď. Zítřa, zítřa! Šibenice tyá smrt! O zachraň sebe, ustrň se nade mnou!“

I chopil ji za ruku, byl všecek vyděšen a chtěl ji odvléci.

Dívka upřela naň svůj zrak. „Co stalo se z mého Phoeba?“

„Ah,“ zvolal kněz, pustiv její ruku, „tys bez útrpnosti!“

„Co stalo se z mého Phoeba?“ opětovala dívka chladně.

„Je mrtev,“ zvolal kněz.

„Mrtev,“ zkřikla dívka, všecka ztrnulá a nehybná, „nač mi tedy mluvíte o žití!“

Kněz jí neposlouchal.

„Oh, ano,“ pravila dívka jakoby sobě samé, „on musí býti mrtev! Čepel vniknul příliš hluboko. Tuším, že jsem hrotem dotkla se samého srdce! Oh já žila až na samý konec dýky.“

Mladá dívka vrhla se na kněze jak zuřivá tigřice a odstrčila ho silou nadpřirozenou na stupně schodů.

„Jdi již, netvore! Klid se vrahu! nech mne zemřít. Krev nás obou budiž věčnou skvrnou na tvém čele. Tvou býti, knězi? Nikdy, nikdy! Nic nás nespojí, ani peklo! Jdi již prokletý. Nikdy!“

Kněz byl až k schodům zavrával! Mlčky vypletl své nohy z řasů svého roucha, a zvednuv s podlahy svítilnu jal se zvolna kráčet po stupních, vedoucích ku dveřím; i otevřev tyto dveře, vyšel.

Najednou spatřila mladá dívka, kterak hlava jeho poznovu se objevuje; bylať hrozného vzezření a z úst kněžských zavznělo hlasem chroptivým a zoufalým: „Pravím ti, že je mrtev.“

Dívka sklesla s tváří na podlahu a neslyšela v žaláři svém jiného hluku, než šumot kapek vody, jež potmě do kalužiny spadaly.

V.

Matka.

Neníť tuším nic rozkošnějšího na světě, jak myšlenky, jež vzbuzují se v srdci matčině při pohledu na

střevíček jeho dítěte, zejména je-li to střevíček sváteční, pro neděli neb pro křest, střevíček až k podešvi vyšíváný, střevíček, v němž dítě ještě ani kroku nebylo učinilo. Takový střevíc je tak půvabný a tak ozdobný, že je nemožno v něm chodit, i zdá se tu vždy matce, jakoby viděla své dítě. I usmívá se tudíž naň, líbá jej, mluví s ním a táže se sebe, zdali vskutku je možná, aby nožka byla tak malá; a je-li dítě nepřítomno, tu stačí roztomilý střevíček, aby jí uvedl na oči roztomilé a křehké stvoření. Zdát se matce, že je vidí, a vidí je celé před sebou, živoucí, veselé, s něžnými jeho ručičkami, s kulatou jeho hlavičkou, s čistotnými rtoma, s jasnými, modrými očičkami.

V zimě smývá se po podlaze a přelízá namahavě podnožku, a matka se chvěje, aby se k ohni nepřiblížilo. V letě leze po dvoře a po zahradě, vytrhuje trávu z dláždění, pohlíží prostomile a beze strachu na veliké psy a na veliké koně, pohrává sobě s lastuřimi škořápkami a s květinami, i činí nevrlým zahradníka, jenž nalézá prst na cestičkách a písek na záhonech. Všechno se usmívá, všechno se leskne, všechno sobě pohrává, právě jako ono, ba i větřík a záře sluneční, jež o závod se veselí v dovádivých jeho kadeřích. To vše střevíček matce jeho okazuje, tak že srdce její se rozehřívá, jak vosk u ohně.

Je-li ale dítě ztraceno, tuť stává se těchto tisícero obrazů radosti, půvabu a laskavosti, jež kolem střevíčku se tlačí, tolikerými hrůzami. Roztomilý vyšíváný střevíc je pak již jen nástrojem mučení, jenž neustále srdce matčino rozmačkává. I nyní zachvívá se nejhlubší a nejcitlivější žilka, avšak na místě anděle jest to ďábel, jenž ji štípe.

Jednoho rána, když slunce májové vycházelo na tmavomodré obloze, jak ji Garofolo ve svých snímáních s kříže tak rád maloval, zaslechla poustevnice ve věži Roland rachot kol, a dupot kopyt koňských po ná-

městí grève-ském. To jí trochu zburcovalo, i stočila sobě vlasy přes uši, aby ničeho neslyšela, a jala se na kolenou pohlížeti na neoživený předmět, jež po patnáct let již zbožňovala. Týž střevíček, jak jsme již pravili, byl jí vesmírem! Myšlénky její byly v něm uzavřeny a neměly do smrti odtamtud vyjíti.

Mnoho-li byla k nebesům pronesla trpkých klateb, dojmavých žalob, modliteb a vzdechů pro tu roztomilou hračku z aksamítu růžového, dovědělo se toliko zasmušilé doupě ve věži Roland. Zoufalost nebyla ještě nikdy vznikala pro věc roztomilejší a půvabnější. Tohoto rána ale patrně bol její ještě prudčeji než obyčejně ji uchvacoval, i bylo zvenčí slyšet, kterak ona sobě jednotvárným, srdce rozrývajícím hlasem běduje.

„O má dcero,“ pravila, „o má dcero! mé ubohé děťátko, já tě tedy více neuhlídám; veta je po všem! Mně se pořádě zdá, jako by se to bylo včera přihodilo. Můj bože, můj bože, když mně tak brzo měla býti odňata, toť bylo by bývalo lépe, abys mně ji nebyl ani dával. Což nevíš, že děti jsou s námi srostly, a že matka, ztrativši své dítě, v boha více ani nevěří? Ach já nešťastnice, proč jsem onoho dne z domu vyšla. O pane, pane, že jsi mně ji takto odňal, tož jistě jsi mne s ní pohromadě neviděl, když jsem všecka radostná u ohně ji ohřívala, když při kojení na mne se usmívala, a když nožičkama svýma prsou, ba i úst mojich se dotýkala? Oh, kdybys můj bože na to byl shlížel, ty bys byl nad radostí mojí se slitoval, ty bys mně nebyl odňal jedinou lásku, jež v srdci mojím byla potrvala. Což jsem byla, pane, tak bídným tvorem, že jsi nemohl dříve na mne shlídnout, než jsi mne ztratil? O běda, běda! hle, tu je střevíc! ale kde je noha? kde je ostatek, kde je dítě? Má dcero, má dcero, co s tebou učinili? Pane, vrať mně ji. Kolena svoje odírala jsem sobě po patnácte let, trvajíc na modlitbách, což není to ještě dosti? Vrať mně ji na den, na hodinu, na okamžik! Na

okamžik, pane, a uvrhni mne po té do náručí ďáblova po celou věčnost. Oh, kdybych věděla, kde vleče se cíp tvého roucha, jáf bych se naň zavěsila oběma rukama a ty bys musel mně dítě moje vrátit. Oh pane, což jsi nemohl slitovati se nad roztomilým jejím střevíčkem? Což mohl jsi zatratiti ubohou matku k těmto patnáctiletým mukám? Oh svatá panno, královno nebeská, mé dítě, jezulátko, mně vzali, ukradli mně je, snědli je na vřesovišti, vypili jeho krev a ohryzli jeho kosti. Svatá panno, slituj se nade mnou. Musím míti svou dceru. Což mně na tom sejde, že je v ráji. Nechci vašeho anděla, chci své dítě. Jsem lvice, chci své lvíčátko. Oh, budu se svíjet po zemi, rozbiji čelo své o kámen, zatratím sebe a tobě, pane, budu klnout, necháš-li sobě mé dítě. Viz, pane, kterak ruce moje jsou ohryznuty; což dobrý bůh nezná slitování? Oh dávej mi jen sůl a chleb, jen když budu míti svou dceru, jež mne, co slunce, bude zahřívát! Oh běda! Pane, byla jsem bídná hříšnice, ale dcera má učinila mne pobožnou. Z lásky k ní byla jsem plna zbožnosti a viděla jsem tebe skrz její úsměv, jak skrz otvor nebes. Oh kéž bych mohla jen jedenkrát, jen ještě jedenkrát, obouvatí týž střevíček na roztomilou, růžovou její nožičku, a po té chci, svatá panno, tobě žehnajíc, umřít. Ach! patnácte let! jak by nyní již byla veliká! Nebohé dítě, je to tedy přece pravda, že tě nikdy více neuhlídám, ani v nebi, neb já se tam nedostanu. Oh, jaká to bída! Nic nevidět než její střevíc, to má být vše!“

Nešťastnice uvrhla se na svůj střevíc, svou útěchu a svou zoufalost po tolik let, a ňadra její rozrýval vzlykot, jako dne prvního, neb pro matku, jež ztratila dítě, je to neustále první den! Týž bol nikdy nestárne. Roucho smuteční může se obnovit a zbělit, v srdci je stále čirá tma.

V tuto chvíli zavzněly před její celou svěží a bodré hlasy dětské. Kdykoli posud ubohá matka děti byla

spatřila, neb hlasů jejích zaslechla, tož povždy utekla se do nejtmařejšího zákoutí svého hrobu, i byl bys řekl, že chce hlavu svou do kamene pohřížit, aby ničeho neviděla a neslyšela. Tentokráte ale naopak, jako poděšená, se vzchopila, a dychtivě naslouchala. Jeden z chlapců malých právě prohodil: „Dnes budou všet cikánku.“

Prudkým skokem, jakož viděli jsme v zachvívající se pavučině vrhnouti se pavouka na mouchu, octla se poustevnice u otvoru své cely, jenž, jak víme, šel na náměstí grève-ské. A vskutku byl k stálé šibenici přistaven žebřík a katův pacholek urovnával deštěm zrezavělé řetězy. Kolkolem stálo něco lidu.

Smějící se skupení dětí bylo se již vzdánilo. Poustevnice rozhlížela se po některém okoljoudoucím, kterého by se mohla poptati. Najednou spatřila stranou od své cely kněze, jenž napohled četl ve veřejném breviáři, vskutku ale méně se zabýval knihou zamřížovanou, než spíše šibenicí, ku kteréž časem děsně a divoce okem mrštil. Poustevnice poznala v něm arcijahna Notre-Dame-ského, muže svatého.

„Otče,“ tázala se, „koho pak budou tam všet?“

Kněz na ni pohlédl a neodpověděl. Ona opětovala svou otázku, načež on pravil:

„Nevím to.“

„Zaslechla jsem od dětí, že to bude cikánka,“ pravila zase poustevnice.

„Tuším, že ano!“

Tu dala se Paquette-la-Chantefleurie-ova do smíchu hyeny.

„Sestro,“ pravil kněz, „vy, tuším, cikánky velmi nenávidíte.“

„Zdali jich nenávidím?“ zvolala poustevnice, „jsou to čarodějnice, zlodějky dětí. Snědli mně mou dcerušku, mé dítě, mé jediné dítě. Nemám žádného srdce, oni mně je snědly.“

Poustevnice byla hrozná. Kněz chladně na ni pohlížel.

„Jednu zvláště nenávidím, a také již jsem ji proklela,“ pokračovala poustevnice, „je to mladé děvče, jemuž je tolik let, kolik by jich nyní bylo mé dceři, kdyby matka mladé cikánky nebyla mně dceru mou snědla. Kdykoli tuto mladou zmiji okolo cely svojí ubíráti se spatřím, tož se mně povždy krev zbourí.“

„Nuž sestro, těš se,“ pravil kněz, ztrnulý jak socha hrobová, „právě tu uhlídáš umírat.“

Hlava jeho sklesla mu na prsa, načež povlovně odcházel.

Poustevnice radostí ruce sobě mnula.

„Já jí to věštila, že po žebříku nahoru poleze! Díky knězi!“ pravila.

Po té jala se kolem mříží svého otvoru velkými kroky sem tám popocházeti, vlasy její byly rozčuchány, a oko jí planulo, odrážela se o zeď svými rameny a podobala se vlčici v kleci, jež, dlouho hladovější, pozoruje, že se blíží hodina jejích hodův.

VI.

Troje srdce mužské rozličného druhu.

Phoebus nebyl mrtev! Lidé jeho druhu mají tuhý život. Když mistr Filip Lheulier, mimořádný zástupce královský, ubohé Esmeraldě byl pravil, on umírá, byl to učinil omylem, neb žertem. Když arcijahen odsouzené byl opětoval on je mrtev, tož sice to nevěděl, ale věřil tomu, spolehal se na to, nepochyboval o tom a doufal to! Byloby mu to bývalo příliš za těžko, aby dívce, již miloval, dobré zprávy dával o svém sokovi. Každý na jeho místě by byl právě tak jednal.

Rána kapitánova byla sice nebezpečná, avšak nebyla tak veliká, jak arcijahen se tím těšil. Lékárník,

k němuž hlídka vojenská v prvním okamžiku Phoeba byla donesla, strachoval se osm dní o jeho život, a byl mu to dokona v latinské řeči i pověděl. Avšak mladost nabyta vrchu a jak se to často přiházívá, vzdor pranostice a diagnostice zachránila příroda nemocného, lékařovi na posměch. Phoebus ležel ještě chor u lékárníka, když přestáti musel první výslech Filipa Lheuliera a vyšetřovacích soudců duchovních, což ho valně bylo nudilo. Jedva že tedy, kdysi za jasného jitra, líp se mu vedlo, tož, ponechav lékárníkovi zlaté své ostruhy za náhradu, od něho uprchnul.

To však nebylo nijakou závadou vyšetřování soudního. Tehdejší spravedlnost málo dbala o přesnost a důkladnost ve při hrdelní. Jen když obžalovaný byl pověšen, více nebylo jí třeba. Soudcové měli již dosti důkazů proti Esmeraldě. Měli za to, že Phoebus je mrtev, a to stačilo.

Phoebus ostatně nebyl daleko prechnul; byl se odebral bez okolků ku své setnině, ležící obsádkou v Oueuen-Brie, na Isle de France, několik mil od Paříže vzdáleném.

Ostatně nebylo mu nikterak po chuti, aby osobně před soud dostaviti se měl. Tušil jaksi, že by tam směšným se stal.

Ostatně ani vlastně nevěděl, co o této celé záležitosti má soudit. Nepobožný, ale pověřčivý, jako každý vojín, který je jen vojínem, přemítal o tomto dobrodružství, i nemohl sobě dobře vysvětlit, jak se to mělo s kozou, s podivným způsobem, kterak s Esmeraldou byl se setkal, jakož i s neméně podivným způsobem, kterým mu lásku svou uhodnouti dala, s jejím cikánským původem a konečně se strašidlem. Tušil v celé této historii více kouzelnictví, než lásky, i měl Esmeraldu za čarodějnici, ba snad za samého ďábla, slovem měl vše to, abychom užili slov tehdejších obvyklých, za velmi ne-

příjemné mystérie, v nichž on hrál velmi hloupý úkol, úkol vypráskaných a směšných.

Kapitána to velice mrzelo; bylť uchvácen studem, jež Lafontaine tak překrásně byl naznačil slovy:

Stydí se jak liška, kterouž kuře bylo ošidilo.

Doufal ostatně, že záležitost ta se nerozkřičí, a ješto nebude přítomen, že i jmena jeho jedva bude podotknuto a na všecken způsob že se to neroznese za obvod síně soudní! I neklamal se v tomto vzhledě; nebyloť tehdáž ještě novin soudních, a ješto tehdáž ani téhodné neuplynulo, aby nebyl penězokaz upečen, čarodějnice oběšena, aneb kacír npálen od některé z nepočetných právomocností v Paříži, tož byl lid již tak uvyklý viděti, kterak na každé křižovatce stará feudální Themis s obnaženými rukama a vyhrnutými rukávy dílo své vykonává se šibenicí, provazem a pranýřem, že sobě toho už nikdo nevšimal. Krásná pleť doby tehdejší jedva znala jmeno chorobného, ježž kolem rohu vezli, a jen chátra nejvyšš pochutnávala sobě na této hrubé stravě. Poprava byla zcela obyčejná událost na veřejné ulici, právě tak jako pec pekařova aneb jatka řezníkovy. Kat nebyl nic jiného než řezník, jen že v barvách trochu tmavějších.

Phoebus upokojil se tudíž dosti rychle stran čarodějky Esmeraldy či Similary, jak ji nazýval, stran rány dýkou mu zasazené ať již cikánkou či strašidlem, na čemž málo mu sešlo, jakož i stran výsledku přelíčení. Avšak jakmile srdce jeho takto bylo se uprázdnilo, zaujala v něm ihned zase místo podoba Fleur-de-Lysovy. Srdce kapitána Phoeba, jako silozpyt tehdejší, děsilo se prázdna.

Ostatně byl pobyt v Oueue-en-Brie velmi hnusný; bylať to vesnice kovářův a mlékařek s rukama rozpraskanýma, dlouhá to řada budov a chatrčí, jež silnici po obou stranách as půl hodiny zdělí lemovaly.

Před poslední svou vášní byl Phoebus Fleur-de-Ly-

sovu pokládal za roztomilou dívku s rozkošným věnem; a proto, jednoho rána, objevil se zamilovaný rytíř úplně vyhojen, a předpokládá, že po dvou měsících historie s cikánkou je skončena a zapomenuta, se známou svou domýšlivostí u vrat domu Gondelaurier-ovic.

Nepovšímnul sobě davu dosti četného, jenž se shromažďoval na náměstí před průčelím Notre-Dame-ským; zpomněl sobě, že je květen, a maje za to, že je to jakés procesí neb slavnost svatodušní, přivázal koně ke kruhu v průjezdu, a ubíral se, vesel, ku krásné své nevěstě.

Tato byla s matkou svou o samotě.

Fleur-de-Lysova byla měla stále na paměti výjev s čarodějkou, její kozu, prokletou její abecedu a dlouhou nepřítomnost Phoebovu. Spatřivši tudíž vcházeti svého kapitána a shledavši, že je veselý tváří, že má kabátec zcela nový a závěsník lesknoucí, a že pohled jeho jeví vášnivou lásku, zarděla se rozkoší. Vznešená slečna byla též půvabnější, než kdykoli jindy. Bohaté, rusé, její vlasy byly vábně upleteny i byla oděna v modré roucho, což rusovlasým dívkám tak pěkně sluší; zálibnosti této byla se od Colombe-ovy naučila; — oko její zářilo onou něhou lásky, kteráž děvčatům rusovlasým ještě líp slušívá.

Phoebus, jenž, kromě venkovanek v Oueue-en-Bric, již dávno žádné krásky byl neviděl, byl při pohledu na Fleur-de-Lysovu všecek u vytržení, následkem čehož důstojník náš byl tak ochoten a dvorný, že smíření mezi oběma rychle bylo uzavřeno. I paní Gondelaurierová, co pečlivá matka ve velikém křesle svém neustále sedíc, neměla síly, aby sebou hnula. Výčitky Fleur-de-Lysovy umlkaly v něžném cukrování.

Mladá dívka seděla nedaleko okna, vyšívajíc posud jeskyni Neptunovu. Kapitán byl nachýlen přes opěradlo její židle, a ona polohlasitě, laskavě, se naň durdila.

„Což pak jste tropil po celé dva dlouhé měsíce, zlý člověče?“

„Přisáhám vám,“ odvětil Phoebus, otázkou touto

poněkud rozpačitý, „že krásou svou byste arcibiskupa zádumčivým učinila.“

„Dobrá, dobrá, pane! Nechte mé krásy a odpovzte. Věru, krása moje musí býti veliká.“

„Nuže, milá sestřeničko, byl jsem povolán do ob-
sádky.“

„A kam, a proč jste nepřišel s námi se rozloučit?“

„Do Oueue-en-Brie-u.“

Phoebus byl blažen, že první otázka poskytla mu příležitost, aby druhé mohl se vyhnouti.

„Ale to není daleko, pane? Proč pak jste mne aspoň jednou nenavštívil?“

Phoebus byl nyní, poznovu, opravdově v rozpacích.

„Poněvadž služba moje — a byl jsem také churav, rozmilá sestřeničko.“

„Churav!“ zvolala ona poděšena.

„Ano, raněn.“

„Raněn!“

Ubohá dívka byla takřka bez sebe.

„Oh nelekejte se,“ pravil nedbale Phoebus, „nebylo na tom nic. Nepatrná hádka, a po té bodnutí mečem! Což pak vám na tom sejde?“

„Co mně na tom sejde?“ zvolala Fleur-de-Lysova, pozvednouc své krásné, slzami zarosené, oči. „Oh vy jste mně tím všechno nepověděl, co to bylo za bodnutí mečem? Chci všechno vědět.“

„Nuže, má krásná sestřenko, pohaštěřil jsem se s Mahé Fédyem, poručíkem ze St. Germain-en-Laye, vždyť ho znáte, a po té jsme si několik coulů kůže rozpárali. To je vše.“

Lhavý kapitán dobře věděl, že čestná hádka dodává muži vždy vážnosti v očích ženských. A Fleur-de-Lysova vskutku pohlížela mu do tváře, všecka pohnuta obavou, rozkoší a obdivem. Přese všecko ale nebyla ještě úplně uspokojena.

„Snad nejste ještě zcela vyhojen, milý Phoebe,“

pravila dívka. „Neznám vašeho Mahé Fédyho, ale je to člověk ošklivý. A proč jste se haštěřili?“

Phoebus, jehož obraznost nebyla příliš plodná, málem již nevěděl, kterak z rekovství svého se vyplete.

„Oh já již nevím, — pro nic, pro koně, — pro jakous průpovídku. Avšak krásná sestřeničko,“ zvolal, aby rozmluvu k jiným předmětům obrátil, „co znamená týž hluk na náměstí Notre-Dame-ském?“

I přistoupil k oknu. „Oh můj bože, krásná sestřenice, vizte to množství lidu na náměstí!“

„Nevím, co to znamená,“ odvětila Fleur-de-Lysova, „tuším, že jakás čarodějnice tohoto rána musí před chrámem veřejně pokání činit, načež bude oběšena.“

Kapitán byl tak přesvědčen, že záležitost s Esmeraldou je již skončena, že sobě slov své sestřenice hrubě ani nevšimnul. Vzdor tomu ale uložil jí přece as dvě neb tři otázky.

„Jak pak jmenuje se tato čarodějnice?“

„Nevím,“ odvětila dívka.

„A co spáchala?“

Fleur-de-Lysova pokrčila zase svými bílými rameny.

„Nevím.“

„I ty můj milý Ježíši,“ pravila matka, „nyní je tolik čarodějnic, že je tuším pálí, aniž by jejich jmena znali. Bylo by to tolik, jako bychom chtěli vědět jmeno každého oblaku na obloze. Ostatně můžeme býti bez starosti. Bůh má je ve svém seznamu.“ A stará paní, vzchopivši se ze křesla, popošla k oknu.

„Můj bože,“ zvolala, „vy máte pravdu, Phoebe! Toť náramný shon lidu. Pán bůh nás zachraň, až i na střechách hemží se lid. Víte Phoebe, to mi připomíná doby mé mladosti; vjezd krále Karla VII., kde také byl takový shon. Nevím už, kterého to bylo roku. Když vám o tom vypravuji, tuť, není-liž pravda, zdá se vám, jako by to bylo již něco dávného, mně se to ale zdá býti něco ještě zcela nového. Oh, tenkráté bylo ještě

více lidu, než dnes; tenkrátě seděl lid až na cimbuří u brány sv. Antonína. Král měl za sebou v sedle královnu, a za Jejich Vysostmi jely všechny dámy, taktéž v sedlech za pány. Pamatuji se, že se mnozí smáli, poněvadž vedle Amanyony z Garlande-u, jež byla malého vzrůstu, seděl rytíř postavy obrovské, jenž byl celé hromady Angličanů usmrtil. Bylo to překrásné. Byl to průvod, sestávající z veškerých šlechticů francouzských s jejich šarlatovými korouhvemi; jedni měli praporečky, druzí korouhvičky. Což já již vím? Pan de Calan měl praporeček, pan de Châteamorant korouhev, pan de Coucy měl korouhev, a byl bohatěji oděn než ostatní, vyjma vévodu bourbonského. Ach, jak je to trudná myšlénka, že vše to bývalo, a že již ze všeho toho pranic nezbyvá.“

Oba milencové neposlouchali ctihodné vdovy. Phoebus byl se zase nachýlil přes opěradlo své nevěsty, i mohl z roztomilé této hlídky chtivý jeho zrak vnikati do veškerých otvorů živůtka Fleur-de-Lysovy. Týž živůtek zíval tak příhodně, i nechával mu vidět tak rozkošné věci a tušiti tolik jiných, že Phoebus, oslněn touto pleťí s odleskem aksamitovým, sobě pravil: „Jak možná jinou dívku než rusovlasou milovati.“ Obadva mlčky na sebe pohlíželi. Mladá dívka pozvedla chvílemi své opojené a něžné oči, a vlasy její mísily se v záři slunce jarního.

„Phoebe,“ pravila najednou Fleur-de-Lysova polohlasitě, „za tři měsíce budeme slaviti svůj sňatek, přísahajte mně, že jste mimo mne žádné ženštiny nemiloval?“

„Přisahám vám, krásný anděli,“ odvětil Phoebus, a vášnivý jeho pohled slučoval se s upřímným přízvukem jeho hlasu, aby Fleur-de-Lysovu přesvědčil. Snad tomu v tuto chvíli sám věřil.

Dobrá matka, blažena, že zasnoubenci v tak úplném srozumění se rozplývají, vyšla ze světnice, aby opatřila některé záležitosti ve své domácnosti. Phoebus toho sobě

povšimnul a osamělost tato dodala dobrodružnému kapitánovi tolik smělosti, že v mozku jeho vznikly prapodivné myšlenky. Fleur-de-Lysova ho milovala; on byl její ženich; byli spolu o samotě; bývalá jeho náklonnost k ní byla zase oživila, ne sice ve své celé svěžesti, ale se vši rozníceností, a pak není to velký zločin, kliditi trochu ve svém osení, pokud ještě se zelená. Nevím, zdali tyto myšlenky myslí jeho probíhaly, ale tolik je jisto, že Fleur-de-Lysova výrazem jeho pohledu najednou se poděsila. Ohlídlá se a neviděla své matky.

„Můj bože,“ pravila, zardívajíc se a znepokojena; „mně je velmi horko.“

„Ovšem,“ odvětil Phoebus, „bude hned poledne. Slunce příliš hřeje. Třeba jen spustit opony.“

„Nikoli, nikoli,“ zvolala ubohá dívka, „mně je třeba čerstvého vzduchu.“

A jak laňka, jež zdaleka čenichá smečku, vyskočila, běžela k oknu, otevřela je, a vyběhla na pavlan.

Phoebus, trochu rozmrzelý, tam za ní následoval.

Náměstí Notre-Dameské, na něž, jak víme, pavlan vede, poskytoval v tuto chvíli tak zasmušilý a zvláštní výjev, že poděšení bojácné Fleur-de-Lysovy znáhla povahu svou změnilo.

Náramný dav lidu, jenž ze všech sousedních ulic se sbíhal, pokrýval náměstí. Nízká zídka, jež přededvoří chrámu od náměstí oddělovala, nebyla by lid zadržovala, kdyby nebyla bývala střežena hustou řadou sergentův a střelcův. Týž plot pik a pušek byl příčinou, že přededvoří bylo prázdno. Vchod do něho střežili halapartníci se znakem biskupovým. Veliké dvěře chrámu byly zavřeny, kdežto v nesčíslných otevřených oknech na náměstí — nevyjma ani oken v lomenicích — objevovali se tisícové hlav, takřka jak koule v děloličně nahromaděných. Povrch této tlačenice byl šedivý a špinavý. Výjev, na nějž lid čekal, byl patrně takový, kterýž k sobě vábí a přitahuje nejnížší cháttru obyvatelstva. Hnusný hluk vy-

nikal z tohoto mraveniště žlutých náhlavků a naježených vlasů. V davu tomto rozlehal se více smích, než pokřik — bylo tu více ženštin, než mužův.

Časem pronikl některý drsný a zachvívající se hlas povšechným hlukem.

„Hej, Mahiet Baliffre, koho pak budou věšet?“

„Hlupáku! je to jen pokání v košili kajicnické. Pan bůh sám vykašle latinu hříšníkovi. To se vždy zde děje o polednách. Chceš-li vidět věšet, tedy jdi na náměstí grève-ské.“

„Půjdu tam později!“

„Poslyš Baucombryová, je to pravda, že zamítla zpovědníka?“

„Tuším, že ano!“

„Jaká to pohanka!“

„Pane, takový jest obyčej. Správce soudního paláce odevzdá k popravě odsouzeného, je-li to laik, představenému Paříže, je-li duchovní, soudci biskupskému.“

„Děkuji vám, pane.“

„Oh, můj bože,“ zvolala Fleur-de-Lysova, „ubohé stvoření!“

Tato myšlenka naplnila bolem její pohled, jenž po davu lidstva těkal. Kapitán, zabýváje se více jí než hromadou chátřů, zamilovaně pomačkával zadní stužku jejího pásu. Dívka obrátila se prosebně a s úsměvem:

„Prosím, Phoebe, nechte mne, kdyby matka moje se vrátila, uhlídala by vaši ruku.“

V tomto okamžiku odbýjela povlovně na orloji Notre-Dame-ském dvanáctá hodina. V davu rozlehlo se mumlání uspokojenosti. Poslední záchvěv dvanáctého udeření hodin jedva dozněl, any najednou všechny hlavy se pozvedly, jak vlny větrem pohnané, a ohromný pokřik rozlehl se z dláždění, z oken a se střech: „Hle, tu je.“

Fleur-de-Lysova zakryla sobě tvář oběma rukama, aby ničeho neviděla.

„Krásná sestřeničko,“ pravil Phoebus, „chcete se zase do síně vrátit?“

„Nikoli,“ odvětila dívka a otevřela ze zvědavosti oči, jež ze strachu byla uzávřela.

Kára, tažená silným normanským koněm, ve vojnicki zapřaženým, a kolkolem obklopená jezdci ve fialové uniformě, s bílými kříži na prsou, právě vyjížděla na náměstí z ulice St. Pierre aux boeufs. Sergenti klestili jí cestu, tlukouce notně holemi do lidu. Vedle káry jelo několik úředníků soudu a policie, jež rozeznati jsi mohl po jejich černém rouchu a nejapném držení se v sedle. Mistr Jakub Charmolue pyšnil se v jejich čele. V osudné káře seděla mladá dívka, majíc ruce nazad svázané; nijaký kněz nebyl jí po boku. Byla v košili, dlouhé černé její vlasy (tehdy je stříhali teprv u samé šibenice) spadaly jí hustě na šíji a na její napolo obnažená ramena.

Za těmito vlnícími se vlasy, jež leskly se více, než peří havraní, viděti byl tlustý, šedivý a kostrbatý provaz, na uzel svázaný, jenž dřel její křebké oudy, a kolem půvabného krku ubohé děvy se otáčel, jak dešfovka okolo květiny. Na tomto provaze lesknul se malý amulet ze zeleného skla, jež jí bezpochyby proto ponechali, poněvadž umírajícím se ničeho neodpírá. Diváci, u oken stojící, mohli rozeznati v káře nahé její nohy, jež, jakoby ze studu ženského, bezděčně zakryti se snažila. U jejích nohou ležela svázaná koza. Odsouzená držela v zubech svou špatně přivázanou košili. Zdálo se, že utrpuje tím více svou nehodou, ješto, takto obnažená, veškerým zrakům v šanc byla vydána. Bohužel nemá stud v tak hrozných okamžicích nižádné platnosti.

„Ježíši!“ zvolala prudce Fleur-de-Lysova. „Pohlédněte, krásný bratrátku, toť ošklivá cikánka se svou kozou.“

Mluvíc takto obrátila se k Phoebovi, jenž byl nad míru bled a oči ku káře upíral.

„Která cikánka s kozou?“ tázal se zajikavě.

„Jak,“ odvětila Fleur-de-Lysova, „což pak se již nepamatujete?“

Phoebus vskočil jí do řeči: „Nevím, co tím míníte!“

I chtěl do komnaty ucouvnout; avšak Fleur-de-Lysova, jejíž řevnivost, před nedávnem ještě touto cikánkou tak živě popuzená, nyní zase oživila, pronikavě a nedůvěřivě naň pohlédla. Zpomněla sobě v tuto chvíli nejasně, že byla slyšela, kterak jakýs kapitán ve při čarodějnice je zapleten.

„Co je vám?“ pravila Phoebovi, „zdá se, že tato ženština uvádí vás v rozpaky.“

Phoebus hleděl se usmívat. „Já? bůh uchovej!“

„Inu, ano!“

„Nuž tedy tu zůstaňte,“ kázala mu Fleur-de-Lysova, „vyčkejme konce.“

Nebohý kapitán musel zůstat. Upokojovalo ho to poněkud, že odsouzená neodvracovala zraků svých od podlahy káry. Byla to opravdu Esmeralda. I na tomto posledním stupni potupy a neštěstí byla ještě krásná a krásné její černé oči za příčinou vyzáblosti jejích tváří zdály se býti ještě větší; zsinálá její tvář jevila nepoškrvněnost a vznešenost. Podobala se dřívější své postavě jak Masacciovy panny podobají se pannám Rafaelovým; byla slabší, ztepilejší a hubenější. Celá její bytost se takřka sem tam potácela a kromě studu nic se jí nedotýkalo; tak byla ochábla hrůzou a zoufalostí. Tělo její poskočilo do výšky při každém otřasu káry jak mrtvola; pohled její byl zasmušilý a šílený. V oku jejím viděti byla sice ještě slza, avšak nehybná a jakoby zamrzlá.

Děsný průvod byl projel davem uprostřed radostných pokřiků, a zvědavého napínání se divákův. Nicméně musíme, co svědomití dějepravci, vyznati se, že mnozí, vidouce její krásu a její sklíčenost, útrpností byli dojati. Kára byla zajela do přededvoří a zastavila se před hlavním průčelím.

Průvod vřadil se do dvojího šiku. Dav umlknul a uprostřed tohoto slavného, teskného, ticha, otočily se hlavní dvěře chrámu s vrzotem ve svých stěžejích, jakoby samy sebou ... I bylo tu viděti v celé jeho délce hluboký, děsný, černým sukнем vyložený chrám, v němž toliko u oltáře hlavního kmitalo se několik voskových svíček, tak že se podobal tmavému jícnu, uprostřed náměstí, světlem zářícího. V pozadí rozeznávalo oko ohromný kříž, stříbrem vyšívaný na černém sukně, jež od klenby až na podlahu spadalo. Celá loď chrámová byla pusta. Toliko ve vzdálených postranních lavicích poblíž oltáře pohybovalo se v nejasném světle několik hlav kněží, a když hlavní dvěře se otevřely, zavzníval z chrámu vážný, hlasitý, jednotvárný zpěv, jenž jakoby trhnutím větru zanášel na hlavu odsouzené úryvky děsných žalmů.

„Non timebo millia populi circumdantis me; exsurge, Domine, salvum me fac Deus.....“

Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam.....

„Infixus sum in limo profundi; et non est substantia.....“

Zároveň zavzníval osamělým hlasem na stupních hlavního oltáře následní zádumčivý žalm:

„Qui verbum meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam et in iudicium non venit, sed transit a morte in vitam.“

Tyto žalmy, jež několik starců ve tmách, mizících ve vzdáli, zpívali za tuto krásnou bytost, plnou mladosti a života, s níž vlažný vítr jarní milítkoval a již slunce září svou zatápělo, byly mše za zemřelé.

Lid nábožně poslouchal.

Zdalo se, že zrak i myšlénka vyděšené nešťastnice v tmavých útrobach chrámu zaniká. Bledé její rty pohybovaly se, jako by se modlily, a když holomek katův k ní přistoupil, aby jí s káry sestoupiti pomohl, tuš zaslechl, jak tichým hlasem opakovala slovo: „Phoebus.“

Rozvázali jí ruce i pomohli jí s káry i s kozou, již také byli odvázali, a jež mečela radostí, cítíc, že je na svobodě. Po té musela cikánka, bosa, kráčeti po tvrdém dláždění až k sloupům průčelí. Provaz, jež měla na krku a za sebou vlekla, podobal se zmiji, za ní se plazící.

Tu najednou ztichnul zpěv v chrámu. Veliký zlatý kříž a řada svíček voskových začaly se ve tmách pohybovat. Zavzníval řinkot halaparten pestře oděných vrátných, a dlouhý průvod kněží v mešních ornatech a jahnů v dalmatikách zjevil se zrakům davu, a žalmy zpívaje, vážně ubíral se k odsouzené. Avšak zrak dívky upřel se na onoho, jenž hned za křížem v čele průvodu se ubíral: „Oh,“ pravila potichu, hrůzou se chvějíc, „toť zase onen kněz.“

Bylť to vskutku arcijahen. V pravo po boku jeho kráčel zpěvák, maje v ruce hůl, znamená to svého úřadu, a v levo druhý zpěvák.

Arcijahen ubíral se ku předu, s hlavou nazad pohozenou, i maje oči vypoulené, zpíval hlasem silným:

„De ventro inferi clamavi, et exaudisti vocem meam.

Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me.“

V okamžiku, kde objevil se pod obloukem vysokého průčelí, zahalen v široký, stříbrem prošívaný plášť, s vyšíтым černým křížem, byl tak bled, že nejeden v davu měl ho za jednoho z mramorových biskupů, klečících na hrobech v kůru, jenž, z mrtvých povstav, jde uvítat na prahu hrobu onu, jež má zemřít.

Cikánka, neméně bledá a ztrnulá, jedva zpozorovala, že jí dali do rukou těžkou, rozjetou, žlutou svíci voskovou, i neslyšela chraplavého hlasu písaře, kterýž jí předčítal osudný obsah pokání, a když jí řekli, aby odvětila Amen, řekla Amen. Nabyla teprv trochu života a síly, když viděla, že jí kněz pokynul, aby se mu přiblížila, a jejím strážníkům, aby se odstranili.

Tu cítila, že krev v hlavě jí vře, a zbytek rozhořčenosti vzplanul v této již chladné a ztrnulé duši.

Arcijahen povlovně k ní se přiblížil. Avšak i v tomto posledním okamžiku upozorovala, kterák oko jeho, zářící vilností, žárlivostí a chtivostí prodlívá na její obnaženosti. Po té pravil jí arcijahen hlasitě:

„Mladá dívka, odprosila jsi boha za své poklesky a hříchy?“ A nachýliv se k jejímu uchu, dodal (diváci mysleli, že chce slyšeti poslední její zpověď): „Chceš býti mou? Mohu tě posud zachránit!“

Ona naň upřeně pohlížela. „Odstup, ďáble, sic tě udám.“

Arcijahen děsně se pousmál. „Neuvěříš tobě. Rozmnožíš jen svůj zločin pohoršením. Odpověz rychle, chceš býti mojí?“

„Což jsi učinil s mojí Phobem?“

„Je mrtev!“ odvětil kněz.

V tu chvíli pozvedl bídný arcijahen bezděčně hlavu a spatřil na druhém konci náměstí, na pavlaně bytu Gondelaurierovic kapitána, stojícího po boku Fleur-de-Lysovy. I zavrávorav, přešel sobě oči rukama a pohlednuv tam znovu, mumlaje, pronesl kletbu; tvář jeho ale křečovitě sebou trhala.

„Nuže, tedy zemři,“ pravil mezi zuby. „Nemá tě nikdo mít.“ A položiv ruku na cikánku, zvolal hlasem temným: „I nunc, anima anceps, et sit tibi Deus misericors!“

Toť byla děsná průpověď, kterouž tehdaž končily se tyto hrozné obřady; heslo, jež kněz katovi dával.

Lid pokleknul.

„Kyrie eleison!“ zvolali kněží, již byli zůstali pod klenbou průčelí státi.

„Kyrie eleison!“ opětoval lid, a nad hlavami jeho vznášelo se mumlání, jak hukot moře rozbouřeného.

„Amen!“ pravil arcijahen.

I obrátil se zády k odsouzené; hlava sklesla mu

na řadra, a skříživ ruce, vracel se k průvodu kněží, a v chvíli zmizel s křížem, se svíčkami a s kněží pod tmavými oblouky chrámu; i hlas jeho poznenáhlu zaniknul ve zpěvu kněží, zpívajících následní žalobou: Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt.

Zároveň zanikal řinkot, jež vrátní okovanými pažbami svých halaparten způsobovali, jak zvuk kladiva u hodin, jež odsouzené poslední její hodinu odbíjejí. Dvěře chrámu zůstaly ostatně otevřeny, i byl nyní viděti chrám prázdný, pustý, v smutku, beze svíček a beze zpěvu.

Odsouzená stála na svém místě, nehýbajíc sebou a očekávajíc, co se s ní dítí bude. Jeden ze sergentův musel mistra Charmolue-a na to upozornit, neb týž byl po celý výjev prohlížel sobě polovypukliny velikého průčelí, kteréž představovalo dle jedněch obět Abrahamovu, dle jiných odkrývání kamene mudrcův, při čemž vysvětlovali sobě anděla co slunce, hranici dříví co oheň a Abrahama co dělníka. Sergenti měli co dělat, aby ho vytrhli z jeho pozorování, avšak konečně se obrátil, a na pokynutí jeho přiblížili se dva muži žlutě odění, katovi holomci, k cikánce, aby jí zase ruce svázali.

V okamžiku, kdy nešťastnice měla zase vstoupiti do káry, a ubírat se na poslední své stanoviště, pocítila snad jakous trpkou lítost nad ztrátou života. I pozvedla své červené, vyschlé, oči k nebesům, k slunci a k stříbrným oblakům, zde onde přervaným modrými soukosníky a trojhrany; po té rozhlídla se kolkolem sebe, po zemi, po davu, po domech.

Najednou, právě an žlutý muž ruce jí na záda svazoval, zkríkla strašlivě — zkríkla radostně. Na pavlanu, na rohu ulice byla ho spatřila, svého přítele, svého velitele, Phoeba, odlesk to svého života. Soudce byl lhal, kněz byl lhal, bylť to on, nemohla o tom pochybovat, bylť tam, krásný, živoucí, s chocholem na klobouku, s mečem po boku.

„Phoebe,“ zvolala, „můj Phoebe!“

I chtěla rozpřáhnouti po něm své ruce, jež láskou a vytržením se jí chvěly, avšak byly svázány.

I spatřila, kterak kapitán se zamračil, a mladá dívka, jež oň se opírala, opovržlivým rtem a okem, hněvem sršícím, naň pohlíží; po té pronesl Phoebus několik slov, jež nemohla zaslechnouti, načež on i dívka rychle zmizeli za skelnými dveřmi pavlanu, kteréž za sebou zavřeli.

„Phoebe!“ zvolala rozčileně, „či snad tomu věříš?“

Hrozná myšlénka vznikla v její mysli. Zpomněla sobě, že byla odsouzena pro vraždu, spáchanou na osobě Phoeba ze Châteaupersu. Až posud byla všechno snesla, avšak tato poslední rána byla příliš kruta. Sklesla bez sebe na zem.

„Rychle,“ pravil Charmolue, „odneste ji do káry a udělejte tomu konec.“

Nikdo nebyl do této chvíle zpozoroval na chodbě se sochami králův, nalézající se přímo nad křížovými oblouky průčelí, podivného diváka, jenž posud byl na vše pohlížel s takovou netečností, s tak nataženým krkem a s tak ohyzdnou tváří, že bez jeho polo červeného a polo fialového obleku byl by ho každý měl za jednoho z kamenných netvorů, skrze jichž jícny, po šest století, dlouhé okapy hlavního chrámu se vyprázdňují. Tomuto divákovi nebylo nic ušlo, co od dvanácti hodin bylo se dalo před průčelím chrámu Notre-Dame-ského. Nikým nepozorován byl, již za prvního okamžiku, k jednomu ze sloupečků na chodbě pevně přivázał tlustý, uzlovitý provaz, jehož konec visel až na samé schody. Po té jal se klidně dolů pohlížeti a časem sobě zahvizdnul, když kos kolem něho letěl. Najednou, právě když katovi holomci se chystali, aby vykonali flegmatický rozkaz Charmolue-ův, přeskočil zábradlí chodby, uchopil se provazu rukama, nohama a kolenama, i spustil se po průčelí, jak kapka vody po tabuli okna se řinoucí, i běžel ke dvěma holomkům s rychlostí kočky, a poraziv je pěstí dvěma ra-

nama na zem, uchopil se cikánky jednou rukou, jak dítě chápe se své loutky, a jedním skokem octnul se až u chrámu, i pozvednuv dívku nad hlavu, zvolal hlasem strašlivým: „Útočiště!“

To vše dělo se s takovou rychlostí, že v noci bylo by se to uhlídlo při zazáření blesku.

„Útočiště, útočiště!“ opětoval lid a tisícero rukou tleskalo, a jediné oko Quasimodovo jiskřilo se radostí a hrdostí.

Odsouzená hlukem tímto se zase zpamatovala. Otevřela víčka svých očí a pohledla na Quasimoda, po té ale hned zase je zavřela, jakby se byla zděsila svého ochrance.

Charmolue, katové a stráž byli všichni vyděšeni. V obyvodu chrámu matky Boží byla odsouzená vskutku nedotknutelnou. Chrám týž byl útočištěm. Vseliká lidská spravedlnost zmírala na jeho prahu.

Quasimodo byl se zastavil pod klenbou velikého průčelí. Široké jeho nohy zdály se na dláždění chrámu býti tak pevný, jak těžké romanské pilíře. Tlustá jeho hlava zapadala mezi jeho rameny, jak hlava lvů, jižto též nemají krku, alebrž jen hřívu. Držel mladou, chvějící se dívku v mozolovitých svých rukou, jak bílou draperii, avšak držel ji s takovou obezřelostí, jakoby se bál, aby se mu nezlomila, neb neuvadla. Zdálo se, že cítí, kterak je to cosi jemného, výtečného a vzácného, uděláno pro jiné než jeho ruce. Chvílemi se zdálo, že sobě netroufá ani dechem jí se dotknouti. Najednou ale zase přitlačil ji k svým nadržům, jak svůj poklad, jakby byl matkou tohoto dítěte. Kyklopské oko jeho na ní utkvělo; zatápělo ji něžností, bolem a útrpností, a po té zase plno blesků se pozvedlo. Ženštiny se smály a plakaly, dav jásal v nadšení, neb v tomto okamžiku byl Quasimodo zářil skutečně zvláštní krásou. Týž sirotek, týž nalezenec, týž vývrhel pocítoval svou vznešenost a svou sílu, pohlížel do tváři této společnosti, z níž byl

vyobcován a do níž nyní tak mocně byl zasáhnul, pohlížel na tuto lidskou spravedlnost, kteréž byl kořist její vyrval, na všechny tyto tigry, již na prázdno museli žvýkat, tyto biřice, tyto soudce, tyto katany, veškerou tuto moc královskou, již on, mrzák, pomocí boží byl zničil.

I bylo to věru dojímavo, jak bytost tak ohyzdná ochrany své poskytuje bytosti tak nešťastné, a jak Quasimodo zachránil děvu, k smrti odsouzenou.

Byli to dva ubožáci — přírodou a společností stížení, jižto se tu dotýkali a na vzájem sobě napomáhali. Okusiv po několik okamžiků své oslavy, vběhnul Quasimodo najednou se svým břemenem do chrámu. Lid, jenž statečnost vždy má v oblibě, hledal ho svým zrakem v tmavé lodi chrámové, lituje toho, že Quasimodo tak rychle pochvale jeho byl unikl.

Najednou spatřili ho na jednom konci chodby se soškami králův francouzských; utíkal po ní jak šílenec, a pozvedaje kořist svou do výšky, volal: „Útočiště!“ Dav poznovu bouřlivým potleskem pochvalu svou mu vzdával. Proběhnuv chodbou zmizel zase uvnitř chrámu. Chvilí po té objevil se zase na hořejším tarasu, a nesa cikánku v náručí, pobíhal s ní zase jak šílený, neustále pokřikuje: „Útočiště!“ Dav neustále jásavě tleskal. — Konečně objevil se potřetí na hřebenu zvonice, i zdálo se, že odtud s hrдостí okazuje celému městu tu, již byl zachránil, a hřmící jeho hlas, jež tak zřídka bylo slyšet, a jehož on nikdy nezaslechl, opětoval potřikráte s takovou šíleností, že to až k oblakům pronikalo: „Útočiště, útočiště, útočiště!“

„Výborně, výborně!“ volal zase lid a náramný týž potlesk vzbuzoval úžas lidu, na náměstí grève-ském shromážděného, ba i samé kajicnice, jež, majíc oko na šibenici neustále upřené, pořáde ještě čekala.

Kniha devátá.

I.

H o r e č k a.

Claude Frollo nebyl více v chrámě matky boží, když prisvojený jeho syn tak z nenadání byl přetnul osudný uzel, do něhož nešťastný arcijahen cikánku i sebe samého byl zapletl. Vrátiv se do sakristie, strhl se sebe komží, štolu a pluvial, hodil vše do rukou užaslého kostelníka, vyšel zadními dvírkami kláštera, přikázal přívozníkovi na nábreží, aby ho převezl na levý břeh Sekvany, načež zabočil do klikatých ulic města universitního, nevěda, kam se ubírá, i potkával při každém kroku tlupy mužův a ženštin, tlačících se vesele k mostu svatomichalskému, v naději, že ještě dosti záhy octnou se na náměstí grève-ském, i uvidí věšeti cikánku.

Byl bled a vydešenější, než uletělý noční pták, za bílého dne, tlupou dětí pronásledovaný. Nevěděl, kde se nalézá, co myslí a zdali sní. Chodil a pobíhal sem a tam, i vtrhnul do každé ulice, která se mu náhodou namanula, ale jakkoli jich sobě nevybíral, hnalo ho to neustále ku předu od náměstí grève-ského, o němž nejasně tušil, že má je za sebou. Ubíral se takto podél vrchu sv. Jenofevy a vyšel konečně z města branou sv. Viktora. Prchal neustále, pokud jen, obrátiv hlavu, vi-

děti mohl hradební, věžatou, zeď města universitního a řídké domy předměstí; když ale konečně návrší zraku jeho zcela zakrylo ohydnou Paříž, a když mohl za to mít, jakoby se byl octnul as sto mil od města, v polích a na poušti, tu se zastavil, a zdálo se mu, jakoby sobě nyní byl oddechnul.

Po té tlačily se v duši jeho hrozné myšlenky. Vyjasnilo se mu v myslí, tak že se zachvěl. Zpomínal sobě na ubohou dívku, kterouž byl zničil a již on byl zničen. Těkal svým vyjeveným zrakem po dvojité cestě klikaté, na níž osud je oba byl svedl, až ku křižovatce, na níž neuprosně je byl na vzájem zhubil. Připomínal sobě pošetilost věčných slibů, planost cudnosti, vědy, náboženství, cnosti, zbytečnost boha. Milerád pohřížoval se v špatné myšlenky, a čím více v nich zanikal, tím živěji cítil, jak v něm ozývá se výsměch ďáblův.

I usklíbal se tím trpčeji, čím více hloubal v duši své, a shledával, jaké široké prostranství příroda v ní vášním byla upravila. Vzburcoval v hloubi srdce svého všechno své záští, všechnu svou zlomyslnost a shledal s chladným pohledem lékaře, jenž nemocného proskoumává, že toto záští, tato zlomyslnost, není nic jiného než zkažená láska, a že tato láska, týž zdroj všeliké lidské cnosti, v srdci knězově, v ohavnost se obrací a že člověk takové povahy, jako on, stává se knězem, stával se ďáblem. A tu dal se do strašného smíchu, znáhla ale zase zblednul, uvažuje nejděsnější stránku osudné své vášně, této žíravé, jedovaté, nenávidějící, nesmířitedlné lásky, kteráž byla přivedla ženstinu na šibenici a jeho do pekel, ji co odsouzenou, jeho co zatracence!

Po té dal se zase do smíchu, zpomínaje sobě, že Phoebus je na živě, že přese všecko kapitán je na živě, vesel a spokojen, že nosí krásnější kabátec než dříve, a že má novou milenku, již vede na podívanou, kterak dřívější milenka jeho je věšena. Smích týž se zdvojit, když uvážil, že ze všech živoucích bytostí, jichž smrti

sobě byl přál, tato byla zastihla toliko cikánku, jedinou bytost, kteréž on nebyl nenáviděl.

A od kapitána obrátily se myšlenky jeho k lidu a tu zmocnila se ho žárlivost neslýchaná. Uvažoval na mysli, kterak i lid, veškeren lid byl měl před očima v košili a téměř nahou ženštinu, již on miloval. Lomil zoufale rukama při zpomínce, že tato ženština, jejíž postava, i toliko v stínu jím spatřená, mu nejvyššího blaha byla poskytovala, vydána byla v šanc zrakům veškerého lidu za bílého dne, v samé poledne, oděná jak pro noc rozkoše. I plakal zuřivostí nad všelikým tímto tajemstvím lásky, jež bylo znesvěceno, poskvrněno, obnažováno a navždy bylo uvadlo. Plakal zuřivostí, zpomínaje sobě, kolikeré nečisté zraky byly se radovaly z této volně upjaté košile a že tato krásná dívka, tato panenská lilie, tato číše stydlivosti a rozkoší, již on toliko chvějícím se rtem dotknouti byl by se opovážil, proměněna byla takřka ve veřejný okřín, z něhož nejšpatnější obyvatelstvo Paříže, zlodějové, žebráci, lokajové svou nestoudnou, nečistou a znemravnělou rozkoš vespolek ukájeli. A když zase jal se tušiti blaženost, jakou by byl mohl shledati na zemi, kdyby ona nebyla bývala cikánkou, a on nebyl býval knězem, kdyby Phoeba nebylo bývalo a ona ho byla milovala, když sobě představoval, že i on by byl mohl požívati života, oplývajícího utěšeností a láskou, že v tomtéž okamžiku, zde a onde na zemi, nalézají se šťastné párečky, pohřížené v dlouhém hovoru pod oranžemi na břehu potokův, při záři zapadajícího slunce, za třpytu hvězdnaté oblohy, a že kdyby bůh byl tomu chtěl, byl by i on mohl býti s ní požehnaným párečkem, tu srdce jeho rozplývalo se něžností a pukalo zoufalostí.

„Oh, toť ona, toť ona!“ Tato myšlenka neustále mu na mysl připadala, mučila ho, hryzla na jeho mozku, a rozrývala mu útroby. Nelitoval ničeho, i nechtěl se nikterak káti, vše co byl učinil, byl hotov učiniti poznovu, bylo mu milejší, viděti ji v rukou katových, než aby byla

v rukou kapitánových. Nicméně trápil se velice, trápil se tak, že chvílemi vyškuboval sobě vlasy, aby viděl, zdali nesešedivěly. Mezi jiným trápila ho jedním okamžikem myšlenka, že právě v této chvíli hnusný řetěz, jež z rána byl spatřil, půvabný a štíhlý krk svým železným uzlem rdousí. Při této myšlence prýštil se mu pot ze všech potnic. V jiném okamžiku dal se zase do ďábelského smíchu, když sobě zároveň připomínal, kterak Esmeralda při prvním setkání byla se mu zjevila, čilá, bezstarostlivá, veselá, vyšňořená, tančící, okřídlená a ladná, a kterak tatáž Esmeralda při posledním setkání v košili, s provazem na krku, a bosa zvolna kráčí po stupních k šibenici; i představoval sobě dvojí týž zjev takovým způsobem, že ze sebe vyrazil hrozný výkřik.

Kdežto tato vichřice zoufalosti duši jeho hubila, rozrývala, zchvacovala a z kořenů vyvracovala, pohlížel on kolkolem sebe na přírodu. U jeho nohou prohledávalo několik zobajících slepic křoviny, zářící chrousti poletovali k slunci, nad hlavou jeho přechalo několik skupenin šedých chmur po modré obloze, na obzoru protínal vrchol věže opatství sv. Viktora křivku svahu mramorového jeho obelisku, a mlynář z návrší Copeaux, hvízdaje, pohlížel, jak ramena větrného jeho mlýnu pracují. Veškerý týž činný, uspořádaný, klidný život kolkolem něho, v tisícerych udobách se zjevující, trapně ho dojímal. I dal se poznovu na útěk.

I pobíhal takto po polích až do večera. Toto přehánění před přírodou, životem, sebou samým, lidmi, bohem, přede vším, trvalo po celý den. Někdy mrštil sebou s tváří k zemi, a vyhraboval svými nehty zelenající se osení; někdy zastavil se v pusté ulici vesnické, a myšlenky stávaly se mu tak nesnesitelnými, že zachytiv hlavu oběma rukama, hleděl ji vytrhnouti z ramen, aby jí mrštil o dláždění.

Když slunce zacházeti počalo, uvažoval poznovu celé své duševní rozpoložení a cítil, že je téměř šílen. Bouře,

jež v něm burácela od té chvíle, co byl postrádal naděje i vůle, aby zachránil cikánku, bouře tato nezůstavila v duši jeho ani jediné zdravé a ustálené myšlenky. Rozum jeho byl skácen, ba téměř zúplna ztroskotán. V mysli své rozeznával toliko dva jasné obrazy, Esmeraldu a šibenici, všechno ostatní mizelo ve tmách. Tyto dva obrazy, k sobě přiblížené, zjevovaly mu hrozné skupení; čím více upíral k němu zbývající mu ještě pozorlivost a soudnost, tím více zmáhaly se ve fantastické progresi půvab, vnada, krása a jasnost jednoho a hrůza druhého obrazu, tak že na konec se mu zjevovala Esmeralda co hvězda a šibenice co obromná bezmasá ruka.

Jest to pozoruhodno, že po celé toto mučení netanula mu ani na okamžik opravdově myšlenka, aby sebe usmrtil. Bídník týž byl takové povahy. Visel na životě; možná že vskutku viděl peklo za pozemským svým životem.

Zatím se vždy více stmívalo. Pocit života, jakýž posud ho neopustil, připomínal ho nejasně k návratu. Měl za to, že je daleko od Paříže vzdálen, prohlédnuv ale sobě okolí blížeji, shledal, že byl toliko obvod města universitního obcházel. Vrchol věže sv. Sulpice a tři štíhlé vížky kláštera Saint-Germain-des-Prés vynikaly v pravo nad obzor. Zaměřil v tuto stranu. Zaslechnuv za cimbuřím zdi kláštera Saint-Germain volání stráže opatovy „Kdo je!“ vrátil se zpět a zabočil na stezku, po níž v několika minutách octnul se na okraji louky Pré-aux-Clercs. Tato louka byla proslavena rejdy, jež dnem i nocí se tu tropily, bylať hydrou ubohých mnichů v klášteře Saint-Germain. Quod monachis Sancti Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidorum capita suscitantibus.

Arcijahen bál se, aby se s nikým nesetkal, strachoval se každé tváře lidské, bylť se vyhnul městu universitnímu a předměstí Saint-Germain a chtěl se do ulic města co možná nejpozději vrátit. I loudal se podél

louky Pré-aux-Clercs, a zabočiv na osamělou stezku, kteráž ji oddělovala od Dieu-neuf, octnul se konečně na břehu řeky.

Tam zastihl Claude Frolo přívozníka, kterýž za několik denárů pařížských dopravil ho po Sekvaně až na konec města universitního a přistál s ním k osamělému klínu zemnímu, u něhož čtenář byl Gringoire-a blouzniti viděl, a jenž táhl se souběžně s ostrovem kravákův až za zahrady královské.

Jednotvárné kolísání člunu a šumot vody byly jaksi ohlušily nešťastného Claude-a. Když přívozník byl se odstranil, zadumal se Claude na písčitém pobřeží a pohlížeje ztupěle před sebe, rozeznával předměty již jen skrze zvětšující záchvěvy, tak že vše jevílo se mu jak fantasmagorie. Ochablost, z velikého bolu vzniklá, mívá často takový účinek na ducha.

Slunce bylo zapadlo za vysokou věž de Nesle, i začalo se smrákati. Obloha i hladina řeky leskly se v bílém třpytu. Mezi tímto dvojím, bělavým, třpytem rozkládal levý břeh sekvanský, na nějž Claude zrak svůj stále upíral, svou tmavou hmotu a v perspektivě, vždy více se zmenšující, vyčníval v mlhách obzoru jak černý šíp. Bylť pokryt domy, jichž nástiny tmavé odrážely se živě od jasné půdy oblohy a hladiny vodní. Zde a onde počínalo v oknech se jiskřit, jak v otvorech roztopené pece. Týž ohromný černý obelisk, tak osamělý uprostřed dvou bílých ubrusů nebes a řeky, kteráž v těchto končinách je velmi široká, Claude-a zvláštním citem dojímal, asi takovým, jaký naplňuje člověka, kterýž by ležel na hřbetu u paty věže strassburgské a pohlížel, kterak ohromný vrchol věže nad hlavou jeho v soumraku mizí. Tuto arci Claude stál a obelisk ležel, ale ještě řeka v odlesku oblohy propast pod ním rozšiřovala, tož zdál se ohromný výběžek býti do prázdna právě tak vymrštěn, jak kterýkoli vrchol věže chrámu hlavního, a dojem byl tentýž. Dojem tento byl tím podivnější a

tím mohutnější, poněvadž byla to vskutku věž strassburgská, avšak věž strassburgská, dvě míle vysoká; byloť to cosi neslýchaného, gigantického, nezměrného, budova, jakéž oko lidské nikdy nebylo vidělo, věž baby-lonská. Komíny domův, cimbuří zdí, strmé lomenice, věž kláštera Augustinův a věž de Nesle, veškeré výběžky, jež prorážely profilem ohromného obelisku, napomáhaly přeludu a předváděly oku výkroje řezbářství, keřnatého a fantastického. Claude-ovi zdálo se v jeho omamu, že vidí opravdu před sebou věž pekel; tisícera světla, po výši děsné věži roztroušená, zdály se mu býti tolikere kobky ohromné vnitřní pece, a hlasy a hluk, odtamtud zavznívající, podobaly se křiku a chropotu zatracencův. Tu zmocnil se ho strach; i ucpával sobě rukama uši, aby ničeho neslyšel, obrátil se, aby ničeho neviděl, a ubíral se velkými kroky od hrozného vidění.

Avšak vidění toto spočívalo v něm.

Když octnul se v ulicích, tu podobali se okoloidoucí, jižto při záři, z krámů vynikající, se tlačili, nepřetržené řadě sem tam popocházejících příšer. V uších zavzníval mu podivný hluk; nadobyčejné přeludy mátlý mu myšlenky. Neviděl ani domů, ani dláždění, ani vozův, ani mužův, ani ženštin; měl před sebou směsici předmětů neurčitých, jichž obrysy, navzájem, v sobě splývaly. Na rohu ulice Barillerie nalézal se krám kořenářský, jehož přístřeší, podle zvyku nepamětného, bylo kolkolem pobito obručí z bílého plechu, na níž visel kruh dřevěných lampiček, jež při zadutí větru jak kastagnetty řehtaly. Claude-ovi se zdálo, jakby potmě zaslechal chřest otepi koster z Montfauconu, o sebe se odrážejících.

„Oh,“ mumlal „noční vítr jedny k druhým pohazuje a mísí řinkot jejich okovů s chřestem jejich kostí. Snad i ona je mezi nimi!“

Omámen neviděl, kam se ubírá. Po několika krocích octnul se na mostě svatomichalském. U jednoho okna, v přízemí, bylo světlo. Přiblížil se k oknu. Skrze puklé

sklo viděl Claude špinavou světlici, jež vzbuzovala v něm nejasnou zpomínku. V této jizbě, mdlou svítilnou špatně osvětlené, nalézal se mladý, svěží, rusovlasý muž s veselou tváří, jenž s hlasitým smíchem objímal mladou dívku, nad míru nestoudně oblečenou, a u svítilny seděla stařena, jež předla a mekotavým hlasem zpívala.

Ješto mladý muž neustále se nesmál, tož zasléchal kněz úryvky popěvky babice — byloť to cosi nesrozumitelného a hrozného.

Hluč a hlahol, Grève, teď
Vřeteno mé pilně před
Provoz katu, na dvoře
jenž si hvízdá bez hoře,
Hluč a hlahol, Grève, teď.

Krásný provaz z konopí,
Hleďte z Vanveru do Issy
Konopí jen a símě klást
Zloději nesmi krást
Krásný provaz z konopí.

Hlahol, Grève, napořád,
Každý zřel by děvů rád,
Kterážto tam viset bude;
Okna přeplněna všude.
Hlahol, Grève, napořád.

A po té mladý muž zase se smál a mladou dívku objímal. Stařena byla Falourdellová, dívka byla nevěstka, a mladý muž byl arcijahnův bratr, Jan.

Claude pohlížel neustále do jizby; bylť mu výjev jako výjev.

I viděl, kterak Jan jde k oknu v pozadí jizby, jak je otvírá, a mrštiv okem po nábřeží, na němž ve vzdálí třpytilo se tisícero osvětlených oken, a po té okno zase zavřev, zvolal:

„Na moutě duši, noc již nastává. Měšťáci rozžehují své svíce a dobrý bůh své hvězdy.“ Po té vrátil se Jan k nevěstce a rozbiv láhev, jež na stole stála, pravil:

„Již prázdna, u čerta, a já nemám peněz více! Isabeau, můj zlatoušku, nebudu s Jovišem dříve spokojen, pokud nepromění tvá dvě bílá prsa ve dvě černé láhve, z nichž dnem a nocí budu moci ssátí víno beaux-ské.

Táž krásná, žertovná, průpověď rozesmála nevěstku, a Jan odešel z domu.

Claude Frollovi stačil sotva čas, aby sebou mrštil tváří na zem, nechtěl-li, aby bratr jeho s ním se nesetkal, a pohlížeje mu do tváře, ho nepoznal. Na štěstí byla ulice pusta, a student opilý. Nicméně spozoroval Jan arcijahna, na dláždění v blátě ležícího, i zvolal: „Oh, oh, tenť vedl dnes veselý život.“

I kopl do Claude-a, jenž dech v sobě zatajoval.

„Na žmoch opilý,“ opětoval Jan. „Je pln, nechám ho. Pravá to pijavice, již od sudu odtrhli. Je to plešatec,“ dodával, nachyluje se k němu, „je to stařec. *Fortunate senex.*“

Po té zaslechl Claude Frollo, kterak Jan odstraňuje se pravil: „Nuž, co na tom; rozum je krásná věc a bratr můj arcijahen je velmi šťasten, že je moudrý a že má peníze.“

Po té vzhopil se arcijahen, a běžel bez oddechu k chrámu matky boží, jehož ohromné věže ve tmách nade všechny domy vyčnívaly.

Octnuv se, sotva dechu popadaje, v přededvoří chrámu, ucouvnuv a netroufal sobě pozvednouti oči k pošmurné budově.

„Oh,“ pravil hlasem tichým, „je to vskutku pravda, že taková věc tohoto rána byla se zde udála?“

Konečně odvážil se, pohlednouti na chrám. Průčelí bylo pošmurno, obloha za ním třpytila se hvězdami. Pálměsíc, jenž poletoval po obloze, byl se v tuto chvíli zastavil u vrchole pravé věže, i podobalo se tomu, jakoby se byl usadil, jak zářící pták na okraji černého, křížovitého, zábradlí.

Dvěře kláštera byly zamčeny; avšak arcijahen míval

vždy u sebe klíč od věže, v níž nalézala se jeho dílna. I použil ho, aby vniknul do chrámu.

V chrámě panovala tma a ticho, jak v doupěti. V tlustých stínech, jež zevšad v širokých pruzích spadaly, rozeznával, že čalouny od obřadů ranních nebyly posud odstraněny. Veliký, stříbrný, kříž třpytil se v tmavém pozadí, poset jiskřícími se tečkami, jak mléční cesta na noční obloze. Dlouhá okna kůru okazovala nad černou draperií hořejší konce svých křížových obloukův, jichž skla, osvětlená září měsíční, propouštěla neurčité barvy noční, fialovou, bílou a modrou, kteroužto pleť shledáváme jen na tváři mrtvol. Arcijahen, vida kolkolem kůru zsinalé vrchole oblouků křížových, měl za to, že vidí čepice biskupů zatracených. I uzavřel oči, a když je zase otevřel, zdálo se mu, že se naň dívá kruh bledých tváří.

I jal se prchatí po chrámu. Tu pak zdálo se mu, že chrám též sebou hýbe, že oživuje, že každý ohromný sloup stává se ohromnou tlapou, jež svou širokou, kamennou, dlaní tluče do podlahy, a že gigantický chrám je jakýs zázračný slon, jenž dýchá a po pilířích jak po nohou kráčí, jehož dvě věže slouží mu za rýpáky a ohromné, černé, sukno za čabraku.

Horečka, čili šílenost, byla tímto způsobem dostoupila takového stupně, že celý zevní svět nešťastníkovi zjevoval se co jakási viditelná, dotknutelná a děsící apokalypsa. Na okamžik pociťoval jakési ulehčení. Po-pošed do lodí postranních, spatřil za hromadou pilířův světlo červenavé. Běžel za ním, jak za hvězdou. Byla to skrovná svítlna, jež dnem i nocí osvěcovala veřejný breviář Notre-Dameský, uložený za železnou mříží. I vrhl se dychtivě na svatou knihu, koje se nadějí, že v ní shledá nějakou útěchu, neb nějaké zmužení. Kniha byla otevřena právě při průpovědi Jobově, po níž vytřeštěný jeho zrak zatěkal: „Duch zajisté před tváří mou šel, tak že vlasové vstávali na těle mém.“

Při tomto děsném čtení pocítoval, co asi pocítuje slepec, jež píchá hůl, kterouž byl zvednul. Kolena se mu chvěla i sklesl na dláždění, zpomínaje na onu, jež téhož dne byla zemřela. Cítil, jak v mozku jeho táhne a rozprchává se tolikero nestvůrných výparů, že se mu zdálo, jak by hlava jeho byla se stala jedním z komínů pekelných.

V tomto rozpoložení mysli patrně dlouho potrvával, o ničem více nepřemítaje, sevřen a nehybný jak pod rukou ďáblouvu.

Konečně zase nabýval nové síly, i zpomněl sobě, aby utekl se do věže, poblíže věrnému svému Quasimodovi. I vzchopil se, a maje strach, vzal sobě svítilnu s breviáře, aby sobě na cestu posvětil.

Toť byla svatokrádež, ale což mu již sešlo na takové maličkosti.

I krácel zvolna po schodech věže nahoru, pln tajemné hrůzy, jakouž tajemné světlo jeho svítilny, vystupující tak pozdě od otvoru k otvoru, až do vrcholu věže, i řídké, po přededvoří pocházející obyvatele pařížské, uchvacovalo.

Najednou cítil svěží ovanutí větru ve své tváři; bylť se totiž octnul na prahu dvéří nejhořejší chodby. Vzduch byl svěží, po obloze táhla oblaka, jichž široké, bílé, pruhy, jedny přes druhé plovouce, o své uhly se odrážely a tvořily strž ledu na řece, za doby zimní. Půlměsíc, jakoby byl se ztroskotal uprostřed chmur, podobal se nebeské lodi, uvázlé ve krech vzdušných.

I sklopil oči a pohlížel chvíli skrze mřížoví sloupečků, jež spojuje obě věže, skrze roušku mlh a výparů na mlčelivou skupeninu hrotnatých, bezčetných, malých a tlačících se střech pařížských, jež podobaly se vlnění klidného moře za doby letní.

Měsíc vydával slabou záři, jež dodávala obloze i zemi popelavé barvitosti.

V tuto chvíli zavzněl pronikavý hlas hodin. Odbí-

jely právě půlnoc. Kněz zpomněl sobě na poledne. „Oh,“ pravil potichu, „nyní bude ona již chladnou.“

Najednou zadutí větru shaslo světlo v jeho svítilně, a téměř zároveň v tutéž chvíli zjevila se mu na protějším rohu věži jakási bělavá postava, jakás ženština. Zachvěl se. Po boku této ženštiny nalézala se kozička, jejíž mekot se mísil s posledním zahlučením hodin.

Dodal sobě síly, aby tam pohlednul. Bylať to ona.

Byla bleďa a zasmušila. Vlasy spadaly jí na ramena, právě jako z rána, avšak na krku neměla provazu, a ruce neměla svázaný; bylať svobodna, byla mrtva!

Byla oděna v bílé roucho, a s hlavy spadal jí bílý závoj.

Blížila se k němu povlovně, pohlížejíc k nebi. Nadpozemská kozička za ní následovala. Byloť mu, jakoby byl zkameněl, a pro tíži svých oudů nemohl prehnout. Při každém kroku, jež učinil ku předu, ucouvnuv zase o krok nazad — dále nemohl. I octnul se takto pod tmavou klenbou schodů. Trnul hrůzou, že snad ona tam vejde, kdyby to byla učinila, byl by leknutím zemřel.

Ona vskutku přistoupila ke dveřím u schodů, zastavila se tam několik okamžiků, upřela zrak do temnot, aniž by ale, jak se podobalo, kněze byla spozorovala, i ubírala se dále. Zdálo se mu, že je větší, než když byla na živě; skrz její bílé roucho viděl měsíc, i slyšel její dech.

Když byla odešla, sestupoval zase po schodech dolů, tak povlovně, jak to na příšeře byl pozoroval; měl sebe samého za příšeru; tvář jeho byla zsinalá, vlasy zježené, a shaslou svítilnu držel neustále v ruce. A když takto po točitých schodech sestupoval, zaslechl zřetelně výsměšný hlas, jenž mu do ucha pošeptával:

„Duch zajisté před tváří mou šel, tak že vlasové vstávali na těle mém.“

II.

Hrbatý, jednooký, kulhavý.

Každé město v středověku a do dob Ludvíka XII., každé město ve Francii mělo svá útočiště. V zátopě zákonů trestních a právomocností barbarských, jimiž města byla zaplavována, byla tato útočiště takřka ostrovy, jež nad hladinu lidské spravedlnosti vyčnívaly.

Každý zločinec, jenž do něho vkročil, byl zachráněn. V každém obvodu města bylo téměř právě tolik útočišť, co šibenic; bylť to zlořád beztrestnosti vedle zlořádu trestův, dvoje zlo, jež na vzájem jedno druhým hledělo se napravovat. Královským palácům, obydlím princův a zejména chrámům příslušelo právo útočištní. Mnohdy určeno celé město, jež mělo se zase zalidnit, na čas za útočiště. Ludvík XI. prohlásil roku 1467 Paříž za útočiště.

Jakmile zločinec vkročil na útočiště, byl již posvátným; avšak musel se střežiti, aby z něho nevyšel; jediný krok, učiněný za hranice svatyně, uvrhl ho zase do zátopy. Kolo, šibenice a pranýř pilnou vykonávaly hlídku kolkolem útočiště, a číhaly neustále na svou kořist, jak žraloci kolem lodi. Bylť viděti odsouzenci, kteří v klášteře, na schodech paláce, v zahradě opatství, pod klenbou předsíně chrámové byli sešedivěli; tímto způsobem stávalo se útočiště mnohdy vězením, jako kterékoli jiné. Mnohdy přihodilo se, že slavné usnešení parlamentu porušilo útočiště a navrátilo odsouzence katovi; avšak to dalo se zřídka. Parlamenty děsily se biskupů, neb když dvoje tyto kutny na sebe vrazily, míval kabát soudcův krušnou práci s kabátem kněžským.

Někdy však, jako v záležitosti vrahův Petit-Jeana, kata pařížského a v záležitosti Emery Rousseau-a, vraha Jana Vallereta, přeskočila spravedlnost církev a přikro-

čila k vykonání svých výroků; avšak nebylo-li to usnešení parlamentu, hěda tomu, kdo by rukou ozbrojenou byl porušil útočiště. Známo, jaká byla smrt Roberta Clermonta, maršálka francouzského a Jana ze Chálonsu, maršálka ze Champagne-y a přece bylo se jen jednalo o jakéhosi Perrin Marca, sluhu směnečníka, bídného vraha. Avšak oba maršálkové byli prolomili vrata kláštera Saint-Méry, a to byl neslýchaný zločin.

Útočiště byla v takové vážnosti, že podle podání tato vztahovala se mnohdy až na zvířata. Aymon vypravuje, že jelen, Dagobertem štvaný, byl se utekl k hrobu svatého Diviše, a tu že smečka, štěkajíc, náhle se zastavila.

Chrám mívaly obyčejně komůrku, jež byla určena pro prosebníky. Tak dal roku 1407 Mikuláš Flamel pro ně vystaviti pod klenbami chrámu St. Jacques-de-la-Boucherie komnatu, jež ho stála čtyry livresy, šest solsů a šestnáct denárů pařížských.

V chrámu matky boží byla to malá cela, zbudovaná nad chodbami postranními pod pilíři klenby, právě tam, kde žena nynějšího vězníka zdělala sobě zahrádku, kteráž má se k visutým zahradám babylonským, jak locika k palmě a věžná k Semiramidě.

Do této komnaty byl Quasimodo, po svém šíleném a vítězném běhu po věžích a chodbách, Esmeraldu uložil. Pokud běh týž byl trval, nebyla mladá dívka mohla se zpamatovat; napolo uspalá, napolo probuzená necítila nic, než že ji kdosi nese vzhůru do povětří, že tam plove a lítá, že ji cosi nad zem povznáší. Časem zaslechla hlasitý smích a hukotný hlas Quasimodův, i pootevřela své oči, tu pak spatřila pod sebou nejasně Paříž, vykládanou tisícerymi střechami břidlicovými a cihelními, jak červenou a modrou mosaikou, nad svou hlavou ale děsivou a zároveň radostí zářící tvář Quasimodovu.

Tu víčka její zase se uzamkla; mělať za to, že je vše skončeno, že ji ve mdlobě její byli odpravili, a že

zmrzačený duch, jenž osud její byl řídil, na novo se jí zmocnil a jí unášel. Netroufala sobě naň pohlednout a nechala se odnášet.

Když ale zvoník s rozcuchanými vlasy a supě byl ji uložil do komnaty útočiště, když cítila, kterak hrubé jeho ruce jemně rozvazovaly provaz, kterýž jí ruce odíral, tuť jí to tak otrásl, jak se to děje pocestným na lodi, kteráž za tmavé noci k břehu přistála. I myšlenky její oživly, a zponenáhla se jí navrátily. Poznávala, že je v chrámu matky boží, zpamatovala se, že byla vyrvána rukou katovým, že Phoebus je živ, že Phoebus jí více nemiluje; obě tyto myšlenky, z nichž jedna druhou s náramnou trpkostí zahalovala, tanuly ubohé odsouzené zároveň na mysl, i obrátivši se ku Quasimodovi, jenž před ní stál a ji obavou naplňoval, pravila mu: „Proč jste mne zachránil!“

On pohlížel na ni úzkostlivě, jakby chtěl uhodnout, co mu byla pravila. Ona opětovala svou otázku. Po té on, pohlédnuv na ni, s nevyslovným zármutkem, uprchl.

Dívka žasnula.

Několik okamžiků po té vrátil se, přinášeje balíček, jež jí k nohám hodil. Bylo to šatstvo, jež útrpné ženy pro ni, na práh chrámu, byly uložily.

Po té sklopila oči a spozorovavši, že je téměř naha, zarděla se. Život se jí vracel.

Zdálo se, jakoby Quasimodo cosi z tohoto studu pocítoval. Zastřel sobě oko širokou svou dlaní a odstranil se poznovu; avšak tentokráte kroky povlovnými.

Ona rychle oblekla na sebe podaný jí šat. Bylo to bílé roucho s bílým závojem, roucho novicky z nemocnice.

Jedva že byla oblečena, spatřila, že Quasimodo se vrací. Nesl na jedné ruce košík, a pod druhou páží zíněnku. V košíku nalézala se láhev s vínem, chléb a některé jiné potravní zásoby. Položiv košík na podlahu, pravil: „Jezte!“ A rozloživ zíněnku po podlaze pravil:

„Spěte!“ Zvoník byl jí došel pro vlastní svou večeri a pro vlastní svou postel.

Cikánka pozvedla k němu oči, aby mu poděkovala, avšak nemohla slova pronesti. Ubožák byl vskutku děsný. Sklopila oči, hrůzou se chvějíc.

Po té pravil jí Quasimodo: „Naplnuji vás strachem, není-liž pravda. Jsem nad míru oškliv; nepohlízejte na mne; poslyšte jen co vám pravím. Za dne musíte zde prodávati, v noci můžete se procházet po celém chrámě. Z chrámu ale nesmíte vyjít ani za dne, ani v noci; sic byste byla zničena; usmrtili by vás a já bych zemřel.“

Ona, dojata, pozvedla hlavy, aby mu odvětila. Avšak on byl již zmizel.

I byla o samotě, a přemítala o podivných slovech této, téměř nestvůrné, bytosti, žasnouc nad zvukem jejího tak drsného a přece tak dojemného hlasu.

Po té rozhlížela se po své cele. Bylať to komnata v rozměru asi šesti čtverečných stop, v níž nalézal se malý otvor, a dvěře v kamenné, povlovně nachýlené, ploše střechy. Několik okapů s podobami zvířat nachylovalo se takřka k cele, a natahovalo své krky, aby ji skrze otvor shlídlo. Na okraji střechy zjevovaly se Esmeraldě vrcholy tisícových komínů, z nichž vznášel se před jejíma očima dým z veškerých ohňů pařížských. Trudný to výjev pro nebohou cikánku, nálezčátko, nešťastné, k smrti odsouzené stvoření, nemající ni vlasti, ni rodiny, ni krbu domácího.

V okamžiku, kdy myšlenka o její opuštěnosti, bolestněji než kdykoli dříve, ji trápila, ucítila, kterak jakás huňatá a vousatá hlava skrze její ruce na kolena se jí vplížila. Esmeralda se zachvěla, neb děsila se nyní všeho, a pohlídla tam. Bylať to ubohá koza, číperná Djali, jež byla uprchla stráži v tu chvíli, kdy Quasimodo byl brigadu Charmolue-ovu rozprášil, a nyní již téměř po celou hodinu u nohou cikánčiných lichocením svým plýtvala, aniž by se jí jediného pohledu bylo dostalo.

Cikánka ji nyní úlibky zasypala. „Oh Djali,“ pravila, „jak jsem na tebe byla zapoměla. Ty tedy neustále na mne pamatuješ. Oh ty nejsi nevďěčna!“ A jakby neviditelná ruka byla sňala s ní závaží, jež tak dlouho v srdci jejím slzy bylo zdržovalo, dala se do pláče a cítila, že čím více slzy její řinou, tím více mizí trpkost a prudkost jejího bolu.

Když nastal večer, zdála se jí noc býti tak krásnou a měsíc tak přívětiv, že obešla vysokou galerii, jež chrám kolkolem obklopuje. I pocítila po té jakési ulehčení; tak klidně zjevovala se jí země, s této výše shlídnutá!

III.

Hluch!

Druhého dne spozorovala Esmeralda, probudivši se, že byla spala. Tato přirozená věc naplnila ji úžasem; byla již tak dávno spaní odvykla. Přívětivá zář vycházejícího slunce padala otvorem do cely, a dotýkala se její tváře. Touže chvíli ale, kde spatřila slunce, shlídlu u téhož otvoru předmět, kterýž ji poděsil, nešťastnou tvář Quasimodovu. Bezděky uzavřela oči; avšak nadarmo, zdálo se jí neustále, že i skrze růžová svá víčka vidí kolozubou a jednookou škrabošku gnoma! I majíc neustále oči uzavřené zaslechla po té drsný hlas, jenž nadmíru jemně jí pravil:

„Nestrachujte se! Jsem vaším přítelem. Přišel jsem se podívat, zdali spíte. Není-liž pravda, že vás to netrápí, že jsem přišel se podívat, zdali spíte. Což vám na tom sejde, jsem-li tu, když máte oči zavřené? Nyní odejdu! Vidíte; nyní jsem za zdi. Můžete zase oči otevřít.“ Ještě žalostnější, než obsah slov, byl přízvuk, jímž slova tato byla pronešena.

Cikánka, dojata, otevřela oči. Nebylť vskutku již u otvoru. I popošla k otvoru a spatřila, kterak ubohý hrbáč u rohu zdi, v žalu svém oddaně pohřížen, se byl

schoulii. I překonala násilně nechuť, jakouž v ní vzbuzoval. „Pojďte blíže,“ pravila jemně. Quasimodo, spozorovav pohybování jejích rtů, měl za to, že ho odhání; i pozvednuv se, odcházel povlovně, kulhaje a s hlavou schýlenou, netroufaje ani sobě, aby zoufalý svůj zrak k mladé dívce pozvednul. „Pojďte blíže,“ zkríkla po té dívka. Avšak on odcházel dále. Tu vyběhla cikánka z cely, a přiběhnuvši k němu chopila ho za ruku. Quasimodo ucítiv, že se ho dotkla, zachvěl se na všech oudech.

I pozvedl prosebně své oko, a když viděl, že ona ho k sobě zpět odvádí, tuž zazářila tvář jeho radostí a něhou. Chtěla, aby vešel do její cely, než on nechtěl práh překročit.

„Nikoli, nikoli,“ pravil „výr nevchází do hnízda skřivánkova.“

Po té usedla si cikánka půvabně na své lože, kozička spala u jejích nohou.

Oba trvali několik okamžiků, nehýbajíce sebou, a pohlíželi mlčky, on na tolik půvabu, ona na tolik ohyzdnosti. Každou chvíli shledávala Esmeralda na Quasimodovi nové zmrzačení. Pohled její pobíhal od zkřivených kolenou k hrbatým zádům, a od hrbatých zad k jedinému oku. Nemohla pochopit, že bytost, tak zpořtvořená, vskutku je na živě. Avšak na bytosti této rozkládalo se tolik trudu a tolik dobromyslnosti, že započal: jí přivykatí.

On přerušil předkem mlčení.

„Vy jste mne vyzvala, abych se vrátil, není-liž pravda?“

Ona pokývla hlavou a pravila: „Ano.“

Ubožák porozuměl pokývnutí hlavou.

„Ach,“ pravil, váhaje jaksi domluviti — „já — já jsem hluch.“

„Ubohý muž,“ zvolala cikánka s výrazem dobromyslné útrpnosti.

Quasimodo bolestně se usmál. „Vyť jste pravila, že to ještě mně scházelo, není-liž pravda? — O ano, já jsem hluch. Toť hrozno, není-liž pravda. A vy jste tak krásna.“

V přízvuku hlasu ubožákova spočíval tak hluboký pocit jeho zbídnělosti, že dívka nebyla s to, aby ještě slovo pronesla. A pak by jí byl beztoho neslyšel.

Quasimodo pokračoval: „Nikdy netížila mne moje ohyzdnost, jako nyní. Porovnávám-li sebe s vámi, tož cítím útrpnost s sebou samým, s ubohou nešťastnou nestvůrou, jakou já jsem. Musím vám připadat co zvíře, není-liž pravda. Vy jste sluneční zář, kapka rosy, zpěv ptačí. Ale já jsem ohava, ni člověk, ni zvíře, cosi tvrdšího, než co šlapou vaše nohy, a cosi ohyzdnějšího, než oblázek.“

A po té dal se do smíchu, a smích týž rozrýval tak duši, že mu nemohlo býti rovného ve světě. I pokračoval:

„Ano, jsem hluch, ale vy budete moci se mnou mluvit v posuňcích a pokynutích. Mám velitele, kterýž se mnou tímto způsobem mluví. Však já rychle uhodnu vaši vůli na pohybu vašich rtů, z vašeho pohledu.“

„Nuže,“ pravila Esmeralda s úsměvem, „rcete mně, proč jste mne zachránil?“

Mezi tím, co takto mluvila, Quasimodo pozorlivě na ni pohlížel.

„Rozumím vám,“ odvětil. „Tážete se mne, proč jsem vás zachránil? Zapomněla jste na bídніка, kterýž vás druhdy jedné noci chtěl unesti, bídніка, jemuž jste druhého dne pomocí svou přispěla na jeho hanebném pranýři. Za onu kapku vody a za onen trochet útrpnosti chei vám životem svým splatit. Zapomněla jste na onoho bídніка; on sobě na vás zpomenul.“

Esmeralda poslouchala ho v hlubokém pohnutí.

V oku zvoníkovu třpytila se slza, ale neukápla. Zdálo se, jakoby to pokládal za čestné, aby slzu tuto zatlačil.

„Slyšte,“ započal znovu, když se již neobával, že slza tato mu uklouzne, „máme tu vysoké věže, člověk, jenž by s některé se dolů svrhnul, byl by dříve mrtev, než by dláždění se dotknul; je-li vám libo, abych se s ní dolů vrhnul, tož netřeba, abyste slovo pronesla, stačí jedině pokynutí okem.“

Po té se vzchopil. Tato podivná bytost vzbudila ještě jakousi útrpnost v cikánce, jakkoli sama byla nešťastna. I pokývnula, aby tu dále potrval!

„Nikoli, nikoli,“ pravil „nesmím tu příliš se pozdržet. Je mi tu úzko. Vy toliko z útrpnosti očí svých ode mne neodvracujete. Půjdu kamsi, odkud vás uhlídám, aniž byste vy mne shlídla; toť bude líp.“

I vytáhl z kapsy malou, kovovou, píšťalku.

„Slyšte,“ pravil „kdykoli Vám mne bude třeba, a kdykoli budete chtít, abych přišel, když nebudete příliš pohledu mého se hrozit, tož zahvízdněte; týž zvuk zaslychám.“

A položiv píšťalku na podlahu, uprchnul.

IV.

Uplynulo několik dní.

V duši Esmeraldině rozhostil se poznenáhlu zase poklid. Přílišný bol jako přílišná radost, jako každá prudkost, nemá dlouhého trvání. Srdce lidské nestrvá dlouho v přílišnosti. Cikánka byla tolik utrpěla, že nyní již jen úžas ji naplňoval.

Když zase poklid v ní se rozhostil, byla i naděje se jí vrátila. Bylať arci vyhostěna ze společnosti a ze života, nicméně tušila nejasně, že jí bude zase možná, aby se do něho navrátila. Podobalať se mrtvé, jež má u sebe klíč od svého hrobu.

Cítila, kterak poznenáhlu mizí hrozné obrazy, jež tak dlouho byly ji trápily. Veškeré ohyzdné přeludy,

Petr Torterue, Jakub Charmolue, ba i kněz vytratili se znenáhla z její mysli.

A po té Phoebus byl na živě; věděla to dojista, neb byla ho viděla. Život Phoebův byl jí nade všecko. Po tolikerých osudných dojmech, jež vše v ní byly zhubily, byl v duši její zachoval se jediný pocit, láska její ku kapitánovi. Láska podobá se stromu, pučíť sama sebou, zapouští hluboce své kořeny v celé naší bytosti, a zelená se často i na srdci, jež v rumiště bylo se rozpadlo.

A to jest nejvíce nepochopitedlno, že vášeň tato je tím trvalejší, čím je zaslepenější. Býváť nejstálejší, když je prosta všeliké rozvahy.

Esmeralda zajisté nepřipomínala sobě kapitána bez trpkosti. Zajisté bylo to hrozno, že i on byl oklamán, a že i on mohl uvěřiti věci nemožné, že mohl za to mít, že proklání dýkou pocházelo od ní, jež by tisíc životů zaň byla dala. Avšak proto nelze mu toho příliš zazlívat. Což nebyla se přiznala ku svému zločinu, nebylať slabá ženština podlehla mučení skřipcem. Všechna vina tížila ji. Mělať spíše nechat vytrhnouti sobě nehty, než vyrvat takové slovo. Avšak kdyby Phoeba shlídlá jen ještě jedenkráté, na jediný okamžik, tož stačilo by jediné slovo, jediný pohled, aby vyveden byl z klamu, a zase k ní se navrátil. Nepochybovala o tom. Omamovala sebe ještě mnohými jinými zjevy podivnými, stran nahodilé přítomnosti Phoebovy v den její veřejné kajicnosti a stran mladé dívky, již on po boku byl stál.

Byla to zajisté jeho sestra. Nerozumné to sice vysvětlení, avšak ona se jím upokojila, poněvadž musela věřit, že Phoebus posud ji miluje a pouze ji. Což nebyl jí to přísahal? Toť prostotě a lehkověrnosti její úplně dostačilo. A což nesvědčily v záležitosti této okolnosti napohled spíše proti ní, než proti němu. Očekávala tudíž a doufala.

Především ale upokojoval ji rozsáhlý chrám, jenž

zevšad ji zahaloval, střežil a zachraňoval. Slavné čáry tohoto stavitelství, nábožný dojem všelikých předmětů, mladou dívku obklopujících, pobožné a přívětivé myšlenky. jež takřka ze všech potnic tohoto kamene se vyluzovaly, bezděky na ni působily. V budově této zavzníval kromě toho tak žehnajícím a velebným hlukem, že chorobná tato duše jím byla ukonejšena. Jednotvárný zpěv kněží, odpovědi lidu kněžím, někdy nesrozumitelné, někdy hřímavé, souzvučné zachvívání oken, šumot varhan, podobající se vřesku sta trub, troje zvonice, bzučící jak only velikých včel, veškerý týž orchestr, po němž skákala obrovská škála, vystupující a sestupující neustále od davu na zvonici, vše to ohlušovalo její paměť, její obraznost, její bol.

Zejména hukot zvonů býval jí ukolébavkou. Ohromné tyto nástroje rozprostíraly nad ní v mohutném vlnění úchvatný magnetism.

Při každém novém východu slunce byla tudíž klidnější, a lehčeji oddychovala; i bledost její pak vždy více mizela. Čím více tyto vnitřní rány se zacelovaly, tím více rozkvítaly znovu půvab a krása na její tváři, arci že majíce klidnější a ustálenější výraz.

I bývalá její povaha se jí vracela, ba poněkud i její veselost, její roztomilé ušklíbání, její láska k její kozičce, její náchylnost k zpěvu a její stydlivost.

Z rána oblékala se v koutku své komnaty, obávajíc se, aby některý obyvatel z protějších obydlí podkrovních skrze otvor jí neshlídl.

Pakliže zpomínka na Phoeba ji časem pokdy popřála, tuť zpomínávala někdy na Quasimoda. Bylť to jediný svazek, jediný styk, jediné obcování, jež jí k lidstvu, k bytostem živým poutalo! Ubohá, bylať ze společnosti lidské více vyhostěna, než Quasimodo, i nemohla nikterak porozumět povaze podivného přítele, ježž náhoda jí byla poskytl.

Často vyčítala sobě, že nemůže povznésti sebe k vděč-

ností, jež by oči přimhouřila, avšak přese všecko nemohla sobě na ubohého zvoníka přivyknouti. Byl příliš ohyzdný.

Píšťalku, kterou jí byl dal, byla na podlaze ležeti nechala. To nezdrželo Quasimoda, aby za prvních dní časem se neobjevoval. Přemahala se všemožně, aby se od něho neodvracovala s přílišnou nevrlostí, když jí přinášel košíček s potravou, aneb džbán s vodou, avšak on sobě všimnul i nejnepatrnějšího takového posuňku, a po té smuten odcházival.

Kdysi vešel právě v okamžiku, kdy dívka Djali celovala. Stál několik okamžiků, v myšlenkách pohřízen, před tímto půvabným skupením kozičky a cikánky, po té, těžkou a neohrabanou svou hlavou vrtě, pravil: „Je to mojím neštěstím, že se příliš člověku podobám. Chtěl bych býti úplným zvířetem, jak tato koza.“

Dívka v úžasu naň pohledla.

On odvětil tomuto pohledu: „O však já vím proč!“ a odešel.

Kdysi jindy objevil se na prahu cely (neb do ní nikdy nevešel) v okamžiku, když Esmeralda zpívala starodávní balladu španělskou, jejíž slovům nerozuměla, kterouž ale sluch její byl v paměti jí zachoval, poněvadž ji cikánky touto písní byly ukolebávaly. Při pohledu na ohyzdnou postavu, jež tak znáhla uprostřed její písně byla se zjevila, zmlkla dívka bezděčně, hrůzou sebou trhnouc.

Nešťastný zvoník byl sklesnul na kolena na práhu dveří, a sepial s prosebnou tváří své zmrzačené, tlusté ruce.

„Ah,“ pravil bolestně, „zapřísahám vás, pokračujte, a neodhánějte mne!“

Dívka nechtěla ho zarmoutit, a všecka se chvějíc pokračovala ve své romanci.

Zponenáhla zmizela její hrůza i nechala se úplně uchvátit dojmem zádučivého a povlovného nápěvu. Qua-

simodo neustále klečel, maje ruce jak při modlitbě sepiaty; pozorliv a jedva dýchaje, upíral svůj zrak na zářící oči cikánčiny.

Podobalo se, jakby píseň její z očí jejích k němu zavznívala.

Jindy zase blížil se k ní s tváří ostýchavou a přihlouplou.

„Poslyšte mne,“ pravil s patrným přemaháním sebe, „mám vám co říci.“

Ona mu pokynula, že ho poslouchá. Tu jal se Quasimodo vzdychat, pootevřel rty a chystal se promluvit, po té ale, na ni pohlednuv, zavrtěl hlavou a zvolna odcházel, opíraje čelo o dlaň. Cikánka v úžasu za ním pohlížela.

Z nestvůrných podobizen, ve zdi vytesaných, měl zejména jednu ve zvláštní oblibě a často bratrské pohledy s ní sobě vyměňoval. Kdysi zaslechla cikánka, jak k ní byl pravil.

„O, že nejsem jak ty, z kamene!“

Jednoho rána byla Esmeralda popošla až na okraj střechy, a pohlížela na náměstí. Quasimodo stál za ní! Byltě se tak postavil, aby mladé dívce co možná pohled na sebe zabránil. Najednou zachvěla se cikánka, slza a zážeh radosti zaleskly se zároveň v jejích očích; poklekla na okraji střechy a úzkostlivě rozpřáhnuvši ruce k náměstí, volala: „Phoebe, přijď, přijď, jen slovo, jen jediné slovo, ve jmenu nebes! Phoebe, Phoebe!“ hlas, tvář i posunek její, všecka její postava podobaly se srdce rozrývajícímu vzezření člověka na lodi ztroskotané, kterýž v zoufalosti dává znamení veselé lodi, jež za záři sluneční na dalekém obzoru pluje.

Quasimodo nachýlil se k náměstí a viděl, že předmět této něžné a šílené modlitby je mladý muž, kapitán, krásný jezdec, všecek zbraní a šperkem se lesknoucí, jenž v pozadí náměstí na koni do kola se proháněl a krásnou usmívající se dámu, stojící na pavlanu svého

domu, chocholem svým pozdravoval. Důstojník ostatně neslyšel nebohé, jež naň volala; byl příliš vzdálen.

Avšak ubohý hlušec tomu všemu porozuměl. Hluboký povzdech nadouval mu ňadra, i obrátil se; srdce jeho dmulo se slzami, jež násilně utlačoval, křečovitě zatátými pěstmi tloukl se do hlavy, a když ruce od hlavy odtáhl, měl v každé dlani přehrstí zrzavých vlasů.

Cikánka ho sobě pranic nevšímala. Skřípaje zuby pravil hlasem tichým: „Proklatě! Tak musí člověk vy-
padat! Jen když na povrchu je krásný!“

Dívka dlela neustále na kolenou, a volala s nadobyčejnou rozčilností: „Oh hle, jak slízá s koně! Chce jíti tam do domu! Phoebe! On mne neslyší! Phoebe! O ta zlá dívka mluví s ním, zároveň co já! Phoebe, Phoebe!“

Hlušec na ni pohlížel. Rozuměl jejím posuňkům. Oko nebohého zvoníka zalilo se slzami, avšak ani jedna mu neukápla. Najednou zatáhl ji zlehounka za okraj jejího rukávu. Dívka se obrátila. Tvář jeho byla klidna, i pravil: „Chcete, abych vám ho přivedl?“

Dívka radostně zkríkla: „Oh jdi, běž rychle! Onoho kapitána, onoho kapitána mně přiveď. Budu tě míti ráda!“ I objala jeho kolena.

„Přivedu vám ho,“ odvětil Quasimodo slabým hlasem. Po té odvrátil hlavu, a hlasitě vzlykáje, odkvapil rychlým krokem po schodech.

Octnuv se na náměstí nespatriil nic jiného, než krásného koně, přivázaného ku vratům bytu Gondelaurierovic; kapitán byl již do domu vešel.

Quasimodo pozvedl oči své ku střeše chrámu. Esmeralda nacházela se tam, na témže místě, neustále klečíc, a k náměstí pohlízejíc. Quasimodo smutně hlavou jí pokynul, po té opřel se o nárožník síňce domu Gondelaurierovic, odhodlán tak dlouho čekati, až kapitán z něho vyjde.

V obydlí Gondelaurierovic konala se téhož dne slavnost,

jakáž dnu svatebnímu předchází; Quasimodo viděl, jak tam mnoho lidí vchází, ale nikdo odtamtud neodchází. Chvílemi pohlížel k střeše, cikánka nehýbala se s místa, právě jako on.

Stájník přišel odvázat koně a odvedl je do kořírny v témže domě.

Takto uplynul celý den. Quasimodo strávil je na nárožníku, Esmeralda na střeše a Phoebus nejspíše u nohou Fleur-de-Lysovy.

Konečně nastala noc; měsíc se neobjevil i byla tudíž čirá tma. Quasimodo marně upíral zrak svůj k Esmeraldě, v brzce neviděl v soumraku nic jiného, než cosi bílého, a po té pranic. Všechno zmizelo v čirých tmách. Quasimodo spatřil konečně, kterak okna obydlí Gondelaurierovic v celém průčelí, od shora až dolů, jedno po druhém se osvětlují, a po té i ostatní okna na náměstí; viděl ale také, jak světlo v ostatních domech až do posledního uhasíná, neb vytrval po celý večer na svém stanovišti. Důstojník z domu nevycházel.

Když poslední okolojdoucí domů se odebírali, a když světlo v oknech všech ostatních domů uhaslo, prodlíval Quasimodo samojediný v čiré tmě. Tehdáž nehořívало ještě v kobce chrámu matky boží světlo. Avšak okna obydlí Gondelaurierovic zůstala i ještě po půl noci osvětlena. Quasimodo, nehýbaje sebou a pozorliv, viděl, kterak okolo tisícobarvých tabulek oken dav živých, tančících, stínů poletuje. Kdyby nebyl býval hluch, byl by uvnitř obydlí Gondelaurierovic zaslechl tím zřetelněji slavnostní hluk, smích a hudbu, čím více ruch Paříže v spánek se pohřížoval.

As o jedné hodině z rána, začali hosti z domu se vzdalovat. Quasimodo, zahalen temnotou, viděl je všechny, jak chodbou, pochodněmi ozářenou, odcházejí. Avšak žádný z nich nebyl kapitán.

Duše jeho byla trudnými myšlenkami naplněna; chvílemi pohlížel do vzduchu, podobně lidem, jižto se

nudí. Veliké, černé, těžké a přervané chmury visely, jak rohožky z roušky, na hvězdnaté noční klenbě. Byl bys řekl, že to jsou pavučiny na obloze nebeské. Tu najednou spatřil Quasimodo, jak ztichounka otvírají se skelné dvěře na pavlanu, jehož kamenné zábradlí nad hlavou jeho vyčnívalo. Dvě osoby vešly skrze skelné dvěře, jež za nimi zticha se zavřely; byl to muž a dívka. Jen s tíží rozeznával Quasimodo v muži krásného kapitána a v dívce mladou dámu, jež z rána důstojníka, s pavlanu svého, tak přívětivě byla vítala. Na náměstí panovala úplná tma: dvojitá karmazínová opona, jež za dveřmi se spustila v tu chvíli, kdy dvěře se zamkly, byla závadou, že světlo z komnaty na pavlan nemohlo vnikati.

Mladý muž a mladá dívka, jak dalece o tom souditi mohl náš hlušec, jenž ani slova jejich nezaslechl, patrně oddáni byli nad míru něžné rozmluvě. Mladá dívka, jak se podobalo, byla dovolila důstojníkovi, aby ji objal okolo pasu, a jen zlehounka bránila se polibku.

Quasimodo zdola přihlížel tomuto na podívanou tím půvabnějšímu výjevu, poněvadž týž nebyl na podívanou určen. Pohlížel s trpkostí na tuto blaženost a tuto krásu. Příroda byla v tomto ubožákovi nikterak úplně nezmlkla, a hřbetnice, jakkoli byla zkřivená, rozdráždila se jak kterákoli jiná.

Zpomínal sobě na bídný osud, jež prozřetelnost mu byla přidělila, že ženština, láska a rozkoš věčně zjevovati se budou před jeho očima, a že vždy bude jen viděti štěstí jiných. Avšak při výjevu tomto nejvíce ho trápilo a nevrlost jeho k hněvu rozpalovalo pomyšlení na útrapu cikánčinu, kdyby tato to viděla. Noc arci byla velmi tmava, a Esmeralda, pakliže setrvala na svém místě (o čemž nepochyboval), byla příliš vzdálena, an on sám zamilované na pavlaně jedva mohl rozeznati. To ho upokojovalo.

Rozmluva zamilovaných stávala se zponenáhla hluč-

nější. Mladá dívka, jak se zdálo, důstojníka prosila, aby od ní ničeho více nežádal. Quasimodo ze všeho toho nerozeznával nic jiného, než krásné sepiaté ruce, úsměvy slzami smíšené, oči mladé dívky k hvězdám pozdvižené a oči kapitánovy, rozniceně na ni upřené.

Na štěstí — neb mladá dívka již jen slabě se bránila — dvěře u pavlanu znáhla se otevřely, a stará dáma se objevila; mladá dívka byla rozpačita, důstojník rozmrzelý a všichni tři vrátili se do komnaty.

Chvíli po té vzpínal se kůň v sínci a lesknoucí se důstojník, zahalen do nočního pláště, ujížděl rychle okolo Quasimoda.

Zvoník nechal ho roh ulice objeti, po té ale dal se do běhu, s opičí svou rychlostí, a křičel:

„Hej, kapitáne!“

„Co mi chce týž ničema,“ pravil kapitán, zpozorovav potmě tohoto strženého mrzáka, jenž, jakoby o dláždění drkotaje, za ním běžel.

Quasimodo byl k němu dokvapil a směle uchopil se uzdy jeho koně: „Následujte za mnou, kapitáne, kdosi chce s vámi mluvit.“

„U sta hromů,“ brumlal Phoebus, „tebe, ohyzdný, pocuchaný ptáku, jsem, tuším, již kdesi viděl. Hej, mistře, pustíš-li pak uzdu mého koně?“

„Kapitáne,“ odvětil hlušec, „neptáte se mne, kdo to je?“

„Pravím ti, abys pustil mého koně,“ odvětil Phoebus netrpělivě. „Co pak se tak věsíš na hlavu mého oře. Ci myslíš, že můj kůň je šibenice?“

Quasimodo, nepouštěje uzdy koně, hleděl spíše tohoto obrátit. Nemoha vysvětliti sobě odpor kapitánův, pravil kvapně: „Pojďte, kapitáne, dívka vás očekává.“ A po té dodal namáhavě: „Dívka, jež vás miluje.“

„Podivný ničema,“ pravil kapitán, „myslí, že musím běhat za všemi ženštinami, které mne milují, anebo to tvrdí. A což, pakliže, výre, náhodou tobě se podobá?“

Řekni té, jež tebe posílá, že se budu ženit, ať si jde k čertu.“

„Slyšte,“ zvolal Quasimodo, maje za to, že jedním slovem váhavost jeho překoná, „pojďte, milostivý pane. Je to cikánka. Vždyť víte již.“

Slovo toto vskutku Phoeba velice dojalo, avšak nikoli tím způsobem, jak toho hlušec očekával.

Pamatujeme se, že dvorný náš důstojník byl se s Fleur-de-Lysovou několik okamžiků dříve odstranil, než Quasimodo odsouzenou z rukou Charmolue-ových byl osvobodil. Od té doby byl se, při všech svých návštěvách v bytu Gondelaurierovic, bedlivě vystříhal, aby nezmínil se o této ženštině, jejíž památka mu byla přese všecko krušna, a Fleur-de-Lysová neměla to za moudré, aby mu pověděla, že cikánka je na živě. Phoebus měl tudíž ubohou Similarovou za mrtvou, a zpomněl sobě, že od její smrti uplynul již měsíc, neb dokonce dva. Považme dále, že kapitán již po několik okamžiků pomýšlel na čirou tmou noční, na nadpozemskou ohyždnost, na hrobový hlas podivného posla, že půlnoc již minula, že ulice je pusta jako onoho večera, kdy strašidlo bylo ho oslovilo, a že kůň jeho, na Quasimoda pohlížeje, supěl.

„Cikánka!“ zvolal téměř vyděšen. „Což přicházíš z říše příšer?“

I položil ruku na jilec své dýky.

„Rychle, rychle,“ pravil hlušec, hledě koně za sebou táhnouti, „pojďte!“

Phoebus kopnul ho nehorázně do prsou podpatkem své boty.

Oko Quasimodovo se zajiskřilo. Zdálo se, že se chce vrhnouti na kapitána, po té znáhla ztrnuv, pravil: „O jak jste šťasten, že vás někdo miluje.“ Pronesl s důrazem slovo někdo, a pustiv uzdu koňovu, dodal: „Jděte, kam je vám libo.“

Phoebus, proklínaje, bodnul ostruhami koně do boků. Quasimodo pohlížel za ním, kterak v mlhách ulice zmizel.

„Oh,“ pravil ubohý hlušec, zcela potichu, „takového cosi zamítnout!“

I vrátil se do chrámu matky boží, a rozžehnuv svítlnu, odebral se do věže. Cikánka, jak to byl tušil, prodlívala posud na témže místě. Jakmile ze vzdálí ho spatřila, běžela k němu. „Samoten?“ zvolala bolestně, krásné ruce své sepnouc.

„Nemohl jsem ho najít,“ odvětil chladně Quasimodo.

„Měl jsi celou noc čekat,“ odvětila dívka hněvivě.

Quasimodo viděl zlostný její posuněk a porozuměl výčitce. „Podruhé bedlivěji naň počíhám,“ odvětil, hlavu sklopiv.

„Odejdiž,“ pravila dívka.

Quasimodo ji opustil. Dívka byla s ním nespokojena. Byl by sobě raději přál, aby s ním zle nakládala, než že ji zarmoutil. Veškerý bol uschoval jen pro sebe.

Od tohoto dne cikánka ho více nespatriła. Nepřicházel více k její cele. Na nejvýš spozorovala někdy, kterak postava zádumčivého zvoníka s vrcholu některé věžky na ni upřeně pohlíží. Avšak jakmile ho shlídla, ihned vždy zmizel.

Musíme podotknout, že ji málo kormoutila dobrovolná nepřítomnost ubohého hrbáče; v útrobě svého srdce byla mu za to spíše povděčna. Quasimodo ostatně neklamal se, stran toho, nižádnou nadějí.

Dívka ho více neviděla, avšak cítila přítomnost ochranného ducha vůkol sebe. Zásoby její potravní bývaly mezi jejím spánkem rukou neviditelnou obnovovány. Jednoho rána našla na svém okně klec s ptáky. U stropu její cely byla vytesaná postava, jež ji strachem naplňovala. Bylať to Quasimodovi vícekrát projevila. Jednoho rána (neb všechny tyto věci dály se v noci), jí více nespatriła; bylať roztlučena. Týž, kdo tak vysoko byl vylezl, život svůj byl vydal v šanc.

Někdy na večer zaslechla Esmeralda hlas, jenž ukryt

za přístřeškem zvonice, prozpěvoval smutnou a podivnou píseň, kterouž ji chtěl v spánek takřka ukolébat !

Nepohlížeť na postavu
Dívko, srdce pozoruj !
Často srdce zpotvořeno lepotvárný mladík mívá,
Jsouť i srdce taková, v nichž lásky žár se neuchová.
Dívko, jedle není krásná
Není krásná jako topol,
Zachová však v zimě listí.
Ach, k čemu jsou slova tato ?
Co není krásné, nemá práva být ?
Krása zase miluje jen krásu.
Duben odvrací se od prosince,
Krása jest jediná, jež není na polo.
Havran lítá jenom ve dne,
Kulich lítá jenom v noci,
Labuť lítá ve dne, v noci.

Jednoho rána, probudivši se, spatřila na svém okně dvě nádoby, naplněné květinami. Jedna byla ze skla kříšťalového, překrásná a nad míru se lesknoucí, avšak rozpuklá. Voda, jež v ní byla se nacházela, byla vytekla, a květiny, v ní se nalézající, byly uvadly. Druhá nádoba byla z kameniny, hrubý a obyčejný hrnec, v němž všechna voda byla se udržela a květiny v svěžesti a nachu byly potrvaly.

Nevím, zdali se to stalo s úmyslem, avšak Esmeralda vyndala svadlou kytku a nosila ji po celý den na svých ňadrech.

Týž den nezaslechla více hlasu ve věži, avšak málo toho sobě povšimnula. Krátila sobě dny tím, že celovala svou kozičku, že pohlížela k vratům domu Gondelaurierovic, že rozmlouvala potichu s Phoebem, a že drobtý chleba svého krmila vlašťovky.

Quasimoda více ani nespatriła, ani neslyšela. Ubohý zvoník, jak se podobalo, byl z chrámu zmizel. Když však jedné noci nespala a na svého krásného kapitána zpomínala, tuť zaslechla, jak vedle její cely kdosi vzdychá.

Poděšená vzchopila se, a spatřila při svitu měsíce, na přič před svými dveřmi, ležeti zmrzačené tělo. Byl to Quasimodo, jenž na kamenné podlaze spal.

V.

Klíč ku dveřím červeným.

Arcijahen dověděl se od veřejného hlasu, kterým způsobem zázračným cikánka byla zachráněna. Zvěděv to, nemohl sobě vyložit, co pocituje. Byl již smrti Esmeraldy navyknul, a byl tudíž ve vzhledě tom upokojen, neboť se byl již dotknul dna možného bolu. Srdce lidské (a Claude-Frollo byl o tom přemítal), snese jen jistou část zoufalosti. Je-li houba vodou nasycena, může moře přes ni se proudit, aniž by kapka více do ní vnikla.

Ješto Esmeralda byla mrtva, byla houba nasycena — Claude-Frolla na tomto světě nic více nedojímalo. Avšak vědět, že je na živě, a Phoebus též, toť byla muka na novo vznikající, všeliké možnosti, život. A Claude-Frollo byl toho všeho syt.

Zvěděv tuto zprávu, uzavřel se Claude-Frollo do klášterní cely. Nepřicházel ani ku poradám řeholním, ani k službám náboženským. Uzavřel své dvěře před každým, ba i před biskupem. Pohrobil se takto po několik neděl. Měli ho za churavého a on jím vskutku byl.

Co činil, jsa takto uzavřen? Jakým myšlénkám musel nešťastník se ubraňovat? Zápasil snad naposled s hroznou svou vášní? Osnoval snad poslední zámysl, kterak by ji usmrtil a sebe zahubil?

Milovaný jeho mladší bratr Jan, toto jeho rozmazlené děcko, přišel kdys k jeho dveřím, klepal, proklínal, prosil, a as desetkráté pronášel své jméno. Claude Frollo neotevřel.

Strávil celé dny, maje tvář k tabulím okna svého přitlačenou. Z tohoto okna, v klášteře se nalézajícího,

viděl komnatu Esmeraldy, vidíval tuto často o samotě s její kozičkou, někdy v přítomnosti Quasimodově. Pozoroval starostlivost ohyzdného hlušce, jeho poslušnost, jeho něžné a pokorné chování-se k cikánce.

Připomínal sobě, neboť měl dobrou paměť, a paměť je trapitelka žárlivých, připomínal sobě děsný pohled zvoníka, jímž týž jednoho večera na cikánce byl utkvěl. Tázával se sebe, za jakou pohnutkou Quasimodo ji byl zachránil. Býval svědkem tisícerych nepatrných výjevů mezi cikánkou a hluščem, jehož posuňky, viděné ze vzdálí, a vášní jeho vykládané, zdály se mu býti velmi něžny. Nedůvěřoval v podivné rozmary ženštin. I cítil po té, kterak se v něm probouzí žárlivost, jakéž by se nikdy byl nenadál, tak že studem a nevolí se zardíval. Kapitána byl by nechal ještě sobě líbit, ale takového soupeře! Myšlénka tato div mu rozum nepomátla.

Noci jeho byly hrozny. Od té chvíle, co věděl, že cikánka je na živě, bylyť zmizely chladné myšlénky o přišerách a o hrobě, jež po celý den byly ho trápívaly, a tělo začalo znovu ho ponoukat. Svíjel se na svém loži, maje na mysli, že hnědá dívka je mu tak na blízku.

Horečná jeho obraznost představovala mu každé noci Esmeraldu ve všelikých postaveních, jež druhy nejvíce krev v žilách jeho byly bouřivaly. Viděl ji, jak se byla uvrhla na zavražděného kapitána, majíc oči zavřeny, a krásnou šíjí svou krví Phoebovou zbrocenu, v onom okamžiku rozkošném, kdy on, arcijahen, byl vtisknul na bledé její rty onen polibek, jehož zážeh nešťastnice, jakkoli na polo mrtva, byla ucítila. Viděl ji zase, kterak surové ruce mučitelů ji napolo do naha svlíkají, kterak její nožku, jemné a okrouhlé její lýtko, její ztepilé a bílé koleno obnažují a nožku do železné boty svírají. Viděl posud toto koleno z kosti slonové, jež jedině z hrozného náčiní Torterue-ova vyčnívalo. Představil sobě konečně mladou dívku, v košili, s provazem na krku, s rameny obnaženými, v nohou bosých,

téměř nahou, jak ji byl spatřil dne posledního. Maje vlně tyto zjevy před očima, zatínal křečovitě pěsti a cítil, kterak naráz podél hřbetnice jeho probíhá.

Jedné noci zvláště rozčílily mu tyto zjevy tak krutě v žilách čistou a kněžskou jeho krev, že hryzl do své podušky, vyskočil ze své postele a, přehodiv přes košili komži, ze své cely, nesa svítilnu v ruce, na polo nahý, vyděšený, s jiskřícím okem vyšel.

Věděl, kde najde klíč k červeným dveřím, jež vedly z kláštera do chrámu. Ostatně je čtenáři známo, že klíč ku schodům ve věži vždy u sebe nosíval.

VI.

Pokračování o klíči ku dveřím červeným.

Této noci byla Esmeralda usnula ve své komnatě, zapomenuvši na všechno, a kojíc se nadějí a sladkými myšlénkami. Spala po nějakou dobu, a snila, jako obyčejně, o Phoebovi; tu najednou zdálo se jí, že kolkolem ní hluk jakýs se rozléhá. Spánek její byl lehounký a nepokojný, jak spánek ptačí; maličkost ji probouzela. Otevřela oči.

Noc byla nad míru tmava. Nicméně rozeznávala u otvoru postavu, jež na ni pohlížela; svítilna ozařovala týž zjev. V okamžiku, kdy postava tato spozorovala, že Esmeralda byla ji shlídla, ihned světlo sfoukla. Přese všecko byla dívka s to, aby postavu tuto poznala; víčka očí jejích hrůzou se uzamknuly.

„Oh!“ zvolala hlasem slabým, „toť kněz.“

Veškeré její minulé neštěstí zjevilo se jí, jak blesk, před očima. I sklesla, ztrnulá, na lože.

Chvíli po té ucítila, kterak podél celého těla jejího dotýká se jí cosi, následkem čehož tak se zachvěla, že úplně se probudila a zuřivě na svém loži se vzchopila.

Kněz byl se k ní vkradl a objímal ji oběma svýma rukama.

Chtěla křičet, ale nemohla.

„Pryč, netvore! pryč, vrahu!“ pravila hlasem třesoucím-se a zlostí a zděšením přitlumeným.

„Milost, milost!“ mumlal kněz, a tisknul své rty na její ramena.

Esmeralda uchopila lysou jeho hlavu za několik zbývajících mu ještě vlasů, a snažila se, ubrániti se jeho polibkům, jakby to byla jedovatá uštknutí.

„Milost!“ opětoval nešťastník. „Kdybys znala mou lásku k tobě, toť oheň, rozpuštěné olovo, tisíce nožův, vrážených do mých prsou.“

I držel obě její ruce silou nadlidskou.

Celá bez sebe, zvolala dívka: „Pusť mne, sic ti plivnu do tváře.“

Kněz ji pustil. „Ponižuj mne, bij mne, buď zlo-myslnou, čiň, co ti libo, ale měj slitování a miluj mne.“

Esmeralda tloukla ho jak šílené děcko. Rozpřáhla své ruce, aby mu tvář rozškrábala. „Pryč ode mne, ďáble!“

„Miluj mne, miluj mne, měj slitování,“ volal ubohý kněz, váleje se po ní a odpovídaje na její rány celováním. Najednou ucítla dívka, že on je silnější než ona. „Musím učiniti tomu konec,“ pravil kněz, zuby skřípaje.

Dívka, podmaněná, chvějíc se a zničená, ležela v jeho náručí, vydána mu na milost! Cítla chlípnou ruku na svém těle! Sebravši poslední svou sílu, jala se křičet:

„Na pomoc! úpír! úpír!“

Nikdo nepřicházel. Djali, jediná, byla se probudila a úzkostlivě mekotala.

„Mlč!“ pravil kněz, těžce oddychuje.

Najednou dotkla se bránící se a po podlaze tapající ruka cikánčina cosi chladného a kovového. Byla to pišťalka Quasimodova. Uchopila se jí křečovitě, v naději

na spásu a, přidržeвши ji ke rtům, zahvizdla na ni se vši silou, jež jí posud zbývala. Pišťalka vydala jasný, ostrý, pronikavý zvuk.

„Co to znamená?“ tázal se kněz.

Téměř touže chvílí ucítil, kterak silná ruka ho pozvedla. V cele panovala tma. Nemohl určitě rozeznati, kdo ho takto v ruku drží, avšak slyšel vzteklý skřipot zubů, i bylo také ve tmě tolik světla rozptýleno, že mohl uzříti nad hlavou svou široký čepel nože.

Knězi zdálo se, že rozeznává postavu Quasimodovu. Tušil, že nemůže nikdo jiný to býti. Zpomněl sobě, že vcházeje, byl klopýtnul o jakýs balík, jenž zvenčí přede dveřmi napříč byl rozložen. Ješto však nový příchozí ani slova nepromluvil, nevěděl, co má o tom soudit. I uvrhl se na ruku, jež nůž držela, a zkřiknul: „Quasimodo!“ Zapomněl v tomto okamžiku svého leknutí, že Quasimodo je hluch.

Mžiknutím byl kněz na podlahu povalen, a cítil, kterak jak olovo těžké koleno o jeho řadra se opírá. Po hranatém tlaku tohoto kolena poznal Quasimoda. Avšak co počít, co učinit, aby byl od něho poznán. Noc činila hlušce slepým.

Kněz byl ztracen. Mladá dívka, nemilosrdná, jak rozvzteklá tigřice, nehleděla ho zachránit. Nůž blížil se jeho hlavě. Okamžik byl rozhodný. Najednou zdál se soupeř jeho býti na vahách.

„Žádnou krev na ni,“ pravil hlasem temným.

Byl to vskutku hlas Quasimodův. Po té cítil kněz, kterak hrubá ruka ho za nohu vleče z cely ven, mělť patrně přede dveřmi zemřítí. Na štěstí pro něho byl měsíc před několika okamžiky vyšel. Když byli octli se za prahem, padla bledá jeho zář na postavu knězovu. Quasimodo pohlédnul knězi do tváře, začal se chvěti, i pustiv kněze, ucouvnuv.

Cikánka byla popošla na práh cely, i viděla s úza-

sem, kterak oba úkoly své byli znáhla vyměnili. Nyní byl to kněz, jenž hrozil, a Quasimodo, jenž prosil.

Kněz dával hojnými posuňky hněv svůj a výčitky své na jevo, i pokynul mu po té zhurta, aby se odstranil.

Hlušec sklopil hlavu a po té kleknul přede dveřmi cely cikánčiny.

„Milostivý pane,“ pravil vážným a odhodlaným hlasem, „čiňte, co je vám libo, ale dříve mne usmrťte!“ A mluvě takto, podával knězi svůj nůž. Kněz, všecek bez sebe, chtěl nůž uchvátit. Avšak mladá dívka byla hbitější než on, i vyrvala nůž z rukou Quasimodových, a dadouc se do zuřivého smíchu, zvolala na kněze: „Nyní se přiblíž!“

Držela čepel vzhůru. Kněz stál tu neodhodlán. Byla by ho dojistá proklála.

„Sketo, tyť se toho více neodvázíš.“ A po té dodala s výrazem neútrpným, dobře vědouc, že tím probodne srdce knězovo tisícerymi žhavými železy: „Ah, jáť vím, že Phoebus nezemřel!“

Kněz kopsnul nohou Quasimoda, že týž na zem se svalil, a vztekem se třesa, zmizel pod klenbou schodův.

Když kněz byl pryč, pozvedl Quasimodo pišťalku, jež cikánku byla zachránila.

„Rezovatěla již,“ pravil, dáváje ji cikánce zpět, a po té nechal tuto o samotě.

Mláadá dívka, výjevem tímto rozčilujícím celá bez sebe, sklesla ochable na lože a jala se hlasitě vzlykati. Obzor její děsně se zatahoval.

Kněz, tápaje potmě, byl se do své cely vrátil. Po Esmeraldě byla veta. Claude Frollo byl žárliv na Quasimoda. I opětoval, zamyšlen, osudné své volání: „Nikdo nebude ji míti!“

Kniha desátá

I.

Gringoire má v ulici bernardinské několik dobrých nápadů.

Jakmile Petr Gringoire byl spozoroval, kterak celá záležitost divný běže obrat, a že dojistá hlavní osoby tohoto dramatu očekává provaz, šibenice a jiné nepřijemnosti, tož více o to nedbal, aby se do toho pletl. Tuláci, mezi nimiž byl zůstal, maje za to, že v nejhorším případě je to ještě nejlepší společnost pařížská, neustále osvědčovali účastenství ku cikánce. Gringoire měl to za zcela přirozené u lidí, jižto jako ona, neměli jiných vyhlídek, než Charmolue-a a Torterue-a, jižto nepoletovali jak on, v krajinách obrazotvorných na perutích Pegasových. Byl se z hovoru jejich dověděl, že manželka jeho, od džbánu roztlučeného, do chrámu matky boží byla se utekla, a to ho v skutku těšilo. Avšak neponoukalo ho to nikterak, aby ji tam šel navštívit. Jen někdy zpomenukl sobě na kozičku — to bylo vše. Aby výživu sobě opatřil, prováděl všeliké umělecké kousky, sflu jeho osvědčující, noci ale probděl sepisováním díla proti biskupu pařížskému, neb zpomínal sobě, že kdysi byl od mlýnských jeho kol všecek promoknul, i nevrážil tudíž na něho. Zabýval se též výkladem krásného díla od Baudry-le-Rouge-a, biskupa v Noyoně a Tournaye-u, de

Cupa Petrarum, čímž v něm vzniknula náramná obliba v stavitelství, náklonnost, jež v srdci jeho byla nahradila náklonnost k hermetice, ku kteréž ono je také v skutku zcela přirozený závěrek, ješto hermetiku a stavitelství poutá vřelý svazek. Gringoire byl přešel od lásky k idej ku lásce k útvaru této idej.

Kdysi byl se zastavil na blízku Saint-Germain-l'Auxerrois, u rohu domu, jež nazývali le For-l'Évêque, a jenž stál naproti domu, jenž přezván byl le For-le-Roi. V domě le For-l'Évêque nalézala se půvabná kaplička ze století čtrnáctého, v níž zadní část kůru, za hlavním oltářem se pozvedajícího, šla do ulice. Gringoire pobožně proskoumával zevní její řezby. Bylť pohřížen v okamžik oné sobecké, výlučné, největší rozkoše, kde umělec nevidí v světě ničeho, kromě umění, a kde celý svět zjevuje se mu veskrz co umění. Najednou ucítil, kterak ruka jakás pádně klade se mu na rameno. Obrátil se. Bylť to jeho dávný přítel, bývalý jeho učitel, arcijahen.

Gringoire byl zaražen. Nebylť arcijahna již dlouho viděl, a Claude Frollo náležel k oněm vážným a vášnivým lidem, jichž pohled vždy vyruší rovnováhu filosofa skeptického.

Arcijahen trval několik okamžiků v mlčení, mezi čímž Gringoire pohodlně ho mohl pozorovati. Shledával, že Claude Frollo byl se valně změnil; bylť bled, jak zimní jitro, oči měl zapadlé, vlasy byly téměř šedivý.

Kněz přerušil konečně mlčení, pravě klidným, avšak mrazivým hlasem :

„Jak se vám vede, mistře Petře?“

„Vy se ptáte po mém zdraví?“ odvětil Gringoire.

„Inu mohl bych o něm říci tak neb onak. Celkem je však dobré. Já se v ničem nepřeberu. Vy znáte, mistře, tajemství, jak dle Hypokrata, můžeme býti zdraví, id est: cibi, potus, somni, venus, omnia moderata sint.“

Gringoire

„Vyť tedy, mistře Petře, nemáte nijakých starostí?“ tázal se poznovu arcijahen, upíraje zrak na Gringoire-a.

„Na mou věru, nemám.“

„A co děláte nyní?“

„Vždyť vidíte, mistře. Proskoumávám příkroj těchto kamenů, a způsob, kterak tato polovypuklina je vytesána.“

Kněz usmíval se trpce, pozvedaje toliko jeden koutek rtův. „A to vás baví?“

„Toť ráj!“ zvolal Gringoire. A nachýliv se nad řezby, s oslněnou tváří vykládače zjevů živoucích, zvolal: „Což vy, například, neshledáváte, že týž přechod v polovypukliny je proveden s velikou obratností, něžností a trpělivostí? Pohlédněte na tento sloupek. Kolkolem které jiné hlavice spatřil jste listy něžnější a od dlátka líp ulísané. Tu vizte ty tři vypukliny Jana Maillevina. Nejsou to nejkrásnější práce tohoto veleducha? A přece, hle, kterak prostota a přívětivost v tvářích, bodrost v postavení osob a v řasách obvěšků, nevýslovná půvabnost, mísící se do všelikých poklesků, činí tyto postavy nad míru roztomilými a nad míru něžnými, ba snad až přes příliš. Či vás to nikterak nebaví?“

„Oh baví mne to dojistá,“ odvětil kněz.

„A což kdybyste spatřil vnitřek kapličky,“ pokračoval básník ve svém žvatlavém nadšení. „Všude samé řezby. Jest to keřnaté, jak zelní hlávka. Klenutý kůr je tak pobožného a zvláštního slohu, jak jsem to nikde jinde neviděl.“

Claude Frollo vskočil mu do řeči: „Vyť jste tedy šťasten?“

Gringoire odvětil ohnivě: „Ovšem že, na mou čest. Zprvu miloval jsem ženštiny, po té zvířata. Nyní miluji kameny. Jsouť právě tak zábavný jako zvířata a ženštiny, ale nejsou tak nevěrný.“

Kněz položil ruku sobě na čelo. Bylť to obyčejný jeho posunek. „Máte pravdu,“ podotknul.

„Slyšte,“ pravil Gringoire, „člověk pocituje v tom

pravou rozkoš.“ I uchopil ruku kněze, jenž nechal se odvádět, a vedl ho pod vížku schodů domu le Forl'Évêque. „Vizte tyto schody! Kdykoli je vidím, jsem šťasten. Toť jsou stupně v celé Paříži nejjednodušší a nejvzácnější. Všechny stupně jsou zespod zakulaceny. Krása a jednoduchost těchto stupňů pozůstává v jejich šířkách, as stopu obnášejících, ježto k sobě zapažené, přibité, jak krabice přidělané, připoutané, roubené, na vzájem se přetínají a způsobem vskutku pevným a ozdobným vespolek do sebe hryznou.“

„A jiného sobě nepřejete?“

„Nepřeji.“

„A ničeho nelitujete?“

„Ničeho nelituji a ničeho sobě nepřeji. Uspořádal jsem svůj život.“

„Co člověk spořádá,“ odvětil Claude Frollo, „to osud zamotá.“

„Jsem filosof skeptik,“ podotýkal Gringoire, „udržuji všechno v rovnováze.“

„A čím opatřujete sobě výživu?“

„Dělám časem epopey a tragedie, avšak nejvíce mně vynáší průmysl, jež vy, mistře, již znáte, to že umím na zubech nosit jehlanec, ze židlí sestavený.“

„Řemeslo toto je pro filosofa hrubé.“

„Ale je to zase rovnováha,“ pravil Gringoire. „Má-li člověk čelní myšlenku, tož ji ve všem shledává.“

„To dobře vím,“ odvětil arcijahen.

Po krátkém mlčení pravil zase kněz: „Přese všechno ale vede se vám dosti bídne.“

„Ovšem, že bídne, ale proto nejsem nešťasten.“

V tomto okamžiku zavzněl dusot koňský a Claude Frollo i Gringoire spatřili, kterak okolo rohu ulice jede setnina lučištníků ordonance královské, majících kopí vztýčena — a v čele svém důstojníka. Průvod byl skvělý a dláždění dunělo.

„Proč pohlížíte tak upřeně na onoho důstojníka?“
pravil Gringoire arcijahnovi.

„Poněvadž mám za to, že ho znám.“

„Jak pak se nazývá?“

„Tuším, že Phoebus ze Châteaupersu,“ odvětil
Claude Frollo.

„Phoebus, podivné to jméno. Jestli také jakýs Phoebus, hrabě de Foix. Pamatuji se též, že jsem znal dívku, kteráž se toliko jmenem Phoeba zapřisahala.“

„Pojďte,“ pravil kněz, „musím vám něco povědít.“

Od zjevení se jezdcův pronikalo jakési rozčilení ledový zevnějšek arcijahnův. I dal se na cestu. Gringoire následoval za ním, byl zvyklý býti ho poslušným, jako každý, kdokoli se tomuto, duchem vynikajícímu, muži byl kdysi přiblížil. Mlčky octli se až u ulice bernardinské, jež byla dosti pusta. Claude Frollo se tu zastavil.

„Co mi máte říci?“ tázal se Gringoire.

„Neshledáváte,“ odvětil arcijahen, s tváří jevící hluboké přemítání, „že šat oněch jezdců, jež jsme právě byli viděli, je krásnější než váš a můj?“

Gringoire zavrtěl hlavou. „Na mou věru, mně je má žluto-červená kazajka milejší, než ty železné a ocelové šupiny. Krásná to rozkoš, dělat pochodem svým tolik hluku, co nábřeží Feraille při zemětřesení.“

„Vyť jste tudíž, Gringoire, těm krásným hochům ve vojenském šatě nikdy nezáviděl?“

„A čeho bych jim záviděl, pane arcijahne, či jejich sílu, jejich brnění, aneb jejich kázeň? Pro mne mají větší cenu filosofie a nezávislost v hadrech. Chci raději býti hlava mouchy, než ohon lví.“

„Podivná věc,“ pravil kněz zadumán. „Krásný šat je přece krásná věc.“

Gringoire vida, že Claude Frollo je v myšlénkách pohřížen, opustil ho, a šel obdivovat se síni domu sousedního. I vrátil se, tleskaje rukama.

„Kdyby vás, pane arcijahne, nezajímaly tak náramně

krásné šaty vojínův, tož bych vás prosil, abyste šel se podívat na tyto vrata. Jáť to vždy říkával, že dům pana Aubryho má nejkrásnější vchod na celém světě.“

„Petře Gringoire,“ pravil arcijahen, „co pak jste započal s tou malou cikánkou, s onou tanečnicí?“

„S Esmeraldou? Nuž, vy znáhla měníte rozmluvu.“

„Což nebyla vaší chotí?“

„Ovšem že byla, prostřednictvím roztlučeního džbánů. Měli jsme čtyry roky pospolu živi býti. I hle,“ dodal Gringoire, pohlížeje na arcijahna s tváří napolo šprýmovnou, „vyť ještě neustále na to zpomínáte?“

„A což vy na to již nezpomínáte?“

„Málo. Mám tolik jiných věcí na mysli . . . : Můj bože, kterak ta kozička byla roztomilá!“

„Což vám tato cikánka nezachránila života?“

„Na mou věru, zachránila.“

„Nuže, a co se z ní stalo, co jste s ní započal?“

„Nemohu vám to říci. Tuším, že ji oběsili.“

„Myslíte?“

„Nevím to dojisty. Když jsem viděl, že se chystají k věšení, hleděl jsem se odklidit.“

„To je vše, co víte?“

„Počkejte! Pravili mně, že se utekla do chrámu matky boží, a že je tam v bezpečnosti. To mne nad míru těší. Nemohl jsem ale dopátrati se, zdali koza se též s ní zachránila. Více nevím.“

„Já vám povím více,“ zvolal Claude Frolo, a hlas jeho, až potud tichý, váhavý a téměř temný, najednou byl se stal hřímavým. „Utekla se vskutku do chrámu matky boží. Avšak za tři dny zmocní se jí tam poznovu spravedlnost, a ona bude na náměstí grève-ském pověšena. Tak kázáno jest usnešením parlamentu!“

„A to je mně líto!“ pravil Gringoire.

Kněz byl v mžiknutí zase chladným a klidným.

„Ale u ďábla,“ pokračoval básník, „komu to působilo rozkoš, aby žádal za usnešení parlamentu stran

opětného provedení rozsudku soudního? Což nemohl parlament býti ponechán na pokoji? Což na tom sejde, že ubohá děva hledá útočiště pod pilíři podpornými v chrámu Notre-Dame-ském, vedle hnízd vlaštovčích?“

„Jsouť na světě ďáblové,“ odvětil arcijahen.

„To je po čertech zmodrcháno,“ podotknul Gringoire. Arcijahen prohodil po krátkém mlčení:

„Ona vám zachránila život, není-liž pravda?“

„Ano, u mých dobrých přátel, tulákův. Chybělo malilinko, a byl bych visel. Nyní by toho litovali.“

„Což byste pro ni nechtěl nic učiniti?“

„O zajisté bych chtěl, pane Claude Frollo, ale to sobě uvalím na krk velmi ošklivou záležitost.“

„Což na tom sejde?“

„Tak, co na tom sejde? Vyť jste dobromyslný muž, mistře! Já mám dvě velká díla započata!“

Kněz udeřil se do čela. Přese všechnu chladnost, již na jevo dávati se snažil, vyzrazoval chvílemi prudký posuněk vnitřní jeho rozervanost. „Kterak ji zachránit?“

Gringoire odvětil: „Můj mistře, jáť bych vám odpovéděl: Il padelt, což značí po turecku: Bůh je naše naděje.“

„Kterak ji zachránit?“ opětoval Claude Frollo, zadumán.

Nyní udeřil se Gringoire do čela. „Poslyšte, mistře, mám čilou obraznost, však já vynajdu prostředky. Jak pak, kdybychom krále žádali za milost?“

„Ludvíka XI., za milost?“

„A proč ne?“

„Jdi urvat tigrovi jeho kosti.“

Gringoire jal se přemítati o jiném rozřešení. „Nuž slyšte! Chcete, abych žádal od babiček vyšetření, zdali dívka není těhotna?“

Zapadlé oko knězovo zajiskřilo se.

„Těhotna? Pošetilče! Či o tom něco víš?“

Gringoire zděsil se jeho pohledu, a pravil zrychla:

„Oh, já nevím ničeho. Naše manželství bylo pravé foris-maritagium. Já potrvál mládencem. Avšak nabyli bychom takto odkladu.“

„Pošetilost, hanebnost! Mlč!“

„Vy bez příčiny se hněváte,“ mumlal Gringoire. „Nabudeme odkladu; to nikomu neublíží, a babičky, jež jsou chudé ženy, vydělají sobě čtyřicet denárů pařížských.“

Kněz ho již neposlouchal. „Ona musí odtamtud,“ mumlal. „Usnešení parlamentní musí ve třech dnech býti vykonáno. A pak, kdyby nebylo i usnešení — tož musí to být k vůli Quasimodovi. Ženštiny mívají věru velmi pokažený vkus.“ A po té dodal hlasitě: „Mistře Petře, jáť o tom dobře rozvažoval, jediný prostředek může ji spasit.“

„Který, jáť žádného nevidím.“

„Poslyšte, mistře Petře, zpomeňte sobě, že jste jí za svůj život povinnován. Povím vám upřímně své smýšlení. Chrám je dnem i nocí strážěn, nepustí z něho nikoho, než koho tam vcházeti viděli. Vy tam můžete vejít. Přijďte, a já vás k ní dovedu. Vyměníte sobě s ní své šaty. Ona vezme vaši kazajku a vy její sukni.“

„Až dotud bylo by vše dobře,“ podotýkal filosof. „Ale po té?“

„Po té vyjde ona ve vašich šatech, a vy tam zůstanete v jejích. Možná, že vás pověsí, ale ona bude zachráněna.“

Gringoire škrabal se za ušima s tváří velmi povážlivou.

„Vidíte,“ pravil, „tato myšlénka by mně samému nikdy byla nenapadla.“

Za neočekávaného návrhu Claude Frolla byla se upřímná a dobromyslná tvář básníkova znáhla zasmušila, jak přívětivá krajina italská, když na neštěstí zavanutí větru slunce chmurou zastře.

„Nuže, Gringoire, co soudíte o tomto prostředku?“

„Pravím, mistře, že netoliko možná, že budu oběšen, alebrž že budu dojista oběšen.“

„Což na tom sejde.“

„Morová ráno!“ zvolal Gringoire.

„Ona vám zachránila život. Toť dluh, jež splatíte.“

„Jáť jiných dluhů také již nesplatil.“

„Mistře Petře, musí to být.“ Arcijahen pronesl slova tato hlasem velitelským.

„Poslyšte, Claude Frolo,“ odvětil básník, všecek sklíčen. „Vyť neprávě na této myšlénce visíte. Nena-
hlížím, proč bych za jiného se nechal oběsit.“

„Což pak vás tak poutá k životu?“

„Ah tisícere příčiny.“

„Které, libo-li?“

„Které? Vzduch, obloha, ráno, večer, světlo měsíce, moji dobří přátelé tuláci, bujná děvčata, krásná stavitel-
ská díla pařížská, jež chci proskoumat, tři veliké knihy, jež chci sepsat, z nichž jedna je proti biskupovi a jeho mlýnům; a což já vím, co ještě mne poutá! Anaxagoras pravil, že je proto na světě, aby obdivoval se slunci. A po té požívám toho blaha, že mohu trávit každý den od rána do večera v společnosti duchaplného muže, jímž totiž já jsem, a to je mně nad míru příjemno.“

„Hlava ta hodila by se k rolničkám,“ mumlal arcijahen. „Nuž mluv, kdo tobě zachoval týž život, jež tak příjemně umíš trávit? Komu děkuješ, že můžeš vdechatí týž vzduch, vidět tuto oblohu, a ducha svého těkavého baviti pošetilostmi a šprýmy? Kde bys byl bez ní? Ty tudíž chceš, aby zemřela ta, skrze niž žiješ. Ty chceš, aby zemřelo toto krásné, jemné a velebení hodné stvo-
ření, nutné světlo světa a více božské než bůh, kdežto ty, na polo mudřec a na polo blázen, ty zbytečný ná-
krese čehosi, ty bylino jakási, jež máš za to, že chodíš a myslíš, vedl bysi na dále život, jež jsi jí byl ukradl, ačkoli jsi tak zbytečný, jak svíčka za blého dne. Nuže,

Gringoire, měj trochu útrpnosti, buď i ty šlechtným vždyť ona ti dala příklad.“

Kněz stával se rozčileným. Gringoire poslouchal z počátku s tváří neodhodlanou, po té jevil pohnutí, a na konec se tak tragicky ušklíbal, že tvář jeho bledá podobala se tváři novorozeňátka, jež trápeno je ujímaním.

„Vyť jste patetickým,“ pravil, utíraje sobě slzu. „Nuž, chci to sobě uvážit. Váš nápad je věru šprýmovný.“ A po krátké přestávce dodal: „Nuž, kdo ví, snad mne ani neoběsí. Kdo se zasnoubil, nemusí se ještě oženit. Až mne v její komůrce dopadnou tak pitvorně ošaceného v ženské sukni a v čepci, tož dají se snad do smíchu. Nuž, a pakliže mne oběsí, tož je smrt provazem jako kterákoli smrt, anebo abych líp to řekl, není to smrt jako kterákoli jiná. Jestliť to smrt, jež přísluší se mudrci, jenž po celý život byl se kolísal; smrt, jež není ani vařená ani pečená, jak duch pravého skeptika, smrt plna pyrrhonismu a váhavosti, jež berouc se cestou prostřední mezi nebem a zemí. člověka v nejistotě ponechává. Jestli to smrt filosofa a byla muě snad souzena. Jestli to překrásné, zemřítí tak, jak jsme byli živi.“

Kněz vskočil mu do řeči: „Tedy ujednáno!“

„Kolkolem, co je vlastně smrt?“ pokračoval Gringoire v nadšení, „ošklivý okamžik, mostné, přechod z mála k ničemu. Kdosi byl se ptal Cereida z Megalopolisu, zdali rád umírá. načež týž odvětil: „A proč ne? Vždyť uhlídám po smrti veliké muže, Pythagora mezi filosofy, Hecataea mezi dějepisci, Homera mezi básníky, Olympa mezi hudebníky.“

Arcijahen podal mu ruku. „Nuž, tedy ujednáno? Vy zítra přijdete?“

Tímto dotknutím Gringoire zase se úplně zpamatoval.

„Ale na mou věru, nepřijdu,“ pravil hlasem člověka, jenž ze spaní se probouzí. „Býti oběšen, to je přfliš nesmyslné. Nemám k tomu chuti.“

„Nuž, tedy mějte se dobře!“ pravil arcijahen, a mezi zuby zamumlal: „však já se s tebou shledám.“

„Dábelský týž muž nemá se mnou se shledat,“ pomyslnil sobě Gringoire, a běžel za Claude Frollem. — „Slyšte, pane arcijahne, jen žádný hněv mezi starými přátely. Vás zajímá ta dívka, či má choť, chtěl jsem říci. Vyf jste vymyslnil sobě lest, kterouž by bez ourazu mohla se dostat z chrámu Notre-Dame-ského, ale prostředek váš jest pro mne, Gringoire-a, velmi nepřijemný. Což kdybych já věděl o jiném prostředku? Musím vás uvědomit, že mně právě tuto chvíli napadla nad míru jasná myšlenka. Což kdybych udal prostředek, kterýmž ji z nesnáze vytrhneme, aniž by krk můj musel se stýkati s oprátkou? Co tomu říkáte? Což je nezbytno, abych visel, máte-li býti spokojen?“

Kněz z netrpělivosti utrhával knoflíky ze své kutny. „Nač tolik slov? Který je tvůj prostředek?“

„Ano,“ pravil Gringoire, mluvě sám k sobě, a položiv prst na nos, což bylo znamením, že přemítá. „Mám to. Tuláci jsou stateční hoši. Cikánská rota ji miluje. Na první slovo se pozvednou. Není nic snadnějšího. — Přepadnutí! V nastalém nepořádku snadno únos se podaří. Zítra večer bude jim to zcela vhod!“

„Prostředek! mluv!“ zvolal kněz, potřásaje jím.

Gringoire obrátil se vznešeně k němu: „Nechte mne, vždyť vidíte, že osnuji zámysl.“ I přemítal ještě několik okamžiků a po té jal se rukama tleskati radostí nad svou myšlenkou a zvolal: „Úžasno. Výsledek je jist.“

„Prostředek,“ zvolal Claude Frollo zlostně. Gringoire zářil.

„Slyšte, já vám to potichu povím. Je to vskutku veselý kousek, jímž se vesměs ze záležitosti této vyplete. Věru, vyf musíte přiznati se, že nejsem hlupák.“ Najednou se zamlčel a po té se tázal: „Ach, tak, je koza u mé manželky?“

„Ano. Das tě vezmi.“

„Byli by ji též oběsili, není-liž pravda?“

„Což mně na tom sejde.“

„Ano, oni by ji byli oběsili. Vždyť oběsili minulý měsíc prasnici. Kat to rád mívá, poněvadž po té zvíře sní.“

„Oběsiti mou roztomilou Djali! Ubohého beránka!“

„Proklatý,“ zvolal Claude Frollo. „Tys pravým katanem. Jaký prostředek ku spáse vymyslíš jsi, šašku? Což musím myšlenku tvou kleštěmi na jevo vynesti.“

„Nuž, poslyšte mistře.“

Gringoire nachýlil se k uchu arcijahna a šeptal mu zcela potichu, úzkostlivě pohlížeje od jednoho konce ulice k druhému, ačkoli tamtudy nikdo se neubíral. Když Gringoire byl domluvil, uchopil se Claude Frollo jeho ruky a pravil chladně: „Dobrá! Tedy zítra.“

„Zítra,“ opětoval Gringoire. A mezi tím co arcijahen odcházel, odebral se Gringoire směrem opačným, právě polohlasitě: „Toť smělý podnik, pane Petře Gringoire. Ale co na tom. Je-li člověk nepatrným, tož nemusí se děsit velkého podniku. Biton nesl velkého tura na svých ramenou, pěnice a třesořitky přeletují přes moře.“

II.

Staň se tulákem.

Arcijahen, vrátiv se do kláštera, zastihl u dveří své cely bratra svého Jana, jenž naň čekal a pro ukrácení chvíle uhlím byl kreslil na zeď profil staršího svého bratra, jež nadmíru prodlouženým nosem byl obohatil.

Claude Frollo jedva na bratra svého pohlednul; byl jinými myšlenkami zaměstnán. Radostná tvář ničemy, jehož záření tolikráte bylo rozveselilo zasmušilou tvář knězovu, nebyla nyní s to, zaplašati chmury, jež každým

dnem více hustnuly na této zkažené metafické a bařinaté duši.

„Bratře,“ pravil bojácně Jan, „přišel jsem vás navštívit.“

Arcijahen nepozvedl ani očí.

„Dále,“ pravil.

„Bratře,“ pokračoval pokrytec, „vy jste ke mně tak laskav a dáváte mně tak dobré rady, že vždy zase k vám se vracím.“

„Dále.“

„Nuže bratře, vyť měl jste pravdu, když jste mně pravil: Jene, Jene! cessat doctorum doctrina, discipulorum disciplina. Jene, buď moudrý, Jene, buď učený, Jene, nepotloukej se celé noci mimo kolej bez podstatné přičiny a bez dovolení svého učitele. Nebij Picardy. Noli Joannes verberare Picardos. Neshnij jak nevědomý osel, quasi asinus illiteratus, na stelivu školy. Jene, nech se vytrestati podle uznání učitelova. Jene, choď každý večer do kaple a zpívej tam žalm a odříkávej modlitbičku k počtě přeslavné panny Marie. Ach jaká to byla převýborná rada.“

„Dále.“

„Bratře, vy vidíte před sebou vinníka, zločince, bídníka, chlípníka, člověka ohavného. Drahý bratře, Jan laskavou vaši radu jak slámu a hnůj šlapal nohama. Jsem za to velmi ztrestán, neb dobrý bůh je nad míru spravedliv. Pokud jsem měl peníze, hodoval jsem, tropil pošetilosti a vedl veselý život. Oh, jak hýření, na líc tak půvabné, je na rub ohyzdné a postupné. Nyní nemám halíře; prodal jsem svůj ubrus, svou košili a svůj ručník. Veta je po veselém živobytí. Krásná svíčka shasla a toliko ošklivý lojovatý knot čpí mně do nosu. Piji vodu, jsem trápen hryzením svědomí a věřiteli.“

„Dále,“ ozval se zase arcijahen.

„Nuž, předrahy bratře, jáť bych rád započal lepší život. Přicházím k vám ve vsí zkroušenosti, kají se a

chodím k zpovědi. Biji se do prsou pěstmi s největší silou. Vyť jste míval dobře, že jste chtíval, abych se stal kdys licentiatem a submonitorem v koleji de Torchi. Cítím nyní v sobě pro toto povolání překrásnou náklonnost. Ale nemám inkoustu a musím jej přece koupit, nemám per, a musím je též koupit, nemám též ani papíru, ani kněh a musím je přece koupit. K tomu potřebuji nutně něco peněz, i přicházím k vám, bratře můj, ve vší zkrroušenosti.

„Jsi u konce?“

„Ano,“ odvětil student, „prosím jen o něco peněz.“

„Nemám žádných.“

Po té pravil student s vážnou a zároveň odhodlanou tváří.

„Nuže, dobrá, bratře, jest mi líto, že vám musím povědět, kterak mně z jiných stran učiněny byly velmi pěkná nabídnutí a návrhy. Nechcete mi dáti žádných peněz? Nechcete. Nuž tedy stanu se tulákem.“

Vysloviv toto hrozné slovo, tvářil se jak Ajay, jenž očekává, že blesk do hlavy jeho udeří.

Arcijahen odvětil chladně: „Buď si tulákem.“

Jan hluboce se mu poklonil a hvízdaje sobě sestupoval po schodech. Ubíraje se nádvořím klášterním, pod oknem cely svého bratra zaslechnul, kterak okno toto se otevírá; pozvednuv hlavu spatřil, jak otvorem přísná hlava arcijahnova vyčnívá. „Jdiziž k ďáblu,“ pravil Claude Frollo, „tu máš poslední peníze, jež ode mne obdržíš.“

A při tom hodil kněz Janovi sáček, jenž studentovi způsobil notnou bouli na čele, načež Jan zároveň rozmrzelý a spokojený dále se odebíral jak pes, jemuž morkovaté kosti na hlavu hodili.

III.

Sláva rozkoši !

Čtenář snad nezapomněl, kterak část nádvoří zázrakův byla obroubena starožitnou hradební zdí městskou, jejíž četné věže touto dobou rozpadávati se začaly.

Jedna z těchto věží byla tuláky proměněna v místnosti, k zábavám ustanovené. V přízemí nalézala se krčma, ostatní místnosti nalézaly se v hořejších patrech. Tato věž byla nejhlučnější a tudíž i nejohybnější část nádvoří zázrakův. Byl to jakýs nestvůrný onl, v němž to ve dne v noci bzučelo. V noci, když ostatní žebračina spala, když žádné okno v špinavých průčelích náměstí nebylo osvětleno, když již nebyl slyšeti křik z těchto nesčíslných domečků, z tohoto mraveniště zlodějů, nevěstek, ukradených dětí a levobočků, tu vždy rozeznal jsi veselou věž po hluku, jenž se tam ozýval, po rudém světle, jež zároveň sopouchy, okny, skulinami ve zdích, ze všech takřka jejich potnic, se vykrádalo.

Sklep sloužil tudíž za krčmu. Vcházelo se do něho nízkými dveřmi a po schodech tak kostrbatých jak klasičtý verš alexandrinský. Nade dveřmi visela na místě štítu podivná mazanina, představující nové solsy a zabitá kuřata s nápisem: Zvoníkům za dušičky.

Jednoho večera, když klekáníček zavzníval na všech zvonících pařížských, byla by hlídka, vniknuvší do hrozného nádvoří zázrakův, spozorovala, že v krčmě tulákův panuje větší hluk než obyčejně, a že se tu více pije a více kleje, než druhdy. Zvenčí na nádvoří stálo několik skupení, jež potichu hovořila, jakby osnovali nějaký velký zámysl, zde a onde brousil na bobku schoulený ničema železný svůj čepel o dláždění.

V krčmě samé odvracovaly víno a hra tuláctvo od hlavní myšlenky, jež je týž večer zabývala tak, že by

bylo zatěžko bývalo z průpovědí pijákův uhodnouti, oč se jedná. Nicméně zdály se býti veselejších tváří než obyčejně, a u všech leskla se mezi nohama jakás zbraň, kosíř, sekera, dlouhý sečný meč, aneb hlaveň staré hákovnice.

Okrouhlá síň byla veliká, prostranná, avšak stoly byly tak těsně k sobě přistaveny a pijáci tak četní, že vše, co v krčmě se nalezalo, muži, ženštiny, lavice, džbánky s pivem, a vše co pilo, spalo a hrálo, zdraví a zmrzačilí v směsici byli stěsnáni s takovým pořádkem a s takovým souladem, jak hromada lastur ústřicových. Několik lojových svíček hořelo na stolích, avšak skutečné osvětlení krčmy, jež tam nahrazovalo korunný svícen v sále operním, pocházelo od ohně. Sklep týž byl totiž tak vlhký, že oheň na krbu, ani uprostřed leta, tam nevyhasnul; bylť to ohromný krb, na jehož pokryvce, řezbami zdobené, těžké náčiní kuchyňské trčelo. Veliký oheň byl z dříví a z rašeliny tak rozdělán, jakýž v noci v ulicích vesnických na protější zdi vrhá rudou zář přízraku oken v kovárně. Veliký pes vážně seděl v popeli, a obracel na ohni rožeň, masem stížený.

Avšak vzdor všelikému zmatku mohl jsi po krátkém rozhlednutí, v davu tomto, rozeznati tři hlavní skupení, jež tlačily se okolo tří osob, kteréž čtenář již zná. Jedna z těchto osob, křiklavě vyšňořená všelikými orientálními cetkami, byl Matiaš Hunyadi Spicali, vévoda egyptský a cikánský. Ničema týž seděl na stole, maje nohy skříženy, a pozvedaje prst vzhůru, poděloval hlasitě vědomosti své v bílé a černé magii mezi dav, jenž s otevřenými ústy mu naslouchal.

Jiná tlupa tlačila se kolem našeho dávného přítele, udatného krále z Thunesu, jenž až po uši byl ozbrojen. Clopin Trouillefou s vážnou tváří a tichým hlasem pořádal vyprazdňování ohromné, před něho postavené, zbraní naplněné kádi, jejíž hořejší dno bylo vyraženo a z níž sekery, meče, přilby, osníře, šípy, hroty kopí a hala-

parten jak jablka a brozny z rohu hojnosti se proudily. Každý bral něco z hromady, týž přilbici, onen meč, třetí dýku s rukojetí v podobě kříže. I děti se ozbrojovaly, ba i schromlí mrzáci, mající na sobě brnění a pancíř, šoupali se po podlaze skrze nohy pijákův, jak tlustí chrousti. Třetí dav, nejhluchnější, nejveselejší a nejčetnější, zasedal na lavicích a za stoly, uprostřed nichž řečnil a proklínal hlas fletnový, jenž vynikal z těžkého, od přilby až k ostruhám úplného brnění. Člověk, jenž toto brnění byl připnul sobě na tělo, mizel v tomto rouše vojenském, tak že z osoby jeho nebylo nic viděti, než nestoudný, červený, vyhrnutý nos, rusou kadeř, červená ústa a malé oči. Za pasem trčely mu samé dýky, po boku měl veliký meč, přes levé rameno visela mu zrezovatělá kuše. Před ním stál veliký džbán s vínem, a po pravém jeho boku stála tlustá ženština s obnaženými ňadry. Kolkolem něho všecko se smálo, proklínalo a popíjelo.

Představme sobě ještě asi dvacet vedlejších skupení, sem a tam pobíhající sklepníky a sklepnice se džbány na hlavách, hráče vášnivě nachýlené nad kuličkami, kostkami a tabulíčkami, v jednom koutě haštěření, v druhém hubičkování, a máme jakýsi obraz tohoto celku, nad nímž kmital se svit velikého ohně, od něhož na zdech krčmy tisícové nezměrné a pitvorné stíny se odrážely.

Hluk v krčmě podobal se hukotu zvonu, na nejvýš rozhoupaného.

Pekáč, v němž tuk v hojnosti se škvařil, vyplňoval svým neustálým kvičením přestávky tisícových rozmluv, jež od jednoho konce k druhému se křížovaly.

V hlomozu tomto seděl, v pozadí krčmy na lavici, uvnitř krbu filosof, jenž, maje nohy v popeli zahrabané, zrak na podpalky upíral a přemítal. Byl to Petr Gringoire.

„Vzhůru, rychle! popilte sobě, ozbrojte se. Za ho-

dinu dáme se na pochod," volal Clopin Trouillefou na své hatmatilkáře.

Děva jakás prozpěvovala :

Dobry večer, otče, matko,
Shasínají světla všechna —

Dva hráči v karty se haštěřili. „Kluk," zvolal vínem rozpálenější, hroze druhému pěstí, „křížový kluk — mám přebito."

„Uf," vřeštěl Normandan, jehož původ po jeho huňavé výřečnosti ihned mohl jsi poznati, „jsme tu stěhaní, jak svatí z Caillonville-u."

„Synové," pravil posluchačstvu svému vévoda egyptský, mluvě ve fistuli, „francouzské čarodějnice chodí na rej bez koštěte, luku a jezdeckého zvířete, stačí jim několik slov magických. Čarodějnice italské mají vždy k službám kozla, jenž před jejich dveřmi na rozkaz čeká. Všechny bez výminky musí komínem vyletět."

Hlas mladého dareby, jenž od hlavy k patě byl ozbrojen, vynikal nad všeliký hřmot. „Hola, hola," volal. „Dnes ponejprv statečnost svou osvědčím. Jsem tulákem, přísámbůh! Nalejte mně. Přátelé, zovu se Jan Frollo z Moulinu a jsem šlechtic. Mám za to, že kdyby bůh byl četníkem, dal by se do drancování. Bratří, myť vydáme se na krásnou výpravu. Jsme muži stateční. Oblehneme chrám, vypáčíme dvěře, uneseme odtamtud krásnou děvku, vysvobodíme ji z rukou soudců a kněží, poboříme klášter, upálíme biskupa v biskupství, a vše to vykonáme v kratším čase, než jakého je třeba purkmistrovi, aby pojedl lžíci polívky. Záležitost naše je spravedlivá, my vydrancujeme chrám matky boží, a tím bude vše skončeno. Oběsíme Quasimoda! Znáte, milé dámy, Quasimoda? Viděli jste, jak o boží hod svatodušní se udychá na velikém zvonu? U všech rohatých, toť bývá překrásné; řekl bys, že to ďábel na draku. Přátelé, slyšte mne, jsem tulákem z celého srdce, jsem hantyrák z plné duše, a co skrblec jsem se zrodil. Býval

jsem velmi bohat, avšak vše, co jsem měl, jsem prohýřil. Matka moje mne chtěla mítí za důstojníka, otec za podjahna, tetička za radu soudního, babička za protonotáře královského, prababička za pokladníka, já ale stal jsem se tulákem. Řekl jsem to otci svému, jenž mně kletbu svou do tváře vychrlil, své matce, té staré paní, jež plakala a vztekem slintala, jak ona polívka v krbu. Sláva radosti, jsem pravý obyvatel Bicêtre-u. Hospodská, můj živote, nalej mně vína, mám ještě čím platit. Nechci vína suréne-ského. Škrábe mne v hrdle, právě jako bych košíkem jej vyklótkával.“

Dav, kolkolem něho, v hlasitém smíchu mu pochvalu tleskal, a student vida, že hluk neustále se zmáhá, zvolal: „Oh překrásný hluku! Populi debachantis, populosa debachatio.“ A po té jal se zpívat, jak kanovník nešpory, při čemž oko u vytržení tonulo: „Quæ cantica! quæ organa! quæ cantilenæ! quæ melodiæ hic sine fine decantantur! sonant melliflua organa, suavissima angelorum melodia, cantica canticorum mira! . . .“ A po té dodal: „Čertovská ochlastko, dej mi něco jísti.“

Nyní nastala přestávka, mezi kterouž pozvedl vévoda egyptský svůj pronikavý hlas, poučuje své cikány: „Kolčava zove se Adnine-ou, liška modronožkou neb lesňákem, vlk šedonožkou neb zlatonožkou, medvěd starcem neb dědem. Čepice gnoma způsobuje, že člověk stává se neviditedlným a neviditedlné věci že stávají se viditedlnými. Křtí-li se ropucha, musí býti oděna v černý neb červený aksamit, a na krku a na nohou musí mítí zvoneček. Kmotr drží mu hlavu a kmotra řít. Dábel Sidragasmum donucuje dívky, že musí tančit zcela nahé.“

„Při mši svaté,“ vskočil mu Jan do řeči, „chtěl bych věru býti dáblem Sidigrasumem.“

Mezi tím ozbrojovali se tuláci, šeptajíce na druhém konci krčmy.

„Ubohá Esmeralda,“ pravil jakýs cikán. „Je to naše sestra. Musím ji odtamtud osvobodit.“

„Což pak je posud v chrámu Notre-Dame-ském?“
tázal se jiný.

„Ovšem,“ odvětil jiný tulák.

„Nuže, milí soudruhové, vzhůru k Notre-Dame-u!“
zvolal podomní vetešník, jenž patrně židu se podobal.
Jsou tam v kapličece svatých Féréola a Ferrutiona dvě
sošky, Jana křtitele a svatého Antonína, obě z ryzého
zlata; váží dohromady sedmnáct hřiven a patnáct ester-
linů. Podstavce, ze stříbra pozlaceného, váží sedmnáct
hřiven a pět uncí. Ví^m to, neb jsem zlatník.“

Nyní přinesli Janovi jeho večeři.

I položiv ruku na ňadra dívky, své sousedky, zvolal:
„Při svatém hejřilu! já jsem úplně šťasten. Mám tuto
před sebou tulpasa, jenž na mne pohlíží s vznešenou
tváří arcivévody. A zde v levo stojí druhý, jehož dlouhé
zuby bradu mu zakrývají. A po té podobám se mar-
šálkovi Gié za oblehání Pontoise-u, opírám se pravici
o vršek. Břicho Mahovomo! Příteli, tyť vypadáš jak
vetešník a opovázíš vedle mne se posadit! Příteli, já
jsem šlechtic, a kramářství nesnáší se se šlechtictvím.
Jdižiž ode mne! Holah — vy tam, neperte se! Baptiste,
darebo, tyť máš tak krásný nos a dáváš jej v šanc su-
rovým pěstem toho bukače. Non cuiquam datum est,
habere nasum. Jakube, červenoušáku, věru, tyť jsi božský!
škoda, že nemáš vlasů. Holah! já se zovu Jan Frollo
a bratr můj je arcijahen. Ať si čert ho vezme! Vše,
co povídám, je pravda. Stav se tulákem, odřekl jsem
se s největší radostí polovičky domu, v ráji ležícího, již
mně můj bratr byl přislíbil. Dimidium domum in pa-
radiso. Uvádím doslovné znění. Mámt léno v ulici
Tirechappe-ské, a všechny ženštiny jsou do mne zamilovány,
což je tak pravda, jako že svatý Eloy byl vý-
borným zlatníkem, jako že pět cechů dobrého města Pa-
říže sestává z koželuhů, jirchářů, usnářů, vačkářů a
lazebníků, a jako že svatý Vavřinec na skořápkách z vajec
byl upečen. Soudruhové, přísahám vám, že:

Celý rok úst nezmočím,
pakliže jsem slova lhal!

Má krásko, měsíc svítí, podívej se sopouchem, kterak vítr oblaka pocuchává! Tak to udělám s tvým šátkem na ňadrech. Holky, utřete svíčky a dětem nosy. Kriste a Mahome! Co to jím, u Joviše! Proklatá babice! Vlasy, jichž nevidím na hlavách tvých nevěstek, nalezají se ve tvých svítkách. Babice, já mám rád lysé svítky. Čert ti nos rozpleskej. Belzebubová to krčma, v níž tulačky vidličkami se česají!“

A mrštiv talířem na podlahu, jal se zpívati plným hrdlem:

Neznát můj duch,
při sám tě bůh,
ni zákona, a k tomu
ni krbu, víry, domu,
ni králů mnoha,
ba ani boha.

Mezi tím byl Clopin Trouillefou podělování zbraněmi skončil. Přiblížil se Gringoire-ovi, jenž, patrně v hluboké přemítání zabrán, nohy o polínko dříví opíral.

„Příteli Petře,“ pravil král z Thunesu, „u ďábla, nač myslíš?“

Gringoire obrátil se k němu, s úsměvem zádumčivým. „Předrahý můj pane, miluji oheň, ne snad proto, že oheň zahřívá nám naše nohy, aneb že nám uvaří naši polívku, ale proto, že z něho srší jiskry. Mnohdy strávím celé hodiny, dívaje se na jiskry. Odkrývám tisíceré věci o těchto hvězdách, jimiž posypáno jest černé pozadí tohoto krbu. Tyto hvězdy jsou též světy.“

„U sta hromů, jáť ti nerozumím,“ odvětil tulák. „Víš, kolik je hodin?“

„Nevím!“ odvětil Gringoire.

Clopin přiblížil se po té vévodovi egyptskému.

„Příteli Matyáši. Doba není příhodně vybrána. Po-
vídá se, že král Ludvík XI. mešká v Paříži.“

„Tím spíše máme příčinu, abychom mu sestru naši
z drápů vyrvali.“

„Matyáši, ty mluvíš co muž,“ pravil král z Thunesu.
„Ostatně to lehce vykonáme. V chrámu nás nečeká ni-
jaký odpor. Kanovníci jsou zajíci a my jsme silnější.
Členové parlamentu budou zítra ošálení, až sobě přijdou
pro Esmeraldu. U vnitřností papežových, nechci, aby tu
hezkou dívku oběsili.“

Clopin vyšel z krčmy.

Mezi tím křičel Jan hlasem chraplavým. „Píji, jím,
jsem opilý, jsem Joviš! Ach Petře, zabijáku, budeš-li se
na mne ještě dále tak dívat, jako nyní, tak ti šňupkami
nos vydělám.“

Gringoire, z dumání svého vyrušen, jal se nyní po-
hlížeti na bouřlivý a křiklavý výjev, kol kolem ho obklo-
pující, a mumlal mezi zuby: „Luxuriosa res vinum, et
tumultuosa ebrietas. Hle jak dobře činím, že nepiji, a
jak výborně pověděl svatý Benedikt: Vinum apostare
facit etiam sapientes.“

Clopin vešel v tomto okamžiku do krčmy zpět, a
zvolal hlasem hřímavým: „Půlnoc.“

Slovo toto způsobilo dojem, jaký mívá znamení
k odchodu u pluku, jenž v pochodu na chvíli byl se za-
stavil; všichni tuláci, mužští, ženštiny a děti, hřmotíce
svou zbraní a svým železným náčiním, tlačili se o překot
z krčmy ven.

Měsíc byl se chmurami zakryl.

V nádvoří zázrakův panovala čírá tma. Nebylo tam
ani světélka. Nicméně nebylo tam pusto. Mohl jsi tam
rozeznati množství mužů a ženštin, jižto potichu vespolek
hovořili, a slyšel jsi jejich šumot, a ve tmách viděl jsi
lesknouti se všelikou zbraň. Clopin vylezl na veliký
kámen:

„Do šiku hantýráci,“ zvolal, „do šiku cikáni, do šiku

galilejští!“ Ve tmách nastalo hnutí. Ohromný dav zdál se v šiky sestupovat. Po několika okamžicích pozvedl král z Thunesu hlasu svého: „A nyní potichu protáhneme Paříží! Heslo jest: Malý kosatec ku hraní. Světla se rozžehnou až u chrámu Notre-Dame-ského. V pochod!“

As deset minut po té prchala jezdecká hlídka, všecka poděšená, před dlouhým průvodem černých a mlčících mužů, jenž k mostu Pont-au-Change ubíral se klikatými ulicemi, jež na všechny strany čtvrt tržní prorývají.

IV.

Neobratný přítel.

Téže noci Quasimodo ještě nespál. Byltě právě poslední svon obchůzku v chrámu vykonal. Nebyltě spozoroval, že arcijahen právě v tu chvíli, když vrata uzamykal, kolem něho byl se ubíral a jaksi mrzutě se tvářil, vida, kterak Quasimodo pečlivě na závory a petlice upevňuje ohromné železné pobití, jímž obě dřeňní křídla nabývala tvrdosti zdi. Claude Frollo byl v myšlenky, ještě více než obyčejně, pohřížen.

Ostatně byl Quasimoda, od nočního dobrodružství v cele, neustále trýznil, ale jakkoli naň se byl osopoval, ano mnohdy i ho bil, tož nic nezvrátilo poslušnost, trpělivost a oddanost věrného zvoníka. Od arcijahna snesl všechno, urážky, hrozby, rány, i nezamumlal ani jediné výčitky, i nepronesl ni jediné stížnosti. Na nejvýš stopoval zrak jeho s nepokojem Claude Frolla, když týž po schodech věžních nahoru vystupoval. Avšak arcijahen sám byl se toho vzdal, aby se objevil před očima cikánky.

Téže noci byl Quasimodo, pohlednuv ještě na své ubohé, opuštěné zvony, Jacqueline-a, Marii a Thibauda vystoupil až na vrchol věže severní a odtud, postaviv svou

dobře uzavřenou slončí svítilnu na olověnou střechu, jal se pohlížeti na Paříž. Noc byla, jak jsme již pravili, velmi tmava. Paříž, jež tehdáž nebyla, abychom tak řekli, osvícena, zjevovala se oku co zmotaná hromada černých spoust, zde onde bělavou křivkou Sekvany prorvaná. Quasimodo spatřil toliko jediné světlo u okna vzdálené budovy, jejíž neurčitý a pošmurný profil v směru brány sv. Antonína vysoko nade střechami vynikal. Tam také vskutku kdosi bděl.

Zvoník, těkaje jediným svým okem po tomto nočním a mlhovatém obzoru, pocífoval v duši své nevýslovnou úzkost. Již po několik dní byl pilně na hlídkách. Byl pozoroval, kterak neustále kolkolem chrámu potloukají se lidé s děsnou tváří, jižto s očí nespustili útočiště mladé dívky. Tušil, že strojí se snad jakés ouklady proti ubohé uprchlici. Měl za to, že nenávidí lidu ji právě tak, jako jeho samého, stíhá, a že by v brzce mohlo se cosi přihodit. Pročež stál nyní na číhané ve vrcholi věžní, upíraje střídavě oko na celu a na Paříž, a pln nedůvěry v duši, jak věrný pes, bedlivě střežil. Quasimodo proskoumáváje veliké město okem, jež příroda jakousi náhradou tak bystrým byla učinila, že mu chybující smysly téměř nahrazovalo, jaksi pozoroval, že nástin nábřeží de la Vieille Pelleterie je jaksi neobyčejný, že tam panuje jakýs ruch a že čára podprsni černotou svou od bílého pruhu řeky se odrážejíc, není rovná a nehybná, jak čáry ostatních nábřeží, alebrž že sebou zmítá, jak vlny řeky, aneb jak hlavy lidského davu kráčejíciho.

Bylo mu to podivno. I zdvožil svou pozornost. Ruch zdál se patrně čeliti k starému městu. Nikde nebylo světla. Ruch týž trval nějakou dobu na nábřeží, po té poznenáhla mizel, jakby vnikl do vnitř ostrova, po té zcela zaniknul, a čára nábřeží stala se zase rovnou a nehybnou.

Právě an Quasimodo s všelikými domněnkami zápasil, tuž zase spozoroval, jakoby ruch byl objevil se

v ulici Parvis, jež starým městem kolmo se táhne, až k průčelí Notre-Dame-skému. Jakkoli byla čirá tma, tož konečně rozeznal Quasimodo, že proud lidu ulicí touto vychází, a že mžiknutím rozložil se po náměstí dav lidí, na němž potmě ničeho rozeznati nemohl, než že je to dav.

Výjev týž byl věru hrozný! Jest pravdě podobno, že zvláštní týž průvod, jenž s takovou pečlivostí v nehlubších tmách skryti se hleděl, také hluboké mlčení zachovával. Nicméně musel z davu jakýs hluk vynikati, a byť byl to jen dupot nohou. Avšak ani týž hlomoz nedotknul se sluchu našeho hlušce, patrně tudíž, že týž ohromný dav, z něhož Quasimodo nic nerozeznával, a z něhož nic neslyšel a jenž přece mu tak na blízko se pohyboval a kráčel, měl naň účinek němý, nedotýkatelný, v páře se rozprchající, hromady mrtvol. Zdálo se mu, jakoby se k němu blížila mlha plná lidí, jakby stíny v stínu se pohybovaly.

Tu pojala ho znovu bázeň, i tanulo mu na mysli, že by se jednati mohlo o nástrahu proti cikánce. Cítil nejasně, že blíží se násilné jakés rozřešení. V rozhodném tomto okamžiku uvažoval na mysli líp a rychleji, než by se bylo očekávalo od tak špatně zřízeného mozku.

Má probuditi cikánku a nechati ji uprchnout? Kudy? Ulice byly zevšad oblehnuty, chrám pak hraničil nazad s řekou. Nikde nebylo ložky, nikde východu. Jen k jednomu mohl se rozhodnout. Mohl se dáti usmrtit na prahu chrámu, a odolati tak dlouho, až nějaká pomoc se naskytne, pakliže vůbec se vyskytne; tak aspoň nevyruší se spánek Esmeraldy. Ubohá dosti záhy se probudí, aby zemřela.

Jakmile na zámyslu svém byl se ustálil, jal se ihned s větší klidností nepřítele proskoumávati.

Zdálo se, že dav v přededvoří neustále vzrůstá. Quasimodo měl za to, že dav týž nespůsobuje veliký

hluk, poněvadž okna, vedoucí do ulic a na náměstí, zůstala zamčena.

Najednou zazářilo světlo, a v okamžiku vznášelo se nad hlavami davu as sedm nebo osm pochodní, jichž plamenné chomáče ve tmách se třepetaly.

Quasimodo nyní jasně viděl, kterak víří v přededvoří hrozná tlupa otrhaných mužů a ženštin, ozbrojených kosami, pikami, srpy, halapartnami, jichž tisícové hroty se blyštěly. Zde a onde trčely černé vidle, tak že se podobalo, jako by ohyzdné tyto hlavy měly rohy. Quasimodo vzpomněl sobě nejasně na týž lid; zdálo se mu, že rozeznává veškeré tyto tváře, jež před několika neděli byli ho co papeže bláznův oslavovali. Jakýs muž, držící v jedné ruce pochodeň a v druhé kopí, vylezl na nárožník a patrně k davu řečnil. Zároveň vykonalo podivné vojsko několik obrátů, jakby kolem chrámu chtělo se sešikovat. Quasimodo pozvedl svou svítilnu a vběhl na taras mezi věžmi, aby byl více na blízku a tudíž na prostředky obranné přemýšleti mohl.

Clopin Trouillefou, octnuv se před hlavním průčelím chrámu matky boží, byl v skutku voj svůj v bitevní šik rozestavil. Jakkoli nijakého odporu neočekával, tož přece co rozšafný vojevůdce chtěl zachovati pořádek, aby v čas potřeby mohl odolati nenadálému útoku noční obchůzky, aneb sergentův.

Rozestavil tudíž svůj voj takovým způsobem, že se vzdálí a s hůry podobalo se toto rozestavení římskému trojhranu, prasečí hlavě Alexandrové a pověstnému uhlu Gustava Adolfa. Základ tohoto trojhranu opíral se o pozadí náměstí, tak aby zatarasena byla ulice, vedoucí do přededvoří; jedno křídlo opíralo se o chorobnici, druhé křídlo o ulici Saint-Pierre-aux Boeufs.

Clopin Trouillefou byl se s vévodou egyptským, s naším přítelem Jenem a s nejspěšnějšími rváči v čelo postavil.

Útok, o nějž tuláci v tuto chvíli na chrám matky

boží se pokoušeli, nebyl v městech středověku právě prařídkým. Co my nyní zoveme policií, toho tehdy nebylo. V lidnatých městech, a zejména v městech sídelních, nebylo nijaké moci ústřední, jednotné a řídicí. Feudalnost byla tyto veliké obce podivným způsobem zbudovala. Město bylo nakupenina tisícových panství, jež se rozpadávaly v části všelikého způsobu a všeliké prostrannosti. Bylo tu tisícových, křižujících se policií, čili vlastně nebylo policie nijaké. V Paříži například bylo kromě sto jednačtyřeceti pánů, úrok manský sobě osvojujících, ještě pětadvacet pánů, osvojujících sobě právomocnost i úrok manský, počínajíc od biskupa pařížského, jemuž náleželo pět set ulic, až k převoru kláštera Notre-Dame-des-Champs, kterýž čtyry ulice měl v držení.

Všichni feudální držitelé právomocnosti uznávali toliko podle jména svrchovanost královu. Všem příslušelo právo dohlídky na cesty. Každý byl pánem ve svém okrese. Ludvík XI, týž neunavný pracovník, jenž tak vydatně započal bourání budovy feudální, v kterémž ku prospěchu království Richelieu a Ludvík XIV. byli pokračovali, a jež byl dokončil Mirabeau ve prospěch lidu, Ludvík XI byl se pilně pokoušel, aby protrhl tuto síť panských právomocností, jež Paříž pokrývala, i vydal proti nim z nenadání as dvě neb tři nařízení povšechné policie se týkající. Tak nařízeno obyvatelům r. 1465, že, jakmile noc nastane, musí osvětliti svá okna svíčkami a uzamknouti své psy, pod pokutou trestu smrti provazem. Týž rok vydán též rozkaz, že se na večer ulice řetězy mají zatarasit, a že nikdo nesmí v noci dýku aneb útoční zbraň na veřejných místech nosit. Avšak v krátkém čase všeliké tyto pokusy o zavedení obecního zákonodárství potratily platnosti. Měšťané nechali svíčky své v oknech od větru shasínat a psy své pobíhat; řetězy zavěšovaly se jen v době obleženosti, a zákaz nošení zbraně neměl jiných následků, než že ulice hrdlořezův přezvána byla ulicí vrahův, což je patrný pokrok.

Starožitné lešení feudální právomocnosti nebylo se sřítlo, nesmírná nakupenina vojtovství a panských soudů křižovala se městem, jež na vzájem sobě překážely, vespolek se zamoťovaly a zavroubovaly, všude byla zbytečná zátyň stráží a podstráží a protistráží, skrze něž ubíraly se ozbrojenou rukou vražda, loupež a zpoura. V tomto nepořádku, nebyl tudíž útok chátry na některý palác neb dům v nejlidnatějších ulicích událostí neslýchanou. Z největší části zakročovali v takových případech sousedé jen teház, když drancování i jich se týkalo. Při střelbě z ručnic ucpávali sobě uši, zamýkali okenice, zatarasovali dvéře a nechávali šrůtku skončiti se zakročením stráže aneb bez jejího zakročení; příštího dne pak vypravovalo se po Paříži: Minulé noci bylo násilí učiněno Barbettové aneb chátra zmocnila se maršálka Clermonta atd. Za tou příčinou měly netoliko královské budovy Louvre, Palais, basstilla, les Tournelles, alebrž i pouhá panská sídla le Petit-Bourbon, l' Hôtel de Sens, l' Hôtel d' Angoulême atd. zdi s cimbuřím a střílly nade vraty.

Chrámy byly střeženy svou posvátností. Některé z nich, k nimž však chrám matky boží nenáležel, byly též opevněny. Opatství Saint-Germain-des-Près mělo hradby s cimbuřím, jak baronský hrad, i bylo spotřebovalo více mědi na děla, než na zvony. Ještě roku 1610 mohl jsi toto opevnění viděti. Nyní jedva chrám je zachován.

Avšak vraťme se k chrámu matky boží. Když první nařízení byla učiněna (a k počtě tulácké kázně musíme přiznati se, že rozkazy Clopinovy mlčky a s úžasnou důkladností byly vykonány) vystoupil důstojný vůdce roty na zábradlí přededvoří a obrátiv se k průčelí chrámu matky boží, mával pochodní, jejíž větrem zmítaný a každou chvíli jejím vlastním dýmem zastřený plamen střídavě zrakům objevoval a zase unikati nechal zarudlé průčelí chrámu, i pozvedl svůj chraplavý a hrozivý hlas:

„Ludvíku Beaumonte, biskupe pařížský, rado v soudu parlamentním, já Clopin Trouillefou, král z Thunesu,

velký Coésra, princ hantýrky, biskup bláznův, zvěstují tobě: Sestra naše, nespravedlivě odsouzená pro kouzelnictví, utekla se do tvého chrámu. Tys povinen, abys jí poskytnul útočiště a bezpečnosti. Nuže soud parlamentní chce se jí tam zmocnit, a tys k tomu přivolil, tak že by jí zítra na náměstí grève-ském oběsili, kdyby se jí bůh a tuláci neujali. Nuže, my přicházíme k tobě, biskupe! Pakliže chrám tvůj je posvátný, tož je i naše sestra posvátnou, není-li sestra naše posvátnou, tož není posvátný i tvůj chrám. Pročež tebe vyzýváme, abys nám vydal dívku, chceš-li zachránit svůj chrám, aneb uchvátíme dívku a vydrancujeme chrám. Tak se vskutku stane! Na doklad toho vztyčuji tuto svůj prápor a bůh tě stráž, biskupe pařížský.“

Quasimodo nemohl bohužel tato s děsnou a divokou vážností pronešená slova slyšet. Tulák jakýs podal Clopinovi jeho prápor a týž vztýčil jej slavně mezi dvě dláždice. Byly to vidle, na jejichž rozsochách viselo kus zkrvácené zdechliny.

Po té obrátil se král z Thunesu k svému voji, jež sobě prohlížel; bylť to divoký dav, jehož zraky téměř právě tak, jak jeho píky se blyštěly. Po krátké přestávce zvolal Clopin: „Ku předu, synové! Do díla!“

Třicet silných hranatých mužův, podle pohledu zámečnickův, jižto měli v rukou kladiva a štípací kleště, a na ramenou nesli železná pačidla, vystoupilo ze šiku. I zamířili k hlavním vratům chrámu a vystoupili po stupních a schoulivše se pod křížovým obloukem páčili vrata štípacími kleštěmi a železnými sochory. Tlupa tuláků byla za nimi následovala, dílem aby na ně zevlovala, dílem aby jim pomáhala.

Dvanácte stupňův průčelí bylo jimi přeplněno. Dvěře odolaly návalu.

„U ďábla, tyť jsou tvrdé a svéhlavé,“ pravil jeden. „Toť babice s houževnatým ohryzkiem,“ pravil druhý.

„Zmužile, soudruhové,“ zvolal Clopin. „Vsadil bych

hlavu svou na trepku, že vypáčíte dvěře, uchvátíte dívku a svlečete hlavní oltář dřívě než jediný biřic se probudí. Slyšte, tuším, že zámek již je posunut.

Clopin byl v řeči své přerušen ohromným hlomozem, jenž touže chvíli za ním zaduněl. Ohlídnul se. Ohromný trám byl spadl s nebes, a rozdrtiv as tucet tulákův na stupních chrámu poskakoval po dláždění s hukotem děla, polamuje v davu zde onde nohy ničemům, již s výkřiky hrůzy se rozbíhali. V mžiknutí bylo těsné přededvoří prázdné. Dělníci, jakkoli chráněni hlubokou klenbou průčelí, opustili nicméně dvěře a sám Clopin ucouvnul od chrámu ve slušnou vzdálenost.

„Ját trámu málem uklouznul!“ zvolal Jan. „Čenichal jsem pečinku. Avšak Petr Zabiják je zabit.“

Nelze vyslovit, jaký úžas, s hrůzou smíšený, byl při spadnutí trámu tuláky uchvátit. Několik okamžiků dívali se ztrnulým zrakem vzhůru, poděšenější z tohoto kusu dřeva než z dvaceti tisíc lučištníkův královských.

„U satanáše,“ brumlal vévoda egyptský, „toť zapáchá kouzelnictvím!“

„Měsíc poslal nám toto polínko,“ podotýkal Andryle-Rouge.

„Ano, povídá se, že měsíc je přítelkyní panny Marie!“

„U tisíce papežův,“ zvolal Clopin, „vy všichni jste tulpasové.“ Avšak spadnutí trámu neuměl též sobě vysvětlit.

Shora na průčelí nemohl nikdo nic rozeznat, poněvadž tam záře pochodní nezasahovala. Těžký trám ležel uprostřed přededvoří a vůkol rozlehlo se lkání nešťastníků, na něž první rána byla dopadla a jimž ostré rohy kamenných stupňů břicho ve dvě byly rozpáraly.

Když pominulo první zděšení, připadnul král z Thunesu na vysvětlení, jež i soudruhové jeho za přiměřené uznávali.

„Boží jícen! tož snad kanovníci se brání? Nuže drancujme a zabíjejme!“

„Drancujme a zabíjejme,“ opětoval dav s hroznou řvavou. I vystřeleno po té do průčelí chrámu ze všech kuší a hákovnic. Výstřelem tímto probudili se klidní obyvatelé sousedních domů; některá okna se otevřela a noční čepice a ruce, držící svíčky, se objevily.

„Palte do oken,“ zvolal Clopin. Okna ihned se zavřela, a ubozí měšťané, jižto jedva že byli poděšeným zrakem mohli pohlédnouti na týž výjev hluku, pochodněmi ozářený, vraceli se, úzkostí se potíce, ku svým ženám, tázajíce sebe, zdali odbývá se nyní rej čarodějnic na přededvoří Notre-Dame-ském, aneb zdali ženou Burgundané útokem jako roku čtyryašedesátého. Mužové děsili se loupeže, ženy násilí a všichni se chvěli.

„Drancujte a zabíjejte,“ volali hantýráci, avšak nikdo neodvažoval se blížiti se; všichni pohlíželi na chrám, pohlíželi na trám. Trám nehnul se více z místa, budova zachovávala svou klidnost a pustotu; avšak přese všecko tuláky cosi hrůzou naplňovalo.

„K dílu,“ zvolal Clopin Trouillefou. „Vypačte dvéře.“ Nikdo se nehýbal.

„Brada a břicho,“ zvolal Clopin. „Hle lidi, jižto trám se bojí.“

Starý dělník po té ho oslovil: „Setníku, trám nám nevadí, ale dvéře, jež jsou samými železnými tyči zataraseny; pačidlo tu ničeho nesvedou.“

„Čím tedy můžeme je vypáčit?“ tázal se Clopin.

„Ach, muse-li bychom míti berana!“

Král z Thunesu směle běžel k hroznému trámu a položiv naň nohu, zvolal: „Nuž tu jej máte, kanovníci nám jej poslali.“ A úsměšně pokloniv se směrem k chrámu, pravil: „Díky vám, kanovníci.“

Tato smělost měla dobrý účinek, kouzlo trámu bylo totam. Tuláci zase se zmužili a v brzce uvrhl se těžký trám, dvěma sty statných ramen jak píрко pozvednutý,t

zuřivě na veliké dvěře, o jichž vypáčení pokus byl již učiněn. Kdo v polosvitu, jež několik pochodní tulákův po náměstí roztrušovalo, byl by viděl týž dlouhý trám, nešený davem lidu, jenž běže ku chrámu jím do dveří vrážel, tož bylby to vše měl za tisícinohého netvora, jenž sklopenou hlavou na ohromný kámen útokem žene. Při udeření trámu zaduněly napolo kovové dvěře, jak ohromný buben; nebylyť vypáčeny, avšak celý chrám se otrásl a z hlubokých dutin budovy slyšeti byla ozvěna děsného zadunění. V témže okamžiku začali sypati se jak hustý dešť veliké kameny se shora průčelí na obléhající.

„U ďábla,“ zvolal Jan, „což pak nám věže házejí svá zábradlí na hlavy?“ Avšak podnět byl dán a král z Thunesu dodával příkladem svým zmužilosti. Bylť to patrně biskup, jenž se bránil, pročež hnáno s tím větší zuřivostí na dvěře, jakkoli kameny v pravo a v levo lebky roztříštovaly.

Pozoruhodno bylo, že všechny tyto kameny po jednom spadávaly, arciže rychle za sebou následujícíe. Hantýráci ucítili vždy dva najednou, jeden na noze, druhý na hlavě. Málo který chybil se cíle a již rozkládala se široká vrstva mrtvých a raněných, krvácející a sebou cukající, pod nohami oblehajících, jižto, nyní rozvztekleni, útoky své neustále obnovovali. Dlouhý trám v pravidelných odstavcích vrážel do vrat jako srdce zvonu; kameny neustále padaly a dvěře duněly. Čtenář zajisté již uhodnal, že neočekávaný odpor, jenž tuláky popouzel, od Quasimoda pocházel.

Náhoda byla statečnému hlušci na neštěstí nápomocnou. Když totiž na taras mezi dvěma věžma byl sestoupil, bylyť veškeré myšlenky jeho pomateny. Pobíhal několik minut, jak šílený, podél chodby sem a tam, vida shůry, kterak hustý dav tulákův se uchystává, aby na chrám se uvrhnul. Modlil se k bohu i k ďáblu, aby cikánku zachránili. Napadlo mu, aby vystoupil na severní zvonici, i aby zvonil na poplach, avšak než by mohl

zvon rozhoupat a než by hukotný hlas Marie jediný zvuk byl mohl ze sebe vydat, mohly by dvěře chrámu již desetkráté býti vypáčeny.

Vždyť právě blížili se k dveřím dělníci se zámečnickým náčiním. Co tudíž počít?

Najednou sobě zpomněl, že zedníci byli po celý den zdi, roubení a střechy věže jižní opravovali. V myslí najednou se mu vyjasnilo. Zeď byla kamenná, střechy olověné a roubení dřevěné.

Podivuhodné toto roubení bylo tak husté, že je lesem nazývali.

Quasimodo běžel k této věži. V dolejších komorách bylo vskutku hojnost staviva. Nalézali se tu narovnané stavební kameny, závitky olověných plátů, otepi latí, silné, pilou ořezané, trámy a hromady rumu. Byla to úplná zbrojnice. Okamžik byl nalehavý. Dole pracovaly koly a kladiva. I pozvedl tudíž silou, pocitem nebezpečí zesateronásobněnou, nejtěžší a nejdelší trám, a prostrčil jej otvorem, načež, popadnuv jej zvenčí věže, posouval jej po rohu zábradlí, jež taras obrubovalo, a shodil jej do propasti.

Ohromný trám, v pádu tomto, sto šedesát stop obnášejícím, oškrábal zeď, rozbil řezby a otočil se několikráté kolem sebe jak křídlo větrního mlýnu, jež by, o sobě, prázdnou prostorou letělo. Konečně dopadl trám na zem, hrozný výkřik rozlehl se a černý trám, od dlážďení se odrážející, podobal se zmiji poskakující.

Quasimodo viděl, kterak tuláci při dopadnutí trámu se byli rozprchli, podobně popeli, jež dítě bylo rozfouklo. I použil jejich zděšení, a mezi tím, co oni upírali pověrečný zrak na kyj, s nebe spadlý, a kamenní svatí, v průčelí, vystřelenými šípy a broky jednookými se stávali, snesl Quasimodo mlčky rum, kameny, ano i žoky se stavebním náčiním na okraj zábradlí, s něhož trám byl již shozen.

Mezitím co dole na velké dvěře trámem doráželi,

započal liják kamení, tak že za to měli, jakoby chrám sám sebou na hlavy jejich se bořil.

Kdo by Quasimoda v tomto okamžiku byl mohl spatřit, byl by se zděsil. Krom toho, co na zábradlí byl nanesl, aby to dolů metal, byl i na samý taras snesl hromadu kamenů. Jakmile stavební kameny, na okraji zábradlí naušešené, byly sházeny, házel Quasimodo kameny z hromady na tarase. I shýbal a pozvedal se s čilostí, víře nepodobnou. Široká jeho hlava nachylovala se přes zábradlí, načež spadl povždy kámen, a po té ještě jeden kámen, časem sledoval zrakem svým těžký kámen, a pakli týž kohosi usmrtil, zvolal spokojeně: „Ha!“

Avšak tuláci netratiли zmužilosti. Již více než dvacetkrát byly tlusté dvěře, na něž tak zuřivě doráželi, otřásly se pod tíží jejich dubového berana, kteráž silou sto mužův byla rozmnožována. Pažby praskaly, čekalina železná v odštěpcích se rozletovala, stěžeje jakby poděšeny, při každém otřasu, vyskočily, prkna se posouvala, a dřevo, roztolené mezi železnými vroubky, jak prach se rozprchávalo. Na štěstí pro Quasimoda bylo ve dveřích více železa než dřeva.

Avšak Quasimodo nicméně pozoroval, že dvěře pouštějí. Ačkoli ničeho neslyšel, tož přece každá rána berana zaduněla netoliko v sklepeních chrámu, alebrž i v jeho útrobách. Viděl se shora, kterak tuláci se vztekem a vítězoslávou tmavému průčelí pěstmi vyhrožují, a k vůli sobě a cikánce záviděl křídla sovám, ježto v hejnech nad jeho hlavou ulítaly.

Liják kamenů nestačil již, aby oblehající zahnal.

V tomto okamžiku úzkostlivosti svojí spozoroval trochu nížeji pod zábradlím, s kteréhož tuláky pobíjel, dva dlouhé kamenné postřešní žlaby, ježto nad samými hlavními vraty se ústily. Vnitřní otvor těchto žlabů započínal na dláždění tarasu. Tu mu cosi napadlo; i běžel do své cely, ve zvonici, pro otep oklestkův a položil na

tuto otep mnoho latí a závitků olova — střelivo, jehož nebyl spotřeboval — a upraviv tuto hranici před otvorem obou žlabů, zapálil ji svou svítilnou.

Ješto mezi tím kameny nespadaly, ustanuli tuláci vzhůru pohlížeti. Podobně smečce, jež kance do jeho brlohu zahání, tlačili se tuláci, supějíce, s hlukem okolo hlavních vrat, kteréž beranem byly naskrze porouchány, nicméně ale odolávaly. Zuřivostí se třesouce, očekávali hlavní ránu, kteráž dvěře měla vyrazit. Každý tlačil se ku předu, aby, jakmile dvěře se otevrou, v první řadě mohl se uvrhnout do bohatého chrámu, do ohromného skladiště, v němž byly se nahromadily poklady tři století. Radostí a baživostí řvouce, připomínali sobě vespolek krásné stříbrné kříže, krásné pláště ze zlatohlavu, krásné náhrobky ze stříbra pozlaceného, nádheru kůru, oslňující slavnosti, vánoční jitřní pochodněmi ozářené, velkonoce v slunci se lesknoucí, veškeré tyto nádherné slavnosti, při nichž svícny, ciborie, monstrance a skřínky s ostatky svatých zdobily oltáře pokryvkou zlata a drahokamů. V krásném tomto okamžiku pomýšleli zajisté všichni spíše na drancování chrámu, než na osvození dívky. I věříme rádi, že u značné části tulákův byla Esmeralda pouhou záminkou, pakliže vůbec zlodějům záminka je třeba.

Najednou, právě když k poslednímu úsilí všichni kolem berana byli se shlukli a svaly své napínali, aby veškerou sílu svou rozhodné ráně poskytl, vznikla mezi nimi řvava, ještě hroznější, než byla pod trámem vypukla a zanikla.

Ti, jižto nekřičeli a posud na živě byli oblíželi se kolkolem. Dva proudy rozpuštěného olova valily se se shora budovy do nejhustšího davu. Toto moře lidu opadávalo pod vřícím kovem, jenž na dvou místech, kde dolů řinul, byl způsobil v davu dvě černé a kouřící se díry, jako je voda teplá v sněhu činivá. Bylo vidět, kterak se tam hýbají napolo sežíhaní a bolestí řvoucí, umírající

mužové. Vedle těchto dvou hlavních proudů rozstříkovaly se ještě kapky hrozného tohoto deště na obléhající a vnikaly do jejich lebek jak plamenné nebozezy. Byl to pádný oheň, jenž nešťastníky jak krupobitím podsíval.

Pokřik byl rozrývající. Nejsmělejší i nejbojácnější, v směsici, se rozprchávali, házejíce trám na mrtvoly; přededvoří bylo podruhé pusto.

Zraky všech upřely se k vrcholu chrámu. Co tam spatřili, bylo nadobyčejno. Na vrcholi nejvyšší chodby nad ústřední růžicí vyšlehoval veliký plamen, jenž, vysílaje koutouče, vznášel se vzhůru mezi dvěma věžema; veliký to, zuřivý a nespořádaný plamen, z něhož kusy chvílemi vítr do dýmu zanášel. Pod tímto plamenem, pod děsným zábradlím chrlily dva žlaby, jak jícny dvou potvor, neustále ohnivý liják, jehož stříbrovitý proud v temnotě dolejšího průčelí jasně se lesknul. Čím více tyto dva proudy olova rozpuštěného zemi se blížily, tím více rozšiřovaly se v ohnivé snopy, jak voda, jež z tisícerych otvorů kroupenky se prýštívá. Ohromné věže, jichž hrubé nárysy jeden černý, druhý zrudlý, ostře nad plamenem vynikaly, ještě většími zdály se býti skrze náramné stíny, jež až k obloze vrhaly. Nesčíslní jejich, vytesaní, ďáblové a draci dodávali jim děsného vzezření. Podobalo se, jakoby za tetelícího se svitu plamene se pohybovaly. Zdálo se, že pitvory se usmívají, okapy jícny své rozvírají, salamandři do ohně foukají a potvory v dýmu kýchají. A uprostřed těchto netvorů, plamenem tímto ze spánku kamenného vyburcovaných, uprostřed tohoto hluku, kdosi sem tam popocházel a chvílemi kolem ohnivého průčelí hranice pobíhal podobně netopýru, jenž kolem světla poletuje.

Podivný týž maják zajisté vzbudil, ve vzdálí na pahorkách v Bicêtre-u, drvoštěpa, jenž s poděšením spatřil, kterak ohromný stín věží Notre-Dameských na vřeštovištích jeho kolísá.

Mezi tuláky panovalo hrozné mlčení. Nebylo nic

jiného slyšeti, než volání o pomoc kanovníků, uzavřených v klášteře, jižto byli vyděšenější než koně v hořící konírně, přitlumený hluk oken, rychle otevíraných a ještě rychleji uzamykaných, zmatenice uvnitř domů a chorobnice, vítr v plamenech, chropot umírajících a neustálý praskot olověného deště na dláždění.

Náčelníci tuláků byli mezitím ustoupili do sínce u domu Gondelaurieorovic, a radili se.

Vévoda egyptský seděl na nárožníku a pohlížel s pověrečnou bázní na příšernou hranici, vyšlehající dvě stě stop vzhůru. Clopin Trouillefou vztekem hryzl se do širokých svých pěstí.

„Nemožno, abychom tam vnikli,“ mumlal mezi zuby.

„Starý očarovaný to chrám,“ brumlal starý cikán, Matyáš Hunyadi Spicali.

„U knířů papežových,“ prohodil sešedivělý ničema, vojenský to vysloužilce, „žlaby chrámu olovo rozpuštěné vychrlují vydatněji, než střílny v Lectoure-u.“

„Vidíte toho ďábla, jenž kolem ohně sem tam pobíhá?“ zvolal vévoda egyptský.

„Na montě věru,“ pravil Clopin, „toť prokletý zvoník Quasimodo.“

Cikán zavrtěl hlavou. „Pravím vám, že je to duch Sabnak, velký markýz, ďábel pevností. Vypadá jak ozbrojený voják a má lví hlavu. Někdy vyšvihne se na ohyzděného oře. Proměňuje lidi v kameny, z nichž věže staví. Velí padesáti legionám. Je to dojistá on, poznávám ho. Někdy mívá na sobě krásné zlaté roucho, po způsobě tureckém.“

„Kde je Bellevigne-de-l'Étoile,“ tázal se Clopin.

„Zemřel,“ odvětil jakýs tulák.

„Notre-Dame dává chorobnici práci,“ zvolal Andryle-Rouge, téměř blbě se usmívaje.

„Což není prostředku, abychom dvěře tyto vypáčili?“ zvolal král z Thunesu, nohou dupaje.

• Vévoda egyptský okázal mu na dva proudy teku-

tého olova, jež tmavé průčelí jak dvě fosforové přeslice neustále osvětlovaly.

„Byly již chrámy, jež takořka samy sebe bránily,“ podotknul s povzdechem. Chrám sv. Sofie v Cařihradě shodil před čtyřeceti roky, třikráte po sobě, se sebe půl-měsíc a potřásal svými báními, jež jsou jeho hlavami. Vilém z Paříže, jenž Notre-Dame stavěl, byl čarodějník.

„Což máme jak lokajové z veřejné silnice odtáhnout,“ pravil Clopin. „Máme tu zanechat svou sestru, aby tito čepičatí vlci zítra ji pověsili?“

„A což sakristie, v níž se nacházejí, káry plny zlata,“ dodal tulák, jehož jména bohužel neznáme.

„U vousů Mahomových,“ zvolal Trouillefou.

„Pokusme se o to poznovu,“ odvětil neznámý nám tulák.

Matyáš Hunyadi zavrtěl hlavou. „Dveřmi se tam nedostaneme. Musíme odkrýti vetché místo v brnění staré vily; jakousi díru, jakýs výpad, jakous rozsedlinu.“

„Kdo půjde s sebou?“ zvolal Clopin. „Já se vrátím. Avšak kde je malý student Jan, jenž byl železem všecek pobit?“

„Nejspíše mrtev,“ prohodil kdosi, „neslyšíme více jeho smích.“

Král z Thunesu svažtil čelo. „Tím hůře. Pod tímto železným brněním tlouklo statečné srdce!“

„A mistr Petr Gringoire?“

„Kapitane Clopine,“ odvětil Andry-le-Rouge, „Gringoire odkradl se dříve, než jsme se octli u mostu Pont-aux-Changeurs.“

Clopin zadupal nohou. „Jícen boží! Vždyť on nás sem vyštval a nás do perné té práce vchnal. Zbabělý to tlachal s trepkou na hlavě.“

„Kapitane Clopine,“ zvolal Andry-le-Rouge dívaje se do ulice, vedoucí do přededvoří, „hle tamto je malý student.“

„Pluto budiž pochválen,“ pravil Clopin. „Ale kýho ďábla vleče to za sebou?“

Byl to vskutku Jan, jenž tak rychle utíkal, pokud mu v tom nebránilo těžké jeho rytířské odění a dlouhý řebřík, jež statečně po dláždění vlekl, jsa při tom udýchanější, než mravenec, zapřažený k stéblu trávnímu, jež je dvacetkrát delší než on.

„Sláva, Te Denm!“ zvolal student. „Tu máte řebřík skládačů z přístavu Saint Landry.“

Clopin přiblížil se k němu. „Dítě, u rohu božího, co chceš s řebříkem tím započít?“

„Tu jej máte,“ odvětil Jan, dechu jedva popadaje. „Věděl jsem, kde je — pod kolnou poručíkovou. Je tam holka, již znám, a která mne má za tak krásného, jak bych byl Cupido. Velkonoce Mahovovy, já vzal k ní útočiště, abych řebřík dostal, a tu jej máte. Ubohá holka přišla mně otevřít v pouhé košili.“

„Dobrá,“ pravil Clopin, „ale co chceš s řebříkem započít?“

Jan pohledl naň schytrale, dodávaje tváři své vážnosti, i lusknul prsty svými, jak castagnettami. Byl v okamžiku tomto velebným. Na hlavě měl přilbu bohaté postavami zdobenou, jak nosívali je v století patnáctém, kteréžto přilby svým příšerným šperkem nepřítele děsívaly. Na přilbě jeho trčelo deset železných zobáků, tak že by Jan byl mohl zápasit o děsivé příjmi *δεκεμβολος* (desaterozobačný) s homerskou lodí Nestorovou.

„Co s ním chci započít, vznešený králi z Thunesu? Ci nevidíš tam nahoře, nad trojím průčelím, řadu soch, jež tulpasům se podobají?“

„Vídím! Nuže, co dále?“

„Toť chodba králů francouzských.“

„Co je mně do toho!“ pravil Clopin.

„Jen strpení! Na konci této chodby jsou dvěře, jež jsou vždy toliko na kliku zavřeny, po tomto řebříku vylezu tam nahoru a octnu se v chrámě.“

„Dítě, nech mne prvního, nahoru, vylezti.“

„Nikoli brachu, řebřík je můj. Pojď, budeš druhým.“

„Belzebub tě zardousiž, nechci za nikým pokulhávat.“

„Tedy si najdi, Clopine, jiný řebřík.“

Jan, vleka za sebou řebřík a křiče: „Za mnou, hoši,“
jal se po náměstí utíkat.

V okamžiku byl řebřík přistaven a o zábradlí do-
lejší chodby, nad jedním z postranních průčelí, opřen. Tu-
láci s hlasitým pokřikem tlačili se davem okolo řebříku,
aby po něm nahoru vylezli. Avšak Jan trval na svém
právě, a položil první nohu na příčele.

Vylezání trvalo dosti dlouho. Chodba králů fran-
couzských zvedá se as šedesát stop nad dláždění. Teh-
dáž ji jedenácte schodů, v sínci, ještě vyvýšovalo. —
Jan lezl zvolna nahoru, neb těžké brnění velmi mu va-
dilo, jednou rukou přidržoval se řebříku, v druhé nesl
svou kuši. Octnuv se uprostřed řebříku mrštil zádum-
čivě okem po ubohých mrtvých tulácích, jimiž stupně
schodů byly posety.

„Ach,“ zvolal, „hle, hromada mrtvol, jež hodna by
byla pátého zpěvu Iliady!“

Po té vylezal dále. Za ním následovali tuláci. Na
každém příčelí stál jeden. Kdyby jsi byl viděl, jak tato
řada obrněných zad, ve tmě se vlníc, vzhůru se po-
zvedává, tuť byl bys za to měl, že šupinatá zmije po
chrámu se plazí. Ješto Jan, jsa v čele, hvízdal, byl přelud
týž úplný. Student dotknul se konečně pavlanu chodby
a za potlesku veškerého tuláctva vyšvihnul se po kolenou
hbitě nahoru.

Zmocniv se takto pevnůstky radostně zkríknul, avšak
najednou jak skamenělý zmlknul. Bylť totiž shlídnul
Quasimoda, jenž, za jednou sochou královskou, s jiskřícím
okem, potmě, se skrýval.

Dříve, než druhý z oblehajících byl na chodbu se
vyšvihnul, přiskočil hrozný hrbáč k vrcholi řebříku a ne-
promluviv slova, uchopil silnýma svýma rukama kolmé

konce řebříku, a pozvednuv a odstrčiv je ode zdi, třepal chvůli, za úzkostlivého pokřiku, dlouhým a prohýbajícím-se řebříkem, od shora až dolů tuláky pokrytým, a znáhla, se silou nadlidskou, mrštil tímto hroznem lidí na náměstí. Na okamžik zděsili se i nejmuzilejší. Nazad vymrštěný řebřík stál, chvůli, zpřímen a kolmo, jakoby váhal, po té počal se kolísat, a najednou, letíc hrozným obloukem, majícím osmdesáte stop v průřezu. slítl se svým břemenem tulákův rychleji na zem, než padací most, jehož řetězy byly se přetrhly. Zavznělo strašné proklínání, po té všechno umklo a toliko několik zmrzačelých nešťastníků odlezovalo z hromady mrtvol.

Za prvním vítězným pokřikem oblehajících byl nyní následoval hlomoz bolu a hněvu. Quasimodo opíral lokte o zábradlí a nehýbaje ani sebou, díval se dolů. Podobal se starožitnému, dlouhovlasému, králi, jenž oknem se dívá.

Janu Frollovi byl nastal nebezpečný okamžik. Nalezal se na chodbě s hrozným zvoníkem o samotě, odloučen od svých soudruhů kolmou zdí, osmdesáte stop vysokou. Mezi tím, co Quasimodo s řebříkem sobě pohrával, byl student běžel k výpadu, o němž byl se domníval, že je otevřen. Avšak tomu tak nebylo; hlušec, vešed na chodbu, byl jej za sebou zavřel. Jan tudíž skryl se za jednu sochu královskou, a netroufaje sobě ani dýchat, upíral na hrozného hrbáče vyděšený zrak, jak onen člověk, kterýž dvoří se ženě dozorce zvěřince, a ubíraje se k ní z večera na dostaveníčko lásky, při přelízáni zdi se zmýlí a najednou s ledním medvědem o samotě se octne.

V prvním okamžiku byl hlušec ho nespozoroval; po té ale pozvednuv hlavu, znáhla se zpřímil. Byl spatřil studenta.

Jan chystal se na krutý útok, avšak hlušec sebou nehýbal, alebrž stál tváří obrácen k studentovi, na nějž pohlížel.

„Oh, oh,“ pravil Jan, „což pak na mne tak pohlížíš,

svým jediným, zasmušeným okem?“ A při těch slovech upravoval sobě potměšilý student svou kuši.

„Quasimodo!“ zvolal, „já ti chci změnit tvé přijmí, budou ti říkati slepec.“

Rána vyšla. Opeřený šíp zahvizdnuł a zabodl se do levého ramene hrbáčova. Quasimodo ale sobě toho tak málo povšimnul, jako rány krále Pharamonda. I položiv ruku na šíp, vytrhnul jej z ramene, a klidně jej přelomil o své široké koleno; po té nemřštil, alebrž upustil spíše oba dva kusy na zem.

Avšak Janu nezbylo času, aby podruhé vystřelil. Quasimodo, přelomiv šíp, hluboce sobě oddechnul a jak cvrček poskočiv, uvrhl se na studenta, jehož brnění, následkem tohoto udeření o zeď, se rozplesklo. Po té viděli tuláci v polosvitu, v němž kmitala záře pochodní, hrozný čin.

Quasimodo byl uchopil levou rukou obě ruce Janovy, kterýž se ani nebránil, antě tušil, že je již ztracen. Hlušec pravicí svou svlékal mlčky studentovi, kus po kuse, a s děsnou povlovností veškeré části jeho odění, meč, dýky, přilbu, náramníky plechové. Podobalo se tomu, jakby opice ořech vylupovala. Quasimodo házel, kus po kuse, železnou skořáčku Janovi k nohous.

Student vida, že je odzbrojen, svlečen, slab a nah v těchto hrozných rukou nepokusil se o to, aby oslovil hlušce, alebrž drze do tváře se mu smál a s neohroženou bezstarostlivostí šestnáctiletého hochu jal se zpívat píseň, tehďáž znárodnělou:

Město Cambray, pěkně ošaceno,
Marafinem bylo zdrancováno.

Nedokončil. Tuláci spatřili, kterak Quasimodo, zpřímen u zábradlí chodby, jednou rukou studenta za nohy popadnuv, jím nad propastí jak prakem točí; po té rozlehl se šramot jako od skřínky s kostmi, jež o zeď byla se roztříštila, i bylo vidět, kterak cosi, spadajíc ve výšce dvou třetin věže, u výstupku stavitelského se zastavilo.

Byla to mrtvola, jež ve dví rozpoltěna, s bedry roztríštěnými a s prázdnou lebkou se tam byla zavěsila. Výkřik hrůzy rozlehl se mezi tuláky.

„Pomstu!“ zvolal Clopin.

„Drancujme!“ odvětil dav.

„Útokem žeňme, útokem!“

A po té zavzněl podivný vřesk, v němž mísily se vespolek veškeré jazyky, nářečí a přízvuky.

Smrt ubohého studenta byla v davu roznítila zuřivý zážeh. Zastyděl se a hněvem rozpálil, že před chrámem tak dlouho byl se nechal zadržeti jediným hrbáčem.

Zuřivost odkryla řebříky, znásobila pochodně a za několik okamžiků spatřil Quasimodo, všecek vyděšen, kterak toto hrozné mraveniště zevšad utokem žene na chrám Notre-Dame-ský. Ti, jižto neměli řebříků, šou-pali se nahoru po provazech uzlovitých; ti, již neměli provazů, vylézali po vypuklinách řezbářských, ba mnozí zavěšovali se na hadry ostatních. Nebylo prostředku, kterýmž by se odolati mohlo tomuto přítoku hrozných tváří. Po zsinalých čelech tulákův řinul se pot, oči jejich vyšlehovaly děsnou záři, veškeré tyto pitvory, veškeré tyto ohyzdy hnaly útokem na Quasimoda. Zdálo se, jakby jiný chrám byl vyslal k útoku na chrám matky boží své smoky, své hafany, své ďábly, své nejfantastič-nější řezby.

Náměstí bylo osvětleno tisícerými pochodněmi. Týž nespořádaný a posud ve tmách skrytý výjev byl se najednou světlem ozářil. Přededvoří lesklo se a odlesk jeho odrážel se o oblohu. Na vysokém tarasu zapálená hranice neustále hořela a osvětcovala město široko a daleko. Ohromný stín dvou věží, nad střechami Paříže široce se rozkládaje, tvořil v této světlosti široký tmavý vrub. Zdálo se, že v městě nastává ruch. Zvonění na poplach zavznívalo ze vzdálí. Tuláci, supějíce, řvali, proklínali a vzhůru vylezali. Quasimodo, ochablý proti to-

lika nepřátelům, chvěl se; strachuje se o cikánku a vida, kterak zuřivé tváře vždy více chodbě se přibližují, prosil nebesa o zázrak a v zoufalosti lomil rukama.

V.

Skrýše, v níž pan Ludvík Francie se modlivá.

Čtenář snad nezapomněl, kterak Quasimodo chvilí před tím, než shlídnul noční rotu tulákův, prohlížeje sobě se své zvonice Paříž, byl v ní spatřil jediné světlo, kteréž osvěcovalo skelní tabulku v okně nejvyššího patra vysoké a pošmurné budovy vedle mostu sv. Antonína. Budova tato byla bastilla, a trpyt světla pocházel od svíčky Ludvíka XI.

Král Ludvík XI. meškal vskutku již po dva dny v Paříži. Měl se po pozítřku vrátit do své pevnůstky Montilz-les-Tours. Navštěvoval vůbec dobré své město Paříž jen zřídka a na krátko, poněvadž v ní kolem něho nepáchnulo dosti padáků, šibenic a škotských lučištníkův.

Téhož dne byl šel spat do bastilly. Prostranná komnata v pálaci jeho Louvre-u, mající v objemu pět čtverečních sáhů s ohromným svým krbem, na němž nalezalo se dvanácte tlustých zvířat a dvanáct velikých proroků, a s postelí jedenáct stop širokou a dvanáct stop vysokou, nikterak se mu nelíbila. Bylo mu v této rozsáhlosti jaksi teskno. Dobrý občanský král měl ve větší oblibě bastillu s komůrkou a s postýlkou. A kromě toho byla bastilla nedobytnější než Louvre.

Tato komůrka, již král v pověstném žaláři státním sobě byl vyhradil, byla nicméně dosti široká a zaujímala nejvyšší patro jedné z věžek budovy žaláří.

Byla to okrouhlá skrýše, vyložená lesknoucím se slaměným pletivem; trámy v stropě byly ozdobeny li-liemi z cínu pozlaceného, jichž výplňky byly barveny;

půda pažby, pokryté nádhernými, bohatými dřevořezbami s růžicemi z cínu, na zeleno jasně a krásně obarvenými, byla kamenkou a indichem omalována.

V komůrce bylo jediné okno, dlouhý, křížový to oblouk, zamřížovaný mosaznými dráty a železnými pruty; sklo v okně bylo kromě toho zatemněno vymalovanými na něm znaky krále a královny, jichž pole byla stála dvaadvacet solsů.

Do komůrky vedl jediný vchod, dveře z novějších dob, mající oblouk stlačený. Uvnitř byly dveře tyto pokryty čalouny, zvenčí ozdobeny dřevěným irským přístřeškem, kteréžto štíhlé, podivné, práce řezbářské ještě před sto padesáti roky hojně viděti jsi mohl na starých budovách.

„Jakkoli přístřešky tyto,“ praví Sauval zoufanlivě, „budovy naše zohyzdují a nepohodlnými je činí, tož naši starci nechtí je přece odstranit, a ponechávají je na obecné pohoršení.“

V komnatě této nenalezalo se nijaké nářadí, jímž obyčejné komnaty bývají naplněny. Nebylo tu ani lavic, ani podstavečů, ani židlí s polštáři, nebyly tu ani obyčejné podnožky na způsob truhel, ani krásné podnožky na pilířcích, pilířek po čtyrech solsech. Bylo tu jediné nadmíru nádherné křeslo, jehož dřevo bylo omalováno růžemi na půdě červené, polštář byl z kordovanu nachového, s dlouhým hedbávným třepením, tisíci zlatých hřebíčků ozdoben. Osamělost tohoto křesla svědčila, že toliko jedna osoba má právo, aby v komnatě této sobě usedla. Vedle stolice u samého okna stál stůl, pokrytý čalounem, prošivaným postavami ptáčkův. Na tomto stole nalezal se kalamář inkoustem potřísněný, několik pergamenů, několik per, a pohár ze stříbra čekaněného. Něco opodál nalezalo se ohřívadlo, a modlitební kniha, vázaná v šarlatový aksamit a ozdobená zlatými vypuklinami. Konečně stála v pozadí jednoduchá postel, s oponou ze žlutého damašku barvy pleťové, s prostým třepením, beze

všech cetek a beze všeho lemování. Tuto postel tak slavnou, že v ní protrávil Ludvík XI. svůj spánek, neb trápen býval nespaním, mohl jsi ještě viděti před dvěma sty lety u jakéhos státního rady, u něhož ji byla viděla stará paní Pilou-ová, kteráž v Cyrovi pod jmenem Arcidie neb živoucí mravnosti byla proslavena.

Jak vypadala komnata, již jmenovali skrýš, v níž se modlívá pan Ludvík z Francie?

V komůrce této byla notná tma v okamžiku, v kterémž čtenáře do ní uvádíme. Klekáníček byl již před hodinou odzvonil, bylať již noc, a na stole nalezala se jediná vosková svíce, jež třepetavým svým kmitem osvětlovala pět osob, kteréž v komnatě v rozličná skupení byly sestoupily.

Nejprvější, na nějž světlo padalo, byl vznešený pán, nádherně oděný, kabátec a spodky měl šarlatové, stříbrem prošíváné, pak svrchník ze zlatohlavu, černě proužkovaného. Zdálo se, jakoby lesknoucí se oděv, na němž světlo v barvy se měnilo, ze všech svých řasů plameny vyšlehoval. Muž v tomto oděvu měl na prsou svůj znak, v jasných barvách vyšíty: krokvu, v jejímž čele nalezal se daněk, kolem ní se ubírající. Štítek týž byl v levo olivovou letorostí, v pravo daňším parohem obrouben.

Muž týž měl za pasem skvostnou dýku, jejíž nachový jilec, na způsob šperku přilbího čekaněný, na konci měl hraběcí korunu. V tváři jeho jevila se posupnost a hrdost — hlavu měl zpřímenou. Na první pohled shledával jsi v obličejí jeho osobivost, na druhý pohled lstivost.

Stál tu s hlavou obnaženou, drže v ruce dlouhý závitok papíru, za křeslem, v němž seděla osoba, velmi chudě vystrojená, jež tělo nepůvabně nachylujíc, loket o stůl opírala, majíc kolena přes sebe skříženy. Představme sobě na nádherném sedadle z kůže kordovánské dva zkřivené čečely, dvě vychrtlá stehna chatrnými, černými spodky pokrytá, trup zahalený v barchetový kabát,

pošitý kožešinou, na níž bylo viděti více kůže než srsti, starý, zamaštěný, klobouk z nejbrubšího sukna, obroubený kulatou šňůrou ze samých olověných figurek. Kromě tohoto a malé čepičky, skrze níž jedva jediný vlas vyčníval, ničeho jsi nerozeznával na osobě, jež v křesle seděla.

Hlavu měl muž týž na prsa tak nachýlenou, že jsi ze zasmušilé tváři jeho ničeho neviděl kromě špičky nosu, na níž padal paprsek světla, a z níž jsi souditi mohl, že nos týž je dlouhý. Vyzáblost ruky zvrasklé svědčila, že je to stařec. Byl to Ludvík XI.

Něco opodál, za těmito dvěma osobami, rozmlouvali potichu dva muži v kroji flamském. Nebyli tak ve tmách pohříženi, aby týž, kdo byl divákem při představení mysterií Gringoire-ových, nebyl v nich poznal oba čelní vyslance flamské, Viléma Ryma, prohnaneho pensionáře z Gentu, a Jakuba Coppenole-a, u lidu oblíbeného puňocháře. Pamatujeme se, že oba tito muži zasvěceni byli do tajné politiky Ludvíka XI.

Konečně, zcela v pozadí, nedaleko dveří, stál v přítmí, nehybný jak socha, silný, zavalitý muž, ve vojenském brnění a v kabátci znaky pošitém, obličej jeho byl čtverhranný, oči měl vypoulené, ústa ohromná, uši jeho mizely pod dvěma, širokýma, uhlazenýma poutci vlasů, čelo jeho bylo nízké. Podobal se zároveň psu i tigru.

Vyjma krále, stáli tu všichni s hlavou obnaženou.

Pán, jenž stál po boku krále, předčítal mu jakés dlouhé účty, jež Jeho Veličenství s patrnou pozorností vyslychal. Oba Flamové vespolek pošeptávali.

„Kříž boží!“ zabručel Coppenole, „už mne to mrzí, abych pořáde stál, což pak tu není žádné židle?“

Rym zavrtěv hlavou, odvětil s potměšilým úsměvem.

„Kříž boží,“ zvolal zase Coppenole, všecek nešťasten, že musí tak potichu mluvit, „já bych měl chuť, posadit se na podlahu, se skříženýma nohama, jak to co puňochář ve svém krámě činívám.“

„Střežte se toho, mistře Jakube.“

„Ouvej, mistře Viléme, což pak tu člověk musí jen stát?“

„Anebo klečet!“ pravil Rym.

V tu chvíli pozvedl král svého hlasu. Oba umkli.

„Padesát solsů za šest našich sluhů a dvanáct livresů za pláště korunních písařův? Co to má být? Vyť vysypáváte celé tůně zlata. Což jste se smysly pominul, Olivieře?“

I mluvě takto, pozvedl stařec hlavu. Na krku jeho třpytil se zlatý řetěz řádu sv. Michala. Svíčka osvětlovala úplně jeho vyzáblý a zasmušilý profil. I vytrhl papír druhému z ruky. „Vy nás přivedete na mizinu,“ zvolal, vpadlýma očima svýma po papíru tékaje. „Co to má znamenat? Nač je nám třeba tak nádherné domácnosti? Dva kaplani po desíti livresích měsíčně a kaplan při kapli sto solsů. Komorník devadesát livresů ročně! Čtyři vrchní kuchaři, po osmdesáti livresích! Točič rožně, polívkář, omáčkář, kuchař, sklepník, dva sluhové při kapli, každý po desíti livresích měsíčně. Dva kuchtíci po osmi livresích! Stájník s dvěma pomocníky, osmdesát livresů měsíčně. Nosič, paštykář, pekař, dva vozkové po šedesáti livresích ročně. A kovář osmdesát livresů. A představený účetní naší komory dvanáct set livresů. Účetní přehlížitel pět set livresů. A což já vím! Toť je pravá vzteklost. Platy našich sluhů vydrancují Francii. Při takovém žáru výdajů roztopí se všechny kovové sochy Louvre-u. Budeme muset prodat všechno naše stříbrné náčiní. Na příští rok, popřeje-li nám pán bůh a rodička boží (při tom sejmul klobouk) dalšího života, budeme pít léky z hrnce cínového.“

A mluvě takto, mrštil okem po stříbrném poháru, jenž na stole se blyštěl. Zakašlav, pokračoval:

„Mistře Olivieře, princové, jižto vládou nad velkými říšemi, králové a císařové nesmí připustit, aby v domácnosti jejich zahnízdila se marnotratnost; neb

odtud rozbíhá se pak požár po provinciích. Nuže mistře Olivieře, toť si pamatuj. Vydání naše roste každým rokem. To se nám nelíbí. Boží velkonoce! Až do roku 79 nepřesahovaly šestatřicet tisíc livresů, roku 80 obnášely tři a čtyřicet tisíc šest set devatenáct livresů, vím úhrnek týž dobře nazpamět, a roku 81 sedmdesát tisíc šest set osmdesát livresů, a letošní rok, na věru mého těla, bude výdaj obnášeti osmdesát tisíc livresů. Ve čtyrech letech vydaj zdvojnásobněn. Toť hrozno!“

A udýchaný zmlknul, po té pak, v zlosti, pokračoval: „Nechci míti okolo sebe lidi, kteří z mé výzáblosti tuční. Vy ssajete dolary ze všech mých potnic.“

Všichni mlčeli. Na takový hněv byli již uvyklí. Král pokračoval: „Na latinskou prosbu šlechty francouzské měli bychom obnovit, co oni nazývají velkými hodínostmi korunními. Břemena to jsou, a nikoli hodnosti. Břemena, jež tíží svou nás zardousí. Ah pánové, vyť pravíte, že jsme králové, abychom vládli dapifero nullo, buticulario nullo. Boží velkonoce; jáť vám okáži jsem-li králem.“

A tu se pousmál v pocitu své moci, rozmrzelost jeho se ukonejšila, i obrátil se k vyslancům flamským.

Vidíte kmošku Viléme! Dozorce nad dvorskou pekárnou, korunní číšník, vrchní komorník, vrchní zemský hejtman, nestojí nás tolik co nejnepatrnější sluha. Pamatujte to sobě, kmochu Coppenole! Nejsou k ničemu. Jsouce úplně nečinní okolo krále, podobají se čtyřem evangelistům, jižto obklopují orloj velikých hodin na paláci královském, jež Filip Brille obnovil. Jsou pozlaceny, ale neukazují na hodiny, ručička může zcela obejít.“

Na chvíli se zadumal, a po té dodal, pohodiv starou svou hlavou:

„Ho, ho! při rodiče boží, já nejsem Filip Brille, a nepozlatím velikých manů. Pokračuj, Olivieře!“

Osoba, již takto pojmenoval, vzala do ruky závitků, a jala se hlasitě čísti.

„Adamu Tenonu, dozorcí nad pečeti při právomocnosti pařížské za stříbro, vyrytí a shotovení jmenovaných pečeti, jež musily býti znovu udělány, poněvadž předešlé pro své stáří a svou sešlost k ničemu více se nehodí, — dvanáct livresů pařížských.“

„Vilému Frère-ovi čtyry livresy a čtyry sols pařížské za namáhání a co mzdu, že krmil na svůj náklad holuby ve dvou holubnicích paláce des Tournelles, v měsících lednu, únoru a březnu tohoto roku, načež byl vynaložil sedm měřic ječmena.“

„Kapucínu, jenž zločince byl vyzpovídal, čtyry sols pařížské.“

Král poslouchal mlčky, chvílemi pokašlával, po té pozvednuv pohár k ústům, vypil doušek lektvaru, a usklíbnul se při tom.

„Roku tohoto bylo na křižovatkách pařížských k rozkazu soudu šestapadesátkrát vytrubováno. Účet není ještě zapraven.“

„Za hrabání a pátrání po pokladech, v Paříži i jinde ve Francii, jež tam měly býti uloženy, ačkoli se tam nic neodkrylo, pětáctyřecet livresů pařížských.“

„Zahrabáváme dolary, abychom vyhrabali sous,“ podotknul král.

„Za zasazení šesti bílých skelných tabulek v paláce des Tournelles, na místě, kde je železná klec, třináct solsů.“

„Za vymalování čtyř štítů, k rozkazu krále na jeho znaku, kolkolem věnci růžovými obroubeném, šest livresů. Za dva nové rukávy na starém kabátci králově, dvacet solsů. Za skříňku s tukem, jímž natírají se boty královy, patnáct denárův. Za nový chlev na umístění černých prasat králových, třicet livresů pařížských. Za několik pažeb, obednění a lapaček, do nichž uzavírají se lvové, dvaadvacet livresů.“

Spisovatel

„To jsou drahé šelmy,“ pravil Ludvík XI. „Než, nic neškodí! Jest to pěkný náklad královský. Je tam veliký zrzavý lev, jež mám zvláště rád pro jeho působnost. Viděl jste ho již, mistře Viléme? Princové musí míti taková zázračná zvířata. Nám králům musí za psy sloužit lvové a za kočky tigrové. Velkolepé přísluší korunám. Za časů pohanův Jovišových, když lid dával chrámům v oběť sto volů a sto ovcí, darovali císařové jim sto lvů a sto orlů. To bývalo divoké a velmi krásné. Králové Francie mívali vždy kolem trůnu svého takovouto vřavu. Nicméně slušno, prokázati mně tu spravedlnost, že já méně peněz na to vydávám, než oni, a že jsem nad míru skromný stran lvů, medvědů, slonů a levhartů. — Pokračujte, mistře Olivieře. Chtěli jsme jen toto podotknout, svým přátelům flamským.“

Vilém Rym hluboce se poklonil, kdežto Coppenole se svou mrzutou tváří podobal se medvědu, o nichž Veličenstvo Jeho byl právě mluvil. Král toho sobě nevšímal. Přiloživ rty svoje k poháru, vyplivnul lektvar, pravě: „Fij! toť odporný lék!“

Muž, jenž předčítal, pokračoval:

„Za výživu lupiče pěšího, jenž již šest měsíců, v malém vězení na rasovně, je zavřen, poněvadž se neví, co by se mělo s ním počít — šest livrů, čtyry solsy.“

„Jak?“ vskočil mu do čtení král, „máme živit, co by mělo viset? Velkonoce boží! na tuto výživu nedám již ani halíře. Olivieře, domluvte se o této záležitosti s panem d'Estonville-em a dnešního večera učíte přípravy k svatbě tohoto ničemy se šibenicí. Pokračujte!“

Olivier učinil nehtem u palce znamínko u slova lupič pěší, a pokračoval:

„Jindřichu Cousinovi, katovi právomocnosti pařížské, šedesát solsů pařížských, jež mu přednosta právomocnosti přiřknul, poněvadž kat k rozkazu jmenovaného milostivého pana přednosta byl koupil veliký meč, kterýmž

má odpravovat a stínat osoby, jež spravedlnost odsoudila za jejich zločiny, a poněvadž meč týž opatřil pochvou a vším, co k tomu přísluší, a podobně, že dal obnoviti a vylepšiti starý meč, jenž při vykonávání spravedlnosti nad panem Ludvíkem z Lucemburku se roztránil a sezubovatěl, jak ještě jasněji lze nahlídnouti z . . . .“

Král vskočil mu do čtení. „Dosti! Fovoluji mile rád tyto peníze. Na taková vydání nejsem přísný, takových peněz jsem nikdy nelitoval. Pokračujte!“

„Za shotovení nové, velké, klece . . .“

„Ah,“ pravil král, uchopiv oběma rukama opěradla křesla, „věděl jsem dobře, za jakousi příčinou jsem do bastilly přišel. Sečkejte, mistře Olivieře, chci se podívat na klec. Mezi tím, co ji budu prohlížet, můžete mně účet dále předčítati. Pánové Flamové, pojdte se na ni podívat, je to znamenité.“

Po té se vzchopil a opíraje se o rámě svého předčítatele, pokynul muži, na pohled němému, jenž u dveří stál, aby šel v čele, a dvěma Flamům, aby za ním následovali, i vyšel z komnaty.

Královská společnost rozmnožila se u dveří skryše muži ozbrojenými, železem vesměs přetíženými a malými pažaty, jižto nesli pochodně. Ubírala se nějakou dobu vnitřkem děsné věže, kteráž až do vnitř zdi schody a chodbami byla prorvána. Kapitán bastilly kráčel v čele a nechával otevírati dvířka před starým, chorobným a shrbeným králem, jenž v chůzi pokašlával.

V každých dvířkách musely se všechny hlavy shýbnout, vyjma hlavy starce, stářím shrbeného.

„Nuž,“ pravil mezi dásněmi, neb neměl již zubův, „jsme již zcela připraveni na dvířka hrobu. Na nízká dvířka shrbený člověk.“

Prošedše konečně posledními dvířkami, jež zámky byly tak zataraseny, že trvalo to čtvrt hodiny, než je otevřeli, octli se ve vysokém a širokém gotickém sálu,

uprostřed něhož, při svitu pochodní, rozeznati jsi mohl tlustou krychli z kamene, železa a dřeva. Vnitřek byl dutý. Tot byla jedna z pověstných klecí na zajatce státní, jimž říkali dcerušky královny. Ve stěnách této kleci nalézala se dvě neb tři okénka, tak hustě tlustými železnými tyči zamřížovaná, že nebylo skla v nich ani vidět. Za dvěře sloužila veliká kamenná plotna, jako u hrobův, dvěře to, jež toliko za vchod se hodí. Avšak tuto byl mrtvým, člověk živoucí.

Král jal se zvolna popocházeti kolkolem malé budovy, prohlížeje ji sobě pečlivě; kdežto mistr Olivier, jenž za ním kráčel, hlasitě předčítal.

„Za novou velikou klec z tlustých trámů, s pažbou a dlažkami, mající devět stop v délce a osm stop v šířce a ve výšce mezi podlahou a stropem sedm stop, a svázanou tlustými železnými skobami, jež postavena byla v komnatě věže letohrádku sv. Antonína, v kteréžto kleci se nalézá a uzavřen jest k rozkazu krále našeho milostivého pána zajatý, jenž předtím obýval starou rozpadající se klec. K této jmenované nové kleci bylo spotřebováno šestadevadesát trámů, jež kladly se na příč a dvaapadesát trámů stojatých, deset dlažic, tři stopy dlouhých; i pracovalo na této kleci devatenáct tesařů, jižto zmíněné dřevo ve dvoře letohrádku, po dvacet dní, otesávali, štípali a zdělávali.“

„Dosti pěkné to dříví dubové,“ pravil král, klepaje pěstí na prkna.

„K této kleci spotřebováno,“ pokračoval druhý, „dvě stě dvacet železných skob, devět a osm stop dlouhých s příslušenstvím, jakož jsou mříže, tyče a kruhy, všechno toto železo, vážící tři tisíce sedm set pět a třicet liber, pak osm tlustých železných kruhů na upevnění této klece a všeliké skobky a hřebíky, vážící dohromady dvě stě osmnáct liber, nepočítaje železo na mříže v oknech komnaty, do níž klec byla postavena, ani železné závory u dveří této komnaty a aniž jiné věci . . .“

„Toť hodně železa,“ pravil král, „aby jen na uzdě držána byla lehkomyšlnost člověka.“

„Vše toto stojí tři sta sedmnáct livresů, pět solsů a sedm denárův.“

„Velkonoce boží!“ zvolal král.

Při tomto nejmilejším zaklení Ludvíka XI., kdosi v kleci jak se zdálo, se probudil. Byl slyšeti řinkot okovů, po podlaze vlečených a slabý hlas, jakoby z hrobu zavzníval, dotíral na krále. „O sire, sire, milost!“ Toho, jenž takto mluvil, nebylo vidět.

„Tři sta sedmnáct livresů, pět solsů a sedm denárů pařížských,“ opětoval Ludvík XI.

Bědující hlas, jenž z klece byl zavzněl, omráčil všechny přítomné, ba i samého mistra Oliviera. Král, jediný, stavěl se, jakby ho nebyl slyšel. K rozkazu jeho pokračoval Olivier ve čtení a Jeho Veličenstvo pokračovalo v klidném proskoumávání klece.

„Kromě toho vyplaceno bylo zedníku, jenž zhotovil díry na míře v oknech a podlahu v komnatě, kde stojí klec, poněvadž dřívější podlaha nebyla by klec pro její tíži unesla, sedmadvacet livresů, čtrnáct solsů pařížských.“

Hlas v kleci na novo stenal:

„Milost, sire! Přisahám vám, že to byl kardinál z Angersu, jenž zrady se dopustil, a nikoli já.“

„Zedník je hrubec“ pravil král. „Pokračujte Olivieře.“

Olivier pokračoval:

„Truhláři za okna, postele, noční stolice a jiné věci dvaadvacet solsů pařížských.“

Hlas taktéž pokračoval.

„Ach sire, což mne neslyšíte! Přisahám vám, že já jsem o tom nepsal panu Guyenne-ovi, alebrž že to psal kardinál Baluc.“

„Truhlář je drahý!“ podotknul král. „Je to vše?“

„Nikoli, sire! Sklenáři za sklo v oknech oné komnaty, šestačtyřicet solsů a osm denárů pařížských.“

„O udělte mi milost, sire. Což není na tom dosti,

že veškeré moje jmění rozdáno bylo mojim soudcům, moje stříbrné náčiní panu Toreymu, moje knihovna mistru Petru Doriolle-ovi, moje čalouny gouverneru Roussilonovi. Jsem nevinný. Ale již čtrnácte roků třesu se zimou v této železné kleci. Mějte slitování, sire, Bůh vám to na nebesích odplatí.“

„Mistře Olivieře, mnoho-li obnáší veškeré vydání za klec?“ pravil král.

„Tři sta sedm a šedesát livresů, osm solsů a tři denáry pařížské.“

„Rodičko Boží, toť ohavná klec!“

I vyrval účet z ruky mistra Oliviera a jal se sčítati na prstech, prohlížeje střídavě účet a klec. Mezitím bylo slyšet, kterak zajatec vzlyká. V přítmi působilo to děsně na přítomné, jižto, blednouce, na sebe pohlíželi.

„Čtrnáct roků, sire! Hle, čtrnáct roků! od měsíce dubna roku 1469. Ve jmenu matky boží, sire, slyšte mne! Vy jste po celý týž čas požíval tepla slunečního. Což já bídný nikdy světla denního nespatriím? Milost, sire! Buďte milosrdným. Slitovnost je krásná cnost královská, jež zastavuje proud hněvu. Což má Vaše Veličenstvo za to, že je to v hodině smrti velikým uspokojením pro krále, když nižádné urážky byl nenechal bez trestu? A pak, sire, já jsem Vašeho Veličenstva nezradil, toť byl pan z Angersu. A já mám na noze přetěžký řetěz s velikou železnou koulí na konci. Koule ta je těžší, než právem býti má. Ach sire, mějte se mnou slitování!“

„Olivieře,“ pravil král, pohodiv hlavou, „pozoruj, že se počítá tůně vápna po dvaceti solsích, ač stojí toliko dvanáct. Musíte to v účtu změnit.“

I obrátiv se zády ku kleci, chystal se k odchodu z komnaty. Ubohý zajatec pozorovav, že pochodně a hluk se tratí, soudil z toho, že král odchází.

„Sire, sire!“ zvolal v zoufalosti. Dvěře se zavřely. Zajatec neviděl ničeho více i neslyšel než drsný hlas žalárníka, jenž zpíval následní píseň:

Mistr Balue Jan
není více pán
již biskupství svého.
Pán z Verdunu víc
též již nemá nic,
oba za to, co zhřešili zlého.

Král sestoupal mlčky do své skrýše; průvod jeho následoval za ním, všecek jsa poděšen posledním bědováním odsouzeného. Najednou obrátil se král ku gouvérnérovi bastilly.

„Poslyšte,“ pravil, „což pak je někdo v oné kleci?“

„Ovšem, sire,“ odvětil týž, žasna nad touto otázkou.

„A kdo pak?“

„Důstojný biskup z Verdunu.“

Král věděl to líp, než kdokoli jiný. Ale takový byl již jeho způsob.

„Ah,“ pravil tak prostě, jakby mu to poprvé napadlo, „toť Vilém z Harancourtu, přítel pana kardinála Balue-a. Pravý to dobrák.“

Po několika okamžicích otevřely se dvěře skrýše a zavřely se zase za pěti osobami, jež čtenář, na počátku této hlavy, byl tam spatřil, a jižto nyní zaujaly zase svá místa a zase pošeptmo hovořiti se jaly.

V nepřítomnosti krále bylo uloženo na jeho stůl několik depeší, jež král sám rozpečetoval.

Po té jal se čísti depeši po depeši, pokynul mistru Olivierovi, jenž u něho úřad ministra zastával, aby vzal pero a nesděluje mu obsah depeší, napovídal mu potichu odpovědi, jež týž, dosti nepohodlně u stolu kleče, sepi-soval.

Vilém Rym pozoroval!

Král mluvil tak potichu, že Flamové ničeho nevyrozuměli z napovídání králova, než chvílemi jednotlivé, málo srozumitedlné, úryvky, jako k. př. aby se úrodná místa obchodem, neúrodná průmyslem zvelebovala. Angličanům ať se okáží naše čtyry děla, Londres, Brabant,

la Bourg-en-Bresse, la Saint-Omer. Dělostřelectvo jest příčinou, že válka vede se nyní s větší rozšafností.

Panu Bressureiovi, našemu příteli! Vojsko nemůže býti vychováváno bez příjmů atd.

Jednou pravil hlasitě: „Boží velkonoce! král sicilský pečetí psaní svá voskem žlutým, jako král francouzský. Nečiníme snad dobře, že mu to promíjíme. Můj milý bratovec burgundský nerozdal by žádného štítu s rozevřeným jícnem. Vznešenost rodův zabezpečuje se nedotknutelností výsad. Poznamenej to, kmochu Olivieře.“

A jindy zvolal: „Oh, oh, nemotorné to poselství! Čeho žádá na nás bratr náš císař?“ — A tékaje očima po poselství, prorýval čtení výkřiky: „Zajisté, německá říše je tak veliká a mocná, že by tomu člověk jedva uvěřil. Ale my nezapomínáme starého pořekadla: Nejkrásnější hrabství jsou Flandry, nejkrásnější vévodství jest Milán, nejkrásnější království jest Francie. Není-liž pravda, pánové Flamové?“

Tentokráte poklonil se Coppenole zároveň s Vilémem Rymem. Vlastenectví punčochářovu bylo to zalichotilo.

Při čtení poslední depeše zakabonilo se čelo Ludvíka XI.

„Co to má znamenat?“ zvolal. „Stížnosti a žaloby na naši obsádku v Pikardii! Olivieře, pište rychle panu maršálkovi Roualtovi, že kázeň popouští, že četníci ordonanční, korouhevní rytíři, svobodní střelci, Švýcaři rolníkům neskončené úkory způsobují. Že vojín neuspokojuje se s potravou, již najde v domě rolníkův, alebrž že ranami holí neb kopím je nutí, aby šli pro ně do města koupit víno, ryby, koření a jiné věci prostopášné. Že milostivý král o tom se dověděl. Že máme v úmyslu, chránit svůj lid před nepříslušnostmi, loupeží a drancováním. Že taková je naše vůle, přísambůh! Že nikterak se nám to nelíbí, aby hudci, holiči, prostí vojínové odívali se jak princové v aksamit a hedvábí a

zdobili se zlatými prsteny. Že takových marností bůh nenávidí. Že my, jakkoli jsme šlechticové, uspokojujeme se kabátkem soukenným, na nějž pařížský loket sukna stojí šestnáct solsů. Že páni pakostníci by se též k tomu ponížiti mohli. Rozkažte a příkažte. Panu Roualtovi našemu příteli. Dobrá!“

Psaní toto napovídál král pevným hlasem, od věty k větě sebe přerušuje. V okamžiku, kdy skončil, otevřely se dvěře, a v nich objevila se nová osoba, jež celá vyjevená do komnaty vběhla, křičíc: „Sire, sire, lid v Paříži se vzbouřil.“

Vážná tvář Ludvíka XI. se zasmušila, avšak zjevně jeho pohnutí zaniklo jak blesk. Přemohl sebe a pravil s klidnou vážností: „Kmocho Jakube, vyť vcházíte hezky zhurta.“

„Sire, sire, vypuklo vzbouření,“ opětoval Jakub všecek udýchán.

Král, jenž byl se vzchopil, uchopil ho prudce za rameno a šeptal mu, tak aby toliko on ho slyšel, se zlostí potlačenou a okem po Flamích mrštiv: „Mlč, aneb mluv potichu.“

Nový příchozí pochopil a jal se zcela potichu vypravovati zprávu nad míru poděšující, jižto král klidně poslouchal, mezi tím co Vilém Rym upozorňoval Coppenole-a na tvář a oděv nového příchozího, na jeho čepici kožešinou olemovanou, caputia fourrata, na krátké státní kápí, epitogia curta, na jeho černý aksamitový kabát, jenž naznačoval předsedu nejvyšší úctárny.

Jedva že tato osoba byla králi sdělila několik vysvětlivek, dal se Ludvík XI. do hlasitého smíchu:

„Na mou věru, kmochu Coictieře, mluvte nahlas! Proč pak mluvíte tak tiše? Rodička boží ví, že my před svými dobrými přátely Flamy ničeho neskrýváme.“

„Avšak, sire . . .“

„Mluvte nahlas.“

Kmoch Coictier, užasnuv, zmlknul.

„Nuž,“ pravil král poznovu, „mluvte, pane, v našem dobrém městě Paříži vypuklo vzbourění?“

„Ano, sire.“

„Kteréž, jak pravíte, čelí proti správci soudního paláce.“

„Tak se podobá,“ odvětil kmoch, jenž posud zakoktával, všecek užasnut nad náhlou a nepochopitelnou změnou v myšlenkách králových.

Ludvík XI. pokračoval: „Kde setkala se obchůzka s davem?“

„Na cestě ze čtvrti tulákův k mostu Pont-aux-Changeurs. Já sám setkal jsem se s tím davem, ubíraje se sem k rozkazům Vašeho Veličenstva. Slyšel jsem, kterak někteří volali: Ať zhyne správce paláce soudního!“

„A co stěžují sobě na správce?“

„Ah,“ pravil kmoch Jakub, „že je jejich pánem.“

„Opravdu?“

„Ano, sire! Jsou to tuláci z nádvoří zázrakův. Již dlouho naříkají na správce, jehož jsou manové. Nechtějí ho uznávati ani za pána soudního ani za pána manského.“

„Ah tak,“ pravil král s úsměvem uspokojenosti, jež potlačiti marně se snažil.

„Ve všech svých stížnostech, podávaných parlamentu,“ odvětil kmoch Jakub, „stojí na svém, že mají toliko dva pány, Vaše Veličenstvo a svého boha, kterýž je, tuším, ďábel sám.“

„Eh, eh!“ zvolal král.

I mnul sobě ruce, a podával se onomu vnitřnímu smíchu, jakýž na tváři naší radostnou září vyluzuje. Nemohl utajiti svou radost, jakkoli se chvílemi snažil, aby se zpatatoval. Nikdo nemohl ho pochopit — ba ani mistr Olivier. Na chvíli se zamlčel s tváří zadumanou, ale uspokojenou.

„Jsou v silném počtu?“ tázal se najednou.

„Ano, sire, dojistá!“ odvětil kmoch Jakub.

„Mnoho-li je jich?“

„Nejméně šest tisíc.“

Král nemohl potlačití výkřik: „Toť je dobře!“ Po té tázal se znovu: „Jsou ozbrojeni?“

„Srpy, pikami, hákovnicemi, lopatami, vůbec všelikou nad míru záhubnou zbraní.“

Král nezdál se nikterak býti poděšen tímto vypravováním. Kmoch Jakub měl za svou povinnost, dodati: „Pakliže Vaše Veličenstvo nezašle bez prodlení správci soudního paláce pomoc, tož je ztracen.“

„Pošleme ji,“ pravil král s líčenou vážností. „Toť výborně. Pošleme ji dojistá. Pan správce je náš přítel. Šest tisíc. Jsou to odhodlaní ničemové. Tato drzost je úžasuhodna. Jsme nad tím velice rozhorleni; ale máme dnešní noci málo vojska poblízku. Zítřa ráno bude ještě dosti času.“

Kmoch Jakub zvolal: „Hned, sire, hned! Do rána mohl by palác soudní být dvacetkrát vydrancován, právo panské porušeno a správce oběšen. Probůh, sire, pošlete pomoc před zítřejším ránem.“

Král upřeně naň pohlížel: „Pravil jsem vám, že zítřa ráno.“

Byl to pohled králův, na nějž se více neodpovídalo.

Po chvíli mlčení pozvedl Ludvík XI. poznovu hlas: „Kmochu Jakube, vy to musíte vědět. Kam zasahovala — i opravil sebe — kam zasahuje feudální právomocnost správceva?“

„Sire, právomocnosti správce podrobena jest prostora od ulice de la Calandre až do ulice Herberie, náměstí sv. Michala a prostranství, obecně pod jmenem malých zdí známé, jež leží u chrámu matky boží (tu král nadzvedl okraj svého klobouku) a ze třinácti domův se skládají, nádvoří zázrakův, chorobnice, zvaná obvod města, a pak silnice, jež započíná u této chorobnice a končí u brány svatojakubské. Nad rozličnými těmito prostran-

stvími je správce pánem manským a má co svrchovaný pán vysokou, prostřední a nižší soudní moc.“

„Ouvej,“ pravil král, škrabaje se pravou rukou za levým uchem, „toť hezký cípek mého města. A nad tím vším byl pan správce králem!“

Tentokráte se nepřemohl. I pokračoval zadumán a jakoby sám k sobě mluvil: „Překrásně, pane správče, vyf jste měl mezi zuby roztomilý kousek naší Paříže.“

Najednou zlost jeho vypukla: „Boží velkonoce! Co jsou to za lidi, že se osmělují v naší říši býti pány manskými a soudními, a veliteli, jižto na každém rozhraní pole mýto své vybírají a uprostřed našeho lidu na každé křižovatce svou spravedlnost a svého kata roztavují, tak že jako Řek věřival v tolikeré bohy, kolik měl studánek, a jako Peršan vzýval tolikeré bohy, kolik vídal hvězd, Francouz tolik králů napočítá, kolik vidí šibenic.“

Prísámbůh, toť je zlá věc a zmatek týž se mi nelíbí. Chtěl bych věru vědět, zdali z milosti boží je v Paříži jiný soudní pán, než král, a jiný soud, než náš parlament, jiný panovník, než my v této říši. Na moutě věru! musí nastati den, kde bude ve Francii jen jediný pán, jen jediný soudce, jen jediný kat, jako v ráji je jen jediný bůh.“

I sejmuv svou čepici a neustále dumaje, pokračoval s tváří a s přízvukem myslivce, kterýž smečku svou števe a pouští. „Dobře tak, můj lide! Výborně! znič ty nepravé pány, konej své dílo! Vzhůru, vzhůru, vydrancuj je, oběs je! Ah, vy byste chtěli býti králi, pánové! Vzhůru lide, vzhůru!“

I znáhla zmlknul, a hryznu sobě rty, jakoby polapit chtěl svou myšlenku, napolo již uprchlou, i upíraje střídavě pronikavě svůj zrak na každou z pěti osob, jež ho obklopovaly, a uchopiv z náhla oběma rukama svůj klobouk, pohlížel upřeně naň a pravil: „Oh, já bych tě upálil, kdybys věděl, co v hlavě mojí se děje.“

Po té rozhlížeje se znovu kolkolem sebe pozorlivým a nepokojným zrakem lišky, jež opatrně do svého doupěte se vrací, pravil: „Nuž, co na tom. Půjdeme na pomoc panu správci. Na neštěstí máme zde v tomto okamžiku málo vojska proti tolika lidu. Musíme vyčkatí až do zítřka. Uvedeme pořádek v městě a oběsíme zmužile každého zajatce.“

„Ach, sire,“ pravil kmoch Coictier, „v prvním zděšení jsem na něco zapomněl; stráž zajala dva ničemy z té roty. Chce-li Vaše Veličenstvo tyto lidi vidět, tož máme je po ruce.“

„Zdali je chci vidět?“ zvolal král. „Boží velkonoce! Jak můžeš na takového cosi zapomenout! Běž rychle, ty Olivieře, přiveď mi je!“

Mistr Olivier vyšel a vrátil se v okamžiku s dvěma zajatci, obklopenými biřici královské ordonance. Na široké tváři prvního jevila se blbost, opilost a úžas. Byl oděn v hadry a maje koleno vypouchlé vlékl v chůzi nohu za sebou. Druhého tvář, kterouž čtenář již zná, byla bledá a usmívavá. Král, ani slova nepromluviv, prohlížel je sobě, po té zhurta oslovil prvního: „Jak ti říkají?“

„Gieffroy Pincebourde.“

„Tvé povolání?“

„Tuláctví.“

„Co jsi chtěl dělat při proklaté vzpouře?“

Tulák pohlédl na krále, kolisaje svýma rukama, s tváří udivenou. Byla to jedna z oněch zmrzačených hlav, v nichž rozumu je tak těsno, jak svíci pod hasítkem.

„Nevím,“ pravil, „když šli ostatní, šel jsem též.“

„Což nešli jste útokem hnáti na správce soudního paláce v úmyslu, abyste ho vydrancovali?“

„Vím, že jsme šli něco někomu vzíti. To je vše.“

Voják podal králi košíř, ježž byli našli u tuláka.

„Poznáváš tuto zbraň?“ tázal se král.

„Ano, je to můj košíř; jsem vinař.“

„A poznáváš v tomto člověku svého soudruha?“ dodal král okazuje na druhého zajatce.

„Nikoli. Neznám ho.“

„Dosti,“ pravil král. A pokynuv prstem mlčící osobě, jež nehybně u dveří stála, a na niž jsme čtenáře již byli upozornili, pravil: „Kmochu Tristane, toť osoba pro vás.“

Tristan l' Hermite se poklonil. I dal potichu rozkaz dvěma biřicům, jižto nebohého tuláka odvedli.

Mezi tím byl se král přiblížil druhému zajatci, jemuž pot ve velikých krůpějích po čele se řinul. „Tvé jmeno?“

„Sire, Petr Gringoire.“

„Tvé povolání!“

„Filosof, sire.“

„Kterak jsi se, ničemo, mohl opovážit oblehati našeho přítele, správce soudního paláce, a co můžeš povědět o této zpouře lidu?“

„Sire, já nebyl přítomen!“

„O ty ťulpase, což tebe nelapila stráž v této špatné společnosti?“

„Nikoli, sire. To stalo se z nedopatření! Je to řízení osudu. Já básním tragedie. Sire, prosím Vaše Veličenstvo, abyste mne vyslechnul. Lidé mého povolání jsou tak zádumčiví, že v noci po ulicích se procházejí. Ubíral jsem se dnes večer tamtudy. Byla to nešťastná náhoda. Zatkli mne neprávě; nejsem spoluvinníkem v této občanské vzpouře. Vaše Veličenstvo vidělo, že mne tulák nepoznal. Zapřisahám Vaše Veličenstvo.“

„Mlč,“ pravil král, vypiv mezi tím dva doušky svého lektvaru, „tvou řečí by se nám hlava rozskočila.“

Tristan l' Hermite přiblížil se a ukázav prstem na Gringoire-a, tázal se: „Můžeme tohoto též oběsit?“

To bylo první slovo, jež byl pronesl.

„Budiž,“ pravil král lhostejně. „Nevidím nižádné závady.“

„Ale já ji vidím,“ zvolal Gringoire.

Náš filosof byl v tomto okamžiku zelenější než oliva. Soudil z chladné a netečné tváře královny, že není jiné zachrany, než leda v nějakém prostředku patetickém. I vrhnuv se tudíž k nohous krále Ludvíka XI., zvolal s posuňky zoufalosti:

„Sire! Vaše Veličenstvo račiž mne vyslechnouti. Sire, nesršte své blesky na takovou maličkost, jakouž já jsem. Ohromný blesk boží neničí též lociku. Sire, vy jste vznešený a všemocný panovník, mějte slitování s ubohým, počestným člověkem, jenž nedovede rozdmýchnouti zpouru, jako kus ledu nevydá jiskry. Přemilostivý sire, dobromyslnost jest cnost králů a lvů. Přísnost rozhorčuje mysl; prudké trhnutí větru je jen příčinou, že na chvíli plášt odkládáme, slunce zponenáhla září svou vydávající, zahřeje jej tak, že až do košile se svlékáme. Ubezpečuji Vás, můj vznešený panovníku a veliteli, že nejsem ničemný tulák a zloděj. Zpoura a loupež nenáležejí k družině Apollově. Jáť nikdy neuvrhnou se do chmur, jež pozvedají se při vypuknutí zpour. Jsem věrný man Vašeho Veličenstva. Jako jest muž žárliv na pošetilosti své choti, tak žárliv a starostliv musí býti dobrý man o slávu svého krále! Musí vyschnouti z horlivosti pro jeho domácnost, a pro rozmahání-se jeho moci. Každá jiná vašeň, jež by ho uchvátila, byla by šílenost. Vizte, sire, toť jsou moje zásady státní! Pročež nesudte z obnošených loktů mého šatu, že bych mohl býti buřičem a lupičem. Pakli že mně milost udělíte, budu se dnem i nocí na kolenou za vás modlit. Bohužel pravda, že nejsem příliš bohat! Jsem věru spíše trochu chud! Ale proto nejsem mrzký. Není to moje vina. Každý ví, že u krásných umění nelze těžit velké bohatství a že nejdokonalejší spisovatelé nemívají, čím by v zimě se ohřáli. Advokáti vyzobají všechno zrno a ponechávají ostatním stavům vědeckým holou slámu. Máme čtyřecet převýborných pořekadel o dřavém plášti mu-

drcův. Oh, sire, milosrdenství je jediné světlo, jež útrobu vznešené duše ozářiti může. Milosrdenství nese pochodeň přede všemi ostatními cnostmi. Bez ní jsou lidé slepci, jižto po bohu ve tmách tapají. Milosrdenství jest totéž co milost a vzbuzuje lásku poddaných, kteřížto jsou nejmohutnější stráží životní osobě panovníkově. Což ublíží to Vašemu Veličenstvu, jehož tvář oslňuje, je-li o člověka více na zemi, o ubohého filosofa, štěbetajícího ve tmách nehody a majícího prázdný vak, jenž odráží se o duté jeho břicho? Ostatně, sire, jsem učenec! A velcí králové zdobívají korunu svou perlou ochrany, již poskytují uměním. Hercules nepovrhl příjmím Musageta; Matiaš Corvin ochraňoval Jana Mouroyala, ozdobu matematikův. Nuž, toť dojista nepravý způsob chrániti umění, když věšíme učence. Jak by se byl poskvrnil Alexandr, kdyby byl dal pověsiti Aristotela. Toť nebyl by býval ozdobný přílepek na tváři jeho slávy, alebrž ohyzdný vřed, jenž by ji byl zpotvořil. Sire, jáť sepsal překrásnou báseň svatební na princeznu flanderskou a na vznešeného prince Dauphina. Toť přece není podpalek k zpouře. Vaše Veličenstvo nahlíží, že nejsem abecedář, alebrž že jsem výborně studoval a že mám mnoho přirozené výmluvnosti. Udělte mně milost, sire. Takto vykonáte dvorný čin panně Marii, i přísahám Vám, že se velice děším myšlenky, že mám býti pověšen.“

A takto mluvě líbal zoufající Gringoire trepky královy. Vilem Rym pravil potichu Coppenole-ovi: „Věru, týž chlap dělá dobře, že se po zemi plazí. Králové jsou jako Joviš z Crety; mají uši toliko u nohou.“

Punčochář, nevšímaje sobě Joviše z Crety, odvětil s nemotorným úsměvem, upíraje zrak svůj na Gringoire-a. „Oh, toť právě tak; zdá se mi, že slyším kancléře Hugenota, kterak mne o milost prosil.“

Gringoire, ducha sotva popadaje, konečně zmlknul, a po té třesa se, pozvedl hlavu ku králi, kterýž nehem oškraboval skvrnu na kolenou svých kalhot; po té vypil

král doušek ze svého poháru lektvarem naplněného. Nepromluvil ani slova, a mlčení toto trápilo Gringoire-a. Král konečně naň pohlednul: „Hle jaký to hrozný křikloun!“ I obrátiv se k Tristanu l' Hermite-ovi, dodal: „Pah, pusťte ho.“

Gringoire, radostí bez sebe, upadl na hřbet.

„Mám ho pustit na svobodu!“ zabručel Tristan. „Nechce Vaše Veličenstvo, abychom ho trochu v kleci zadrželi?“

„Kmochu,“ odvětil Ludvík XI., „což myslíš, že na takové ptáky necháváme dělat klece po třech stech šestasedmsáti livresích, osmi solsech a třech denárech? Propusťte ihned toho tulpasa“ (Ludvík XI. měl v oblibě toto slovo, jež s průpovědí boží velkonoce bylo základem jeho rozmaru) „a dejte mu na cestu několik štilců do žeber.“

„Oh,“ zvolal Gringoire, „jaký to vznešený král!“ a z obavy, aby nebyl dán opačný rozkaz, kvapil ku dveřím, jež mu Tristan dosti rozmrzele otevřel. Vojáci vyšli s ním zároveň z komnaty, strkajíce ho před sebou silnými štilci, jež Gringoire co pravý filosof stoický snášel.

Dobrý rozmar králův od okamžiku, kde mu dána byla zpráva o vzpouře proti správci soudního paláce, ve všem se jevil.

Tato neobyčejná laskavost byla nevšedním znamením, Tristan l' Hermite podobal se ve svém zákoutí hafanu zamračenému, jemuž kost byli okázali, avšak jí nedali.

Král, rozjařen, mezi tím bubnoval prsty na opěradla své lenošky pochod Pont-Audemer. Panovník týž uměl se zajisté přetvařovat, avšak uměl líp skrývati své svízele, než své radosti. Zjevná jeho osvědčení radosti při každé dobré zprávě zabíhala často daleko, tak na příklad byl při smrti Karla smělého věnoval chrámu sv. Martina v Toursu stříbrné zábradlí, a při svém zasednutí na trůn zapomněl naříditi pohřeb svého otce.

„Hej, sire!“ zvolal najednou Jakub Coictier, „což

pak stalo se z náhlého návalu choroby, pro kterýž Vaše Veličenstvo bylo mne dalo zavolati.“

„Oh,“ odvětil král, „jáť věru mnoho trpím, milý kmochu. V uších mně zní a ohnivá hrábě rozdirají mně prsa.“

Coictier uchopil se ruky královny a jal se ohledávati mu puls s učenou tváří.

„Pohledněte Coppenole,“ pravil Rym potichu. „Tu vizte ho uprostřed Coictiera a Tristana. Lékaře má pro sebe, kata pro ostatní.“

A ohledávaje puls králův, projevoval Coictier vždy větší a větší starostlivost. Ludvík XI. pohlížel naň jaksi úzkostlivě. Coictier stával se patrně zasmušilejším. Týž dobrák neměl jiné rataje, než chorobnosti královny. A z té jak náleží těžil.

„Oh, oh,“ zamumlal konečně, „toť je věru povážlivé.“

„Není-liž pravda,“ odvětil král znepokojen.

„Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis,“ pokračoval lékař.

„Boží velkonoce!“

„Taková choroba může člověka ve třech dnech usmrtit.“

„Rodičko Boží,“ zvolal král: „A jaký prostředek je proti tomu, kmochu!“

„Právě o něm přemítám, sire!“

I vyzval krále, aby týž jazyk z úst vypustil, po té zavrtěl hlavou, ušklíbnul se a uprostřed těchto posuňků pravil znáhla: „Věru, sire, musím vám povědět, že je místo královského výběrčího uprázdněno, a já mám bratrovce.“

„Dám tvému bratrovci toto místo, kmochu Jakube,“ odvětil král, „ale zbav mne tohoto ohně v mých prsou.“

„Poněvadž Vaše Veličenstvo je tak milostivé,“ odvětil lékař, „bude mne zajisté též trochu podporovat při stavbě mého domu v ulici Saint-André-des-Arcs.“

„Jak?“ zvolal král.

„Jsem s penězi svými na dně,“ pokračoval lékař, „i byla by věru škoda, kdyby dům můj neměl střechy, ne snad k vůli domu, kterýž je jednoduchý a zcela měšťanský, ale k vůli malbám Jana Fourbaulta, jež zdobí jeho pažby. Jest tam Diana, jež v povětří se vznáší, tak výborná, tak něžná, tak průhledná, pohybův tak nenucených, mající hlavu tak krásně vystrojenou a půlměsícem ozdobenou, a pleť tak bílou, že uvádí všechny v pokušení, kteří na ni příliš zvědavě pohlížejí. Také jest tam Céres. Toť také překrásná bohyně. Sedí na žitných snopech a má na hlavě půvabný věnec z klasů, propletených kozíbradou a jinými květinami. Nelze vidět nic zamilovanějšího nad tyto oči, nic kulatějšího nad tato lýtka, nic vznešenějšího nad tuto sukni. Jest to jedna z nejnevinnějších a nejdokonalejších krásek, jaké štětec kdy byl vymaloval.“

„Katane,“ bručel Ludvík XI., „kam tím míříš?“

„Potřebuji střechu na tyto malby, sire, a ačkoli mnoho by nestála, nemám přece žádných peněz.“

„Mnoho-li stála by tvá střecha?“

„Inu. — Ozdobná a vyzlacená střecha měděná na nejvýš dva tisíce livresů.“

„Ah, vrahu,“ zvolal král. „Každý vytrhnutý zub můj stojí mne drahokam.“

„Dostanu střechu?“ tázal se Coictier.

„Ano a jdi k ďáblu, ale uzdrav mne!“

Jakub Coictier hluboce se uklonil a pravil: „Sire, vám pomůže zaháněcí prostředek. Dáme vám na ledví veliký obranný prostředek, skládající se z masti voskové, jílů armenského, bílku, oleje a octa. V nápoji pokračujte, a já ručím za Vaše Veličenstvo!“

Hořící svíce přivábí více než jednu mušku.

Mistr Olivier, vida královu štědrost a maje okamžik za příhodný, přiblížil se králi a pravil: „Sire!“

„Co má ještě být?“ tázal se Ludvík XI.

„Sire, Vaše Veličenstvo ví, že mistr Šimon Radin je mrtev.“

„Nuže!“

„Bylť královským radou při pokladnici soudní!“

„Nuže!“

„Sire, hodnost jeho je uprázdněna.“

Při těchto slovech byla osobivost v hrdé tváři mistra Oliviera ustoupila výrazu pokory. Toť je jediná změna, jíž postava dvořanů je podrobena. Král pohlídl mu upřeně do tváře, a pravil úsečně: „Rozumím vám.“

A po chvíli pokračoval král:

„Mistře Oliviere, maršálek Boucicant pravil: Králové plývají dary jako moře rybami. Nahlížím, že i vy jste náhledu pana Boucicanta. Nyní mne poslyšte. Mám dobrou paměť. Roku 68 jmenovali jsme vás svým komorníkem, roku 69 strážcem zámku u mostu Saint-Cloud s platem sto livresů tourských (vy jste chtěl dokonce pařížských). V listopadu r. 73 jmenovali jsme vás listem daným z Gergeaule-u strážcem lesů vincencských na místě stajníka Gilberta Acle-a; roku 75 soudcem nad lesem Rouvray-lez-Saint-Cloud na místě Jakuba le Maire-a; roku 78 udělili jsme vám milostivě zvláštními patenty, opatřenými dvojí pečetí z vosku zeleného, důchod desíti livresů pařížských pro vás a vaši choť, kterýž vám ze školy Saint-Germain-ské na náměstí tržním připadá, roku 79 učinili jsme vás soudcem nad lesem Senartským na místě ubohého Jana Daiza; po té kapitánem zámku Loches, po té guvernerem v Saint-Quentinu, po té kapitánem mostu Meulanského, podle něhož máte své příjmy hraběcí. Z každých pěti solsů pokuty, jež odvádí holič, jenž v den sváteční holí, připadají vám tři solsy a nám toliko zbytek. Také jsme milerádi proměnili vaše příjmy Zlý, jež příliš se hodilo vaší tváři. Roku 74 udělili jsme vám, k velikému pohoršení naší šlechty, pestrobarvý znak, jímž prsa vaše nabývají podoby páví. Boží velkonoce, což ještě nejste syt? Což není lov váš dosti krásný a zázračný? Což nebojíte se, že loď vaše nesouc o lososa více mohla by se potopit? Vaše pýcha vás zmaří,

kmochu. Pýcha předchází vždy záhubě a hanbě. Uvažte to a mlčte.“

Tato slova přísně pronešená dodala zamračené tváři mistra Oliviera zase výraz nestydatosti.

„Dobrá,“ brumlal takřka hlasitě, „je vidět, že je král dnes churav. Rozdává vše jenom lékařovi.“

Ludvík XI. nerozmrzel se nikterak nad touto potupou, alebrž odvětil poněkud jemně: „Slyšte, zapomněl jsem, že jsem vás byl jmenoval vyslancem v Gentu u paní Marie. — Ano pánové,“ dodal král, obrátiv se k Flamům, „týž člověk byl mým vyslancem. Nuže, kmochu, nehašteřme se, vždyť jsme dávní přátelé. Než hle, je již pozdě. Práci svou jsme ukončili. Nyní mne ohol.“

Čtenářové naši zajisté nebyli až do nynějška čekali, aby poznali v mistru Olivierovi hrozného Figara, jež prozřetedlnost, tato veliká strůjkyně dram, tak uměle byla vpletla do dlouhé a krvavé činohry Ludvíka XI.

Nepodnikneme tuto, abychom vylíčili tuto zvláštní postavu. Holič králův měl trojí jméno. U dvora nazývali ho ze zdvořilosti Olivier-le-Daim.*) Lid říkal mu Olivier ďábel. Pravé jméno jeho bylo Olivier-le-Mauvais.

Olivier-le-Mauvais trval ve své nehybnosti, a durdě se na krále a mrzutě na Jakuba Coictiera pohlížeje, mumlal mezi zuby: „Ano, ano, lékař.“

„Ano, lékař!“ opětoval Ludvík XI. se zvláštní dobrotvostí, „lékař má posud větší důvěru než ty. Toť zcela přirozeno. On vládne nad celým mým tělem a ty toliko nad mojí bradou. Pojď, milý holiči, to se příležitostě vyrovná. Což bys tomu řekl a co by s tebe se stalo, kdybich byl jak král Chilperich, jenž byl zvyklý vousy své v ruce si držeti. Nuže, kmochu, čiň co tvého úřadu, ohol mnc. Jdi pro své náčiní.“

*) Toť bylo příjmi, jež král mu byl udělil. Tím vysvětluje se daněk v znaku dříve námi popsáném. Pravé jméno jeho bylo Le-Mauvais (Zlý). Poz. překl.

Olivier vida, že král se směje a že ani není možná ho rozhněvat, brumlaje vyšel, aby rozkazy královny vyplnil.

Král vzchopil se, přiblížil se oknu a najednou otevřel je s rozčileností nadobyčejnou a rukama tleskaje zvolal: „Oh, oh, jaká to rudá záře nad starým městem. Toť patrně hoří dům správcův. Nemůže to býti nic jiného. Oh, můj dobrý lide, ty mně konečně pomaháš v zničení panských právomocností.“

Po té obrátiv se k Flamům zvolal: „Pánové, pohledněte tuto. Či není to rudý zážeh požáru?“

Oba Gentané přiblížili se.

„Toť veliký oheň,“ pravil Vilém Rym.

„Ho,“ dodal Coppenole, jehož oči najednou se jiskřily, „toť mně připomíná požár domu pana Hymbercourta. Toť musí tam býti velká zpoura.“

„Míníte mistře Coppenole?“ A pohled Ludvíka XI. byl téměř právě tak radostný jako pohled punčochářův. „Není-liž pravda, že by bylo za těžko tomu na odpor se postaviti.“

„Boží kříž, sire! Vaše Veličenstvo porve tam sobě několik setnin žoldnéřův.“

„Což já, toť by bylo něco jiného,“ odvětil král. „Kdybych chtěl.“

Punčochář odvětil směle. „Je-li tato zpoura tím, zač ji mám, pak by vám chtění vaše málo spomohlo.“

„Kmochu,“ odvětil Ludvík XI., „dvě setniny mojí ordonance a několik serpentín byly by proti davu měšťanův brzy se svou prací u konce.“

Punčochář vzdor pokynutím Viléma Ryma byl patrně odhodlán králi odporovati.

„Sire, Švýcaři byli též měšťáci. Pan vévoda burgundský byl mocný šlechtic, a pohrdal úsměšně touto chátrou. V bitvě u Grandsonu, sire, zvolal: Dělostřelci, palte na ty ničemy, i zaklínal se při tom sv. Jiřím; avšak vojta Scharnachthal vrhl se na šlechtetného vé-

vodu se svou kyjí a se svým lidem a lesknoucí se vojsko burgundské roztráštilo se o sedláky v bývalí kůži jak skelní tabule oblázkem. Byloť tu mnoho rytířů těmi sedláky pobito a našli pana Château Guyona, nejmocnějšího pána v Burgundsku, mrtvého i s jeho velkou sívkou na malé bařinaté louce.“

„Příteli,“ odvětil král, „vy mluvíte o bitvě, zde jedná se o zpouře. A tu bych pokořil, jakmile bych jen svraštil čelo.“

Coppenole odvětil lhostejně: „Snad, sire! Tak ale neodbila ještě hodina lidu.“

Vilém Rym měl to za nezbytné, aby zakročil.

„Mistře Coppenole, vy mluvíte s mocným králem.“

„Vím to,“ odvětil vážně punčochář.

„Nechte ho mluvit, pane Ryme, milý příteli,“ pravil král, „miluji upřímnost. Otec můj Karel sedmý říkával, že je pravda chorobná. Já měl za to, že je mrtva a že nenašla zpovědníka. Mistr Coppenole mne klamu toho zbavil.“ A položiv důvěrně ruku na rameno Coppenolovo dodal: „Nuže, vy jste pravil mistře Jakube . . .“

„Pravil jsem, sire, že máte snad pravdu, že hodina lidu ještě neodbila.“

Ludvík XI. pohledl naň pronikavým svým zrakem. „A kdy odbije tato hodina, mistře?“

„Však vy ji uslyšíte!“

„Na kterých hodinách, je-li vám libo?“

Coppenole dovedl krále s klidnou a selskou svou tváří k oknu. „Poslyšte sire! Tu vizte žalář, zvonici na poplach, děla, měšťany, vojáky! Až zvon na poplach zahučí, až děla zarachotí, až žalář s náramným hřmotem se shrotí, až měšťané a vojáci zavřesknou a vespolek pobíjeti se budou, pak odbila hodina lidu.“

Tvář Ludvíka XI. se zasmušila; král zadumav se chvíli mlčel, po té poklepáváje jemně na tlustou zeď žaláře, jakož hladíváme šíji koňovu pravil: „Oh nikoli.“

Není-liž pravda, má dobrá bastillo, že tak snadno se neshrotíš.“

A po té zhurta obrátiv se k smělému Flamovi dodal: „Viděl jste, mistře Jakube, již někdy zpouřu?“

„Já ji spůsobil,“ pravil punčochář.

„Jak pak se spůsobí zpouřa?“ tázal se král.

„Ach,“ odvětil Coppenole, „toť není těžko! Jsouť steré spůsoby. Především musí v městě panovati nespokojenost. To nebývá zřídka. Po té musí povaha obyvatelů býti tomu náchylná. Obyvatelé gentští mají zvláštní náklonnost k zpouře. Oni milují vždy syna panovníkova, ale nikdy panovníka samého. Nuž dejme tomu, že kdysi z rána vejde kdosi do mého krámu a řekne: Otče Coppenole, to a to se stalo, princezna flanderská chce zachránit své ministry, nejvyšší vojta zdvojnásobil daň mlecí, aneb uvede se nějaká jiná stížnost. Víme, co se chce. Já zanechav práce vyjdu z dílny a běžím na ulici a volám: Vzhůru! Vždy vyskytne se jakás tůně s vyraženým dnem. Vylezu na ni a mluvím, co mi srdce na jazyk přinese, a náležíme-li, sire, k lidu, tuť máme vždy něco na srdci. Tu začnou se shlukovat, strhne se pokřik, zvoní se na poplach, ozbrojují se měšťané zbraní odzbrojených vojákův, sedláci z trhu připojí se k tomu a již dává se celá tlupa na pochod. A tak to bude vždy, pokud budou pánové na svých panstvích, měšťané ve svých městech a rolníci na venkově.“

„A proti komu se takto bouříte?“ tázal se král.

„Proti svým správcům, proti svým šlechticům?“

„Jak se to právě přihází. Někdy také proti vévodovi.“

Ludvík XI. šel se zase posadit a pravil s úsměvem:

„Nuž, zde bouří teprv proti správcům.“

V tu chvíli vrátil se Olivier-le-Daim. Za ním šli dvě pažata, nesoucí toaletní náčiní královo. Ludvíka XI. to zarazilo, že kromě toho doprovázejí Oliviera správce královské právomocnosti pařížské a rytíř stráže, oba

jsouce patrně poděšeni. I hněvivý holič byl poděšen, ale zároveň i uspokojen. Týž jal se slova :

„Sire, prosím o prominutí za nešťastnou zprávu, kterouž vám přináším.“

Král zhurta se obrátil a rozškraboval nohou lenošky rohožku na podlaze: „Co to má znamenat?“

„Sire,“ odvětil Olivier-le-Daim še zlomyslnou tváří člověka, jenž se těší, že druhého notně zkormoutí, „zpoua lidu nečelí proti správci soudního paláce.“

„Proti komu tedy?“

„Proti vám!“

Starý král zpřímil se jak mladík. „Vysvětli mně to, Olivieře, vysvětli! Ale střež své hlavy, kmochu, neboť to ti přísáhám při kříži sv. Ló, pakliže zalžeš v této chvíli, tož nebude meč, jenž přetal hrdlo pana Lucemburského, tak šterbatý, aby nepřerezal hlavy tvojí.“

Přísaha byla hrozná, Ludvík XI. byl toliko dvakráte se zapřisáhnul při kříži sv. Ló.

Olivier otevřel ústa, aby odvětil: „Sire . . .“

„Poklekni!“ vskočil mu prudce král do řeči, „a ty Tristane, bdi nad tímto člověkem.“

Olivier pokleknul a pravil chladně :

„Sire, jakás kouzelnice byla odsouzena k smrti vašim soudem parlamentním. Ona utekla se do chrámu Notre-Dame-ského. Lid chce ji násilím vysvobodit. Pan správce královské právomocnosti pařížské a rytíř stráže, jižto přicházejí z místa zpouy, mohou mne ze lži vinit, pakliže nemluvil jsem pravdy. Lid obléhá chrám Notre-Dame-ský.“

„Ha, tak!“ zvolal král potichu, všecek bled a hněvem se třesa. „Notre-Dame! Oni obléhají v jejím hlavním chrámě matku boží, mou milostivou velitelkyni. Povstaň Olivieře. Máš pravdu! Dám ti hodnost Šimona Radina. Máš pravdu! Tedy proti mně bouří! Kouzelnice stojí pod záštitou chrámu a chrám stojí pod mojí zá-

štitou. A já měl za to, že jedná se o správce paláce soudního. Nikoli — proti mně lid se bouří!“

A zuřivostí omladlý popocházel velkými kroky po pokoji. Nesmál se více, i byl hrozný, sem tam popocházeje — liška byla se proměnila v hyenu. Zdálo se, že zlostí tak se dusí, že nemůže promluvit, rty jeho pohybovaly se a vychrtlé jeho ruce se zatínaly. Najednou pozvedl hlavu, zapadlé jeho oko se takřka jiskřilo, a hlas jeho zavzníval jak trouba :

„Znič je, Tristane, znič ty ničemy. Jdi, můj Tristane, zabíjej, zabíjej!“

Když pominul první výbuch, posadil se král a pravil s chladnou, přítlumenou zuřivostí :

„Tuto Tristane ! V této bastille, nedaleko nás, je padesáte kopí hraběte Gifa, což činí tři sta koní ; ty vezměte ! Kromě toho je tu ordonanční setnina pana ze Châteaupersu, tu vezměte též. Vy jste správce soudu vojenského a máte své lidi — vezměte je též. V paláci Saint-Polu nalézá se čtyřecet střelců nové stráže pana dauphina, vy si je vezměte. S tímto vším pospěšte sobě k Notre-Dame-u. Ah, pánové měšťáci pařížští, vy se zprotivujete koruně Francie, posvátnosti Notre-Dame-u, míru tohoto státu ? Vyhub je, Tristane, vyhub ! Ať žádný neuklouzne, leda aby byl zachován pro Montfaucon.“

Tristan se uklonil : „Stane se, sire!“ A po chvíli dodal : „A co stane se s kouzelníci?“

Král následkem této otázky se zamyslíl.

„Ah,“ zvolal, „kouzelnice ? Pane d'Estouteville, co chce lid s ní učiniti ?“

„Sire!“ odvětil správce právomocnosti pařížské, „ješto lid ji chce z jejího útočiště v chrámu matky boží vyrvat, mám za to, že tato beztrestnost ho uráží a že kouzelnici chce oběsit.“

Král patrně hluboce přemítal, po té oslovil Tristana l'Hermita : „Nuže kmochu, vyhub lid a oběs kouzelnici.“

„Tak vždy jednává,“ pravil zcela potichu Rym Coppenole-ovi: „trestá lid, že týž chce míti vůli, a činí co lid chce.“

„Učiním tak, sire,“ odvětil Tristan. „Bude-li kouzelnice posud v chrámu matky boží, máme se jí navzdor útočiště tam zmocnit?“

„Boží velkonoce, útočiště!“ zvolal král, škrábaje se za ušima. „Ženština ta musí býti přece oběšena!“ A znáhla, jakoby mu bylo něco napadlo, uvrhl se na kolena před svou lenoškou, a sejmuv klobouk, položil jej na lenošku, pohlížeje pobožně na jeden z olověných amuletů, jimiž klobouk kolkolem ozdoben byl.

„Oh,“ zvolal, sepiav ruce, „rodičko boží, milostivá moje patronko, odpusť mi! Učiním to jen tentokráte! Musím tu škůdnici potrestat. Ubezpečuji vás, panno Maria, milostivá moje velitelko, že kouzelnice není hodna vaší laskavé ochrany. Vy víte, svatá panno, že mnoho velmi pobožných panovníků byli porušili výsadu církve pro slávu boží a pro blaho státu. Svatý Hugo, biskup anglický, dovolil králi Eduardovi, aby se v jeho chrámu kouzelníka zmocnil. Svatý Ludvík z Francie, můj velitel, za tímže účelem násilně vnikl do chrámu svatého Pavla, a pan Alfons, syn krále jeruzalemského, dokonce do chrámu hrobu božího. Odpusťte mně tedy pro tentokráte, matko boží! Neučiním toho více, a daruji vám krásnou stříbrnou sošku, podobnou oné, kterouž jsem minulého roku byl daroval rodičce boží v Ecouysu. Tak tomu budiž. Amen!“

A požehnav se křížem vzchopil se, a posadiv sobě klobouk na hlavu pravil Tristanovi: „Pospěšte sobě, můj kmochu, vezměte ssebou pana Châteaupersa. Dejte zvonit na poplach. Zničte cháttru. Oběste kouzelnici. Tak tomu chci. Rozumí se, že poprava vykoná se pod přísným vaším dozorem. Vy se mi z toho zodpovídáte. Nuže Olivieře, této noci nepůjdu spat. Ohol mne!“

Tristan l'Hermite uklonil se a vyšel. Po té král

pokynuv Rymovi a Coppenole-ovi rukou na rozloučenou, pravil: „Bůh vás ostříhej, moji milí přátelé, pánové Flamové. Jděte sobě trochu odpočinout. Noc ubíhá, jsmeť ránu blíže než večeru.“

Oba odstranili se, a když octli se ve svých komnatách za průvodu kapitána bastilly, pravil Coppenole Vilému Rymovi: „Hum, nabažil jsem se toho kašlavého krále. Viděl jsem Karla burgundského opilého, ale týž nebyl tak zlomyslný, jak chorobný Ludvík XI.“

„Mistře Jakube,“ odvětil Rym, „u králů účinkuje lék záhubněji než víno!“

VI.

Plamének ku hrani.

Gringoire, vyšed z bastilly, ubíral se ulicí svatého Antonína s rychlostí splašeného koně. Octnuv se u brány Baudoyer, kráčel přímo ku kamennému kříži, uprostřed tohoto náměstí se zvedajícimu, jakoby potmě byl rozeznal postavu muže černě ošaceného a kapím zahaleného, kterýž seděl na stupních, ku kříži vedoucích.

„Jste vy to?“ tázal se Gringoire.

Černá osoba vzchopila se. „Smrt a útrapa! Vyť mne tu necháte uškvařiti se, Gringoire. Ponocný z věže Saint-Gervais právě provolal půl druhé hodiny k ránu.“

„Oh,“ odvětil Gringoire, „toť není mojí vinou, alebrž stráže královské. Ušel jsem tomu s nouzí! Málem chybím se vždy šibenice. Toť můj osud.“

„Ty se všeho chybiš,“ odvětil druhý. „Než jděmež rychle. Jaké je heslo?“

„Považte sobě, mistře, že jsem viděl krále. Přicházím od něho. Má spodky vlněné. Je to právě dobrodružství.“

„Oh ty kolovrátku slov, co je mi do tvého dobrodružství. Víš heslo tulákův?“

„Vím. Buďte upokojen. Plamének ku hraní.“

„Dobrá! Jinak bychom nedostali se k chrámu. Tuláci uzavřeli všechny ulice. Na štěstí se zdá, že našli odpor. Octneme se tam snad ještě v čas.“

„Ano, mistře. Ale kterak dostaneme se do chrámu matky boží?“

„Mám klíč ku věžím.“

„A kterak odtamtud vyjdeme?“

„Za klášterem nalézá se branka, jež vede na ná-
břeží a odtamtud k řece. Mám klíč od branky u sebe
a přivázal jsem dnes z rána loďku ku břehu.“

„Mne byli by málem oběsili.“

„Nuž rychle, pojďme,“ odvětil druhý.

Obadva ubírali se velkými kroky k starému městu.

VII.

Châteaupers k útoku!

Čtenář pamatuje se snad ještě na osudný stav, v kterém jsme Quasimoda byli zůstavili. Statečný hlušec zevšad oblehaný, nebyl sice zmužilosti postrádal, ovšem ale byl se aspoň spustil vší naděje, aby nikoli sebe (neb na sebe nepamatoval) ale cikánku zachránil. Všecek poděšený pobíhal chodbou sem a tam. Chrám matky boží patrně za nedlouho musel býti ztečen tuláky. Najednou rozlehl se silný dusot koní v sousedních ulicích i byla vidět dlouhá řada pochodní a hustá tlupa jezdcův, jížto s napřaženým kopím a se spuštěnou uzdou v hrozném pokřiku jak vichřice na náměstí se přihnali volajíce: „Francie, Francie! Rozsekejte měšťáky! Châteaupers k útoku! Sláva právomocnosti královské! Sláva právomocnosti královské!“

Tuláci, polekáni, ohlídlí se.

Quasimodo, neslyše ničeho, viděl obnažené meče, pochodně, hroty pik a veškeré jízdectvo, v jehož čele

poznal kapitána Phoeba, viděl zmatek tulákův, zděšení jedněch, a leknutí i nejstatečnějších, i nabyl touto neočekávanou pomocí tolik síly, že shazoval s chrámu nejpřednější útočníky, kteří již zábradlí přeskakovali.

Byloť to vskutku vojsko královské, jež bylo se objevilo.

Tuláci bránili se udatně a bili se co zoufalci. Z ulice Saint-Pierre-aux-Bouefs hnáno na ně útokem do boku a z ulice Parvis tištěni jsouce ze zadu k chrámu matky boží, na nějž posud útokem hnali a ježž Quasimodo zase bránil, byliť zároveň oblehající a obležení, i byli se octli ve zvláštním postavení, v jakémž později r. 1640 byl se octnul při pověstném oblehání Turinu hrabě Jindřich d'Harcourt, jenž prince Tomáše Savojského tam oblehal a zároveň od markýze Leganeza tam obklíčen byl. „Turinum obsessor idem et obsessus,“ praví pohrobní jeho nápis.

Seč byla hrozná. Na vlčí maso psí zub, jak praví p. Matyáš. Jezdci královští, v jichž čele Phoebus ze Châteaupersu udatně sobě počínal, neudíleli nijaké milosti a kdo ušel meči, toho uchvátilo kopí. Tuláci špatně ozbrojeni zuřili, až pěna jim z úst se řinula a kousali jak vztekli. Muži, ženy, děti vyskakovali na hřbet a podpěnkou koní a jak kočky zavěšovali se tam zuby a nehty u nohou i rukou. Jiní vráželi hořící pochodně do tváří lučištníkův, jiní bodali železnými háky do krku jezdců, aneb stříleli po nich. Jezdci, kteří na zem spadli, byli od nich na kusy roztrháni. Jeden z tulákův po delší dobu podtínal širokou lesknoucí se kosou nohy koňův. Bylť hrozný a prozpěvuje huhňavým hlasem píseň, neustále kosou sem tam se omítal. Při každé ráně rozhodil kolem sebe veliký kruh odřezaných oudů těl. Vnikal takto do nejhustší chumelice jezdcův s klidnou povlovností a s pravidelným oddychováním žence, jenž seče žitniště. Bylť to Clopin Trouillefou. Konečně ho rána z lučiště zhubila.

Mezitím byla se okna v domech otevřela. Sousedé, slyšíce válečný pokřik vojska královského připletli se též do seče a ze všech pater sršely koule na tuláky. Předvedvoří chrámu matky boží zahaleno bylo v hustý dým, pocházející z výstřelů ručnic. Jen s tíží rozeznati jsi mohl průčelí chrámu matky boží a průčelí sešlé chorobnice s několika vyzáblými neduživci, jižto otvory šupinaté střechy na seč se dívali.

Konečně ucouvli tuláci. Ochablost, nedostatek dobrých zbraní, zděšení z nenadálého přepadení, střelba z oken, udatný útok vojska královského, vše to zbavilo je zmužilosti. Prorazili šik obléhajících a jali se rozprchávati na všechny strany, zanechavše v předvedvoří hromadu mrtvol.

Quasimodo, kterýž ani na okamžik od zápasu neupustil, spozoroval tuto porážku, a sklesnuv na obě kolena pozvedl ruce k nebi, po té radosti opojen odkvapil a s rychlostí ptáka vběhnul ke komůrce, k níž tak neohroženě byl přístup bránil. Tanula mu nyní jediná touha na mysli, aby pokleknul před onou, jižto po druhékráte byl zachránil. Vešed do komůrky, shledal, že je prázdná.

Kniha jedenáctá.

I.

Střevíček.

V okamžiku, kdy tuláci na chrám útokem hnali, spala Esmeralda.

V brzce ale vyburcoval ji ze spánku hluk kolkolem budovy neustále se zmáhající a nepokojný blekot kozy, jež dříve než ona byla se probudila. Esmeralda vzchopila se na svém lůžku, naslouchala a po té podívala se otvorem na náměstí. Poděšena rudou září a hlomozem vyběhla z komůrky, aby vše líp uviděla.

Vzezření náměstí a zjevy na něm se vyskytující, nepořádek nočního tohoto útoku, týž ohyzdný dav poskakující jak roj žab, jež jsi v polotmě jedva rozeznával, skřek té chraplavé směsice, tyto rudé, sem tam pobíhající a v této tmě se křížující pochodně, podobny bludičkám, mlhavý povrch bažin osvětlujícím, veškerý týž výjev způsobil na ni dojem bitvy, svedené mezi přeludy reje čarodějnického a kamennými nestvůrami chrámu. Od dětství vychována v pověrách kmene cikánského měla z počátku za to, že podivné noční bytosti v jejich zlořádech postihla. Po té odběhla, všecka poděšena, do své komůrky a schoulivši se tu doufala, že na lůžku jejím nebude ji stíhati můra tak hrozná.

Zponenáhla rozprchly se první výpary strachu ; z hluku neustále se zmáhajícího, a z všelikých jiných známek skutečnosti seznala, že neobléhají jí příšery, alebrž bytosti lidské. Tu změnilo se její leknutí, aniž by bylo se rozmnožilo.

Bylať již pomyslila na možnost zpoury lidu, kterýž ji z jejího útočiště chce vyrvat. Pomyšlení, že ztratí ještě jedenkráté život, naděje, Phoebus, jenž v budoucnosti její neustále se objevoval, hluboký pocit její slabosti, úplná nemožnost útěku, nijaká pomoc, opuštěnost a osamělost její, takové myšlenky a tisíce jiných byly ji naskrze ochabily. Bylať sklesla na kolena, opírala hlavu o postel, sepíala ruce nad hlavou, úzkostí se třesouc, a jakkoli byla pohankou a modloslužebnicí, jala se, vzlykajíc, prositi za milost dobrotivého boha křesťanského, a modlila se k panně Marii, své ochranitelkyni. Vyskytují se v životě okamžiky, v nichž přiznáváme se vždy k náboženství chrámu, v němž právě se nalézáme, třebaš bychom i pranic nevěřili.

Esmeralda ležela takto dlouho na podlaze. Chvěla se více než se modlila, trnouc při dechu zuřícího davu, jenž vždy více se přibližoval, i nechápala pranic z rozlícenosti objevující se, nevěděla, co se osnuje, co se děje, co lid chce, ale tušila hrozný konec.

Uprostřed této své úzkosti zaslechla, že jí na blízku kdosi kráčí. Ohlídlá se. Dva mužové, z nichž jeden nesl svítilnu, vešli do její komůrky. Esmeralda zlehounka zkríkla.

„Nebojte se ničeho,“ pravil hlas, kterýž nebyl jí neznámý. „Já to jsem.“

„Kdo?“ tázala se dívka.

„Petr Gringoire.“

Jmeno toto ji upokojilo. Pozvedla oči a poznala vskutku básníka. Avšak jemu po boku stála černá, od hlavy k patě zahalená postava, jež svým mlčením ji děsila.

„Ah,“ zvolal Gringoire s výčitkou, „Djali mne poznala dříve než vy.“

Kozička v skutku nebyla čekala, až Gringoire byl se jmenoval. Jedva že byl vešel, ihned jala se něžně o jeho kolena se tříti, celujíc básníka a pokrývajíc ho bílými chlupy, poněvadž právě se línala.

„Kdo je to s vámi?“ tázala se cikánka potichu.

„Buďte pokojna,“ odvětil Gringoire. „Je to jeden z mých přátel.“

Po té filosof postaviv svítilnu na podlahu, usadil se na bobek, a tiskna Djali ku svým ňadrům, zvolal v nadšení: „Oh toť roztomilé zviřátko, zajisté znamenitější pro svou čistotnost, než pro svou velikost, ale důvtipné, štlhlé a učené jak kantor. Hleď, moje Djali, nezapomněla jsi žádný ze svých roztomilých kousků? Jak to dělává mistr Jakub Charmolue . . .“

Černý muž nedal mu domluvit. Přiblížil se Gringoire-ovi a udeřil ho zhurta na rameno. Gringoire vzchopil se.

„Máte pravdu,“ pravil, „zapomněl jsem, že máme na kvap. Ale proto nemáte, mistře, příčiny, abyste lidi takovým způsobem popoháněl. Mé drahé, krásné dítě, život váš je v nebezpečení, jakož i život Djali. Chtějí zmocniti se vás. Jsme vaši přátelé a přicházíme vás osvobodit. Následujte za námi!“

„Je to pravda?“ zvolala dívka poděšena.

„Ano, svatá pravda! pojdte rychle.“

„Mileráda,“ zajíkala se dívka. „Ale proč nemluví vaš přítel?“

„Ah,“ pravil Gringoire, „otec a matka jeho byli podivní lidé, a dali mu letory mlčelivé.“

Dívka musela se s tímto vysvětlením uspokojit. Gringoire uchopil ji za ruku, soudruh jeho zvedl svítilnu z podlahy a kráčel před nimi. Strach mladou dívku zbavil smyslů. Nechala se odvádět. Kozička poskakujíc, následovala za nimi; shledání se s Gringoirem

činilo ji tak veselou, že neustále strkala své růžky mezi jeho nohy, tak že on každou chvíli klopýtnul.

„Takový je život,“ pravil filosof, kdykoli zaklopýt-
nul, „jsou to často naši nejlepší přátelé, skrze něž pa-
dáme.“

Sestupovali rychle po schodech věže, prošli tmavým, pustým chrámem, v němž ozvěnou hlučel blomoz zevní, což hrozně se lišilo od ticha chrámového; i vyšli do nádvoří kláštera červenou brankou. Klášter byl opuštěn, kanovníci byli se utekli do biskupství, aby tam vespolek se modlili; nádvoří bylo prázdno, jen několik poděšených sluhův v tmavém zákoutí bylo se schoulilo.

Ubírali se k malé brance, jež vedla z nádvoří na nábřeží. Černý muž otevřel branku klíčem, jež měl u sebe. Čtenáři naši pamatují se, že toto nábřeží bylo jazyk zemní, uzavřený zdola se strany města starého a náležející kapitole Notre-Dame-ské, jež palác končil ostrov na východě za chrámem.

V tomto obezdění panovala úplná pustota. Zde ve vzduchu ozýval se již menší hlomoz. Hukot útoku tulákův dozníval k nim více přitlumeně a méně jasně. Svěží vítr, jenž vál ve směru vody, pohyboval listím jediného stromu, jenž na konci zemního klínu se nalézal, i rozeznávali šelest listí. Přese všecko byli ještě vždy nebezpečensví velmi na blízku. Nejbližší budovy od nich byly biskupství a chrám. Uvnitř biskupství panoval patrně veliký nepořádek. Tmavý jeho zevnějšek byl naskrze zbrázděn světly, jež tam od okna k oknu pobíhala, právě tak jako, když papír spálíme, nám zbývá tmavá hromádka popele, v níž svěží jiskry v tisícových podivných oklikách poletují. Stranou zvedaly se ohromné věže chrámu matky boží, ježto tuto ze zadu viděné s dlouhou lodí, nad níž se vznášely a v černotě své, lišící se od rudé jasné záře, jež nádvoří naplňovala, podobaly se dvěma obrovským kozlíkům u ohniště kyklopův.

Vše, co jsi na všech stranách Paříže mohl vidět, zachvívalo se před tvým zrakem v temnotě světlem promíšené. Rembrandt má na svých malbách taková pozadí.

Muž se svítlnou krácel přímo ku konci zemního klínu. Tam na nejzazším okraji vody nalézal se rozpadlý plot z pilířů latěmi pobitých, u něhož nízká réva rozkládala několik holých letorostí, rozpražených jak prsty ruky otevřené. Za tímto stromkem, v stínu, jenž od tohoto mřížoví vznikal, ukryta byla lodička.

Černý muž pokynul Gringoire-ovi a jeho společníci, aby na ni vešli. Kozička tam za nimi následovala. Černý muž vstoupil tam poslední, a odvázav lano, odstrčil dlouhou tyčkou loďku od břehu, a uchopiv dvě vesla, usadil se do předu, a zavesloval všechnou svou silou loďku do prostřed řeky. Sekvana je v těchto místech velmi prudká, tak že veslař musel se notně namáhat, aby se od konce ostrovu odstranil.

Gringoire vešed do loďky, přede vším o to pečoval, aby kozičku na svých kolenou umístil. Posadil se do zadu. Mladá dívka, již neznámý naplňoval nevýslovnou úzkostí, posadila se ztěsna vedle básníka.

Filosof náš pozoruje, že loďka na vodě se již pohybuje, tleskal rukama a líbal Djali mezi růžky. „Oh!“ zvolal, „yní jsme všichni čtyři zachráněni.“ A s tváří důmyslného myslitele dodal: „Mnohdy děkujeme náhodě, mnohdy chytrosti šťastný úspěch velikých podniků.“

Loďka houkala se zvolna k pravému břehu. Dívka pohlížela s utajenou hrůzou na neznámého. Týž byl pečlivě uzavřel světlo ve své clonící svítlně. Ve tmě, v předku loďky podobal se příšeře. Maje kápí neustále stažené, vypadal jak zakuklenec, a kdykoli, vesluje, ruce rozpráhl, s nichž široké černé rukávy visely, byl bys za to měl, že vidíš dvě široké peruti netopýří. Ostatně černý muž posud nebyl ani hlesnul, ba ani hlasitě nezadechnul. Na loďce nezazníval jiný hluk, než ruch

vesel, smíšený se šustem tisícerych brázd ve vodě podél ložky.

„Na moutě věru,“ zvolal najednou Gringoire, „myť jsme čilí a veselí jak diblecí a mlčeliví jak Pythagorejci neb ryby. Boží velkonoce, přál bych sobě, milí přátelé, aby kdosi se mnou mluvil. Lidský hlas je hudbou uchu lidskému. Neříkám to já, alebrž Didymus z Alexandrie — i jsou to věru slova vznešená. Věru Didymus z Alexandrie není špatný mudrc. Promluvte jen slovíčko, krásné dítě, prosím vás, jen slovíčko. Vyť uměla jste roztomile se ušklibat, děláváte to ještě? Víte to, můj drahoušku, že parlament má právomocnost nad každým útočištěm, a že jste ve své komůrce, v chrámu matky boží, velikému nebezpečí v šanc byla vydána? Ach, tak staví sobě ptáček trochylus hnízdo své v jícnu ostrovidově. Mistře, vizte, jak měsíc vychází. Jen aby nás neshlídlí. Konáme zajisté chvalný čin, hledíce slečnu zachránit, a přece nás ve jmenu krále oběsí, pakliže nás lapnou. Ach, všeliké činy lidské mají dvoje držadlo. Na jednom se tresce, zač druhému korunu na hlavu sázejí. Kdo Césarovi se obdivuje, kárá Katilinu. Není-liž pravda, mistře? Co soudíte o této filosofii? Moje filosofie vzniká z pudu, z přirozenosti, ut apes geometriam. Jak, nikdo mně neodpovídá? Vyť oba jste v špatném rozmaru; musím neustále sám hovořit. Toť nazývá se v tragedii samomluvou.“

„Boží velkonoce! Vězte, že jsem byl právě viděl krále Ludvíka jedenáctého a že jsem sobě pamatoval jeho přísahu. Boží velkonoce, oni posud divoce hřmotí v starém městě. — Je to ošklivý, zlý, starý král. Je celý v kožešiny zakuklen. Je mně posud dlužen peníze za mou svatební báseň a málem by mne byl dal dnes večer oběsit, což by mně bylo bývalo velmi nevhod. Je velmi lakomý k mužům zasloužilým. Měl by čísti čtyry knihy Salviena z Kolína, Adversus avaritiam. Věru je to král ve svém chování k učeným mužům neohrabaný a do-

pouští se mnohých ukrutností. Je to houba ležící na lidu, z něhož peníze ssaje. Jeho spořitelna je slezina, jež nadouvá se zhubeněním všech ostatních oudů těla. Stesky na krutost počásí stávají se takto reptáním proti panovníkovi. Za tohoto jemného, pobožného panovníka praskají šibenice pod tíží oběšených, špalky krví lidskou prosáklé hníjí a žaláře pukají jak břicha přečpaná. Týž král jednou rukou bere a druhou věší. Toť návladní paní Poplatkové a pána Šibenice. Šlechticové zbaveni jsou svých hodností a lid neustále je mučen novými útky. Je to kníže hltavý. Nemiluji tohoto panovníka. A vy, mistře?“

Černý muž nechal žvástavého básníka mluvit. Zapasil ustavičně s prudkým úzkým proudem, jenž odděloval předeek města starého od zadku ostrova Notre-Dame-ského, který nyní zove se ostrov sv. Ludvíka.

„Poslyšte mistře!“ zvolal z náhla zase Gringoire. „Když jsme se octli v přededvoří uprostřed rozlícených tulákův, zdali pak vaše ctihodnost pozoroval jste toho malého ubožáka, jemuž váš hlušec právě lebku rozrážel o zábradlí chodby královské? Já jsem krátkozraký a nemohl jsem ho poznat. Víte, kdo to byl?“

Neznámý neodvětil slovem. Avšak ustal zhurta veslovat, ruce jeho jak zlomené sklesly, hlava spustila se mu na nadra a Esmeralda slyšela, jak křečovitě vzlyká. Zachvěla se, neb vzlykot týž byla již kdysi slyšela.

Loďka sobě sama zůstavená byla několik okamžiků proudem unášena. Avšak černý muž konečně se vzbopil a uchopiv se vesla jal se zase proti proudu veslovat. Obejel konec ostrova Notre-Dame-ského a zaměřil k přístavišti u mostu Pont-au-Foin.

„Ah,“ zvolal Gringoire, „tam stojí obydlí Barbeauovo. Slyšte mistře, pohledněte tam na ono skupení černých střech, jež tvoří zvláštní úhly pod hromadou nízkých, vláknovitých, potřísněných a špinavých chmur, jimiž měsíc zcela je zahalen a v nichž se rozkládá jak žlutek vejce, jehož škořápka je roztlučena. — Je to krásné obydlí.

Je tam kaplička s malou klenbou, pokrytou naskrze krásnými řezbami. Nad kapličkou můžete vidět věž nad míru ozdobně prolamovanou. Také je tam roztomilá zahrada, v níž je rybník, klec na ptáky, ozvěna, kuželník, bludiště, dům na divoká zvířata a množství hustých stro- mořadí, paní Venuši nadmíru příjemných. Je tam též šelmička strom, jenž zove se chlípník, poněvadž byl slou- žíval k rozkošem slavné princezny a milostného básníka Connettable-a Francie. — Ach, my ubozí básníci podo- báme se Connettable-ovi jako záhon kapusty a řetvičky v zahradě Louvre-u. Avšak co konečně na tom sejde! Život lidský je pro vznešený lid jak pro nás smíšen z radosti a žalosti. Bol je vždy po boku radosti, spondej následuje za daktylem. Mistře, umím vám vypravovat historii o domě Barbeau-ově. Končí se to způsobem tra- gickým. Bylo to roku 1319 za panování Filipa V, nej- většího čahouna ze všech králů francouzských. Mravné naučení této historie zní, že pokušení těla jsou záhubná a zlá. Neupírejte příliš zrak na ženu sousedovu, třebaš krása její smyslům vašim sebe více lahodila. Smilství je prostopášná myšlenka. Cizoložství je všetečnost cizí chlípnosti. Oh! Hle jak hlmoz tam dole se obnouvje.“

Hluk vskutku zmáhal se ve vůkolí Notre-Dame-u. Všichni tři naslouchali. Bylyť zcela jasně slyšeti pokřiky vítězné. Najednou objevily se steré pochodně, v jichž záři přílby vojínův se leskly, na všech výšinách chrámu, na věžích, na chodbách, pod pilíři podpornými. Pochodně patrně po čemsi pátraly a v krátkce doznívaly vzdálené výkřiky jasně až k slechu uprchlíků: „Cikánka, kouzel- nice! smrt cikánce!“

Ubohé dívce sklesla hlava do rukou a neznámý jal se zuřivě veslovati k břehu. Mezi tím mudřec náš pře- mítal. Tisknul kozu do svého náručí, a odstraňoval se z povolna od cikánky, kteráž se vždy více k němu tla- čila co jedinému útočišti, kteréž jí zbývalo.

Gringoire byl se octnul v hrozných rozpacích. Měl

na mysli, že podle panujících zákonů i koza bude oběšena, pakliže ji polapí, že bude veliká škoda o ubohou Djali, že dvě odsouzené, po jeho boku takto schoulené, je přes příliš, a že soudruh jeho toliko o cikánku se stará. V mysli jeho vznikl prudký zápas, v kterémž jak Joviš v Iliádě střídavě uvažoval osud kozy a cikánky, i pohlížel se zvlhlýma očima na obě, mumlaje mezi zuby: „Nemohu vás obě, bohužel, zachránit.“

Otřesení loďky připamatovalo je konečně, že přistáli ku břehu. Divoký hlomoz naplňoval posud staré město. Neznámý vzchopil se a popošed k cikánce chtěl ji vzíti za ruku, aby ji při vystupování z loďky pomáhal. Cikánka ho odstrčila a zavésila se na rukáv Gringoire-a, kterýž zaměstnává se kozou ji skoro též odstrčil. Po té vyskočila sama z loďky. Bylať tak pomatena, že nevěděla, co dělá a kam se ubírá. Na chvíli, všecka vyjevena pohlížela na vodu, kterak tato odtéká. Když poznenáhla se zpamatovala, stála na břehu o samotě s neznámým. Zdálo se, že Gringoire byl použil okamžiku, kdy loďka k břehu přistanula, a že s kozou byl se odkradl za domy v ulici Rue-Grenier-sur-l'eau.

Ubohá cikánka chvěla se, spatřivši, že je s tímto člověkem o samotě. Chtěla mluvit, křičet, na Gringoire-a volat, avšak jazyk její byl jí v ústech zdřevěněl a nijaký zvuk ze rtů jí nevycházel. Najednou ucítila ruku neznámého na své ruce. Bylať to chladná a silná ruka. Zuby dívky jektaly a tato zbledla jak záře měsíce, kterýž ji osvěcoval. Neznámý nepronesl ani slova. I jal se velkými kroky ubírat k náměstí grève-skému, vleka ji za sebou. V tuto chvíli tušila nejasně, že osud je síla neodolatelná. Neviděla odnikud pomoci a nechala se vléci, běžíc, kdežto on kráčel. Nábřeží v těchto místech táhlo se do kopce; jí však nicméně se zdálo, že kráčí s kopce. Ohlížela se kol kolem. Nikde nebylo živé duše. Nábřeží bylo úplně pusto. Neslyšela na blízkou nijakého hluku a nižádného ruchu lidí, leda v hlučícím a rudou září zbarveném starém

městě, od něhož ji oddělovalo toliko rameno Sekvany a z něhož k ní doznívalo její jméno, provázeno vyhrůžkou smrti. Ostatní Paříž rozkládala se kolkolem ní jak ohromné tmavé balvany.

Neznámý vlekl ji neustále za sebou s neporušenou mlčelivostí a s neunavnou rychlostí. Dívka nemohla sobě nikterak zpomenout na místa, kudy se ubírala. Jdouc konečně okolo okna osvětleného zmužila se k poslednímu pokusu a vzpírajíc se zhurta neznámému zvolala: „Na pomoc!“

Měšťák, u jehož obydlí okno bylo otevřeno, objevil se u něho v košili, drže v ruce svítilnu, pohlídnul s vyjevenou tváří na nábřeží, pronesl několik slov, jimž Esmeralda nemohla porozumět a uzavřel svou okenici. Bylať to poslední záře naděje, jež v ní nyní uhasla.

Černý muž ani nehlesal, držel ji pevně za ruku a jal se rychleji dále kráčet. Ona více se nebránila, alebrž všecka sklíčena za ním následovala.

Chvílemi sebrala trochu svoje síly a pravila, vytrhována jsouc v řeči své drkotáním o dláždění a těžkým svým oddechováním: „Kdo jste, kdo jste?“ — Muž neodpovídal.

Takto octli se, neustále podél nábřeží se ubírajíce, na dosti prostranném náměstí. Měsíc tu málo svítil. Bylo to náměstí grève-ské. Uprostřed něho pozvedal se jakýs černý kříž, byla to šibenice. Esmeralda to vše rozeznala i věděla nyní, kde se nalézá. Muž se zastavil a obrátiv se k ní, pozvedl své kápí.

„Oh,“ zajíkala se poděšená dívka, „jáť dobře věděla, že je to zase on.“

Byl to vskutku hrozný kněz. Podobal se přeludu své bytosti. Byl to účinek měsíce. Zdá se, že při tomto světle lze viděti toliko příšerné podoby věcí.

„Poslyš,“ pravil jí kněz, a ona zachvěla se při zvuku tohoto hrobového hlasu, jež tak dlouho nebyla slyšela. Kněz pokračoval. Vyrážel ze sebe supícím hlasem

krátké průpovědi, a násilné jich pronášení vyzrazovalo hluboké vnitřní jeho rozčilení.

„Poslyš. Tu jsme. Chci s tebou mluvit. Toť je náměstí grève-ské na nejzazším konci města. Osud nás jednoho druhému odevzdává. Chci rozhodnout o tvém životě, ty rozhodneš o mé duši. Zde je místo a noc, za nimiž ničeho nelze vidět. Poslyš mne tudíž co ti chci říci. Především nemluv mně o svém Phoebovi. (A při těchto slovech popocházel sem a tam, jak člověk, kterýž nemůže postát i vlekl ji za sebou.) Nemluv mně o něm. Slyš, vyslovíš-li jeho jméno, tož nevím co učiním, ale bude to cosi strašného.“ A po těchto slovech zastavil se jak tělo, jež své těžiště bylo zase našlo, avšak slova jeho prozrazovala i nadál jeho rozčilenost. Hlas jeho vždy více tichnul.

„Neodvracuj ode mne takto své hlavy, jdeť o vážnou záležitost! Především slyš, co se bylo stalo. Tomu nelze se smát, přísahám ti to! Což pak jsem řekl, připomeň mně to! ah! Parlament vydal výrok, jímž tě k smrti odsuzuje. Vyrval jsem tě z jejich rukou. Avšak oni tebe pronásledují. Pohledni!“

I rozpráhl ruku k starému městu. Prohledávání tam patrně posud trvalo. Ve věži domu poručíkova, naproti náměstí grève-skému, panoval hlomoz a rozkládala se záře pochodní. Na protějším nábřeží pobíhali vojáci s pochodněmi, pokřikující: „Cikánka, kde je cikánka! Smrt, smrt!“

„Vidíš patrně, že tebe pronásledují a že já nelhu. Já tebe miluji. Neotvírej úst, nemluv tak brzo, chceš-li mně říci, že mne nenávidíš. Jsem odhodlán, že takového cosi více slyšeti nechci. Zachránil jsem tebe. Nech mne domluvit. — Mohu tě úplně zachránit. Mám vše připraveno. Závisí to na tvé vůli. Jak mile budeš chtít, mohu to učinit.“

I zmlknul znáhla. „Ne, tak nesmím mluvit.“

A běže i vleka ji za sebou, neb nepustil jí z ruky,

ubíral se k přímo k šibenici i ukázav prstem na ni, pravil chladně: „Vyvol sobě mezi náma dvěma.“

Dívka vyrvala se mu z rukou a sklesnuvši u paty šibenice objala tuto pošmurnou oporu; po té obrátivši na polo svou krásnou hlavu pohlížela na kněze přes rameno.

Podobala se takto panně Marii, klečící u paty kříže. Kněz nehýbaje sebou, měl neustále prst k šibenici pozdvížený a podobal se s tímto posuňkem soše.

Konečně pravila mu cikánka: „Šibenice nenaplňuje mne takovou hrůzou, jako vy.“

Kněz spustil nyní zvolna svou ruku a pohlížel na dláždění v nesmírné sklíčenosti. „Kdyby toto kamení mohlo mluvit,“ mumlal, „toť zajisté by řeklo, že jsem člověk opravdu nešťastný.“

I jal se mluvití dále. Mladá dívka klečíc před šibenicí a zahalena dlouhými svými vlasy, nechala ho mluvit, aniž by ho vytrhovala. Hlas jeho zavzníval nyní naříkavě a sladce, což bylo v bolestném odporu s hrdou děsností v jeho tváři.

„Já tebe miluji. Oh věř, že je to pravda. Což pranic nevniká do tebe z ohně, jež mi srdce sžírá? Ach mladá dívko, dnem i nocí, ano dnem i nocí! Což to nezaslужuje nijakého slitování? Pravil jsem ti, že tě miluji dnem i nocí, jsou to pravá muka. Oh já mnoho trpím, ubohé dítě! Ujišťuji tě, že jsem hoden útrpnosti. Vidíš, že jemně s tebou mluvím. Přál bych sobě věru, abys mne neměla v takové ošklivosti. — Vždyť to není vinou muže, že miluje ženštinu. Oh můj bože! Jak? Ty mně nikdy neodpustíš? Ty mně věčně neodpustíš? Ty mne věčně budeš nenávidět? Veta po všem! Což nevidíš, že proto stávám se zlomyslným, tak že sám sebe se hrozím? Tyť ani na mne nepohlížíš! Tyť myslíš snad na jiné věci, kdežto já třesa se na okraji věčnosti za nás oba k tobě mluvím. Ale především, jen mně nemluv o důstojníkovi! — Jak, kdybych se uvrhl k tvým kolenoum,

kdybych zulíbal nikoli tvé nohy, toť bys nepřipustila, ale zemi, po níž šlapeš, kdybych vzlykal jak dítě, kdybych z ňader vyrval sobě, nikoli slova, alebrž srdce své a své vnitřnosti, abych ti říci mohl, že tě miluji — vše to bylo by zbytečno. A přece je tvá duše něžná a dobrotivá, tyť záříš nejkrásnější spanilomyslností, tys naskrze líbezná, dobrá, útrpná a půvabná. Ach, jen ku mně jedinému chováš zlomyslnost. Oh jaký to osud!“

I skryl tvář svou ve svých rukou. Mladá dívka slyšela, kterak on pláče. Bylo to poprvékrát! Stoje a vzlykáním všecek se otrásaje, byl bídňějším a žalostnějším než na kolenou. I plakal takto nějakou chvíli.

„Nuže,“ pokračoval, když první slzy tyto byly vuschly. „Nenalézám slov! A přece jsem valně o tom přemítal, co ti řeknu. Nyní se chvěji a hrůzou třesu, v rozhodném okamžiku ochabuji, cítím cosi mohutného, co nás zahaluje, a koktám. Oh já sklesnu na dláždění, neslituješ-li se nade mnou, neslituješ-li se nad sebou. Nezatracuj nás obadva. Oh kdybys věděla, kterak tě miluji, jak plane moje srdce. Všechna ctnost z něho prchla. Zoufaje sám nad sebou trápím se svou opuštěností. Učenec posmívám se vědě, šlechtic hanobím své jmeno, kněz dělám sobě z misálu podušku vilnosti a plivám do tváře svého boha a to vše pro tebe, kouzelnice, vše, abych se stal hoden tvého pekla! A ty zamítáš zatracence! Oh kaž, bych všechno vyřknul, ještě více, ještě něco hroznějšího, oh něco hroznějšího.“

Při těchto posledních slovech byla tvář jeho jak šílena. Zmlknul na chvíli a po té jako by sám s sebou mluvil, zvolal hlasem silným: „Kaine, co jsi učinil ze svého bratra?“ A zase zmlknuv pokračoval: „Co jsem z něho učinil, pane nebeský? Já se ho ujal, já ho vychoval, já ho miloval, já ho zbožňoval a já ho usmrtil. Ano, pane na nebesích, roztráštili mu hlavu před mýma očima o kámen tvého domu a to skrze mne, skrze tuto ženštinu, skrze ni . . .“

Oko jeho bylo vytřeštěno. Hlas jeho tichnul i opětovně ještě několikrát, bezděčně a v dlouhých přestávkách jak zvon, jenž poslední svůj záchvěv protahuje „skrže ni . . . skrže ni . . .“

Po té jazyk jeho nepronesl již zvuku srozumitelného, jakkoli rty jeho neustále se pohybovaly. Najednou sklesl na zem jak věc, jež se shrotí a zůstal na podlaze sedět, maje hlavu mezi kolena spuštěnou.

Mladá dívka odtahovala nohu svou, na níž on byl sklesl; tímto dotknutím se zase zpamatoval. I hladě sobě rukou pozvolna zapadlé své tváře pohlížel několik okamžiků na své zvlhlé prsty. „Jak,“ zamumlal, „já jsem plakal.“

A obrátiv se náhle k cikánce pravil v nevýslovné úzkosti. „Ach tys chladně na mne se dívala, kterak plači. Dítě, víš-li pak, že tyto slzy jsou proudy lávy? Což je to vskutku pravda, že člověka, kterýž nenávidí, nic nelze pohnout? Ty bys mohla vidět, kterak umírám a smála bys se! Oh já bych nechtěl vidět, kterak ty umíráš! Jen slovo, jediné slovo odpuštění. Neřekni mně, že mne miluješ, řekni toliko, že mi přeješ, to dostačí, a já tě zachráním. Jinak . . . Oh, hodiny ubíhají. Zapřisahám tě při všem, co ti svatého, nečekej, až bych se stal z kamene, jak tato šibenice, jež taktéž po tobě baží. Pamatuji, že osud nás obou držím ve své ruce, že jsem šílenec a hrozný, že mohu nechat všechno se sřítit, a že, nešťastnice, je pod náma bezedná propast, v níž můj pád tvůj pád věčně bude stíhati. Jen slovo dobrotivé, rci jen slovo, nic než slovo!“

Dívka otevřela ústa, aby odpověděla. Kněz uvrhl se před ní na kolena, aby, zbožňuje ji, vyslechl slovo — snad slovo laskavé z jejích rtů.

Dívka pravila: „Tys vrah.“

Kněz uchopil ji zuřivě do svého náručí a dal se do hnusného smíchu. „Oh ano, jsem vrah,“ pravil, „a ty budeš mou! Ty nechceš míti mne za svého otroka, nuž

tedy mne budeš míti za svého velitele. Budeš mou! Mám úkryt, kam tebe zavleku. Ty budeš za mnou následovat, ty musíš, jinak tě vydám. Musíš, krásko, buď býti mou aneb zemřít, musíš náležeti knězi, odpadlíkovi, vrahovi! Již této noci, rozumíš! Nuže, ať započne rozkoš, polib mne, pošetilá! Hrob aneb moje lože!“

Oko jeho jiskřilo se nečistým ohněm a zuřivostí. Šije mladé dívky rděla se od chlípných jeho úst. Tato bránila se v jeho náručí. On pokrýval ji úlibky zpěněnými.

„Nekousej mne, netvore!“ křičela dívka. „Oh tys lnusný, nečistý mnich! nech mne, vytrhám ti tvé ošklivé, šedivé vlasy a hodím ti je v přehrstích do tváře.“

Kněz zarděl se, zblednul, po té ji pustil a pohlížel na ni zrakem zasmušilým. Dívka měla za to, že zvíťezila a pokračovala: „Pravím ti, že náležím svému Phoebovi, že Phoeba miluji a že Phoebus je krásný. Ty knězi jsi stár a ohyzdny. Jdiž!“

Kněz strašně zkřiknul, jak nešťastník, ježž žhavým železem popálili.

„Zemři tedy!“ pravil, zuby zaskřipaje. Dívka shlídnuvši jeho hrozný pohled, chtěla uprchnouti. Kněz ji zachytil, zatřásl jí a mrštiv jí o zem, kráčel rychlými kroky k rohu domu Tour-Rolland, vleka ji za krásné její ruce za sebou po dláždění. Octnuv se tam, obrátil se k ní:

„Posledníkrát, chceš býti mou?“

Ona odvětila pevně: „Nechci!“

Po té zvolal hlasitě: „Gudulo, Gudulo, hle tu máš cikánku, pomsti se!“

Mladá dívka cítila, že ji kdosi zhurta za loket uchopil. Ohlídlá se, bylať to bezmasá ruka, jež otvorem ve zdi prostrčená dívku jak železná ruka držela.

„Drž dobře,“ pravil kněz, „je to uprechlá cikánka. Dojdu pro sergenty. Uvidíš ji, kterak ji oběsí.“

Smích hrdelní odvětil z uvnitř zdi na tato krvo-

žíznivá slova: „Ha, ha, ha!“ Cikánka viděla, kterak kněz odchází, utíkaje směrem k mostu Notre-Dame-skému. Zavzníval odtamtud dusot koňský.

Mladá dívka poznala zlomyslnou kajienici. Hrůzou supíc chtěla se jí vytrhnout; kroutila se a cukala sebou zoufale jak v smrtelném zápasu, avšak druhá držela ji silou neslýchanou. Kostnaté a hubené prsty, skrucující se okolo její ruky, zatínaly se jí do masa. Byloť jako by tato ruka k ruce dívky byla přibita. Byloť to více než okovy, více než obojek, více než železný kruh, bylyť to živoucí, rozšafné kleště, jež ze zdi vyčouhaly.

Dívka ochablá sklesla na zeď a tu zmocnila se jí hrůza před smrtí. Rozpomínala se na krásu života, na mladost, na pohled k nebesům, na rozkoš přírody, na lásku, na Phoeba, na vše, co nyní prchalo a na vše, co se blížilo, na kněze, kterýž jí udával, na kata, jenž měl přijít, na šibenici, jež před ní se zvedala. Tu cítila, jak hrůza vstoupá jí až do kořínek vlasův, i slyšela děsný smích kajienice, jež zcela potichu jí pravila: „Ha, ha, ha, brzo budeš viset!“

Umírajíc obrátila se k otvoru, i spatřila skrze mříž zsinanou tvář poustevnice.

„Čím jsem ti ublížila?“ pravila téměř bez duše.

Poustevnice neodvětila, i jala se mumlati zpěvavým, hněvivým a úsměšným zvukem: „Dcero cikánská, dcero cikánská, dcero cikánská!“

Nešťastná Esmeralda spustila hlavu pod své vlasy, pochopujíc, že nejedná s tvorem lidským.

Najednou zkríkla poustevnice, jakby otázka cikánky byla tak dlouho musela ubírat se k jejím myšlenkám: „Čím jsi mně ublížila, pravíš? Čím jsi mně ublížila, cikánko? Nuž poslyš! Měla jsem dítě — slyšíš, dítě? Měla jsem dítě, dítě, povídám ti! Krásnou dcerušku. Ach moje Anežko,“ zvolala jak šílená, líbajíc cosi potmě. „Nuže vidíš, dcero cikánská, oni mně ukradli mé dítě,

oni mně uzmulí mé dítě, oni mně snědli mé dítě. Vidíš, čím jsi mně ublížila.“

Mladá dívka odpověděla jak beránek: „Ach, vždyť já tehdáž nebyla ještě ani zrozená!“

„Oh ano,“ odpověděla poustevnice, „tys musela býti již zrozená. Tys byla již zrozená. Ona byla by v tvém věku. Hleď, já jsem zde již patnáct let, patnáct let již trpím, patnáct let se modlím, patnáct let otloukám hlavu o tyto čtyry stěny. Pravím ti, že to byli cikáni, co mně ji byli ukradli, rozumíš, a co ji svými zuby rozsápali. Máš srdce? Představ sobě, co to je dítě, jež sobě pohrává, dítě, jež je u prsu matky, dítě, jež spí. Je to tak nevinné. Nuže, takové dítě mně ukradli, takové dítě mně usmrtili. Dobrý bůh to ví. Nyní přišel řad na mne, já chci rozsápat cikánku. Oh jak bych tě kousala, kdyby mříže mně v tom nebránily. Mám příliš tlustou hlavu. Ubohá maličká — právě když spala. A kdyby i, odnášejíce ji, byly ji probudily, což bylo by jí to platno bývalo, aby křičela, já nebyla doma. Ach matky cikánky, vy jste mně snědly mé dítě. Nuž pojďte se podívat na své dítě!“

Po té jala se smáti či zuby skřipat; na tváři této zuřivé osoby obojí bylo sobě podobno. Rozednívalo se. Odlesk popeliště slabě osvěcoval týž výjev a šibenici vždy zřetelněji mohl jsi rozeznati. Ubohé odsouzené zdálo se, že z druhé strany od mostu Notre-Dame-ského dusot koňský se blíží.

„Paní,“ zvolala, sepiavši ruce a sklesnula na obě kolena, leknutím vyděšena a všecka bez sebe, „paní, mějte slitování. Přicházejí již. Já vám ničím neublížila. Což chcete vidět, kterak před vašima očima na tak strašný způsob umírám. O jsem jista, že máte se mnou útrpnost. Je to příliš hrozno. Nechte mne prchnout! Pusťte mne! Milost, nechci takto zemřít!“

„Vrať mně mé dítě!“ pravila poustevnice.

„Milost, milost!“

„Vrať mně mé dítě.“

„Pusťte mne, ve jmenu nebes!“

„Vrať mně mé dítě.“

Dívka ochabla, zničená skleskla na zem, zrak její byl skelný jak člověka, jehož do hrobu již uložili.

„Ach!“ zajíkala se, „vy hledáte svého dítěte, já hledám svých rodičův.“

„Vrať mně mou malou Anežku,“ pokračovala Gudula. „Ty nevíš kde je? Nuže zemři. Já ti to povím. Byla jsem nevěstkou, měla jsem dítě, ony mně je vzaly. Byly to cikánky. Nahlížíš, že musíš umřít. Kdyby tvá matka cikánka přišla a tebe na mne žádala, řekla bych: Matko, pohlédni na tuto šibenici aneb vrať mně moje dítě. Víš, kde je má malá dívka? Hleď, já ti ji okáži. Tu viz její střevíček, vše co mně po ní zůstalo. Víš, kde je podobný střevíček? Víš-li to, řekni mi to, a kdyby to bylo na druhém konci světa, půjdu ho hledat, šoupajíc se po kolenou.“

A mluvíc takto, vystrčila i druhou ruku skrze otvor a okazovala cikánce vyšívaný střevíček. Bylo již tak jasno, že tato mohla rozeznati jeho útvar i jeho barvu.

„Okaž mi týž střevíček,“ pravila cikánka, chvějíc se. „Bože, bože!“ zvolala a zároveň otevřela volnou rukou prudce sáček, zelenými velkými perlami zdobený, ježž na krku nosila.

„Jdi, jdi,“ mumlala Gudula, „prohledávej svůj dá-belský amulet.“ Najednou zmlkla a chvějíc se po celém těle, zkríkla hlasem, jenž z nejhlubších útrob jejích zavzníval: „Moje dcero!“

Cikánka byla vytáhla ze sáčku střevíček, jenž zcela druhému se podobal. Na tomto střevíčku byl zavěšen pergamen, na němž napsána byla slova:

Když rovný nalezne se tobě,
matka tě obejmě v té době.

V kratší chvíli, než blesku bylo by třeba, porovnala kajicnice oba střevíčky k sobě, přečtla nápis na perga-

meně a tisknouc tvář nebeskou radostí zářící k mřížím v otvoru, křičela: „Má dcero, má dcero!“

„Má matko!“ odvětila cikánka.

Zříkáme se dalšího vyličování.

Zeď a železné mříže odlučovaly je od sebe.

„Oh ta zeď,“ křičela kajicnice. „Oh viděti ji a nemoci ji obejmout; tvou ruku, tvou ruku!“

Mladá dívka prostrčila ruku mřížemi, kajicnice vrhla se na tuto ruku, přitiskla na ni své rty a pohřížená v tomto úlibku, lpěla na ní, nedadouc na jevo jiné známky života, než vzlykot, jímž její kyčle se nadzvedaly. Prolévalať mlčky, potmě, proudy slz, jak noční dešť. Ubohá matka vyprázdňovala v proudech na tuto zbožňovanou ruku černou a hlubokou studeň slz, jež v ní se nalézala a do níž po patnácte let po kapkách bol její byl se nashromáždil.

Najednou vzchopila se, a odhrnuvši sobě své dlouhé šedivé vlasy s čela a ani slova nemluvic, jala se oběma rukama páčiti mříže v otvoru, zuřivěji než lvice. Mříže odolávaly. Po té běžela kajicnice do kouta své komůrky pro veliký kámen, jenž jí za podušku sloužil, a udeřila jím do mříží s takovou prudkostí, že mříže, sršíce tisícere jiskry, se přerazily. Na druhé udeření vyvrátil se úplně železný kříž, jímž otvor byl zatarasen. Po té poustevnice dolomila i odklidila oběma rukama zrezavělé tyče mřížové. Jsoutě okamžiky, kde i ženské ruce nabývají síly nadlidské.

Když takto průchod byl zjednán, netrvalo to ani minuty a cikánka matkou okolo těla objatá, octla se v komůrce. „Pojď, chci tě z propasti zachránit,“ mumlala matka.

Když měla dceru v komůrce, položila ji povlovně na podlahu a po té nosíc ji v náručí, jakoby to posud byla její malá Anežka, běhala s ní po úzké komůrce opojená, šlená, radostná, křičíc, zpívajíc, dceru svou lí-

bajíc a k ní mluvíc, do smíchu a do pláče se dadouc, a to vše najednou a v největším rozčílení.

„Má dcero, má dcero,“ pravila. „Mám svou dceru, hle tuto! Dobrý bůh mně ji vrátil. Pojdte sem všichni! Chcete vidět, že mám svou dceru? Pane Ježíši, jak je krásná. Můj dobrý bože, tys mne nechal čekat, abys mně ji krásnou navrátil. Cikánky ji tedy nesnědly? Kdo mi to řekl? Má dceruško, má dceruško, polib mne. Ty dobré cikánky. Mám cikánky ráda. Tys to opravdu! Proto mně srdce tak tlouklo, kdykoli jsi okolo mne se ubírala. A já to měla za záští! Odpusť mně, má Anežko, odpusť mně. Tys myslěla, že jsem zlá, není-liž pravda? Ach jak tebe miluji. Máš ještě svou jizvu na krku? Okaž. Ano, má ji posud. Oh, tys krásná, máš po mně ty velké oči, panenke. Polib mne, já tě miluji. Ať mají ostatní matky také děti, na tom mi nyní nesejde! Ať si jen přijdou. Já mám své dítě. Vizte jeho krk, jeho oči, jeho vlasy, jeho ruku. - Možno-li, aby bylo něco tak krásné. Oh vsadím se, že se jich mnoho do ní zamiluje. Plakala jsem patnácte let. Všechna má krása zmizela — dostala se tobě. Polib mne!“

I mluvila k ní ještě tisícové přepiaté prűpovědi, jež všechny týkaly se krásy její dcery, rozhrnovala šaty ubohé dívky, že tato až se zardívala, hladila jí rukou hedbávné její vlasy, líbala jí nohu, koleno, čelo, oči, byla nade vším u vytržení.

Mladá dívka jí v tom nebránila, opětujič chvílemi zcela po tichu a s nevýslovnou něžností: „Má matko!“

„Vidíš, má dceruško?“ započala poznovu poustevnice, mezi řečí dceru svou neustále líbajíc, „vidíš, já tě budu milovat. Půjdeme vespolek odtud. Budeme velmi šťastny. Dědila jsem cosi v Remeši, v naší dědině. Ty znáš Remeš. Ach nikoli, ty ho neznáš, bylas ještě příliš maličká. Kdybys věděla, jak jsi byla roztomilá, když tobě byly čtyry měsíce! Tys měla tak krásné nožky, že se chodily na ně dívat až z Epernay-u — sedm hodin

vzdálí. Budeme míti pole a domek. Já tě uložím do své postele. Můj bože, můj bože, kdo by tomu uvěřil. Já mám svou dceru.“

„Oh má matko,“ pravila mladá dívka, nabyvši konečně síly, že mohla ve svém rozčilení mluvit, „cikánka mně to věštila. Měli jsme mezi sebou dobrou cikánku, jež zemřela minulého roku, a jež vždy jak kojná o mne pečovala. Toť ona mi pověsila tento sáček okolo krku. Říkávala mně vždy: „Maličká, opatruj dobře tento drahokam. Je to poklad — skrze něj shledáš se se svou matkou. Nosíš svou matku na krku. Cikánka mně to předpověděla.“

Kajicnice tiskla znovu dceru svou do náručí. „Pojď, abych tě políbila, ty to tak roztomile povídáš! Až budeme doma, dáme jezulátku střevíčky. Jsme to panně Marii povinny. Můj bože, jaký krásný hlas ty máš. Jak jsi právě ke mně mluvila, znělo to jak hudba. Ach ty milostivý pane! Já našla své dítě. Ale či lze tomu věřit? Člověk nemůže z ničeho umřít, neb já neumřela z radosti.“ A po té jala se tleskat rukama a smějíc se křičela: „My budeme šťastny.“

V tu chvíli zaduněla komůrka řinkotem zbraní a tryskem koní, již od mostu Notre-Dame-ského po ná-
břeží vždy více se blížili. Cikánka uvrhla se úzkostlivě do náručí poustevnice.

„Zachraňte mne, zachraňte mne, má matko. Hle, již přicházejí.“

Poustevnice zbledla.

„Oh nebesa, co pravíš? Já zapoměla, že tě stíhají. Co jsi spáchala?“

„Nevím,“ odvětilo nešťastné dítě, „ale jsem odsouzena k smrti.“

„K smrti!“ zvolala Gudula zavravorajíc, jakby blesk ji byl omráčil. „K smrti,“ opětovala, vytřeštěně zrak na svou dceru zvolna uprouc.

„Ano, má matko,“ odvětila mladá dívka vyděšeně,

„chtějí mne usmrtit. Již přicházejí, aby se mne zmocnili. Tato šibenice je pro mne určena. Zachraňte mne, zachraňte mne, již se blíží, zachraňte mne!“

Poustevnice stála chvíli jak zkamenělá, po té zavrtěla hlavou, jak by o tom pochybovala, najednou ale dala se do svého hrozného smíchu, jakýž u ní býval obyčejný: „Ha, ha, nikoli, toť sen, co mi pravíš. Ba tak; jáf bych tě byla ztratila, a to by bylo trvalo patnáct let a pak bych tě našla, a to by trvalo okamžik. Oni by mně ji zase vzali! Nyní, když je krásná a velká, když se mnou mluví, když mne miluje, nyní by přišli, aby ji snědli před mýma očima, před její matkou. O nikoli, to není možno. Dobrý bůh takového cosi nedopustí.“

Tu zdálo se, že jezdci byli se zastavili, i bylo slyšet, kterak vzdálený hlas praví: „Tuto, pane Tristane! kněz pravil, že ji najdeme u myší díry.“ Dusot koní na novo zavzníval.

Poustevnice vzhopila se, zoufale zkríknuoc: „Zachraň se, zachraň se, mé dítě. Vše mně zase napadá. Ty máš pravdu. Toť tvá smrt! O hrůzo! Kletba jim. Zachraň se.“

I vystrčila hlavu otvorem a rychle ji zase zpět od-táhla. „Zůstaň,“ pravila tichým, úsečným a temným hlasem křečovitě tisknuoc ruku cikánky, jež byla více mrtva než živa. „Zůstaň a ani nedýchej. Vojáci jsou kolem rozestaveni. Nemůžeš odejít, je již příliš jasno.

Oči její byly vyschlé a planoucí. Chvíli mlčela. Chodila velikými kroky po komnatě, po nějaké době se vždy zastavila, aby vyrvala sobě přehrstí šedivých vlasů, jež po té zuby svými rozškubávala.

Najednou pravila: „Již se blíží. Promluví s nimi. Skryj se do tohoto kouta. Neuhlídají tě. Řeknu jim, že jsi utekla, že jsem tě pustila. Na mou věru.“

I položila svou dceru, neb posud byla ji nosila, do kouta komůrky, na nějž zvenčí nebylo vidět. Dívka mu-

ela se schoulit, načež ji matka pečlivě urovnala, tak aby ani její noha, ani její ruka z temnoty nevyčnívala, rozvázala jí černé její vlasy, jež rozložila po jejím bílém šatě, aby ji tím zastínila i postavila před ni svůj džbánek a svou dlaždici, jediné svoje náčiní, majíc za to, že týž džbán a táž dlaždice ji zakryjí. Když kajicnice s tím byla hotova, poklekla mnohem upokojenější na podlahu a modlila se. Jakkoli se rozednívalo, rozkládala se ještě tma v myší díře.

V tomto okamžiku ozval se hlas kněze, týž pekelný hlas u samé cely. „Jen sem, kapitáne Phoebe ze Châteaupersu!“

Esmeralda, v koutku schoulená, zaslechnuvši toto jméno, hnula sebou.

„Nehýbej sebou,“ zvolala Gudula.

Jedva že slova tato pronesla, již rozlehl se kolem cely hlomoz lidí, mečů a koní.

Matka prudce se vzchopila a postavila se k otvoru cely, aby jej ucerala.

Spatřila před sebou četnou tlupu ozbrojených mužův, pěších a na koních, rozestavených po náměstí grève-ském. Velitel tlupy sestoupil s koně a blížil se k poustevnici.

„Stařeno,“ pravil týž muž s tváří divokou, „hledáme kouzelnici, abychom ji oběsili; řeklo se nám, že ji máš ve své moci.“

Ubohá matka stavěla se tak netečnou seč jí to bylo možno a odvětila: „Nerozumím dobře, co tím chcete říci!“

Druhý podotknul: „Boží hlavo! Co pak žvástal pomatený arcijahen. Kam se octnul?“

„Milostivý pane,“ pravil jeden z vojnů „on zmizel.“

„Šílená babice“ započal zase velitel, „nelži. Kouzelnice byla ti dána v ostřehu. Co jsi s ní udělala?“

Poustevnice z obavy, aby nevzbudila podezření, nechtěla vše zapírat a odvětila rozmrzelým, upřímným hlasem: „Máte-li na mysli velkou mladou děvku, již mně

před chvílí do rukou strčili, tož vám povídám, že mne kousala, a že jsem ji pustila. Nechte mne na pokoji.“

Velitel ušklíbl se vida se v očekávání svém sklamána.

„Neobelhávej mne, staré strašidlo,“ pravil. „Zovu se Tristan l' Hermite a jsem králův knoch. Tristan l' Hermite, rozumíš.“ A ohlížeje se kolkolem po náměstí grève-ském dodal: „Toto jméno má zde ozvěnu.“

„I kdybyste byl ďábel Hermite,“ odvětila Gudula, nabývajíc naděje, „nemohla bych vám nic jiného říci a nebála bych se vás.“

„Boží hlavo,“ pravil Tristan „toť pěkná klepna. Kouzelnice se tedy zachránila? A kudy pak utekla?“

Gudula odvětila bezstarostlivě: „Tuším že ulici Mouton.“

Tristan ohlídl se a pokynul své tlupě, aby se uchystala k odchodu. Poustevnice sobě odechla.

„Milostivý pane,“ pravil najednou jeden z lučištníkův, „zeptejte se staré čarodějnice, proč mříže v otvoru její komůrky jsou tak polamány?“

Tato otázka naplnila srdce utrýzněné matky úzkostí! Nicméně přítomnost ducha ji zcela neopustila. „Ty jsou již dávno polamány,“ pravila zajíkávě.

„Bah,“ podotknul lučištník, „včera ještě tu byl pěkný černý kříž, jenž k pobožnosti povzbuzoval.“

Tristan pohlédl stranou na poustevnici.

„Tuším, že babice je jaksi rozpačitou.“

Nešťastnice cítila, že vše závisí na její zmužilosti a majíc v duši smrt dala se do hlasitého smíchu. Matky mívají takovou sílu.

„Bah,“ pravila, „týž člověk je opilý. Je tomu více než rok, co zadek káry s kamením vrazil do tohoto otvoru a z něho mříží vypáčil. Vždyť jsem vozkovi tehdáž hrozně vyplísnila.“

„Je pravda,“ pravil jiný lučištník. „Já byl přítomen.“

Všude vyskytnou se lidé, kteří všechno byli viděli. Nenadálé svědectví lučištníka dodalo nové zmužilosti kajicnici, kteráž za tohoto výslechu byla takřka kráčela přes propast po ostří nože.

Avšak kajicnice byla odsouzena k neustálému střídání mezi nadějí a obavou.

„Kdyby to byla kára udělala,“ odvětil první vojín, „tyče železné byly by ohnuty dovnitř, ony jsou ale ohnuty na venek.“

„He, he,“ pravil Tristan vojínovi, „tyl máš nos jak vyšetřovací soudce z paláce soudního. Odpověz mu, babice!“

„Můj bože,“ zvolala poustevnice v největší zoufalosti a hlasem bezděky plačtivým, „přisahám vám, milostivý pane, že kára byla zlámala tyto mříže. Vždyť slyšíte, že onen muž to byl viděl. A ostatně co se to týká vaší cikánky?“

„Hum,“ zamumlal Tristan.

„U ďábla,“ započal poznovu vojín, jemuž chvála velitele byla zalichotila, „vždyť je vidět na zlámanině, že je čerstvá!“

Tristan pohodil hlavou. Kajicnice zbledla. „Jak dlouho je tomu, co kára byla tuto mříž rozlomila? Nuže mluv!“

„Měsíc, neb čtrnácte dní snad, milostivý pane. Nevím to již.“

„A zprvu jsi řekla, že je tomu rok,“ podotýkal vojín.

„Aj, to je podezřelé,“ pravil Tristan.

„Milostivý pane,“ zvolala kajicnice, neustále opírajíc se o otvor a třesouc se, aby z podezření neprostrčili skrze něj hlavu a nerozhlídlí se po komůrce, „milostivý pane, přísahám vám, že kára tuto mříž přerazila. Přisahám vám to při andělích ráje. Ať jsem věčně zatracena i ať není boha, nebyla-li to kára.“

„Tyť jsi nějak prudká ve svém zaklínání,“ pravil Tristan, pátravě na ni pohledna.

Ubohá žena cítila, že její rozvaha ji vždy více

opouští. Dopouštěla se nemotorností a s hrůzou chápala, že neřekla, co by měla říci.

Tu přiběhnul jiný vojín volaje: „Milostivý pane, stará čarodějnice lže. Kouzelnice neuprchla ulicí Mouton. Řetěz v ulici byl po celou noc spuštěn a strážce řetězu nikoho neshlídnul.“

Tristan, jehož tvář stávala se každým okamžikem zasmušilejší, zvolal na kajicnici: „Co na to odpovídáš?“

Kajicnice pokusila se ještě jednou, aby této nové nehodě odolala.

„Což já vím, milostivý pane. Vždyť jsem se mohla mýlit. Myslela jsem, že vskutku byla se dala přes řeku.“

„Vždyť je to na protější straně,“ pravil Tristan l' Hermite. „To ale není přece pravdě podobno, že by chtěla vrátit se do starého města, kde ji stíhají. „Ty lžeš, stařeno.“

„A také není na této straně řeky právě tak jako na druhé žádný prám,“ dodal první vojín.

„Snad plavala po řece,“ odvětila kajicnice, jež krok za krokem se bránila.

„Což umějí ženštiny plavat?“ tázal se vojín.

„Hlavo boží! Stařeno, ty lžeš, ty lžeš!“ zvolal Tristan hněvivě. „Měl bych chuť kouzelnici pustit a tebe se zmocnit. Za čtvrt hodiny výslechu na skřípci vytáhnem ti snad pravdu z hrdla. Nuže, půjdeš za námi!“

Kajicnice dychtivě uchopila se těchto slov: „Jak je vám libo, milostivý pane. Učiňte tak, učiňte. Dejte mne na skřípec. Chci naň! Odveďte mne. Rychle, rychle. Pojďme hned. Mezi tím,“ pomyslila sobě, „zachrání se moje dcera.“

„Boží smrt,“ pravil Tristan l' Hermite, „jaká chuť na skřípec! Nepochopuji šílené té ženy.“

Starý šedivý sergent vystoupil ze šiku a pravil veliteli: „Je vskutku šílena, milostivý pane! Pakliže pustila cikánku, tož není to její vinou, neb nemá cikánky ráda.“

Po patnácti letech bývám zde na stráži i slyším, kterak každého večera cikánky nekonečně proklíná. Je-li ta, kterou pronásledujeme, jak za to mám, malá tanečnice s kozou, tož tu nade všechny nenávidí.“

Gudula přemohla sebe a pravila: „Ano, tu přede všemi.“

Jednohlasné svědectví strážníků stvrdilo veliteli slova starého sergenta. Tristan l' Hermite, zoufaje, že od kajicnice ničeho nevyzví, obrátil se k ní zády a ona viděla s úzkostí nevyslovnou, kterak se pozvolně ku koni svému ubírá.

„Nuže,“ pravil Tristan l' Hermite mezi zuby, „na další výzvědy. Já dříve neulehnu, dokud cikánka nebude oběšena.“

Nicméně váhal ještě chvíli, než na koně se vyvihnul. Gudula potácela se mezi životem a smrtí vidouc, kterak on kolkolem náměstí zrakem tčká s nepokojnou tváří psa lovčického, jenž čenichá na blízku brlohu zvířete a pročež odstraniti se zpouzí. Konečně zavrtěl hlavou a vyskočil do sedla. Srdce Guduly, tak strašně stísněné, se rozstouplo, i pohlednuvši na svou dceru, na niž pohlednouti nebyla se odvážila od té chvíle, co pronásledvatelé se tu byli octli, pravila potichu: „Zachráněna.“

Ubohá dívka byla po celou tu dobu dlela v koutě nedýchajíc a sebou nehýbajíc, neb viděla smrt svou před očima. Neušlo jí pranic z výjevu mezi Gudulou a Tristanem a každá útrapa matčina byla i v srdci jejím se ozvala.

Bylať slyšela všechno znenáhlé praskání niti, jež nad propastí ji udržovala, myslila již po dvacetkrátě, že nit se přetrhne a začala konečně sobě oddechovat a cítit, že noha její pevné země se dotýká.

Najednou zaslechla hlas, jenž pravil veliteli tlupy:

„U sta ďáblů, pane veliteli, to se mne netýká, já jsem vojín a nevěším kouzelnice. Chátra je porubána.“

O ostatní starejte se sám. Vyť schválíte, abych se navrátil ku své setnině, neb ona je bez svého kapitána.“

Bylť to hlas Phoeba ze Châteaupersu.

Pocit Esmeraldin nelze vypsati. Bylť tedy zde její přítel, její ochrance, její podpora, její útočiště, její Phoebus. Vzchopila se a dříve než jí matka její v tom mohla zabránit, octla se u otvoru křičíc: „Phoebe, na pomoc, můj Phoebe!“

Phoebus byl již zmizel. V trysku právě zabočil za roh ulice de la Contellerie. Avšak Tristan nebyl ještě odejel.

Poustevnice, zařvavší uvrhla se na svou dceru. Vtáhla ji násilně nazad, zatnuvší jí své nehty do šije.

Matka tigřice tak pilně nepřihlídně. Ale bylo již pozdě. Tristan byl dosti viděl.

„He, he,“ zvolal v smíchu, že mu byly vidět všechny zuby a tvář jeho podobala se tlamě vlka, „dvě myši v myši díře.“

„Já to tušil,“ pravil vojín.

Tristan poklepal mu na ramena.

„Tys dobrá kočka. Vzhůru,“ dodal, „kde je Jindřich Cousin?“

Muž, jehož tvář i šat neměly na sobě nic vojenského, vystoupil z řad. Měl na sobě napolo šedivý na polo hnědý šat, vlasy jeho byly zkrátka ostříhány, rukávy jeho byly kožené a v tlusté ruce nesl balíček provazů. Muž týž provázel neustále Tristana, kterýž zase neustále provázel Ludvíka XI.

„Příteli,“ pravil Tristan l’Hermite, „tuším, že jsme dopadli kouzelnici, které jsme hledali. Ty mi ji oběšš. Máš svůj žebřík?“

„Žebřík je pod kolnou domu pilířového,“ odvětil muž. „Máme na této spravedlnosti věc odbýt?“ pokračoval dále, okazuje na kamennou šibenici.

„Ano.“

„Hoj,“ zvolal muž v surovém a ještě divočejším smíchu než byl smích Tristanův, „to nemáme daleko.“

„Pospěš sobě,“ pravil Tristan, „smát se můžeš později.“

Ješto Tristan dceru poustevnice byl zahlídl a tudíž po veškeré naději byla veta, nepromluvila poustevnice ani slova.

Bylať ubohou napolo mrtvou cikánku hodila do kouta doupěte a postavivši se zase k otvoru opírala své dvě ruce o roh římsy jak dva drápy. V tomto postavení těkala svým divokým a šíleným zrakem neohroženě po všech vojínech. V okamžiku, kdy Jindřich Cousin blížil se cele, pohlédla naň tak zuřivě, že týž ucouvl.

„Milostivý pane,“ pravil veliteli, „kterou mám oběsit?“

„Mladou.“

„Tím líp. Se starou by to nešlo tuším tak snadno.“

„Ubohá malá tanečnice s kozou,“ pravil starý sergent.

Jindřich Cousin přiblížil se k otvoru. Avšak pohled stařeny způsobil, že on oči své sklopil. I pravil poněkud bázlivě. „Paní . . .“

Stařena vskočila mu do řeči hlasem nadmíru tichým ale zuřivým: „Čeho žádáš?“

„Ne Vás,“ odvětil Cousin, „ale tu druhou.“

„Kterou druhou?“

„Tu mladou.“

Stařena jala se vrtět hlavou a volala: „Není tu nikoho. Není tu nikoho. Není tu nikoho.“

„Je tam,“ pravil kat. „Však vy to dobře víte. Nechte mne oběsit tu mladou. Vám nechci nikterak ublížit.“

Stařena zvolala s podivným smíchem: „Ach mně nechceš ublížit!“

„Ponechte mně, paní, tu druhou, pan správce právomocnosti tak poroučí.“

Poustevnice opětovala s pohledem šíleným: „Není tu nikoho.“

„Pravím vám, že je tam,“ odvětil kat, „my všichni jsme právě viděli, že jste dvě.“

„Podívej se sem,“ pravila kajicnice, divoce se smějíc. „Prostrč hlavu otvorem.“

Kat pohlížel na nehty poustevnice a neodvážil se toho.

„Pospěš sobě,“ zvolal Tristan, jenž sestavil svou tlupu kruhem okolo myší díry a nedaleko šibenice na koni seděl.

Jindřich Cousin vrátil se ještě jednou k Tristanovi, všecek na rozpacích. Byl provaz svůj položil na zem a otáčel s nemotorným výrazem tváře klobouk ve svých rukou. „Milostivý pane,“ tázal se, „kudy mám tam vejít?“

„Dveřmi.“

„Nejsou tam žádné.“

„Tedy oknem.“

„Je příliš úzké.“

„Rozšíř je,“ pravil Tristan v hněvu. „Což nemáš motyky?“

Matka, neustále čekajíc, pohlížela na ně ze zákoutí svého doupěte. Nedoufala ničeho více, nevěděla co chce, ale nechtěla, aby jí vzali její dceru.

Jindřich Cousin šel hledat svého náčiní katovského pod kůlnu v domě pilířovém. I vytáhl odtamtud dvojité žebřík, jež ihned postavil k šibenici. Pět neb šest sluhův právomocnosti soudní ozbrojilo se motykami a páčidly a Tristan zajel s nimi k otvoru.

„Stařeno,“ pravil správce právomocnosti soudní přísným hlasem: „ponech nám dobrovolně tuto děvč.“

Stařena naň pohlídla, jakby mu nerozuměla.

„Hlavo boží,“ zvolal Tristan, „proč pak nám bráníš, abychom oběsili tuto kouzelnici, jak se to líbí králi?“

Ubohá dala se do svého divokého smíchu.

„Proč tomu bráním? Je to má dcera.“

I pronesla slovo toto s takovým názvukem, že sám Jindřich Cousin hrůzou se zachvěl.

„Je mi toho líto,“ odvětil správce, „ale je to vůle králova.“

Poustevnice zdvojnásobila svůj hrozný smích zvolala: „Co je mně do tvého krále. Pravím ti, že je to má dcera.“

„Prolomte zeď,“ pravil Tristan.

Byloť jen třeba vylomiti několik kamenů pod otvorem, aby zjednan byl dosti široký vchod. Matka zaslechnuvši, kterak motyky a páčidla pevnost její podkopávají, hrozně zkríkla, po té začala s děsnou rychlostí po své komůrce běhati, jak divoká šelma ve své kleci. Nemluvila ani slova, ale oči její planuly. Vojínové byli ztrnuli.

Najednou popadla kajicnice svou dlaždici, dala se do divokého smíchu a hodila ji oběma rukama mezi pracovníky. Dlaždice špatně hozená (neb ruce její se trásly) nezasáhla nikoho a zastavila se u nohou koně Tristanova. Poustevnice zaskřípla zuby.

Ačkoli slunce nebylo ještě vyšlo, přece bylo se již úplně rozednilo, krásná růžová záře barvila staré puklé komíny domu pilířového. Byla to hodina, kde pokrovní okna nejrannějších obyvatelů města se otevírala. Několik venkovanů a ovocnic, přicházejících na trh na svých oslích, začínali ubírat se po náměstí grève-ském; zastavili se chvíli před touto tlupou vojínův, shluklých okolo myší díry, a pohlednuvše na ni s užasnutou tváří ubírali se dále.

Poustevnice byla se posadila vedle své dcery, kryjíc ji svým tělem a uprouc na ni svůj zrak poslouchala ubohé dítě, jež sebou nehýbalo a potichu mumlalo: „Phoebe, Phoebe.“ Čím více práce bořitelů zdi pokračovala, tím více matka bezděky couvala a tiskla vždy více mladou ženu ku zdi. Najednou spozorovala poustevnice, neb byla bdělá a nespustila pracovníků s očí, kterak kámen se viklá, i zaslechla hlas Tristanův, jež pracovníkům dodával zmužilosti. Tu opustila ji ochablost, jež

po několik okamžiků byla ji uchvátila, a když mluvila, řezal její hlas jak píla, aneb koktal, jakby všechny kletby na rty její se tlačily, aby najednou vypukly.

„Ho, ho, ho,“ zvolala, „toť je hrozno. Vyť jste loupežníci. Což mně opravdu chcete vzít mou dceru? Pravím vám, že je to moje dcera. Oh ti ničemové! Oh ti katovi holomci, bídní, suroví vrahové. Na pomoc, na pomoc, hoří! Což mně vskutku vezmou mé dítě? Což není již dobrý bůh?“

A obrátivši se k Tristanovi majíc ústa zpěněna, oko vytřeštěno, vlasy zjezeny a lezouc po čtyrech jak pan-třice pravila:

„Přiblíž se a vezmi mou dceru! Což pak nerozumíš, že tato ženština ti praví, že je to její dcera? Víš, co to je, že má někdo dítě? He, vlku, což jsi nikdy neobýval se svou vlčicí? Neměl jsi nikdy vlčátko? A máš-li mladé a ony řvou, což nemáš v sobě nic, co by tím bylo do-
tknuto?“

„Shoďte kámen,“ pravil Tristan, „nedrží již.“

Pácidla nadzvedla těžký kámen. Jak jsme již pravili, byla to poslední bašta matky. I vrhla se naň a chtěla jej zadržet, škrabala nehty svými do kamene, avšak těžký kámen, jímž šest mužův strkalo, vyklouznul jí z ruky a svalil se zvolna podél železných pácidel na zem.

Matka vidouc, že je vchod prolomen, sklesla na přič před otvorem a tarasíc průlom svým tělem a lomíc rukama a otloukajíc hlavu o kamennou podlahu volala hlasem ochablostí ochraptělým, tak že jedva bylo jí rozumět: „Na pomoc, hoří, hoří!“

„Chopte se nyní děvy,“ pravil Tristan chladně.

Matka pohlídla na vojny tak strašným způsobem, že měli spíše chuť ucouvnout, než aby ku předu se brali.

„Ku předu!“ pravil správce, „Jindřichu Cousine, ku předu!“

Nikdo sebou ani nehýbal.

Správce zaklel: „Hlavo Kristova! Vojínové moji bojí se ženštiny.“

„Milostivý pane, to nazýváte ženštinu?“

„Mám hřívu lví,“ podotýkal jiný.

„Ku předu,“ zvolal zase správce. „Průlom je dosti široký. Vejděte šikem po třech jako průlomem v Pontoisu. Ukončme to, smrt Mahomova! Prvního, kdo couvne, rozpoltím ve dvě.“

Vojínové octnuvše se takto mezi správcem a mezi matkou, již oba jim vyhrožovali, chvíli váhali, po té zmuživše se, brali se k myší díře.

Poustevnice, vidouc to, zhurta se vzchopila na kolena, shrnula vlasy s tváře a po té spustila své vyzáblé a odřené ruce na kyčle. Bohaté slze kanuly jí s očí a tekly širokou řasou podél její tváře, podobně bystřici, jež sobě úžlabinu byla vymlela. Zároveň jala se mluvit ale hlasem tak prosebným, tak jemným, pokorným a pronikavým, že kolkolem Tristana mnohý starý profos, jenž by lidské maso byl snědl, oči sobě utíral.

„Milostiví pánové, páni sergenti, jen slovíčko. Musím vám to říci. Slyšte, je to moje dcera, má rozmilá dceruška, již jsem byla ztratila. Poslyšte tu událost. Znáám velmi dobře pány sergenty. Bývali vždy laskavi ke mně druhdy, když malí kluci kamením po mně házili, poněvadž jsem vedla život milostný. Oh, však vy mně necháte moje dítě, až mne vyslechnete! Jsem ubohá nevěstka. Cikánky ukradly mně moje dítě. Patnáct let přechovávala jsem jeho střevíček. Tu jej vizte. Takovou nožičku mělo mé dítě. Bylo to v Remeši — Chantefleurier-ova — v ulici Folle-Peine. Snad jste o tom již slyšeli. To jsem byla já! V mládí, v tom krásném čase, strávili jste mnohý krásný okamžik. Vy se nade mnou slitujete, není-liž pravda, milostiví pánové? Cikánky mně ji ukradly, patnáct let ji přede mnou ukrývaly. Měla jsem ji za mrtvou. Představte sobě, moji dobří přátelé, že jsem ji měla za mrtvou. Patnáct let strávila jsem

tuto v tomto sklepe, bez ohně za času zimního. Ach to je krušno. Ubohý rozmilý střevíček. Já tak bědovala. že dobrý bůh mne uslyšel, této noci vrátil mně ji. Je to zázrak dobrého boha. Nebyla mrtva. Jsem jista, že mně ji nevezmete. Kdybych to ještě byla já, neříkala bych nic, ale ona, šestnáctileté dítě. Nechte jí času, aby se mohla v slunci zhlížet. Čím vám ublížila? Ničím! A já také ne! Kdybyste věděli, že mám toliko ji, že jsem stará, a že svatá panna mně ji posílá. A vy jste všichni tak dobří. Vy jste nevěděli, že je to mé dítě, nyní to víte. Oh, já ji miluji. Milostivý pane správce, já bych si raději přála díru ve svých útrobách, než aby ona na prstu se poškrabala. Vy vypadáte tak laskavě. Co jsem vám řekla, to vás dojíhá, není-liž pravda? Oh, pakliže jste měl matku, milostivý pane, tož nechte mně mé dítě, vždyť jste velitel. Vizte, že vás prosím na kolenou, jako se modlíváme k pánu Ježíši. Nežebrám o nic, jsem z Remeše, milostiví pánové, mám políčko od svého strýce Mahieta Pradona. Nejsem žebračka. Nechci nic, ale chci své dítě. Oh, já budu dítě své střežit. Dobrý bůh, jenž jest pánem všech, nevrátil mně je nadarmo. Král, vy říkáte, že tomu chce král. Jemu to zajisté nespůsobí radost, že usmrtíte mou dcerušku. Vždyť král je dobrý. Je to má dcera. Ona mně náleží — mně. Nenáleží králi, nenáleží vám. Chci odejít, my chceme odejít. Dvě ženštiny, jež chtějí odejít, matka a dcera, měli byste nechat odejít. Nechte nás odejít. My jsme z Remeše. Oh, vy jste velmi dobrotiví, pánové sergenti, já vás všechny miluji. Vy mně nevezmete moji maličkou, to není možná. Není-liž pravda, že je to naprosto nemožno? Mé dítě, mé dítě!“

Nepokusíme se o to, abychom vylčovali její posuňky, její názvuk, její slzy, jež mezi mluvením pila, sepínání a lomení její rukou, srdcervoucí úsměvy, v slzách ztopené zraky, její vzlykot, stenání, bědující a pronikavé výkřiky, jimiž proplítala své nespořádané, šílené a urvané

věty. Když umlkla, zamračil se Tristan l'Hermite, avšak jen aby ukryl slzu, jež leskla se v tygřím jeho oku.

Nicméně přemohl svou slabost a pravil úsečně :

„Král tomu chce !“

A po té nachýliv se k uchu Jindřicha Cousina, pravil mu zcela potichu : „Ukonči to rychle !“

Hrozný správce cítil, že by zmužilost i jeho mohla opustit.

Kat a sergenti vešli do komůrky. Matka nebránila se, alebrž vlekla se ku své dceři a vrhla se celým svým tělem na ni. Cikánka viděla, kterak vojínové se blíží. Hružba před smrtí ji oživila.

„Má matko,“ zvolala s nevýslovným přízvukem zoufalosti, „má matko, oni přicházejí, braň mne !“

„Ano, má rozmilá, já tě bráním,“ odvětila matka hlasem slabým, a tisknouc ji ztěsna do náručí, neustále ji líbala. Obě dvě, matka a dcera, ležíce takto na zemi, poskytovaly výjev politování hodný.

Jindřich Cousin objal mladou dívku okolo těla pod jejíma krásnýma ramenama. Dívka uctivši tuto ruku, leknutím zkríknuvši, omdlela.

Kat, s jehož očí hojné slzy na ni kapaly, chtěl ji odnésti ve svém náručí. I hleděl vymknouti se matce, kteráž byla obě své ruce okolo pasu své dcery takřka ovázala, avšak matka byla se tak pevně zavěsila na své dítě, že nebylo možno ji od něho odervat. Jindřich Cousin vlekl tudíž mladou dívku z komůrky ven a matku za ní. Matka měla taktéž oči uzavřeny.

Slunce bylo právě v tomto okamžiku vyšlo, i na náměstí byl se již shlukl notný dav lidí, jež povzdálí se dívali, co to asi takto k šibenici vlekou. Neboť takový býval způsob Tristanův při popravách. Netrpěl toho, aby zvědaví se přiblížili.

U oken nebylo nikoho. Toliko ve vzdálí na vrcholku věží Notre-Dame-ských, jež nad náměstím grèveským vysoko k obloze se pozvedají, mohl jsi rozeznati dva lidi

od jasné ranní oblohy v černém nárysu se lišící, jižto patrně na popravu se dívali.

Jindřich Cousin zastavil se s tím, co vlekl, u osudného řebříku, a jedva dechu popadaje, tak byl výjevem tím dojat, hodil provaz okolo krásného krku mladé dívky. Ubohé dítě ucítilo hrozné dotknutí konopí. Pozvedlo víčka očí a spatřilo holé rameno kamenné šibenice nad svou hlavou. Zachvělo se na celém těle a zvolalo silným a srdcervoucím hlasem: „Ne, ne, já nechci!“

Matka, jejíž hlava byla skryta v šatech dceřiných, ani slova nemluvila, i bylo toliko vidět, kterak na celém těle se třese, i bylo slyšet, kterak hojnějšími úlibky dceru svou obsypává. Kat použil tohoto okamžiku, aby násilně odtrhl její ruku, již odsouzenou k sobě tiskla. Matka buď z ochablosti, buď ze zoufalství tomu nebránila. Potom vzal kat mladou dívku na rameno, s něhož krásná děva půvabně přes širokou jeho hlavu sklesla. Konečně postavil nohu na řebřík, aby po něm vzhůru vylezl. V tu chvíli matka, na dláždění skleslá, otevřela úplně oči. Nezkřiknuvši vzchopila se s hrozným vzržením a po té uvrhla se jak divoká šelma na svou kořist, na ruku katovu a kousala do ní. To stalo se s rychlostí blesku. Kat bolestí zařval. Přiběhli mu na pomoc; s tíží odtrhli krvácející ruku jeho ze zubů matčiny. Tato dlela v hlubokém mlčení. Odstrčili ji surově, i bylo pozorovat, že hlava její na dláždění těžce padla. Zvedli poustevnici, ona však padla poznovu.

Byla mrtva.

Kat, jenž mladé dívky z ruky byl nepustil, vylézal po řebříku.

II.

La creatura bella bianco vestita — Dante.

Quasimodo vida, že cela Esmeraldy je prázdná, a že cikánka tam již není a že mezi tím, co on ji bránil,

jiní ji byli unesli, rval sobě oběma rukama vlasy a překvapením a bolem na celém těle se chvěl; po té jal se běhati po celém chrámu, hledaje cikánky, i řval s podivnými výkřiky ve všech zákoutích zdi a trousil vytrhané své zrzavé vlasy po dláždění. To se stalo právě v okamžiku, když lučištníci královští vítězně vtrhli do chrámu matky boží, hledající taktéž cikánky.

Quasimodo napomáhal jim v tom, ubohý hlušec netušil jejich děsných záměrů. Měl za to, že nepřátelé cikánky jsou tuláci. I dovedl dokonce Tristana l'Hermite-a ku všelikým skryším, zotvíral mu tajná dvířka, dvojitá skříňně na oltářích, a zadní sakristie. Kdyby nebohá byla tam ještě bývala, Quasimodo byl by ji zradil. Když Tristan hledáním umdlen a ničeho nenašed od dalšího pátrání upustil (a Tristan tak snadno toho nečinil), pokračoval Quasimodo o své ujmě v prohledávání. Dvacetkrát, stokrát proběhl chrámem, v délku a šířku, od shora dolů, volal na pomoc, křičel, prohledával každý kout, strkal hlavu do každé díry, osvěcoval pochodní každou klenbu, a takřka šílený sobě zoufal. Samec, jemuž ztratila se samice, není vyděšenější a neřve tak děsně. Konečně zabezpečiv se, že Esmeraldy tam není, že je po všem veta, že mu ji ukradli, ubíral se zvolna nahoru po schodech věže, po oněch schodech, po nichž v den, kdy cikánku zachránil, u vytržení a s vítězoslávou byl nahoru kvapil. Nyní ubíral se těmitéž místy s hlavou svěsenou, mlčky, bez slz a takřka nedýchaje. — Chrám byl znovu pust a v ticho zahalen. Lučištníci byli jej opustili, aby kouzelníci po městě stíhali. Quasimodo, octnuv se o samotě v ohromném chrámu, jenž před chvílí byl oblehán a tak hlučný, ubíral se k cele, v níž cikánka pod jeho ochranou tolik neděl byla spala. Blíže se k cele, představoval sobě, že ji tam snad najde. Zabočil za roh chodby, jež vede na střechnu pobočných lodí chrámových, spatřil úzkou komůrku s okénkem a s dvířkami, ukrytou pod velikým podporným pilířem jak hnízdo

ptáčka pod letorostí, a tu opustila ubožáka zmužilost i opřel se o pilíř, aby nesklusnul.

Představoval sobě, že snad se tam vrátila a že dobrý duch ji tam nazpět zavedl; že komůrka je příliš bezpečná a vábná, než aby tam nedlela, i neodvážil se učiniti krok ku předu, aby se přeludu svého nez bavil.

„Ano,“ pravil sobě, „ona tam snad spí anebo se modlí. Nesmím ji vytrhovat.“ Konečně sebral svou zmužilost a přiblíživ se po prstech u nohou, pohlédl do komůrky a vešel do ní. Komůrka byla prázdná. Nešťastný hlušec zvolna ji prošel, nadzvedl postel a podíval se pod ni, jakoby se dívka byla mohla skrýti mezi podlahu a žíněnku; po té zavrtěv hlavou, jak zblbělý se zastavil. Najednou všecek zuřivý shasil nohou pochodeň a nepromluviv slova a ani nevzdechnuv, vrazil v plném běhu hlavou o zeď a sklesl omráčen na dláždění. Zpamatovav se, uvrhl se na postel, válel se po ní a jak šílenec líbal teplé ještě místo, na němž mladá dívka byla spala, i ležel tam po té několik minut, ani sebou nehýbaje, jakby tam ducha svého chtěl vypustit. Konečně se vzchopil, a potem zbrocený, soptě a zuře, jal se hlavu svou otloukati o stěny s hroznou pravidelností kladiva u svých zvonů a s odhodlaností člověka, jenž chce ji sobě rozrazit. Ocha blý konečně podruhé na podlahu sklesl, i vyvlekl se po kolenou z cely, a usadil se s užaslou tváří přede dveřmi na podlahu. Takto strávil více než hodinu; ani sebou nehýbaje, i maje zrak upřený na opuštěnou komůrku, zasmušilejší a zádumčivější než matka, jež posadila se mezi prázdnou kolébkou a plnou rakev. Neproněsl ani slova; toliko v dlouhých přestávkách otrásal prudký vzlykot celým jeho tělem, avšak vzlykot bez slz, jak blýskání letní, jež žádným hlukem není provázeno.

Jak se zdálo, zpomněl sobě na arcijahna v tuto chvíli, an v zoufalém svém zadumání přemítal, kdo by mohl býti neočekávaný únosník cikánky. Zpomněl sobě, že Claude Frolo jediný měl klíč ku schodům, jež vedly ku

komůrce, zpomněl sobě na jeho noční útoky na mladou dívku, na první takový útok, při němž on, Quasimodo, byl mu pomáhal, a na druhý útok, ježž on mu byl překazil. Zpomněl sobě na tisícové podrobnosti a nepochyboval více, že arcijahen cikánku byl unesl. Avšak úcta jeho ku knězi tomu byla taková, vděčnost, oddanost a láska k tomuto člověku byly v srdci jeho zapustily takové kořeny, že odolávaly i v tomto okamžiku drápům žárlivosti a zoufalosti.

Měl na mysli, že arcijahen to byl učinil a nesmírný i krvolačný hněv, ježž by ku každému jinému byl pocítoval v okamžiku, kde se to týkalo Claude Frollo, proměnil se u ubohého hlušce toliko v hlubší bol. V tu chvíli, kde myšlenky jeho tímto způsobem na knězi utkvěly a ranní zoře podporní pilíře právě bělila, spatřil, kterak na vrchním patře chrámu matky boží v rohu, ježž tvoří zevní zábradlí, postava tamtudy směrem k němu se ubírá. Poznal ji. Byl to arcijahen.

Claude Frollo kráčel krokem vážným a povlovným. Kráčeje nehleděl kněz před sebe, i ubíral se k jižní věži, avšak tvář jeho byla obrácena stranou, k pravému břehu Sekvany, i měl hlavu vypnutou, jakoby něco přes střechy chtěl zahlídnout. Vír často také tak šikmo se dívá. Letí k jednomu místu a pohlíží k jinému. Kněz kráčel, anižby Quasimoda pod sebou byl pozoroval. Hlušec, náhlým tímto zjevením jak zkamenělý, viděl, kterak kněz vešel do dveří u schodů na věži jižní. Čtenář ví, že je to věž, s níž je vidět na radnici. Quasimodo se vzchopil a následoval za arcijahnem.

Quasimodo ubíral se po schodech, aby zvěděl, proč kněz po nich se ubírá. Ostatně nevěděl ubohý zvoník Quasimodo, co má počít, co má říci a chtíti. Ovládala ho toliko zuřivost a obava. Arcijahen a cikánka zápasili mezi sebou v jeho srdci. Octnuv se na vrcholi věži, dříve než vystoupil na taras ze tmy po schodech se rozkládající, opatrně proskoumal, kde kněz se nalézá.

Týž byl k němu zády obrácen. Prolamované zábradlí táhne se kolkolem tarasu věže. Kněz, jehož oči po městě tékaly, opíral prsa o onu stranu zábradlí, kteráž čelí k mostu Notre-Dame-skému. Quasimodo plížil se vlčím krokem ku knězi, aby se podíval, na co týž asi tak upřeně pohlíží. Pozornost kněze byla tak k jiné věci zabrána, že ani nezaslechl blízkých kroků hlušcových. Paříž, viděna s výši věží Notre-Dame-ských, poskytuje za svěžího světla letní zoře výjev vznešený a rozkošný, a poskytovala jej zejména za oněch dob. Bylo to tehdáž asi v měsíci červenci. Nebe bylo naskrze jasné. Několik opozdivších se hvězd shasínalo na rozličných místech, jen jediná nadmíru jasná leskla se na východě, na nejjasnější části oblohy. Slunce právě mělo vyjítí. Paříž začínala sebou hýbat. Nadmíru jasné a nadmíru čisté světlo objevovalo oku v ostrých rysech veškeré útvary, jež tisícové domy k východu tvoří. Ohromný stín věží rozkládal se od střechy ku střeše, od jednoho konce města k druhému. V některých čtvrtích města panoval již hlomoz a šumot, tu ozývalo se srdce zvonu, onde duněla rána kladivem, jinde zavzníval rachot jedoucí káry. Dýmové sloupy zvedaly se již zde a onde nad tímto povrchem střech, jakoby skrze rozsedliny ohromné pokrývky lávové. Řeka, jejíž voda láme se o pilíře tolikerých mostů a o jazyky tolikerých ostrovů, byla pruhována řasami stříbrnými. Kolkolem města, za hradbami, zbloudilo oko ve velikém kruhu kotoučovitých par, skrze něž nezřetelně rozeznával jsi nekonečnou čáru rovin a půvabnou vypouchlost pahorkův. Všeliké druhy zachvívajících se hlukův vznášely se nad tímto městem zpola již probuzeným.

K východu rozbáněl ranní vítr sem a tam po obloze některé bílé kotouče oblak, jež z mlhavého rouna pahorkův byl urval. Na přededvoří chrámu matky boží objevovalo se několik dobromyslných ženštin, ježto nesouce v ruce hrnce na mléko okazovaly sobě v úžasu podivné porouchání hlavních vrat chrámových a dva proudy olova,

jež v rozsedlinách pískovce bylo ustydlo. To byly veškeré stopy nočního hlomozu. Hranice, již Quasimodo mezi věžmi byl zapálil, byla již uhasla. Tristan byl již dal náměstí zamesti a mrtvé do Sekvany vházeti. Králové jako Ludvík XI. starají se o to, aby po seči dláždění rychle bylo vyčištěno.

Zvenčí před zábradlím věže, právě pod oním místem, kde kněz byl se zastavil, nalézal se kamený fantasticky vytesaný okap, jakéž trčívají na budovách gotických, a v rozsedlině tohoto okapu dovádivě pokyvovaly na sebe dvě kvetoucí blednivky, jež větrem pohybované jakoby živé vespolek se pozdravovaly. Nade věžmi ve vzdálí zavznívalo pod oblohou švitoření ptačí.

Avšak kněz ničeho neslyšel, a ničeho ze všeho toho neviděl. Náležel k lidem, pro něž jitra, ptáci a květiny nemají ceny. Na tomto ohromném obzoru, jenž kolkolem něho poskytoval tolikerých vyhlídek, poutalo pozornost jeho jediné místo.

Quasimodo hořel chtivostí, aby se kněze zeptal, co s cikánkou byl učinil, avšak arcijahen v tomto okamžiku dlel kdesi mimo svět. Byl se patrně octnul v okamžiku takové rozčilenosti, kde bychom nepozorovali ani srčení se země. Oči měl neustále upřeny k jakémusi místu, i stál tu mlčky, sebou nehýbaje. Toto mlčení a tato nehybnost byly tak hrozné, že zdivočelý zvoník se třásl a sobě netroufal, aby na kněze dotíral. Avšak jiným způsobem činil dotaz na arcijahna, stopoval totiž směr pohledu knězova a tak se stalo, že pohled ubohého hlušce utkvěl na náměstí grève-ském.

Zpozoroval takto, že i kněz tam pohlíží. U stálé šibenice byl přistaven řebřík. Na náměstí bylo trochu lidí a mnoho vojáků. Jakýs muž vlekl po dláždění za sebou cosi bíleho, na němž bylo zavěšeno cosi černého. Týž muž zastavil se u paty šibenice. Po té dělo se něco, co Quasimodo nemohl dobře rozeznat. Jediné jeho oko nebylo sice své bystrosti ani dost málo postrádalo,

avšak byl tam takový dav vojákův, že nebylo možno, abys všechno rozeznal. Avšak najednou vyšlo slunce a po celém obzoru rozlil se takový proud světla, že se podobalo, jakoby všechny vrchole věží, všechny komíny a lomenice najednou byly v plamenu se vzňaly.

Mezi tím lezl muž po žebříku nahoru. Quasimodo nyní zřetelně všechno rozeznával. Muž týž nesl na rameně ženštinu, mladou ženštinu bíle oděnou. Mladá tato dívka měla provaz okolo krku. Quasimodo ji poznal. Byla to ona.

Muž byl se octnul nahoře na řebříku a urovnával provaz. Kněz, aby líp viděl, kleknul na zábradlí. Najednou odrazil muž nohou zhurta řebřík a Quasimodo, kterýž po nějakou dobu již ani nedýchal, viděl, kterak as dva lokte zvýší nad dlážděním ve vzduchu se kolisá ubohé děvče, na jehož ramena muž byl se schouli. Provaz otočil se několikráte do kola a Quasimodo pozoroval, kterak tělo cikánčino strašně sebou cuká. Kněz zase s nataženým krkem a očima vytřeštěnýma pohlízel na děsné skupení muže a mladé dívky, pavouka a mouchy.

V nejstrašnějších okamžiku vypuknul na zsinalé tváři knězově dábelický smích, smích, jakýž je jen možný, když člověkem více nejsme. Quasimodo nezaslechl toho smíchu, avšak byl jej spatřil. Zvoník uskočil několik kroků nazad za arcijahna, najednou ale vyřítil se zuřivě naň a oběma svýma silnýma rukama srazil Claude Frolla do propasti, nad níž týž byl nachýlen.

Kněz zkríkl: „Zatracení“ a spadl.

Okap, nad nímž se byl nalézal, zadržel ho v jeho pádu. I zachytil se na něm rukama zoufale a v okamžiku, kde ústa chtěl otevřít, aby na novo zkríknul, spatřil za zábradlím nad svou hlavou hroznou a mstící postavu Quasimodovu, i zmlknul.

Pod sebou měl propast, pád to více než dvě stě stop na dláždění. V hrozném tomto položení arcijahen ani nehlesnul, ba ani nevzdechnul. Avšak kroutil se na

okapu s neslýchaným namaháním, aby se nahoru vysoukal. Ruce jeho ale nemohly se na žule zachytit a nohy jeho rozškrabovaly zčernalou zeď, aniž by se v ni mohli zahnout. Kdož byli vystoupili na věže Notre-Dame-ské, vědí, že zrovna nad zábradlím nalezá se kamenný výklenek. Nešťastný arcijahen mrhal své síly, aby se k tomuto ustupujícímu uhlu dodral. Nezápasil se zdí strmou, alebrž se zdí, jež pod ním unikala.

Quasimodo byl by mohl jen ruku podat, aby Claude Frolla z propasti vytáhl; avšak on naň ani nepohlednul. Díval se upřeně na šibenici. Díval se na cikánku. Hlušec byl opřel se lokty o zábradlí na místě, kde před chvílí arcijahen se nalézal a tu, neodvraceje zraku svého od jediného předmětu, jenž v tuto chvíli na světě proň měl platnost, stál nehybně a němě jak člověk, do něhož blesk byl udeřil a dlouhý potok slz řinul se zticha z jediného jeho oka, jež doposud toliko jedinou slzu bylo vycedilo.

Arcijahen supěl. Lysé jeho čelo zatopeno bylo potem, nehty jeho byly se o kámen zkrvácely, kolena jeho byla se o zeď odřela. Slyšel, kterak komže jeho, zachycená o okap, praská a při každém hnutí se trhá. Na dovršení neštěstí končil se okap v olověnou rouru, kteráž pod tíží těla jeho se ohýbala. Arcijahen cítil, kterak tato roura zponenáhla se ulamuje. Nešťastník nahlížel, že musí spadnout, jakmile ruce jeho namaháním ochabnou, komže jeho se roztrhne a olovo se ulomí, a hrůza naplňovala jeho útroby. Chvílemi vyděšen pohlížel k úzké ploše, již asi deset stop pod ním některé řezby tvořily i prosil nebesa z hlubin zoufající své duše, aby mohl skončit život svůj na této prostoře mající v objemu dvě čtvercové stopy, i byť by to trvati mělo i sto let. Jednou pohledl též pod sebe na náměstí, do propasti, avšak pozvednuv hlavy zavřel oči — a vlasy se mu vesměs zježily.

Mlčení obou mužů bylo hrozné. Kdežto arcijahen několik kroků opodál od Quasimoda tak hrozným způsobem

se smrtí zápasil, plakal zvoník a díval se na náměstí grève-ské.

Arcijahen vida, že veškeré jeho namahání jen ještě více zviklává křehké opěradlo, jež mu zbývalo, odhodlal se, že sebou již nehýbal; i objímal okap a jedva dýchaje ani sebou nehýbal; i nebylo na něm pozorovati jiného hnutí než křečovité, bezděčné stahování břicha, jakéž pocítujeme ve spaní, když se nám zdá, že padáme. Oči své chorobně a v úžasu vytrěštěné upíral k jednomu místu. Zponenáhla ztrácel všechnu oporu, prsty jeho klouzaly na okapu, i pocífoval vždy více a více ochablost rukou a tíži svého těla. Ohnutina olova, o niž posud se držoval, každou chvíli nachylovala se o vrub více do propasti. Pod sebou viděl hrozné podívání, střechu chrámu St. Jean-le-Rond podobající se střeše domečku z karet. Pohlížel střídavě na bezcítěné řezby věže, jež jak on nad propastí visely, nestrachující se pro sebe a proň nemající útrpnosti, před jeho očima zvedaly se netvory s otevřenými jícný, pod sebou viděl dlážděné náměstí, nad hlavou svou plačícího Quasimoda.

Na přededvoří stálo několik skupení zvědavců, jižto klidně hleděli uhodnout, který pošetilec tak podivným způsobem se baví. Kněz slyšel, kterak hlas jejich jasně a pronikavě až k němu dozníval — kterak praví: „Věru ten zláme si dojista vaz.“

Quasimodo plakal.

Konečně nahlídnul arcijahen, vztekem a zděšením maje rty zpěněny, že všechno je zbytečné. Nicméně sebral všechnu ještě mu zbývající sílu k poslednímu namahání! I zpřímiv se na okapu, opřel obě svá kolena o zeď a zachytiv se rukama za rozsedlinu v kameně, vylezl as stopu nahoru; avšak hnutím tímto ulomil se znáhla olověný zobák, o nějž byl se posud opíral. Zároveň roztrhla se jeho komže. I cítil nyní, kterak vše pod ním mizí a jak toliko ztrnulé a nyní i ochablé ruce ještě za

něco se drží. I zavřel tudíž nešťastník oči a pustiv se okapu spadl do propasti.

Quasimodo díval se, kterak kněz spadá! Pád s tak vysoká bývá zřídka kolmý. Arcijahen vymrštěn do vzduchu, spadal zpočátku dolů po hlavě a s rozpřaženými rukama, po té několikráte otočil se kolem sebe, konečně zanesl ho vítr na střechu domu, na níž nešťastník málem se roztráštěl. Nicméně nebyl mrtev, když tam se byl octnul. Zvoník viděl, kterak ještě jednou se pokouší, aby nehty se zachytil o lomenici; avšak střecha byla příliš příkrá a arcijahen neměl nížádné síly. I sklouzl po střeše jak taška, jež se byla vylomila a odrazil se o dláždění. Po té sebou na něm již ani nehnul.

Quasimodo upřel po té zrak na cikánku, jejíž tělo na šibenici visoucí ve vzdálí pod bílým jejím šatem v posledním cukání zápasíc k smrti se zachvívalo a pohlednuv pak na arcijahna roztaženého u paty věže, jenž neměl více na sobě podoby lidské, pravil s vzlykotem, jímž hluboká jeho prsa se dmula. „Oh, tož vše, co jsem byl miloval!“

III.

Svatba Phoebova.

Když k večeru téhož dne soudní úředníci biskupovi byli přišli, aby odnesla se z dláždění přededvoří roztráštěná mrtvola arcijahnova, byl Quasimodo z Notre-Dame-u zmizel.

O této události kolovaly mnohé pověsti. Nepochybovali o tom, že byl nastal den, kde Quasimodo, totiž ďábel, podle úmluvy byl unesl Claude Frolla, totiž kouzelníka.

Mělo se za to, že byl přelomil tělo, aby duši vynal, podobně opicím, jež rozlousknou skořápku oříšku, aby jádro snědli.

Proto také nebyl arcijahen na posvátné půdě pochován.

Ludvík XI. zemřel následního roku v měsíci srpnu 1483.

Petru Gringoire-ovi podařilo se, že zachránil kozu a v básnění tragickém úspěchu došel. Okusiv jak se zdá všelikých pošetilosti, hvězdárství, mudretví, stavitelství, hermetiky, byl se navrátil k největší pošetilosti — k tragedii. Toť nazýval, že dostalo se mu konce tragického. Vizme, čeho se stran jeho dramatické oslavy v účetní knize Paříže z roku 1483 dočítáme: Janu Marchandovi a Petru Gringoire-ovi tesaři a básníkovi, jižto zbudovali a sepsali mysterie provozované v Châteletu při vjezdu pana legata, jakož za objednání osob, za upravení jich i za oblekání, jakž toho k řečeným mysteriím bylo potřeba, jakož za zbudování lešení k tomu potřebného, za vše to sto livresů. — Také Phoebus ze Châteaupersu dočkal se konce tragického, — oženil se!

IV.

Svatba Quasimodova.

Pravili jsme, že Quasimodo byl zmizel z Notre-Dame-u v den úmrtí cikánky a arcijahna. V skutku ho také nikdo více nespatriil, nikdo nezvěděl, co se z něho bylo stalo.

V noci, jež následovala za popravou Esmeradinou, byli katovi holomci tělo její se šibenice sňali a donesli ji podle tehdejšího obyčeje do sklepa Montfauconského.

Montfaucon byl, jak Sauval pravil, „nejstarší a nejnádhernější šibenice v království.“ Mezi předměstími Temple a Saint-Martin, as sto stop opodál hradeb pařížských, několik dostřelů z lučiště opodál Courtille-u vyčnívala na vrcholu pahorku poznenáhla se zvedajícího, jenž ale dosti byl vysoký, že bylo naň vidět několik mil

z vůkolí, podivná budova, podobající se celtickému Cromlechu, kde taktéž byly se konaly oběti lidské.

Představme sobě na vrcholi sádrové hromady veliký zděný parrallélipipéde, 15 stop vysoký, 30 stop široký a 40 stop dlouhý s vraty, s podjezdem zvenčím a s tarasem. Na tarasu tomto zvedalo se šestnáct ohromných kamenných pilířův třicet stop vysokých jak sloupení na třech stranách čtyřstranného tarasu, na němž spočivaly; svrchem byly tyto pilíře spojeny silnými břevny, s nichž v odstavcích visely řetězy, na každém řetězu houpala se kostra; v okolí na rovině zvedal se kamenný kříž a dvě šibenice druhé třídy, jež zdály se vyrážeti co odprutce kolem střední šibenice. Nade vším tímto pod oblohou poletovala hejna krkavců.

Hle toť byl Montfaucon.

Ku konci patnáctého století byla strašná šibenice, jež pocházela z roku 1328, již velmi rozpadlá; břevny byly červotočivé, řetězy zrezovatělé, pilíře pokryty zelenou plísní, otesané kameny, tu kde byly zadělány, zase rozpoltěny a na tarasu, jehož noha lidská se nedotýkala, pučela tráva.

Na obloze tvořil týž pomník děsný profil, zejména v noci, když měsíc ony bílé lebky trochu osvěcoval aneb když večerní vítr řetězy a kostrami pohyboval a potmě jimi otrásal. Tato šibenice stačila, aby veškerá vůkolí proměnila v místa děsná.

Kamenná stavba, jež hnusné budově za základ sloužila, byla duta. Byliť tam vystavěli ohromný sklep uzavřený mříží ze starého, zkaženého železa, do sklepa tohoto házeli netoliko mrtvoly, jež s řetězů Montfauconských byly sňaty, alebrž mrtvoly všech nešťastníků, jižto na ostatních stálých šibenících pařížských bývali oběšeni. Do této hluboké masárny, kde tolik lidského prachu a tolik zločinů pospolu tlelo, byloť doneslo své kosti mnoho vznešených a mnoho nevinných mužův od Enguer-

randa de Marigni, jenž byl muž spravedlivý a v Montfauconu započal, až k admirálu Colignimu, jenž taktéž byl muž spravedlivý a Montfaucon skončil.

Co se týká tajemného zmizení Quasimodova, mohli jsme se pouze následního dopátrat.

As dva roky neb osmnáct měsíců po událostech, jimiž končí se toto vypravování, šli vyhledávat do sklepu Montfauconského mrtvolu Oliviera-le-Daima, jenž přede dvěma dny byl oběšen a jemuž Karel VIII. byl udělil milost, aby byl pochován v lepší společnosti v Saint-Laurentu, i našli mezi všelikými ohyzdnými kostrami dvě, z nichž jedna druhou zvláštním způsobem objímala. Jedna z těchto dvou koster byla kostra ženštiny, jež měla posud na sobě několik cárů šatův z látky druhdy bílé a okolo krku stužku, na níž navlečeny byly kouzelné figurky, na stužce visel hedbávný sáček zelenými skelnými perlami ozdobený, jenž byl otevřen a prázden. Věci tyto byly tak skrovné ceny, že jich kat bezpochyby ani nechtěl. Druhá kostra, jež druhou objímala, byla kostra muže. Shledalo se, že páteř má skroucenou, hlavu mezi lopatkama a jedna noha že je kratší než druhá. Ostatně nebyl vaz zlomen a bylo patrné, že člověk týž nebyl oběšen. Muž, od něhož kostra tato pocházela, byl tudíž patrně tam přišel a tam byl zemřel. Když chtěli odloučiti kostru tuto od kostry, kterouž objímala, rozpadla se v prach.

Životopisní nástin

V i k t o r a H u g a .

Pokládám to za svou povinnost, abych vylíčil v krátkosti životopis muže, jehož dvě arcidíla jsem do češtiny uvedl, jehož jméno i z vlnobití politického nejednou se slávou k nám bylo zanešeno, jehož působení ale nicméně, posuzováno skrze okuláry kritiky německé, nejednou neprávě bylo u nás oceněno.

Toť je vůbec u nás ještě kletbou dřívějšího našeho vychování, že jsme od nejtulejšího mládí ssáli do sebe náhledy a názory toliko německých spisovatelův, jižto v přepychu sobeckém všeliký duševní rozvoj jiných národův s pohrdáním posuzují, aneb aspoň, když jinak nemohou, méně ho cení, aby tím vlastní jejich rozvoj duševní většího lesku nabýval.

Takový sebeklam lze pochopiti, byť i ne omluviti, u Němců, jižto s řevnivostí pohlízejí na světovou slávu jiných národův, nemohouce leč násilím slávu vlastní za hranice své vlasti roznášeti — avšak zpozdilost by to byla od nás, abychom úhlavním odpůrcům našeho národního rozvoje nespravedlivým způsobem nechávali zlehčovati muže, jižto co praví velikáni celého člověčenstva celému člověčenstvu náleží a svou zaslouženou chválou zastíniti by měli v paměti naší jména mnohých mužů, jež nám násilím vítězná kultura německá předkládala, abychom se jim obdivovali a klaněli.

Takovým průběhem našeho vychovávání stalo se, že uměli jsme všeliké i prázdné průpovídky dosti nepatrných německých spisovatelův z paměti a že jsme se obdivovali moudrosti a důvtipu německému, o němž pečlivé badání vyneslo na jevo, že je to vlastně ovoce cizí duševní činnosti, kdežto jsme zaujati samou německou literaturou a jen povrchně obírajíce se literaturami cizími, opakovali po Němcích pohrdlivé úsudky o všem, co nebylo německého, a velkolepé písemnictví anglické, francouzské a italské jen v některých řídkých plodech jednotlivých a to jen s velikou střízlivostí uznávali.

V posledních dobách se to však o mnoho u nás zjinačilo, i vidíme namnoze snahu, abychom bližším poznáváním světových literatur, anglické, francouzské a italské vyzuli se z kantorského vlivu německé literatury, jakýž tato druhdy nad námi sobě osvojovala.

Skoumajíce takto vývin duševní slavného Viktora Huga z francouzských pramenů, a stopujíce činnost jeho vlastním seznáním jeho děl, uhlídáme jeho obraz v záři skvělé, již nebudou zastiňovati skvrny, jimiž závist Němců obraz týž potřísnila.

Seznavše tudíž zejména dramatická díla Viktora Huga a uvažujíce, s jakým nadšením přijaty byly a podnes přijaty bývají od francouzského obecnstva, a s jakou nelfčenou chválou o nich pronesli se slavní Chateaubriand, Montalembert, Beranger, zhrozíme se zajisté úsudku, jakého se dostalo V. Hugovi co dramatikovi v díle jednom českém, v němž spisovatel český za příkladem Němců dramata jeho vyhlašuje za sklad šeredných nestvůr a psychologických nemožností, ačkoli by týž velebitel německých dramatiků Schillera a Göthe-a mohl v nich vyhledati o kopy více psychologických nemožností a co přídavek kopy naivností.

Soudíce střízlivě a samostatně o Viktoru Hugovi, shledáme zajisté, že máme před sebou světového lyrického básníka a slavného romanopisce, jehož Notre-

Dame-u a Bídníkům nevyrovná se žádný německý román, důmyslného dramatika, jenž škrobenosti francouzské literatury dramatické vdechnul nový svěží život, proslulého řečníka za práva lidstva, a muže vznešené povahy, jakž za dob našich pořádku se vyskytují.

Životopisní náš nástin podá k tomuto úsudku zajisté dostatečných dokladův.

Mládí Viktora Huga poskytovalo mu hojně příležitosti k probuzení jeho arciže přírodou štědře mu udělených vloh.

Viktor Maria Hugo narodil se dne 26. února 1802 v Besançonu, z otce hraběte generála Huga, nadšeného přívržence Napoleona, a z matky Žofie Trébuchetové, Bretaňky, jež v náboženském vzhledě lnula k filosofickým náhledům Voltaire-ovým, v politickém vzhledě ale fanatickou byla velebitelkou svrženého rodu královského Bourbonův. Viktor Hugo přišed na svět, byl tak slabého těla, že lékaři na určito tvrdili, že v dětství svém zemře. Matce také nespůsobil při narození velkou radost, byl při narození svém dle jejích slov „veliký jak nůž“ a tak ošklivý, že se bytosti lidské téměř ani nepodobal.

Přes proroctví lékařův dospíval Viktor na těle a ještě více na duchu. Měl dva starší bratry a sedávaje za stolem, když oni čísti se učili, byl se k překvapení rodičů od pouhého dívání čísti naučil. Ješto otec neustále polem ležel, poslal choť s dětmi, jež s ním potud na ostrově Elbě a v Neapolsku byly meškaly, do Paříže, kdež děti dány byly do školy soukromé. Po tříletém pobytu v Paříži povolána choť i děti do Španěl, kdež generál Hugo od Napoleonova bratra Josefa, za krále španělského povýšeného, jmenován byl guvernérem tří provincií a hojnými statky byl obdařen, kteréž arci po zapuzení Francouzů ze Španěl generálovi od krále Ferdinanda byly skonfiskovány.

Aby děti na cestu do Španěl byly řádně připra-

veny, musely se učit o překot španělsky, a tyto, zejména Viktor, dovedly za šest neděl také skutečně po španělsku hovořit.

Cesta do Španěl (r. 1811) na romantické zjevy přebohatá, vzbudila v mladistvé mysli vnímavého Viktora onen horující vzlet, jenž veškerá díla jeho provívá, a zejména jeho oblibu v monumentálním stavitelství, na něž Španělsko je tak bohaté.

Zajímavé je zvědět, kterak dojmy z dětinství často trvalý mívají účinek; na příklad španělské městočko „Ernani“ okouzlo tak mladého Viktora, že později hrdinu jednoho svého dramatu překřtil tímto názvem!

Tak je Elespuru, blázen v dramatu Cromwell, jméno ošklivého hochy ze španělské kolleje, do níž Viktor a jeho bratři za pobytu svého v Madridě dány byly, a dramatická osoba ničema Belverana jméno spolužáka, jenž bratra Viktorova Eugena poranil, že týž byl haněl Španěly. Et nomina habent sua fata!

Jako dříve ve Francii, tak i nyní v Španělsku byly děti neustále pod dozorem matky, poněvadž otec za příčinou hodnosti své na krátko jen vždy v Madridě pobyl.

Roku 1812, kdy Francouzové viděli, že meškání jejich v Španělsku dlouho nepotrvá, poslal generál Hugo choť s mladšíma dvěma hochy zase do Paříže zpět, zanechav při sobě co vojáka nejstaršího syna Abela, jenž stal se později spisovatelem historickým a vojenským.

Viktor, vida zřídka otce, přirozeně ssál do sebe politické náhledy matky své, kteráž zejména po pádu Napoleónově s okázalostí odívala se v barvy královské rodiny bourbonské, jež na trůn francouzský se byla navrátila.

Kdežto jednak horlivost tato matky odměněna byla tím, že Viktorovi dána byla dekorace řádu liliového, a ona matka a děti zdobily se bílými kokardami, sesazen je generál Hugo se své důstojnosti, poněvadž i po vzdání

se Paříže pevnost Thionville pro Napoleona proti spojencům byl bránil.

Avšak vliv matčin na vychování Viktora nebyl přece úplně jednostranný. Bylať ho totiž za posledního pobytu v Paříži posílala pro knihy do půjčovny, kdež shovívavostí knihovníka několik hodin denně čítával 13letý hoch Rousseau-a, Voltaire a a Diderota, kteří arci položili základ k změně, kterouž nadšený druhdy velebitel Bourbonů stal se nejneustupnějším horlitem za republikánské zřízení své vlasti.

Otec vida se zbavena svého důstojenství, pomýšlel na budoucnost svých dětí, a chtěje, aby studovali na polytechnice, dal je všechny tři do přípravné školy. Viktor v této škole osvědčil se v 13. roce svém co básník a získal si tím veliký vliv na své spolužáky. V básnickém jeho horování jevíly se arci posud zcela dojmy dětského jeho vychování, nenávisť k revoluci a císařství a láska k Bourbonům.

Tak sepsal již v 14. roce tragedii Irtamenes na oslavu restaurace, jež však nebyla uveřejněna. „Trůn bez oltáře,“ toť bylo jeho heslo — v politice legitimista, v náboženství humanista — samé účinky jeho vychování. Do této dětské takřka literární činnosti náleží též úryvek dramy Athalie a melodrama Inez de Castro.

V 15. roce svém ucházel se již o básnickou cenu akademie francouzské, největší to poctu pro spisovatele francouzského. Sepsal báseň 320 veršů a akademie učinila ve své zprávě o tom zmínku, žurnalistika zabývala se již jménem Viktora Huga. Nastoupil nyní dráhu romanopisce a následkem sázky sepsal v 14 dnech román Bug Jargal, jenž přes všeliké přehnanosti bujné mladistvé obraznosti, žárem slohu a plastickým líčením krajin a staveb učinil V. Hugo duchaplným stoupencem románů Scottových.

V roce 1818 opustil V. Hugo polytechnický ústav a žil soukromě s matkou svou, oddávaje se naskrze lite-

ratuře. Vedlo se jim nyní zle, neb generál mimo Paříž meškající měl jen poloviční plat, tak že rodinu svou nevalně podporoval.

Do roku 1820 byl obdržel V. Hugo tři ceny od akademie toulonské za tři básně a zejména za báseň na sochu Jindřicha IV., již za noc byl sepsal, zlatou lilii. Založil touže dobou s bratry svými časopis belletristický „le Conservateur litteraire,“ v němž uveřejňoval své básně nasrže v směru royalistickém. Otec jsa neustále odpůrce královských Bourbonů neděsil se této činnosti syna svého, říkávaje: „Nechte působiti čas. Dítě je náhledů matčiných, muž bude náhledů otcových.“ A proroctví to se nakonec vyplnilo. Touže dobou byla vnímavá povaha V. Huga podstoupila první viditelnou změnu. Vliv slavného Chateaubrianda, jenž osobně s V. Hugonem v styku se nalézal, působil, že z voltairského royalisty stal se royalista křesťanský. Byl tou dobou octnul se kdys v společnosti mezi herečkami, jež podle způsobu svého života mu hned tykaly a lehkovážně mluvily. V. Hugo polekán z toho šel druhý den k zpovědi, k příteli svému pateru Lammenaisovi, kterýž arci mu z tak lehkého hříchu s úsměchem dal rozhrěšení. Když královský princ vévoda z Berri byl zavražděn, sepsal V. Hugo odu na smrt jeho a stal se tím slaveným ve všech kruzích jak královské rodiny tak i jejích přívržencův. Roku 1821 zemřela mu matka. — Byl nyní odkázán na roční důchod 600 franků, bydlel v podkrovním pokojíku a měl jen tři košile. Avšak uměl sobě vše rozpočísti — rozpočet Maria v Bídnicích je opis rozpočtu Hugova z této doby.

Hledal tudíž nakladatele na své ody a vyšly také arciže na špatném papíře. Obdržel za ně 750 franků od nakladatele, i rozprodalo se jich 1500 výtisků, skrovný to úspěch v porovnání s pozdějšími vydáními děl Hugových, jež až na statisíce výtisků dospěly. Nyní nedal se V. Hugo více zdržet, aby neoženil se s krásnou dcerou rodiny Foucherovic, jež byla dlouhá leta s matkou jeho

v neustálém styku — otec dal mu k tomu své svolení a rodina Foucherovic snoubencům 2000 fr. věna na nářadí a byt u sebe zdarma (r. 1822). — Král Ludvík XVIII. byl básní, jež k oslavě jeho mezi odami vydanými se nalézala, tak okouzlen, že udělil básníku ze své soukromé pokladnice roční pensi 1000 franků. — R. 1823 přikročil V. H. k druhému vydání svých od a básní a k vydání románu *Hana d' Islande*, jež slavný francouzský kritik Charles Nodier vychválil, vytýkáje jenom, že vady románu tohoto způsobí mu největší oblibu. Též proslavený M. Merry byl obrancem kritickým *Hana z Islandu*, kterýž arci jako Bug Jargal pobouřil tak zvanou klassickou školu francouzskou, jíž šlo především o pevné zachování starožitných pravidel v slohu i v obsahu děl básnických. Za *Hana z Islandu* dostal V. Hugo 1000 franků honoráru.

Při korunování Karla X. v Remeši odebral se V. H. tam a upomínky odtamtud jeví se v *Notre-Dame-u* vypravováním o *Chante-Fleurier-ově*; i sepsal za příčinou tou odu na korunování Karla X. Po té podstoupil s Lamartinem Nodierem a Taylorem cestu přes Montblanc do údolí *Chamonix* a za čtyry ody v cestopisu o tomto výletu vydaném obdržel V. Hugo 2000 franků. I zmáhala se takto neustále jeho sláva a poněkud jeho důchody — právě tou dobou ale také přivrátil na sebe V. Hugo hněv královských přívržencův. Byl totiž se přesvědčil, že vláda jakož vůbec činila, i jeho psaní po poště příteli jeho zasláné rozpečetila, i rozhorlil se nemálo na nemravnost vlády, již posud jako královskou důstojnost samu byl měl za posvátnou. Ještě více rozmrzela ho netečnost vlády bourbonské za příčinou urážky vyslancům francouzským, bývalým maršálům Napoleonovým, učiněné. Rakouský vyslanec, sezvav na ples k sobě též tyto maršálky, dal je dveřníkem ohlašovati bez titulův, jakéž z vyhraných bitev nad Rakušany byly jim přiřknuty.

Vláda bourbonská ze strachu před svým spojencem k tomu mlčela.

Viktor Hugo vydal ale pověstnou odu à la colonne, kteráž arci přivrátila mu náklonnost opoziční žurnalistiky a veřejného mínění, avšak z posavadních jeho velebitelů učinila jeho nejhlavnější nepřátely.

To byl i první podnět k úplnému udobření Viktora Huga s otcem (1827), kterýž však již 28. února 1828 zemřel.

Udobření své s otcem oslavil V. Hugo věnovav mu své tištěné drama Cromwell. V předmluvě k tomuto dramatu vypověděl zároveň válku vážnému klassicismu, kterýž přidržuje se pravidel Aristotelových, jednoty děje a místa byl sice v dramatických dílech Racine-a a Corneille-a vyvedl díla nehynoucí, nicméně ale všemu dalšímu rozkvětu dramatu a zejména rozšafnému porozumění arciknížeti všech dramatikův světa, nedostiblému Shakespeare-ovi bránil, bera nesmrtedlné výtvořiny jeho ze skutečnosti za výplody mozku pomateného neb dokonce opilého, jak ve vzhledě tom zaslepený a jinak přece největší bystrostí ducha vynikající Voltaire o Hamletu se byl vyjádřil.

Rozumí se samo sebou, že klassická škola nedala se bez boje na útěk před smělym mladistvým reformátorem, kterýž dokonce vzhledem slohu nedržel se zkostnatělých pravidel akademie francouzské a jejího slovníku, alebrž z bohaté živé mluvy lidu sloh svůj obohacoval, což pokládáno mu za pravé buřictví. — Přes všechny útoky žurnalistiky stojící úplně pod vlivem klassicismu, za touže dobou zároveň za Bourbony horlící nedal se V. Hugo od dráhy nastoupené odstrašit. Podal k provozování dramu Anna Robsart; ješto však při představení nastal bouřlivý boj mezi přívrženci a odpůrci Hugovými, byla další představení téhož kusu vládou zakázána.

Práce dramatické neodvracovaly však ducha Hugova od lyrického básnictví, v kterémž s Lamartinem vyšinul se nade všechny básníky francouzské posud se objevivší.

Les orientales (1829) zanesly slávu V. Huga i za hranice jeho vlasti. — První nehoda Hugova při provozování dramatických jeho prací neodstrašila ho, aby se nevydal znovu v šanc stohlavé kritice obecenstva nahodile a z nejrůznějších vrstev shromážděného.

Sepsal a k provedení upravil dramu Marion de Lorme. Ministerstvo vykonávající cenzuru divadelní nechtělo čtvrtý akt povolit, poněvadž shledávalo v domnělém zlehčování Ludvíka XIII. narážky na panujícího krále Karla X. Ani osobní audience V. Huga u krále nebyla s to, oblomiti tvrdošijnost vlády zpátečnické, poněvadž Karel X. sám nebyl přítelem volné myšlenky. Král maje za to, že básníci jsou jako jiní dvořanínové, z nichž mnozí za úsměv královský a vyznamenání králem by i čest svou dali v šanc, chtěl V. Hugovi osladiti zákaz jeho díla udělením roční pense 4000 franků, avšak V. Hugo vystřízlivěv již úplně ze svého royalistického blouznění co šlechtný muž zamítl dar královský, jakkoli by mu byl v dosavadních jeho okolnostech býval vítaným. Oposiční žurnalistika jásala a Constitutionnel napsal s patrným úsměškem: Mladost nelze tak snadno porušiti, jak páni ministři doufají.

Touže asi dobou zavdala mu přítomnost při popravě, netečnost obecenstva a surové počínání katovo podnět k románu: „Poslední den odsouzení.“ I stal se V. Hugo od tohoto okamžiku nejvášnivějším horlitem za zrušení trestu smrti. Ve všech svých dalších spisech, kdekoli se mu to hodilo, osvědčoval svůj směr humaní a v zákonodárném shromáždění r. 1848 měl proti trestu smrti řeč, jež svou vznešeností, svou uchvatností a svými pádnými důvody (bylať i v českých listech vícekrát uveřejněna) zjedнала náhledům jeho netoliko ve Francii alebrž i po celém vzdělaném světě miliony přívržencův.

Roku 1831 proslavil se V. Hugo vydáním nových básní pod titulem „Listí podzimní,“ jimž i nejúhlavnější

neprátele směru Hugova vznešenou krásu popíratí nemohli.

Zatím bojoval V. Hugo o podmanění sobě pařížského jeviště, což nebylo tak snadno, povážíme-li, že netoliko dvůr, alebrž daleká většina žurnalistiky proti plodům jeho brojila. Viktor Hugo měl na své straně mládež a neodvislé talenty, jež nezabředly v kantorských naukách jurare in verba magistri.

Drama Hernani započalo boj, jenž s porážkou klasicismu se skončil.

V. Hugo nechtěl použití placené klaky, jakéž v pařížských divadlech dodnes mínění obecenstva až do jisté míry falšuje. Avšak přátelům svým rozdal as 300 lístkův. Na neštěstí byli tito již asi o půl 4. do divadla vpuštění, kdež sobě do 7 hodin improvisovali jídelnu a naplnili divadlo všelikými zápachy. Vznešené obecenstvo, jež o 7. hod. lože a všechy čelnější místnosti naplňovalo, ztrnulo nad tímto zjevem, kterýž zdál se býti jako předchůdce jakési revoluce, a vskutku nalézali se mezi mladými přáteli Huga postavy neuhlazeného vzezření, mezi nimiž genialní Theofil Gautier v dlouhých vlasech a pestrobarevném oděvu co vůdce sobě počínal. Vznešená společnost dávala se chvílemi do smíchu — neb v kuse tom mluvily osoby chvílemi zcela bez pathosu, což arci bylo hrozno klasikům — kteříž by nikdy nebyli se ptali, kolik je hodin, alebrž jaká doba odbila na orloji — avšak přátelé V. Huga nedali se odstrašit a brzo strhli za sebou většinu obecenstva, kteréž nejedněmi skutečnými krásami kusu toho a novostí i smělostí koncepce bylo uchváčeno. Výsledek Hernaniho byl ohromný. Mezi čtvrtým aktem dal kněhkupec Mame V. Huga s jeviště vyvolat a nabízel tomuto za povolení, aby kus týž mohl vytisknouti, 6000 franků předstíraje, že kus týž v pátém aktu může zase hůře dopadnout a že mu těch 6000 fr. na místě vyplatí. V. Hugo maje jen 50 fr. v zásobě svolil, i vešli tudíž bez prodlení do blízké trafiky, kde smlouvu uzavřeli, a tak

měl V. Hugo 6000 franků v kapse za kus, jehož pátý akt ještě nebyl začal.

Žurnalistika, vyjma slavný *Journal des Debats*, zuřila proti smělému novotáři, jenž patrně duchaplností svou dovedl zvrátit veřejné mínění klasicismu potud bezvýmínečně holdující. Boj započatý veden tudíž urputně dále! Každý den strašlivý sykot ze strany vznešeného světa, každý den přemožení odpůrcův jástem přátel a nestranného obecenstva. V salonech říkali, že chodí do divadla smáti se *Hernanimu* (*rire à Hernani*). Rozčilení stran *Hernaniho* bylo neslycháno. Hůře než *Welfové* a *Gibelinové* stály obě strany proti sobě. V *Touloně* veden skrze *Hernaniho* souboj mezi dvěma mladíky, v němž jeden jmenem *Batlam* padl. Redaktor *Courrieru* pravil V. Hugovi, že ministr *Polignac* a *Hugo* jsou nejvíce nenávidění lidé v *Paříži*. Přes to všecko bylo vítězství *Hugovo* skvělé. *Chateaubriand* a *Montalembert* zvláště nadšení přáli mu osobně štěstí a ředitel divadla jásal, neb *Hernani* dočkal se 45 představení po sobě při přeplněných domech a jen odebrání se první herečky *Marsové* na dovolenou učinilo dalším představením na čas přítrž.

Avšak buřič v divadle byl i v politickém vzhledě úplně přešel v tábor oposice. Přiznával se nyní k zásadám republikánským, tvrdil však, že lid není ještě k republice dospělý a pokládal tudíž vládu *Ludvíka Filipa* červencovou revolucí r. 1830 na trůn *Francie* povýšeného a svobodné zřízení národu slibujícího za přechod užitečný. Touže dobou pustil se do sepsání pověstného románu *Notre-Dame-u*, a odzbrojil jím celé tlupy nepřátel, neb takové dokonalé plastické líčení, takový vzlet slohu, tak jemné vnikání do povah lidských byly zjevy nadobyčejné, při nichž jen školometové zdržovati se mohli nad tím, že básník i v tělesné obłudě chce hledati duši citlivou a mysl šlechtnou. *Viktor Hugo* sepsal *Notre-Dame*, aby kněhkupci v slově dostál, za šest měsíců, nevycházeje po celý týž čas ani z domu, nalézaje odpočinku

toliko v návštěvě několika přátel, jež však více než hodinu nikdy netrvala. Žurnály sice zase i proti románu tomu vystupovaly, obecnstvo však nedbalo těch žabích skřeků a Notre-Dame stal se oblíbenou, stálou, okrasou literatury francouzské a byl do všech jazyků ihned a od těch dob do mnohých vícekrát přeložen, jako vůbec veškerá díla Hugova. Proslulý romanopisec Eugen Sue byl Notre-Dame-em tak nadšen, že ve zvláštním psaní Hugovi díky skládal.

Viktor Hugo, maje před sebou nyní volné politické poměry, umínil sobě jich použít, a dal provozovati zakázané drama Marion Delorme. Drama toto líbilo se, ješto však jednak politika, jednak Alexander Dumas svými dramatickými úspěchy pozornost obecnstva rozptylovali, nebyl výsledek pro tu dobu trvalý. V. Hugo přikročil k novému dramatu „Král se baví.“ Tentokrát dostavili se přátelé Hugovi v hojném počtu a zpívali před započtím divadla „Marseillaisu.“ To nebylo pro kruhy vládní doporučením kusu — i byl také kus týž již druhý den vládou zakázán pod záminkou nemravnosti, vlastně ale že v něm vláda viděla narážky na Ludvíka Filipa v osobě krále Františka I.

Viktor Hugo, jemuž po smrti krále Ludvíka XVIII. byla odpadla pense, již královská pokladnice mu vyplácela, požíval posud ještě pense roční 2000 zl. r. č., jež mu vláda za zásluhy literární ze státní pokladnice vyplácela a již V. Hugo proto přijímal, že to bylo uznání jmenem země. Když tudíž následkem zákazu dramatu „Král se baví“ ministři vytýkali, že V. Hugo bere pensi od vlády a jí přece tupí, zamítl Viktor Hugo další vyplácení této pense, an jí nechce bráti jmenem vlády, když ministerstvo dar země takovým způsobem sobě chce přisvojovat.

Všechny tyto úkory neochabily veleducha Hugova, i sepsal chutě novou dramu Lukrecia Borgia. Žurnály vládní již před provozováním psaly, že toto dílo jest

vrchol necudnosti. Avšak všechny pletky nepřátel Hugových byly marny. Výsledek kusu, ačkoli proti všem dosavadním zvyklostem dramatiků francouzských nebyl psán veršem, byl velkolepý. Po divadle vypřáhl lid koně z kočáru Hugova a když týž ovací ujíti chtěl, vyskočiv z vozu, doprovázely ho tisíce lidu do jeho bytu! Nejkosavější a proslavený kritik Jules Janin byl v nadšení — ostatní kritika byla odzbrojena, prvních třicet představení po sobě jdoucích vynesla řediteli 84.769 frankův.

Tuším, že z toho všeho bije patrně do očí, co soudit máme o českém posuzovateli dramát Hugových, jenž v nich podle úsudků německých neviděl než nestvůry a psychologické nemožnosti.

Po Lukrecii utrpěl V. Hugo zase porážku, a sice přičiněním samého ředitele divadelního, jenž máje závazky s jiným spisovatelem, rád by se V. Huga byl zbyl. Hugo rozhorlen, že ředitel již předkem propadnutí kusu předpovídal, věštil řediteli, že za to padne divadlo jeho Port St. Martin, a to také se stalo, neb když ředitel vida, že divadlo jeho bez kusů Hugových klesá a tudíž k tomuto se zase utekl, odepřel Hugo jeho žádost a divadlo to vskutku přišlo na mizinu. — Mezi tím Vikt. Hugem sepsaná opera Esmeralda neměla úspěchu a zmizela po osmém představení s jeviště. Tyto malé porážky nezastínily ani dost málo vždy zmáhající se slávu V. Huga.

Vydané roku 1837 jím básně „Hlasové vnitřní“ působily zase nadobyčejnou sensací, a Viktor Hugo obdržel darem znamenitý obraz Inez des Castro J. Evre-em malovaný s podpisem: Vévoda a vévodkyně z Orleansu Viktoru Hugovi.

Nyní byl Viktor Hugo na výsluní své zasloužené slávy. Provozovány ještě s úspěchem dramata Michel Angelo a Ruy Blas. Touže dobou koupil kněhkupec Delloye od V. Huga veškerá jeho posavadní díla s prá-

vem, aby po 10 let je nikdo jiný vydávati nesměl, za 240.000 frankův.

Do literární činnosti Hugovy před r. 1848 slušno ještě připočítati „Studii o Mirabeau-ovi, Rozličnosti literární a filosofické (2 svazky), Claude Gueux (povídka ve 2 svazcích), Záře a stíny (básně), Rýn, psaní k příteli 4 svazky“ a veškerými těmito nyní vesměs hledanými spisy rozmnožoval svou slávu a svou zámožnost!

Poslední dramatickou svou činnost osvědčil dramatem Burgravové roku 1842, kteréž nemělo nijakého úspěchu.

Slavený a bohatstvím oplývající spisovatel jmenován r. 1841 členem akademie francouzské a stal se po té páirem francouzského parlamentu, i nastoupil takto činnost novou, avšak neméně jak dříve vydatnou.

Viděli jsme potud, kterak slavný básník zcela přirozeným rozvojem byl se z bourbonského legitimisty stal theoretický republikán a praktický přívrženec konstituční monarchie Orleanův.

Nyní co politik začal V. Hugo o věcech státních podrobněji přemítat, i nebylo divu, že přímá jeho povaha a jeho neporušenost musela co denně více bráti pohoršení ze soustavy na lži a podvodu se zakládající, jakouž byla soustava konstituční Ludvíka Filipa. Ludvík Filip, nemaje v sobě odvahy k násilnému zrušení konstituce, hleděl zfalšováním mínění veřejného jednání své samovolné před světem očistit, a lichotě Francouzům, že o svých osudech sami rozhodují, přece porušeným zastupitelstvem s nimi tak nakládal, jak jemu, královi, bylo to po chuti. Avšak stával-li se V. Hugo již z těchto příčin vždy více odpůrcem Orleanův, tož přispívala k tomu zejména podlízavost vlády Ludvíka Filipa k mocem zahraničním, jež urážela národní hrdost, jakáž ve V. Hugovi zejména bujně vířila — jak jsme to již dříve viděli. Proto také osvědčil se V. Hugo beze všech průtahů upřímným republikánem, jakmile republika r. 1848 byla

prohlášena. Avšak V. Hugovi nešlo jen o práva politická národu, on měl hlavně na zřeteli zlepšení hmotného blahobytu pracovních tříd, a vymanění jejich z bída a z otročilosti povšechnou osvětou, k čemuž arci je zapotřebí, aby stát na sebe vzal vyučování mládeže zdarma. Že tyto snahy v rozsařném a šlechetném smyslu socialistické dojdou uskutečnění jen v zřizení republikánském, v kterémž lid sobě samému beze všeho obmezení zákony dává, stalo se nezvratným přesvědčením V. Huga a proto také zasedl r. 1849 na levici sněmu, když na pravé straně byli se umístili všelici zakuklení přívrženci Bourbonův, Orleanův aneb měšťanští republikáni, jižto jen prospěch měšťanské třídy na zřeteli mají, i brojíce proti šlechtě a privilejím, sami nejhorší nadvládu nad pracovním lidem rádi by vykonávali. Láska k lidu a jeho povznešení a následkem toho k republice, kterouž za jedině vhodný prostředek k uskutečnění těchto cílů pokládal, byla ve V. Hugovi tak mohutná, že všecken jeho obdiv, jímž k Napoleonu I. lnul za příčinou, že týž Francii a jmeno Francouzů v dějinách světa byl tak proslavil, nebyl s to, aby v něm byla vznikla náklonnost k bratrovci Ludvíku Bonapartovi, jemuž upomínky Francouzů na strýce byly proklestily cestu k stolci presidentskému republiky francouzské. Proto stál V. Hugo věrně při oposici, jež ctižádostivým záměrům princpresidenta v odpor se stavěla a proto byl slavný V. Hugo též obětí pomsty presidentovy, když týž 2. prosince 1851 k státnímu násilí se odhodlal a shromáždění národní rozeňnal.

Viktor Hugo byl z vlasti své vypovězen a odebral se do pohostinné Anglie, kde na ostrově Jersey nové a to velkolepé stránky nadobyčejného ducha svého objevil. V politických spisech bičoval uchvatitelství císaře Napoleona, na př. „Napoleon maličký,“ v básních „Les Châtiments“ a vůbec tendenčně humanní směry pěstoval v básních *les Contemplations*, *La legende des siècles* (5 dílů),

a zejména v proslulém románu „Bídníci“ (10 svazků). Při tom nezapomínal i čistě literární své minulosti i vydal obšírné dílo kritické o Shakespearovi.

Věren svým zásadám politickým, k nimž zponenáhla ale proto tím tuzeji byl dospěl, nepřijal amnestie, kterouž mu císař Napoleon r. 1859 byl udělil, ačkoli touha jeho po vlasti je nekonečná! Činnost V. Huga není ještě ukončena, neb právě jsou zase již od něho ohlášena některá díla a zejména zase velký román!

Přehlížejíce ještě jednou veškerou činnost slavného Viktora Huga, bezděky žasneme nad duchaplností, šlechetností, ba velikostí tohoto muže, jenž takřka co prototyp ducha francouzského stal se proto jedním z nejvýznamnějších, ba nejoblíbenější básník a spisovatel svého národa!

Jeví se v něm skutečně veškeré stránky ducha francouzského, neposedavý, věčně mladistvý, hárající duch po [zdokonalení lidské společnosti; skepsis náboženská ale nikoli v schemech idealistické filosofie německé utkvívající, alebrž mírněná vírou v idealy lidskosti; nehasnoucí touha po oslavě jmena francouzského a proto uznávání velikosti prvního Napoleona přes všechn jeho rationalní despotismus a všechnu jeho nenasytnou, každou individualnost ponižující ctižádost; ohnivá nadšenost za heslo budoucnosti člověčenstva: Rovnost, volnost, bratrství, jež národ francouzský co průkopník ideí světových na prapor svůj napsal, ač posud na sobectví a tuposti většiny lidu vítězství tohoto hesla se mařilo. Hle, s takovými ideami žije třiadesátiletý Viktor Hugo co vyhnanec na ostrově Jersey, a překypuje láskou k člověčenstvu, a netoliko že neunavně pracuje duchem svým za vysvobození lidstva z drápů nevědomosti, pokory a zpoutané práce, alebrž i skutkem je apoštolem dobročinnosti a z bohatství vlastní svou prací nabytého vychovává, nasycuje a poučuje chudé dítky ze svého vů-

kolí, jež v dny častování sám obsluhuje, aby netísnilo je vědomí udílené jim almužny, ale aby se jim zdálo, že hosty jsou u laskavého hostitele.

Trest všeho svého filosofického rozjímání a svých snah humanních uložil V. Hugo ve velkolepém díle svém „Bídníci,“ kteréž přes všecken závistivý křik německé kritiky stalo se již majetkem všech civilisovaných národů ve všech dílech světa.

V. Hugovi jest duše lidská útlá bylina, již zmrzačují jen převrácené poměry vychování, nerozumná vypínavost a sobectví jedněch lidí, majících na starosti dorost a rozvoj druhých.

Zahrnuje tuto svou zásadu v slovech: „Poklesky ženštin, dětí, služebných, slabých a nevědomých zaviňují mužové, otcové, učitelé, silní, bohatí a učení. — Nevědomé vyučujte tolik co můžete, společnost se prohřešuje, že jim nedává vyučování zdarma a je zodpovědna za zatemnělost ducha, kterou zplozuje. Nevědomá duše je plna temnoty, hřích se tam vkrádá. Vinníkem není ten, kdo hřeší, ale ten, jenž temnotu spůsobil.“ Proto také je V. Hugo odpůrcem trestu smrti, jako vůbec všichni lidumilové a osvícení státníci zejména našeho věku.

Praví o tom V. Hugo: „Jestliž to nepravé, pohřížiti se tak do zákona božího, že už lidského zákona nelze více viděti. Smrt náleží jedině bohu. Jakým právem dotýkají se lidé této věci neznámé?“

Filosoficko-náboženské přesvědčení V. Huga táhne se důsledně veškerými jeho díly, je však nejkonkretněji zahrnuto v Bídnicích, v rozmluvě biskupa Bohuchvala s neustupným Jakobínem, jehož přesvědčení ani nejhorší svízele života ani vyhnanství nebylo s to zvrátit. Biskup ničí Jakobína slovy: „Prorok musí věřiti v boha. Dobré nemůže míti sluhu bohem prázdného. Neznahob jest špatný vůdce člověčenstva,“ a Jakobín, umírající, v nadšení mu odpovídá: „O ty — o ideali, ty jedině jsi živ. — Nekonečnost jest. Tamto jest. Kdyby nekonečnost

neměla žádné já, bylo by já její hranicí, nebyla by nekonečná, jinými slovy, ona by vůbec nebyla, ale ona jest a má tudíž své já. Toto já nekonečnosti je bůh.“

Je-li Viktor Hugo ve své lásce k bližnímu naplužen pravým křesťanským učením o bratrství, tož zejména dojmá ho osud utištěných posud ženštin.

„V čem zakládá se mravní skleslost tolikerých ženštin, vždy více zmahající se prostitute?“

Odpověď Viktora Huga zní: „Společnost zakoupila otrokyni.“

Od koho?

Od chudoby, od hladu, zimy, nuzoty. Bolestná, smutná to koupě. Duše za sousto chleba.

Bída nabízí, společnost kupuje.

Svatý zákon spasitelův vládne naší společenskou vzdělaností, avšak ji posud neproniká. Praví se, že otroctví zmizelo v evropské civilisaci. Toť omyl. Otroctví trvá posud, avšak tíží pouze ženštinu a sluje prostitute.

Tíží ženštinu, to jest sličnost, křehkost, krásu, mateřskou důstojnost její. Není to malou hanbou mužovou.“

Demokratické své smýšlení a víru svou v budoucnost národa vyslovil V. Hugo následním přemítáním, kteréž jest nám jako klíčem k celé jeho povaze a zejména k politickému a společenskému hledišti, na němž od roku 1848 byl důsledně a přes všechno vábení císaře Napoleona setrval.

Mluví V. Hugo o lidu pařížském, ale má při tom na zřeteli lid v celém světě:

„Zde (totiž v pracovních a dělnických třídách) je ryzá krev, zde pravá jeho tvářnost, zde pracuje a trpí týž lid, utrpení ale a práce jsou dvojí tvář člověčenstva. Zde jest nekonečné množství neznámých bytostí, zde hemží se to podivnými postavami. Rmut města, volá Cicero, mol, dodává Burke v nevoli. Množství luzy, toť

zlehka se vysloví. Než nechme jich. Což nám na nich sejde, což nám po tom, že chodí bosí. Neumějí číst, tím hůře! Máme je ale proto opustit, má jejich bída naší vinou býti jim za kletbu? Či nemůže i do těchto davů vniknout světlo? Pročež vraťme se k pokřiku „Světlo“ a tvrdošijně volejme: „světlo, světlo!“

„Kdož ví, zdaž tato neproniknutelnost nestane se průhlednou. Či nejsou revoluce proměny? Nuž jděte, filosofové, vyučujte, objasňujte, myslete nahlas, mluvte nahlas, běhejte radostně pod širým nebem, spráťelte se s veřejnými náměstími, oznamujte dobré zprávy, roztrušujte abecedy, prohlašujte právo lidské, zpívejte marseillaisy, rozsívejte nadšení, ulamujte zelené letorosti z dubů. Necht' myšlenka stane se vírem. Davy tyto mohou státi se vznešenými. Dovedme použití tohoto ohromného objetí zásad a cnosti, jež v jistých dobách víří, vybuchne a hrůzou naplňuje. Tyto bosé nohy, tyto obnažené ruce, tyto hadry, tato nevědomost, tato temnota mohou býti použity k vydobytí idealu. Dívejte se skrze lid a uzříte pravdu. Sprostý písek, po němž šlapete, hoďte do pece, aby se roztavil, i vznikne z něho překrásný křišťál, kterýmž Galilei a Newton odkryjou hvězdy, nové světy.“

Nuž tuto vylíčili jsme muže, před jehož duchem dobrovolně s úctou se kloníme, poněvadž duch jeho šlechtný nežádá obdivu, alebrž jen lásky.

Tu na jednom z velikánů duchovních francouzského národa shledejmež, je-li na čase, abychom vybředali z literatury německé a namnoze zpupných jejích pěstitelů.

Díky, že znenáhla již tak činíme!

Vincenc Vávra-Haštalský.

Obsah románu.

Kniha první.

	Stránka
Hlava I. Velký sál	5
„ II. Petr Gringoire	22
„ III. Pan kardinal	32
„ IV. Mistr Jakub Coppenole	39
„ V. Quasimodo	48
„ VI. Esmeralda	57

Kniha druhá.

„ I. Z Charybdy do Scylly	60
„ II. Náměstí grève-ské	63
„ III. Bosos para golpes	65
„ IV. Nesnáze, pakliže na večer pronásledujeme hezkou dívku po ulicích	76
„ V. Další nesnáze	81
„ VI. Roztlučený džbánek	83
„ VII. Noc svatební	104

Kniha třetí.

„ I. Notre-Dame	116
„ II. Hled s hůry na Paříž	125

Kniha čtvrtá.

„ I. Dobří přátelé	153
„ II. Claude Frollo	157
„ III. Immanis pector, immanior ipse	162
„ IV. Pes a jeho pán	170
„ V. Pokračování o Claude Frollovi	171
„ VI. Neoblíbenost	178

Kniha pátá.

„ I. Abbas Beati Martini	180
„ II. Toto zabije ono	191

Kniha šestá.

	Stránka
Hlava I. Nestranný pohled na bývalou právomocnost	208
" II. Myší díra	220
" III. Dějiny koláče kukuřicového	224
" IV. Slza za kapku vody	247
" V. Konec historie o koláči	257

Kniha sedmá.

" I. Nebezpečení, pakliže svěříme koze své tajemství	259
" II. Kněz a filosof jest dvojí	275
" III. Zvony	285
" IV. ΑΝΑΓΚΗ	287
" V. Dva muži černě oblečení	302
" VI. Jaký účinek mítí může sedmero prokletí pod širým nebem	308
" VII. Strašidlo	313
" VIII. Užitečnost oken vedoucích k řece	321

Kniha osmá.

" I. Tolar v suchý list proměněný	331
" II. Pokračování o tolaru v suchý list proměněném	341
" III. Konec vypravování o tolaru v suchý list proměněném	347
" IV. Lasciate ogni speranza	350
" V. Matka	365
" VI. Troje srdce mužské rozličného druhu	370

Kniha devátá.

" I. Horečka	388
" II. Hrbatý, jednooký, kulhavý	400
" III. Hluch	404
" IV. Kamenina a křišťál	407
" V. Klíč ku dveřím červeným	419
" VI. Pokračování o klíči ku dveřím červeným	421

Kniha desátá.

" I. Gringoire má v ulici bernardinské několik dobrých nápadů	425
" II. Staň se tulákem	436
" III. Sláva rozkoši!	439
" IV. Neobratný přítel	447
" V. Skryše, v níž pan Ludvík Francie se modlívá	468

	Stránka
Hlava VI. Plamének ku hraní	501
„ VII. Châteaupers k útoku!	502

Kniha jedenáctá.

„ I. Střevíček	505
„ II. La creatura bella bianca vestita	540
„ III. Svatba Phoebova	549
„ IV. Svatba Quasimodova	550

